

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EMİN ABBASOV

NEOREALİZM VE SALDIRGAN REALİZM TEORİSİ BAĞLAMINDA
RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASINDA AYRILIKÇI
HAREKETLERİN KULLANIMI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emin ABBASOV

NEOREALİZM VE SALDIRGAN REALİZM TEORİSİ BAĞLAMINDA
RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASINDA AYRILIKÇI
HAREKETLERİN KULLANIMI

Danışman

Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Emin ABBASOV 'un bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Danışman)	: Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Şahin DOĞAN	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Sanem ÖZER	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi İhsan Ercan SADI	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Gözde TURAN	(İmza)

Tez Başlığı: Neorealizm ve Saldırgan Realizm Teorisi Bağlamında Rusya Federasyonu Dış Politikasında Ayrılıkçı Hareketlerin Kullanımı

Tez Savunma Tarihi : 09/11/2022

Mezuniyet Tarihi : 19/01/2023

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Neorealizm ve Saldırgan Realizm Teorisi Bağlamında Rusya Federasyonu Dış Politikasında Ayrılıkçı Hareketlerin Kullanımı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Emin ABBASOV

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

09/12/2022

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Emin ABBASOV
Öğrenci Numarası	20145239007
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ
Doktora Tez Başlığı	Neorealizm ve Saldırgan Realizm Teorisi Bağlamında Rusya Federasyonu Dış Politikasında Ayrılıkçı Hareketlerin Kullanımı
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1975246165
Rapor Tarihi	08.12.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %9 Alıntılar dâhil: %9
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 250 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ (İmza)	

TEŞEKKÜR

Tez çalışmasının hazırlanması sürecinde eleştiri ve yönlendirmeleriyle katkıda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ başta olmakla değerli hocalarım Doç. Dr. Şahin DOĞAN ve Doç. Dr. Sanem ÖZER'e teşekkür ederim. Değerli Tez Savunma Sınavı Jüri üyeleri Dr. İhsan Ercan SADİ ve Dr. Gözde TURAN'a ise çalışmanı daha verimli kılan eleştiri ve önerilerinden dolayı teşekkür ederim.

Bunun yanı sıra, tez çalışması sürecinde eleştirileri ve manevi destekleriyle yardımcı olan meslek arkadaşlarım Dr. İbrahim HASANOĞLU, Dr. Canan KIŞLALIOĞLU, doktora adayı Ferit ALİZADE, doktora adayı Taylan SEYİRCİ, Çankırı Üniversitesi Arş. Gör. Enes GÜNDÜZ ve North Texas Üniversitesi Arş. Gör. Sabina TAĞIYEVA'ya da teşekkürlerimi sunarım.

Senelerce eğitimime her türlü destekte bulunan, en zor dönemlerde yanımda yer alan, bilimsel faaliyetlerimde beni her zaman cesaretlendiren değerli aydınsever babam Vagif ABBASOV ve değerli annem Sevda ABBASOVA'ya ise ayrıca yürekten ve sonsuz teşekkür ederim. Zira onların desteği olmasaydı bu tez tarafımca yazılamazdı. Ayrıca, bu zor süreçte her zaman motivasyon ve geleceğe umut kaynağım olan değerli evladım Ayaz ABBASOV'a da sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
HARİTALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1
ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ.....	8
LİTERATÜR ANALİZİ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOREALİZM TEORİSİ GELENEĞİNDE SALDIRGAN REALİZM YAKLAŞIMI

1.1. Uluslararası İlişkilerde Realizm	19
1.2. Neorealizm Teorisi ve Realist Teoriler İçerisinde Yeri.....	23
1.3. Neorealist Teoride Savunmacı Realizm Yaklaşımı.....	30
1.4. Neorealist Teoride Saldırgan Realizm Yaklaşımı	35
1.4.1. Uluslararası Sistemin Anarşik Yapısı	36
1.4.2. Büyük Güçlerin Saldırgan Tabiatı ve Hegemonya Arayışı	37
1.4.3. Devletlerin Şüpheliği	40
1.4.4. Büyük Devletlerin Temel Kaygısı ve Hedeflerin Hiyerarşisi.....	40
1.4.5. Büyük Güçlerin Rasyonelliği.....	41
1.5. Saldırgan Realizmin Eleştirisi	42
1.6. Neorealizm ve Saldırgan Realizm Teorisinin Rus Dış Politikasına Uygulanabilirliği	44

İKİNCİ BÖLÜM

AYRILIKÇILIK: KAVRAMSAL BOYUT

2.1. Ayrılıkçılık ve Ayrılıkçı Hareketler	47
2.2. Ayrılıkçılığı Motive Eden Nedenler ve Bu Nedenlerin Bölgesel Özellikleri.....	52
2.3. Ayrılıkçılığın Coğrafyası.....	56
2.4. Ayrılıkçılık ve Self-Determinasyon İlkesi.....	62
2.4.1. Hakkın Tarihi Çerçevesi ve Uluslararası Belgelerde Yeri.....	63
2.4.2. Self-Determinasyon Hakkının İçsel ve Dışsal Boyutları	67
2.5. Ayrılma Hakkı (Secession) ve Tek Taraflı Ayrılma	69
2.6. Ayrılıkçılık Bağlamında Azınlık ve Azınlık Hakları	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASI VE SALDIRGAN REALİZM

3.1. Rus Siyasi Düşünce Tarihinde Ana Akımlar ve Dış Politika Bağlantısı.....	80
3.1.1. Batıcılık.....	80
3.1.2. Slavcılık	83
3.1.3. Avrasyacılık	88
3.2. Rusya Federasyonu Dış Politikasının Tarihsel Arka Planı.....	97
3.2.1. Boris Yeltsin Dönemi Rus Dış Politikası	97
3.2.1.1. 1991-1996 Rus Dış Politikası: Liberal Yönlü Politika Girişimleri	103
3.2.1.2. 1996-2000 Rus Dış Politikası: Realist Dış Politikaya Dönüş	110
3.2.2. Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikası.....	115
3.2.2.1. 2000-2008 Rus Dış Politikası: Büyük Güç Politikasına Dönüş.....	115
3.2.2.2. 2008-2012 Rus Dış Politikası: Batı'ya Direnen Rusya	124
3.2.2.3. 2012 Sonrası Rus Dış Politikası: Büyük Güç Rusya.....	128
3.3. Rusya Federasyonu Dış Politikasında Ayrılıkçılığın İdeolojik Temelleri: “Rus Dünyası/Russkiy Mir” Olgusu	132

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU’NUN TARAF OLDUĞU AYRILIKÇI SORUNLAR ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

4.1. Rusya’nın Moldova Politikasında Ayrılıkçılık.....	137
4.1.1. Tarihsel Bağlamda Rusya-Moldova İlişkileri ve Transdinyester Bölgesi	138
4.1.2. Transdinyester Ayrılıkçı Sorunu.....	144
4.1.3. Rusya Federasyonu’nun Çıkarları Bağlamında Değerlendirme	160
4.2. Rusya’nın Gürcistan Politikasında Ayrılıkçılık.....	162
4.2.1. Tarihsel Bağlamda Rusya-Gürcistan İlişkileri: Güney Osetya ve Abhazya Bölgeleri.....	164
4.2.2. Gürcistan’ın Bağımsızlığının Yeniden Tesisi ve Ayrılıkçı Hareketlerin Yükselmesi.....	171
4.2.2.1. Güney Osetya Çatışması (1991-1992)	175
4.2.2.2. Abhazya Çatışması (1992-1993).....	179
4.2.3. Gül Devrimi Sonrası Rusya-Gürcistan İlişkileri ve Beş Günlük Savaş.....	186
4.3. Rusya’nın Ukrayna Politikasında Ayrılıkçılık	193
4.3.1. Tarihsel Bağlamda Rusya-Ukrayna İlişkileri: Kırım ve Doğu Ukrayna (Donbass) .	194
4.3.2. Kırım Ayrılıkçı Sorunu	203
4.3.3. Donbass Ayrılıkçı Sorunu.....	214
4.3.4. Rusya Federasyonu’nun Ukrayna’ya Yönelik Ayrılıkçılık Politikasındaki Güncel Gelişmeler	224

SONUÇ	232
KAYNAKÇA	245
EKLER	302
ÖZGEÇMİŞ	305

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği	MAP	: Membership Action Plan / Üyelik Eylem Planı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri	MC	: Milletler Cemiyeti
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği	MHC	: Moldova Halk Cephesi
AET	: Avrasya Ekonomik Topluluğu	MÖSSC	: Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	MRİV	: Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	MSSC	: Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
AKP	: Avrupa Komşuluk Politikası	NATO	: North Atlantic Treaty Organization
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği)	OEА	: Ortak Ekonomik Alan
B.	: Baskı	ÖSSC	: Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
BDT	: Bağısız Devletler Topluluğu	pr.	: Paragraf
Blz.	: Bakınız	RF	: Rusya Federasyonu
BM	: Birleşmiş Milletler	RSFSC	: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
C.	: Cilt	S.	: Sayı
Çev.	: Çeviri	s.	: Sayfa
Ed.	: Editör	SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
FSB	: Federal Güvenlik Servisi	SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
GDC	: Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti	START II:	Strategic Arms Reduction Treaty
GÖB	: Gagavuzya Özerk Bölgesi	ŞİBÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla	TMC	: Transdinyester Moldova Cumhuriyeti
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)	TMSSC	: Transdinyester Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
IRA	: Irish Republican Army	UHC	: Ukrayna Halk Cumhuriyeti
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	USDOS	: United States Department of State
KGA	: Kolektif Güvenlik Antlaşması	USHC	: Ukrayna Sovyetleri Halk Cumhuriyeti
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü		
KGB	: Devlet Savunma Komitesi		

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Klasik Realizm ve Neorealizmin Devlet ve Güce İlişkin Bakışları	30
Tablo 3.1: Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Politikaları ve Dış Politikasının Hukuki- Kavramsal Çerçevesi	117
Tablo 3.2: Post Sovyet Alanında Uluslarüstü Örgütler Ağı	130
Tablo 4.1: Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Etnik Yapısı (1926-1939)	142
Tablo 4.2: SSCB'nin Çöküşü Sürecinde ve Sonrasında Transdinyester Bölgesinin Etnik Yapısı	145
Tablo 4.3: Transdinyester Sorununun Kronolojisi (1918-2014)	162
Tablo 4.4: 1897 yılı nüfus sayımında Sohum Okrugu'nun (ana dili esas alınmakla) etnik yapısına ilişkin veriler	167
Tablo 4.5: Güney Osetya Özerk Bölgesi'nin Etnik Yapısı (1926-1989)	179
Tablo 4.6: Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1926-1989 Arası Dönemde Etnik Yapısı	181
Tablo 4.7: Güney Osetya ve Abhazya Ayrılıkçı Sorunlarının Kronolojisi	192
Tablo 4.8: Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Etnik Yapısı (1926-1989)	203
Tablo 4.9: Donetsk ve Luhansk Oblastlarının Etnik Yapısı (1989-2001)	216
Tablo 4.10: Kırım ve Donbass Ayrılıkçı Sorunlarının Kronolojisi	231
Tablo 5.1: Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'nın Ayrılıkçı Sorunlar Bağlamında Karşılaştırılması	241
Tablo 5.2: Tezde İncelenen Ayrılıkçı Sorunların Belirgin Özelliklerinin Karşılaştırılması ..	242

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.1: Heartland ve Rimland'ın sınırları	96
Harita 3.2: NATO'nun 2004 genişlemesinden 2007 yılına kadarki süreçte Avrupa'da NATO ülkeleri, RF ve RF'nin askerî varlığı olan Post Sovyet ülkeleri.....	123
Harita 3.3: NATO ve Rusya Federasyonu'nun Avrupa'da askerî üsleri.....	131
Harita 4.1: Molova'nın Tarihi ve Güncel Bağlamda Siyasi Haritası	144
Harita 4.2: Gürcistan Cumhuriyeti ve Ayrılıkçı Bölgeler	191
Harita 4.3: Ukrayna ve Ayrılıkçı Bölgeler	224

ÖZET

Bu tezde Rusya Federasyonu'nun ayrılıkçı hareketleri bir dış politika aracı olarak kullanılması Saldırgan Realizm teorisi çerçevesinde incelenmektedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sürecinde Birlik cumhuriyetlerinde açıkça ifade edilmeye başlayan ulusal talepler bazı bölgelerde etnik çatışmalara neden olmuş, bu çatışmalar Rusya'nın doğrudan ya da dolaylı müdahalesiyle son bulsa da sorun bilinçli olarak çözüme kavuşturulmamıştır. 1990'lı yıllarda bu sorunların çözümü için Rusya pek fazla çaba sarf etmeyerek çatışma bölgelerinin dondurulmuş şekilde kalmasını sağlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren ekonomik olarak toparlanan Rusya dış politikada daha saldırgan tutum sergilemeye başlamıştır. Saldırgan realizm teorisiyle açıklanabilecek Rusya'nın bu tutumu daha çok “yakın çevre” olarak tanımladığı bazı ülkelerin Avrupa Birliği ve NATO gibi Rusya'ya rakip aktörlerle işbirliğini geliştirdiği ve kendisinin çevrelendiğini hissettiği dönemlerde daha görünür olmuştur. Bu doğrultuda Rusya'nın Moldova'daki Transdinyester, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya, Ukrayna'da ise Kırım ve Donbass bölgelerindeki ayrılıkçılığı doğrudan desteklemesi, Gürcistan ve Ukrayna'ya askerî müdahaleleri saldırgan realizm teorisi ışığında ele alınarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Saldırgan Realizm, Ayrılıkçılık, Moldova, Gürcistan, Ukrayna, Transdinyester, Güney Osetya, Abhazya, Kırım, Luhansk Halk Cumhuriyeti, Donetsk Halk Cumhuriyeti.

SUMMARY

THE USE OF SEPARATIST MOVEMENTS IN THE FOREIGN POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION IN THE CONTEXT OF NEOREALISM AND OFFENSIVE REALISM THEORY

This dissertation examines the use of separatist movements as a foreign policy tool by the Russian Federation within the framework of Offensive Realism theory. During the collapse of the Soviet Union, the openly expressed nationalist demands in the Union republics caused ethnic conflicts in some regions. Although these conflicts ended with the direct or indirect intervention of Russia, the problem was not resolved deliberately. In the 1990s, Russia did not make much effort to solve these problems and kept the conflict zones frozen. Later, Russia, which has recovered economically since the 2000s, has started displaying a more aggressive attitude in foreign policy. This attitude became explicit with the development of cooperation between so-called Russia's close circle of post-soviet countries and Russia's rivals, specifically the EU and NATO. Russia felt surrounded and threatened. Hence, Russia's direct support of separatism in Transnistria in Moldova, Abkhazia and South Ossetia in Georgia, Crimea and Eastern Ukraine in Ukraine, and its military interventions in Georgia and Ukraine have been explained in the light of Offensive Realism theory.

Keywords: Russian Federation, Offensive Realism, Separatism, Moldova, Georgia, Ukraine, Transnistria, South Ossetia, Abkhazia, Crimea, Luhansk People's Republic, Donetsk People's Republic.

ÖNSÖZ

Rusya Federasyonu’nun 1991 sonrası dönemde Avro-Atlantik İttifakla rekabet bağlamında Batı ile işbirliğini ilerleten Moldova, Ukrayna ve Gürcistan gibi post Sovyet ülkelere yönelik dış politikası Neorealizm ve Saldırgan Realizm teorisi ışığında incelenmiştir. Büyük güç politikası yürütmeye çalışan Moskova tarafından bu politikanın uygulanması sürecinde post Sovyet ülkelerdeki ayrılıkçı hareketlerin dış politika aracı olarak kullanılıp kullanılmadığı araştırılmıştır.

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Doktora eğitimi aldığımız dönemde uluslararası politikada “Ukrayna Krizi”nin ortaya çıkması, sonrasında ise Ukrayna’daki ayrılıkçı sorunların dondurulmuş çatışmaya dönüşmesi Rus dış politikasının ayrılıkçı sorunlarla ilişkisinin tarihsel geçmişine bakarak ayrılıkçı hareketlerin Kremlin dış politikasındaki önemi üzerinde araştırma yapma fikrini ortaya çıkarmıştır. Moldova’daki “Transdinyester”, Gürcistan’daki “Abhazya” ve “Güney Osetya”, Ukrayna’daki “Donbass” ve “Kırım” ayrılıkçı sorunlarında Rusya Federasyonu’nun bir aktör olarak yer almasına ilişkin analizler ve gelinen kanaatler bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sayın danışmanım Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ ile müzakerelerimiz, onun akademik tecrübesi ve desteği bu konuda tez çalışması kaleme almak için cesaretlendirmiştir. Öte yandan, Rusya’nın Şubat 2022 tarihinde Ukrayna’ya saldırısı ve dondurulmuş ayrılıkçı sorunların yeniden gündeme gelerek sıcak çatışmaya dönüşmesi ayrılıkçı hareketlerin Kremlin dış politikasındaki önemine dair varsayımlarımızı kanıtlamıştır.

Rusya Federasyonu dış politikasının neorealist ve saldırgan realist perspektifte açıklanmasına ilişkin Türkçe, İngilizce ve Rusça literatürde eserler mevcuttur. Ancak Rus dış politikasını neorealizm ışığında açıklarken onun ayrılıkçı hareketlerle ilişkisine dair eserler oldukça sınırlıdır. Burada önemli husus, ayrılıkçı sorundan zarar gören aktörlerin ve Moskova’nın bakış açısının yanı sıra ayrılıkçı aktörlerin de bakış açısının birincil kaynaklara başvurularak değerlendirilmesidir.

Bu çalışmada, ister Rus bakış açısı isterse de Batılı yazarların bakış açısının yanı sıra ayrılıkçı aktörlerin de bakış açısı tarafsız tutum benimsenerek incelenmiştir. Türkçe literatürde bir dış politika aracı olarak ayrılıkçı hareketler, Rusya’nın Moldova, Gürcistan, Ukrayna politikalarına dair eserlerin sınırlı olduğu da dikkate alınarak tezin konusunu belirlerken Türkçe literatüre bu konularda katkı sunulması da amaçlanmıştır.

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB)'nin son dönemlerinde iktidara gelen Mihail Gorbacov'un uygulamaya çalıştığı Yeniden Yapılanma (*Perestroyka*) ve Açıklık (*Glasnost*)¹ politikaları, Birlik içerisinde bastırılmış ulusal duyguların ifade edilmesi için uygun zemin hazırlamıştır. Sovyet ekonomisinin çöküşü, komünizmin başarısızlığı ve Birlik'i oluşturan ulusal cumhuriyetlerde yükselen merkezden kopma eğilimleri SSCB'nin çöküşünü hızlandırmış, Sovyetlerin 1991 yılında çöküşüyle yeni bağımsız cumhuriyetler ortaya çıkmıştır. Ancak Sovyetlerden ayrılma istekleriyle başlayan merkezden kopma eğilimlerine paralel olarak bağımsızlık yolunda ilerleyen cumhuriyetlerdeki bazı azınlıklar da kendi devletlerini kurmak için girişimlerde bulunmuştur. Ulusal cumhuriyetlerdeki bağımsızlık mücadelesiyle yükselen milliyetçi eğilimler bu cumhuriyetlerdeki azınlıklar tarafından tehdit olarak algılanmış ve buna tepki olarak ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan Moldova ve Gürcistan gibi devletlerde ortaya çıkan ayrılıkçılık sorunu kısa sürede silahlı çatışmaya dönüşmüştür.

SSCB'nin çöküşünden sonra Rusya Federasyonu'nda (RF)² iktidara Boris Yeltsin başkanlığında reformcu politikacılar gelmiştir. Liberal ve demokratik reformlar yanlısı olan yeni Rusya yönetimi, dış politikada Batı'yla iş birliğini geliştirme yolunu tercih etmiştir. Bunun yanı sıra, Yeltsin artık Moskova'nın post Sovyet (veya eski Sovyet) cumhuriyetlerine “küçük kardeş” olarak bakmayacağını, Rusya'nın emperyalist iddialardan vazgeçtiğini açıklamış ama yakın komşularının sorunlarına kayıtsız kalmayacağını da eklemiştir. Başkan Yeltsin'in bu tutumuna rağmen yüzyıllarca Rusya'ya bağlı olan bu bölgelerin SSCB'nin çöküşüyle Moskova'nın kontrolünden çıkması Kremlin'deki muhafazakâr siyasetler ve askerî elit tarafından tedirginlikle karşılanmıştır. Nitekim Rus dış politikasında liberal tutumun benimsendiği ve NATO'nun Rusya sınırlarına doğru genişlemesinin henüz söz konusu olmadığı 1990'lı yılların başlarından itibaren Rusya, Moldova ve Gürcistan gibi post Sovyet

¹ *Perestroyka* - M. Gorbacov 1985 yılında SSCB Genel Sekreteri görevine geldikten sonra Sovyetler Birliği'nin ekonomik, yapısal ve ideolojik krizle karşı karşıya olduğunu kabul etmiş ve açık şekilde ifade etmiştir. Gorbacov tarafından bu sorunların aşılması amacıyla uygulanan reformcu politikaya ise “perestroyka” denilmektedir. *Perestroyka*'nın bir diğer amacı, L. Brejnev döneminde artan yozlaşmayı ortadan kaldırmak olmuştur.

Glasnost - Gorbacov reformlarının başarılı olması için basın, film gibi alanlara uygulanan sansürün gevşetilmesi politikası uygulanmıştır. Basının rejimi eleştirmesi ve sorunlara çözüm önermesine olanak tanınmakla, daha önce görülmemiş bir şekilde siyasi ve sosyal sorunlar tartışılmaya başlanmıştır. Sovyet karşıtı propagandanın kapsamı daraltılmış, daha önce yasak olan tarihi ve edebi eserlerin yayınlanmasına izin verilmiştir. *Bkz.*, Riasanovsky ve Stenberg, 2014: 646-653; Ayrıca *bkz.*, Горбачев, 1988.

² Rusya Federasyonu Anayasası'nın 1. maddesinde devletin resmi adının “Rusya Federasyonu” veya “Rusya” olduğu, bu iki kelimenin eş anlamlı olduğu belirtilmiştir. Çalışmada, her iki ismin kullanımının yanı sıra, “RF” kısaltmasına da yer verilecektir.

lkelerindeki ayrılıkçı sorunlara ilişkin realist tutum benimsemiştir. Öte yandan 1990'lı yılların sonuna doğru NATO'nun Batı merkezli bir askerî örgüt olarak Soğuk Savař³ sonrası Rusya'nın "yakın evre"si ile bütünleşerek genişleme girişimleri Rusya'yı jeopolitik çıkarlarını göz ardı etmeyerek daha geniş kapsamlı realist dış politika izlemeye yöneltmiştir. Ancak 1990'lı yıllarda, SSCB'den miras kalan ekonomik kriz ve Çeçenistan Savaşı gibi i sorunlarla mücadele etmek zorunda kalan Rusya, Batı'nın genişlemesine karşı koyacak güce sahip değildi. 2000'li yıllardan itibaren ise, Vladimir Putin yönetiminde merkezi otoriteyi güçlendirmeyi başaran ve dünya piyasasında birincil enerji fiyatlarının yükselmesiyle ekonomik istikrarı yakalayan Rusya büyük g politikası sergilemeye başlamış ve Avro-Atlantik ittifakın kendi güvenlik alanına müdahalesine yanıt vereceğini beyan etmiştir. Bu doğrultuda Kremlin tarafından dış politikada saldırgan realist tutum benimsenmiş ve bu politikanın uygulanmasında ayrılıkılılık bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan Sovyet sonrası Rus dış politikasında ayrılıkçılığın kullanımının bir gelenek haline geldiği söylenebilir.

Bu çalışmada, uluslararası ilişkilerde realist teori geleneği ışığında Rusya Federasyonu'nun dış politikası ile post Sovyet ülkelerdeki ayrılıkçı hareketler arasındaki ilişki incelenmiştir. Rusya'nın Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketlere yönelik tutumu bu ülkelerin Batı merkezli kuruluşlara entegrasyon süreciyle doğrudan bağlantılı olduğundan Rusya'nın bu ülkelerdeki ayrılıkılılarla ilişkisi Moskova'nın Batılı rakipleriyle g mücadelesini de ele alacak şekilde saldırgan realizm teorisi çerçevesinde araştırılmıştır. Çalışmanın temel argümanı, 1991 sonrası Rusya Federasyonu'nun dış politikasının saldırgan realizm teorisiyle açıklanabileceği ve bu bağlamda ayrılıkçı hareketlerin bir dış politika aracı olarak kullanıldığı şeklinde-dir. Bu doğrultuda yapılan çalışma üç temel bileşenden oluşmaktadır: i) Neorealizm ve saldırgan realizm; ii) RF dış politikasının analizi; iii) Ayrılıkçılığın RF dış politikasında uygulanabilirliği.

Tezin *birinci bileşenini*, aynı zamanda kuramsal çerçevesini neorealizm (yapısal realizm) ve saldırgan realizm teorisi oluşturmaktadır. Saldırgan realizm teorisi realist teori geleneğinde ortaya çıkmıştır. En eski ve en çok benimsenen uluslararası ilişkiler teorisi olan siyasal realizm günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Realist geleneğin bünyesinde zamanla birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır ki, bunlardan biri de neorealizm/yapısal realizmdir. Bu çalışmada incelenen konu, neorealist yaklaşımda yer alan saldırgan realizm teorisinin güncel uluslararası ilişkilerde halen geçerliliğini koruduğunu göstermesi bakımından

³ *Soğuk Savaş* - ABD ile Sovyetler Birliği ve onların müttefikleri olan Batı Bloku ve Doğu Bloku arasında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan jeopolitik, askeri ve siyasi gerilim dönemiydi. Soğuk Savaş'ın başlangıç ve bitiş tarihleri üzerinde tarihçiler tarafından tam olarak anlaşmaya varılmasa da, genellikle Truman Doktrini'nin (12 Mart 1947) ilan edilmesinden Sovyetler Birliği'nin dağılması (26 Aralık 1991) arasındaki dönem olarak kabul edilmektedir. Soğuk Savaş hakkında daha detaylı bilgi için bkz., Ball, 1998; Service, 2015.

son derece önemlidir. Saldırgan realizm teorisinin temelleri Amerikalı siyaset bilimcisi *John Mearsheimer* tarafından atılmıştır. Bu yaklaşıma göre uluslararası sistemin yapısı anarşik olduğundan her devletin temel amacı hayatta kalmaktır. Bu nedenle de devletler ilk önce güvenliklerini sağlamak zorundadırlar. Buna göre günümüzde coğrafya, grup kimliği ve teknoloji gibi faktörlerden dolayı başka ülkeyi işgal etmek zor gözükse bile bir devletin bu engelleri aşmak için araçlar geliştirmeyeceği garanti edilemez. Bu belirsizlik nedeniyle kendi güvenliğinden emin olamayan devletler, diğer devletlerin güç artırımını şüpheyle takip etmek zorundadırlar. Bir başka ifadeyle, devletler varlıklarını devam ettirebilmek için yayılmaya, kendilerini güçlendirme ve başkalarını zayıflatmaya yönelik politika izlemek zorundadırlar. Devletler aynı zamanda rasyoneldir ve güçleri yettiği kadar kendi çıkarlarını korumaya çalışmaktadırlar. Mearsheimer'in düşüncesine göre, devletler yakın coğrafyalarına ilişkin güvenlik kaygılarını bertaraf etmek amacıyla rakip büyük güçleri bölgelerinden uzak tutmaya çalışmaktadırlar. Nitekim tezde ele alınan RF, Batı merkezli kuruluşlar olan NATO ve Avrupa Birliği'ni (AB) askerî ve ekonomik açıdan kendisine tehdit olarak algılamaktadır. Soğuk Savaş sürecinde Varşova Paktı ve aynı zamanda SSCB'ye karşı askerî bir blok olan NATO'nun Soğuk Savaş'ın bitimiyle görevinin ortadan kalkmasına ilişkin görüş ve beklentiler bulunmasına rağmen, NATO kendi stratejisini güncellemiş ve doğuya doğru genişlemeye devam etmiştir. 1999 yılında eski Varşova Paktı ülkeleri Macaristan, Polonya ve Çekya, 2004 yılında ise Romanya ve Bulgaristan gibi yine eski Varşova Paktı ülkelerinin yanı sıra, Letonya, Litvanya ve Estonya (*Baltık ülkeleri*) gibi post Sovyet ülkelerinin katılımıyla NATO doğuya genişleyerek Rusya'nın sınırlarına dayanmıştır. 2008 yılında ise yine post Sovyet cumhuriyetleri olan Ukrayna ve Gürcistan da İttifak'ın üyelik eylem planına başvuruda bulunmuşlar.

Benzer strateji, ekonomik ve siyasi açıdan uluslararası bir kuruluş olan AB tarafından da izlenmiştir. 2004 yılında eski Doğu Bloku ülkeleri olan Macaristan, Polonya, Çekya, Slovakya ve Baltık ülkeleri, 2007 yılında ise Romanya ve Bulgaristan AB'ye üye olarak kabul edilmiştir. Ayrıca AB, 2004 yılında diğer post Sovyet ülkelerinin entegrasyonunu da kapsayan Avrupa Komşuluk Politikası'nı, 2008 yılında ise Doğu Ortaklığı politikalarını başlatmıştır. Bu çerçevede, küresel siyasette büyük güç olarak davranmaya çalışan Rusya, bölgesel hegemonyasını pekiştirmeye çalışarak dış politikada "mutlak güvenlik" olgusuna dayanarak saldırgan dış politika yaklaşımını benimsemiştir. Rusya'nın Avro-Atlantik aktörlerin kendisi karşısında güç arttırma girişimlerini şüpheyle takip ettiği, buna karşı rasyonel, pragmatik ve saldırgan realist bir dış politika uyguladığı çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın *ikinci bileşenini*, Soğuk Savaş sonrası Rusya Federasyonu'nun izlediği dış politika oluşturmaktadır. SSCB'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan yeni bağımsız devletler

sosyalist dünyadan kapitalist dünyaya entegrasyon sürecine girerken Rusya ile Batı arasında dengeyi kurmak zorundaydılar. Kremlin tarafından “arka bahçesi” veya “yakın çevresi” olarak görülen bu cumhuriyetlere Avro-Atlantik aktörlerin (NATO ve AB) müdahalelerini Rusya kendi güvenliğine tehdit olarak algılamış ve bölgedeki etkisini korumaya çalışmıştır. Bu süreci engellemek ve “yakın çevre” ülkelerinin söz konusu kuruluşlarla entegrasyonunun önünü kesmek amacıyla Rus dış politikasında saldırgan realist yaklaşım benimsenmiştir. Rusya bu politikayı, NATO ve AB ile entegrasyon sürecini başlatan post Sovyet cumhuriyetlerde ayrılıkçı hareketleri destekleyerek uygulamıştır. Dolayısıyla ayrılıkçılık, Rusya’nın “yakın çevre” ülkelerini kendi etki alanında tutabilmek için uyguladığı realpolitiğin bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın *üçüncü bileşenini* ayrılıkçılık ve ayrılıkçı hareketler oluşturmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın sonlarından başlayarak uluslararası siyasette kendisinden söz ettiren ve güncel siyasi pratikte de önemli yer tutan ayrılıkçı hareketler, gerek Batı’nın demokratik, çok kültürcü, temel insan haklarına saygılı ülkelerinde gerekse demokrasinin zayıf olduğu, bireysel hakların güvence altına alınmadığı ülkelerde kendisini göstermektedir. RF ve Batı arasında rekabet alanı olarak nitelendirilen post Sovyet ülkeler de ayrılıkçı sorunların ve dondurulmuş çatışmaların yaygın olduğu bir coğrafyadır. Nitekim Sovyetler Birliği’nin çöküşü sonucunda bu coğrafyaya etnik veya kültürel milliyetçi çizginin belirgin olduğu ayrılıkçı çatışmalar miras kalmıştır. Günümüzde post Sovyet cumhuriyetlerinin birçoğu ya ayrılıkçı çatışmaların tarafı olmakta ya da sınırları içerisinde potansiyel ayrılıkçı sorunlar barındırmaktadırlar.

Çalışmada incelenen Moldova, Gürcistan ve Ukrayna’daki ayrılıkçı sorunlar, Rusya’nın dış politikada ayrılıkçı hareketleri kullandığı tezinin temel argümanını kanıtlamak için örnek olarak seçilmiştir. Sovyetler Birliği’nin çöküşü sürecinde Moldova’daki ayrılıkçılar tarafından ülkenin doğusunda Transdinyester Moldova Cumhuriyeti (TMC) ilan edilmiştir. Bunun üzerine merkezi hükûmetle ayrılıkçılar arasında yaşanan çatışma sonucunda Moskova bölgeye askerî müdahalede bulunmuştur. Günümüzde RF barış kuvvetlerinin konuşlandığı Transdinyester bölgesi *de jure* Moldova’nın parçası sayılmasına rağmen, *de facto* RF destekli ayrılıkçı oluşumun yönetimindedir. RF, 1999 tarihli İstanbul Deklarasyonu’na⁴ göre 2001 yılına kadar askerî kuvvetlerini bölgeden çıkarmayı taahhüt etmesine rağmen, günümüzde Transdinyester bölgesinde askerî varlığını sürdürmektedir. Kendi bayrağının yanı sıra, RF devlet bayrağına ikinci devlet bayrağı statüsü veren ayrılıkçı TMC, ekonomik, siyasi ve askerî olarak da RF tarafından desteklenmektedir.

⁴ Bkz., <https://www.osce.org/files/f/documents/6/5/39569.pdf>, (erişim tarihi: 09.11.2021).

Moskova'nın ayrılıkçı TMC'yi destekleme nedenleri RF'nin Avro-Atlantik politikaları kapsamında güvenlik algılarına bağlanabilir. Şöyle ki, Sovyetler Birliği'nin çöküş sürecinden itibaren Moldova, aynı etnik ve kültürel kimliği paylaştığı komşusu Romanya ile entegrasyon girişimleri başlatmıştır. Günümüzde NATO ve AB üyesi olan Romanya'yla Moldova'nın olası bütünleşmesi, söz konusu aktörlerin Rusya'nın batı sınırlarına yaklaşması anlamına gelmektedir. Hukuki olarak Moldova egemenliğinde kabul edilen Transdinyester bölgesindeki Rusya'nın askerî varlığı Moldova için toprak bütünlüğü sorunudur ve bu ülkenin NATO ve AB'ye üyeliğini de engellemektedir. Bir başka ifadeyle, Rusya'nın Moldova'da ayrılıkçıları desteklemesi aynı zamanda NATO ve AB'nin doğuya doğru genişlemesinin önünü kesmek amacı gütmektedir.

Rus dış politikasında ayrılıkçılığın kullanımına ilişkin diğer örnekler ise Gürcistan'daki ayrılıkçı Abhazya Cumhuriyeti ve ayrılıkçı Güney Osetya Cumhuriyeti yönetimlerinin desteklenmesidir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sürecinde ortaya çıkan bu ayrılıkçı oluşumlara karşı Gürcistan hükûmeti tarafından Ağustos 2008 tarihinde askerî operasyon başlatılınca, Rusya bölgeye doğrudan askerî müdahalede bulunmuş, Gürcistan ve RF arasında “Beş Günlük Savaş” yaşanmıştır. Gürcistan'ın yenilgisi üzerine her iki ayrılıkçı oluşum Moskova tarafından bağımsız devlet olarak resmen tanınmıştır. Rusya'nın ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya Cumhuriyetleri'ni destekleme nedenleri yine Moskova'nın Avro-Atlantik aktörlere karşı güvenlik politikaları kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim 2007 yılında Gürcistan tarafından Rus askerî üslerinin ülkeden çıkarılması ve bu süreci takiben Gürcistan'ın NATO'ya üyelik girişimleri Rusya'nın bu ülkeye karşı politikalarında saldırgan tutum sergilemesine neden olmuştur. Zira Gürcistan'ın NATO'ya olası üyeliği durumunda NATO askerî üsleri RF'nin güney sınırında konuşlanabilecekti. Tiflis yönetiminin Batı'yla yakınlaşma politikalarını durdurmak amacıyla Gürcistan'a yapılan saldırıda Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçılığı Kremlin tarafından araç olarak kullanılmıştır. Nitekim Moskova tarafından Güney Osetya nüfusuna Rus pasaportu dağıtılarak “pasaportlaştırma” politikası uygulanmış ve Rus siyasi yetkilileri tarafından Gürcistan müdahalesi RF vatandaşlarını koruma şeklinde gerekçelendirilmiştir.

Tezde incelenen üçüncü örnek ise, AB ile entegrasyon sürecindeki Ukrayna'da ortaya çıkan RF destekli ayrılıkçı oluşumlar ve uluslararası hukuk açısından Ukrayna'nın bir parçası olan Kırım Yarımadası'nın (*Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol şehrinin*) RF tarafından ilhakıdır. 21 Kasım 2013 tarihinde Ukrayna hükûmetinin AB ile Ortaklık Antlaşması'nı imzalamayı reddetmesi sonucunda ülke çapında Batı'yla bütünleşmeyi talep eden Euromaidan hareketi başlamıştır. 22 Şubat 2014 tarihinde Ukrayna Başkanı Viktor Yanukoviç'in Kremlin'in

yardımla Kiev'den kaçması sonucunda ülkede yönetim değişmiş ve Arseniy Yatsenyuk başbakanlığında Batı yanlısı bir hükûmet iktidara gelmiştir. RF, yeni hükûmeti tanımamış ve yönetim değişikliğini Ukrayna'nın anayasal düzenine darbe olarak nitelendirmiştir. Bunun ardından, 23 Şubat tarihinde RF Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından Rusya askerî kuvvetlerine “Kırım'ın Rusya'ya geri alınması için çalışma başlatma” emri verilmiştir.⁵ Ukrayna'ya bağlı olan Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde Rusya yanlısı yeni yerel ayrılıkçı hükûmet tarafından bağımsızlık ilan edilmiştir. 14 Mart 2014 tarihinde ise RF'ye bağlanmak için referandum yapılmış ve %83 oranında katılımın olduğu referandum sonucunda Kırım'da %96.77, Sivastopol'de ise %95,6 oranında Rusya'ya bağlanma yönünde oy kullanılmıştır.⁶ Bir gün sonra Kırım ÖC Yüksek Sovyeti (*Parlamentosu*) tarafından resmen Rusya'ya bağlanma talebi iletilmiştir. 17 Mart 2014 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından Kırım'ın Rusya'ya birleşmesini onaylayan belge imzalanmıştır. Böylelikle Moskova için jeopolitik açıdan önem taşıyan Kırım Rusya'ya bağlanmıştır. Ancak Kremlin, Kırım'ın Rusya'ya birleştirilmesiyle yetinmemiş Ukrayna'nın Rus nüfusun yoğun yaşadığı güneydoğu bölgelerinde Donbass⁷ ayrılıkçılığını da desteklemiştir. 12 Mayıs 2014 tarihinde ayrılıkçı Donetsk Halk Cumhuriyeti (*DHC*) ve Luhansk Halk Cumhuriyeti (*LHC*) bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Şubat 2022 tarihine kadar Moskova, bu ayrılıkçı cumhuriyetleri resmî olarak tanımasa da her iki ayrılıkçı rejime siyasi, askerî ve ekonomik destekte bulunmuştur.

Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Donbass ayrılıkçılığını destekleme politikaları Kiev'i Moskova'dan uzaklaştırmakla beraber, Ukrayna'nın Batı ile entegrasyon sürecini de ciddi şekilde yavaşlatmıştır. Moskova'nın Ukrayna örneğinde de ayrılıkçılığı kullanarak saldırgan politika izlemesinin nedenleri, yine Avro-Atlantik aktörlerle büyük güç rekabeti ve Batı karşısında duyduğu güvenlik endişelerinden kaynaklanmaktadır. Böylece, Kiev'de yönetimde Batı yanlısı iktidarın olmasına rağmen, Ukrayna'nın ister AB ister NATO'yla olası tam üyeliğinin önü Rusya'nın saldırgan realist tutumuyla kesilmiştir.

Çalışma konusunun irdelenmesi için örnek ülkeler rastgele seçilmemiştir. Zira her üç ülke eski Sovyet cumhuriyeti olmakla beraber, bu cumhuriyetlerdeki ayrılıkçı hareketlerin RF tarafından doğrudan veya dolaylı şekilde desteklenmesinin nedenlerinin altında bu ülkelerin Batı merkezli kuruluşlarla entegrasyon girişimleri yatmaktadır. Her üç ülkenin ortak yönü Moskova'nın bu ülkeleri arka bahçesi olarak görmesi ve bu ülkelerin AB ve NATO'ya üye olmalarını kendi güvenliği için tehlike olarak algılamasıdır. Bu bağlamda, örnekleri teşkil eden

⁵ Bkz., Cosgrove, 2020: 11.

⁶ <https://www.bbc.com/news/world-europe-26606097>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

⁷ Donbass – Donetsk Nehri Havzası'nın kısaltılmış ismidir. Ukrayna idari yapılandırmasında Luhansk Oblastı'nın güneyi ve Donetsk Oblastı'nın kuzeyini kapsamaktadır.

her üç ülke ile AB arasında Ortaklık Antlaşması ve Vize Antlaşması'nın imzalandığını, aynı zamanda her üç ülkenin de AB enerji politikasının ürünü olan Enerji Topluluğu'na üye olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Tezin amacını konuya ilişkin aşağıdaki ana soruların cevaplandırılması oluşturmaktadır: RF dış politikası realist teori geleneğine uygun mudur? RF dış politikasında saldırgan tutum benimsenmiş midir? Eğer benimsenmişse RF dış politikasında saldırgan tutum sergilenmesinin nedenleri nelerdir? RF dış politikasında saldırgan tutumun uygulanmasında ayrılıkçılık bir araç mıdır? Ayrılıkçılık RF dış politikasında bir araç ise hangi yöntemlerle kullanılmaktadır? RF'nin yürüttüğü bu politika başarılı mıdır? İleri sürülen tezin açıklanması amacıyla ana soruların yanı sıra, aşağıdaki yan soruların da cevaplandırılması tezin amaçları dâhilindedir: RF dış politikası rasyonel midir? RF liderlerinin davranışları sistemin yapısı tarafından dayatılmakta mıdır? Rus dış politikası Kremlin liderleri tarafından verilen kararların doğruluğu ve bilgeliğine dayanılarak mı yönetilmektedir, yoksa uluslararası yapının kısıtlama ve taleplerine yanıt veren bir mekanizma olarak mı görülmektedir? RF'nin saldırgan dış politika sergilemesinde temel nedenler dış tehditlerden mi, yoksa iç dinamikler ve karar verici kişilerin tutumlarından mı kaynaklanmaktadır? Bu soruları yanıtlarken, SSCB sonrası Rus dış politikası ve onun dönüşümü, Rusya'nın güvenlik stratejisi ve bu stratejinin temel ilkelerinin yer aldığı ulusal nitelikli belgeler, aynı zamanda Rus dış politikasını etkileyen bölgesel ve küresel gelişmeler incelenmiştir.

Çalışma konusu belirli sınırlılıklar içermektedir. Rus dış politikasında ayrılıkçılığın kullanılmasının incelenmesindeki ilk sınırlama zaman açısından sınırlamadır. Çalışmanın zaman bakımından alt sınırını Soğuk Savaş sonrası Rus dış politikasında benimsenen saldırgan realist tutum bağlamında ayrılıkçı hareketlerin kullanılması oluşturmaktadır. Çarlık Rusyası veya Sovyet dönemi Rus dış politikasında ayrılıkçılığın kullanımı bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Çalışmanın zaman bakımından üst sınırını ise Rusya'nın 2015 yılına kadar dönemdeki dış politikasıdır. Bir başka ifadeyle, çalışmada incelenen siyasi süreçler Donbass savaşının dondurulmuş çatışmaya dönüştürülmesiyle sonuçlanan Minsk II Antlaşması'na⁸ kadar olan dönemi kapsamaktadır. Ancak çalışmanın kaleme alındığı sürede Rusya tarafından Ukrayna'nın işgal edilmesiyle (*Şubat 2022*) yaşanan yeni siyasi süreçler ileri sürdüğümüz tezin desteklenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle son bölümde güncel olaylara da değinilmesi uygun görülmüş, çalışmanın kapsamı dışında kalmakla beraber 2015'den sonraki siyasi süreçlere de kısaca değinilmiştir.

⁸ 12 Şubat 2015 tarihinde Ukrayna merkezi hükümeti ve Donbass'taki ayrılıkçı cumhuriyetlerin liderleri arasında savaşın durdurulmasına ilişkin Minsk II Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma sonucunda bölgede büyük çaplı askeri operasyonlar durdurulmuştur.

ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmada ileri sürülen tezin kanıtlanması amacıyla konu dört farklı bölümde ele alınmıştır. Kuramsal kısmı oluşturan *birinci bölümde*, realist teori geleneğinde neorealizm ve saldırgan realizm teorisi anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde, Rusya Federasyonu dış politikasının açıklanmasında neden neorealizm ve saldırgan realist teori yaklaşımının seçildiği belirtilmiştir. Kavramsal kısmı oluşturan *ikinci bölümde*, ayrılıkçılık ve onunla ilişkili yan kavramların incelenmesine yer verilmiştir. *Üçüncü bölümde*, 1991 sonrası Rusya Federasyonu dış politikasının genel hatları, Moskova'nın Avro-Atlantik ittifakla rekabet ışığında büyük güç olma çabaları ele alınmıştır. Vaka incelemesinden oluşan *dördüncü bölümde* ise, önceki bölümlerde aktarılan bilgilerin ışığında Rusya Federasyonu'nun Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'ya ilişkin politikalarında saldırgan realist tutum sergilemesi ve bu doğrultuda ayrılıkçı hareketleri desteklemesi test edilmiştir.

Çalışmada ortaya konulan araştırma sorunsalının çözümlenmesi ve aktarılması amacıyla karşılaştırmalı vaka yöntemi kullanılmıştır. İleri sürülen tezi test etmek amacıyla seçilen vakalar arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda, Rusya Federasyonu'nun Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'ya ilişkin dış politikasında ayrılıkçı politikaları anlatılmış, Transdinyester, Abhazya, Güney Osetya, Kırım ve Donbass ayrılıkçı sorun vakaları incelenmiş ve karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Siyasi süreçleri anlamak amacıyla tarih, hukuk, sosyoloji gibi farklı disiplinlerin çalışma ve verilerinden faydalanılarak çalışmanın çok boyutlu olmasına özen gösterilmiştir. Elde edilen askerî, ekonomik ve demografik veriler de göz önünde bulundurularak seçilen her üç ülkede uygulanan siyasi ve kültürel politikaların düzeyleri ve sonuçları analiz edilmiştir.

Vakalar arasında karşılaştırmaların yapılması için uyuşma yönteminden faydalanılmış, farklı vakalar arasındaki benzerliklerin ortaya konulmasında uyuşma yöntemine başvurulmuştur. Vaka karşılaştırmasıyla varılan sonuçlar çalışmanın *sonuç* bölümünde tablo şeklinde aktarılmıştır.

Çalışmada değinilmiş siyasi süreçler ve olaylar arasında neden-sonuç bağlantısı kurulması amacıyla sistemli süreç analizine (süreç izlemi/process tracing) yer verilmiştir. Çalışmanın, “Rusya Federasyonu Dış Politikası ve Saldırgan Realizm” başlıklı üçüncü bölümü ile vaka incelemesinin yer aldığı ve “Rusya Federasyonu'nun Taraf Olduğu Ayrılıkçı Hareketler” başlıklı dördüncü bölümü zamansal dizilim açısından birbirinden bağımsızdır ve zamansal paralellik içermektedir. Bir başka ifadeyle üçüncü bölümde, 1991 sonrası Rus dış politikasının oluşumu ve büyük güç politikasına dönüşümünün genel hatları ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise, yine 1991 yılından itibaren Rus dış politikasının ayrılıkçı hareketlerle ilişkisi daha detaylı şekilde ve sistemli süreç analizi kullanılarak incelenmiştir.

Tezin kanıtlanması amacıyla bulguların elde edilmesi için metin ve literatür analizi yöntemi seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak İngilizce, Rusça, Ukraynaca ve Türkçe kaynaklardan – bilimsel araştırmalardan, makalelerden, raporlardan, ulusal ve uluslararası belgelerden, kânun metinlerinden yararlanılmış, elde edilen bulgular kullanılarak ileri sürülen tezin kanıtlanmasına çalışılmıştır.

Anlaşıldığı gibi çalışmanın evrenini, 1991 sonrası Rusya Federasyonu’nun dış politikasında ayrılıkçılığı destekleyen politikaları oluşturmaktadır. Örneklemini ise Rusya Federasyonu’nun Moldova, Gürcistan ve Ukrayna Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde bu ülkelerde yaşanan ayrılıkçı sorunlarla ilgili sergilediği tutum oluşturmaktadır.

Çalışmada incelenen vakaların seçimi rastgele ya da bağımsız değişkene dayanarak belirlenmemiş, önceden belirlenen vakalar üzerinden süreç izlemi yapılmıştır. Örneklem seçiminde kota örnekleme tekniği kullanılarak Soğuk Savaş sonrası post Sovyet alanında ortaya çıkan ayrılıkçı çatışmalar arasında Rusya Federasyonu’nun doğrudan ilişkide olduğu çatışmalar seçilmiştir. Çalışmanın merkezinde Rusya Federasyonu’nun bu ayrılıkçı hareketleri uluslararası ilişkilerde saldırgan realist tutum benimseyerek büyük güç politikası ve dış politika çıkarlarını korumak amacıyla araç olarak kullanıp kullanmadığı sorusu yer almaktadır.

Her üç vaka Rusya Federasyonu’nun ayrılıkçı tarafı açık şekilde desteklediği örneklerdir. Bunun yanı sıra, seçilmiş örneklerin her birinde ayrılıkçı hareketi motive eden nedenler olarak güvenlik ve etnik-kültürel etkenler ortaya çıkmaktadır. Örneklerin en önemli ortak noktası ise, Moldova, Gürcistan ve Ukrayna’nın post Sovyet ülkesi olması, Rusya’nın bu ülkeleri kendi arka bahçesi olarak gördüğü “yakın çevre”sine ait kabul edilmesidir. Ayrıca bu ülkelerin Batı ile ilişkilerini geliştirmesini Rusya kendi güvenliği açısından tehdit olarak görmekte ve bu ülkeler üzerindeki kontrolünü kaybetmek istememektedir. Rusya’nın her üç örnekteki ayrılıkçı hareketleri desteklemesinin temelinde bu ülkelerin Batı ile entegrasyonunu engelleme politikası yatmaktadır. Bu nedenle ileri sürdüğümüz tezi denemek açısından söz konusu örneklerin seçilerek incelenmesi önem taşımaktadır.

Diğer bir sınırlandırma ise Rusya Federasyonu’nun dış politikasının incelenmesindeki sınırlandırmaya ilişkindir. Rus dış politikasını incelerken konuyla ilgisi açısından önem arz eden “yakın çevre” politikaları ve bu politikalarla ilişkili Avro-Atlantik politikalarının temel çizgisinin araştırılmasına ağırlık verilmiştir. Örneğin, çalışma Rusya-Uzak Doğu ülkeleri, Rusya-Afrika ülkeleri, Rusya-Orta Doğu ülkeleri ilişkilerini değil, Rusya’nın Batı ile ilişkileri bağlamında büyük güç politikası yürütme ve mutlak güvenlik elde etme kaygısına dayanarak

saldırgan dış politika yaklaşımı kullanarak ayrılıkçı politikalar uyguladığı “yakın çevre” ülkeleri ile ilişkilerine yoğunlaşmaktadır.

Bir diğer sınırlandırma ise, vaka incelemesinin kapsamına ilişkindir. Çalışmada Rusya’nın dış politikada ayrılıkçılığı kullanımını incelerken seçilen örnekler Rusya’nın arka bahçesi olarak gördüğü ülkelerdir ve bu örneklerin incelenmesi ileri sürdüğümüz tezin test edilmesine yetecek düzeydedir. “Transdinyester” sorunu, “Abhazya” ve “Güney Osetya” sorunları, “Kırım” ve Donbass bölgesindeki ayrılıkçı sorunların incelenme derinliği ana tezimizi test edecek derinlikle sınırlandırılmıştır.

Tezde nitel ve betimleyici yöntem kullanılmış, neorealizm ve saldırgan realizm bağlamında RF dış politikasında ayrılıkçı hareketlerin kullanımı ve onun sonuçları incelenmiştir. Ayrıca, dönemin koşullarını anlamak amacıyla tarih, hukuk, sosyoloji gibi farklı disiplinlerin çalışma ve verilerinden faydalanılarak ileri sürülen tezin kanıtlanması amaçlanmıştır. Çalışmada sayısal verilerin yanında daha çok tarih alanında veriler ve ilgili yasal düzenlemeler değerlendirilmiş ve karşılaştırma yönteminden de faydalanarak geleneksel metodoloji kullanılmıştır. Ortaya konulan sorulara cevap bulmak için tarihsel, hukuki ve benzeri alanlardan toplanan veriler eleştirel bir perspektifle analiz edilmiştir. Elde edilen veriler göz önünde bulundurularak seçilen her üç örnek vakada, RF tarafından uygulanan ayrılıkçı politikalar karşılaştırılmış ve bu politikaların sonuçları değerlendirilmiştir.

Tez Çalışmasının Bilimsel Kurgusu

Kuram	Neorealizm ve Saldırgan Realizm
Kavram	Ayrılıkçılık
Ana aktör	Rusya Federasyonu
Yöntem	Karşılaştırmalı vaka yöntemi: <i>Uyuşma yöntemi</i> ;
Model	Dondurulmuş ayrılıkçı çatışma
Vaka incelemesi	Moldova: <i>Transdinyester sorunu</i> ; Gürcistan: <i>Abhazya ve Güney Osetya sorunları</i> ; Ukrayna: <i>Kırım ve Donbass sorunları</i>
Bulguların elde edilme yöntemi	Metin ve literatür analizi: <i>bilimsel araştırmalar, raporlar, makaleler, ulusal ve uluslararası belgeler, kânun metinleri, resmî söylemler.</i>

LİTERATÜR ANALİZİ

Rusya Federasyonu dış politikasını neorealizm ve saldırgan realizm teorisi çerçevesinde açıklamaya çalışırken ve bu bağlamda Rus dış politikasında ayrılıkçı hareketlerin kullanımını incelerken, ilk olarak Türkçe literatürde bu konunun ele alındığı çalışmaların incelenmesi gerekmektedir. Kuramsal açıdan bakıldığında, Türkçe literatürde Rus dış politikasını saldırgan realizm teorisi ışığında inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu belirtmek gerekir.

Alım'ın "Ukrayna Krizi'nde Rusya: Büyük Güç Politikası ve Saldırgan Realist Dinamikler"⁹ ve Yıldırım'ın "Putin Dönemi Rus Dış ve Güvenlik Politikasında Bir Müdahalecilik Örneği Olarak Kırım'ın İlhakı"¹⁰ başlıklı çalışmaları tezin konusuyla doğrudan bağlantılı oldukları için kayda değer nitelik taşımaktadır. Her iki yazar tarafından Rusya'nın 2014 yılındaki Ukrayna müdahalesi saldırgan realizm teorisi ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Tezcan tarafından kaleme alınmış "Arap Baharı sonrasında Rusya Federasyonu'nun Suriye politikası" başlıklı doktora tezinde ise, Rus dış politikasının saldırgan realizm teorisine uygunluğu Kremlin'in Suriye politikası üzerinden değerlendirilmiştir.¹¹ Kaçmaz'ın "2002 sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerinde bölgesel gelişmelerin etkisi üzerine bir değerlendirme: Güney Osetya krizi, Kırım'ın ilhakı ve Suriye iç savaşı örnekleri" başlıklı çalışmasında, Güney Osetya sorunu ve Kırım Krizi Rusya ve Türkiye'nin bölgesel politikaları bağlamında incelenmiş, bu krizlere ilişkin politikalarda Türkiye'nin savunmacı realist, Rusya'nın ise saldırgan realist çizgi benimsediği sonucuna varılmıştır.¹² Özdal tarafından kaleme alınan "Rus Dış Politikasında Ukrayna (1991-2014)" başlıklı doktora tez çalışması Rusya-Ukrayna ilişkilerinin açıklanması ve Kremlin dış politikasında Ukrayna'nın yeri ve öneminin incelenmesi açısından önemli bir çalışma olmakla beraber Rusya'nın Ukrayna politikasını teorik çerçevede ele alma konusunda eksik kalmaktadır.¹³

Tüysüzöglü tarafından kaleme alınan "Rusya Dış Politikası'nın Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri" başlıklı makalede ise diğer çalışmalardan farklı olarak Rus dış politikası birden fazla dondurulmuş çatışma örneği üzerinden incelenmiştir. Yazara göre, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası politikadaki güçlü konumunu kaybeden Rusya, bu rolünü yeniden kazanmaya çalışarak post Sovyet ülkeleri ve Avrasya anakarası bağlamında bölgesel hegemonya kurmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Moskova, post Sovyet

⁹ Bkz., Alım, 2020.

¹⁰ Bkz., Yıldırım, 2020.

¹¹ Bkz., Tezcan, 2022.

¹² Bkz., Kaçmaz, 2019.

¹³ Bkz., Özdal, 2015.

lkelerindeki dondurulmuş çatışmaları kullanmaktadır. Dağlık Karabağ, Transdinyester, Abhazya, Güney Osetya ve Donbass krizlerine değinen yazar, Sovyet coğrafyasında Stalin zamanında çizilen sınırların hassaslığının Moskova'nın dondurulmuş çatışmalar üzerinden politika sergilemesi için uygun koşullar sağladığının altını çizmiştir. Çalışmada ileri sürülen tezin test edilmesinde birden fazla örneğe değinilmesi onu önemli kılmakla beraber bu örnekler arasında karşılaştırmalı analize yer verilmediği ve ileri sürülen tezin teori ile ilişkilendirilerek açıklanmadığı görülmektedir.¹⁴

Yine Türkiye'de, fakat İngilizce olarak Radu tarafından kaleme alınmış "Separatism in The Post-Soviet Geography and Russian Interventionism: The Case Of Transnistria" başlıklı yüksek lisans tezinde RF'nin Transdinyester ayrılıkçı sorununa ilişkin politikası saldırgan realizm teorisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Söz konusu alışma Türkiye'de Transdinyester sorununa ilişkin çalışmaların oldukça sınırlı olduğu dikkate alınarak değerlendirildiğinde önemli yere konulabilecek olsa da, teori ile vaka arasındaki bağlantının açıklanması bakımından eksiklikler barındırmaktadır.¹⁵

Türkiye'de kaleme alınan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde Rusça kaynakların kullanımının oldukça sınırlı olduğunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Benzer sorun birtakım yabancı çalışmalarda da yer almaktadır.

Örneğin, yakın tarihte kaleme alınmış İngilizce çalışmalardan olan Tang'ın "Using Separatism as a Possible Supplement to the Theoretical Approach of Offensive Realism -Taking Russia Federation's Actions and Strategies in the Crimean Crisis and the Donbass War as an example" başlıklı tezinde saldırgan realizm teorisi ile ayrılıkçılık ilişkilendirilerek Kırım ve Donbass Krizleri incelenmiştir. Ancak yazarın kendisinin de belirttiği gibi, Rusça ve Ukraynaca dil bilgisine sahip olmadığından bu dillerdeki birincil kaynaklara ulaşılamamıştır. Oysa bu dillerdeki birincil nitelikli kaynaklara ulaşılması çalışmanın vaka incelemesini daha zengin ve tutarlı kılabilirdi. Bunun da ötesinde, çalışmada Moskova'nın yalnız Kırım ve Donbass müdahalelerini inceleyerek Rus dış politikasının saldırgan realizm teorisine uyduğunu ileri sürmek yetersiz kalmaktadır. Rusya'nın saldırgan realist tezinin iddialarına uygun olarak dış politikada hegemonya arayışında olduğunu ve bu doğrultuda ayrılıkçı hareketleri dış politika aracı olarak kullandığının sürekli bir politika olduğunu tespit etmek için Moskova'nın müdahil olduğu birden fazla ayrılıkçı hareketin incelenmesi çalışmanın ana fikrini daha tutarlı kılabilirdi. Bir başka ifadeyle, yazar çalışmada birden fazla vaka incelemesi gerçekleştirerek ve bu vakaları karşılaştırarak ileri srdğu iddiayı test ettiği taktirde bu metodolojik sorun

¹⁴ Bkz., Tüysüzoğlu, 2017: 185-219.

¹⁵ Bkz., Radu, 2019.

aşılabilirdi. Tang, çalışmanın belli kısımlarında RF tarafından kendi federe birimi olan Çeçenistan'daki ayrılıkçı harekete yönelik sert güç kullanılmasının da saldırgan realizm teorisine uyduğunu ileri sürmüştür. Ancak Çeçenistan'ın RF'nin toprak bütünlüğünün bir parçası olduğu ve uluslararası topluluğun da Rusya'nın toprak bütünlüğünü tanıdığı gerçeği yazar tarafından göz ardı edilmiştir.¹⁶

2008 Gürcistan Krizi'ni saldırgan realizm teorisi bağlamında açıklamaya çalışan Karagiannis ise, "The 2008 Russian-Georgan war via the lens of Offensive Realism" başlıklı makalesinde ABD'nin önce Türkiye'yi Rusya'nın Güey Kafkasya'daki etkisine karşı bir denge unsuru olarak desteklediğini ancak daha sonra Ankara ile Moskova arasında hızla büyüyen bağlar nedeniyle Washington'un NATO genişlemesi yoluyla denizaşırı bir dengeleyici olarak devreye girdiğini iddia etmektedir. Buna karşılık Moskova'nın Tiflis yönetiminin Güney Osetya'daki askeri operasyonuna tepkisinin Güney Kafkasya'daki hegemonyayı yeniden kurmak için iyi hesaplanmış bir adım olduğunu öne sürmektedir.¹⁷

Hem Türkiye hem yabancı ülkelerde kaleme alınan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde Rusya Federasyonu'nun post Sovyet coğrafyada taraf olduğu ayrılıkçı sorunlarda Avro-Atlantik kuruluşların da en az yan aktör düzeyinde araştırma konusuna dâhil edildiğini görülmektedir. Çalışmalarda yer alan neden-sonuç bağları incelendiğinde RF'nin Avro-Atlantik ittifakla rekabette saldırgan dış politikada izleme nedenlerinin açıklanmasında iki farklı bakışın benimsendiği görülmektedir. Birinci grup yazarlar Rusya'nın saldırgan politikasında Batı'yı sorumlu tutmakta ve Moskova'nın bu politikasının aslında Avro-Atlantik ittifakın Doğu'ya doğru genişlemesine bir tepki olduğunu ileri sürmektedir. İkinci grup yazarlar ise, Kremlin kendisini savunduğunu iddia etmesine rağmen aslında Rusya'nın eylemlerinin kendi güvenlik çıkarlarını savunmadan daha çok büyük güç olma yolunda hegemonya kurma çabalarından ileri geldiğini iddia etmektedirler.

Örneğin, saldırgan realizm teorisinin temellerini atan Mearsheimer Kremlin'in saldırgan dış politika sergilemesinin sorumlusu olarak Batılı aktörleri görmektedir. Mearsheimer'in fikrine, Rusya'nın saldırgan politikasının temelinde NATO ve AB'nin doğruya doğru genişlemesi ve bu aktörler tarafından post Sovyet ülkelerde Batı modeli demokrasi hareketinin desteklemesi yatmaktadır.¹⁸ Ancak Moskova'nın saldırgan politikasını açıklarken hem Gürcistan Krizi'nin (2008) hem de Ukrayna Krizi'nin (2014) nedenlerini bu çerçevede açıklayan Mearsheimer, NATO ve AB'nin genişlemesinin henüz söz konusu

¹⁶ Bkz., Tang, 2021.

¹⁷ Bkz., Karagiannis, 2013: 74-93.

¹⁸ Bkz., Mearsheimer, 2014.

olmadığı daha 1990'lı yılların başlarında Transdinyester (1992), Güney Osetya (1991-1992) ve Abhazya (1992-1993) ayrılıkçı çatışmalarına ilişkin Rusya'nın politikalarını göz ardı etmiştir.

Rus yazarlardan Trenin “Украина и Новый Раскол (Ukrayna ve Yeni Bölünme)” başlıklı çalışmasında Ukrayna Krizi'ni Mearsheimer'e benzer şekilde Moskova'nın Batılı aktörlerin hamlesine yönelik karşı saldırı olarak nitelendirmiştir.¹⁹ Tsygankov ise, Tarver-Wahlquist ile beraber kaleme aldığı “Duelling Honors: Power, Identity and the Russia–Georgia Divide” başlıklı makalesinde 2008 Gürcistan Krizi'nin nedenlerini realist teori bağlamında açıklarken Rusya'nın bir aktör olarak gücü ve güvenliği üst düzeye çıkarmak için rasyonel olarak tanımlanmış ulusal çıkarların önemini belirtmekle beraber Rusya'nın ulusal algı ve duygularının, uluslararası düzeyde kendi imajını koruma çabalarının da göz ardı edilmemesi gereken nedenler olduğunu belirtmiştir.²⁰

Türk yazarlardan Anlar ise, “Rusya ve Batı Arasında Ukrayna Krizi” başlıklı çalışmasında Ukrayna Krizi'ni Rusya ve Batı arasında güç mücadelesi çerçevesinde değerlendirirken Batılı güçlerin bölgedeki statükoyu değiştirmeye çalıştığı, Rusya'nın ise bu girişim karşısında kendisini savunmak durumunda kaldığını ileri sürmektedir. Krizden Batılı devletleri sorumlu tutmakla beraber Ukrayna'nın da iki küresel güç arasında denge politikasını yürütemediğini ve dış politika kararlarında Moskova'nın olası tepkisini dikkate almadığı görüşündedir. Dolayısıyla yazar, Kriz'in ortaya çıkmasında Batılı devletlerin yanı sıra Ukrayna'yı da iç ve dış politikada denge kurmamaktan sorumlu tutmuştur.²¹

Rusya'nın dış politikada saldırgan tutum benimsemesinde Kremlin'i sorumlu tutan ikinci grup yazarların bakış açılarını özetlersek, ileri sürülen fikirlere göre Rusya, emperyalist politika izleyerek post Sovyet ülkelerini kendi etkisinde tutmaya ve Moskova merkezli örgütlere üye olmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Doğu Slav ülkelerini bağımsız devlet olarak görmeyerek Pan-Rusya kurma hedefi doğrultusunda çalışan Rusya, teritoryal genişleme ve Avrasya jeopolitiğinde hegemonya kurmaya çalışmaktadır.

Örneğin, Götz, “Putin, the State, and War: The Causes of Russia's Near Abroad Assertion Revisited” başlıklı makalesinde Ukrayna üzerinde hegemonya kurma arayışının aslında Moskova'nın Sovyet sonrası dış politikasının önemli çizgilerinden birisi olduğunu belirtmektedir.²² Bu konuda daha ileri giden Van Herpen'e göre, neo-emperyalist hedefler doğrultusunda Moskova hem Belarus hem Ukrayna'ya Pan-Slavizm ideolojisinden kopan “kardeş halklar” söylemini kullanarak kendi bünyesinde tutmaya çalışmaktadır. Yazara göre

¹⁹ Bkz., Тренин, 2014: 1-6.

²⁰ Bkz., Tsygankov ve Tarver-Wahlquist, 2009: 307–326.

²¹ Bkz., Anlar, 2014: 191-220.

²² Bkz., Götz, 2016: 228–253.

Moskova'nın bu politikasında Pan-Slavizm unsurları aslında daha çok Pan-Rusizm'e hizmet etmektedir. Van Herpen'e göre Kremlin'in Ukrayna politikasındaki hedefi "Malorossiya/Küçük Rusya" olarak algıladığı bu ülkeyi kendi hegemonya sınırına katmaktır. Van Herpen bu görüşlerinde bir adım da ileri giderek Rusya'nın emperyalist hırslarının Ukrayna ile bitip bitmeyeceği, Kazakistan, Moldova, Güney Kafkasya, Orta Asya ülkeleri üzerinden de devam edip etmeyeceği sorusunu ortaya atmaktadır.²³

Moskova'nın saldırgan politikasında sorumlu aktörlerin arayışında Mearsheimer'le tartışmaya giren Michael A. McFaul ise, Rusya'nın 2014'teki Ukrayna müdahalesinde Batı'ya sorumlu görmemekle beraber Kremlin'deki kararverici liderlerin, özellikle Putin'in uluslararası politikaya bakış açısının krizin ortaya çıkmasında önemli rol aldığını belirtmiştir.²⁴

Rusya'nın saldırgan bir aktör olarak sunulduğu "Russian strategy Expansion, crisis and conflict" başlıklı diğer önemli çalışma ise Payne ve Foster tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada Moskova'nın Ukrayna saldırganlığı revizyonizm, teritoryal genişleme şeklinde nitelendirilmiş ve bunlar, Putin'in stratejisinin temel unsurları olarak görülmüştür. Yazarların fikrinde Putin'in Rusya'daki otokrasisi, Çarlık dönemi ve Sovyetler Birliği dönemindeki Rus devletinin kritik unsurlarını yeniden üretmeye eşdeğerdir. Ayrıca, çalışmada Rusya'nın stratejisinin açıklanması amacıyla Moskova'nın Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'ya yönelik politikası ele alınarak topraksal genişleme peşinde olan Rusya'nın amacının ayrılıkçı hareketleri kullanarak bölgede hegemonya kurmaya çalıştığının altı çizilmiştir.²⁵ Rusya'nın dış politikadaki saldırgan tutumu ve Moskova'nın emperyalist çabalarının açıklanması açısından son derece önemli olan Payne ve Foster'in bu çalışması Rusya'nın bahsi geçen stratejisinin teorik çerçeveye oturtulması açısından eksik kalmaktadır.

Ukraynalı bilim adamı Sich de, Ukrayna Krizi'nin sorumlusu olarak Kremlin'i görmekle beraber, Krizin arka planı olarak Putin'in daha büyük stratejik hedefi desteklediği görüşündedir. Yazara göre Moskova, AB'nin enerji kaynakları konusunda Rusya'ya bağımlılığı kozunu kullanarak AB ülkelerinde aşırı sağ siyasi partileri ve Avroseptik merkezci güçleri teşvik edebileceğine inanmaktadır. Ayrıca yazara göre, AB ülkeleri arasında gerçek bir bağlantının olmadığına ve bu Birliğin arkasında ABD'nin elinin olduğuna inanan Putin'in nihai hedefi hem AB'yi hem NATO'yu parçalayarak etkisizleştirmek, Avrupa'yı bir ulus devletler çağına geri döndürmek ve Soğuk Savaş sonrası dünyanın güvenlik yapısını temelden

²³ Van Herpen, 2014: 56.

²⁴ Stanford Üniversitesi profesörü Michael A. McFaul aynı zamanda 2012-2014 yıllarında ABD'nin RF'deki Büyükelçisi görevini yürütmüştür. McFaul'un Ukrayna Krizi (2014) sonrası ifade ettiği ilgili görüşleri için bkz., "Russia, Ukraine and the West: Is Confrontation Inevitable?", https://www.youtube.com/watch?v=mxn_DdshwCc, (erişim tarihi: 15.08.2022).

²⁵ Bkz., Payne ve Foster, 2017.

değiştirmektedir.²⁶ Ancak ister Moskova'nın Ukrayna'ya 2014 yılındaki müdahalesi isterse de 2022'de Ukrayna'ya saldırısının etkisiyle hem Doğu Avrupa ülkeleri, hem de Rusya ve NATO arasında yıllardır tarafsız kalan İsveç ve Finlandiya²⁷ gibi İskandinav ülkeleri için Rusya tehdidine karşı Avro-Atlantik merkezli güvenlik sisteminin önemini bir daha gündeme taşıması bu fikirleri tartışmalı kılmaktadır.

Alım da sorumluluğu Rusya'da gören yaklaşım ortaya koymuştur. Yazara göre, bölgesel hegemonya kurma arayışında olan Moskova, Ukrayna'yı kendi bünyesinde olan Avrupa Ekonomik Birliği'ne dahil etmeye çalışmış ve bu doğrultuda saldırgan realist politika benimseyerek zorlayıcı eylemlerle Ukrayna'yı kendi etki alanına çekmeye çalışmıştır. Benzer yaklaşım Yıldırım tarafından da benimsenmiştir. Moskova'nın Kırım'a müdahalesini ve Kırım'ın ilhakını saldırgan realizm teorisi açısından değerlendiren yazar tarafından, Mearsheimer'in Rusya'nın Kırım müdahalesinde Batı'yı sorumlu tutan bakışlar eleştiriye tabi tutulmuş ve bu bakış açısının Moskova'nın Kırım müdahalesini açıklamada yetersiz kaldığı iddia edilmiştir. Yıldırım'a göre, Rusya'nın Ukrayna-Batı yakınlaşmasının doğurduğu tehdit Moskova'nın saldırgan politikasında etkili ola bilir, ancak söz konusu müdahaleyi sadece Batı'nın suçu olarak nitelendirmek doğru değildir. Bu konuda Rusya'nın geçmişten gelen tarihsel, duygusal ve kültürel motivasyonlarının ve Kırım Yarımadası'nın Rus jeopolitiğindeki öneminin de altını çizen yazar, Mearsheimer'in yaklaşımını bir aktör olarak devlet davranışlarını açıklarken tarihsel ve kültürel bağlantıları göz ardı ettiği konusunda eleştirmiştir.

Kleinschmidt ise "Ofensive realism, differentiation theory, and the war in Ukraine" başlıklı makalesinde konuya farklı açıdan bakarak, Moskova'nın saldırganlığını açıklamak için Rusya'nın iç dinamiklerine de vurgu yapmıştır. Yazar Rus dış politikasını açıklamak için saldırgan realizmi başarısız bir teori olarak görmemekle beraber, bu teorinin yetersiz kaldığı kanaatindedir. İleri sürdüğü iddiasını 2014 Ukrayna Krizi'ne dayanarak açıklamaya çalışan yazar, söz konusu krizde Moskova'nın saldırgan realizmle bağdaştırılabilecek düzeyde güç kullanmadığı ve dış politikada askeri müdahalenin iç siyasi rejimin istikrarını sürdürebilmek için muhafazakâr biçimde kullanıldığını ileri sürmektedir. Bir başka ifadeyle Kleinschmidt, Moskova'nın 2014 Ukrayna müdahalesini Rusya'da ekonomik açıdan düşük performansı önceki çatışmalara da atıf yapılarak makul düşman kimliği biçilen NATO ve Ukrayna aracılığıyla meşrulaştırmaya çalıştığı şeklinde açıklamaktadır.²⁸ Kremlin'in 2014'deki Ukrayna

²⁶ "Russia's Campaign Against Ukraine: Deception, Economic Extortion, and Violence", <https://www.catholicworldreport.com/2015/07/20/russias-campaign-against-ukraine-deception-economic-extortion-and-violence/>, (erişim tarihi: 29.08.2022).

²⁷ Bkz., "Government report: Finland and Sweden joining Nato would increase security in the Baltic Sea region", <https://yle.fi/news/3-12403898>, (erişim tarihi: 29.08.2022).

²⁸ Bkz., Kleinschmidt, 2018.

müdahalesinin açıklanmasında Rusya'nın iç sorunlarının referans alındığı görüşler içerisinde benzer yaklaşım McFaul tarafından da ileri sürülmüştür. Onun fikrinde, ekonomik sorunlar nedeniyle Rusya içerisinde protestolar yükselmiş ve Putin yönetimi Ukrayna politikasıyla kamuoyunun ilgisini iç sorunlardan dış politikaya doğru yöneltmeye çalışmıştır. Ancak bu bakış açısı 1990'lı yılların başlarından itibaren Moskova'nın ayrılıkçı sorunlar üzerinden gerçekleştirdiği dış müdahaleleri ve Rusya'nın Ukrayna'ya güncel 2022 Şubat saldırısı da dikkate alınarak değerlendirildiğinde eksik kalmaktadır. Ukrayna Krizi'nin Rus kamuoyunun dikkatini ülke içerisinden dışarıya aktardığını kabul edilmesiyle beraber, Kırım'ın ilhakı nedeniyle Batılı devletler tarafından Rusya'ya uygulanan yaptırımın sorunlu RF ekonomisini daha kötü etkilediğinin de altının çizilmesi gerekmektedir. Yani Kremlin'in Ukrayna müdahalesindeki amacının siyasi rejimin istikrarını sağlamak olduğu iddia edilirse, Alım'ın da ifade ettiği gibi ekonomik yaptırımlar nedeniyle yeni protestoların tetiklenebileceğinin de Putin hükümeti için önemli ölçüde riskli yaklaşım olduğunu belirtilmesi gerekmektedir.

Rusya'nın saldırgan dış politikasını ve bu politikada ayrılıkçı hareketlerin yerini araştırmayı amaçlayan bu çalışmada ise hem Moskova'nın Batılı aktörler karşısında tehdit algılarının hem de Rus devletinin emperyalist eğilimleri ve hegemonya kurma çabalarının göz ardı edilmemesine çalışılmıştır.

Çalışmanın Katkısı

Rusya Federasyonu'nun Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya doğrudan askeri saldırısı, ayrılıkçı DHC ve LHC'nin bağımsızlığını tanınması ve sonraki süreçte Ukrayna'nın bu bölgeleriyle beraber Herson ve Zaporijya bölgelerini ilhak etmesi uluslararası politikada yeni gerçekliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rus dış politikasının neorealizm ve saldırgan realizm teorisi perspektifinden yeniden açıklanması için konuya ilişkin güncel siyasi gelişmelerin de dikkate alınması gerekmektedir. Rusya-Ukrayna ilişkilerindeki bu gelişmenin çalışmanın kaleme alındığı süreçte başlaması ve henüz tamamlanması nedeniyle çalışmanın zaman bakımından üst sınırı olarak 2015 tarihi belirlense de, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik 2022 tarihli saldırısına da değinilmiş ve bölgedeki güncel siyasi olaylar Moskova'nın 1990'lı yıllardan itibaren uyguladığı politikanın devamı olarak görülmüştür. Güncel siyasi ve askeri süreçlerin de dikkate alınarak RF'nin dış politikadaki saldırgan tutumunun açıklanması Moskova'nın yürüttüğü dış politikanın kavranabilmesi için önem taşımaktadır.

Ayrıca, mevzubahis güncel gelişmeler saldırgan realizm teorisinin mimarı Mearsheimer'i de söz konusu savaşa ilişkin yeni analizler yapmaya zorlamıştır.²⁹ Bu çalışmada Kremlin dış politikasının saldırgan realizm teorisine uygun olduğu tezi test edilirken Rusya-Ukrayna ilişkilerindeki son gelişmeler ve Mearsheimer'in krize ilişkin yeni açıklamaları da ele alındığından önceki çalışmalardan güncellik açısından bir adım ileri gidilmiştir.

Ayrıca, bu çalışmada Rus dış politikasının saldırgan realizm çerçevesinde incelenmesinin yanı sıra, çalışmanın bir diğer önemli odak noktasını Kremlin tarafından yürütülen saldırgan politika doğrultusunda ayrılıkçı hareketlerin dış politika aracı olarak kullanması oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma hem saldırgan realizm teorisi ile ayrılıkçılığın ilişkilendirilmesi hem de ayrılıkçılığın dış politika aracı olarak incelenmesi gibi iki farklı özellik taşımaktadır. Bu bağlamda, Rusya Federasyonu'nun ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasını tetiklediğinin, onları yönettiğinin veya desteklediğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bunun için, ilgili ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkma süreçlerinin, faaliyetlerinin ve ayrılıkçı sorunun sıcak çatışmaya dönüşümünün daha derin süreç analizine tabi tutulması gerekmektedir. Literatür taramasında bahsi geçen çalışmaların büyük çoğunluğundan farklı olarak, söz konusu derinine araştırmanın dolaylı kaynaklardan ziyade, ayrılıkçı güçlerin de bakış açısını yansıtan birincil nitelikli kaynaklardan da faydalanılarak yapılması çalışmanın tutarlılığını arttırmaktadır. Örneğin çalışmada, Transdinyester ayrılıkçı hareketi ve Moskova'nın ayrılıkçılarla ilişkisinin incelendiği bölümde çatışmaya doğrudan ayrılıkçılar tarafından katılan Rus subayları Andrey Kozlov ve Vyacheslav Çernobriviy tarafından yayınlanan bilgilere ve itiraflara değinilmiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın Donbass bölgesindeki ayrılıkçı hareketin incelendiği bölümlerde ise, bu süreçte ayrılıkçılar taraftan çatışmalara katılan eski Rusya FSB subayı İgor Girkin'in (Strelkov)³⁰ söylemleri gibi birincil kaynaklar da araştırılmıştır.

Ayrıca, Türkçe literatürde hem ayrılıkçılığın kavramsal çerçevesine ilişkin araştırmaların sınırlı olduğunu hem de tezde incelenen ayrılıkçı sorunlara ilişkin çalışmaların sınırlı sayıda olduğunu dikkate aldığımızda çalışmanın bu konularda Türkçe literatüre önemli katkı sağlaması beklenmektedir.

²⁹ Bkz., "The causes and consequences of the Ukraine war A lecture by John J. Mearsheimer", <https://www.youtube.com/watch?v=qciVozNtCDM>, (erişim tarihi: 07.08.2022).

³⁰ Örneğin, Ukrayna gazetecisi Dimitriy Gordon'un İgor Girkin'le 2020 yılında yaptığı rın Ukrany Baş Savcılığı tarafından hazırlanan mülakat Kremlin'in hem Kırım hem de Donbass ayrılıkçılarıyla ilişkisini anlamak açısından önem taşımaktadır. Mulakata ulaşmak için bkz., https://www.youtube.com/watch?v=hf6K6pjK_Yw, (erişim tarihi: 07.08.2022).

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOREALİZM TEORİSİ GELENEĞİNDE SALDIRGAN REALİZM YAKLAŞIMI

1.1. Uluslararası İlişkilerde Realizm

Tarihi *Atinalı Thucydides*'e kadar götürülebilen realizmin temel varsayımları, daha uluslararası ilişkiler disiplinine girmeden önce *Niccolò Machiavelli*, *Thomas Hobbes*, *Carl von Clausewitz* gibi düşünürlerin eserlerinde yer almıştır.³¹ Günümüzde en eski ve en fazla benimsenmiş uluslararası ilişkiler teorisi olarak nitelendirilen realizm bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İngiliz siyaset bilimcisi *Edward H. Carr*'ın 1939 yılında yayınlanan "*The Twenty Years' Crisis: 1919–1939*" adlı eseri realizmin bir terim olarak uluslararası ilişkiler disiplinine dâhil olmasını sağlamıştır. 1946 yılında ABD siyaset bilimcisi *Hans J. Morgenthau*'nun "*Scientific Man vs. Power Politics*" adlı eserinin yayınlanması ise, realizmin tarihinde önemli nokta olmuş ve Morgenthau Carr'la beraber realizmin temel düşünürleri konumunda yer almışlar.³²

Uluslararası ilişkilerde realizm, devletlerin dış politikayı millî çıkarlar doğrultusunda kullanması zorunluluğunu vurgulayan bir analiz geleneğidir. Realizmin farklı şekilde tanımları olsa da, tüm tanımların ortak çizgisi vardır. Nitekim realistler, insan bencilliğinin (*egoizm*) siyaset üzerinde kısıtlamalar dayattığını, uluslararası sistemde iktidar hiyerarşisinin olmaması nedeniyle iktidar ve güvenliğin tüm siyasi yaşamda öncelik teşkil ettiğini vurgulamaktalar. Realizmin temel taşı konumunda genellikle rasyonellik ve devlet-merkezcilik yer almaktadır.³³ Realist paradigma, devleti uluslararası politikada birincil aktör olarak görmektedir. Ayrıca, realistler devleti, kendisini sert bir güvenlik kuşağıyla çevrelemeye çalışan bölgesel bir varlık olarak nitelendirmekteler. Güç kavramının önemli yere sahip olduğu realist doktrin, uluslararası çatışmaların çözümünde gücü bir araç olarak ele almaktadır.³⁴

Realizmin temel önermeleri şu şekildedir: i) Devletler uluslararası politikanın temel aktörleridir. Uluslararası kuruluşlar ve bireyler bazında diğer aktörler bulunsa da, onların güçleri sınırlıdır; ii) Uluslararası politik sistem anarşik yapıya sahiptir; iii) Sistemdeki tüm devletler üniter ve rasyonel aktörlerdir. Özellikle, savaş sırasında her devlet millî çıkarlarını tatmin edecek politikalar uygular; iv) Devletlerin ana kaygısı hayatta kalmalarını sağlamaktır ve bu özellik onların ahlaki prensiplere göre değil, sorumluluk etiğine göre davrandıklarını

³¹ Jacobs, 2014: 22.

³² Cox, 2007: 186.

³³ Donnelly, 2005: 29-30.

³⁴ Knutsen, 1995: 235.

açıklamaktadır; v) Devletlerde karar vericiler rasyonel aktörlerdir ve bu rasyonel karar vericilik millî çıkarların temin edilmesine yöneliktir.³⁵

Realist teori taraftarlarının liberalist, inşacı ve eleştirel teori yanlılarından temel farkı devletin sınırlarına karşı duyulan endişedir. Realistlere göre, uluslararası sistemde anarşinin hâkim olması gerçekliği devletlere bağımsızlıklarını, toprak bütünlüklerini koruma kaygısı dayatmaktadır. Liberaller ise, bunun aksine olarak birtakım görevlere üstlenen uluslararası kuruluşlara bu konuda güvenmekteler. Realistler, devlet dışı aktörlerin önemini, devletleri egemen olmayan gruplar ve kurumlarla bir araya getirerek teorik ve pratik açıdan karıştırdığı gerekçesiyle en aza indirmekteler. S. Huntington, J. Mearsheimer ve K. Walt gibi realistler, devletlerin aynı zamanda toplumlarındaki belirli grupların sadakatini sorgulaması amacıyla da devlet sınırlarının korunmasını desteklemekteler.³⁶

Realist teori geleneği içerisinde, analiz seviyesi temelinde farklılaşan, uluslararası ilişkiler disiplininde *klasik realizm*, *neorealizm* ve *neoklasik realizm* gibi farklı akımlar ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerin tabiatını açıklamak ve anlamak amacıyla, klasik realistler insanın doğası ve davranışlarından, neorealitler uluslararası sistemden, neoklasik realistler ise devlet-içi etkenlerden yola çıkmışlar.³⁷

Klasik realizmin öncüllerinden sayılan Carr, idealist yaklaşımı³⁸ eleştirerek, Birinci Dünya Savaşı sonrası modern tarihte ilk uluslararası güvenlik örgütü olan Milletler Cemiyeti ve Avrupa’da Wilson İlkeleri’ne göre kurulmuş olan ulus-devlet sisteminin kurucuları tarafından arzulanan barış ve istikrarı getiremediğini ve sadece yirmi yıl sonra İkinci Dünya Savaşı çıktığını ileri sürmüştür.³⁹ Kaynakların kıt olduğunun altını çizen Carr, liberal doktrinin uluslararası ilişkilerde bu kaynaklara “sahip olanlar” ve “sahip olmayanlar” arasında çatışma yarattığı düşüncesindedir. Bu kaynaklara sahip olan aktörler, sahip olduklarını korumak istediğinden uluslararası düzende şiddeti yasa dışı ilan eden politikalar sürdürmeye çalışırken, kaynaklara sahip olmayan aktörlerin ise söz konusu düzene saygı duyacakları mantıklı görünmemektedir.⁴⁰

³⁵ Antunes ve Camisao, 2017: 15, 21.

³⁶ Lebow, 2016: 53-54.

³⁷ Ersoy, 2015: 165-166.

³⁸ *İdealizmin*, Birinci Dünya Savaşı’nın sonundan 1930’ların sonuna kadar uluslararası ilişkilerin araştırılmasına egemen olduğu iddia edilmektedir. Bazen *ütopyacılık* olarak adlandırılan idealizm, aslında liberal enternasyonalizmin bir varyantı olarak kabul edilir. Dikkate değer liberal idealistlerden *Immanuel Kant*, *Richard Cobden*, *John Hobson*, *Norman Angell*, *Alfred Zimmern* ve *Woodrow Wilson* belirtile bilinir. Bkz., Griffiths, O’Callaghan ve Roach, 2008: 151.

³⁹ Tuğtan, 2016: 111.

⁴⁰ Carr, 1946: 119-120.

Carr, ütopyacıların⁴¹ mutlak standartlar çizmeye çalıştıklarını, ancak açıkça söyleyemeseler de, bu standartları kendi çıkarları doğrultusunda çizdiklerini ifade eder. Bir başka ifadeyle, kendileri için iyi olanın dünya için iyi olduğunu savunsalar da, bunu dünya için iyi olanın kendileri için de iyi olduğu şeklinde sunarlar. Carr, bu fikirlerin altını tarihten örnekler getirerek doldurmaya çalışmıştır. Nitekim Carr’a göre, Wilson ABD çıkarlarını tüm insanlığın çıkarları gibi sunmuş ve Amerika politikasının ilkelerinin tüm insanlığın ilkeleriyle aynı olduğu ve sürdürülmesi gerektiği görüşünde olmuştur. Yazar, bir başka örneği Almanya’dan getirerek Nasyonal Sosyalistlerin “Alman halkının çıkarlarına uygun olan bir şey doğrudur, Alman halkına zarar veren şeyler ise yanlıştır” düşüncesinin hâkim olduğunun altını çizmiştir. Carr diğer bir örneği ise 19. yüzyıl Büyük Britanya’sından vererek, söz konusu dönemde serbest ticaretin Britanya ekonomisi için faydalı olması nedeniyle Britanya devlet adamlarının dış politikada serbest ticareti savunduklarını belirtmiştir.⁴²

Klasik realizmin diğer öncülü Morgenthau ise, 1948 yılında yayınlattığı “*Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*” adlı eserinde, siyasi realizmin altı ilkesini belirlemiştir: i) Siyaset, genel olarak toplum gibi, kökenleri insan doğasında bulunan nesnel yasalar tarafından yönetilmektedir; ii) Siyasi realizme uluslararası siyasette yerini almasına yardımcı olan ana işaret, güç açısından tanımlanan menfaat kavramıdır; iii) Güç ve çıkar içerik bakımından zaman ve mekânca değişkendir; iv) Realizm, evrensel ahlaki ilkelerin devletlerin eylemlerine uygulanamayacağını savunmaktadır; v) Siyasi realizm, belirli bir ulusun ahlaki isteklerini, evreni yöneten ahlaki yasalarla özdeşleştirmeyi reddetmektedir; vi) Siyasi realizm, siyasal alanın özerkliğine inanmaktadır.⁴³ Morgenthau’ya göre, siyasetin belirleyici niteliği diğerlerine hükmetmek için güç kullanımı olduğundan, ahlak ve akıl siyasetteki ikincil erdemlerdir, yalnızca iktidara ulaşmak ve gücü haklı göstermek için araçlar konumundadır.⁴⁴ “Güç dengesi” kavramına vurgu yapan Morgenthau, bunun devletler arasında barışın korunmasında etkili bir yöntem olduğuna inanmaktadır. Uluslararası barışın sağlanması için devletler arasında güç dengesinin korunmasına ilişkin ortak anlayışın olmasının önemli olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁵

Bir yandan realizmin bir yaklaşım olarak ilerlemesi, öte yandan eksikliklerinin giderilme ihtiyacı uluslararası ilişkiler disiplinde realist düşüncenin geliştirilmesine neden olmuştur ve *neorealizm/yapısal realizm*⁴⁶ ortaya çıkmıştır. Realizmin en başarılı reformcusu

⁴¹ Carr, “ütopyacılar” olarak liberal internasyonalistleri kastetmektedir.

⁴² Williams, Wright ve Evans, 1993: 182, 184-185, 187.

⁴³ Morgenthau, 1997: 4-5, 10, 12-13.

⁴⁴ Griffiths, O’Callaghan ve Roach, 2009: 51.

⁴⁵ Little, 2007: 157-158.

⁴⁶ İlerideki bölümlerde neorealizm teorisi daha kapsamlı şekilde incelenecektir.

olarak bilinen *Kenneth Waltz*, neorealist yaklaşımın temel prensiplerini formüle etmiştir.⁴⁷ İleride daha kapsamlı şekilde bahsedilecek olan neorealist yaklaşım, klasik realizmle aynı temel ilkelere dayansa da, bir dizi anahtar kavram, birtakım konulara farklı bakış açısı ona klasik realizmden farklı renk kazandırmıştır. Bunlardan en önemlisi, klasik realistlerin uluslararası ilişkileri belirleyen önemli etken olarak “insan doğası”na vurgu yapmalarına karşın, neorealistlerin uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etken olarak uluslararası sistemin yapısına vurgu yapmalarıdır.⁴⁸ Waltz’ın yanı sıra, R. Gilpin, S. Walt, J. Mearsheimer, B. Buzan, J. Snyder gibi siyaset bilimcileri neorealist yaklaşımın gelişmesinde önemli katkıda bulunmuşlar.

20. yüzyılın sonlarına doğru uluslararası politikadaki yeni gelişmeler (örneğin, SSCB’nin çöküşü ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi, çift kutuplu sistemin ortadan kalkması gibi) realist yaklaşımın uluslararası ilişkiler alanındaki nüfuzunu negatif yönde etkilemiştir. Bu bağlamda realist geleneğin en çok eleştiriye maruz kalan akımı neorealizm olmuştur. Neorealizmin uluslararası ilişkileri açıklama kapasitesi sorgulamaya tabi tutulmuştur. Smith’in fikrinde, “*neorealizmin katı yapısal belirlilik varsayımı eleştirmenler tarafından dejeneratif olarak nitelendirilmiş ve nihayetinde uluslararası politikayı liberalizm veya inşacılık gibi ulusal veya ideolojik düzeydeki değişkenlere daha fazla odaklanan rakip akımlarla aynı derecede açıklamakta yetersiz kaldığı iddia edilmiştir.*” Böylesi bir durumda, Smith’in de belirttiği gibi, “*K. Waltz, M. Mastanduno, J. Mearsheimer gibi siyaset bilimcileri neorealizmin uluslararası ilişkileri açıklamak için güçlü bir teori olarak kaldığına dair inancında tereddütsüz olsa da, R. Schweller, F. Zakaria ve d. siyaset bilimcileri realist analizlerine ulusal düzeydeki değişkenlere ek bir odaklanma dâhil etmeyi kabul etmişler.*”⁴⁹

Bu yeni çizgiye Gideon Rose 1998 yılında yayınladığı “*Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*” adlı eserinde “*neoklasik realizm*” adını vermiştir. Neorealistlerden farklı olarak neoklasik realistler, devletlerin iç yapılarının uluslararası ilişkileri belirlemesinde uluslararası sistemin sistem bazında faktörleri kadar önemli olduğunu vurgularlar.⁵⁰ Neoklasik realistler anarşiyi önemli bir faktör olarak kabul ederken, klasik realizmin varsayımlarında da ısrar etmekte. Bu nedenle de onlara “*neoklasik*” denilmektedir.⁵¹ Bir başka ifadeyle Neoklasik realizm, klasik realist yaklaşımla neorealist (*özellikle savunmacı realizm*) yaklaşımın kombinasyonu niteliği taşımaktadır.⁵²

⁴⁷ Белова, 2014: 50.

⁴⁸ Jørgensen, 2018: 94-95.

⁴⁹ Smith, 2018: 742.

⁵⁰ Rose, 1998: 144-147.

⁵¹ Firoozabadi ve Ashkezari, 2016: 96.

⁵² Ersoy, 2015: 179.

Neoklasik realizm, realist teorinin güç dengesi kavramına sadık kalırken, devletlerin birbirine karşı duydukları güvensizlik ve birbirlerini doğru algılamama konusundaki yetersizlikleri veya egemenliklerinde bulunan halkın desteğini doğru şekilde kullanamamasının uluslararası sistemde dengesiz davranışlara yol açabildiğini ileri sürerler. Ayrıca, neoklasik realistler, farklı ülkelerin dış politikasını anlamak için araya giren çeşitli faktörleri (*örneğin, korku gibi*) dikkate alırlar.⁵³

Nispi güç kavramına önem veren neoklasik realistler, onun dış politika üzerindeki etkisini temel inceleme konusu konumuna çıkarmışlar. Neoklasik realizm için dış politika analizinin temel faktörü, karar vericilerin onların herhangi bir kararı vermelerinde etkili olan yapısal baskıları anlamalarıdır. Neoklasik realistlerin önem verdiği bir diğer faktör ise, bir devletin diğer devletlerle ilişkilerinde onun yeteneği veya nispi gücüdür. Başka bir deyişle, neoklasik realistler yapısal analiz arayışında olsalar da, bunu her bir durumun nispi gücünü ve karar vericilerin duruma yönelik tutumlarını analiz ederek yapmaktalar. Kısaca, neoklasik realizm, ülkelerin dış politikasının daha iyi anlaşılmasını sağlamak için mikro ve sistemik teorilerin faktörlerini birleştirmeye çalışan bir teorik yaklaşımdır.⁵⁴

1.2. Neorealizm Teorisi ve Realist Teoriler İçerisinde Yeri

Bu çalışmada, Rusya Federasyonu'nun dış politikasının neorealizm ve onun alt akımı olan saldırgan realizm teorisi çerçevesinde açıklanmasının test edilmesi amaç edildiğinden, neorealist yaklaşım ve onun temel varsayımlarının daha kapsamlı şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu bölümde, neorealizm teorisi ve onun realist teoriler içerisindeki konumundan bahsedilecektir.

Kenneth Waltz'ın 1979 yılında "*Theory of International Politics*" adlı eserini yayınlanmasıyla realist dünya görüşü yeniden canlanarak gözden geçirilmiş ve Morgenthau'nun "*Politics Among Nations*" adlı eseri realistler için standart taşıyıcı konumunu kaybetmiştir.⁵⁵

Waltz'a göre, en doğru uluslararası ilişkiler teorisi sistemin yapısına, yapını oluşturan bireylerin etkileşimine, sistemdeki süreklilik ve değişikliklere odaklanan teoridir. Klasik realizmde devlet liderleri, onların karar ve faaliyetleri dikkat merkezinde olduğu halde, neorealizmde bunun aksine olarak, devletin dışında ele alınan uluslararası sistemin yapısı ve göreceli güç dağılımı esas analiz konusu konumuna yükselmiştir. Neorealizm liderlere çok

⁵³ Malamud ve Neto, 2015: 3.

⁵⁴ Firoozabadi ve Ashkezari, 2016: 95.

⁵⁵ Elman, 2007: 13.

önem yüklememektedir ve onların davranışlarının sistemin yapısı tarafından dayatıldığı fikrindedir.⁵⁶

Neorealizmin klasik realizmden diğer farklı yanı, devletlerin tercihlerinin kaynağı konusuna ilişkin yaklaşımdır. Klasik realizm uluslararası sistemi incelerken devletlerin içyapısını dikkate aldığı halde, neorealizm devletlerin içyapısını dikkate almamaktadır. Örneğin, Morgenthau devletlerin liderlerinin iktidar isteğini dikkate alırken,⁵⁷ Waltz'ın teorisinde liderlerin güç motivasyonları uluslararası sistemde sonuçlar doğuracak etkenler olarak dikkate alınmamaktadır. Öte yandan, klasik realizm devletleri rasyonel aktör olarak nitelendirdiği halde Waltz bu konuda daha agnostik tavır benimsemektedir. Waltz'a göre, devletlerin davranışları altında, herhangi bir davranışı sergilemeyen devletin sistem dışı bırakıla bilinmesi, herhangi normların uluslararasılaştırılması veya devletin diğer devletlerle rekabeti yatabilmektedir.⁵⁸

Klasik realistler dış politikada millî çıkarları vurgu yaparak liderlerin millî çıkarlardan yola çıkarak dış politika yapımını gerçekleştirmesi gerektiğini savunmaktalar. Neorealizmde ise Waltz, millî çıkarlar kavramını farklı şekilde ele almıştır. Waltz, liderlerin faaliyetlerinde mili çıkarların otomatik bir sinyal rolünü oynadığı fikrini ileri sürmektedir. Bir başka ifadeyle, klasik realizmde Morgenthau liderlerin millî çıkarlar üzerinden hareket etmelerinin onların borcu olduğunu ve bunda başarılı olamadıkları durumlarda eleştirilere tabi tutulacakları fikrini savunurken, Waltz'ın neorealist teorisine göre liderler zaten otomatik olarak millî çıkarlar bağlamında hareket ederler. Bununla da, Morgenthau devleti dış politikası liderler tarafından yönetilen ve liderlerin verdiği kararların doğruluğu ve bilgeliğine bağlı olarak ele almakta, Waltz ise devleti uluslararası yapının kısıtlama ve taleplerine yanıt veren bir robot olarak gözden geçirmektedir.⁵⁹

Waltz'a göre, iç siyasi sistemler bir yapıdan ve bu yapının içerisinde birbiriyle etkileşimde olan birimlerden oluşmaktadır. Waltz siyasi yapıları üç unsur açısından incelemektedir: örgütlenme ilkesi (*anarşik veya hiyerarşik*), birimlerin karakteri (*işlevsel olarak benzer veya birbirinden farklılaşmış*) ve kabiliyetlerin (imkânların) dağılımı.⁶⁰ Yazar uluslararası sistemi incelediğinde birinci ve ikinci özelliklerin sabit olduğunu görmektedir. Nitekim uluslararası sistemi oluşturan birimlerin hepsi üniterdir, aralarında hiyerarşi bağı bulunmamaktadır, yani uluslararası sistemin yapısı anarşiktir. Anarşik ve hiyerarşik sistemler

⁵⁶ Jackson ve Sørensen, 2010: 79.

⁵⁷ Bkz., Rasler ve Thompson, 2001: 46-47.

⁵⁸ Elman, 2007: 13-14.

⁵⁹ Jackson ve Sørensen, 2010: 81.

⁶⁰ Waltz, 1979: 88-97.

arasındaki fark Waltz için önem taşımaktadır. Nitekim Waltz mevcut sistemin anarşik olduğunu ve ortaçağın sonlarından itibaren devam ettiğini savunmaktadır.⁶¹ Yazar devletlerin kültürel, ideolojik, tarihî ve anayasal farklılıklara rağmen fonksiyonel açıdan da birbirine benzediğini savunmaktadır. Nitekim tüm devletler dış politika oluşturur, vergi toplamak gibi diğer görevleri yerine getirir ve hepsinin temel kaygısı hayatta kalmaktır. Devletler sadece imkânları açısından farklılık arz etmekteler. Yani devletler görevlerini yerine getirirken imkânlarının genişliği (sınırları) açısından birbirine benzememektedir. Uluslararası değişiklikler bu imkânlar değiştiği zaman ortaya çıkar. Bir başka ifadeyle, uluslararası güçlerin yükselmesi veya çökmesiyle güç dengesi de değişir. Waltz’a göre bu değişikliği ortaya çıkaran en belirgin örnek ise büyük güçlerin savaşıdır.⁶²

Savaşların çıkma nedenini açıklamaya çalışan Waltz, insan ve devlet faktörlerinin bu konuda önemli olduğunun kabul etmekle beraber, uluslararası sistemin yapısı meselesinin de altını çizmektedir. Waltz’ın fikrinde savaşların çıkma olanağını ve tekrarlanmasını sağlaması açısından uluslararası sistem göz ardı edilmemesi gereken etkindir. Bu doğrultuda Waltz savaşların çıkma nedenlerini ikiye ayırmaktadır: i) etkili nedenler (*efficient causes*); ii) izin verici nedenler (*permissive causes*).⁶³

Etkili savaş nedenleri, Waltz tarafından devletlerin belirli bir savaşa başlamasını sağlayan “acil” nedenler olarak nitelendirilmiştir. İzin veren savaş nedeni ise, bunun aksine, savaşın “altta yatan” nedenidir ve Waltz bu nedeni savaşın gerçekleşme koşulu olarak nitelendirmektedir. Örneğin, A devletinin sahip olduğu bir şeyin B devleti tarafından istenmesi ve bunu elde etmek için savaşa başvurması yaygın savaş nedenlerindendir. Waltz bu durumu *etkili* savaş nedeni şeklinde nitelendirerek “*Malvinas faktörü*”⁶⁴ olarak isimlendirmektedir. Ancak bu etkili nedenin altında savaşın çıkmasına izin verici neden yatmaktadır. Waltz söz konusu izin verici nedenin uluslararası yapının doğasında savaşın çıkmasını önleyecek hiçbir şeyin olmamasıyla ilişkilendirmektedir. Bir başka ifadeyle, Waltz’a göre uluslararası sistemde savaşı engelleyebilecek hiçbir mekanizmanın olmaması *izin verici* neden yaratmaktadır ve ortaya çıkan somut savaşların *etkili* nedenlerinin altında izin verici nedenler yatmaktadır. Waltz’a göre bu durum, devletler arasında savaş olasılığının neden her zaman var olduğunu ve devletlerin neden her zaman savaşa hazır olmayı tercih ettiğini, barışa yönelik çözüm

⁶¹ Brown ve Ainley, 2005: 42.

⁶² Jackson ve Sørensen, 2010: 79-80.

⁶³ Waltz, 2001: 231-232.

⁶⁴ *Malvinas veya Falkland faktörü* – Waltz burada, 1982 yılında Birleşik Krallık ve Arjantin arasında çıkan Falkland Adaları Savaşı’na kastetmektedir. Falkland Adaları Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz., Anderson, 1996: 181.

politikalarının neden başarısızlıkla sonuçlandığını açıklamakla beraber, bu durumun savaşların nedenini de ortaya çıkardığını iddia etmektedir.⁶⁵

Waltz'ın teorisine göre, uluslararası sistemde savaşı önleyecek mekanizmanın olmaması gerçeği A ve B devletlerini güvenlik mücadelesine itmektedir. Bu devletler arasında karşılıklı korku onlardan birinin diğerine karşı önleyici savaşa başlamasına neden olacak düzeye kadar artmaktadır. Bu durumu “*Peloponez*”⁶⁶ senaryosu olarak adlandıran Waltz, burada korkunun savaşı ortaya çıkaran etkili neden olduğunu, fakat bu etkili nedenin uluslararası sistemde savaşı önleyecek mekanizmanın olmamasından ortaya çıkan izin verici nedenden doğduğunu iddia etmektedir.⁶⁷

Waltz'ın teorisine göre, uluslararası sistemin yapısındaki değişikliği belli edecek devletler büyük güçlerdir. Güç dengesi oluşturmak mümkün olsa da, anarşik sistemde savaş her zaman muhtemeldir. Waltz, ABD ve SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası sistemde var olan çift kutuplu sistemle, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan çok kutuplu sistemi kıyaslamakta ve üstünlüğü çift kutuplu sisteme vermektedir. Waltz'ın görüşüne göre, çift kutuplu sistem daha istikrarlıdır ve barışı çok kutuplu sistemden daha güvenilir şekilde korumaktadır. Uluslararası sistemde sadece iki büyük güç olduğu koşulda her ikisinin çift kutuplu sistemi desteklemek olasılığı daha yüksektir. Çünkü bu durumda taraflar sistemi desteklemekle aslında kendilerini desteklemiş olurlar.⁶⁸

Bu bağlamda Waltz, büyük güçler arasında nükleer silahın yayılmasına olumlu tavır sergileyerek, bunun barışın temin edilmesi açısından önemli olduğunu savunmuştur. Waltz'ın görüşüne göre, nükleer silahın güçler arasında yayılması aslında tehlikeli değildir. Yine Soğuk Savaş dönemine atıf yaparak, nükleer silahın büyük güçleri savaştan caydırdığını ileri sürerek, yeni nükleer güçler arasında ilişkilerde de aynı işlevi sağlayacağına inanmaktadır. Waltz'ın tezine göre, nükleer silaha sahip güçlerin liderlerinin nükleer savaşa karşı duydukları korku onları olası savaştan çekindirecektir.⁶⁹ Nicholas J. Wheeler gibi siyaset bilimcileri Waltz'ı bu konuda eleştirerek, nükleer mahvolma karşısında duyulan korkunun uluslararası düzende barışın kalıcı esası olduğu fikrini reddetmekte, bunun yerine kalıcı bir düzenin güçler arasında güven inşasına bağlı olduğu tezini ileri sürmekteler.⁷⁰

⁶⁵ Suganami, 2011: 199.

⁶⁶ Waltz burada, MÖ 431-404 yıllarında Antik Yunanistan'da Atina'nın başta Sparta olmak üzere diğer şehir devletleri tarafından tehdit olarak algılanması sonucunda ortaya çıkan Peloponez Savaşı'na kastetmektedir. Peloponez Savaşı için detaylı bilgi için bkz., Thucydides, 2015.

⁶⁷ Suganami, 2011: 199-200.

⁶⁸ Waltz, 1979: 204-208.

⁶⁹ Bkz., Waltz, 1981, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/waltz1.htm>, (erişim tarihi: 05.05.2020).

⁷⁰ Wheeler, 2011: 249.

Waltz'a göre, devletlerin egemen aktörler olması onların faaliyetlerinin tamamen bağımsız olduğu, diğerlerinin etkisi dışında olduğu ve arzu ettikleri her şeyi yapabildiği anlamına gelmemektedir. Egemen devletler uluslararası sistemde baskıya maruz kalabilir, kaçınmak istedikleri faaliyetleri gerçekleştirmek zorunda kalabilirler. Bir başka ifadeyle, devletlerin egemen olması onları başka devletlerin eylemlerinin etkileri dışında kalacağı anlamına gelmemektedir.⁷¹ Waltz, devletin egemen olmasının onun mutlak bağımsız olması anlamı taşımadığı fikrini savunmaktadır. Devletin egemen olduğunu iddia etmek, onun kendisine ilişkin kararları, iç ve dış sorunları nasıl çözeceği, diğer devletlerden yardım isteme/istememe, kendi özgürlüğünü kısıtlama veya diğer aktörler karşısında taaddütlere üstlenme/üstlenmeme konusunda tam bir irade özgürlüğüne sahip olması demektir. Ancak yazar, egemen devletlerin bile özgürlüğünün kısıtlı olduğu ve diğer aktörlerin eylemlerinden etkilenebileceğinin de altını çizmektedir.⁷²

Waltz, liberalistlerin devletler arasında karşılıklı bağımlılığın barışın sürdürmesi açısından önemli olduğuna ilişkin iddialarını yanıtlarken, küreselleşme, uluslararası kuruluşların etkililiğinin artması, demokrasinin yayılması, ulusötesi ilişkilerin ve devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasının, uluslararası sistemin temel yapısal özelliklerini değiştirmediklerini söylemektedir. Çünkü büyük güçleri belli kurallara uymaya zorlayacak bir devlet-üstü kuruluş yine bulunmamaktadır.⁷³

Bu konuda Birinci Dünya Savaşı öncesi Britanya ve Almanya İmparatorlukları arasındaki ekonomik ilişkilere atıfta bulunan Waltz, her iki devletin ekonomik karşılıklı bağımlılığa rağmen, uzun ve kanlı savaş gerçekleştirdiklerinin altını çizmiştir. Waltz, karşılıklı bağımlılığın devletler arasında ilişkilerin kurulması ve karşılıklı anlayışın kurulması açısından önemini kabul etmekle beraber, karşılıklı bağımlılığın çatışmalara ve savaşa neden olduğunu da iddia etmektedir. Hatta devletlerin iç birimleri arasında karşılıklı bağımlılık ayrı ayrı devletler arasındakinden daha fazla olmasına rağmen, söz konusu bağımlılık devlet içerisinde de çatışmaları ortadan kaldıramamıştır. Waltz burada, SSCB ve Yugoslavya örnekleri üzerinden iddiasının altını doldurmaya çalışmıştır. Nitekim Sovyet ekonomisi, uzak bölgelerini sadece birbirine bağımlı değil, aynı zamanda bütünleşik olacağı şekilde planlanmıştı. SSCB'yi oluşturan devletlerin büyük fabrikaları, birbiriyle değiştirilen ürünlere dayalı üretim yapmaktaydı ve hepsinin ekonomisi birbirine bağlıydı. Sovyet ekonomisinin böylesi sıkı bir entegrasyona rağmen, 1991 yılında devlet parçalanmıştır. Diğer sade bir örnek ise, Yugoslavya'dır. Ülke üzerinde dış politik baskı azaldığında, iç ekonomik çıkarlar ülkeyi bir

⁷¹ Waltz, 1979: 95.

⁷² Waltz, 1979: 96.

⁷³ Tuğtan, 2016: 126.

arada tutamayacak kadar zayıflamıştır. Waltz'ın fikrince, karşılıklı bağımlılık savaşı olduğu kadar barışı da teşvik edebilir. Burada vurgu yapılması gereken şey, her iki durumda da, uluslararası siyaseti şekillendiren güçler arasında karşılıklı bağımlılığın zayıf olmasıdır. Devletler, kriz ve savaşlar sonucunda mahrum kalabilecekleri mal ve kaynaklara aşırı bağımlı olmamaya çalışmaktalar.⁷⁴

Waltz, liberal kurumsalcıların NATO'yu örnek göstererek neorealizmi uluslararası örgütlerin özerkliğini görmezden geldiğine ilişkin eleştirmelerini yanıtlarken, uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerde gerçekten etkili olduğunu, fakat bu etkililiğin onları kuran devletlerin çıkarlarına dayandığını belirtmektedir.⁷⁵ Waltz, Soğuk Savaş'ın bitmesine rağmen NATO'nun varlığını sürdürmesini onun ABD'nin Avrupa'daki çıkarlarını korumasıyla açıklamış ve söz konusu kuruluşu ABD hegemonyasının Avrupa'da uzantısı şeklinde nitelendirmiştir.⁷⁶ Soğuk Savaş'tan sonra büyümeye devam eden NATO'nun yeni üyeleri askerî altyapılarını yenilemek ve geliştirmekteler ki, bu da ABD'nin silah endüstrisi için de piyasanın genişlenmesi demektir.⁷⁷ Öte yandan Waltz, NATO'nun genişleme sebeplerinin az olduğu kanaatinde. Yazara göre, NATO'nun doğruya doğru genişlemesi Rusya'yı Çine yöneltmekte, Batı yanlısı Rusların gücünü azaltmakta ve nükleer silahın yayılmasını tetiklemektedir. Bir başka ifadeyle, NATO genişledikçe Rusya, Batı'dan ve demokrasiden uzaklaşarak otoriterliğe yön alacaktır.⁷⁸

Günümüzde, neorealizmin bazı iddiaları eleştirilere maruz kalmaktadır. Örneğin, neorealizmin sistem ve onun bileşenleri arasında yeterli düzeyde ilişki kura bilmemesi ve devletlerin uluslararası politika dinamiklerini düzenleye bilmesi konusuna ilişkin kabiliyetlerini küçümsemesi eleştirilmektedir. Öte yandan neorealizmin, günümüzün ahlaki ve kültürel değişiminin anlamını dikkate almaması ve devletler sistemini kültürel pratikten ayrı tutması nedeniyle de eleştirilere maruz kalmaktadır. Bir diğer eleştiri ise, uluslararası ilişkilere eleştirel yaklaşımlar tarafından yapılan katkılara önem vermemesi ve kuramcı görüş çerçevesini çok dar tutmasına ilişkindir.⁷⁹

Soğuk Savaş sonrası Uluslararası sistemde büyük çaplı değişikliklerden sonra, artık 1990'lı yıllarda neorealizm siyasi tahminleri, analiz metodolojisi ve seviyeleri açısından eleştirilmekteydi. Lebow, neorealistleri SSCB'nin çöküşüne kadar onu istikrarlı ve korkunç bir süper güç olarak görmelerini eleştirmiştir. Ayrıca Lebow, neorealistleri yalnızca Soğuk Savaşın

⁷⁴ Waltz, 2000: 14-15.

⁷⁵ Waltz, 2000: 19-21.

⁷⁶ Waltz, 2000: 21.

⁷⁷ Waltz, 2000: 22.

⁷⁸ Waltz, 2000: 22-23.

⁷⁹ Linklater, 1995: 251.

aniden son bulmasını tahmin etmekte başarısızlığı yönünde değil, aynı zamanda onun sona erme şekline ilişkin de eleştiride bulunmuştur. Nitekim neorealist teorinin bakış açısından, iniş yaşayan büyük güçler temel güvenlik çıkarlarını korumaya çalışmaktalar. Lakin çöküş süreci yaşayan bir süper güç olan SSCB, *Mihail Gorbaçov*'un önderliğinde saldırgan politikadan kaçınmakla yetinmemiş, aynı zamanda hızlı şekilde ve esasen gönüllü olarak güvenliğini temin ettiği temel varlıklarından – dünyanın önde gelen nükleer cephanesi ve zamanında zor koşullarla Doğu Avrupa'da oluşturduğu güvenlik kuşağından da vaz geçmiştir.⁸⁰

Neorealizm, Waltz'ın yanı sıra, S. Walt, J. Mearsheimer, B. Buzan, R. Gilpin gibi siyaset bilimcileri tarafından geliştirilmiş ve bünyesinde neorealizmin temel varsayımlarını benimseyen akımlar oluşturulmuştur. Neorealist kuramcılarının çalışmaları sonucunda devletlerin dış politikada güç kullanımına ilişkin bakış açısında farklı çizgi benimseyen eden iki ana akım ortaya çıkmıştır: i) Savunmacı realizm (*defensive realism*); ii) Saldırgan realizm (*offensive realism*).⁸¹

Çalışmada ileri sürülen tezin neden neorealist teori bünyesinde gelişen iki alt akımdan savunmacı realist yaklaşım ışığında değil, saldırgan realizm bağlamında açıklanmaya çalışıldığının anlaşılması için hem savunmacı realizmin hem de saldırgan realizmin temel varsayımlarının incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, aşağıdaki bölümlerde savunmacı ve saldırgan realizm akımlarının temel varsayımları ve birbirinden farklı çizgisinden bahsedilecektir.

⁸⁰ English, 2017: 76.

⁸¹ Donnelly, 2004: 63.

Tablo 1.1: Klasik Realizm ve Neorealizmin Devlet ve Güce İlişkin Bakışları⁸²

Teorinin Konumu	Klasik Realizm	Neorealizm	
		Savunmacı Realizm	Saldırgan Realizm
Devletler arasında rekabet nedenleri	Kaynağı devletlerin doğasından gelen güç isteği	Uluslararası sistemin yapısı	Uluslararası sistemin yapısı
Devletlerin güç isteği düzeyi	Elde edilmesi mümkün olduğu kadar fazla güç. Devletler strateji olarak hegemonyayı amaçlamaktalar ve bu amaca ulaşmak için nisbi gücü artırmaya çalışırlar	Devletin güvenliğini ve güç dengesini koruyacak kadar	Elde edilmesi mümkün olduğu kadar fazla güç. Devletler strateji olarak hegemonyayı amaçlamaktalar ve bu amaca ulaşmak için nisbi gücü artırmaya çalışırlar
Teoriyi geliştiren siyaset bilimcileri	Thucydides, T.Hobbes, N.Machiavelli, E.H.Carr, H.Morgenthau	K.Waltz, R.Gilpin, J.Grieco, B.Buzan	J.Mearsheimer, R.Schweller.

1.3. Neorealist Teoride Savunmacı Realizm Yaklaşımı

Savunmacı realizm, neorealist düşüncenin temellerine dayanmış ve özellikle önde giden savunmacı realist Stephen Walt'ın "Tehdit teorisi" sayesinde gelişerek neorealist teori içerisinde ayrıca bir akım olarak gelişmiştir.

Savunmacı realizm, Waltz neorealizminin temelleri üzerinde gelişmesine rağmen, birtakım konularda ondan farklılık arz etmektedir. Her şeyden önce savunmacı realistler, neorealizmin devlet motivasyonlarına ilişkin minimal varsayımlarını paylaşmakta ve onlar gibi devletlerin anarşik bir uluslararası sistemde güvenlik aradıklarını ileri sürmekteler. Devletlerin refahlarına yönelik ana tehditlerin diğer devletlerden geldiği düşüncesi savunmacı neorealistler tarafından da kabul edilmektedir. Buna rağmen, neorealizmle savunmacı neorealizm arasında üç ana fark vardır: *Birincisi*, neorealizm devletlerin davranışlarını açıklamak için birden fazla mikro temele izin verirken, savunmacı realistler yalnızca rasyonel seçime dayanırlar. *İkincisi*, savunmacı realistler, saldırı-savunma dengesini değişken olarak eklerler ve bu değişkenlik devletlerin işgallerini kolaylaştıran veya zorlaştıran birtakım farklı faktörleri kendinde kombine etmektedir. Savunmacı realistler, teknolojilerin veya coğrafi koşulların genellikle savunmayı

⁸² Цыганков, 2008: 57.

desteklediğini ileri sürerler. Ayrıca, günümüzün dünyasında fetihlerin gerçekleşmesi zor olduğundan revizyonist davranışı dengelemek için fazla zorluk çıkmayabilir. *Üçüncüsü* ise, rasyonaliteyi ve savunmayı destekleyen bir saldırı-savunma dengesini birleştiren savunmacı realistler, devletlerin statükoyu desteklemesi gerektiği görüşündeler.⁸³

Kendisi de savunmacı realist yaklaşıma yakın tavır sergileyen Waltz'a göre, devletler kendileri için belirledikleri birçok hedefleri takip edebilirler, ancak ilk önce tehdidin yeterince bol olduğu uluslararası sistemde hayatta kalmayı amaçlamaktalar. Bunun için ise, devletlerin sistemde güç dengesinin korunmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Savunmacı realistler, Morgenthau gibi insan doğası ve güvenlik rekabetiyle sonuçlanan güç arzusuna değil, devletler arasındaki rekabetçi davranışa vurgu yapmaktalar. Dahası, savunmacı realistlere göre, anarşik sistemde güvenlik ikilemi devletlerde yükselen yakın güce karşı endişe oluşturabileceği için güç artırma girişimleri yanlışlıkla düşmanlık bağları yaratabilmektedir.⁸⁴ Bir başka ifadeyle, savunmacı realistler uluslararası yapının devletleri güç artışına motive ettiğini kabul etseler de, gücünün maksimum düzeyde artırılması girişiminin rasyonel yaklaşım olmadığını ve aşırı güç girişimleri uluslararası yapının onları cezalandırmasıyla sonuçlanacağı iddiasındalar. Aynı zamanda, devletin hegemonya olmak peşinde kaçmasını akılcı bir davranış saymamaktalar.⁸⁵

Savunmacı realistlere göre, herhangi bir devletin aşırı güçleneceği durumda diğer devletlerin koalisyon oluşturarak denge kurması olasılığı yüksektir. Bu bakışa göre, denge kurucu koalisyon hegemonya kurmaya çalışan devleti tehlikesiz duruma getirecek veya tamamen çöktürecektir. Savunmacı realistler, bu tezin altını tarihe atıf yaparak Napolyon Fransa'sı (1792-1815), Alman İmparatorluğu (1900-1918) ve Nazi Almanyası'nın (1933-1945) akıbetlerini örnek getirerek doldurmaya çalışmışlar. Her biri koalisyonlar tarafından yenilgiye uğratılmış bu süper güçlerden farklı olarak Bismarck, Almanya'ya aşırı gücün zararlı olduğunu düşünmüştür. Diğer aktörleri tetikleyeceği endişesiyle Almanya'nın yayılmacılığını durdurmuştur.⁸⁶

Saldırı ve savunma dengesine vurgu yapan savunmacı realistler, savunmacı bir devleti savaşta yenmenin ne kadar kolay veya zor olduğunu saldırı-savunma dengesinin belli ettiği fikrini ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre, saldırı-savunma dengesi genelde savunmacı devletin lehinedir ve aşırı güç artışı girişiminde olan herhangi bir devlet yenilgili savaşlar serisiyle karşı karşıya kalabilir. Ayrıca, savunmacı realistlere göre, herhangi bir ülke diğer güç artışını takip eden devlet tarafından fetih edilse bile bu günümüzün dünyasında yayılmacı devlet için karlı

⁸³ Elman, 2008: 20-21.

⁸⁴ Viotti ve Kauppi, 2012: 63.

⁸⁵ Mearsheimer, 2013: 78.

⁸⁶ Mearsheimer, 2013: 81.

değildir. Bu durumda savaşın maliyetleri sağladığı kardan daha ağır basmaktadır. Her şeyden önce, milliyetçilik ideolojisi günümüzde ülkeleri fethetmekte zorluk çıkarmaktadır, bazen ise imkânsız kılmaktadır. Burada en önemli husus, işgal edilmiş ülkenin nüfusunu işgalci devlete karşı ayaklandıracak olan milliyetçilik ideolojisi ve kendi kaderini tayin hakkıyla ilgilidir. Ayrıca, çağdaş dünyada yabancı bir devletin işgal olunan ülkenin modern endüstriyel ekonomisinden faydalanması şeffaflık ve özgürlük talep edildiğinden oldukça zordur. Devletlerin işgal edilmesinin sadece zor olması değil, başarılı bir işgali takip eden süreçte yayılmacı devlet için sağladığı kardan daha çok sıkıntılar vadetmesi devletlerin aşırı güce olan isteklerini kontrol etmesini gerektirmektedir.⁸⁷

Savunmacı realizm düşüncesinin gelişimi açısından Stephen Walt'ın "Tehdit Dengesi Teorisi" önem taşımaktadır. Walt'ın, ilk defa "*Alliance Formation and the Balance of World Power*" (1985) adlı eserinde açıklamış, daha sonra ise "*The Origins of Alliances*" (1987) adlı eserinde geliştirdiği söz konusu teorisi Walt'ın savunmacı realist düşüncelerinin devamı olarak nitelendirilmektedir.

Tehdit dengesi teorisine göre, devletin karşılaştığı tehditler uluslararası ilişkilerde koalisyonların ortaya çıkmasının temel etkenleri konumundadır. Devletler potansiyel müttefik seçiminde iki stratejiyi benimserler: dengeleme (*balancing*) ve katılma (*bandwagoning*).

Dengeleme, devletlerin daha güçlü kaynaklara sahip herhangi bir devletten veya koalisyondan kendilerini koruması amacıyla ittifak kurmasıdır. Walt'a göre, dengeleme aşağıdaki nedenlerden dolayı daha sıkı kullanılan bir yöntemdir: i) Tehditle karşı karşıya olan devlet, hegemonya iddiasında olan bir gücü durduramayacağı takdirde kendi varlığını riske atmaktadır; ii) Zayıf bir devletin hegemonyayla iş birliğinde, daha çok güçlü tarafın çıkarları sağlanmaktadır; iii) Aynı zamanda, zayıf bir devletle güçlü devletin iş birliği, yine ikincinin birinci üzerinde nüfuzunun artmasıyla sonuçlanmaktadır.

Walt'ın bakış açısınca katılma ise, tehdit oluşturan süper güçle iş birliği anlamına gelmektedir. Bu durum devletin gücünün düşük olduğu veya süper güce karşı koalisyonun başarı potansiyeli olmadıkta kullanılmaktadır.

Walt'a göre, devletler davranışlarını uluslararası sistemde güç dağılımına ve güç dengesine göre belirlemekteler. Ayrıca, yazar tehditlerden bahsederken devletlerin niteliği ve niyetlerinin önemli olduğunu vurgulamakta ve bu açıdan tehdit teorisinin tamamen yapısal bir teori olmadığını altını çizmektedir. Yazar, güç artışı sergileyen bir devletin belirli yetenekleri ve niyetlerini bilmeden tehdit oluşturup oluşturmadığının belli edilmesinin mümkün olmadığı görüşündedir. Walt'ın bu fikirlerine Donnelly aşağıdaki gibi örnek vermiştir:

⁸⁷ Mearsheimer, 2013: 81.

“Örneğin, Rusya, Birleşik Krallık, Polonya, Meksika, Çin, İsrail, Irak ve Kuzey Kore’nin elinde olan aynı imkânlar ABD için çok farklı tehditler oluşturabilir.”⁸⁸

Buradan da Walt’ın, aynı imkânların farklı aktörlerin elinde olmasının onların niyetlerine bağlı olarak farklı tehditler oluşturabileceği görüşünü savunduğu kanaatine varıla bilinmektedir.

Bu düşünceden yola çıkarak Walt, devletlerin davranışlarına ilişkin dört ana etkenin altını çizmektedir: i) Toplam güç (*aggregate power*); ii) Coğrafi yakınlık (*proximity*); iii) Saldırı kapasitesi (*offensive capability*); iv) Saldırgan niyet (*offensive intentions*).⁸⁹

Walt, devletlerin davranışlarına ilişkin bu dört ana etkeni aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

“Toplam güç. Devletin toplam kaynakları (örneğin, askerî kapasite, nüfus, sanayi ve teknoloji) ne kadar fazla olursa, diğer devletler için o kadar tehdit oluşturmaktadır.”⁹⁰

...

Coğrafi yakınlık. Walt’a göre, uzak coğrafyada var olan aktörün gücünü uzaktan yansıtmamasının daha zor olması nedeniyle, devletler yakın coğrafyada yükselen gücü daha çok tehdit olarak algılamaktalar.⁹¹

...

Saldırı kapasitesi. Devletlerin diğer kaynakları eşit olduğu, fakat hücum kapasiteleri arasında fark olduğu zaman, saldırma kapasitesi düşük olan veya sadece savunma açısından güçlü olan devletler saldırı gücü yüksek olan devlete karşı birleşmek eğiliminde olmaktadır.⁹²

...

Saldırgan niyet. Walt, aslında orta düzey güce sahip olan, ancak sergilediği tavır nedeniyle diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanan devletlerin de kendilerine karşı koalisyon oluşturulmasını tahrik ettiği görüşündedir.”⁹³

Walt kendi teorisi ile ABD’nin Soğuk Savaş döneminde SSCB’ye karşı güçlü bir koalisyon sistemi kurma politikasını da açıklamaya çalışmıştır:

“SSCB, etkin güç göstergelerine ve ciddi saldırı potansiyeline sahipti, ABD’ye müttefik devletlere yakın olmanın yanı sıra revizyonist niyetlerini de ilan etmekteydi. ABD, SSCB ile güç yarışına girerek onu aşmakla beraber, uzak coğrafi konumuna rağmen Avrupa ve Asya’daki müttefiklerine yönelik yayılmacı girişimlerin olasılığını önemli ölçüde azaltmıştır.”⁹⁴

⁸⁸ Donnelly, 2004: 119-120.

⁸⁹ Walt, 1985: 9.

⁹⁰ Walt, 1985: 9.

⁹¹ Walt, 1985: 10.

⁹² Walt, 1985: 11.

⁹³ Walt, 1985: 12.

⁹⁴ Yale Uluslararası İlişkiler Dergisi tarafından Walt ile yapılmış 20 Temmuz 2010 tarihli mülakatın çevrimiçi metni için bkz., *Balancing Threat: The United States and The Middle East: An Interview With Stephen M. Walt*, <https://www.yalejournal.org/publications/balancing-threat-the-united-states-and-the-middle-east>, (erişim tarihi: 15.06.2022).

Yazarın fikrinde bu süreç, ABD ile müttefikleri arasında daha arzu edilen bir ortaklık yaranmasına neden olmuştur.

Walt, 1990 yılında Saddam Hüseyin döneminde Irak'ın Kuveyt saldırısı zamanı koalisyonla karşı karşıya kalmasını da kendi teorisine uyduğunu belirtmektedir. Düşünür, Irak'ın güç artışı, revizyonist hedefleri ve bölgedeki önemli petrol kaynaklarına yakınlığının diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanmasına neden olduğu ve Irak'a karşı koalisyonu tetiklediği kanaatindedir.⁹⁵

Walt'ın tehdit teorisiyle Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin ortaya çıkışı da açıklanabilmektedir. Nitekim 1981 yılında oluşturulan bu Konsey'e üye olan Arap devletlerini bir araya getiren temel neden, ekonomik işbirliğinin yanı sıra, coğrafi konumu açısından yakın, güç artışı gerçekleştiren ve saldırgan niyetleri olan İran'ı bir tehdit olarak algılamaları olmuştur.⁹⁶

Bunlara rağmen, Walt'ın tehdit teorisi siyaset bilimcileri tarafından birtakım eleştirilere de maruz kalmıştır. Neoliberal okulun temsilcisi *Robert Keohane*, devletlerin davranışlarını açıklamakta tehdit faktörünün önemini kabul etse de, ampirik materyal açısından teorisinin yetersiz kaldığı görüşündedir. Ayrıca Keohane, Walt'ın kavramsal olarak yeni açıklamalar sunmaktan ziyade neorealistik uluslararası ilişkiler okulunun mevcut gelişmelerini yeniden sunmaya odaklandığına dikkat çekmektedir. Bundan öte Keohane, neorealist düşüncenin uluslararası kurumların önemini ihmal ettiğini, ancak ittifakların da aslında uluslararası kurum olduğunun altını çizmektedir.⁹⁷

Randall Schweller, Walt tarafından öne sürülen katılma (bandwagoning) tanımının daha ziyade *stratejik kapitülasyonu (strategic surrender)* yansıttığını ve Walt'ın kendi teorisinde bu stratejinin ana amacı olan kazananla işbirliğinden fayda elde etmeyi hesaba katmadığını yönünde eleştirmiştir.⁹⁸

Robert Kaufman ise, Walt'un kendi teorisinde devletin karar verme sürecini etkileyen faktörleri gereksiz yere sınırlandırıldığı görüşündedir. Kaufman'a göre, yalnız dış tehditlerden yola çıkarak devletlerin davranışlarını anlamak yetersiz kalmaktadır, devletlerin iç dinamikleri ve politikada karar verici kişileri de faktör olarak dikkate almak gerekmektedir.⁹⁹

⁹⁵ <https://www.yalejournal.org/publications/balancing-threat-the-united-states-and-the-middle-east>, (erişim tarihi: 28.11.2022).

⁹⁶ Priess, 1996: 169.

⁹⁷ Keohane, 1988: 171-174.

⁹⁸ Schweller, 1997: 928.

⁹⁹ Kaufman, 1992: 419.

1.4. Neorealist Teoride Saldırgan Realizm Yaklaşımı

Neorealist teorinin temel varsayımlarını benimseyen ve dış politikada güç kullanımına ilişkin görüşleri açısından savunmacı realizmden farklı yaklaşım sergileyen saldırgan realizm, çalışmanın ana teorisi konumunda olması ve RF dış politikası söz konusu teori bağlamında incelenmeye çalışılacağından konu açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle saldırgan realizm teorik yaklaşımının temel varsayımlarının açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Saldırgan realizm, 20. yüzyılın sonlarında neorealist teorinin bünyesinde ortaya çıkmış ve önemli kurucularından biri olan Amerikalı siyaset bilimcisi *John Mearsheimer*'in çalışmalarıyla gelişmiştir. Devlete ve güce ilişkin bakışları açısından Morgenthau'nun görüşlerine yakınlığı nedeniyle saldırgan realizm, klasik realizme dönüş olarak da nitelendirilmektedir. Bu yakınlık, anarşinin uluslararası ilişkilerin değişmez yapısı olarak kabul edilmesi, büyük güçlerin uluslararası politikanın ana oyuncularını olarak konumlandırılması, devletlerin ana kaygısının güvenlik olduğunun varsayılması, askerî gücün uluslararası sistemde amaçların elde edilmesi açısından temel gösterge olarak ele alınmasında kendisini belli etmektedir.¹⁰⁰

Öte yandan, uluslararası yapıya yüklediği önem bakımından saldırgan realizm aynı zamanda, neorealist geleneği benimsemiştir. Bir başka ifadeyle, Waltz'ın neorealist yaklaşımında olduğu gibi, saldırgan realizm de devletlerin davranışlarının uluslararası konfigürasyon ve yapısal faktörler tarafından belirlendiğini kabul etmektedir.¹⁰¹

Saldırgan realizmin temelleri, Mearsheimer'in "*The Tragedy of Great Power Politics*" (2001) adlı eserinde benimsediği teorik yaklaşıma dayanmaktadır. Savunmacı realizmin devletlerin uygun ölçüde güç artışında bulunmasının yeterli olduğu yaklaşımını eleştiren Mearsheimer'in teorisinin ana tezi, devletlerin nispi gücü maksimum düzeye çıkarması gerektiği iddiasıdır ki, bu da saldırgan realizmin Waltz neorealizminden ayrıldığı özelliklerdendir.¹⁰²

Mearsheimer realist geleneğin yaklaşımını benimseyerek, devletlerin birbirinden korkmasını sağlayan üç nedenin altını çizmektedir: i) devletler üzerinde hâkimiyete sahip olan ve onları birbirinden koruyacak merkezi otoritenin olmaması; ii) devletlerin her zaman birtakım saldırgan imkânlarının var olması gerçeği; iii) devletlerin birbirinin niyetlerinden emin olmasının imkânsızlığı gerçeği.¹⁰³

¹⁰⁰ Цыганкова, 2008: 54.

¹⁰¹ Цыганкова, 2008: 54.

¹⁰² Rynning ve Ringsmose, 2008: 25.

¹⁰³ Mearsheimer, 2001: 3.

Mearsheimer, uluslararası sistemde büyük güçlerin hegemonya kurma peşinde olduğu görüşünerdir. Yazar, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve devletlerin güç mücadelesi arasında bağlantı kurarken, büyük güçlerin rekabeti ve hegemonya olma çabalarının nedenlerini beş maddede açıklamıştır: i) Uluslararası sistemin yapısının anarşik olması; ii) Büyük güçlerin doğası itibarıyla saldırgan olması; iii) Devletlerin birbirinin niyetlerinden emin olamaması; iv) Devletlerin temel kaygısının hayatta kalmak olması; v) Büyük güçlerin rasyonel aktör olması.¹⁰⁴

Mearsheimer'in fikrinde, aslında yukarıdaki nedenlerin hiçbirinin ayrı ayrılıkta devletleri rekabetçi davranmaya zorlamadığını, ancak uluslararası sistemin yapısında bu nedenlerin toplamının beraber bulunması gerçeği devletlerin davranışını saldırgan kılmakta ve nispi gücün artırılmasını zorunlu hale getirmektedir.¹⁰⁵

1.4.1. Uluslararası Sistemin Anarşik Yapısı

Mearsheimer, uluslararası sistemin yapısının anarşik olmasının, onun kaotik ve dağınık olması anlamına gelmediğinin altını çizmektedir. Realist teoride anarşik yapı denildiğinde, sistemde üzerinde merkezi otorite bulunmayan bağımsız devletlerin bulunması kastedilmektedir. Bir başka ifadeyle, devletlerin egemenlik gibi özelliklerinin var olması ve egemen devletlerin üzerinde hâkim olan bir uluslararası gücün bulunmaması uluslararası sistemi anarşik kılmaktadır.¹⁰⁶

Mearsheimer, bu düzenin kimse tarafından düşünülmediğini, sadece devletlerin bu tür davranışlara mahkûm olduklarını ileri sürmektedir. Yazara göre, birbiri ile savaşmak nedeni olmayan güçler bile, aslında hayatta kalmak gibi bir kaygıya sahipler ve onların güç artırarak diğerleri üzerinde otorite kurmaya çalışmaktan başka seçenekleri bulunmamaktadır.¹⁰⁷

Mearsheimer, konuya ABD dış politikasının Çin'in yükselişine yaklaşımı açısından bakarak, birçok Amerikalı siyasetçisinin Çin'in demokratikleşmesi ve küreselleşerek kapitalist sisteme entegre edeceği takdirde saldırgan girişimlerde bulunmayacağı ve Kuzeydoğu Asya'da statükoyu destekleyeceği görüşünde olduğunu belirtmiştir. Bu görüşe göre ABD, Çin'in dünya ekonomisine entegrasyonu ve demokratikleşmesi sürecine katkıda bulunmalıdır. Ancak Mearsheimer, bu politikanın başarısızlığa mahkûm olduğunu düşünmektedir. Şöyle ki, Çin'in demokratik değerleri benimsemesine veya otoriter yapılı olmasına bakmaksızın, bölgenin ekonomik merkezi olur olmaz saldırgan politikalar izleyecektir. Nitekim demokratik yapılı

¹⁰⁴ Mearsheimer, 2001: 25-26.

¹⁰⁵ Mearsheimer, 2001: 25.

¹⁰⁶ Mearsheimer, 2001: 30.

¹⁰⁷ Mearsheimer 19. yüzyıl Avrupa tarihine atıf yaparak, Otto fon Bismarck'ın Polonya'nın bağımsızlık kazanmasına karşı yürüttüğü politika bağlamında açıklamıştır. Bismarck, Polonya'nın bağımsızlık kazanacağı durumda Prussiya'ya karşı savaşacak istenilen diğer bir devlet için potansiyel müttefik olarak algılamıştır. *Bkz.*, Mearsheimer, 2001: 3.

devletler de otoriter devletler gibi varlıklarını korumak amacıyla güvenlik arayışındalardır. Mearsheimer'e göre, Çin'in söz konusu yükselişine gerek komşuları gerekse de ABD seyirci kalmayarak koalisyon kuracak ve Çin'le rakipleri arasında güvenlik rekabeti yaşanacaktır.¹⁰⁸

Mearsheimer'e göre, uluslararası politikada Tanrı kendisi kendine yardım edenlerin tarafındadır. Düşünüre göre, uluslararası politikanın bu özelliği devletlerin ittifaklar kurmasını engellememektedir. Ancak bu ittifaklar da daimî değildir, bugün müttefik olan devlet yarın düşman olabilir veya aksine, bugün düşman olan aktörle yarın koalisyon oluşturulabilmektedirler. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nda ABD, Çin ve SSCB ile beraber Nazi Almanyası ve Japonya'ya karşı savaşa da Soğuk Savaş döneminde ABD ve müttefikler Çin ve SSCB'ye karşı Batı Almanyası ve Japonya'yla yaklaşmıştır.¹⁰⁹

Mearsheimer'in saldırgan realizmi, savunmacı realistlerin statükoya ilişkin yaklaşımını düzeltmeye çalışmıştır. Neorealizmin her iki akımı devletlerin güvenliklerini maksimum düzeyde artırma eğiliminde olduğunu kabul etseler de, güvenliğin temini için ne kadar gücün yeterliliği konusunda fikir ayrılığında bulunmaktalar. Bir başka ifadeyle, savunmacı realistler devletleri mevcut güç dengesini koruyarak yalnızca uluslararası sistemdeki konumlarını korumaya çalışan statükocu güçler olarak nitelendirdiği halde, Mearsheimer devletlerin aslında saldırgan niyetleri barındıran ve gücü en üst düzeye çıkaran revizyonist aktörler olduğunu iddia etmektedir.¹¹⁰

1.4.2. Büyük Güçlerin Saldırgan Tabiatı ve Hegemonya Arayışı

Büyük güçler tabiatları itibarıyla birtakım saldırı potansiyeline sahipler ki, bu da onlara birinin diğerine saldırarak zarar verme veya yok etme olanakları sunmaktalar. Devletler tabiatları gereği birbirleri için tehlike içermekteyken, birtakım devletler sahip oldukları askerî kapasite açısından daha fazla tehlike sunmaktalar. Mearsheimer'e göre, günümüzde devletin askerî gücü onun sahip olduğu somut silah türleriyle nitelendirilse de, ancak silah olmasaydı bile, devletler diğer devletin nüfusuna saldırırken eski dönemlerdeki gibi insanlar el ve ayaklarıyla savaşacaklardı.¹¹¹

Mearsheimer'in fikrinde, uluslararası siyaset her zaman tehlikeli ve acımasız bir faaliyet olmuştur ve bu gelecekte de değişmeyecektir. Büyük güçler birbirlerinden korkmaktalar ve her zaman güç için birbirleriyle rekabet içinde olacaklardır. Devletlerin ana amacı, dünya hâkimiyetinde kendi güçlerini maksimum düzeyde artırmaktır ve bu güç artışı diğer devletlerin

¹⁰⁸ Mearsheimer, 2001: 9.

¹⁰⁹ Mearsheimer, 2001: 33.

¹¹⁰ Snyder, 2002: 151-152.

¹¹¹ Mearsheimer, 2001: 30-31.

güç kaybı karşılığında gerçekleşmektedir. Devletlerin nihai amacı uluslararası sistemde tek büyük güç – hegemonya olmaktır.¹¹²

Büyük güçler rakiplerinden daha çok askerî güce ulaştıkları zaman bile, daha çok güç artışı olanakları arayışındalar. Söz konusu güç yarışı yalnız devlet dünya hegemonyasına ulaştığı zaman durmaktadır. Mearshemir, herhangi bir büyük gücün hegemonya olmadan uluslararası sistemde kendini güvende hissedeceği kadar güce ulaştığı kanaatine gelmesi iki nedenden mümkün görünmemektedir: *Birincisi*, bir devletin güvenliğini garanti etmesi için rakipleri üzerinde ne kadar nispi güç elde etmesi gerektiğini tahmin etmek oldukça zordur. Örneğin, akıllıca kurulan stratejiler daha az güce sahip devletin güçlü devlet üzerinde zafer kazanmasını mümkün kılmaktadır; *İkincisi*, diğer büyük güçlerin sistemdeki güç dağılımının 10 veya 20 sene sonraki durumuna ilişkin düşüncelerini ve ne planladıklarını tahmin etmek de zordur. Diğer devletlerin kapasiteleri ve imkânları sürekli değişebildiğinden uluslararası güç dengesinin hangi yöne değişeceğini anlamak kolay değildir.¹¹³

Mearsheimer hegemonyanın sistemin tamamı üzerinde hâkimiyete sahip olan bir aktör olarak düşünüldüğünü belirtmektedir. Ancak aynı zamanda, bu kavramı coğrafi bağlamda daraltarak belli bölgelerin (*örneğin, Avrupa, Kuzeydoğu Asya ve d.*) yerel hegemonyaları ifade edecek şekilde de kullanmanın mümkün olduğunun altını çizmektedir. Yazar bu bağlamda, dünya hegemonyası ve bölgesel hegemonya kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. Bu açıdan Mearsheimer, ABD'yi son yüzyılda Batı yarımküresinin rakipsiz bölgesel hegemonyası konumunda olduğu görüşündedir:

*“Amerika kıtasında hiçbir devlet ABD ile rekabete girebilecek düzeyde güce sahip değildir. Ancak ABD bile dünya hegemonyasına sahip değildir.”*¹¹⁴

Mearsheimer'e göre, bir devletin kesin nükleer üstünlüğe ulaşması gibi pek olası olmayan bir durum dışında, herhangi bir devletin küresel hegemonyaya ulaşması mümkün değildir. Ayrıca, bir devletin dünya hegemonyasına sahip olmasının önünde önemli engellerden birisi okyanus ötesindeki büyük güçlerle rekabetin zorluğudur. Düşününün fikrinde, ABD dünyada en güçlü devlet olmasına rağmen, Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'da Amerika kıtasında olduğu gibi etkin değildir ve onun söz konusu okyanus ötesi bölgelerde askerî görevlerinin zamanla ortadan kalkacağı ihtimali de muhtemeldir.¹¹⁵

¹¹² Mearsheimer, 2001: 2.

¹¹³ Mearsheimer, yine SSCB örneğine başvurarak, Soğuk Savaş döneminin birinci yarısında SSCB'nin bu kadar kısa süre içerisinde çökebileceğinin Batı dünyasında tahmin edilmediğinin altını çizmektedir. Nitekim söz konusu dönemde Batı dünyasında SSCB ekonomisinin ABD ve müttefiklerinin ekonomisinden daha başarılı olacağına ilişkin endişeler varılmaktaydı. Mearsheimer, 2001: 34-35.

¹¹⁴ Mearsheimer, 2001: 40-41.

¹¹⁵ Mearsheimer, 2001: 40-41.

Mearsheimer, strateji uzmanlarının Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin tek kutuplu veya çok kutuplu olması açısından farklı görüş benimsediğini belirtmiştir. Nitekim bazıları ABD'yi dünyanın tek büyük gücü, sistemi ise tek kutuplu olarak kabul ederken, diğerleri Rusya ve Çin'i de büyük güçler olarak varsayar ve sistemi çok kutuplu olarak kabul ederler. Mearsheimer ise, bu iki devleti büyük güç olarak kabul etse de, ADB'yle kıyaslandığında daha az güce sahip olduklarını ve uluslararası politikada güç yansıtma açısından geri kaldıklarını ifade ederek, ABD için ciddi tehdit oluşturmadığı görüşündedir.¹¹⁶

Mearsheimer, bu bağlamda büyük güçlerin yalnız bölgesel hegemonya kurmaya umut edebileceği görüşündedir. Bir bölgesel hegemonya en fazla yakın coğrafyada yerleşen herhangi bir bölgeyi de kontrol edebilir, ancak bu dünya hegemonyası anlamına gelmez. Yazar bu açıdan çağdaş tarihte yalnız ABD'yi bölgesel hegemonya kurmuş devlet olarak nitelendirmektedir. Tarihe atıf yaparak, diğer büyük güçlerin de bölgesel hegemonya kurmak amacıyla mücadele ettiğini kabul etmekle beraber (*örneğin, Japonya İmparatorluğu, Napolyon dönemi Fransa'sı, Wilhelm dönemi ve Nazi Almanya'sı*) bu girişimin başarısızlıkla sonuçlandığı görüşündedir. Yazarın görüşünce, Asya ve Avrupa'da büyük toprakları kontrol eden SSCB ise, Soğuk Savaş döneminde her iki kıtada hegemonya kurma çabalarında bulunsa da, buna muvaffak olamamıştır. Mearsheimer, SSCB'nin Avrupa, Kuzeydoğu Asya ve petrol kaynaklarıyla zengin Körfez ülkelerinde bölgesel hegemonya kurmayı başaracağı durumda bile, Batı yarımküresini de kontrol etmesinin mümkün olmayacağı nedeniyle yine dünya hegemonyasına ulaşamayacağı görüşündedir.¹¹⁷

Mearsheimer, uluslararası sistemde statükonun yalnız rakipleri üzerinde hegemonya kurmuş devlet tarafından istenilebileceği görüşündedir. Büyük güçler çok nadiren mevcut güç dağılımından memnun olabilirler ve her zaman güç dağılımını kendi lehine değiştirmeye meraklıdırlar. Yazara göre, bütün büyük güçlerin revizyonist niyetleri bulunmaktadır ve bu niyetleri uygun zamanda, uygun zafiyet karşılığında gerçekleştirmeye isteklidirler. Bazı durumlarda güç dengesini kendi lehine değiştirme girişimi sağlayacağı faydadan daha çok zarar doğurabilir, ancak bu devletin gücünü artırma isteğini engellemez, sadece uygun zaman ve koşulların sağlanması için ertelenebilir.¹¹⁸

Mearsheimer, aynı zamanda herhangi bir devletin dünya hegemonyasına ulaşmasının mümkün olmadığını ve dünyanın büyük güçlerin rekabetine mahkûm olduğunu da altını çizmektedir. Ayrıca Mearsheimer, herhangi bir büyük gücün amacını sadece hegemonyaya ulaşmak oluşturmadığını, aynı zamanda güç dengesinin rakiplerinin lehine değişmesini

¹¹⁶ Mearsheimer, 2014: 11.

¹¹⁷ Mearsheimer, 2001: 41.

¹¹⁸ Mearsheimer, 2001: 2-3.

engellemek olduğunu da belirtmektedir. Dahası, büyük güç olası değişikliğin rakiplerini daha güçlü kılacağı durumda statükoyu savunur.¹¹⁹

1.4.3. Devletlerin Şüpheciligi

Saldırgan realizm teorisine göre, devletler birbirlerinin niyetlerini tahmin etmekte zorluk çekmekteler. Bir başka ifadeyle, devletler diğer devletlerin uygun koşullar sağlandığı durumda saldırgan tutum sergileyip sergilemeyeceği konusunda emin olamamaktadırlar. Bununla beraber, Mearsheimer bu durumun devletlerin mutlak şekilde saldırı niyetinin olması anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Gerçekten de, uluslararası sistemdeki diğer devletlerin güvenilir ve iyi niyetli olma ihtimali vardır. Ancak bu durum devletlerde mutlak bir eminlik oluşturmamaktadır, çünkü sistemin yapısı devletlerin niyetlerine ilişkin eminlikle fikir yürütme imkânını engellemektedir. Ayrıca, devletlerin niyetleri de dinamik yapıya sahiptir ve her an değişebilmek özelliğini saklı tutmaktadır. Mearsheimer, uluslararası sistemde niyetlere ilişkin belirsizliğin devletleri şüpheli kıldığını, bu durumun kaçınılmazlığı ve değişmeyeceğini savunmaktadır.¹²⁰

1.4.4. Büyük Devletlerin Temel Kaygısı ve Hedeflerin Hiyerarşisi

Saldırgan realizme göre, devletlerin temel kaygısı hayatta kalmalarını sağlamaktır. Mearsheimer, devletlerin hayatta kalma çabalarını bir devletin somut olarak devletin toprak bütünlüğünün ve iç politikadaki özerkliğinin korunmasından başladığını ifade etmiştir. Hayatta kalma çabası devletin diğer kaygılarından önde durmaktadır. Dolayısıyla, devletler diğer amaçlar peşinde de koşabilirler, fakat güvenlik kaygısı diğer amaçlardan daha öncelikli konumda yer almaktadır. Çünkü bir devlet işgal edilerek varlığını sonlandırdığı durumda diğer amaçlar da anlamını kaybetmektedir.¹²¹

Mearsheimer, devletlerin temel kaygısının kendi varlıklarının koruması olmasının yanı sıra, pratikte güvenlikle bağlantısı olmayan diğer amaçları izlediklerini de kabul etmektedir. Örneğin, devletler vatandaşlarının refahını sağlamak amacıyla ekonomik kalkınma için çaba gösterirler. Yazarın da ifade ettiği gibi, devletleri motive eden bir diğer amaç, 19. yüzyılda Prusya ve İtalya'da, Soğuk Savaş sonrası Almanya'da olduğu gibi, ulusal birleşme olabilir. Dahası, devletler herhangi bir ideolojiye veya insan haklarına ilişkin değerleri dünya geneline yansıtmaya yönelik politika izleyebilir. Ancak Mearsheimer, devletin güvenlikle ilgisi olmayan amaçları takip edebilmesini kabul etmekle beraber, söz konusu hedeflerin yalnız güç dengesi

¹¹⁹ Mearsheimer, 2001: 2-3.

¹²⁰ Mearsheimer, 2001: 26.

¹²¹ Mearsheimer, 2001: 31.

mantığıyla çelişmeyeceği şekilde takip edilebileceğini vurgulamaktadır. Mearsheimer'e göre, güvenlik dışı amaçların takip edilmesi bazı durumlarda devletin nispi güç mücadelesinde tamamlayıcı bileşen olarak yer almaktadır. Yazar bu fikrine 20. yüzyıl Avrupa'sından örnek getirerek, Nazi Almanyası'nın Doğu Avrupa'ya yayılmasının hem ideolojik hem de realist nedenlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Mearsheimer'e göre, Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB rekabetinin altında da aynı nedenler yatmaktaydı. Öte yandan, ekonomik kalkınma daha çok zenginlik ve mali imkânlar sağlamaktadır ki, bu da somut bir şekilde devletin askerî güç kapasitesine ve güvenliğinin sağlanmasına olumlu şekilde yansiyabilir.¹²²

1.4.5. Büyük Güçlerin Rasyonelliği

Tüm realist teori geleneğinde rasyonelliğe yüklenen önem, saldırgan realizmde de kendisini göstermektedir. Mearsheimer, büyük güçleri rasyonel aktörler olarak nitelenirmiştir. Şöyle ki, büyük güçler kendilerini çevreleyen gerçeklik hakkında bir strateji benimseyerek politika sergilemekte ve bu gerçeklikte hayatta kalmanın yollarını aramaktadırlar. Devletler diğer devletlerin tercihlerini incelemekte, kendilerinin davranışlarının diğerlerini nasıl etkileyeceğini tahmin etmeye ve diğer devletler tarafından sergilenen davranış biçiminin kendilerini ve hayatta kalma stratejilerini nasıl etkileyeceğini anlamaya çalışmaktalar.¹²³

Mearsheimer, büyük güçlerin rasyonellik dışı girişimlerle birbiri ile savaşan saldırgan aktörler olmadığını belirtmektedir. Bunun aksine, onlar rasyonel bir tutumla mevcut güçler dengesini ve herhangi bir girişime diğer aktörlerin olası tepkilerini önceden detaylı şekilde öngörmeye çalışmaktalar. Gerçekleştirmek istedikleri girişimin maliyetleri ve risk düzeyini sağladığı kazanımları tahmin ettikleri durumda, daha uygun zamanı ve koşulları beklemekteler. Yazara göre devletler, onların uluslararası sistemdeki konumlarının yükseltilmesiyle sonuçlanmayacak gereksiz silahlanma yarışından ekonomiyi ve devleti zayıf düşüreceği kaygısıyla kaçınmaktalar. Ancak Mearsheimer'e göre söz konusu rasyonel yaklaşıma rağmen, devletler zaman zaman hata yapabilmekteler. Düşünür bunun ana nedenini devletlerin önemli kararları diğerlerinin gücü hakkında tam dolgun olmayan bilgilere dayanarak vermek zorunluluğundan kaynaklandığı görüşündedir. Onun fikrinde, devletlerin karşılaştıkları sorunlarla ilgili tam bilgiye sahip olması oldukça zordur. Nitekim potansiyel rakipler kendi gerçek güçlerini ve zayıf yanlarını gizleme veya abartma imkânına sahipler. Örneğin, daha zayıf bir devlet güçlü devletin tehdit içeren politikalarını önlemek amacıyla mevcut gücünü

¹²² Mearsheimer, 2001: 46.

¹²³ Mearsheimer, 2001: 31.

yükselterek sunabilmekte veya saldırgan niyetleri bulunan güçlü bir devlet gerçek gücünü gizleyerek zayıf yanlarını öne çıkarabilmektedir.¹²⁴

Mearsheimer'e göre devletler öte yandan, savaş zamanı ister kendi askerî birliklerinin, isterse de karşı tarafın kuvvelerinin nasıl davranacağını tahmin edememekteler. Ayrıca, devletlerin hem ittifak kurdukları aktörlerin hem de rakiplerin sürecin önemli noktalarında sergileyeceği kararlılık düzeyini doğru tahmin edebilmesi de zorluk içermektedir.¹²⁵

1.5. Saldırgan Realizmin Eleştirisi

Saldırgan realizm teorisi uluslararası ilişkiler disiplinine önemli katkıda bulunmakla beraber, siyaset bilimciler tarafından eleştirilere de maruz kalmıştır. Her şeyden önce, Mearsheimer'in teorisi Waltz'ın savunmacı realizmine tamamlayıcı olarak düşünülmektedir. Neorealist teori geleneği üzerinde inşa edilen saldırgan realizm de, uluslararası sistemin yapısının devletlerin davranışlarını kısıtladığını savunmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik yapısının devletlerin nispi gücü maksimum düzeyde artırmasını motive ettiğini ileri sürerek, savunmacı realizmin statükoya ilişkin önyargılarından dolayı ortaya çıkan neorealist teorinin açıklarının düzeltilmesine çalışılmıştır. Snyder, saldırgan realizmin neorealist teorinin devletlerin revizyonist girişimlerinin açıklanmasında teorik çerçeveyi genişlettiği görüşündedir.¹²⁶

Snyder'in yanı sıra Toft da, saldırgan realizmin neorealist teorinin eksikleri için önemli tamamlayıcı olmasının altını çizmekle beraber, hem savunmacı realizmin hem de saldırgan realizmin dönüşümlü olarak çalışan iki teori olduğunu ve neorealizmin devletlerin davranışlarının daha eksiksiz şekilde açıklanmasına zemin oluşturabildiği kanaatindedir.¹²⁷

Snyder, Mearsheimer'in teorisinde güvenlik ikilemine ilişkin mantıksal soruna dikkat çekmiştir. Yazarın görüşünce, saldırgan realizmin sistemi oluşturan tüm devletlerin revizyonist istekleri doğrultusunda hareket ettiğini iddia etmesi, teorinin “devletler diğer devletlerin niyetlerinden emin olamamaktalar” tezinin yer aldığı güvenlik ikilemine önem yüklemesini mantıksal açıdan tartışılır kılmaktadır.¹²⁸

Toft, saldırgan realizmin analiz düzeyine ilişkin kusurlarının var olmasına vurgu yaparak, Mearsheimer tarafından büyük güçlerin davranışlarına ilişkin açıklamalarına coğrafi

¹²⁴ Mearsheimer, 2001: 37-38.

¹²⁵ Mearsheimer, 2001: 38.

¹²⁶ Snyder, 2002: 158.

¹²⁷ Toft, 2005: 403.

¹²⁸ Snyder, 2002: 155-156.

faktörlerin de dâhil edilerek teorinin odak noktasını uluslararası yapının genel dinamiklerinden bölgesel dinamiklere kaydırıldığını iddia etmiştir.¹²⁹

Layne ise, coğrafi değişkenliğin büyük güçlerin hegemonya kurmasına yönelik etkisi açısından eleştiri yapmıştır. Mearsheimer, suyun/denizin devletlerin küresel hegemonyaya ulaşmasını engellediğini iddia etmektedir. Bu görüş, büyük güçlerin kendi bölgesi dışında rakibine nüfuz kullanma kapasitesi için geçerli görmemektedir. Layne'ye ise bu yaklaşımı eleştirerek, söz konusu bakış açısından yola çıkılırsa, denizlerin ABD'nin gücünü uzak bölgelere yansıtmasını durdurumaktaysa, Batı yarımküresinde de bu sorunu yaşatması gerekmekte olduğunu ileri sürmüştür. Oysa Mearsheimer ABD'yi Batı yarımküresinde bölgesel hegemonya olarak kabul etmektedir.¹³⁰

Snyder'in bir başka eleştirisi, Mearsheimer'in kendi teorisinin güvenlik meselelerine odaklanırken ulusaşırı tehditlere önem yüklememesiyle ilişkilidir. Yazar tarafından örneğin, güç mücadelesinin yanı sıra, ideoloji, ulusal birleşme, etnik ve dini çatışmalar, insan hakları, terör gibi etkenlerin uluslararası politikanın önemli bileşenleri gibi göz ardı edilmesi de eleştiriye maruz kalmıştır.¹³¹

Mearsheimer'in teorisi, ampirik geçerlilik ve tahmin yeteneği açısından da eleştirilmiştir. Örneğin, yazar Soğuk Savaş sonrası Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'da gerginlik ve rekabetin artacağını tahmin etmekteydi. Bu tahmini dünya düzeninin çift kutuplu yapıya geri dönmesi ve Almanya ile Çin'in bölgesel hegemonya kurmak isteyeceği fikrine dayandırmaktaydı. Fransa ve Birleşik Krallık'ın nükleer güç olmasının yanı sıra Almanya'nın böyle bir güçten yoksun olması sonuncunu da nükleer silah geliştirme girişimlerine itecekti ve 21. yüzyılda Avrupa'da yeni gerginlik dönemi başlayacaktı. Toft, Soğuk Savaş'tan 10 seneden fazla zaman geçmesine rağmen, Almanya'nın güçlenmesinin yanı sıra nükleer girişimlerde bulunmadığını belirterek Mearsheimer'i eleştirmiştir. Öte yandan, Mearsheimer Rusya, Japonya ve Çin gibi bölgesel güçlerin olduğu Kuzeydoğu Asya'ya ilişkin de benzeri tahmin ileri sürmüştü. Ancak söz konusu bölgede güvenlik rekabeti daha aktif olmasına rağmen, Shanghai İşbirliği Örgütü ve ASEAN gibi güvenlik bağlamında işbirliğini öngören kurumsallaşma süreci de bulunmaktadır. Toft'un fikrinde yukarıda bahsedilen örnekler saldırgan realizmin uluslararası politikayı açıklama teşebbüsünü sorgulamaktadır.¹³²

Öte yandan, Mearsheimer'e göre denizlerin yayılcılığı önlemesi nedeniyle ABD dünya hegemonyası kurmaktan daha çok Batı yarımküresinde bölgesel hegemonya

¹²⁹ Toft, 2005: 393.

¹³⁰ Layne, 2009: 127.

¹³¹ Snyder, 2002: 171-172.

¹³² Snyder, 2002: 396-397.

kurabilmiştir ve bu nedenle Batı yarımküresinde kendisine karşı yeni bir tehdit ortaya çıkana kadar statükocu davranacaktır. Mearsheimer hatta ABD'nin Avrupa'daki askerî varlığının da zamanla ortadan kalkabileceğini tahmin etmekteydi. Toft ve Layne'in fikrinde ise, ABD'nin son 15 senede sergilediği politikanın stratejisi Mearsheimer'in tahminlerini geçersiz kılmaktadır. Nitekim ABD, güç yansıtmalarını yalnız kendi kıtasında sergilemekte yetinmemiş, dünya genelinde devam ettirmiştir. NATO'nun genişlemesi, 11 Eylül saldırıları sonrası terörle savaş bağlamında Afganistan'ın, 2003 tarihinde ise Irak'ın işgali eleştirmenler tarafından en belirgin örnekler olarak nitelendirilmektedir. Toft, ABD'nin Mearsheimer'in iddiasının aksine dünya hegemonyası peşinde olduğunu ifade etmektedir.¹³³

Türk yazarlardan Üstündağ ise, Mearsheimer'in kendi teorisinde devletlerin iç faktörlerinin dış politikadaki formülasyonları üzerindeki etkisini göz ardı ettiği açısından eleştiriye tabi tutmuştur.¹³⁴

1.6. Neorealizm ve Saldırgan Realizm Teorisinin Rus Dış Politikasına Uygulanabilirliği

Çalışmanın ana konusunu oluşturan Rusya Federasyonu dış politikasının, neden neorealist teori geleneği, özellikle de saldırgan realizm çerçevesinde açıklanmaya çalışıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Öncelikle, herhangi bir siyasal gerçekliğin birden fazla teori ile değerlendirilebileceğini ve her teorisinin gözlüğünden aynı siyasi gerçekliğin farklı şekilde açıklanabileceğini belirtmemiz gerekmektedir. Çalışmada Rusya Federasyonu dış politikasının ve bu dış politikanın ayrılıkçı hareketlerle ilişkisinin neden neorealizme belli konularda karşıt olan neoliberalizm bağlamında açıklamaya çalışılmadığını, buna karşın neorealist yaklaşım ışığında incelendiğini belirtmekte fayda vardır.

Her şeyden önce, neoliberalizm uluslararası sistemin anarşik yapısının sunduğu korku ve belirsizlik gibi koşullarda uluslararası işbirliğinin çok zor olduğu konusunda neorealizmle aynı fikirde olmasına rağmen uluslararası işbirliğine, uluslararası kurumlara¹³⁵ ve devletlerin karşılıklı bağımlılığına yüklediği önem bakımından neorealizme karşıt cephededir.¹³⁶ Bir başka ifadeyle, neorealizmden farklı olarak neoliberalizm, insanların küresel düzeyde barışın, adaletin ve refahın sağlanabilmesi için yeteneklere sahip olduğuna daha çok inanmaktadır. Devletlerin ortak menfaat elde etmeleri için uluslararası kurumları (örneğin, BM veya IMF) gönüllü olarak kurduklarının altını çizen neoliberalistler devletlerarası işbirliğine önem yüklemekteler. Bundan öte, teknolojik gelişim ve sanayileşme sonucunda devletlerarası ilişkilerde karşılıklı

¹³³ Layne, 2009: 127; Toft, 2005: 393.

¹³⁴ Üstündağ, 2020: 1005-1013.

¹³⁵ Neoliberal kurumsalcılığın temel düşünürlerinden olan Robert Keohane'nin uluslararası kuruluşların uluslararası sistemde rolüne değindiği önemli eseri için bkz., Keohane, 1984.

¹³⁶ Sterling-Folker, 2013: 114-115.

bağımlılığın artmasının ve bu bağımlılığın sağladığı ortak menfaatin anarşik uluslararası ortamda işbirlikçi ve barışçıl bir zemin oluşturma potansiyeline inanmaktalar.¹³⁷

RF dış politikası ve onun ayrılıkçı hareketlerle ilişkilerine neoliberalist gözlükten baktığımızda ise, bunun aksi sonuçlara varıla bilinmektedir. Nitekim Moskova'nın 2008 yılında Gürcistan müdahalesine, 2014 yılında Ukrayna müdahalesine, güncel gelişmeleri de ele alacak olursak 2022 yılında Ukrayna yönelik saldırısına hiçbir uluslararası kurumun engel olamadığı görülmektedir. Bundan öte, Rusya'nın Batılı devletlerle ilişkilerde ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı menfaatinin de¹³⁸ savaş ortamını çözmekte etkisiz olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Yukarıdaki bölümlerde de anlatılan, Waltz'ın devletlerin ekonomik karşılıklı bağımlılığa rağmen uzun süren savaşlar gerçekleştirebileceği ve bu karşılıklı bağımlılığın savaşları engellemek iktidarında olmadığı görüşü aslında Rusya-Batı ilişkileri için de geçerlidir.

Bu nedenle çalışmada, RF dış politikasını açıklamak için neoliberalist teori değil, yukarıda belirtilen hususlarda ona karşıt cephede yer alan neorealist teori geleneği uygun görülmüştür.

Belirtilmesi gereken diğer önemli nokta ise, çalışmada RF dış politikasının neden neorealist teori geleneğinde savunmacı realizm akımı çerçevesinde değil, saldırgan realizm bağlamında incelenmeye çalışıldığı meselesidir. Önceki bölümlerde de anlatıldığı gibi neorealist yaklaşım bünyesinde “savunmacı realizm” ve “saldırgan realizm” olmakla iki alt teorini barındırmaktadır.

RF dış politikasının açıklanmasında savunmacı realizm, yoksa saldırgan realizm teorisinin daha uygun olduğunu belirlemek için öncelikle, Rus dış politikasının Avro-Atlantik güçlerle ilişkilerindeki savunma-saldırı dengesini incelemek gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, neorealist teorinin her iki akımı devletlerin güvenliklerini maksimum düzeyde artırma eğiliminde olduğunu kabul etseler de, güvenliğin temini için ne kadar gücün yeterliliği konusunda fikir ayrılığında bulunmaktalar. Savunmacı realistlerin devletleri mevcut güç dengesini koruyarak yalnızca uluslararası sistemdeki konumlarını korumaya çalışan statükocu güçler olarak nitelendirmesine karşı, saldırgan realistler devletlerin aslında saldırgan niyetleri

¹³⁷ Sterling-Folker, 2013: 116-118.

¹³⁸ Örneğin, 2020 verilerine göre RF ihracatının yaklaşık %40 oranını Avro-Atlantik ittifak ülkeleri oluşturmuştur. Ayrıca, en çok ihracat yapılan ilk on ülkeden yedisini NATO ve ye AB üyesi ülkeler (Birleşik Krallık, Hollanda, Almanya, Türkiye, İtalya, Güney Kore ve ABD) oluşturmaktadır. Bkz., The Observatory of Economic Complexity (OEC), <https://oec.world/en/profile/country/rus#yearly-trade>, (erişim tarihi: 28.08.2022). Öte yandan, yine 2020 yılı verilerine göre, AB'nin Birlik dışı petrol ithalatının %29'nu, doğal gaz ithalının ise %43'ünü ise RF'den ithal ettiği malum olmaktadır. RF, AB'nin Birlik dışından hem petrol hem doğal gaz ithal ettiği ülkeler listesinde ithal hacmine göre ilk sırada yer almaktadır. Bkz., Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html#:~:text=In%202020%2C%20more%20than%2080,in%20Slovakia%2C%20Poland%20and%20Czechia.,> (erişim tarihi: 28.08.2022).

barındıran ve gücü en üst düzeye çıkaran revizyonist aktörler olduğunu iddia etmektedir.¹³⁹ Tezin ilerideki bölümlerinden de anlaşılacağı gibi 1991 sonrası RF dış politikasının Moldova, Gürcistan ve Ukrayna gibi “yakın çevre” ülkelerindeki ayrılıkçı sorunlarla ilişkisinde statükocu değil, revizyonist tutum sergilediği ortaya çıkmaktadır. Özellikle, 2008 Gürcistan müdahalesi, 2014 Donbass (Doğu Ukrayna) müdahalesi ve Kırım’ın Rusya tarafından ilhakı, 2022 yılında ise İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da en büyük savaşın başlamasına neden olarak Ukrayna’ya karşı savaş başlatarak yeni topraklar ilhak etmesi Moskova’nın savunmacı olmaktan daha çok saldırgan tutum benimsediğinin kanıtıdır.

Bundan başka, günümüzde birbiriyle rekabette olan iki büyük gücün birinin diğerine (uzak coğrafyadaki büyük güce, özellikle de okyanus ötesi devlete) doğrudan saldırması gerekmebilir. Rakip büyük güçler rekabette oldukları aktörlerin kendi coğrafyalarındaki stratejik ve çıkar uzantısına saldırması yeterli olabilir. Bu bağlamda, konuya başını ABD’nin çektiği NATO gibi askeri örgüt ve genel olarak bakıldığında Avro-Atlantik ittifakla rekabette Rusya’nın rakip aktörlerin kendi coğrafyasındaki çıkar uzantısına (örneğin, Moldova, Gürcistan ve Ukrayna) saldırması Rus dış politikasının saldırgan realizm ışığında incelenmesini daha mantıklı kılmaktadır.

Öte yandan, çalışmanın ilerideki bölümlerinde de ifade edildiği gibi, Moskova saldırgan politikasını Avro-Atlantik ittifak karşısındaki tehditlerden kaynaklandığı, bu tehditler karşısında savunma zorunluluğundan söz konusu politika sergilediği şeklinde sunabilmektedir. Ancak tezde yer alan bulgulardan da yola çıkarak, Rusya’nın tarihi geçmişe dayanan emperyalist ve yayılmacı tutumunun da var olduğu ve 1991 sonrası Rus dış politikasına yansıdığı da sezilmektedir. Nitekim ilerideki bölümlerde de belirtileceği gibi, Moskova’nın Rus yayılmacılığının ideolojik çerçevesine uygun şekilde “tarihi Rus toprakları” olarak sunduğu bölgeleri ilhak etmesi de RF dış politikasının yayılmacılığın kanıtı niteliğindedir.

RF dış politikasının 1990’lı yıllardan itibaren incelendiği bu çalışmada, yukarıda belirtilenler nedeniyle ve elde edilen bulgulara da atıf yapılarak, Moskova’nın post Sovyet ülkelerine yönelik politikası ve dış politikada ayrılıkçı hareketlerle ilişkisinin savunmacı realizm teorisinden daha çok saldırgan realizm teorisine uygun olduğu ileri sürülmüştür.

¹³⁹ Snyder, 2002: 151-152.

İKİNCİ BÖLÜM

AYRILIKÇILIK: KAVRAMSAL BOYUT

2.1. Ayrılıkçılık ve Ayrılıkçı Hareketler

Neoralizm ve saldırgan realizm teorisi bağlamında Rus dış politikasında ayrılıkçı hareketlerin bir araç olarak kullanımının açıklanması için yukarıda bahsedilen kuramların yanı sıra çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan ayrılıkçılık ve onunla bağlantılı kavramlara da değinilmesi gerekmektedir. Zira ister ayrılıkçılık isterse bağlantılı diğer kavramlara çalışmanın ilerideki bölümlerinde sık sık değinilecektir. Rus dış politikasında ayrılıkçılığın nasıl kullanıldığı sorusunu yanıtlamadan önce bu kavramın kapsamı ve anlamının sınırlarına değinilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Bu bölümde ayrılıkçılık, ayrılıkçı hareketler ve self-determinasyon gibi birbiriyle ilişkili kavramlar incelenecektir.

Ayrılıkçılık kavramı güncel siyaset biliminde ve siyasi pratikte oldukça geniş bir şekilde yorumlanmaktadır. Bu kavramla, herhangi bir devletin topraklarının bir kısmında yaşayanların kendi kaderini belirleme taleplerinin gündeme getirilmesi, bu toprak parçasının ana devletten ayrılarak bağımsızlık taleplerinin ileri sürülmesi veya özerk, federal, konfederatif hakların genişletilmesi için yasa dışı mücadele yöntemlerinin kullanılması kastedilmektedir.¹⁴⁰ Bunun yanı sıra, ayrılıkçılık kavramıyla, bağımsızlığa ulaşma amacıyla düzenlenen siyasal programlar ve eylemler de ifade edilmektedir.¹⁴¹

Kelime anlamı açısından, Türkçeye *ayrılıkçılık*¹⁴² olarak çevrilen ve İngilizce *separatism*¹⁴³ olarak kullanılan terimin kökeni Latince *separatus*¹⁴⁴ kelimesine bağlanmakta ve *ayrılmış* anlamını ifade etmektedir. Siyasi ve hukuki literatürde bu kelimeye yakın olan *ayırılma* (*secession*) terimi de kullanılmaktadır. Lakin bu terim bir toprak parçasının egemen bir devletten ayrılarak bağımsızlık kazanmasını ifade etmektedir ki,¹⁴⁵ bu da daha geniş kapsama sahip olan ayrılıkçılık kavramıyla birebir örtüşmemektedir.

Tarihi süreç incelendiğinde ayrılıkçılığın insanlık tarihinin en eski dönemlerinde bile bulunduğunu görmek mümkündür. Lakin kavram olarak ayrılıkçılığın siyasi literatürde yer bulması çok daha yeni bir olgudur. Ayrılıkçılığın kavram olarak ortaya çıkışı 16. yüzyıl Avrupa'sında siyasal hayatta nüfuz sahibi olan Kilise'den kendini ayırmak isteyen

¹⁴⁰ Язькова, 2015: 10

¹⁴¹ Баранов, 2005: 107.

¹⁴² <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/uluslararası-iliskiler-terminolojisi-türkçe-ingilizce-frans%C4%B1zca.pdf> (erişim tarihi: 05.04.2019).

¹⁴³ Collin, 2004: 225; Scruton, 2007: 628.

¹⁴⁴ Введенский, 1955: 530.

¹⁴⁵ Маркелова, 2017: 52.

Browncuların bağımsızlık çabalarıyla ilişkilidir.¹⁴⁶ İnsan ruhunun ve yüreğinin iktidarını İncil'den üstün tutan Browncular, sevmedikleri kilise kânunlarından kendilerini ayrı görmüş, tüm dini toplulukların kendilerini Kilise'den bağımsız olarak yönetmesi fikrini ileri sürmüş¹⁴⁷ ve 1581 yılında Middleburg'da ayrılıkçı topluluk kurmuşlardır. Daha sonralar Independent'likte gelişen bu disiplin İngiltere'de Katolik Kilisesi'nin mutlak iktidarının çökmesinde önemli rol oynamıştır. Bu mezhebin önce kendisini Kilise'den ayırma yönündeki faaliyetleri, daha sonra ise siyasi süreçlere aktif şekilde katılması *ayrılıkçılık* teriminin siyasi literatüre girmesine neden olmuş ve ayrılma girişiminde bulunan gruplar *ayrılıkçı (separatist)* olarak adlandırılmaya başlanmıştır.¹⁴⁸

Ayrılıkçılık meselesinin siyasi-hukuki düşünce tarihine dâhil olması ise, Modern döneme¹⁴⁹ denk gelmektedir. Bu dönemde kapitalist ilişkilerin gelişmesi ve ulusal devletlerin ortaya çıkması, siyasi-hukuki düşünce tarihinde ayrılıkçılığın teorik temellerinin ortaya çıkmasını etkilemiştir. Her etnik topluluğun kendi ulusal devletini kurma hakkına sahip olmasını savunan *millilik prensibi* ortaya çıkmıştır.¹⁵⁰

Klyuşnikov 19. yüzyılda sadece dini-mezhepsel anlamda kullanılmayan ayrılıkçılığın ikili mahiyetini belirtmiştir: i) insanların Kilise tarafından resmî olarak kabul edilmiş mezhepsel inançtan ayrılması; ii) bir toprak parçasının devletten ayrılması.¹⁵¹ 20. yüzyılın başlarından itibaren ise ayrılıkçılık terimi dini-mezhepsel yorumunu kaybetmiş ve siyasi anlamda kullanılmaya başlamıştır.¹⁵² Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikadaki gelişmeler ve yüzyıl boyunca ileri sürülerek kabul edilmiş milletlerin self-determinasyon hakkıyla ilgili uluslararası belgeler farklı coğrafyalardaki ayrılıkçı hareketleri de tetiklemiştir. Nitekim savaş sonucunda Avusturya-Macaristan, Osmanlı, Rusya, Almanya gibi imparatorluklar yıkılmış, yerinde ulusal birlikler üzerinde temellendirilen yeni devletler ortaya çıkmıştır.¹⁵³ Savaştan sonra 32 devletten temsilcilerin katıldığı Paris Barış Konferansı'nda¹⁵⁴ bir daha benzeri savaşın ortaya çıkmasının engellenmesi ve savaş sonrası yeni uluslararası düzenin kurulması amacıyla Versay Antlaşması imzalanmıştır. Konferans'ta dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson 14 noktada ilkeler ileri sürmüş¹⁵⁵ ve 5. maddede self-determinasyon ilkesini

¹⁴⁶ Горенкин, 2001: 34.

¹⁴⁷ Прохоров, 1972: 186.

¹⁴⁸ Горенкин, 2001: 34.

¹⁴⁹ Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'da ulusal devletlerin ortaya çıktığı döneme kastedilmektedir.

¹⁵⁰ Фонсека, 2012: 184.

¹⁵¹ Беляев, 2014: 9.

¹⁵² Беляев, 2014: 9.

¹⁵³ Armaoğlu, 2016: 140.

¹⁵⁴ Armaoğlu, 2016: 136.

¹⁵⁵ Oran, 2014: 100.

savunarak¹⁵⁶ liberal ilkeler doğrultusunda halkların kendi kaderini tayin hakkının olduğunu vurgulamıştır. Bu dönemde uluslararası ortamda idealist yaklaşım ortaya çıkmış ve uluslararası siyasetin şekillendirilmesinde önemli katkıda bulunmuştur.¹⁵⁷ Halkların kendi kaderini tayin hakkı, doktrinde sömürgelerin savaş sonrası yıkılmış imparatorluklardan ayrılması anlamında algılanmıştır.¹⁵⁸

1980’li yıllara kadar ayrılıkçılık, ülkelerin siyasal hayatlarında etkili bir yöntem olarak görülmemiştir. Bunun başlıca nedeni çok az sayıda ayrılıkçı hareketin bağımsız devlet kurulmasıyla sonuçlanmasıydı.¹⁵⁹ Ancak 1980’li yılların sonundan itibaren Doğu Avrupa’daki kendilerine özgü yapıya sahip sosyalist rejimlerin çöküşü sonucunda ayrılıkçı çatışmaların gündeme gelmesi,¹⁶⁰ SSCB’nin ve Yugoslavya’nın çöküşüyle yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, Bangladeş, Doğu Timor ve Güney Sudan gibi devletlerin bağımsızlık kazanması ayrılıkçılığın ikinci dalgası olarak nitelendirilmektedir.¹⁶¹ Bu gelişmeler doğal olarak ayrılıkçılık sorununun siyaset bilimi araştırmalarında ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Ayrılıkçılıkla ilgili öğretilerde genel hatlarıyla birbirine yakın, ama farklılıklar da içeren farklı tanımlar vardır. Tanımlardan birine göre, ayrılıkçılık “bir devletin içindeki bazı grupların, bu devlete olan bağlılığından vazgeçerek kendi egemen devletini kurmak amacıdır”.¹⁶² Bir diğer tanıma göre ise, ayrılıkçılık “ulusal azınlıkların toplu olarak yaşadıkları bölgeyi bulundukları devletten ayırarak yeni devlet oluşturmayı veya söz konusu bölgede geniş yetkilere sahip özerk kurumların oluşturulmasını amaçlayan radikal harekettir”.¹⁶³ Başka bir tanıma göre ise, ayrılıkçılık, “çok uluslu devletlerde nüfusun herhangi bir ulusal azınlıktan oluşan kısmının yaşadığı bölgede ana devletten ayrılarak yeni bağımsız bir devlet veya özerk bölge kurma girişimidir. Ulusal kurtuluş hareketinden farklı olarak ayrılıkçı hareket tüm halkın katıldığı bir mücadele değildir, daha çok dar bir grubun çıkarlarını temsil etmektedir”.¹⁶⁴ Ulusal kurtuluş hareketi yabancı işgaline veya sömürge yönetimine karşı siyasi ve askerî bir faaliyet olduğu halde, ayrılıkçı hareket uluslararası toplum tarafından toprak bütünlüğü tanınan egemen bir devletten belli bir toprak parçasını ayırarak yeni bağımsız devlet oluşturmayı veya bu toprak parçasını diğer bir devletin sınırlarına dâhil ederek onun egemenliğine geçirmeyi ya da orada özerk bir bölge oluşturmayı amaçlamaktadır.¹⁶⁵

¹⁵⁶ Bkz., Sander, 2010: 400.

¹⁵⁷ Karabulut, 2014: 61.

¹⁵⁸ Abdullahzade, 2014a: 166.

¹⁵⁹ Гуджатуллаев, 2015: 225-226.

¹⁶⁰ Фонсека, 2012: 184.

¹⁶¹ Гуджатуллаев, 2015: 226.

¹⁶² Scruton, 2007: 628.

¹⁶³ Сирота, 2012: 26.

¹⁶⁴ Введенский, 1955: 530.

¹⁶⁵ Пономарёв, 1956: 489.

Baranov'a göre ayrılıkçılık “bölgesel hareketliliğin bir türü olarak toplumsal dağılmanın en yüksek sınırır”.¹⁶⁶ Ayrılıkçı görüşlerin taşıyıcıları çeşitli etnik, dini veya sosyopolitik örgütler veya gruplar olabilmektedir.¹⁶⁷ *Puzyrev* ise ayrılıkçılığı, “çoğunluktan farklı olan spesifik kimliğe sahip bir halkın ya da bir bölgede yaşayan insan grubunun kendi kaderini tayin hakkının radikal şekli olarak nitelendirmektedir”. Yazar, ayrılmak isteyen grubun çoğunluğu oluşturan grupla bir arada yaşamasının mümkün olmaması durumunun da altını çizmektedir.¹⁶⁸

Bu tanımlarda ayrılıkçılığın anlamı bazı küçük farkları dikkate almazsak neredeyse aynı çerçevede tanımlanmıştır. Bazı yazarlar yalnızca millî faktörü değil, dil, din ve başka etkenleri de dikkate almışlar. Birtakım yazarlar ayrılıkçılığı tam olarak devletin bir kısım toprak parçasının bağımsızlık kazanması yönündeki faaliyeti olarak nitelendirirken, diğerleri kavramın kapsamını belli bir grubun ekonomik, kültürel özerklik gibi hakların tanınmasına yönelik faaliyetlerini de kapsayacak şekilde geniş tutmuşlardır. Genel anlamıyla ayrılıkçılık, bir grup içerisinde daha küçük bir grubun etnik, dini, kültürel veya benzeri başka faktörleri esas alarak ayrılma eğilimi olarak anlaşılmaktadır.

Yukarıda incelenen tanımları genellersek, ayrılıkçılığı onun bir hareket olarak karşısına koyduğu amaçlarına bağlı olarak üç şekilde atanımlayabiliriz:

Birincisi, bir devletin belli bir toprak parçasında yaşayanların yeni ve bağımsız devlet oluşturma amacıyla ayrılma amacı ve bu amacı gerçekleştirmek maksadıyla yapılan eylemler bütünüdür.¹⁶⁹ Belli bir toprak parçasının bu şekilde ayrılmasına öğretilde *ayrılma* denilmektedir.¹⁷⁰ 2008 yılında Kosova'nın Sırbistan Cumhuriyeti'nden ayrılması,¹⁷¹ 2011 yılında Güney Sudan'ın Sudan Cumhuriyeti'nden ayrılması¹⁷² ayrılma örnekleri olarak nitelendirilebilir.

İkincisi, ayrılıkçılık, bir devletin belli bir toprak parçasının ayrılarak başka bir devlete birleşme çabalarıdır.¹⁷³ Bazı durumlarda, ayrılıkçı hareketler bir devletin irredantist politika uygulamasıyla komşu ülkelerde faaliyete geçebilirler. Bu durumda bir devletin belli bir toprak parçasının diğer devlete birleştirilmesi başlıca amaç sayılmaktadır.¹⁷⁴ Ayrılma ve başka bir devlete birleşme zamanı taraflar arasında ortaya çıkan çatışma, ayrılıkçı azınlığın özerklik

¹⁶⁶ Баранов, 2005: 110.

¹⁶⁷ Фонсека, 2012: 184.

¹⁶⁸ Арпентьева, 2016: 21.

¹⁶⁹ Арпентьева, 2016: 19.

¹⁷⁰ Bishai, 1999: 11.

¹⁷¹ Oeter, 2015: 65; Taşdemir ve Özer, 2017: 162.

¹⁷² Bereketab, 2012: 11; Rudincova, 2017: 69.

¹⁷³ Арпентьева, 2016: 19.

¹⁷⁴ Язькова, 2015: 10.

talepleri zamanı ortaya çıkan çatışmalardan daha şiddetli özelliğe sahiptir.¹⁷⁵ Örneğin, ayrılıkçı grubun bağımsızlık talepleri ileri sürdüğü Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki “Dağlık Karabağ” ayrılıkçı sorunu on binlerce insanın hayatını kaybettiği ve bir milyondan fazla insanın yerinden edilmesiyle sonuçlanan şiddetli çatışmaya neden olmuştur.¹⁷⁶

Üçüncüsü, arılıkçılık ana devletten ayrılmadan otonom bölge kurmak, kültürel veya ekonomik özerklik kazanmaktır.¹⁷⁷ Nitekim Körfez Savaşı’ndan sonra Irak’ta Kürdistan Özerk Bölgesi’nin oluşturulması bu bağlamda ele alınabilecek örnektir.¹⁷⁸

Ayrılıkçı hareketler kural olarak, milliyetçi veya dini-radikal, askerî (terörist) oluşumlar, birtakım durumlarda ise “sürgündeki hükûmetler” gibi politik partiler tarafından oluşturulabilmektedir.¹⁷⁹ Ayrılıkçı hareketlerin gelişme döngüsü, etnopolitik mobilize mantığına tabidir. Bu hareketler önce tarihi-kültürel topluluk şeklinde oluşmakta, daha sonra çıkar gruplarına dönüşmekte, en sonda ise terörist kanada ve yasal siyasi partiye dönüşmekte diler.¹⁸⁰

Ayrılıkçı hareketlerin demokratik, çok kültürcü, temel insan haklarına saygılı devletlerde daha az rastlanmasına karşın, otoriter, demokrasinin zayıf olduğu, bireysel hakların güvencede olmadığı ülkelerde daha yaygın olduğu görüşü mevcuttur.¹⁸¹ Ancak günümüzde ayrılıkçılık gelişmekte olan ülkelerde çatışma içeren sorunlar ortaya çıkarttığı gibi, gelişmiş ülkelerde de sorun oluşturmaktadır. Örnek olarak, Gürcistan, Ukrayna, Pakistan, Hindistan, Irak, Suriye, gibi gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra, İtalya, Kanada, Birleşik Krallık, İspanya gibi gelişmiş ülkelerde de ayrılıkçı sorunların olduğunu görülmektedir. Yakın geçmişte Yugoslavya, Çekoslovakya ve Sovyetler Birliği’nin de dağılmasında ayrılıkçılığın önemli rolü olmuştur.

Ayrılıkçılık sorunu etnosiyaset ve çatışma bilimi araştırmalarında en karışık çalışmalar olarak gündeme gelmektedir. Bunun başlıca nedeni ayrılıkçı girişimlerin esasen bir devletin parçalanmasını,¹⁸² farklı etnik kimliklerin, siyasi irade ortaya koymaya çalışan çeşitli grupların, iç ve dış aktörlerin faaliyetlerini içermesidir. Özellikle de, Soğuk Savaş sonrası Doğu Bloku’nun dağılmasıyla bu konuya ilgi yoğunlaşmıştır.

Ayrılıkçı hareketler siyasal ve silahlı çatışma olarak olumlu ve olumsuz sonuçlara neden olabilir. Siyasal sistemdeki değişikliğin kaçınılmaz olmasının fark edilmesi, siyasal durumun

¹⁷⁵ Гуджатуллаев, 2015: 227.

¹⁷⁶ Bkz., De Waal, 2003.

¹⁷⁷ Арпентьева, 2016: 19.

¹⁷⁸ Kırubaş, 2002: 141.

¹⁷⁹ Язькова, 2015: 10.

¹⁸⁰ Баранов, 2005: 112.

¹⁸¹ Kalauci, 2010: 15.

¹⁸² Фонсека, 2012: 184.

ve değerlerin yeniden değerlendirilmesi, toplumun konsolidasyonu ihtiyacının hissedilmesi olumlu sonuçlardan sayıla bilse, bu türlü pozitif sonuçlara pratikte nadiren rastlanmaktadır. Buna karşılık, ayrılıkçı hareketlerin silahlı çatışma, devletin ülkesel bütünlüğüne tehdit, soykırım, ekonomik kriz, insani kayıplar gibi negatif sonuçlarına daha çok rastlanmaktadır.¹⁸³

2.2. Ayrılıkçılığı Motive Eden Nedenler ve Bu Nedenlerin Bölgesel Özellikleri

Öğretide ayrılıkçılığın nedenleriyle ilgili farklı bakış açıları mevcuttur. Ayrılıkçı hareketleri motive eden başlıca nedenler olarak ağır insan hakları ihlalleri, ulusal, ırki, dini azınlıkların haklarının ihlal edilmesi gösterilmektedir. Bunun yanı sıra, uzun süreli sosyoekonomik istikrarsızlık, toprak iddiaları ve demografi gibi faktörler de ayrılıkçı çatışmaları motive eden nedenler olarak nitelendirilmektedir.¹⁸⁴

Ekonomik Faktörler

Ayrılıkçı çatışmaların nedenlerini açıklamaya çalışan teoriler arasında ekonomik nedenlere dayanan teorilere son zamanlar daha çok yer verilmektedir. Genellikle ayrılıkçı bölgelerin ülkenin geri kalanından zenginlik, sermaye, doğal kaynaklar açısından geri kaldığına¹⁸⁵ inanılsa da, bu konuda bir birine karşıt iki tez vardır.

Birinci teze göre, ülkenin daha gelişmiş, doğal kaynakları olan veya ekonomik gücü daha çok olan bölgelerinin zenginliklerini diğer bölgelerle paylaşmak istememesi nedeniyle zengin bölgenin ayrılmak eğilimi ortaya çıkabilmektedir.¹⁸⁶ Örneğin, İspanya'nın yüzölçümünün %6'nı oluşturan Katalonya Özerk Bölgesi, tüm ülkenin GSYİH'de %20 kadar pay sahibidir.¹⁸⁷ Bu bölge ulusal bütçeye yılda 16 milyar Euro ödemesine karşın, merkezi yönetimden aldığı sübvansiyonlar ve ödemeler bu tutardan daha azdır ve bu gerçeklik Katalan ayrılıkçılığını tetikleyebilmektedir.¹⁸⁸

İkinci teze göre ise, ülke içerisinde azınlıklardan oluşan fakir bölgelerde de ayrılıkçı girişimlerin ortaya çıkma olasılığı yüksektir. Bunun nedeni ise, fakir bölgelerin gelişemediklerinin sorumlusu olarak merkezi yönetimi görmesi ve ana devletten ayrıldıktan sonra refah düzeyinin olumlu yönde değişeceğine olan inançtır.¹⁸⁹ Nitekim Kosova ve Sri Lanka'daki ayrılıkçı krizler bu teze en belirgin örnekleri oluşturmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸³ Гуджатуллаев, 2015: 226.

¹⁸⁴ Фонсека, 2012: 184-185.

¹⁸⁵ Boyle ve Englebert, 2006: 3.

¹⁸⁶ Hale, 2000: 33, 34.

¹⁸⁷ Зарипова, 2019: 117.

¹⁸⁸ Баранов, 2014: 102.

¹⁸⁹ Horowitz, 1981: 188, 189.

¹⁹⁰ Баранов, 2005: 110; Фонсека, 2012: 185.

Ekonomik faktörleri değerlendiren yazarlardan *Hechter*, fakir bölgelerdeki ayrılıkçı eğilimlerin daha çok olduğunu savunurken, *Horowitz* zengin bölgelerin bu zenginliği tüm ülke nüfusuyla paylaşmak istememesinin de ayrılıkçı isteklerin ortaya çıkmasına neden olduğu fikrini ileri sürmektedir. Fakir bölgeler için ekonomik sıkıntılar nedeniyle merkezi yönetime karşı ayaklanma yöntemi daha cazip gelirken, zengin bölgeler bağımsızlık açısından kendi geleceklerine daha çok güvenmekte ve olası bir ayrılmanın ekonomik durumlarını daha da iyileştireceğine inanmatadırlar.¹⁹¹

Ayrılıkçılığın ekonomik çerçevesini incelerken, doğal kaynakların öneminin de belirtilmesi gerekmektedir. Ayrılmak isteyen bölgede doğal kaynakların bulunması ayrılıkçı grupların merkezi hükûmetten bağımsız gelecek kurma umutlarını artırmaktadır. Ancak ilgili doğal kaynak yataklarını (*örneğin, doğal gaz ve petrol yatakları*) işletmek için yabancı yatırımların da gerekmesi onlardan faydalanma imkanlarını kısıtlamaktadır. Şöyle ki, uluslararası toplum tarafından tanınmayan devletler yabancı yatırımcıların ilgisini çekmemektedir. Bununla beraber, işletilmesi yabancı yatırım gerektirmeyen doğal kaynakların (*örneğin, elmas yatakları*) ayrılıkçı oluşumlar tarafından kullanılması zamanı söz konusu sorun ortaya çıkmamaktadır.

Ekonomik faktörlerin incelenmesi zamanı, ayrılıkçılığın yayıldığı bölgenin mali açıdan merkezi yönetime bağlılığı da önemli etkenler arasındadır. *Treisman*'ın bakış açısına göre ayrılıkçı-aktif bölge merkezi yönetime ekonomik açıdan ne kadar çok bağımlı olursa, bu siyasi sadıklık açısından da bağımlılık anlamına gelmektedir. Bunun aksine, ayrılmaya istekli bölgenin ekonomisi ne kadar çok merkezden bağımsız olursa, kendi geçimini kendisi sağlayabilirse, ana devletten bir o kadar kolay vazgeçebilmektedir.¹⁹² Birinci duruma örnek olarak, Rusya Federasyonu'nda merkezi yönetimle Çeçenistan ilişkilerini göstermek mümkündür. Rusya'nın federe birimleri içerisinde en çok ekonomik yardımı Çeçenistan'ın almasına karşın, kendisinin üretkenlik kapasitesi çok düşük düzeydedir ve tüketilen ürünlerin büyük oranını Rusya'nın diğer bölgelerinden almaktadır. İkinci duruma örnek olarak ise, yine İspanya'da Katalonya bölgesi uymaktadır. Ekonomisi daha yüksek düzeyde olan ve kıyısında önemli limanlar bulunan Katalonya bölgesi bu zenginliği merkezi hükûmetle paylaşmakta istekli değildir.

Politik Faktörler

Ülkenin siyasi geçmişi ve siyasi sistemin yapısı da ayrılıkçılığın oluşmasında etkili nedenlerdendir. Genel olarak, siyasi nedenleri üç gruba ayırmak mümkündür: i) farklı etnik

¹⁹¹ Boyle ve Englebert, 2006: 4.

¹⁹² Treisman, 1997: 221, 222.

grupların yerel, bölgesel ve devlet düzeyinde iktidar uğrunda mücadelesi; ii) bir etnosun devletin ülkesel bütünlüğü çerçevesinde siyasi statü kazanması uğrunda mücadelesi; iii) tamamen bağımsızlığa ulaşmak amacı için mücadele.¹⁹³

Siyasi faktörler arasında ülkenin demokratik gelişmişliği, ayrımcılık, devletin başarısız veya başarılı olması gibi özellikler de önem taşımaktadır. Boyle ve Englebert'e göre, komşu devletlerin politikaları ve ayrılıkçı tarafları desteklemek olasılıkları da ayrılıkçı hareketlerin aktifliği açısından önemlidir. Yazarlara göre, tarihi süreçte bağımsız bir kimliğe sahip olmuş bölgeler veya şimdi devlet içerisinde administratif birim olarak ayrıca bir statüye sahip olan bölgeler ayrılıkçı faaliyette bulunarak kendi siyasi kaderlerini farklı şekilde çizme talbinde bulunabilmekteler.¹⁹⁴

Kültürel Faktörler

Kültürel faktörler üzerinde yoğunlaşan teoriler ayrılıkçılığı ülkenin kültürel yapısıyla bağlantılı şekilde incelemekteler. Bu teorilere göre, ülkenin etnik, dinsel ve dilsel bağlamda heterojen yapıya sahip olmasının ayrılıkçılığı teşvik ettiği düşünülmektedir. Kültürel grupların baskıya maruz kalması onları siyasi kaderlerini değiştirmek girişiminde bulunmaya itmektir. Grup üyelerinin merkezi yönetimin kendilerine yönelik politikalarından şikâyetlerinin artması durumunda ve hele grubun diasporası da bulunuyorsa kolektif eylemlerin gerçekleşmesi kolaylaşmaktadır.¹⁹⁵

Etnik motifli ayrılıkçılık nedenleri çok rastlananmakta ve öğretilerde etnik ayrılıkçılık (*ethnic separatism*) olarak geçmektedir. En belirgin örnekler olarak, İspanya'da Bask Ülkesi,¹⁹⁶ Kafkasya'da Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan'da Güney Osetya ve Abhazya ayrılıkçı sorunlarını göstermek mümkündür. Horowitz ve Sambanis gibi yazarların fikrinde, etnik, dinsel, dilsel olması fark etmeksizin ülkede kültürel plüralizmin olması ayrılıkçı grupların iddialarını arttıracak bir özelliktir. Lakin Treisman, Laitin gibi yazarlar etnik farklılık veya etnik kimlikler arasındaki bağlılığın ayrılıkçılıkla ilgili önemli belirleyiciler olduğuna dair kanıtın olmadığını iddia etmekteler.¹⁹⁷

Dini ve etnik ayrılıkçılığın doğası genellikle benzerdir ve bir madalyonun iki yüzü gibi düşünülebilir. Dini-etnik faktörler farklı kimliklerin savaşına nedne olabilir. Bazı coğrafyalarda etnik etkenler önem taşıdığı halde, diğerlerinde dini etkenler öne çıkmaktadır. Örneğin, Donbass, Güney Osetya sorunlarında dini faktörler önem taşımazken, Orta Doğu'da dini-

¹⁹³ Фонсека, 2012: 185.

¹⁹⁴ Boyle ve Englebert, 2006: 9-10.

¹⁹⁵ Boyle ve Englebert, 2006: 7.

¹⁹⁶ Баранов, 2005: 110.

¹⁹⁷ Boyle ve Englebert, 2006: 7.

mezhepsel, Keşmir sorununda dinsel faktörler önemli etkenlerdir. Örneğn, Keşmir'in Müslüman nüfusu Pakistan'a, Ulster'in Katolik nüfusu İrlanda Cumhuriyeti'ne birleşmek istemektedir.¹⁹⁸

Diğer Nedenler

Yukarıda bahsedilen nedenler ayrılıkçılığı motive eden genel faktörler olsa da ayrılıkçılığı tetikleyen nedenler tamamını oluşturmamaktadır. Ayrılıkçılığın her coğrafyaya, topluma, ortaya çıktığı ülkenin siyasi yapısına, tarihî geçmişine özgü nedenleri de bulunmaktadır.

Afrika'nın bazı bölgelerinde ve Okyanusa'da geleneksel toplumlarda bazı aşiretlerin toplumdan izole edilmiş şekilde yaşaması da onlar arasında ayrılıkçılığı tetikleyen faktörlerdendir. Böyle arkaik toplumlarda devlet iktidarı kabile ve klancılık prensipleriyle tekelleştirilmeye çalışıldığından devlet inşası süreci de zorlaşmaktadır. Örneğn, Papua Bağımsız Yeni Gine Devleti'nde, Fiji ve Solomon Adaları'nda, Komor Takımadaları ve Somali'de benzeri durumlar söz konusudur.¹⁹⁹

Etnik nedenlerin yanı sıra, ırksal nedenleri de belirtmekte fayda vardır. Örneğn, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde beyaz azınlıkların, Peru ve Kolombiya'da Amerika yerlilerinin hareketleri ırksal nedenli ayrılıkçılık kapsamına girmektedir.²⁰⁰

Ayrılıkçılığın ortaya çıkması için coğrafi koşullar da olumlu ortam oluşturabilir. Ülkenin farklı bölgelerinin eşit olmayan gelişimi, zayıf bölgesel entegrasyon, zor ulaşım koşulları, iletişim kopukluğu, anklavların bulunması, bölgeye herhangi başka nedenlerle (*ekonomik, etnik ve b.*) cazip görünen komşu devletin coğrafi açıdan daha yakın olması, ayrılıkçıların ülke topraklarında daha kompakt yerleşimi ayrılıkçı hareketleri motive eden coğrafi faktörleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, ayrılıkçılar birçok durumda ülke içerisinde kendilerine ait buldukları bölgelerin haritalarını çizerler ve diğer grupların yaşadığı topraklarda da hak iddia edebilirler ki, bu da ayrılıkçıların politik seferberliğine hizmet eden araç rolünü oynamaktadır.²⁰¹

Baburin, iddialarının niteliğine göre ayrılıkçı çatışmaları birkaç türe ayırmıştır:

i) Çatışma konusu olan toprakların kime ait olması konusunda tarihi açıdan bakış farklılığı. En belirgin örnekleri Kosova ve Dağlık Karabağ sorunlarıdır;

ii) Bir ülke içerisinde komşu halkın topraklarıyla ilgili hak iddie edilmesi sonucu ortaya çıkan ayrılıkçı çatışmalar. Örneğn, Kırım ayrılıkçı sorunu;

¹⁹⁸ Баранов, 2005: 110.

¹⁹⁹ Баранов, 2005: 111.

²⁰⁰ Баранов, 2005: 110.

²⁰¹ Баранов, 2005: 111.

iii) Ülke içerisinde bir halkın kendi topraklarından sürgün edilmesi ve daha sonra artık başkaları tarafından yaşam alanları kurularak yaşanan bu topraklara geri dönmeleri sonucunda ortaya çıkan ayrılıkçı çatışmalar. Örneğin, Çeçenistan ayrılıkçılığı.

iv) Ülke içerisinde dominant etnik kimlikle azınlık arasında sorunlar. Örneğin, İtalya'da Korsika, Etiyopya'dan bağımsızlık almış Eritre sorunları.

v) Azınlıkların yaşadığı bölgelerde yasa dışı idari değişiklikler sonucunda ortaya çıkan sorunlar. Örneğin, Güney Osetya, Sudan ve Keşmir sorunları.

vi) Farklı kimliğe sahip grubun komşu kimliklerle siyasi statüsünü eşit düzeye getirmek amacıyla kendi bağımsız devletini elde etmek arzusunun ortaya çıkması. Örneğin, Nijerya, Karaçay-Çerkez ve Kuzeydoğu Hindistan'da olan ayrılıkçı sorunlar.

vii) Rejim değişikliği veya yabancı genişleme koşullarında en azından topraklarının çekirdeğini koruma arzusu nedeniyle ortaya çıkan sorunlar. Örneğin, Moldova'da Transdinyester ve Gagavuzya ayrılıkçı sorunları, Bosna ve Hersek'te Sırp Cumhuriyeti sorunu.

viii) Doğal ve jeopolitik kaynaklara sahip olma mücadelesinden dolayı ortaya çıkan ayrılıkçı sorunlar. Örneğin, Kongo ve Çad'daki sorunlar.

ix) Karadan denize ulaşmak isteği nedeniyle ortaya çıkan sorunlar. Örneğin, Rusya'daki Çeçenistan sorunu.

x) Devletler arasında sınır sorunlarının çözülmemesi ve net sınırların olmaması. Örneğin, Afrika ülkelerindeki ayrılıkçı sorunlar.²⁰²

2.3. Ayrılıkçılığın Coğrafyası

Ayrılıkçılık farklı coğrafyaların tarihsel geçmişi, siyasi süreçleri, kültürel, ideoloji ve diğer etkenlerin etkisiyle farklı özelliklerle ortaya çıkabilmektedir. Bir coğrafyada ekonomik nedenler daha belirgin olduğu halde, diğerinde küresel siyasi aktörlerin jeopolitik çıkarlar bazında müdahalesi veya kültürel ve dini-etnik açıdan heterojen yapı nedenli ayrılıkçı hareketlilik daha belirgin olabilmektedir.

Fonseka, bu faktörleri dikkate alarak, dört farklı kıtada altı bölgesel ayrılıkçılık türünü belirtmiştir: i) Doğu Avrupa ve Post Sovyet Bölgesi; ii) Asya Bölgesi; iii) Batı Avrupa Bölgesi; iv) Afrika Bölgesi; v) Amerika Bölgesi; vi) Orta Doğu Bölgesi. Bununla beraber yazar, Avustralya kıtasında daha hiçbir ayrılıkçı hareketliliğin kaydedilmediğini belirtmiştir.²⁰³

Doğu Avrupa ve post Sovyet bölgesindeki ayrılıkçı hareketler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Soğuk Savaş sonrası Doğu Bloku'nun çökmesiyle bu bölgelerde ayrılıkçılıkla

²⁰² Баранов, 2005: 111-112.

²⁰³ Фонсека, 2012: 185.

ilgili günümüze yönelik sonuçlar doğuran ciddi hareketlenme baş vermiştir. Bu bölge, Avrupa'daki eski sosyalist ülkeleri ve Rusya da dâhil olmakla eski SSCB'ni oluşturmuş yeni bağımsız devletleri kapsamaktadır. Bosna ve Hersek'te Sırp Cumhuriyeti, Sırbistan'da Kosova sorunu, Romanya'da Transilvanya sorunu, Moldova'da Transdinyester ve Gagavuzya sorunları, Ukrayna'da Donbass ve Kırım sorunları, Rusya'da başta Çeçenistan'daki sorunlar olmakla Kuzey Kafkasya'daki diğer azınlıklarla ilgili ayrılıkçı sorunlar, Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya sorunları, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ sorunu bu bölgenin günümüzde var olan güncel ayrılıkçı çıkmazlarındandır.

Günümüzde özellikle de post Sovyet bölgesinde sınırların dokunulmazlığı prensibi artık tabu sayılmamakta ve bölgesel etnopolitik çatışmalar listesine yeni sıcak noktalar kolayca eklenebilmektedir.²⁰⁴ Bölgenin önemli özelliklerinden birisi Batı Avrupa bölgesiyle kıyasladığımızda buradaki ayrılıkçı çatışmaların daha yakın geçmişte - 1980'li yıllarda ortaya çıkmasıdır. Bunun yanı sıra, Batı Avrupa ayrılıkçılığından farklı olarak, bu bölgede ayrılıkçı aktörler ortak devlet çatısı altında özerklik değil, daha çok tam bağımsızlık (*Kosova, ayrılıkçı Transdinyester, Abhazya, Güney Osetya, Luhansk ve Donetsk Halk Cumhuriyetleri ve b.*) amaçlamaktalar. Bu coğrafyadaki sıcak çatışmalar sonucunda devlet olma özelliklerine sahip olmasına rağmen bağımsızlığı uluslararası topluluk tarafından tanınmayan devletler ortaya çıkmıştır. Bu siyasi oluşumlar belli bir toprak parçasını kontrol etmekte, kendilerinin ilan ettikleri anayasaları mevcuttur, yürütme, yargı ve yasama organları bulunmaktadır ve seçimler yapılmaktadır.²⁰⁵

Bundan başka, bu bölgelerdeki ayrılıkçı sorunların bir diğer özelliği de sorunun doğrudan taraflarının yanı sıra diğer devletlerin ve uluslararası örgütlerin de çatışmaya müdahalesinin söz konusu olmasıdır. Örneğin, ABD, RF, NATO gibi küresel aktörlerin bu çatışmalara askeri müdahalede bulunması söz konusu olmuştur. Bunun başlıca nedeni ise, çatışma kaynaklarının bu devletlerin ve onların oluşturdukları uluslararası kuruluşların çıkarları ve güvenlik bölgesi alanına girmesi olarak gösterilmektedir.²⁰⁶ Bir diğer ifadeyle, Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde ve Kuzey Amerika'da ayrılıkçılık kaynağını daha çok iç faktörlerden aldığı halde, "Üçüncü Dünya" ülkeleri ve eski sosyalist bloku alanında uluslararası müdahalenin, uluslararası kuruluş ve daha güçlü devletler gibi dış güçlerin birçok durumlarda kendi çıkarlarına uygun ayrılıkçılığı teşvik etme girişimlerinin rolü büyüktür.²⁰⁷

²⁰⁴ Ефимович, 2015: 16.

²⁰⁵ Фонсека, 2012: 185.

²⁰⁶ Фонсека, 2012: 185-186.

²⁰⁷ Баранов, 2005: 118.

Asya bölgesinde ise, ayrılıkçı sorunların kökleri sömürge öncesi dönemlere kadar götürülebilmektedir. Bu ayrılıkçı çatışmalar sömürge sonrası dönemde ülkelerin bağımsızlık kazanmasından sonra tekrar alevlenmiştir. Bu coğrafyanın birçok ayrılıkçı sorunlarının alt yapısında dini-mezhepsel kimlik bilinci yatmaktadır. Bunun yanı sıra, bölgenin birçok devletleri ekonomik sorunlar yaşamaktalar. Kişi başına düşen gelirlerin düşük olduğu Hindistan, Sri-Lanka, Myanmar gibi ülkelerde ayrılıkçılık riski oldukça yüksektir. Bunun yanı sıra, Asya ayrılıkçılığı nüfusun yoğun olması nedeniyle sivil halkın da içinde bulunduğu büyük sayıda insani kayıplara neden olmasıyla da farklılık arz etmektedir.²⁰⁸

Günümüzde Asya ayrılıkçılığının en belirgin örnekleri olarak, Çin'in Tibet ve Sincan bölgelerindeki sorunları, Myanmar'ın Karen eyaletinde, Hindistan'ın Assam, Cemma ve Keşmir, Nagaland, Pencap eyaletlerinde, Kuzey Sri-Lanka, Güney Filipinler, Doğu Timor sorunlarını göstermek mümkündür.

Batı Avrupa'da ayrılıkçı sorunlar az olmamasına rağmen, onlardan çok az bir kısmının başarı elde etmek imkânı var olmaktadır. Söz konusu bağımsız devlet kurma olduğu zaman ise bu şanslar daha düşüktür.²⁰⁹

Batı Avrupa coğrafyasında ayrılıkçılık tarihî geleneklere sahiptir ve ayrılıkçı sorunların birçoğu 15-18. yüzyıllarda merkezi ulusal devletlerin oluşturulması döneminden miras kalmıştır.²¹⁰ Bu ayrılıkçı hareketler kendilerine daha çok etnik, dini, tarihî-kültürel azınlıklar bazında sosyoekonomik faktörler üzerinden destek bulmaktadır ve artık uzun süredir ki, ciddi hareketlilik dışındadır. Basklar Ülkesi, Korsika ve Ulster'deki sorunları dikkate almazsak, Batı Avrupa ayrılıkçılığının toplumsal sivil siyasi mücadelesinin dışına çıkmayan yüksek toplumsal mobilizasyona sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu coğrafyada ayrılıkçılık bağımsız devlet kurulmasından daha çok mevcut devletin çatısı altında millî-kültürel, ekonomik ve siyasi özerklik elde etmeyi hedeflemektedir.²¹¹

Batı Avrupa coğrafyasına ait en belirgin ayrılıkçılık örnekleri olarak, Birleşmiş Krallık'ta Kuzey İrlanda, Belçika Krallığı'nda Flaman ve Volan, İspanya'da Katalonya ve Basklar Ülkesi, Fransa'da Korsika, Faroe Adaları sorunlarının belirtmek mümkündür.

Kuzey İrlanda'da Katolik ayrılıkçılığının kökenleri 13. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. 20. yüzyılın başlarında ayrılıkçılar tarafından Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını hedefleyen gizli İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ve onun siyasi kolu olan "Sinn Fein" partisi oluşturulmuştur. 1919-1921 yıllarında bağımsız İrlanda

²⁰⁸ Фонсека, 2012: 186.

²⁰⁹ Язькова, 2015: 10.

²¹⁰ Баранов, 2005: 113.

²¹¹ Фонсека, 2012: 185.

Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanan savaştan sonra İrlanda Adası'nın kuzeydoğusu Birleşik Krallık kontrolünde özerk birim olarak kalmıştır.²¹² Kuzey İrlanda nüfusunun çoğunluğu Protestan halkı oluştururken, bağımsız İrlanda Cumhuriyeti'nin nüfusunun çoğunluğunu Katolikler oluşturmaktadır. 2000'lere kadar hem Kuzey İrlanda'da, hem de Büyük Britanya'da çeşitli terör eylemlerinde bulunan ayrılıkçı IRA, 11 Eylül 2001 olayından sonra ABD'deki İrlanda diasporasının artık terör yöntemini desteklemekten vazgeçmesi ve İrlanda Cumhuriyeti'nin AB ile yakın ilişkiler kurmaya başlaması fonunda dondurmuştur.²¹³ Görüldüğü gibi, Kuzey İrlanda'daki ayrılıkçılık mezhepsel ve etnik faktörlerin etkin olduğu bir ayrılıkçı hareket örneğidir.

İspanya, üniter yapılı bir devlet olmasına rağmen, Katalonya, Galiçya, Bask bölgesi gibi büyük yetkilere sahip özerk birimleri vardır. Katalonya 7,5 milyonluk (2011) nüfusuyla dünyanın en büyük özerk bölgesidir. Katalanlar, Avrupa'nın devleti olmayan, ancak en kalabalık nüfusa sahip olan ulusu olmaktadır. Bunun yanı sıra, İspanya dışında Fransa ve İtalya'da da Katalan nüfus yaşamaktadır ve Andorra'nın devlet dili Katalancadır.²¹⁴ Katalonya ayrılıkçı hareketinin önemli çizgisini ekonomik etkenlerle ayrılıkçılık arasındaki ilişkidir. Yaklaşık beş yüzyıl güçlü bir liman kenti olan ve ekonomik refahı İspanya ortlamasından daha yüksek olan Katalonya zenginliğini Madrid yönetimiyle paylaşmak istememektedir. Bu açıdan baktığımızda, Katalonya sorunun temelinde tarihsel milliyetçiliğin yanı sıra ekonomik faktörlerin de önemli olduğu görülmektedir.²¹⁵

İspanya'da Bask ayrılıkçılığı da derin etnik ve kültürel kökene dayanmaktadır. Baskların büyük kısmı (2,5 milyon nüfus) İspanya'nın Basklar Ülkesi ve Navarra Özerk Bölgeleri'nde ve çok az bir kısmı ise (250 bin nüfus) Fransa'nın güneybatısında yaşamaktadır. Devletçilik gelenekleri Orta Çağa kadar giden (Navarra Krallığı) Basklar, 1936-1939 yıllarında ve 1978 yılından itibaren İspanya Krallığı içerisinde geniş özerkliğe²¹⁶ ve ne Roman dil ailesine, ne de Hint-Avrupa dil ailesine ait olan benzersiz bir dile sahiplerdir.²¹⁷ Bask ayrılıkçıları 1959 yılında Marksist-Leninist ideolojinin etkisinin güçlü olduğu ETA örgütünü kurmuş ve Franco diktatörlüğüne karşı mücadele etmişlerdir. Daha sonra terör ve şiddet yöntemine başvurarak Basklar Ülkesi'nin bağımsızlığını amaçlayan örgüt İspanya yönetiminden bağımsızlık ve

²¹² Баранов, 2005: 113.

²¹³ Жоаннон, 2003: 114.

²¹⁴ Benedikter, 2016: 159.

²¹⁵ Aydın, 2017: 552.

²¹⁶ Баранов, 2005: 113.

²¹⁷ Басманова и Миссауи-Ульянищева, 2018: 365.

Navarra bölgesine ilişkin talepler ileri sürmüştür. Yaklaşık 50 yıl aktif olan ETA, 2011 yılında kalıcı ateşkes ilan etmiştir.²¹⁸

Afrika coğrafyasında ayrılıkçı hareketler birçok açıdan Asya ayrılıkçılığına benzese de, birtakım farklı özelliklerinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bölge devletlerinin bağımsızlığa daha geç kavuşması nedeniyle buradaki ayrılıkçı çatışmalar da daha yakın dönemlerde alevlenmişler. Bunun yanı sıra, Asya bölgesinden farklı olarak, Afrika’da ayrılıkçı hareketlerin örgütlenme düzeyi daha düşüktür. Bu durum bölgenin etnik gruplarının hâlâ aşiretler şeklinde yaşamalarıyla ilişkilendirilmektedir.

Bölge ülkelerinin birçoğunun etnik yapısının karmakşık olması ayrılıkçılığın ortaya çıkması için uygun koşullar sağlamış ve sorunların çözüme kavuşmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Afrika ülkelerinin günümüzdeki sınır çizgileri kıtanın eski sömürge yapısından miras kalmıştır ve bu sınırlar çizilirken ülkelerin etnik yapısı, ayrı ayrı bölgeler arasındaki ekonomik ve kültürel bağlar dikkate alınmamıştır. Çağdaş dünyanın birçok yerini etnik kimliği anlama dalgasının sarması Afrika ülkelerini etkilemiş ve bölgenin ayrı ayrı ülkeleri aynı veya akraba etnik kimlikleri ayıran sınır çizgilerinin adaletsizliği konusunda iddialar ileri sürmeye başlamıştır.²¹⁹

Güney Sudan sorunu, Komor Takımadaları, Ruanda ve Burundi, Angola’nın Cabinda bölgesinde, Kuzey Somali, Güney Afrika Cumhuriyeti’nin KwaZulu-Natal eyaletindeki sorunlar bu coğrafyanın önemli ayrılıkçı sorunları sayılmaktadır.

Amerika ayrılıkçılığı ise, birçok açıdan diğer coğrafyalardaki ayrılıkçı sorunlardan farklılık arz etmektedir. Her şeyden önce, buradaki devletlerin Eski Dünya’dan gelme göçmen yapısı etnik ve dini-mezhepsel kimlik bilincinden doğan çelişkilere neden olmamaktadır. Diğer özellik, bu coğrafyanın yerlileri olan Kızılderililer ve Eskimo halklarının sayısının az, yerleşiminin ise dağınık olmasıdır. Bunun yanı sıra, her ülkede sadece bir etnik göçmen grubunun egemen olması da bu coğrafyanın temel özelliği konumundadır. Örneğin, Kuzey Amerika’da Britanyalılar, Brezilyada Portekizler, Latin Amerika ülkelerinde İspanyalılar egemen etnisite konumundadırlar.²²⁰

Amerika kıtasında ayrılıkçı faaliyetler 20. Yüzyıl öncesi dönemde daha yaygındı. 1828 yılında Uruguay’ın Arjantin’den ayrılması, 1830 yılında Büyük Kolombiya’nın çöküşü, 1940 yılında Merkezi Amerika Federal Hükûmeti’nin dağılması, 1903 yılında Panama’nın Kolombiya’dan ayrılması²²¹ bu coğrafyanın ayrılıkçı geçmişinin zengin olduğunun

²¹⁸ Praszkiev ve Bartoli, 2014: 69.

²¹⁹ Фонсека, 2012: 186.

²²⁰ Фонсека, 2012: 186-187.

²²¹ Mark, 2014: 6.

göstergeleridir. Meksika'nın Chiapas eyaleti, Kanada'nın Quebec eyaleti, Danimarka'nın kendi kendini yöneten Grönland bölgesi, Saint Kitts ve Nevis Federasyonu'nda Nevis Adası Amerika coğrafyasına ait ayrılıkçı örnekleri oluşturmaktadır.

Kanada'nın Quebec eyaletinde ayrılıkçılık güçlü temele sahiptir. Sorunun temelinde Quebec bölgesi ile Kanada'nın esas kısmı arasında etnik, dilsel ve dinsel farkların bulunmasına dayanmaktadır. Kanada'nın diğer kısmının nüfusu İngiliz dilli ve Protestan olduğu halde, Quebec'in nüfusunun %80'ini Fransız kökenli Kanadalılar ve Katolikler oluşturmaktadır. Bölgelerin siyasi kültüründe de ciddi farklar vardır. Quebec'te komüniteryenizm ön planda olduğu halde, Kanada'nın diğer kısmında liberalizm hâkim konumdadır.²²²

Birçok yazar ayrılıkçılığın ortaya çıkma nedenleri olarak insan hakları ihlallerini, halkların özgürlüklerine, onların yaşam kalitesinin ve gelişimin yükselmesi karşısında engelleri görmekteler. Zengin doğal kaynaklara ve ileri düzey demokrasiye sahip bir göçmen ülkesi olan Kanada'nın Quebec milliyetçiliğiyle karşı karşıya kalması liberal demokrasiye sahip ülkelerin de ayrılıkçı sorunlarla karşı karşıya kalabileceklerinin göstergesidir. Günümüzde dünyanın en geniş özerkliğe sahip bölgelerinden biri olan Quebec dünyanın diğer bölgelerindeki birçok ulusal azınlık gibi asimilasyon tehditleri ve merkezi hükûmetin baskılarına maruz kalmamaktadır. Kendisini bir eyaletten daha çok, bir ulus olarak gören Quebec, bir ulus gibi hareket etmek ve merkezî hükûmetten bir ulus gibi muamele görmek istegindedir.²²³ Quebec milliyetçiliği, özelliklerinin benzetmesi nedeniyle daha çok Avrupa'da Flaman, Korsika, Kuzey İrlanda, İskoç milliyetçiliğiyle karşılaştırılmaktadır.²²⁴

Oldukça sıcak ayrılıkçı çatışma ocaklarına sahip olan Orta Doğu coğrafyasındaki ayrılıkçı hareketler bazı literatürlerde İslam ayrılıkçılığı olarak da geçebilmektedir. Bunun temel nedenini Orta Doğu coğrafyasındaki ayrılıkçı hareketlerin büyük çoğunluğunun ana motiflerini İslam dininin mezhepsel farklılığı oluşturmaktadır. İslam uygarlığı coğrafyasında Afrika ve Hint Yarımadası'ndaki gibi ciddi etnik farklılıklar bulunmamaktadır, fakat İslam hukuku ve şeriatın daha güçlü olduğu bu bölgede İslam dininin farklı mezhepleri arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır.²²⁵ Lakin dini-mezhepsel faktörlerin ağır basması bölgede etnik motiflerin hiç söz sahibi olmaması anlamına da gelmemektedir. Örneğin, Irak'ın kuzeyinde Kürdistan ayrılıkçı sorunu dini-mezhepsel etkenlerden daha çok etnik motiflerden etkilenmektedir.

²²² Баранов, 2005: 112, 113.

²²³ Kalaıcı, 2010: 15-16.

²²⁴ Kalaıcı, 2010: 16.

²²⁵ Фонсека, 2012: 186.

2.4. Ayrılıkçılık ve Self-Determinasyon İlkesi

Çalışmada ele alınan ayrılıkçı sorunların incelendiği ilerideki bölümlerde de görüleceği gibi, ayrılıkçı güçler bağımsızlık (veya ana devletten ayrılarak diğer devlete birleşme) taleplerini self-determinasyon hakkıyla ilişkilendirmektedirler. Ayrılıkçı talepler self-determinasyon hakkının eşliğinde gündeme gelmektedir. Ayrılıkçı hareketlerin ileri sürdükleri taleplere yasal çerçeve çizmek amacıyla sıklıkla atıf yaptıkları bir ilke olması nedeniyle, çalışmanın bu bölümünde self-determinasyon hakkı ve onun hukuki boyutu incelenmiştir.

Güncel uluslararası hukukta bir insan topluluğunun haklarını “halkların kendi geleceklerini tayin hakkı” ya da kısaca “self-determinasyon hakkı” olarak anılan bir ilkeye dayanarak kullanması gerektiğini kabul edilmektedir.²²⁶ Bu ilke, günümüzde uluslararası hukukun en çok tartışılan kavramlarından birisi olmakla²²⁷ beraber, ayrılıkçı hareketlerin kendilerine uluslararası topluluk tarafından en çok tanıtmak istedikleri hak sayılmaktadır.

Nitekim SSCB’nin son dönemlerinde Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov tarafından uygulanan perestroyka ve glasnost politikaları ülke içerisinde etnokültürel self-determinasyon hareketlerini tetiklemiş ve SSCB’nin çöküşünü self-determinasyon hakkını talep eden ayrılıkçı çatışmaların ortaya çıkması izlemiştir. Örneğin, bu süreçte ortaya çıkan Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki “Dağlık Karabağ” sorununda ayrılıkçı tarafların dayandığı temel argüman Azerbaycan’a bağlı olan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin self-determinasyon hakkını kullanarak bağımsız olma hakkının var olduğu iddiasıdır.²²⁸

Bu ilke, birtakım ayrılıkçı aktörler için bağımsızlık ve özgürlük umudu olmasının yanı sıra, bazı devletler içinse yıkıcı, bölücü bir ilke olarak görülmektedir. Uluslararası hukuk ilkesi olmasına rağmen önemli derecede siyasetleşen self-determinasyon, uluslararası politikanın birçok aktörleri için dış politikada bir araç olarak görülmektedir. Kendi içerisinde ayrılıkçı sorunları barındırmayan ve bu açıdan daha rahat olan devletler bu ilkeye karşı çıkmazken, ulus-devlet olmayı amaçlayan ve ayrılıkçı sorunlarla uğraşmak zorunda kalan devletler ise self-determinasyon ilkesini güvenliklerine tehdit olarak algılamaktalar. Söz konusu devletler, bu ilkeye karşın toprak bütünlüğü/ülkesel bütünlük ilkesini desteklemekteler.²²⁹ Öte yandan, self-determinasyon ilkesinin tüm durumlarda kullanmasının olumlu sonuçlara getirmeyeceği, devletlerin bölünerek parçalanması sonucunda yüzlerce yeni devletin ortaya çıkabileceği, karmaşık olan uluslararası ilişkilerin daha da karışacağı ve devletler arasında uzlaşmanın elde edilmesinin daha da zorlaşarak imkânsız hale geleceği düşünülmektedir.²³⁰ Nitekim 20.

²²⁶ Pazarcı, 2010: 141.

²²⁷ Dalar, 2015: 13.

²²⁸ Bkz., Abdullahzade, 2014b.

²²⁹ Abdullahzade, 2014a: 192.

²³⁰ Kılınç, 2008: 953.

yüzyılda, var olan büyük devletlerin parçalanması ve onların yerlerinde nispeten daha küçük devletçiklerin kurulması sürecinden bahsedilebilmektedir. Bugün için geline nokta söz konusu sürecin tamamlanmadığı, mikro ulusçuluk akımlarına paralel olarak yeni mikro devletlerin de ortaya çıkabileceği gerçeği uluslararası toplumda kaygılar uyandırmaktadır.²³¹ Bu nedenle, devletler genelde ülkesel bütünlük ilkesini ihlal etmeyecek şekilde self-determinasyon ilkesini desteklemektedirler.

Günümüzde ayrılıkçılıkla bağlantılı olan self-determinasyon ilkesinin etnik, kültürel, dinsel/mezhepsel boyutları olmakla beraber ekonomik boyutu gibi yeni özellikleri de ortaya çıkmıştır. Örneğin, ilerideki bölümlerde incelenecek olan Donbass ayrılıkçı sorununda kültürel etkenler öne çıkarken, yukarıdaki bölümlerde de bahsildiği gibi Katalanların bu hakkı iddia etmesinin temelinde ekonomik faktörler yatmaktadır.

2.4.1. Hakkın Tarihi Çerçevesi ve Uluslararası Belgelerde Yeri

“Self-determinasyon” kavramına farklı dönemlerde farklı anlamlar yüklenmiştir.²³² Tarihi Aristo’ya kadar götürülebilen self-determinasyon kavramı, Fransız Devrimi düşünürleri ve 17. yüzyıl İtalyan siyaset bilimcilerinin eserlerinde de işlenmiştir.²³³ Söz konusu kavram, ilk başlarda ifade ettiği anlam açısından tam olarak günümüzdeki şekilde olmamış ve kullanılmaya başlanıldığı zamandan kavramsal gelişim sürecinden geçmiştir.

16. yüzyıl Avrupa’sında self-determinasyon kavramı kendi dinini ve mezhebini serbestçe belirleme hakkı olarak kullanılmıştır. 1555 yılında Almanya’da Schmalkaldik Savaşları’ndan sonra Katolikler ve Lutherci prensler arasında imzalanan Augsburg Antlaşması ile Alman prenslerine Katoliklik ve Luteranizm arasında istedikleri mezhebi seçmek hakkı tanındı, *Cuius regio*²³⁴ ilkesinin benimsenmesiyle prenslere ülkesinin dinini belli etmek yetkisi tanınmış oldu.²³⁵ 1688 İngiliz Devrimi ve 1775-1783 Amerikan kolonilerinin bağımsızlık savaşında halkların kendi kaderini tayin hakkından bahsedilmesine rağmen, bu dönemde söz konusu ilke devletler hukukuna konu olacak şekilde ele alınmamıştır.²³⁶

1789 Fransız Devrimi’nden sonra Fransa Millet Meclisi yeniden özgürlüğe kavuşmak isteyen bütün halklara gereken desteği sağlayacağını ilan etmiş, ancak kastedilen halkın nasıl bir insan grubu olması sorusu açıklığa kavuşturulmamıştır. Söz konusu insan grubu kendi ülkesi

²³¹ Uz, 2007: 60.

²³² Çelik, 2015: 198.

²³³ Kampelman, 1993: 6; Kütükçü, 2004: 260; Kılınç, 2008: 952.

²³⁴ *Cuius Regio* – Hükümdarın dini ne ise, ülkenin de dini odur ilkesi. Avrupa’da 1648 Vestfalya Anlaşması’yla devletlerin egemenliğinin hukuki statüsü bu ilke doğrultusunda belirlenmeye başlanılmıştır. Bkz., İren ve Gürkaynak, 2016: 135.

²³⁵ Taşdemir ve Özer, 2017: 8.

²³⁶ Uz, 2007: 61.

sınırlarındaki insanlar mıdır, diğer ülkelerde yaşayan insanlar için de geçerli midir gibi sorular ortaya çıkmaktadır.²³⁷ Bununla da, self-determinasyon ilk defa olarak toprak devrine ilişkin bir standart olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Bu ilke, 15 Şubat 1793 tarihli Taslak Fransız Anayasası'nın 13. bölümünün 2. maddesinde yer almıştır ve diğer devletlere ait toprakların ilhakını meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Örneğin, Avingon (1791), Belçika (1793), Palatinate (1794) gibi bölgelerin Fransa'ya katılmasını meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Lakin bu ilke ile ilgili ayrımcılık uygulanmıştır. Şöyle ki, plebisistler yalnızca Fransa yanlıysa bu katılım geçerli sayılmıştır.²³⁸

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda ve Fransız Devrimi'nde kullanılan self-determinasyon hakkı arasında üç noktada önemli anlam farklılıkları vardır: *birincisi*, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda dış güçlerle mücadele amacıyla kullanıldığı halde, Fransız Devrimi'nde Krala karşı yapılmıştır; *ikincisi*, Amerikan Devrimi'nde anti-emperyalist ayrılma hakkı olarak gündeme geldiği halde, Fransız Devrimi'nde halkın demokratik yönetim talebi olarak ortaya çıkmıştır; *üçüncüsü* ise, Amerikan Devrimi'nden farklı olarak, Fransız Devrimi'nde self-determinasyon hakkı milliyetçi dayanağa da sahip olmuştur.²³⁹

20. yüzyılın başları self-determinasyon ilkesi için dönüm noktası olarak nitelendirile bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra self-determinasyon uluslararası toplumun dikkatini daha çok çekmeye başlamıştır. Savaştan hemen sonra Amerika Birleşik Devleti Başkanı Woodrow Wilson'un 18 Ocak 1918 tarihli konuşmasında 14 ilke ileri sürmüş ve 5. maddede self-determinasyon ilkesini savunarak liberal ilkeler doğrultusunda halkların self-determinasyon hakkının olduğunu vurgulamıştır:²⁴⁰

*“Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tamamen tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde ilgili halkların çıkarlarıyla egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin eşit ağırlık taşınması ilkesine kesinlikle uyulmalıdır.”*²⁴¹

Aynı dönemde, Wilson'un yanı sıra Marksist doktrini temsil eden Lenin ve Stalin de self-determinasyon ilkesiyle özel olarak ilgilenmişler. Lakin Marksist doktrinde self-determinasyon, kapitalizme karşı özgür olmak, proletarya diktatörlüğünü gerçekleştirmek amacıyla sadece işçi sınıfına tanınmıştır ve bu hak sadece Komünist Parti'nin çıkarlarının izin verdiği ölçüde kullanılabilmektedir. Konuya ideolojik yaklaşan bu doktrinde self-determinasyon sadece sosyalizme ulaşmak için bir araç olarak görülmüş ve bu hakkın

²³⁷ Uz, 2007: 61.

²³⁸ Taşdemir ve Özer, 2017: 9.

²³⁹ Kalaycı, 2010: 33, 34.

²⁴⁰ Wilson'un self-determinasyon hakkına ilişkin görüşleri daha detaylı bilgi için bkz., Throntveit, 2011; MacMillan, 2002.

²⁴¹ MacMillan, 2002: 495; Karabulut, 2014: 61.

kullanılması ile baskı altındaki halkların sosyal devrim gerçekleştirebilecekleri düşünülmüştür.²⁴² Bu açıdan Wilson ve Lenin'in başını çektiği Marksist doktrin üyelerinin self-determinasyonla ilgili bakışları bir birinden farklılık arz etmekteydi.

Wilson, bu ilkeyi Amerikan demokrasi ideallerine benzeterek ve halkların kendi kaderini tayinini teşvik ederek, Amerikan siyasi adalet normlarının dışı uzamasını teşvik etmiştir.²⁴³ Ancak bu dönemde, siyasi istikrarsızlığa neden olacağı kaygısıyla self-determinasyon ilkesi devletler tarafından ılımlı karşılanmamış ve Milletler Cemiyeti Misakı'nda bu ilkeye açıkça yer verilmesinden kaçınılmış, ancak uluslararası hukuk kuralı olarak algılanmamasına rağmen, daha çok azınlıkların korunması için temel teşkil etmiştir.²⁴⁴

Almanya'nın 1919 tarihli Weimar Anayasası da self-determinasyon ilkesinin tarihsel gelişimi için önem taşımaktadır. ABD ile Alman İmparatorluğu arasında Ekim 1918 tarihinde yapılan nota teatisinde Wilson'un ileri sürdüğü 14 prensip Alman İmparatorluğu tarafından barış antlaşmalarına esas olarak kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra Weimar Anayasası'nın 2. maddesinde self-determinasyon ilkesi açıkça bir hukuk kaynağı olarak yer almıştır.²⁴⁵

“Madde 2:

*Reich'in devlet bölgesi, Alman devletlerinin topraklarından oluşur. Diğer toprakların nüfusu kendileri istedikleri takdirde kendi kaderini tayin haklarını kullanarak bu bölgeye katılabilirler.”*²⁴⁶

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda self-determinasyon ilkesi 1. 2. ve 55. maddelerde aksini almıştır ve bununla da, uygulanan uluslararası hukukta yerini bulmuştur. Antlaşma'nın 1/2 maddesinde BM'nin amaçları sırasında sayılmıştır:²⁴⁷

“Madde 1:

Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır:

*... 2. Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak;...”*²⁴⁸

Self-determinasyon BM Antlaşması'nda haktan daha çok kesin olarak tanımlanmayan ilke olarak düzenlenmiş²⁴⁹ ve üye devletlere hukuki yükümlülükler getirmemiştir.²⁵⁰ Bu

²⁴² Uz, 2007: 61-62.

²⁴³ Brilmayer, 1991: 180.

²⁴⁴ Abdullahzade, 2014a: 163.

²⁴⁵ Uz, 2007: 62.

²⁴⁶ Veymar Anayasası'nın metni için bkz., <http://law-students.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=261>, (erişim tarihi: 20.05.2019).

²⁴⁷ Abdullahzade, 2014a: 164.

²⁴⁸ Gündüz, 2015: 110.

²⁴⁹ Abdullahzade, 2014a: 164.

²⁵⁰ Taşdemir, 2016: 647.

belirsizliği aradan kaldırmak ve kavramın içeriğini daha kesin bir şekilde tanımlamak amacıyla BM Genel Kurulu tarafından 1960'lı yıllarda kararlar kabul edilmiştir.²⁵¹ Bunlar, 421 D (V), 545 (VI), 637 (VII), 1514 (XV), 1803 (XVII), 2625 (XXV) no'lu kararlardır. 1514 (XV) no'lu kararlar kabul edilen “Sömürge Yönetimi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri” BM Antlaşması'nın ½ ve 55. maddelerinin²⁵² kapsamını genişletmiş ve self-determinasyon ilkesinin gerçekleştirilmesinin, ülkenin toprak bütünlüğü ilkesi de dâhil, BM Şartında yer alan diğer ilkelere aykırı olmaması belirtilmiştir.²⁵³

1803 (XVII) no'lu “Doğal Kaynaklara Sürekli Egemenlik Bildirisi”nde ise doğal kaynaklara egemenlik self-determinasyon ilkesinin bir parçası olarak belirtilmiş, bu hakkın ilgili devletin halkının yararına kullanılması ve yabancı yatırımların ilgili devletin bu kaynaklar üzerindeki egemenliğini kısıtlamamalı olduğu vurgulanmıştır.²⁵⁴

1966 yılında kabul edilen “Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi” (İkiz Sözleşmeler) anılan hakkın uluslararası hukukun bağlayıcı kuralı olmasına önemli katkıları olmuştur.²⁵⁵

“Madde 1/1:

*Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler.”*²⁵⁶

Self-determinasyon ilkesine BM Genel Kurulu dışında da uluslararası belgelerde yer verilmiştir. Örneğin, 1981 yılında kabul edilen *Afrika İnsan ve Halkların Hakları Bildirisi*'nde halkların eşitliği ve Self-determinasyon hakkına ilişkin maddelere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra 1990 yılında imzalanan *Yeni Avrupa için Paris Şartı*'nda da söz konusu hakka yer verilmiştir ve onun toprak bütünlüğü ve diğer uluslararası hukuk ilkelerine aykırı düşmeyecek şekilde kullanabileceğine dikkat çekilmiştir.²⁵⁷

Self-determinasyon hakkı, söz konusu bir devletten ayrılma yoluyla gerçekleştirilecek yeni bir devletin kurulmasıysa, genellikle kabul edilmemektedir. Bunun nedeni, uluslararası hukukta yerleşmiş bir ilke olarak kabul edilen “devletin ülkesel bütünlüğü” veya “toprak bütünlüğü” ilkesidir.²⁵⁸ 20. yüzyılda devletin ülkesinin bütünlüğü adı altında siyasal bir ilke olarak uygulanmaya başlanmış olan ilke uyarınca, uluslararası hukuk kuralları gereğince

²⁵¹ Taşdemir, 2016: 647.

²⁵² Bkz., Gündüz, 2015: 110-119.

²⁵³ Uz, 2007: 67.

²⁵⁴ Uz, 2007: 67.

²⁵⁵ Abdullahzade, 2014a: 164.

²⁵⁶ Gündüz, 2015: 458.

²⁵⁷ Uz, 2007: 69.

²⁵⁸ Kılınç, 2008: 958.

kurulmuş bir devletin ülkesi, söz konusu devletin rızası olmadan, parçalanmalara ve bölünmelere konu olamaz ve diğer devletlerin bu bütünlüğe saygı göstermesi gerekmektedir. Bu ilke ilkesi genel bir kural olarak ilk defa MC Misakı'nda yer almıştır.²⁵⁹ MC Misakı'nın 10. maddesine göre:

“Cemiyet üyeleri, bütün Cemiyet üyelerinin toprak bütünlüğüne ve mevcut siyasi bağımsızlığına saygı gösterecek ve dış tecavüzlere karşı koruyacaktır.”

Devletlerin toprak bütünlüğü ilkesi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da uluslararası hukuk düzeninde ve BM sisteminde çok önemli yere sahip olmuştur. Söz konusu ilke BM Sözleşmesinin 2.maddenin 4. Fıkrasında düzenlenmiş ve devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanmaya başvurulması yasaklanmıştır.²⁶⁰

Self-determinasyon ilkesiyle toprak bütünlüğü ilkesi arasında çelişki olmasına rağmen, Soğuk Savaş döneminde bu iki çelişki tarafları arasında toprak bütünlüğü ilkesine üstünlük tanınmıştır. Sömürgeci-olmayan devletlerde self-determinasyon ilkesi toprak bütünlüğü ilkesine tabi kılınmıştır. Kendi kaderini tayin hakkı, bir bağımsızlık hakkından daha çok “özerklik” hakkı olarak görülmüştür.²⁶¹

2.4.2. Self-Determinasyon Hakkının İçsel ve Dışsal Boyutları

Self-determinasyon hakkının kapsamı ve anlamı incelendiği zaman bu hakkın iki boyutu görülmektedir. Bunlardan ilki, devletlerin iç örgütlenmelerine ilişkindir ve bir halkın herhangi bir dış baskı olmadan istediği yönetim biçimini seçmesi demektir. İkincisi ise, bir halkın bağımsız bir devlet kurmak dâhil, istediği devlete bağlı olmayı seçmek hakkıdır.²⁶²

Self-determinasyonun iç ve dış boyutları göz önünde bulundurularak, içsel self-determinasyon ve dışsal self-determinasyon olarak ikiye ayrılrsa da, ister BM Şartı'nda, isterse de diğer uluslararası belgelerde böyle bir ayırıma gidilmemiştir.²⁶³ Self-determinasyon ilkesi genel olarak üç temel hakkı içermektedir:

- i) Herhangi bir dış baskı olmadan halkın istediği ülke içerisinde siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel sistemi seçebilme hakkı;
- ii) Sömürgelerin bağımsızlık hakkı;
- iii) Mevcut bir bağımsız devletten ayrılma hakkı.²⁶⁴

²⁵⁹ Ali, 2013: 91.

²⁶⁰ Gündüz, 2015: 110.

²⁶¹ Taşdemir ve Özer, 2017: 68.

²⁶² Pazarcı, 2010: 141, 142.

²⁶³ Ehtibarlı, 2016: 151.

²⁶⁴ Dayıoğlu, 2017: 6.

İçsel self-determinasyon hakkı genelde, bağımsızlığını kazanmış bir halkın kendi istediği yönetim şeklini belirlemek hakkı olarak kabul edilmektedir. Başka değişle, bir ulus, halk veya topluluğun farklı etnik kökene mensup insanlar da dâhil olmakla, arzu ettikleri anayasal düzeni ve yönetim şeklini, dış baskının etkisine maruz kalmadan belirleme hakkına denilmektedir. Bu açıdan, içsel self-determinasyon, demokrasiyle aynı anlam taşımaktadır.²⁶⁵ Self-determinasyonun bu boyutu aslında pek çok sorun çıkarmamaktadır. Bu hak, dışsal self-determinasyondan farklı olarak, bir kez uygulandıktan sonra sona eren veya azalan hak değildir.²⁶⁶ İçsel self-determinasyon son zamanlar uluslararası toplumun daha çok dikkatini çekmektedir. Bunun nedeni, mevcut devletlerin parçalanmasıyla yeni devletlerin yaranması gibi olayların uluslararası toplum tarafından tepkiyle karşılanması şartlarında, mevcut devletlerde yaşayan halkların korunmasının daha zararsız ve uygun kabul edilmesidir.²⁶⁷ Self-determinasyon hakkı Batılı ülkelerde daha çok kendini yönetme ve yönetime katılma şekliyle algılanmış ve bu şekliyle uygulanmıştır. Başka değişle, bu ilke Batı demokrasilerinde sadece iç boyutu ile ele alınmış ve bu şekilde savunulmuştur.²⁶⁸

Dışsal self-determinasyon ise, bir halkın bağımsız devlet kurmak da dâhil istediği devlete bağılı olmayı seçme hakkıdır.²⁶⁹ İçsel self-determinasyon hakkı tüm nüfusun çoğulcu bir toplumda yaşamasını sağlamayı hedeflediği halde, dışsal self-determinasyon hakkı ise yeni bir devlet kurmayı veya bir devlet içinde otonomi oluşturmaktır.²⁷⁰ Dışsal self-determinasyonu, ilk kez Wilson 14 ilkesi kapsamında kullanmış ve sömürge, işgal ve vesayet altındaki ülkelere uygulanacak şekilde algılanmıştır.²⁷¹ Soğuk savaş sonrası SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte bu hakkın sömürgeler dışında da uygulanması gündeme gelmiştir.²⁷² Bu döneme kadar işgal ve sömürge yönetimi altındaki halklar dışında self-determinasyon hakkının dışsal boyutuna kuşkulu bakan uluslararası toplum, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla gündeme gelen ayrılıkçı eylemler bazında söz konusu hakkın daha geniş anlamda uygulanabilirliği sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.²⁷³

²⁶⁵ Ehtibarlı, 2016: 167, 168.

²⁶⁶ Taşdemir ve Özer, 2017: 57.

²⁶⁷ Ehtibarlı, 2016: 167.

²⁶⁸ Abdullahzade, 2014b: 159.

²⁶⁹ Pazarcı, 2010: 142.

²⁷⁰ Çelik, 2015: 199, 200.

²⁷¹ Abdullahzade, 2014a: 166.

²⁷² Pazarcı, 2010: 142.

²⁷³ Abdullahzade, 2014b: 160.

2.5. Ayrılma Hakkı (Secession) ve Tek Taraflı Ayrılma

Ayrılma, herhangi bir devletin belli bir kısmının onun egemenliğinden çıkmasıdır.²⁷⁴ Self-determinasyon hakkı ile ilgili asil tartışmalar bu hakka ayrılma hakkının da dâhil olup olmaması ile ilgilidir. Ayrılma hakkı taraftarları, bu hak olmaksızın self-determinasyonun bir anlamı olmadığı görüşünü savunmaktadırlar. Ancak ayrılma hakkını savunanlar da, bu hakkın kullanılmasını zorunlu nedenlerin olması şartına bağlamışlar. Başka değişle, Bu yazarlara göre, bir halk sömürüldüğünü hissediyorsa, sürekli olarak ekonomik yoksulluk içerisinde bırakılmışsa, kültürel özerklik ve insanların hayatları tehlikeyle karşı karşıya ise, ayrılma hakkının gerekçesi bulunmaktadır.²⁷⁵ Başka değişle, içsel self-determinasyonun dışsal boyutu sömürge idaresi altındaki halklar bakımından meşru kabul edilirken, diğer haller bakımından bağımsızlık belli koşullara bağlanmıştır.²⁷⁶ İçsel self-determinasyon hakkının sürekli olarak ihlal edilmesi durumunda ayrılma hakkını içeren dışsal Self-determinasyon hakkı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Kosova’da Arnavut kesimin azınlık ve insan haklarının Sırp yönetimi tarafından sürekli Bu bağlamda Kosovalı Arnavutların azınlık ve insan haklarının sistematik olarak ihlal edilmesi Kosovalıların “düzeltici” veya “son çare” olarak ayrılma hakkı olduğunu savunurlar.²⁷⁷

Ayrılma süreci müzakereci veya mücadelecisi olabilir. Bu açıdan ayrılmanın türlerini ayırmak gerekmektedir:

- i) Rızaya dayalı ayrılma (Consensual Secession)
- ii) Tek Taraflı Ayrılma (Unilateral Secession)²⁷⁸

Rızaya dayalı ayrılmanın da iki türü vardır: *Anayasal Ayrılma (Constitutional Secession)* ve *Politik Müzakere Yoluyla Ayrılma (Politically Negotiated Secession)*

Anayasal ayrılma zamanı ilgili devletin rızası söz konusudur, kuvvet tehdidi veya kuvvet kullanımına başvuru içerilmez. Ayrılmanın gerçekleştirilmesi, anayasada yer almış açık hükme göre hayata geçirilir. Bu açıdan, bu yöntemin de iki türü vardır: *Anlaşmalı Anayasal Ayrılma (Negotiated Constitutional Seveession)* ve *Açık Anayasal Ayrılma (Explicit Constitutional Secession)*.

Anlaşmalı anayasal ayrılma zamanı taraflar müzakere sonucunda aralarında anlaşarak, devletin anayasasında ayrılma hakkını öngören değişiklik gerçekleştirir ve bu maddeye göre ayrılır. (Örneğin, 1867’de Quebec’in Kanada’ya bağlanması).

²⁷⁴ Mehdiyev, 2007: 271.

²⁷⁵ Uz, 2007: 72-73.

²⁷⁶ Ülger, 2016: 57.

²⁷⁷ Taşdemir, 2016: 654.

²⁷⁸ Taşdemir ve Özer, 2017: 93-94.

Açık anayasal ayrılma yönteminde devletin mevcut anayasasında ayrılmayla ilgili açık hükümlerin olması gerekmektedir. Anayasada ayrılma süreci bir prosedür olarak öngörülmektedir. (Örneğin, 1931 Çin Anayasası, 1974 Yugoslavya Anayasası, 1977 Sovyetler Birliği Anayasası).²⁷⁹

Politik müzakere yöntemiyle ayrılma da, anayasal ayrılmada olduğu gibi kuvvet kullanma tehdidi içermemektedir. Hem merkezi devlet, hem de ayrılıkçı tarafın sorunu çözme isteğinde olması önem taşımaktadır. Tarihte politik müzakere yöntemiyle ayrılma örnekleri olarak, 1905'te Norveç'in İsveç'ten ayrılmasını, 1922'de Güney İrlanda'nın Birleşik Krallık'tan ayrılmasını, post Sovyet cumhuriyetlerinin Sovyetler Birliği'nden ayrılmasını gösterebiliriz.²⁸⁰

Tek taraflı ayrılma ise, mevcut devletin rızası olmadan, kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidiyle ayrılmayı gerçekleştirmek girişimidir. Mevcut devletle ayrılıkçı taraf arasında sorun içeren bölgeyle ilgili karşılıklı egemenlik iddiaları var olmaktadır. Tek taraflı ayrılmayı sıklıkla bir referandum sonucunu ilan etmekle yapılmaktadır. Ancak böyle bir durumda tek taraflı ayrılma için iki durum ortaya çıkmaktadır: birincisi, ayrılma hem uluslararası hukuk, hem de ulusal hukuk açısından illegaldir; ikincisi ise, ayrılma mevcut devletle müzakeresiz ve rızasız şekilde yürütülmüş olmaktadır. Başarılı tek taraflı ayrılmaya örnek olarak, Cezayir'in Fransa'dan, Endonezya'nın Hollanda'dan, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin Fransa'dan, eski Yugoslav devletlerinin ayrılmasını göstermek mümkündür. Başarısız tek taraflı ayrılmaya örnek olarak ise, Çeçenistan'ın Rusya'dan, Tibet'in Çin'den, Transdinyester'in Moldova'dan, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan, Abhazya ve Güney Osetya'nın ise Gürcistan'dan ayrılma girişimlerini göstermek mümkündür.²⁸¹

Ayrılma hakkıyla ilgili farklı örneklerle başvurmakta fayda vardır. Örneğin ayrılma hakkı, yukarıdaki bölümlerde de bahsedilen Katalan ayrılıkçılığı örneği üzerinden incelene bilmektedir. Tarihi sürece baktığımızda, Katalan halkının yaklaşık 700 yıl bağımsız olduğunu görebilmekteyiz. 1930'lu yıllarda Katalonya kısa bir dönem kendini yönetme hakkına sahip olmasına rağmen, 1939 yılında Franco'nun İspanya iç savaşını kazanmasıyla merkezî bir diktatörlük kurulmuş ve Katalonya'nın özgürlük hayalleri gerçekleşmemiştir. Franco döneminde merkezi hükûmet tarafından Katalonya üzerinde baskı kurulmuş, kendini yönetme, dil ve diğer ulusal kimliğe ilişkin hakları yasaklamış, yaklaşık 200 bin Katalan sürgüne gönderilmiştir.²⁸² 1978 yılında İspanya'nın demokrasiye geçmesiyle Katalonya, Katalan

²⁷⁹ Taşdemir ve Özer, 2017: 94.

²⁸⁰ Taşdemir ve Özer, 2017: 94-95.

²⁸¹ Taşdemir ve Özer, 2017: 95-96.

²⁸² Taşdemir, 2016: 657.

seçmenler tarafından referandumla onaylanan ve İspanya Anayasası'na bağlanan yeni bir özerklik statüsü kazanmıştır. 2006 yılında ise, Katalan hükûmeti yeni özerklik statüsü hazırlamış ve 18 Temmuz 2006 tarihinde yapılan referandumla bu statü halk tarafından onaylanmıştır. Söz konusu özerklik statüsü İspanya parlamentosu tarafından da onaylamıştır.²⁸³ 2009-2011 yılları arasındaki dönemde Katalan milliyetçiler tarafından ayrılma yönünde bağlayıcı olmayan çok sayıda referandum gerçekleştirmiştir.

9 Kasım 2014 tarihinde Katalonya Özerk Yönetim Başkanı Artur Mas bağımsızlık yanlısı referandumun yapılmasını öngören kararnameyi imzalamasının ardından, İspanya Başbakanı *Mariano Rajoy*'un başkanlığında toplanan hükûmet, Katalonya Özerk Yönetim Parlamentosu'nun 19 Eylül'de kabul ettiği halk oylamalarıyla ilgili yerel yasa ile Katalonya Başkanı Mas'ın referandum yapılmasıyla ilgili kararnamesi için Anayasa Mahkemesi'ne itiraz başvurusunda bulunmuştur ve Yüksek Mahkeme, her iki kararın da anayasaya aykırı olduğu yönünde karar almış ve anayasaya göre münhasıran bu yetkinin sadece İspanyol hükûmetine ait olduğunu belirtmiştir.²⁸⁴

1978 yılında kabul edilmiş İspanya Anayasası'nın 2. maddesinde “*Anayasanın, İspanya ulusunun ve ortak vatanının kırılmaz birliğine ve bütün İspanyolların bölünmezliğine dayandığını*”²⁸⁵ belirtilmektedir. Ancak bunun yanı sıra anayasa, İspanya'yı oluşturan bölge ve milletlerin özerklik hakkını ve aralarında dayanışmayı da garanti etmektedir.²⁸⁶

İspanya yönetiminin karşı çıkmasına rağmen, 1 Ekim 2017 tarihinde Katalonya yönetimi tek taraflı olarak bağımsızlığa ilişkin referandum gerçekleştirilse de, İspanya Anayasa Mahkemesi tarafından söz konusu referandum İspanya Anayasası'na aykırı ilan edilmiştir.²⁸⁷

Konu uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde, Katalonya'nın ayrılma hakkı var mıdır? İspanya Anayasası'na baktığımızda Katalan halkının içsel boyutta self-determinasyon hakkının en geniş düzeyde temin edildiği ve anayasal düzeyde güvence altına alındığını görülebilmektedir. İspanya'nın demokratik bir ülke olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, yönetimin Katalanlara karşı herhangi bir baskısının da söz konusu olmadığı ortaya çıkmaktadır. Olası “ayrılma hakkı” kullanımını tek taraflı yapacak nedenlerden birisi de, İspanya Anayasası'nda sınırların değiştirilmesi prosedürüne ilişkin maddelerin bulunmamasıdır. Bu açıdan mevcut devletle ayrılıkçı yapı arasında sorunun anayasal çözümü çıkmaza girmektedir.

Daha bir örnek ise, Irak'ın kuzeyinde Kürt ayrılıkçılığıdır. Irak'ın kuzeyinde Kürt yönetiminin tarihi 1921-1924 yıllarında Kürdistan Krallığı'na kadar gitmektedir. Özerkliğin

²⁸³ Benedikter, 2016: 160-161.

²⁸⁴ Aydın, 2017: 543.

²⁸⁵ İspanya Anayasası'nın metni için bkz., <http://worldconstitutions.ru/?p=149>, (erişim tarihi: 17.01.2018).

²⁸⁶ Taşdemir, 2016: 657.

²⁸⁷ <http://www.bbc.com/news/world-europe-41463719>, (erişim tarihi: 14.05.2019).

oluşumu ise 1970-1974 yıllarını kapsamaktadır. 11 Mart 1970 tarihinde Saddam Hüseyin ve Kürdistan Demokrat Partisi'nin (KDP) başkanı Mustafa Barzani arasında yapılan antlaşma sonucunda kurulmuş olmasına rağmen, 1974 yılında Saddam tarafından ortadan kaldırılmıştır. Antlaşmaya göre, Irak'ta Arapçanın yanı sıra Kürtçe ikinci resmî dil olacaktı, Kürt Otonom Bölgesinin merkezi Erbil olacaktı, Irak Meclisinde 5 bakan ve başbakan vekili Kürt olacaktı. Daha sonra İran-Irak savaşı başlamış ve KDP İran'ın yanında yer almıştır.²⁸⁸

Körfez Savaşı sonrası Kürtler yeniden ayaklanmış ve Birleşmiş Milletler'in 688 sayılı kararı ile Irak'ın kuzeyinin 36. enlemden itibaren Irak kuvvetlerinin uçuşuna yasaklayarak burada güvenli bir bölge oluşturulmasıyla Irak merkezi yönetiminin bölge üzerinde etkisi önemli ölçüde azalmıştır. 1992'de Irak merkezi yönetiminin hiçbir etkisinin kalmadığı bölgede seçimlere gidilmiş ve Kürdistan Parlamentosu kuruldu. Parlamento 4 Ekim 1992 tarihinde "Kürt Federe Devleti"ni ilan ederek bölgeyi kendi içinde özerk, aynı zamanda Irak merkezi yönetimine bağlı bir yapı olarak tarif etmiştir. Böylece 1970 antlaşmasından bu yana Kürtler en geniş haklara sahip oldukları *de facto* bir bölgesel yönetim kurulmuş, fakat ABD'nin Irak saldırısı sonrası, 30 Ocak 2005 tarihinde ilan edilmiştir.²⁸⁹ 25 Eylül 2017 tarihinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde Irak'tan bağımsızlık referandumu yapılmış ve sonuçlara göre, katılımcılar tarafından %92.73 oranla bağımsızlık girişimi desteklenmiştir.²⁹⁰

2005 tarihli Irak Anayasası'nın 1. maddesine göre, "*Irak Cumhuriyeti egemen, bağımsız ve federal bir devlettir. Yönetim şekli cumhuriyetçi, temsili (parlamentar) ve demokrattır. Bu anayasa Irak'ın bütünlüğünü garanti eder*".²⁹¹ 116. maddede ise, Irak Cumhuriyeti'nin federal sisteminin başkent, bölgeler, bir bölgeye ait olmayan vilayetler ve yerel yönetimlerden oluştuğunu ve federe birimleri "Bölge" ve "Vilayet" olarak tanımlanmış, özellikle Kürdistan bölgesine değinilerek söz konusu bölgenin federal bir bölge olarak kabul edildiği ve 117. maddede kurulacak yeni bölgelerin de tanınacağı belirtilmektedir. Bütün bunlarla birlikte, Anayasa'nın hiçbir maddesinde Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin ve diğer bölgesel yönetimlerin ayrılma hakkı öngörülmemiştir.²⁹²

Irak Anayasası'nı incelediğimizde IKBY'ye geniş düzeyde haklar tanındığının ve içsel boyutta self-determinasyon hakkının temin edildiğini görebilmekteyiz. Federe devletler bakımından self-determinasyon ilkesine dayanılarak bağımsızlık talep edilmesi kural olarak mümkün değildir. Böyle bir girişim, uluslararası hukukta çok sınırlı olarak kabul görmektedir.

²⁸⁸ Baykal, 2014: 3.

²⁸⁹ Baykal, 2014: 4.

²⁹⁰ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-41419633>, (erişim tarihi: 17.01.2016).

²⁹¹ 2005 tarihli Irak Anayasası'nın menti için bkz., https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_iraka_nayasasi, (erişim tarihi: 18.02.2018).

²⁹² Dalar, 2015: 46-49.

Sınırlı kabulü mümkün kılan şartlar şunlardır: i) daha önceden Federal Anayasa’da ilgili federe devletlere böyle bir hak açıkça tanınmış olmalıdır; ii) federe devlet tarafından talep edilen bağımsızlık talebi diğer tüm federe devletler ve federal devlet tarafından oybirliği ile kabul edilmelidir.

Sayılan her iki durum da söz konusu örnek bakımından mevcut değildir. Öncelikle bağımsızlık hakkına yönelik bir düzenleme yürürlükteki Irak Anayasa’sında mevcut değildir. Dahası, ilgili bölgedeki birçok yerleşim yerinin hukuki statüsü dahi tartışmalıdır. Böyle bir talebin Irak Devleti tarafından kabul edilmeyeceği de açıkça ifade edildiğinden, bu sınırlı uygulama alanı bakımından da söz konusu girişim bariz bir biçimde hukuka aykırıdır.²⁹³

Sonuç olarak, uluslararası hukukun birçok ilkeleri gibi self-determinasyon da, bazen aktörlerin siyasi çıkarlarını gerçekleştirmesi için araç olmaktadır. Self-determinasyon ilkesinin tarihine baktığımızda zaman zaman bazı devletler kendi topraklarını genişletme girişimlerine hak kazandırmak için, bazıları siyasi ideolojilerini gerçekliğe kavuşturmak için, bazıları jeopolitik bağlamda rakiplerini zayıflatmak veya daha az güçlü devletleri kendisinden bağımlı hale getirmek için, bazı aktörler zenginlikleri paylaşmamak veya bağımsızlık elde etmek için bu ilkeyi kullanmışlar. Örneğin, Wilson’un self-determinasyon kavramıyla Lenin’in Self-determinasyon kavramı tam farklıdır. Devrim sonrası Fransa kendi topraklarını genişletmek için self-determinasyon ilkesini kullanmışsa, günümüzün Rusya’sı işgalin yanı sıra “yakın çevre” politikasının talebiyle veya rakip olarak gördüğü Batı’ya Ukrayna, Moldova, Gürcistan gibi ülkeleri kaptırmamak ve kendisinden siyasi olarak bağımlı duruma düşürmek amacıyla kullanmaktadır. Başka örnekler başvurur olursak, Katalonya kendi zenginliklerini merkezi hükûmetle paylaşmamak için kullanmak isteğindeyse, Irak Kürt’leri merkezi yönetimden ayrılarak bağımsız olmak için kullanmak isteğindedir. Self-determinasyon ilkesine zaman zaman bakış açılarının değişmesinin nedenlerinden birisi de, devletlerin siyasi konjonktüre uygun olarak kaygı ve endişelerinde görülmektedir.

2.6. Ayrılıkçılık Bağlamında Azınlık ve Azınlık Hakları

Azınlık kavramı ve azınlıklar sorunu ayrılıkçılık ve ayrılıkçı hareketlerle yakından ilişkide olması nedeniyle konumuz açısından öneme sahiptir. Günümüzde birçok ayrılıkçı hareketin başaktörü konumunda bulunan azınlıklar var olmaktadır. Azınlıklar sorunu özellikle son yüzyıl boyunca dünya siyasetini ve uluslararası hukuku sıkı biçimde meşgul eden konulardan birisi olmuştur.²⁹⁴

²⁹³ Dalar, 2015: 45-49.

²⁹⁴ Tunç, 2004: 184.

Literatürde azınlığın farklı tanımlarıyla karşılaşmak mümkündür. Tanımların birine göre azınlık, bir toplulukta herhangi bir nitelik açısından ayrı ve ötekilerden sayıca az olan insan grubudur. Başka tanıma göre ise azınlık, bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan gelen ve sayıca daha az olan insan grubudur.²⁹⁵ Azınlık milliyetçiliği ise, bir devlet içinde bir etnik grubun üyelerinin kendilerini komşu devletin milletinden hissetmeleri veya kendilerinin apayrı bir millet oluşturduğunu düşünmeleri ve bunun sonucunda özerklik ve hatta bağımsızlık istemeleridir.²⁹⁶

Amerikalı sosyolog *Louis Wirth*'e göre, azınlık, fiziki ya da kültürel özelliklerinden dolayı içinde yaşadıkları toplumda ayrımcılığa ve eşit olmayan muamelelere maruz kalan, bu nedenle de kendilerini kolektif bir ayrımcılığın öznelere olarak gören bir grup insandan oluşmaktadır.²⁹⁷

Charles Wagley ile *Marvin Harris* gibi antropologlar ise, azınlığın tanımını biraz geniş tutmaktalar. Onlara göre bir grubun *azınlık* olarak adlandırılabilmesi için aşağıdaki beş kriterin varlığı gerekmektedir: i) Azınlıklar, devletli ve karmaşık toplumların içindeki *tabi* gruplar olmalı; ii) Fiziki ve kültürel özellikleri nedeniyle ayırt edilen ve bu özelliklerinin toplumun hâkim unsurlarınca kabul edilmediği gruplar olmalı; iii) Azınlık grubun üyeleri, onları birbirine bağlayan ortak özellikler sayesinde ve maruz kaldıkları kötü muamele nedeniyle bütünleşmiş bilince sahip olmalı; iv) Bireyin azınlığa aidiyetini mümkün kılan şey aile bağlarıdır. Azınlığa özgü fiziki ve kültürel özellikler kaybolsa bile, genç birey o azınlığa mensup olduğunu aileden öğrenmektedir; v) Azınlık gruba mensup kişi, evleneceği kişiyi genelde kendi cemaati içinde seçer, bu da azınlığın fiziki varlığını devam ettirmesini kolaylaştırmaktadır.²⁹⁸

İtalyan hukukçusu *Francesco Capotorti*'nin 1978 yılında ortaya koyduğu azınlık tanımına daha çok başvurulmaktadır.²⁹⁹ Copotorti'ye göre azınlıklar, bir devletin nüfusunun sayısal olarak baskın olmayan, nüfusun geri kalanından etnik, dinsel veya dilsek özellikler açısından farklılık arzeden, kültürlerini, geleneklerini, din ve dillerini korumaya yönelik dayanışma duygusunu taşıyan gruplardır.³⁰⁰

Tarihsel açıdan baktığımızda azınlık sorununun kökleri çok eskilere kadar gitmektedir. Büyük nüfus hareketlerinin, göçlerin ve devletler arasında sınır değişikliklerinin baş vermesi

²⁹⁵ Çoban, 2005: 106.

²⁹⁶ Gözler, 2017: 63.

²⁹⁷ Çıvgın, 2012: 293.

²⁹⁸ Çıvgın, 2012: 293.

²⁹⁹ *Copotorti*, 2006 yılında yerini BM İnsan Hakları Konseyi'ne bırakan BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nun raportörü olmuştur. *Bkz.*, Köksoy, 2018: 99.

³⁰⁰ Petričušić, 2005: 4.

tarihin bütün çağlarında, azınlıkların ortaya çıkmasının başlıca nedenleri olmuştur. Azınlıklardan sosyolojik olarak antik çağlardan başlayarak bahsetmek mümkünse de (*örneğin, Roma'da yabancılar ve kölelerin var olması*)³⁰¹ ne ilk çağda, ne de orta çağda azınlıkların *azınlık* kavramından bahsedilemez. Örneğin, ilk çağda azınlığın üyesi olarak ezilen, *yurttaş* değil *yabancı* sayılmaktaydı.³⁰²

Azınlık konusu uluslararası planda Avrupa'da yaşanan din savaşları sonucunda ele alınmaya başlanılmıştır.³⁰³ Şöyle ki, azınlık terimi 16. yüzyılda Avrupa'da dini azınlıkların ortaya çıkmasıyla kullanılmaya başlanmıştır. Mezhepler oturduktan sonra ülkeler içindeki hâkim mezhebe göre *Katolik* veya *Protestan* ülke şeklinde tanımlanmaya başlanılmıştır. Bir mezhebin hâkim olduğu devlet komşu devletin sınırların içindeki dindaşlarını korumak amacıyla imzaladıkları azınlık antlaşmaları uluslararası ilişkilerde ve uluslararası ilişkilerde azınlık kavramının yaygınlaşmasına neden olmuştur.³⁰⁴

Avrupa 1618-1648 yıllarında mezhepsel nitelik taşıyan ve kıta nüfusunun yarıya kadar azalmasına neden olan Otuz Yıl Savaşları'na tanıklık etmiştir. 1648 yılında Savaş'ı bitiren Vestfalya Antlaşması'na göre, kral kendi toprağının tek egemenidir ve bu toprakta hangi dinin var olabileceğine o karar verecekti. Bu ilkeyle aslında dinsel şartla öne sürülerek devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışması yasaklanmış ve günümüzü kadar süren uluslararası hukukun temelleri atılmıştır.³⁰⁵ Böyle bir durumda, Avrupa ülkeleri rakip gördükleri mezhebi ortadan kaldırmamanın imkânsızlığını anlamış ve diğer ülkelerde azınlıkta bulunan dindaşlarını korumak politikası izlemeye başlamışlar.³⁰⁶

Fransız Devrimi'nden sonra ulusçuluk ideolojisinin etkisiyle dini azınlıklar sorunu önemini kaybetmiş ve *ulusal azınlık* kavramı öne çıkmıştır. Avrupa'dan yayılan ulusçu hareketler Osmanlı toplumunda da yankısını bulmuş ve Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan insanlar birbirlerinden dini/mezhepsel kıstaslarla ayrılmalara rağmen, artık etnik ve kültürel temalara vurgu yaparak *dini haklar* yerine *politik haklar* talep etmeğe başlamışlardı. Bu da Osmanlı Devleti'nin çöküşü sürecini hızlanmasında kendi katkısını sağlamıştır.³⁰⁷ Savaş sonrası Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları ortadan kalktıktan sonra sınırların yeniden çizilmesi ve yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla Orta ve Doğu Avrupa ve Balkanlarda birçok azınlık ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında da bu topraklar, üzerinde en

³⁰¹ Tunç, 2004: 184.

³⁰² Altınay, 2004: 337.

³⁰³ Tunç, 2004: 184.

³⁰⁴ Çıvgın, 2012: 296.

³⁰⁵ Griffiths, O'Callaghan ve Roach, 2013: 343, 344; Sander, 2010: 100.

³⁰⁶ Çıvgın, 2012: 296.

³⁰⁷ Çıvgın, 2012: 297.

çok oyun oynanan yerler olduğu için buralardaki azınlıklar birbirlerinin içine girmiş ve bu adı geçen bölgeler son derece karmaşık bir sosyopolitik yapıya sahip olmuştur.³⁰⁸

18. yüzyıldan sonra azınlıkların korunması aşağıdaki evrelerden geçmiştir: i) Belli bir büyük devlet tarafından belli bir ülkedeki azınlıkların korunması; ii) Büyük devletlerin belli bir ülkedeki azınlıkları *kolektif* biçimde koruması; iii) 1919-1945 arası dönemde büyük devletlerin azınlıkları korumasının yerini Milletler Cemiyeti'nin *güvencesine* devretmesi; iv) 1945 sonrası BM'in kurulmasıyla, azınlık haklarından ziyade insan haklarını vurgulayan yaklaşımın ağırlık kazanması.³⁰⁹ v) 1992 yılında Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı öncülüğünde inşa edilen yeni bir sistemin kurulması.³¹⁰

Azınlıkları uluslararası belgeler ışığında incelemekten önce onların korunmasına ilişkin devletler tarafından benimsenen iki farklı yaklaşım tarzını belirtmek gerekmektedir. *Birincisi*, negatif yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, devlet çoğunluğun yararlandığı haklardan azınlığın da yararlanmasına engel olmamalı, ayrımcılık içeren müdahalelerde bulunmamalıdır. *İkincisi* ise, pozitif yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, devlet varlığını tanıdığı azınlığın korunması için inisiyatif kullanmalı, azınlığın kendi farklılığını yaşamasına katkıda bulunmalıdır.³¹¹

Ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin ilk uluslararası nitelik taşıyan belge ise 1815 yılında kabul edilmiş *Viyana Nihai Senedi*'dir. Düzenlenmede Rusya, Avusturya ve Prusya'nın egemenliğine giren Polonyalıların ulusal temsil hakkı ve bir azınlık gibi ulusal müesseselerini kurma hakkı verilmiştir.³¹²

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde MC tarafından devletlerarası çatışmalarda önemli yere sahip azınlıklar sorununun da çözülmesi için uluslararası normlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede savaşı kaybetmiş devletlerle imzalanmış antlaşmalarda azınlıkların uyruğu oldukları ülkede çoğunluğa tanınan haklardan eşit biçimde yararlanmalarını öngörülmüş ve kimi alanlarda onlara da kendi dillerini kullanabilme hakkı tanınmıştır.³¹³ Lakin bu dönemde korunması istenilen asıl unsur azınlıklar değil de, ulus-devlet ve sistemin istikrarı olduğundan, bu sistemde azınlıkların korunması amaç değil, araç konumunda olmuştur.³¹⁴ Bir diğer yorumla, uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak amacıyla kurulan bu oluşumda azınlıklar korunmasından daha ziyade savaşı kaybeden devletlere karşı tutum ağır basmış ve evrensel normlar yaratmak başarılı olmamıştır. Mağlup devletlerin azınlık haklarına saygı

³⁰⁸ Tunç, 2004: 185.

³⁰⁹ Altınay, 2004: 336, 337.

³¹⁰ Akgönül, 2015: 211.

³¹¹ Çıvgın, 2012: 298.

³¹² Arsava, 1993: 5, 55.

³¹³ Çıvgın, 2012: 298.

³¹⁴ MC çerçevesinde uluslararası belgelerde azınlıklarla ilgili hükümler beşi tek taraflı beyannameler, biri ikili antlaşma, yedisi ise çok taraflı antlaşma olmakla toplam 13 metinde yer almıştır. Bkz., Akgönül, 2015: 213.

göstermesi gerektiğini, fakat söz konusu uluslararası normların güçlülere uygulanması söz konusu olduğunda egemenlik hakkının ihlal edildiğini öne süren bir çifte standartlar var olmuştur.³¹⁵

İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan ağır insan hakları ihlalleri uluslararası toplumun insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasını mümkün kılacak bir sistem arayışına girmesini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda yeni kurulan BM sistemi, MC'den farklı olarak, yalnızca azınlıkları değil, üye ülkelerin bütün yurttaşlarını kapsayan evrensel insan hakları sistemini kurmayı amaçlamıştır. Lakin BM Şartı'nın 1, 13, 62 ve 76. maddelerinde örgütü tarafından azınlıkların korunması sadece negatif haklarla sınırlı tutulmuştur.³¹⁶ BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde (İHEB) *azınlık* sözcüğüne yer verilmemiştir³¹⁷ ve Bildirge'nin 2. Maddesinde hükmün kapsamı bakımında genel bir anlam taşımaktadır:

*“Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka terden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir.”*³¹⁸

9 Aralık 1948 tarihli *Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme*'de azınlık kavramına yer verilmemişse de, Sözleşme'nin 2. maddesinde yer alan *ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen fiillerin yasaklanması* hükmünün azınlıklarla da ait edilmesi mümkün görülmektedir.³¹⁹

Avrupa Konseyi tarafından ilan edilen 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) de bu konuda İHEB'in yolunu izlemesinin yanı sıra, 14. maddesinde ayrımcılık nedeni olmaması gereken unsurların yanına *ulusal bir azınlığa mensup olmayı* da eklemekle yetinmiştir.³²⁰

Azınlıkların korunmasında dönüm noktası niteliğinde olan uluslararası belge ise, BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1966 yılında kabul edilen *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme* olmuştur. Sözleşme'nin azınlıkların korunmasını öngören 27. maddesinin muhatabı bizzat azınlıklardır:³²¹

“Etnik, dinsel veya dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi

³¹⁵ Çıvgın, 2012: 298.

³¹⁶ Tunç, 2004: 197.

³¹⁷ Çıvgın, 2012: 303.

³¹⁸ Gündüz, 2015: 448.

³¹⁹ Okutan, 2004: 68, 69.

³²⁰ Çıvgın, 2012: 303.

³²¹ Altınay, 2004: 336, 337; Çıvgın, 2012: 303.

*dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerinden kullanma hakkında yoksun bırakılmayacaktır.”*³²²

Azınlık haklarının korunması açısından yeni bir evre ise BM Genel Kurulu tarafından 20 Aralık 1993 tarihli *Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildiri*’nin kabul edilmesi ile başlanmıştır. Bu belgede yalnız negatif haklar değil aynı zamanda pozitif hakların da korunması öngörülmüştür. Bildiri’nin 1. maddesine göre:

*“Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder.”*³²³

Bildiri’nin 2. maddesinde, azınlıklara mensup olan kişiler kendi örgütlerini kurma ve sürdürme hakkına sahip olmasına dair hüküm yer almıştır. 3. maddeye göre ise, azınlıklara mensup olan kişilerin bu sahip oldukları hakları, hiçbir ayrımcılığına maruz kalmadan kendi başlarına veya mensup oldukları grubun diğer üyeleri ile birlikte kullanabilirler.

Bildiri’nin bir diğer önemi azınlıkların korunması konusunda üye devletlere ödevler yüklemesidir. Devletler, azınlıkların yalnızca yukarıda sayılan azınlık haklarından değil, evrensel hak ve özgürlüklerin tamamından diğer yurttaşlarla eşit biçimde yararlanabilmeleri ve ayrımcılığa maruz kalmamaları için gerekli tedbirleri almalı, kendilerini ifade edebilmeleri, kendi kültürlerini, dinlerini, dillerini, geleneklerini yaşatabilmeleri için gerekli koşulları oluşturmakta yükümlüdürler. Üye devletler, azınlık mensubu kişilerin anadillerini öğrenmeleri ya da anadilde eğitim alabilmeleri için de zemin hazırlamalı; azınlıklara mensup yurttaşlarının kendi tarihlerini, geleneklerini, dillerini ve kültürlerini öğrenebilmelerinin yolunu açmalı; onların ülkenin ekonomik kalkınmasına ve gelişmesine etkin biçimde katılımını sağlamalıdır.³²⁴

Sonuç olarak belirtelim ki, bir ülke içerisindeki azınlığın esas hedefi kendi kimliğini koruyarak sonraki kuşaklarca sürdürülmesidir. Bu hedef doğrultusunda azınlıkların her şeyden önce *yaşam hakkı* talep ettiği kanaatine varmamız yanlış olmayacaktır. Örneğin, İran’da yaşayan Sünniler toplam nüfusun %9’nu³²⁵ oluşturmaktadırlar. Sünni azınlık tüm İran toplumunu Sünnileştirecek sayıda olmadığı için, bu azınlığın ana hedefi Şiiiler tarafından asimile olmamaktır.³²⁶

³²² Gündüz, 2015: 464.

³²³ Bkz., TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildiri’nin Türkçe metni için bkz., , <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2-Ulusal-veya-Etnik,-Dinsel-veya-Dilsel-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarina-Dair-Bildiri.pdf>, (erişim tarihi: 20.05.2019).

³²⁴ Çıvgın, 2012: 304.

³²⁵ USDOS, 28 July 2014, section 1.

³²⁶ Çıvgın, 2012: 295.

Tarihsel açıdan bakıldığında azınlıkların, bölgesel ve uluslararası barış ve istikrarı tehdit eden bir niteliğe sahip olduğu görülür. Özellikle evrensel bir insan hakları rejiminin henüz doğmadığı dönemde (1945 öncesi) azınlıklar devletlerin dış politikalarında diğer ülkelere müdahale etmenin ve içişlerine karışmanın aracı olarak kullanılmıştır.³²⁷

Diğer önemli bir husus ise, ulus devletin azınlıklara yönelik tutumudur. Ulus devletin amacının tek bir bütün olan ulusun inşası olduğu bilinmektedir. Ama ulus devletin bu çabasına karşın, alt kimlikler ulusal kimliklere katılmada her zaman çok istekli değildirler. Böyle bir durumda ulus devletin asimilasyon politikaları uygulaması etnik sorunları kaçınılmaz kılmaktadır. Çünkü tek yönlü bir süreç olmayan asimilasyon, etnik azınlık grupları tarafından kimliklerine bir tehdit olarak algılanmakta ve onların kimlik bilincini güçlendirmektedir. Nitekim asimilasyon politikaları sonucunda devletle azınlık arasında *toplumlararası güvenlik ikilemi* oluşmaktadır. Daha açık ifadeyle, kendi kimliğini savunmak isteyen grubun çabaları, devlet ya da çoğunluk grup tarafından teritoryal ve ulusal bütünlüğüne karşı bir tehdit, devletin buna alacağı önlemler de azınlık grubu tarafından kimliğine karşı tehdit olarak algılanmaktadır.³²⁸

³²⁷ Tunç, 2004: 185.

³²⁸ Kurubaş, 2008: 26.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASI VE SALDIRGAN REALİZM

3.1. Rus Siyasi Düşünce Tarihinde Ana Akımlar ve Dış Politika Bağlantısı

Rusya Federasyonu'nun günümüzdeki dış politikasının kavranabilmesi için Rus siyasi düşünce tarihinin ve farklı dönemlerde etkin olan ana siyasi akımların temel çizgisinin incelenmesi gerekmektedir. Zira günümüzdeki Rus devlet felsefesi ve dış politikasında Rus siyasi düşünce akımlarının etkisi doğal olarak var olabilmektedir. Bu bölümde, tezde ileri sürülen iddiayla bağlantı kurulabilecek düzeyde Rus siyasi düşüncesine kısaca değinilmiştir.

Rusya Devleti 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın başlarını kapsayan dönemde hızlı ve kendine özgü yükseliş sürecine girmiştir. Rus felsefi ve siyasi düşüncesinde de etkisini hissettiren bu sürece Rusya'nın çizmesi gereken tarihi yolu ve kaderine ilişkin tartışmalar eşlik etmiştir. Mevzubahis tartışmalar genel olarak konuya farklı bakış açısından yaklaşan iki fikir akımı – Batıcılar ve Slavcılar arasında yaşanmaktaydı.³²⁹ 20. yüzyılın başlarında ise, bu iki akımın belirli özelliklerini birleştirmekle beraber, daha çok da Slavcılardan etkilenen Avrasyacılık akımı ortaya çıkmıştır. Zamanında Rus siyasal düşüncesinde önemli yer tutan bu üç ana akım Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve onu takip eden süreçte farklı biçimlere bürünerek ve değiştirilmiş versiyonlara dönüşerek yeniden canlanmıştır. Nitekim 1990'ların başlarında Rusya siyasetinde etkin olan Atlantikçiler Yeni Rusya'nın geleceğine ve dış politikasının tanımlanma biçimine ilişkin görüşlerinde Batıcılardan etkilenmişlerdir. Avrasyacılık ise, post Sovyet Rus siyasal düşüncesinde Neo-Avrasyacılık şeklinde tekrar canlanarak Atlantikçi bakışa muhalefet oluşturmuştur. Bu nedenlerden dolayı, Rusya Federasyonu dış politikasının incelenmesinden önce, Rusya siyasetinde belirli düzeyde etkisini hissettiren bahsi geçen siyasi akımların düşünsel altyapılarına değinilmesi uygun görülmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın aşağıdaki bölümlerinde Batıcılık, Slavcılık ve Avrasyacılığın temel tezleri ve onların Rus dış politikasına ilişkin görüşlerinden bahsedilmiştir.

3.1.1. Batıcılık

Büyük Petro'nun Çarlık döneminde (1696-1725), Rus tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Başarılı bir reformcu olarak nitelendirilen Petro'nun reformlarıyla Rusya, Avrupalı bir devlet ve Avrupa ulusları topluluğunun bir üyesi haline gelmiştir. Ülke askerî, bilimsel,³³⁰

³²⁹ Евлампиев и Громова, 2019: 131.

³³⁰ Örneğin günümüzdeki Rusya Bilimler Akademisi, 1724 yılında Petro tarafından Petersburg Bilimler Akademisi olarak kurulmuştur. Bkz., Российская Академия Наук, [Rusya Bilimler Akademisi], <http://www.ras.ru/about.aspx>, (erişim tarihi: 08.06.2022).

kültürel ve diğer açılardan Batı tarzında yeniden düzenlenmiş, sanayi ve ticaret hızla gelişmiş, eğitim ve bilim alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Reformların etkisiyle Rus devletinin temel ideoloji desteği konumunda yer alan Ortodoks Kilisesi'nin etkisi azalmaya başlamış, ülkenin Avrupalılaşması, yeni siyasi, dini ve sosyal fikirleri de beraberinde getirmiştir.³³¹ Dahası söz konusu reformlar Rusya'yı eski Moskova zihniyetinden kurtararak Batı yaşam tarzını Rusya'ya taşımıştır. İster eski aristokrasinin belli bir kesimi isterse de halkın itirazları koşullarında Petro, reformcu girişimlerini yukarıdan zor ve otoriter yöntemlerle gerçekleştirse de, eski Rus geleneklerini ortadan kaldırarak Moskova Rusyası'nın tarihî gelişimini doğal yolundan çıkararak tamamen farklı yöne çevirmeyi başarmış ve bu süreç Rusya için esas itibarıyla faydalı olmuştur.³³²

Petro'nun 18. yüzyılda gerçekleştirdiği reformları 19. yüzyıl Rusyası'nda oluşan Batıcılık akımına da yön vermiştir. 1830'lu yıllarda ortaya çıkan ve ağırlıklı olarak bilim insanları ve yazarlardan oluşan Batıcıların arasında *P. Çadayev, V. Belinski, İ. V. Vernadski, A. Herzen, İ. Turgenev, N. Stankeviç, K. Kavelin, N. Ogarev, T. Granovski* gibi düşünürler bulunmaktaydı.³³³ Batıcılar, Avrupa değerlerini savunarak Rusya'da bu doğrultuda reformların uygulanması gerektiği görüşündeydiler. Bir başka ifadeyle, zamanında Petro tarafından bir Avrupa devletine dönüştürülmüş Rusya'nın, politik, ekonomik ve kültürel gelişim yolunu bu yönde devam ettirmesi gerektiğini savunmaktaydılar. Rusya'yı gelişmiş bir burjuvazi devleti olarak görmek isteyen ve reformlar yoluyla ülkenin eğitim düzeyinin yükseltilmesi gerektiğini savunan Batıcılar, Petro'nun zamanında bu yöndeki gayretlerini olumlu değerlendirmekte ve onu cesaretli bir reformcu-hükümdar olarak görmekteydiler. Batıcılar her şeyden önce, Rusya'da feodal düzen ve serflik hakkına karşı çıkmaktaydılar. Çarlık Rusya'nın feodalite sistemini eleştirirken, ona başta Fransa ve Büyük Britanya olmakla Batı Avrupa ülkelerinin burjuva-parlamenter anayasal düzeni modelini alternatif olarak sunmaktaydılar. Rusya'nın modernleştirilmesinden yana olan Batıcılar, sanayi ve ticaretin serbest şekilde gelişiminin sağlanması gerektiğini savunarak bu konuda da Batı Avrupa ülkelerini örnek olarak kabul etmekteydiler. Batıcılar bu amaçlara barış yoluyla, düşüncelerini halka eğitim ve bilimle yansıtarak ve kamuoyunun Çar yönetimine etkisiyle ulaşılmasına taraftılar. Bahsedildiği gibi, Rusya'nın söz konusu değişimini reformlarda gören Batıcılar devrim ve sosyalizme sıcak bakmamaktaydılar.³³⁴ Örneğin, Batıcı aydın Belinski, devrimciliğe sıcak bakmayarak, Rusya'nın tek yolunu aydınlanmış mutlakiyetçilikte görmekteydi. Onun fikrince, Rus liberalleri

³³¹ Вернадский, 1997: 152.

³³² Kurat, 1987: 271-272.

³³³ Богданов, 2008: 162.

³³⁴ Дмитриев, 1972: 335.

iktidarın reformlara sürekli kuşkuyla bakmasına ve gereksiz yere reformcu hareketi devrimci bir komplo olarak algılamasına neden olacak tavırları nedeniyle, aslında Rusya’da reform düşüncesine zarar vermişler. Hükûmet otoritesi ile bireysel özlemler arasındaki söz konusu çatışma ancak yukarıdan gelen otoriteler tarafından çözülebilir. Rus hükûmeti, Rus devletini ve toplumun tüm sınıflarını milliyeti geliştirme gibi ülkenin ortak davasında uzlaştırmaya çalışmalıdır.³³⁵ Aynı görüşü bir diğer Batıcı N. Karamzin de savunmaktaydı. İlk başlarda, diğer Batıcılar gibi, Batı’da ortaya çıkan tüm değerlerin insani (*hümanist*) olduğuna inanan Karamzin, Fransız İhtilali’nden sonra ortaya çıkan insani felaketlerden endişe duyarak bu inancından vazgeçmiş ve hümanizme giden yolu aydınlanmış Rus mutlakiyetçiliğinde aramaya başlamıştır.³³⁶ Aslında, başta Çadayev olmak üzere, Batıcıların hayranlık duyduğu Avrupa, 1840’ların demokratik ve liberal Batılılaştırmacılarının Avrupa’sı değil, devrimler çağından önceki eski aristokratik düzenin Avrupası’yı. Devrimciliği ise, Batıcılar Avrupa uygarlığının içine düştüğü bunalım belirtileri olarak değerlendirmekteydiler.³³⁷

Batıcılığın öncüllerinden olan Çadayev’e göre, Rusya dağılmaktan yalnız Batı’nın katettiği kültürel gelişim yolunu tekrarlamakla kurtulabilirdi. Batı tecrübesini, becerisini ve bilimini benimseyecek Rusya, gelecekte Batı’dan da öne geçerek kendisini manevi kaostan kurtarabilecekti. Çadayev’e göre, Avrupa dünyası içgüdülerinden yola çıkarak Rusya’yı kültürel ve siyasi alanda Asya’ya doğru itmektedir ve bunu Rusya’yı Avrupa’da görmek istemediğinden yapmaktadır. Bu bağlamda Rusya’nın Avrupa’nın söz konusu hilesine düşmemesi gerekmektedir. Rusya Asya’yı uygarlaştırmayı kendi misyonu olarak görmekteyse, bu bağlamda hiçbir başarıya ulaşamamıştır. Avrupa’nın Rusya’yı Asya’ya itmesine karşın Rusya Asya’dan Avrupalılarla kıyasta (*örneğin, İngilizlerle*) daha uzak düşmüştür. Çadayev, Doğuya giden yolun artık yalnız Orta Asya üzerinden geçmediğini ve Doğunun denizlerde hükümrân olan devletlere daha yakın olduğunu eklemektedir.³³⁸ Ayrıca Çadayev, Rusya’nın Bizans’tan miras olarak benimsediği Ortodoks inancının en iyi seçim olmadığı ve Ortodoksluğun Rusya’yı Avrupa’dan izole ettiği düşüncesindeydi. Düşünöre göre, Hristiyanlığın Ortodoks inancından başka istenilen versiyonu Rusya’ya daha çok fayda sağlayabilirdi.³³⁹ Rusya’nın ne Doğu ne de Batı geleneklerine ait olduğunu savunan Çadayev’in bu fikri onu belli düzeyde Slavcılara yaklaştırmaktaydı. Ancak yine Çadayev’in görüşüne göre, Rusya’nın insanlığa değerler ve ideoloji açısından hiçbir katkıda bulunmaması ve Rusya’nın kurtuluş yolunun Batı değerlerini ve tecrübelerini benimseyerek uygulanması

³³⁵ Белинский, 1956: 440-441.

³³⁶ Yastrebtseva, 2012: 56-57.

³³⁷ Walicki, 1980: 90-91.

³³⁸ Чадаев, 1914: 200-201.

³³⁹ Исаев и Золотухина, 2003: 282-283.

olduğunu savunması onu Slavcılardan uzaklaştırmaktaydı. Çaadayev'in fikrine göre, Rusya batıda Oder Nehri'nden doğuda Bering Denizi'ne kadar yayılmasaydı uygarlık Rus dünyasını başka hiçbir erdemlerinden dolayı fark edemezdi.³⁴⁰

Çaadayev, Rusya'nın sadece ulusal politikalar izlemekle yetinmemesi gerektiğini düşünecek kadar onu güçlü bulmakta ve Rusya'nın dünyadaki misyonunun insanlık politikası izlemek olduğunu iddia etmektedir. Yazarın görüşüne göre, Avrupa insani değerlere sahipken, bu düşünceleri dünyaya uygulamak için tutkulara, çıkarlara ve takıntılara sahip değildir. Bu misyonu ilahî takdir tarafından güçlü ve büyük yaratılmış aynı zamanda, insanlığın emanet edildiği Rusya üstlenerek ulusal politika yürütmekle yetinmeyerek tüm insanlığın çıkarlarına odaklı politika yürütmelidir.³⁴¹

Batıcılar, Slavcılar Batı uygarlığını doğru değerlendirmemeleri gibi birçok konularda eleştirirler de, kendi düşüncelerine inançları da süreklilik arz etmemiştir. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, birçok Batıcı düşünür belli bir dönem sonra klasik Batıcı bakışından uzaklaşmıştır.³⁴²

Batıcılık bir akım olarak etkililiğini kaybetse de, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takip eden süreçte Batıcı düşüncelerin yeniden canlanmasına müsait koşullar ortaya çıkmıştır. Nitekim Batıcıların siyasi düşüncelerinde dış politikaya ilişkin fikirlere çok yer verilmesine de, ilerideki bölümlerde de görüleceği gibi, 1990'lı yılların başlarında Rusya dış politikasında etkin olan Atlantikçi (*Reformcu*) siyasi elit üzerinde Batıcıların etkisi hissedilmiştir.

3.1.2. Slavcılık

Slavcılık felsefi-politik akımı 19. yüzyılın 30-40'lı yıllarında ortaya çıkmış ve neredeyse 40 yılı aşkın bir süre Rus felsefi-politik fikri hayatında etkin olmuştur. A. Homyakov, A. Koşelyov, K. Aksakov, D. Valuev, Yu. Samarin, İ. Aksakov, F. Çizhov gibi düşünürler Slavcılığın önde gelen simalarındandır.³⁴³ Batıcılardan farklı olarak Slavcılar, Rusya'yı Batı dünyasından özgün kılan farklılıklara vurgu yapmakta, ülkenin Batı'dan farklı bir "Rus yolu" izleyerek kaderini çizmesi gerektiğini savunmaktaydılar.³⁴⁴ Slavcılık aslında, Rusya'da Batı etkisine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu arada, başta Çaadayev olmak üzere, Batıcı akımın ileri sürdüğü fikirlere karşı oluşan tepkinin de Slavcıların ortaya çıkışını etkilediğinin belirtilmesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, Slavcılık, Çaadayev ve onun iki akım arasındaki tartışmayı motive eden "Felsefi Mektuplar" eserindeki düşüncelerine yanıt olarak da

³⁴⁰ Чаадаев, 2017: 14-15.

³⁴¹ Чаадаев, 1991: 96.

³⁴² Лосский, 1991: 50.

³⁴³ Цимбаев, 2013: 5.

³⁴⁴ Липич, 2008: 151-157.

yorumlanabilmektedir.³⁴⁵ Aslında Slavcıların konseptine karşı “*slavofilizm/slavcılık*” terimini ilk olarak Batıcılar kullansa da, Slavcılar kendilerini “*Moskova akımı*” ya da “*Doğulu/Vostoçniki*” olarak adlandırmaktaydılar. Zamanla “*slavofilizm*” terimi daha yaygınlaşmış ve Slavcılar tarafından da kabul edilmiştir.³⁴⁶

Bahsedildiği gibi, Petro’nun reformlarından sonra Avrupalılaştan Rusya’da Batı etkisi hissedilmekteydi. Nitekim 18. yüzyıldan itibaren Rusya’da Batı gelişim yolunun benimsenmeye başlanmasıyla, Batı bilim ve teknolojisi, dili, felsefesi Rus kamusal yaşamına girmiş ve Rus Devleti Batı tipi yasalar ve kurumlarla yönetilen militarist bir organizasyona dönüşmüştür. Batı ilkelerinin egemenliği, Rus aristokrasisinin birbiriyle Fransızca ve Almanca iletişim kurarak anadilinden kopmalarına neden olmuştur.³⁴⁷ Slavcılıktan önce Rusya’da Batı felsefi düşüncesi yaygındı. Örneğin, önce II. Katerina’nın sempati duyduğu Fransız düşünürleri (*Rousseau, Montesquieu, Voltaire, Diderot*) daha sonraki süreçte ise Alman felsefesi (*Kant, Hegel, Feuerbach*) Rusya’da egemendi.³⁴⁸ Bu açıdan Berdyayev, Slavcılığı ilk bağımsız ve Rus farkındalığına yer veren ideolojik girişim olarak nitelendirmiştir. Berdyayev’e göre, Rus olgusunun bin yıl boyunca var olmasına rağmen, Rus öz bilinci ancak Krievski ve Homyakov’un Rusya’nın ne olduğuna, onun özelliğine ve dünyadaki yerine ilişkin soruyu gündeme getirdiği zamandan başlamıştır.³⁴⁹

Slavcılık ideolojisini esasen, Rus aristokrasinin muhafazakâr kesimi ve ona bağlı olan bürokrasi desteklemekteydi. Lakin bakış açısı çelişkili olan söz konusu sosyal gruplar bir yandan Rusya’da otokratik-feodal düzenin sürdürülmesinin imkânsız olduğunu anlamakta öte yandan sosyal reformların ülkede yönetici sınıfının ayrıcalıklarını etkileyeceğinden korkmaktaydılar.³⁵⁰

Batıcılar, Rusya’yla Avrupa’yı nelerin birleştirdiğinin veya birleştirmesi gerektiğinin üzerine vurgu yaparken, Slavcılar Rusya ve Avrupa arasındaki farklılıkların altını çizmekteydiler. Slavcılara göre, Batı tarafından denenen gelişim yolu Rusya’ya uymamaktaydı. Rusya tarihinin Avrupa’yla az da olsa ortak yönlerinin bulunmasına ve son yüzyılda Rusya’nın yapısının Batı etkisiyle deformasyona maruz kalmasına rağmen ülkenin Batı yoluyla değil, kendine özgü Rus gelenekleriyle gelişmesi gerekmektedir.³⁵¹ Slavcılık, her şeyden önce Rus Ortodoks inancı ruhunun geleneklerine dayanan, tarihte özel bir Rus yolunu savunan, orijinal

³⁴⁵ Walicki, 1980: 91.

³⁴⁶ Сухов, 2010: 565.

³⁴⁷ Васильев, 2010: 15.

³⁴⁸ Васильев, 2010: 18.

³⁴⁹ Бердяев, 2007: 229.

³⁵⁰ Галактионов и Никандров, 1961: 183.

³⁵¹ Сухов, 2010: 565.

bir Rus felsefi ve devlet-hukuk düşüncesi eğilimidir. Slavcılığı, Rus siyasi ve hukuki düşüncesi tarihinde özel bir muhafazakâr dal olarak tanımlamak mümkündür. Batıcılardan farklı olarak Rus Ortodoks inancına önem veren Slavcılar, Rus devletinin temellerini de Ortodoks geleneğine dayandırmaktaydılar. Bu bağlamda dönemlerinin Rusya'sının bürokratik sistemine değil, Rus ulusal ruhunun yer aldığı eski Moskova Devleti (*Moskovskaya Rus*) Ortodoks geleneklerine vurgu yapmaktaydılar.³⁵²

Petro'nun Rus Ortodoks Patrikliği'ni ortadan kaldırarak, kiliseyi bir devlet dairesine dönüştürmesini³⁵³ eleştiren Slavcılar, Ortodoks inancını ve kiliseyi Rusya'nın sosyal düzeninin temeli olarak görmekteydiler. Rusya'nın dini-kültürel özgünlüğüne vurgu yaparak, Ortodoks kültürünün Batı dünyasını da geliştirecek kapasitede olduğunu kanıtlamaya çalışmaktaydılar. Başta Homyakov olmak üzere, Slavcılık temsilcileri Ortodoks Kilisesi ve Ortodoks inancının tüm insanlığı kurtarabileceğine inanmaktaydılar.³⁵⁴

Slavcıların öğretilerinin ana temalarından birisini de Rus siyasi hayatına getirdikleri “Slav kardeşliği” meselesi oluşturmaktadır. Bu konuya da Ortodoks inancı açısından bakan Slavcılar, Ortodoksluğun Slav halklarının gelecekteki birleşmesinin garantisi olduğu düşüncesindeydiler. Bu nedenle, dünyadaki ezilen Slavların korunması, onlara aydınlanma aşılması ve Slav dünyasının birliği yararına aktif çalışma, Slavcı düşünürlerinin bilimsel ve edebî görüşlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.³⁵⁵ “Slav kardeşliği” meselesini eserlerinde merkezi konu haline getiren Homyakov'a göre, Batı karşısında Rusya yalnız değildir. Rusya'nın diğer Slav halkları gibi kardeşleri vardır. Düşünür, 1830-1831 yıllarında Rusya'ya karşı Polonya ayaklanmalarını³⁵⁶ kastederek, Slavlar arasında düşmanlığı utanç verici olarak değerlendirmekteydi. Homyakov'un fikrinde Slav kardeşleri birlik içerisinde olmak zorundalar. Ancak düşünürün söz konusu birliğe ilişkin bakışları, Rusya'yı diğer “küçük kardeşleri” besleyen Kuzey Kartalı olarak görmekte ve Slav halklarının Rusya'nın manevi üstünlüğünü tanıması çerçevesindeydi.³⁵⁷

³⁵² Васильев, 2010: 44.

³⁵³ Petro, Kilisenin bağımsızlığının devletçilik için zararlı olduğunu ve sivil iktidara tabi olması gerektiğini düşünmekteydi. Bu nedenle 1700 yılında Ortodoks Kilisesi Patriği Adrian vefat ettikten sonra onun yerine yeni bir Partiğin seçilmesine izin vermedi ve Patriklik koltuğu boş kaldı ve ardından Patriklik tamamen kaldırıldı. Bkz., Платонов, 1899: 82-87; Вернадский, 1997: 159-160.

³⁵⁴ Антипин и Дюранов, 2003: 35.

³⁵⁵ Осипова, 2016: 143-144.

³⁵⁶ 29 Kasım 1830'da başlayan Rusya yönetimine karşı Polonya ayaklanmalarının ana sloganını sadece Polonya'nın bağımsızlık isteği değil, aynı zamanda Polonya'nın 1772 Lehistan-Litvanya (*tarihi Rzeczpospolita'nın yeniden tesisi*) sınırlarında restore edilmesi idi. 21 Ekim 1831'e kadar süren ayaklanmalar bastırılmış, Polonya Krallığı'nın özerkliği kaldırılmış ve doğrudan Rus yönetimi getirilmiştir. 1830-1831 Polonya ayaklanmalarına ilişkin daha detaylı bilgi için bkz., Linch, 2009: 2715-2717.

³⁵⁷ Каплин, 2008: 33.

1860-70’lerde birtakım yayıncılar ve politikacılar Rusya’nın Batı Slav halklarını olası Alman ve diğer kaynaklı tehditlerden korunmasında baş aktör rolünü öne çıkarmak amacıyla Slavcı bakış açısını uluslararası boyuta taşımaya çaba göstermişler. Söz konusu girişime Rus devleti düzeyinde de sıcak bakılmıştır.³⁵⁸ Örneğin, III. Aleksandr’ın (1881-1894) iktidarı döneminde pan-Slavizm³⁵⁹ tutumu, Ruslaştırma politikasına dönüşmüştür. Ortodoks vatanseverliği ve Rus İmparatorluğunun tüm tebaasını tek bir ulus halinde birleştirme arzusu III. Aleksandr’ın ulusal politikasının temel çizgilerini belli etmişti. Derin bir dindar olan imparatorun kendisi ve “yakın çevre”si tarafından, Ortodoks-Slavcı fikirler bağlamında 1880’lerden itibaren otokrasi güçlendirilerek, bürokrasi yöntemleriyle militan Rus milliyetçiliği politikası uygulanmış ve zor kullanılarak Ruslaştırma ve Ortodokslaştırma politikası yürütülmüştür.³⁶⁰ Söz konusu politika Baltık Almanları, Finlerin³⁶¹ ve Yahudilerin yanı sıra, Polonyalılar, Ukraynalılar ve Belaruslar gibi Slav halklarını da etkilemiştir. Örneğin, Polonya okullarında eğitim dili Rusçalaştırılmış, Ukrayna ve Belaruslar ulusal kültürler bağlamında ayrımcılığa maruz kalmış,³⁶² yerel dilin kullanılması engellenmiştir. Uniate Kilisesi³⁶³ Ortodoks Kilisesi’nin lehine takiplere maruz kalmıştır. III. Aleksandr döneminde 8,5 binden fazla Müslüman ve 50 binden fazla pagan dini inançlarını değiştirerek Ortodoks inancı benimsemek zorunda kalmıştır.³⁶⁴ Dolayısıyla, Slavcılık artık emperyalist özlemleri olan saf bir Rus milliyetçiliğini ifade etmeye başlamıştır. Buna rağmen pan-Slavizm düşüncesi Ruslaştırma olarak Rus iç politikasında önemli çizgi haline gelse de, Rus dış politikasında ciddi bir güç haline gelememiştir.³⁶⁵

Alexander Koryé’ye göre, hem Batıcılar hem de Slavcılar, Rusya’nın kaderine, çezeceği yola ilişkin farklı yaklaşımlarına rağmen, farkına bile varmadan aynı amaca varmaya çalışmaktaydılar. Batıcılar, Avrupa uygarlığının dış görünüşlerini, (*örneğin, yaşam biçimini, giyim tarzını, hatta dilini*) körü körüne taklitle ulusal bir uygarlık kurmayı düşünmekteyken Slavcılar da Batı’ya karşı çıkarak Rus ulusal yaşantısının iç “zenginliğini”, ayırıcı özelliklerinin, geleneklerinin temelleri üzerinde aynı ulusal uygarlığın temellerini atmaya

³⁵⁸ Jahn, 2006: 62.

³⁵⁹ Burada pan-Slavizmin Prag ekolü değil, St. Petersburg ekolü kastedilmektedir.

³⁶⁰ Зайончковский, 1970: 109, 117-128, 430.

³⁶¹ Rusya İmparatorluğu’nun Baltıklar ve Finlaniya’da Ruslaştırma politikalarına ilişkin detaylı bilgi için bkz., Thaden, 1981.

³⁶² II. Aleksandr döneminde de 1863 Valuev Genelgesi ve 1876 Ems Kararnamesi’yle Ukrayna’da yerel dilin kısıtlanmasına yönelik politikalar uygulanmıştır.

³⁶³ Uniate Kilisesi 1596 yılında kurulmuştur. Belarus ve Ukrayna’da resmî olarak Papa’ya bağlı ancak Slav ayini ve ruhban sınıfına ait dini geleneklerin korunduğu bir Ortodoks Kilisesi koludur.

³⁶⁴ Обзор деятельности ведомства православного исповедания за время царствования императора Александра III, [İmparator III. Aleksandr döneminde Ortodoks itiraf departmanının faaliyetlerinin özeti], Санкт - Петербург, Синодальная типография, 1901: 237.

³⁶⁵ Jahn, 2006: 63.

çalışmaktaydılar. Herten her iki kesimi “iki düşman kardeş” olarak adlandırarak, çekişme ve zıtlaşmalarıyla Rusya’da dönemlerinin ulusal bilincini hazırlayan karmaşık sürecin bileşeni olarak nitelendirmiştir.³⁶⁶

Pastukhov ise, 18-19. yüzyılda Batıcılık ve Slavcılık akımlarının ortaya çıkmasını ve her iki akımın başarıya ulaşma imkânının olmaması nedenini İngiliz tarihçisi *Arnold J. Toynbee*’nin görüşleriyle yorumlamıştır. Nitekim Toynbee’ye göre, askerî ve ekonomik açıdan kedisinden daha güçlü bir düşmanla karşı karşıya kalan herhangi bir geri toplumda, iki akım ortaya çıkabilir: Herodiyанизm ve Zealotizm. *Birincisi*, kendisinden daha başarılı komşularının kurumlarını kopyalamayı savunduğu halde, *ikincisi* geleneksel yaşam tarzını korumak için izolasyonu savunur.³⁶⁷ Toynbee, her iki bakışın gerçek yaratıcılıktan uzak olması nedeniyle toplumu başarıya götürmesinin imkânsız olduğunu savunmaktadır. *Pastukhov* da, Toynbee’nin fikirlerine atıf yaparak, hem Batıcılık hem de Slavcılığın aslında Rusya’nın kendisinden güçlü rakibine karşı tepki olarak ortaya çıktığını ve Rus özelliği taşımadığını savunmaktadır.³⁶⁸

Buna rağmen, 19. yüzyılda Rus ulusal kimliğinin oluşması sürecini etkilemeyi başarmış Slavcılar ve Batıcılar arasındaki tartışma farklı biçimlere bürünmüş ve başka versiyonlara dönüşerek SSCB’nin çöküşü sürecinde ve post Sovyet döneminde de Rusya’nın bir ulus olarak rolü hakkındaki tartışmalarla geçerliliğini korumuştur.³⁶⁹ Bir başka ifadeyle, Batıcılık ve Slavcılık akımları arasındaki tartışma farklı isimler altında günümüzde de sürmektedir.³⁷⁰ Nitekim, Slavcılığın tezleri Rus siyasal düşüncesinin sonraki dönemlerinde, özellikle de SSCB’nin çöküşü sürecinde Neo-Slavcılık şeklinde yeniden doğmayı başarmıştır. Klasik Slavcılar gibi Neo-Slavcılar da, Rusya’nın Batı karşısında geri kalmışlığının çözümünün Batı’nın taklit edilmesinden geçmediğini savunmakta ve Rusya’nın sorunlarının çözümünü Rus geleneksel değerlerine dönmekte görmekteydiler.³⁷¹ Bu bağlamda Neo-Slavcılar, SSCB’de resmî ideoloji niteliğinde olan Marxizmin de aslında Batılı bir düşünce biçimi olması nedeniyle Rusya’nın sorunlarına çare olmadığını ileri sürmekteydiler. Söz konusu dönemin önde gelen Neo-Slavcı entelektüeli Aleksandr Soljenitsin’e göre komünistlerin hatası Batılı bir ideolojiyi Rusya’ya uygulamaları olmuştur.³⁷² Rusya’nın geleceğine ilişkin görüşlerinde pan-Slavcı tavır benimseyen Soljenitsin, SSCB’nin çöküşü sürecinde Birliğin ortadan kaldırılması ve ona

³⁶⁶ Koryé, 1994: 11.

³⁶⁷ Toynbee’nin herodiyанизm ve zealotizmle ilgili görüşleri için bkz., Toynbee, 1948.

³⁶⁸ Пастухов, В., *Третье пришествие большевизма*, [Pastukhov V., Bolşevizmin üçüncü gelişi], https://www.bbc.com/russian/blogs/2014/10/141027_blog_pastoukhov_bolshevism_third_round, (erişim tarihi: 19.03.2021).

³⁶⁹ Jahn, 2006: 62.

³⁷⁰ Лосский, 1991: 50.

³⁷¹ Kaya ve İşyar, 2009: 41-42.

³⁷² Rowley, 1997: 322.

ekonomik açıdan yük olan gayri-Slav cumhuriyetlerin dışarıda bırakılarak³⁷³ Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan'da Rusların yaşadığı kuzey bölgelerden oluşacak Rus/Slav devletinin kurulması gerektiği fikrini ileri sürmüştür.³⁷⁴

3.1.3. Avrasyacılık

Avrasyacılığın, bir sosyopolitik akım olarak temelleri *N. S. Trubetzkoy, P. P. Suvçinski, P. N. Savitski, G. V. Florovski* gibi Avrupa'ya göç etmiş (özellikle, *Bulgaristan'a*) Rus entelektüelleri tarafından 1920'li yıllarda atılmıştır. Bir süre sonra, bu düşünce akımı tarafından sunulan fikirlerin kavramsallaştırılmasında *G. V. Vernadski, L. P. Karsavin, N. N. Alekseev* gibi düşünürlerin de önemli katkısı olmuştur.³⁷⁵ Literatürde Klasik Avrasyacılar olarak nitelendirilen söz konusu dönemin Avrasyacıları, 19. yüzyılın Slavcılarından etkilenseler de, aslında hem Batıcılık hem de Slavcılığın unsurlarını kendinde birleştirerek özgün Rusya medeniyetinin temellerini kavramsallaştırma girişimindeydiler.³⁷⁶

Slavcılar gibi, Avrasyacılar da Batı değerlerini eleştirerek, Rusya'nın yeniden Petro reformları benzerinde bir Batıcı yol izlemesini gereksiz bulmuşlar. Çünkü söz konusu Batıcı reformlar sayesinde zamanında Rus toplumunun ve kültürünün yapısının bozulduğu, sosyal tabakalar arasında uçurumun derinleştiği ve sonuç itibarıyla Rusya'nın girdiği Batılılaşma yarışında geri kalarak kendine güvenini kaybetmek tehlikesiyle karşılaştığı kanaatindeydiler.³⁷⁷ Ancak Avrasyacılar, radikal şekilde Batıya karşı çıkarken, onu tamamen ihmal etmemekteydiler. Zira Avrasyacı düşünürler Avrupa'da yaşarken, Batı dünyasını kültürel ve ekonomik yayılmacılık açısından tehlike olarak algıladıkları gibi, Rusya'nın ekonomik, kültürel ve tarihî açıdan uluslararası sistemin periferisi konumunda bulunduğunu da anlamaktaydılar.³⁷⁸ Avrasyacıların Slavcılardan bir diğer farkı, Rus ulusçuluğunun temellerini etnik ve ırksal unsurlara değil coğrafi unsurlara dayandırmalarıydı. Şöyle ki, Avrasyacı düşünürler Doğu Avrupa ve Asya halklarını da Rus dünyasının kültürel alanına dâhil etmekteydiler. Onların düşüncesine göre, bu halkların kültürüyle Rus kültürü karşılıklı bağlantı içerisindedir. Dahası, bu halkların kültürünü anlamadan Rus kültürünü, Rus kültürünü anlamadan ise bu halkların kültürünü kavramak mümkün değildir.³⁷⁹ Bu bağlamda Avrasyacı düşünürler, Slav

³⁷³ İlerideki bölümlerde de anlatılacağı gibi, Soljenitsin'in söz konusu yaklaşımına benzer tutum SSCB dâhilinde Rusya'nın Birlik'ten ayrılması gerektiğini savunan siyasi güçler (örneğin, Boris Yeltsin ve yandaşları) tarafından da benimsenmiştir.

³⁷⁴ Солженицын, 1990.

³⁷⁵ Maslin, 2019: 162-165.

³⁷⁶ Hamzaoglu, 2020: 1626.

³⁷⁷ İmanov, 2008: 5.

³⁷⁸ Кинева, 2009: 1.

³⁷⁹ İşyar, 2013: 22.

milliyetçilerinin de birtakım fikirlerine yönelik eleştirilerde bulunmuşlardır. Örneğin, pan-Slavistlerin ırkçı bakışlarını ve Rus tarihsel-kültürel yapısını slavlığın oluşturduğuna dair iddiaları reddetmişlerdir.³⁸⁰

Avrasyacılara (*özellikle, coğrafi yaklaşımıyla öne çıkan Savitski'ye*) göre, Rusya Batı değildir, ama Doğu da değildir. Rusya kendisinde Doğuyla Batıyı bütüncül olarak bulundurmaktadır ve Rusya'nın kendine özgü yolu vardır.³⁸¹ Bir başka ifadeyle Rusya, Avrasya'dır. Anlaşıldığı gibi Avrasyacılar, Batıcılar ve Slavcıların “Doğu-Batı” tartışmasını reddederek yeni bir coğrafi çerçeve ileri sürmüş, Rusya ve onun “yakın çevre”sindeki toprakları Doğu ve Batı'dan farklı bir kıta – yani, Avrasya olarak tanımlamışlardır.³⁸²

Avrasyacı düşünürler, Avrupa kültürünün “ortak bir insanlık medeniyeti” olarak nitelendirilmesine karşı çıkmaktaydılar. Trubetzkoy'a göre, Avrupa kültürü, tüm insanlığın kültürü değildir. Belirli bir etnik grubun tarihinin bir ürünüdür. Bu kültürün temeli, zamanında Roma kültüründen etkilenmiş olan Germen ve Kelt kabilelerine dayanmaktadır ve onun tüm insanlığın kültürü olarak nitelendirilmesi aslında Roman-Germen şovenizmidir.³⁸³ Trubetzkoy, Rusya kültürünün bunun aksine olarak, sadece Slav temellere atıf yapmadığını, aksine farklı etno-coğrafi bölgeleri de kendinde birleştirdiğini iddia etmektedir. Düşünür, Rus kültürünün evrenselliğini kanıtlamak için, bu kültürün tarihsel olarak Roma-Germen, Bizans unsurları, Turan Doğu'su unsuru, göçebe Moğolların, Rusya'ya komşu Türk halklarının, Fin ve Ugorların, Kafkasya halklarının kültürleriyle karşılıklı etkileşim halinde olduğunu ileri sürmüştür.³⁸⁴ Trubetzkoy, Cengiz Han'ın kurduğu imparatorluğun bir Avrasya imparatorluğu olduğu ve Rusların bu imparatorluğun bir parçası olduğu, Altın Ordu devletinin devletçilik ruhunun zamanla Moskova'ya kaydığı, Rusya'nın yükselişinde bu devletçilik iradesinin önemli yer tuttuğu düşüncesindeydi. Trubetzkoy'a göre, geleceğin Rusya'sının uluslararası sistemde bilinçli olarak Avrupa merkezli bir sistemin “büyük gücü” olma yolunu seçmeyerek Cengiz Han'ın mirasçısı olmayı tercih etmesi gerekmektedir.³⁸⁵

Önde gelen Klasik Avrasyacıların düşüncelerinin ana çizgisini ayırırken, yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi, Savitski'nin fikirlerinde jeopolitik yaklaşım ağırlık kazanırken, Trubetsky'un fikirlerinde etnografik, kültürel yaklaşım öne çıkmaktaydı.³⁸⁶ Daha

³⁸⁰ İşyar, 2013: 22-23.

³⁸¹ Halperin, 1982: 478; Емельянов, 2017: 66.

³⁸² İmanov, 2007: 27.

³⁸³ Трубецкой, 2014: 11-12.

³⁸⁴ Трубецкой, 2014: 110-130; Maslin, 2019: 167.

³⁸⁵ Трубецкой, 2000: 261, 266, 340; İmanov, 2007: 80.

³⁸⁶ İmanov, 2008: 134.

sonra bu farklılık, Neo-Avrasyacı düşünce içerisinde alt akımların oluşmasında da kendisini gösterecekti.

Avrasyacılara göre, Bolşevik ideolojisi de aslında Batı menşeli olduğu için Rusya için zararlıdır. Bolşevik devrimi Rusya'nın toprak bütünlüğünün korunması için faydalı olmasına rağmen, Bolşevizmin uzun vadede ortadan kaldırılması, onun yerini ise Avrasyacı bir sistemin alması gerektiğine inanmaktaydılar.³⁸⁷

Klasik Avrasyacı düşünürlerin eserleri 1920'li yıllarda Avrupa'da muhacir Rus toplulukları bazında yaygınlaşmasına rağmen, Avrasyacılık bir merkez altında örgütlenme konusunda yetersiz kalarak 1930'lu yıllardan itibaren bir akım olarak etkisini kaybetmiştir.³⁸⁸ Sovyetler Birliği döneminde dış politikanın sosyalist enternasyonalizm ve sınıfsal mücadele gibi ideolojik temellere dayandırılması ise, diğer klasik akımlar gibi Avrasyacılığın da arka planda kalmasına neden olmuştur.³⁸⁹

Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde uygulanan Perestroyka (*Yeniden Yapılanma*) ve Glastnost (*Açıklık*) politikalarının³⁹⁰ sağladığı yeni politik koşullar çerçevesinde Birlik'in yaklaşık 70 yıllık ideolojik temellerinin cazibe merkezi konumunu kaybetmesiyle birçok klasik politik akımlar gibi Avrasyacılık da (Neo-Avrasyacılık olarak) yeniden gündeme gelmiştir.³⁹¹ Aslında, Klasik Avrasyacılıkta 1920'lerde bolşeviklerin zaferine ve komünist doktrini uygulama girişimlerine bir tepki yer almışsa da, Neo-Avrasyacılık komünist doktrinin yenilgisine bir tepki olmuştur. Her iki Avrasyacılığın ana tezi Rusya'nın Batı dünyasından ayrı bir medeniyete ait olması ve Batı ideolojilerinin Rusya için geçerli olmamasını kanıtlamak üzerine kurulmuştur.³⁹²

Neo-Avrasyacı düşünürlerin görüşlerini üç alt akım şeklinde sınıflandırabiliriz: i) Lev Gumilyov'un sürdürdüğü Etnolojik Akım; ii) Aleksandr Panarin'in sürdürdüğü Kültürel Akım; iii) Aleksandr Dugin'in sürdürdüğü Jeopolitik Akım.³⁹³ Gumilev ve Panarin'in düşüncelerinde Klasik Avrasyacılar Trubetzkoy'un etnografik ve kültürel yaklaşımlarının etkisi hissedilmekteyken, Dugin'in düşünceleri Savitski'nin jeopolitik mirasının devamı şeklinde nitelendirilmektedir.³⁹⁴

Avrasyacılığın 1980'lerden başlayan yeniden yükselişi sürecine, kendisini "son Avrasyacı" olarak adlandıran Rus tarihçisi Lev Gumilev'un kayda değer katkıları olmuştur.

³⁸⁷ Никандрова, 1997: 116-117.

³⁸⁸ İmanov, 2008: 5-6.

³⁸⁹ Sönmez, 2010: 75.

³⁹⁰ Perestroyka ve Glastnost politikaları ilerideki bölümlerde detaylı şekilde anlatılacaktır.

³⁹¹ Gazigil, 2005: 137.

³⁹² Кинева, 2009: 1.

³⁹³ İsmayilov, 2011: 148-149.

³⁹⁴ İmanov, 2008: 134.

Avrasyacı düşünce geleneğini devam ettiren Gumilev kendi etnogenez teorisinde,³⁹⁵ farklı iklim bölgelerinde yaşayan, ancak tek bir sosyal bütün oluşturan, ortak biyokimyasal enerji taşıyan “süper-etnos” kavramını ileri sürmüştür. Gumilev da Trubetzkoy’un fikirlerine benzer şekilde, 13-14. yüzyıllarda Moğol işgalinin aslında Rus etnosunu saldırgan Batılı komşulardan koruduğu ve bir kültür olarak Batı karşısında güçlenmesi için zaman kazandırdığı kanaatindeydi. Ayrıca, Moğol unsurunun Rus kültürünün oluşum sürecinde önemli etken olduğunun da altını çizmekteydi.³⁹⁶

Panarin, Avrasyacılık çizgisini çağdaş Rusya’nın uluslararası siyasette çift kutuplu sistem sonrası oluşmuş koşullarda izlemesi gereken yol olduğuna inanmaktaydı. Düşüncelerinde kültürel ve dini faktörlere aşırı önem yükleyen Panarin’e göre, Avrupa’nın evrensel değerleri kültürel hegemonyaya dayanmakta ve diğer medeniyetleri içeriden kolonize etmeye odaklanmaktadır. Düşünür, Rusya’nın Avrupa için spesifik olan bu medeniyeti kopyalamaya çalışmaması ve bu bağlamda Avrupa emperyalizminden uzak durarak onun karşısına kendi kültürel değerleri üzerinde inşa edilen Rusya merkezli mevkiyle çıkması gerektiğini savunmuştur.³⁹⁷

Neo-Avrasyacı düşüncenin gelişiminde yukarıda da bahsedildiği gibi etnolojik, kültürel ve jeopolitik çizgiyi benimseyen farklı alt akımlar izlenilse de, onların hepsi geniş şekilde destek bulamamıştır. Günümüz Rusya’sında en belirgin Avrasyacılar arasında sayılan Aleksandr Dugin’in jeopolitik akımı daha etkin olmayı başarmıştır. Nitekim Dugin’in yarattığı Avrasyacılık hareketi, Rusya’daki tüm önemli dini mezheplerin temsilcilerini tek bir çatı altına getirmesi ve Avrasyacılık ideolojisini etkinleştirerek Sovyet sonrası Rusya için ulusal bir ideoloji haline getirme çabası onu daha etkin kılmıştır.³⁹⁸

Dugin, İngiliz bilim insanı *H. J. Mackinder*’in “Heartland Teorisi”ne dayanarak Avrasyacı düşüncede jeopolitik bakış açısını geliştirmiştir. Düşünüre göre, Rusya Sibirya’yı fethettikten sonra kıtanın “Merkezi Karası” olan Heartland’la aynı anlama gelmiştir. Bununla da, Rusya sadece Doğu’ya veya sadece Batı’ya ait olmayacak kadar büyümüş, Avrasya olmuştur. Rusya, batıdan Roman-Germen, doğudan ve güneyden İslam, Hint ve Çin medeniyetleriyle çevrelenmiştir. Dugin, aynı zamanda N. J. Spykman’a atıf yaparak Rusya’yla (*yani Heartland’la*) kıyaslandığında tüm diğer Avrasya devletlerini Rimland’a ait saymaktadır. Dugin, Rusya’yı stratejik açıdan bakıldığında coğrafi olarak bağımsızlığa ve egemenliğe sahip büyük teritoryal yapı olarak değerlendirmektedir. Onun fikrinde, Almanya, Fransa, Hindistan,

³⁹⁵ Gumilev’in etnogenez teorisine dair detaylı bilgi için bkz., Gumilöv, 2004.

³⁹⁶ Titov, 2005: 227-228.

³⁹⁷ Laruelle, 2004: 119-120.

³⁹⁸ Yasmann, 2001: 33.

Çin gibi ülkeler kıtasal güç rolünü oynayabilirler, ancak buna rağmen Rimland (*kıyasal şerit*) olarak kalacaklar. Jeopolitik temellendirme açısından yalnız Rusya Heartland'ı temsil edebilmektedir.³⁹⁹

Anlaşılabacağı gibi, dünya siyasetini büyük güçlerin deniz odaklı ve kara odaklı politikaları arasındaki mücadele şeklinde nitelendiren Dugin, Rusya'nın bu jeopolitik mücadelenin merkezinde olduğuna inanmaktadır. Rusya'nın ana kimliğini ise, Avrupa, Asya ve Orta Doğu'nun çoğunu kapsayan bir kıta olan Avrasya olarak görmektedir. Düşünür, Avrasya kıtasının tüm halklarının ve devletlerinin güvenli şekilde varlıklarını sürdürmelerinin yalnız onların Rusya'yla entegrasyonu sonucunda mümkün olabileceğini iddia etmektedir.⁴⁰⁰

Dugin'in Neo-Avrasyacılığında, Klasik Avrasyacıların eleştirdiği Roman-Germen medeniyetinin yerini kendisinin "Atlantisizm" olarak isimlendirdiği Birleşik Krallık ve ABD'nin oluşturduğu Atlantikçi medeniyet almıştır. Düşünür, Avrasyacılık düşüncesini 1945 ve 1991 sonrası ortaya çıkmış uluslararası değişiklikleri de yansıtarak güncelleştirmiş, Batı'nın ağırlık merkezini Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya taşımıştır. Dolayısıyla, Dugin'in Neo-Avrasyacılığında Avrasya'nın antitezi ve önemli rakibi Avrupa değil, ABD olarak tanımlanmıştır.⁴⁰¹ Dugin, "dünya kötülüğü" olarak adlandırdığı Atlantik güçler üzerinde sadece ideolojik değil, aynı zamanda jeoekonomik alanda da egemenlik için Avrupa'yla (*özellikle, Almanya'yla*) ittifak kurulması gerektiğini savunmaktaydı.⁴⁰² Bu çizgi, Dugin'in jeopolitik yaklaşımına da yansımıştır. Nitekim yazara göre, Rusya'nın Atlantikçi güçlerle mücadelede başarı kazanması için Rimland'la müttefik olarak ona nüfuz edebilmesi, en kötü ihtimalde Rimland'ın büyük bir bölümünün tarafsızlığının temin edilmesi gerekmektedir.⁴⁰³

Dugin'e göre, Rusya devletçilik temellerini etnokratik veya izolasyonist çizgi üzerinde inşa etme yolunu benimserse, bu Atlantikçi güçlerin uluslararası sistemi tek kutuplu yapıya dönüştürerek topyekûn kontrol etme planlarının gerçekleştirmesine yardımcı olacaktır. Bir başka ifadeyle, Rus devletçiliğinin etnik, ırkçı modeller üzerinde inşa edilerek Rusya'nın etnik bir bölgeye dönüştürülmesi Dugin'e göre, ABD'nin dünya üzerinde tam kontrolünü sağlamasıyla sonuçlanacağı için yanlış politika olacaktır. Bu nedenle de düşünür, Rus devletinin temellerinin çoğulcu temellere dayandırılması gerektiğini savunmaktadır.⁴⁰⁴

Dış politikaya ilişkin görüşlerinde realizm çizgisi açıkça belirgin olan Neo-Avrasyacılar, tekil olarak devlet tarafından şekillendirilen bir dış politika izlenmesi gerektiğini

³⁹⁹ Dugin, 2016: 3-4.

⁴⁰⁰ Tsygankov, 2003: 123.

⁴⁰¹ Bassin, 2008: 290.

⁴⁰² Yasmann, 2001: 33.

⁴⁰³ Dugin, 2016: 5.

⁴⁰⁴ Dugin, 2016: 5-6.

savunmaktaydılar. Özellikle, 1990’ların başlarında Rusya siyasi hayatında etkin olan ve Batı dünyasıyla işbirliğine dayalı bir dış politika yürütmeye çalışan Atlantikçileri (Reformcuları) tek boyutlu, teslimiyetçi ve seçeneksiz dış politika yürütmeleri bakımından eleştirerek, bunun yerine ulusal çıkarların maksimizasyonuna dayalı ve çok seçenekli bir dış politikanın yürütülmesi gerektiğini ileri sürmekteydiler. Hatta söz konusu bağlamda Atlantikçi Rus politikacılarını “ütopik” veya “idealist” olarak tanımlamaktaydılar. Bir başka ifadeyle, Neo-Avrasyacılara göre, Rus dış politikasının temelinde ulusal çıkarların durması gerekmektedir. Ayrıca, Soğuk Savaş bittikten sonra SSCB’nin son dönemlerinde Batı’yla olan ilişkilerde yaklaşımı Batı tarafından kurulan komplo olarak algılayan Neo-Avrasyacılar, demokrasi, insan hakları, siyasi çoğulculuk gibi değerleri Batı menşeli olarak nitelendirerek, Yeni Rusya’nın SSCB’nin yıkılması süreci gibi tarihî örnekten ders çıkarması gerektiğini düşünmekte. ⁴⁰⁵

Anlaşıldığı gibi, Neo-Avrasyacılara göre, uluslararası politikada egemen olan temel düşünce, uluslararası aktörlerin maksimum düzeyde güç elde etme isteğidir. Nitekim 2003-2007 tarihlerinde RF Devlet Duma’sının milletvekili olmuş Şamil Sultanov da kendisinin “Bir Avrasyacının Ruhu” başlıklı makalesinde “güçlü olmak zorundayız” ifadesini kullanmıştır. Bu bağlamda, Neo-Avrasyacıların “güç” ve “ulusal çıkar” kavramlarına yükledikleri önem, aslında onları realist uluslararası ilişkiler teorisine yaklaştırmıştır. ⁴⁰⁶

Dugin, 2003 yılında “Uluslararası Avrasya Hareketi” isimli sivil toplum örgütünün kurucusu ve lideri sayılmaktadır. ⁴⁰⁷ Hareketin amaçlarından birisi de, post Sovyet alanı devletlerinin kültürel, ekonomik, bilişim, stratejik ve politik düzeyde entegrasyonu olarak belirlenmiştir. ⁴⁰⁸ Dugin, 1998 yılından itibaren Rusya Federasyonu Devlet Duması Başkanı’nın danışmanı, 1999 yılından itibaren Devlet Duması Başkanı’na bağlı Ulusal Güvenlik Sorunları Uzman Danışma Konseyi Jeopolitik Uzmanlık Merkezi bölümünün başkanı olarak çalışmıştır. 2012 yılından itibaren ise, yine Rusya Federasyonu Devlet Duması Başkanı’na bağlı Uzman Danışma Konseyi’nin üyesi olmuştur.

Dugin’in bir Rus siyaset bilimcisi olmasının yanı sıra, zaman zaman üst düzey devlet görevlilerinin danışmanlığını yapması ve siyasi faaliyeti dikkate alındığında onun Rusya’nın siyasi eliti içerisinde belirli düzeyde etkisinden bahsedilebilir. Nitekim Dugin’in düşüncelerinin Rusya Federasyonu dış politikası, özellikle de ilerideki bölümlerde de anlatılacak olan Rusya’nın “*Yakın Çevre/Near Abroad*” olarak adlandırılan post Sovyet bölgesine ilişkin politikaları üzerinde etkisinin var olduğuna dair bakış açısı mevcuttur.

⁴⁰⁵ İşyar, 2013: 52-53

⁴⁰⁶ İşyar, 2013: 52-53.

⁴⁰⁷ International Eurasian Movement, <http://med.org.ru/article/1915>, (erişim tarihi: 07.03.2021).

⁴⁰⁸ Панченко, 2016: 65.

Dugin, daha 1999 yılında yayınlamış olduğu “Jeopolitiğin Temelleri” isimli eserinde Rusya Federasyonu’nun jeopolitik önceliklerini değerlendirirken, Rus dış politikasının “yakın çevre” ülkelerine ilişkin izlemesi gereken politikaların temel çizgisinden de bahsetmiştir. Örneğin, Ukrayna meselesinin ele alındığı “*Egemen Ukrayna Sorunu*” başlıklı bölümde Dugin’e göre, egemen Ukrayna sadece Rus jeopolitiği için olumsuz bir olgu değil, Rusya’nın başarısız jeopolitik adımlarının neden olduğu belirli bir anormalliktir. Şöyle ki, Karadeniz’in kuzey sahili Rus egemenliğinde olmadığı sürece, Rusya’nın normal ve bağımsız bir devlet olma statüsü sorgulanabilecektir. Dugin’e göre, Karadeniz’den “sıcak denizlere” geçiş olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarının Atlantikçi saflar tarafından kontrol edilmesi aslında onun jeopolitik önemini azaltmaktadır. Lakin Karadeniz’in kuzey kıyılarının Rus kontrolü altında olması söz konusu bölgeye olası Türk yayılmacılığını engellemiş olacaktır. Bu nedenle Dugin tarafından söz konusu bölgede Ukrayna gibi Batı entegrasyonuna can atan bağımsız bir jeopolitik aktörün bulunması Rusya için jeopolitik bir tehdit olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca yazara göre, Ukrayna’nın egemenliğinin kısıtlanması hiç de onun Çarlık dönemi veya SSCB örneğinde olduğu gibi idari olarak Moskova’dan tamamen bağımlı duruma düşürülmesi anlamına gelmemektedir. Ancak stratejik olarak, Ukrayna’nın kesinlikle Rusya’nın güney ve batı politikası bağlamında Moskova’nın bir projeksiyonu konumunda olması gerekmektedir.⁴⁰⁹

Dugin, Karadeniz’in kuzey kıyılarının Ukrayna’dan Abhazya topraklarına kadar tüm uzunluğu boyunca tamamen ve hiçbir kısıtlama olmaksızın Moskova kontrolüne geçmesini Rus jeopolitiğinin önceliği olarak değerlendirmektedir. Onun düşüncesine göre, Kırım’daki Rus azınlığa, Kırım Tatarlarına (*Türklerine*), Kazaklara,⁴¹⁰ Abhazlara, Gürcülere vd. etnik kimliklere Moskova’nın ciddi askerî ve politik kontrolü altında etno-kültürel temelde özerklik verilmesi mümkündür. Ancak önemli olan, Rusya’nın söz konusu bölgeyi Batı’dan ve Türkiye’den gelebilecek etkidenden korunmasıdır. Bir diğer ifadeyle, Dugin’e göre, Karadeniz’in kuzey kıyılarının yalnızca Avrasya bölgesinde olması ve merkezi olarak Moskova’ya bağlı olması gerekmektedir.⁴¹¹

Dugin, jeopolitik düşüncelerinde Moldova sorununa da başvurarak, söz konusu eserinde özel olarak incelemiştir. Yazara göre, Romanya ve Moldova tek jeopolitik bölgenin iki farklı parçasıdır. Aynı dili konuşan, Slav çevresinin kültürel, dilsel ve ırksal unsurlarını büyük ölçüde

⁴⁰⁹ Дугин, 1999: 348-349.

⁴¹⁰ Burada Dugin’in kastettiği Kazaklar, Kazakistan’daki Kazaklarla karıştırılmamalıdır. Mevzubahis Kazaklar, 16. yüzyıldan başlayarak, Rusya’da ve Ukrayna’da feodal sömürüden kaçarak “özgür irade/volnitsa” arayışında olan, bozkırda yerleşen farklı etnoslardan oluşan, fakat genel olarak Ortodoks mezhebinden olan nüfustur. 16-17. yüzyıllarda Kazaklar Rusya’nın sınırlarını Kırım Tatarları ve Nogayların baskınlarından korumuşlardır. Rus tarihçisi Gumilev Kazakları alt kimlik olarak nitelendirmektedir. Günümüzde ağırlıklı olarak, Ukrayna ve Rusya sınırları içerisinde yaşamaktalar. Bkz., Урусова, Самко и Кочеткова, 2012: 31-33; Гумилев, 2008: 34.

⁴¹¹ Дугин, 1999: 349.

özümsemiş, Daçyalıların torunları olan ve tek bir Ortodoks etnosunun yaşadığı Romanya ve Moldova'nın jeopolitik açıdan entegrasyonu kaçınılmazdır. Ancak aynı zamanda Moskova, bu alanı doğrudan stratejik kontrol alanına dâhil etmek için bu birliği kendi amaçları için gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Romanya kültürünü, genel olarak, bu toprakları Avrasya ile doğrudan bağlayan tipik bir Ortodoks modeli olarak değerlendiren Dugin'e göre, bu toprakların Rusya ile mükemmel entegrasyonunun önündeki tek engel, dil faktörü ve Katolik bölgelere (*Katolik Avrupası kastedilmektedir*) olan jeopolitik yakınlığıdır. Yazar Romanya, Moldova ve Merkezi Ukrayna'dan Ortodoks halklarının yaşadığı bir kuşağın geçtiğini belirtmektedir. Bu kuşak, Rusya'yı Avrasya'nın Balkanlardaki karakolu olarak nitelendirilen Sırbistan'la birleştirmektedir. Dugin, söz konusu alanın tek bir stratejik ve kültürel bölgeye, aslında tek bir ülkeye dönüştürülmesinin Avrasya'nın çıkarlarına uygun olduğunu iddia etmektedir. Dugin'e göre, bu amacın gerçekleştirilmesi için, her şeyden önce Moskova'nın Romanya-Moldova entegrasyonu sürecinin başlatılması inisiyatifini kendi üzerine alması gerekmektedir.⁴¹²

Dugin, Karadeniz'le Hazar Denizi arasındaki bölgeyi – Kafkasya'yı aktif sosyal dinamiklere sahip olmakla beraber, Heartland'ın (*Rusya'nın*) Rimland'la (*Türkiye ve İran'la*) sınırdaş olduğu için Rus jeopolitiği için büyük ölçüde önem taşıdığını vurgulamaktadır. Düşünür Kafkasya'nın iki jeopolitik seviyeden – Rusya toprakları olan Kuzey Kafkasya'dan ve üç post Sovyet cumhuriyetinden (*Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dan*) ibaret Güney Kafkasya'dan oluştuğunu belirtmiştir.⁴¹³ Her taraftan Müslümanlarla çevrelenmiş Ermenistan ilk başlarda Atlantikçi eğilimli politikalar izlese de, daha sonra hatasını anlayarak kaderini Rusya'ya bağlamıştır. Dugin'e göre, mevzubahis cumhuriyetlerin arasında en çok Rusya karşıtı olanı Gürcistan'dır.⁴¹⁴ Dugin, daha 1990'ların sonlarında Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abhazya gibi ayrılıkçı sorunlara dokunarak, Kafkasya'nın olası bir yeniden dağıtımında Güney Osetya'nın Rusya egemenliğinde olan Kuzey Osetya'ya bileştirilmesinin, aynı yolu izleyerek Abhazya'nın da Rusya'ya birleştirilmesinin söz konusu etnik sorunu çözebileceğini savunmuştur.⁴¹⁵

İlerideki bölümlerde daha detaylı şekilde bahsedileceği gibi, Rus dış politikasında Avrasyacı yaklaşım 1990'lı yılların ortasından itibaren etkin olmaya başlamıştır ve günümüzde de devam ettiği düşünülmektedir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin söylemlerinde Rusya'yı Batı veya Doğu medeniyeti olarak değil, ayrı bir medeniyet şeklinde tanımlaması

⁴¹² Дугин, 1999: 383-384.

⁴¹³ Дугин, 1999: 349-350.

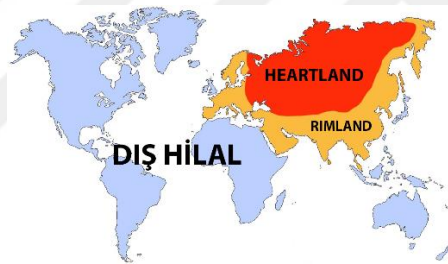
⁴¹⁴ Dugin, 2016: 369.

⁴¹⁵ Дугин, 1999: 351-352.

Avrasyacı çizginin Rusya siyasetinde etkisine ilişkin işaretlerdendir.⁴¹⁶ Ayrıca, Rusya'nın dış politikada ve ekonomik ilişkilerde “Avrasya Birliği” ve “Avrasya Ekonomik Birliği” gibi bünyesinde bölge devletlerini barındıran kuruluşlara önderlik etmesi ve Çin, Hindistan, Pakistan, İran gibi devletleri bu kuruluşlara entegre etme politikaları, aslında söz konusu düşünceni daha güçlü kılmaktadır.⁴¹⁷ Dugin başta olmakla, Neo-Avrasyacı düşünürler tarafından Rusya'nın post Sovyet cumhuriyetleriyle yeni Avrasya Birliği'ne entegrasyonu yoluyla bir Avrasya süper gücü yaratması düşüncesinin desteklendiğinin de belirtilmesi gerekmektedir.⁴¹⁸

Aslında realist bir dış politika yürüttüğünü iddia ettiğimiz RF dış politikasının, gücü maksimum düzeyde yükseltilmesini ve dış politikanın devlet tarafından tekilleştirilmesini savunan, realist bir yaklaşım benimseyen Avrasyacı düşünceyle örtüşmesinin şaşırtıcı görülmemelidir.

Harita 3.1: Heartland ve Rimland'ın sınırları⁴¹⁹

⁴¹⁶ “Путин назвал Россию отдельной цивилизацией”, [Putin Rusya'yı ayrı bir medeniyet olarak nitelendirdi], <https://www.rbc.ru/society/17/05/2020/5ec1334d9a79478470930e9f>, (erişim tarihi: 07.03.2021).

⁴¹⁷ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V. Putin'in 20. St.Petersburg Ekonomik Forumu'nda konuşması için bkz., “Мосты и Стены”, [Köprüler ve Duvarlar]. *Российская Газета*, No. 132 (7000), 20.06.2016.

⁴¹⁸ Dugin'in resmi web sitesi için bkz., <http://dugin.ru/en/author/aleksandr-dugin>, (erişim tarihi: 07.03.2021).

⁴¹⁹ Flint ve Taylor, 2014: 4.

3.2. Rusya Federasyonu Dış Politikasının Tarihsel Arka Planı

Çalışmanın bu bölümünde SSCB'nin çöküşünü takip eden süreçte Rusya Federasyonu'nun dış politikasının temel dinamikleri dönemsel olarak incelenecektir. RF'nin konumuz açısından önem taşıyan Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'nın da yer aldığı “yakın çevre”sine ilişkin politikalarda NATO ve AB gibi Batı merkezli kuruluşların da bir aktör olarak varlığı nedeniyle Rusya'nın farklı bölgelere ve aktörlere ilişkin dış politikasının temel çizgisi anlatılmakla beraber, ağırlıklı olarak Batı (*Avro-Atlantik*) politikaları ele alınacaktır.

8 Aralık 1991 tarihinde Rusya SFSC, Ukrayna SSC ve Belarus SSC tarafından imzalanmış *Belovejsk Antlaşması* sonucunda Sovyetler Birliği'nin bir devlet olarak varlığı son bulmuş, diğer post Sovyet cumhuriyetleri gibi Rusya da yeni bir döneme girmiştir. 1991-1999 yılları arasında başkanlık yapan Boris Yeltsin'in birinci başkanlık dönemi (1991-1996) ile ikinci başkanlık dönemi (1996-1999) Rusya Federasyonu'nun dış politikasının genel çizgisi açısından farklılık arz etmesi nedeniyle, her iki dönem ayrı ayrı ele alınacaktır. 2000 yılında başkanlık koltuğuna oturan Vladimir Putin 2008 yılında görevi Dimitriy Medvedev'e devretse de 2012'de yeniden başkanlık koltuğuna oturmuştur. B. Yeltsin'in başkanlığı dönemi ile V. Putin ve sonrası dönem Rusya Federasyonu dış politikası açısından önemli farklılıklar içerdiğinden her iki başkanın döneminde Rus Dış Politikasının temel çizgileri ayrı başlıklar şeklinde incelenecektir.

3.2.1. Boris Yeltsin Dönemi Rus Dış Politikası

Boris Yeltsin 1991 yılında Rusya Federasyonu'nun ilk Devlet Başkanı seçilse de, onun iktidara yükseliş yolu SSCB'nin son dönemlerinden itibaren başlamıştır. Yaklaşık 10 sene Sverdlovsk bölgesel Komünist Parti Komitesi'nin birinci sekreteri görevini yürütmüş, 1985 yılında SSCB'de yeni göreve gelen Mihail Gorbaçov tarafından Komünist Parti Moskova şehir komitesinin birinci sekreteri görevine atanmıştır.⁴²⁰ Yeltsin'i de kendisi gibi bir reformcu olarak gören Gorbaçov'un yönetime gelmesiyle SSCB'de devletin çöküşüyle sonuçlanacak yeni bir dönem başlamıştır. Sovyet toplumunda uzun süredir devam eden kriz 1980'lerin başında ülkenin ekonomi üretkenliğini azaltmış, uluslararası politikada manevi konumunu ve büyük güç statüsünü zayıflatmıştı. Dünyadaki ağırlığı askerî gücüne bağlı olan Sovyetler Birliği'nin ekonomik gücünün düşmesi nedeniyle askerî gücü de önemini kaybetmekteydi. ABD'ye eşit olma iddiası başarısızlıkla sonuçlanmakta, uluslararası imajını kaybeden SSCB artık üçünü dünya devletleri açısından çekiciliğini kaybetmekteydi.⁴²¹ Krizi aşmak amacıyla reformlar

⁴²⁰ Пихоя, 2015: 18-25.

⁴²¹ Hosking, 2002: 569.

başlatan Gorbaçov ve onun çevresindekiler SSCB'yi demokratik olmayan ve yüksek oranda merkezîleşmiş devlet sosyalizmi sisteminden demokratik sosyalizm sistemine dönüştürme girişiminde bulundular.⁴²² 1987 yılından itibaren ülke yönetimi tarafından radikal reformlar başlatılarak dış politikada *novoe politicheskoe myshlenie* (yeni politik düşünce),⁴²³ iç politikada ise *perestroyka* (yeniden yapılanma) ve *glasnost* (açıklık) politikası benimsendi.

Gorbaçov döneminin ilk yıllarında SSCB dış politikasında ABD'ye karşı durma devam etse de, 1987-1988 yıllarından itibaren Batı'yla sınıfsal ve ideolojik çatışma politik çizgisini reddeden "yeni politik düşünce" tezinin benimsenmesiyle ilişkilerde yumuşama başlamıştır.⁴²⁴ 1987 yılında SSCB ve ABD arasında orta ve kısa menzilli füzelerin ortadan kaldırılmasına ilişkin anlaşma, 1991 yılında ise stratejik saldırı silahlarının sayısının önemli ölçüde azaltılmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. 1989 yılında yaklaşık 10 sene süren ve Sovyet ekonomisini kötü etkileyen Afganistan Savaşı sonlandırılmış ve Sovyet askerî Afganistan'ı terk etmiştir.⁴²⁵ 1990 yılında Doğu Almanya'nın Batı Almanya'yla birleşmesi ve bu süreci Doğu Bloku'nun ortadan kalkmasının izlemesi SSCB'nin çöküşü sürecinde önemli etkenlerden olmuştur.

Gorbaçov yönetiminin uyguladığı reformlar aslında SSCB'nin çöküşünü önlemeyi amaçlasa da, ekonomik yaşamda keskin istikrarsızlık, Sovyet devlet sisteminin yıkılması ve SSCB'nin çöküşüyle sonuçlanan bir dizi ekonomik ve politik dönüşümlere vesile oldu. Ekonomik ve politik istikrarsızlık, ayrıca benimsenen yeni ideolojik çizgi çok uluslu bir devlet olan SSCB genelinde millî sorunları da gün yüzüne çıkardı. Örneğin, 1989 yılında Gürcistan SSC'ye bağlı Abhazya ÖSSC'de Gürcülerle Abhazlar arasında,⁴²⁶ aynı yılda Özbekistan SSC'de Özbeklerle Ahıska Türkleri arasında etnik çatışmalar yaşanmıştır.⁴²⁷ Ermenistan SSC ile Azerbaycan SSC arasında 1988 yılından itibaren başlayan "Dağlık Karabağ" sorunu ise, 1991 yılında iki ülke arasında savaşın başlanmasıyla sonuçlanmıştır.⁴²⁸ Reformlar ile ülke genelinde merkezi kontrol mekanizmaları gevşedikçe Birliği oluşturan cumhuriyetlerdeki ulusalcı duygular da yükselmeye başlamıştı. Ekonomi güçlüyken yerel otoritelerin Sovyetler Birliği'ne bağlılıklarını devam ettirme nedenleri var olurken, ekonomik kriz sonucunda bu bağlılık önemini kaybetmeye başlamıştı. Nitekim Baltıklar, Kafkasya ve Orta Asya'daki Sovyet cumhuriyetlerinin yanı sıra, Moskova için siyasi, sosyal ve ekonomik olmanın ötesinde manevi

⁴²² Kotz ve Weir, 2007: 57, 658.

⁴²³ Егорова, 2020: 170.

⁴²⁴ Dallin, 1992: 74-76.

⁴²⁵ Тихомиров, 2020: 33-51.

⁴²⁶ Ачугба, 2010: 271-272.

⁴²⁷ Mayıs-Haziran 1989 tarihlerinde Özbekistan SSC'nin Fergana Vadisi'nde Özbeklerle Ahıska Türkleri arasında yaşanan çatışmaya ilişkin daha detaylı çalışma için bkz., Осипов, 2004: 164-223; Hasanoğlu, 2014: 11-16.

⁴²⁸ De Waal, 2003: 8-9.

anlamda önemli olan Slav cumhuriyetleri de bağımsızlık yolunu tuttular. Bundan öte, aynı girişim ulusal Sovyet cumhuriyetlerinin yanı sıra merkezi yönetimi kendisinin ilerlemesinde engel olarak algılamaya başlayan Rusya SFSC tarafından da sergilenmeye başlayınca SSCB'nin çöküşü kaçınılmaz olmuştur.⁴²⁹

Rusya'nın SSCB'den ayrılma eğiliminin başını çeken politikacılardan birisi Yeltsin'di. Sovyetler Birliği'nin içerisinde Rusların dil, kültür ve tarihsel geçmişin tanınması açısından ayrıcalıklarının var olmasına rağmen, Rus halkı diğer Sovyet cumhuriyetlerinin vatandaşlarıyla kıyaslandığında daha yoksul yaşamaktaydı. Ruslar Slav olmayan ulusları yabancı olarak görmekte, diğer Sovyet cumhuriyetlerini merkezi sistemden finansal bağlamda faydalanan yük olarak algılamaktaydı. Böylesi bir durumda Yeltsin, "Rusya'nın diğer cumhuriyetlerle bağlarını koparır veya zayıflatırsa siyasi ve ekonomik olarak daha istikrarlı olacağı" iddiasını ortaya atmıştır.⁴³⁰

Gorbaçov'la siyasi görüşlerinin zıt olduğunu anlayan Yeltsin'in, 1987 yılında Ekim Devrimi'nin 70. yıl dönümü toplantısında Komünist Partinin reformların önünde engel olduğuna ve Gorbaçov'un bunu görmezden geldiği şeklinde eleştirilerde bulundu. Bunun sonucunda, Moskova Komünist Parti Şehir Komitesinin birinci sekreteri görevinden alınmış, daha sonra ise, Komünist Parti Merkezi Komitesi üyeliğinden çıkarılmıştır.⁴³¹ Buna rağmen Yeltsin, 26 Mart 1989 tarihinde iki meclisli Sovyetler Birliği Halk Temsilcileri Kongresi'ne (*bundan sonra, SSCB parlamentosu*) seçmenlerin %91,53 oyunu kazanarak üye seçildi.⁴³² Ancak gizli oylama sonucunda Yüksek Sovyet'e üye seçilemeyen Yeltsin, yalnız milletvekili A. Kazannik'in onun lehine sandalyeden vaz geçmesiyle bunu başarabildi. Bununla beraber, Yeltsin iktidara giden yolunu Sovyetler Birliği düzeyinde hükûmet yapılandırmasında değil, Rusya SFSC'nin yönetimine yükselmekte görmekteydi. Bu nedenle 4 Mart 1990 tarihinde yapılan Rusya SFSC Halk Vekilleri Kongresi seçimlerine katılarak Yüksek Sovyet'te koltuk kazanmış, 28 Mayıs'ta Yüksek Sovyet'e Başkan seçilmeyi başarmıştır. Bu başarı artık Yeltsin'in Rusya SFSC Parlamentosu'nun başkanı olması ve bununla da Sovyetler Birliği'ni oluşturan en büyük ülkenin yönetiminin başına geçmesi demekti. 12 Haziran 1990'da Rusya egemenliğini ilan etmiş, Temmuz ayında ise Yeltsin Komünist Parti'den istifa etmiştir. Yeltsin'in Rusya Parlamento Başkanı olarak söz konusu adımları SSCB genelinde ikili iktidar oluşumu potansiyelini ortaya çıkarmıştır.⁴³³ Rusya'nın egemenliğini ilan etmesi Baltık

⁴²⁹ Riasanovsky ve Stenberg, 2014: 653-658.

⁴³⁰ Dargaj, 2010: 90.

⁴³¹ Ельцин, 1990: 81-84.

⁴³² Минаев, 2010: 200.

⁴³³ Kotz ve Weir, 2007: 129, 131.

cumhuriyetlerinden⁴³⁴ sonra Sovyetler Birliği'ne en ağır darbeyi vurmuştur. Şöyle ki, Rusya'nın egemenlik ilanı Birliği oluşturan diğer cumhuriyetlerin de egemenlik sürecini hızlandırmış ve SSCB'nin çöküşünde etkili olmuştur.⁴³⁵

SSCB'de devletin en yüksek yetkili makamı Gorbaçov'un görevlendiği Yüksek Sovyet Başkanı sayılmaktaydı. Anayasa'ya parlamento tarafından yapılan 15 Mart 1990 tarihli değişiklikle tüm yetkilerin devredildiği Devlet Başkanı görevi oluşturulmuştur. Anayasa'da Devlet Başkanı'nın halk tarafından seçilmesi belirlenmiş, ancak istisnai durum olarak ilk Devlet Başkanı parlamento tarafından seçilmiştir.⁴³⁶ Bununla da Gorbaçov parlamento kararıyla SSCB'nin ilk Devlet Başkanı olarak seçilmiş,⁴³⁷ ancak birkaç ay sonra kendisinin aynı zamanda bu görevi almış son kişi olarak tarihe geçtiği de belli olacaktı.

Devlet Başkanlığı görevinin oluşturulması sürecini merkezi hükûmetin yanı sıra, başta Rusya SFSC olmak üzere diğer Birlik cumhuriyetleri de takip etmişler. Nitekim SSCB'ni dağılmaktan korumak girişiminde bulunan Gorbaçov yönetimi 17 Mart 1991 tarihinde Birlik genelinde referandum gerçekleştirdi. Oy bültenlerinde *“Eşit egemen cumhuriyetlerden oluşan yenilenmiş bir federasyon olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni, herhangi bir millettten bir kişinin hak ve özgürlüklerinin tam anlamıyla güvence altına alınacağı şekilde korumayı gerekli görüyor musunuz?”* sorusu sorulmaktaydı. Tüm yetkilerin Yeltsin'in görevde bulunduğu Rusya Yüksek Sovyet Başkanı makamında toplandığı Rusya'da ise parlamento kararıyla oy bültenlerinde yukarıdaki sorunun yanı sıra, *“RSFSC'de halk oylamasıyla seçilen Başkanlık makamının oluşturulmasını gerekli görüyor musunuz?”* sorusu eklendi. Referanduma katılımcıların %77.85'i SSCB'nin varlığını korumasının lehine oy kullanmışlardır.⁴³⁸ Rusya SFSC'de yapılan referandum ise, katılımcıların %71.34'nün SSCB'nin varlığının sürdürülmesi gerektiğini desteklemesi, %70.88'nin ise Rusya'da halk

⁴³⁴ 1988-1989 yıllarında egemenliklerini ilan etmiş Baltık cumhuriyetleri, 1990 yılının ilk yarısında artık bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bununla da Litvanya (11 Mart 1990), Letonya (4 Mayıs 1990) ve Estonya (8 Mayıs 1990) SSCB'yi terk eden ilk cumhuriyetler olmuşlardır. D'encausse, 2020: 134.

⁴³⁵ Purtaş, 2005: 40.

⁴³⁶ Закон СССР от 14 марта 1990 г. N 1360-I “Об учреждении поста Президента СССР и внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) СССР” [14 Mart 1990 tarihli 1360-I sayılı “SSCB Cumhurbaşkanı görevinin oluşturulması ve SSCB Anayasasında (Temel Kânun) yapılan değişiklikler ve eklemeler hakkında SSCB Kânunu”], Сайт Конституции Российской Федерации, <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/zakony/185465/>, (erişim tarihi: 06.02.2021).

⁴³⁷ Постановление Съезда народных депутатов СССР “О Президенте Союза Советских Социалистических Республик”, 15 марта 1990 г., Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-9654. Оп. 1. Д. 121. Л. 148. Kararın orijinal metni için bkz., Виртуальная Выставка К 1150-Летию Зарождения Российской Государственности, <http://projects.rusarchives.ru/statehood/09-30-postanovlenie-prezident.shtml>, (erişim tarihi: 06.02.2021).

⁴³⁸ Referandum, Gürcistan SSC, Ermenistan SSC, Moldova SSC, Litvanya SSC, Letonya SSC ve Estonya SSC'de yapılmamakla beraber, Moldova SSC'nin Transdinyester, Gürcistan SSC'nin Abhazya ve Güney Osetya otonom birimlerinde gerçekleştirilmiştir.

oylamasıyla seçilecek Başkanlık makamının oluşturulmasını desteklemesiyle sonuçlandı.⁴³⁹ Bunun ardından 12 Haziran 1991 tarihinde Rusya SFSC Devlet Başkanı seçimleri gerçekleştirildi ve halk oylaması sonucunda %57.30 oyla Yeltsin Rusya SFSC'nin Başkanı seçildi.⁴⁴⁰ Gorbaçov'dan farklı olarak Yeltsin'in parlamento tarafından değil, halk oylamasıyla bu görevi alması sonuncunun halkın desteğini daha etkin hissetmesi demekti. 1996-1998 yıllarında RF Dışişleri Bakanlığını yapan Yevgeniy Primakov bu dönemi değerlendirirken, SSCB içerisinde Rusya'nın gerçek ekonomik ve siyasi konumunun belirlendiği bu andan itibaren, gerçek güç ve iktidarın Gorbaçov'dan Yeltsin'e geçtiğini ifade etmiştir.⁴⁴¹

Yukarıda da belirtildiği gibi 17 Mart referandumu merkezi yönetimin SSCB'yi kurtarmak girişimiydi. Referandumun sonuçlarından yola çıkılarak Sovyetler Birliği Kuruluş Antlaşması'nın (1922) yerine, yeni hazırlanan Egemen Devletler Birliği Antlaşması'nı getirmek ve bununla da SSCB'nin çöküşünü önlemektir. Lakin 1991 Ağustos darbesi girişimi⁴⁴² ve bu girişimin engellenmesine rağmen Birlik genelinde gerginleşen siyasi iklim, Birliği oluşturan cumhuriyetlerin merkezden ayrılma eğilimleri sonucunda söz konusu anlaşma önerisinin imzalanmasını engelledi. Ancak Anlaşmanın imzalanmaması da SSCB'nin çöküşü sürecini durduramadı. Başta SSCB'nin dağılmasında kararlı olan Yeltsin olmak üzere Rusya yönetimi diğer Birlik cumhuriyetleri için de SSCB'den ayrılma nedenleri bulmaya çalışarak, onları da bu süreçte kararlı olmaya davet etmekteydi.⁴⁴³ Söz konusu süreç, yumuşak bir federasyon tasarısı olan Egemen Devletler Birliği Antlaşması'nın yerine 8 Aralık 1991 tarihinde daha çok bölgesel bir örgütü öngören Bağımsız Devletler Topluluğu Antlaşması'nın (BDT) imzalanmasına neden oldu.⁴⁴⁴ “Belovejsk Antlaşması” olarak da anılan BDT antlaşması, Sovyetler Birliği Kuruluş Antlaşması'nı imzalayan üç devlet (*Rusya, Ukrayna ve Belarus*) tarafından imzalanmıştır. 21 Aralık 1991 tarihinde ise, Almatı'da Baltık ülkeleri ve Gürcistan dışında on bir diğer post Sovyet cumhuriyetleri de BDT'ye katılmış ve Almatı Beyannamesi imzalanmıştır.⁴⁴⁵ Sonuç olarak BDT'yi oluşturan on bir cumhuriyetin Başkanları SSCB'nin

⁴³⁹ Пихоя, 2000: 556.

⁴⁴⁰ Munro ve Rose, 2007: 4.

⁴⁴¹ Purtaş, 2005: 43-44.

⁴⁴² 18-21 Ağustos 1991 tarihlerinde SSCB Başkan Yardımcısı Gennadiy Yanayevin başını çektiği ve içerisinde SSCB Başbakanı, İçişleri Bakanı ve Savunma Bakanının da bulunduğu bir grup parti üyesi Devlet Olağanüstü Hal Komitesi oluşturarak darbe girişiminde bulunmuşlardır. Gorbaçov'un politikalarını başarısız bulan darbe girişimcilerinin amacı Egemen Devletler Birliği Antlaşması'nın imzalanmasını engellemek ve SSCB'nin çöküşünü önlemektir. Darbe girişimi bastırılarak başarısızlıkla sonuçlanmış ve grup üyeleri mahkeme önünde yargılanmışlardır. Ağustos Darbesi'ne ilişkin daha detaylı bilgi için bkz., Расшивалова ve Серегин, 1991.

⁴⁴³ Грачев, 1994: 80.

⁴⁴⁴ Bağımsız Devletler Topluluğu Antlaşması'nın orijinal metni için bkz., Bağımsız Devletler Topluluğu Yönetim Kurulu'nun resmi sitesi, <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=1>, (erişim tarihi: 06.02.2021).

⁴⁴⁵ Almatı Beyanname'sinin Rusça metni için bkz., Алма-Атинская Декларация, 21 декабря 1991 года, [Алма-Ата Deklarasyonu, 21 Aralık 1991], <https://cis.minsk.by/page/show?id=178>, (erişim tarihi: 06.02.2021).

ortadan kalktığını ilan etmiş ve Gorbaçov'a artık SSCB Başkanlığı makamının da ortadan kalktığını beyan ederek görev başında bulunduğu döneme ilişkin faaliyetinden dolayı teşekkürlerini ifade etmişlerdir. Bunun ardından 26 Aralık 1991 tarihinde Gorbaçov'un istifa ettiğini resmen açıklamasıyla SSCB'nin dağılması süreci tamamlanmıştır.⁴⁴⁶

Bununla da yaklaşık 70 yılı kapsayan bir dönem kapanmış, SSCB'nin bir devlet gibi ortadan kalkmasının ve komünist rejimin çökmesiyle Avrupa'nın ideolojik olarak bölünmesinin son bulmasının yanı sıra, Gorbaçov'la Yeltsin arasında da iktidar mücadelesi Yeltsin'in kazanmasıyla sonuçlanmıştı. Kremlin'in üzerinde dalgalanan Sovyetler Birliği bayrağı artık yerini bağımsız bir devlet olan Rusya Federasyonu'nun üç renkli bayrağına devretmişti. SSCB'nin varlığı son bulduktan sonra Rusya onun en büyük ve en etkili varisi olarak ortaya çıkmıştı. Rusya, post Sovyetler Birliği topraklarının yaklaşık dörtte üçünü ve nüfusunun yarısına sahipti. Dünya ölçeğinde en geniş toprağa sahip olan Rusya'ya, aynı zamanda SSCB'nin en değerli ham madde ve sanayi bölgeleri miras olarak kalmıştı.⁴⁴⁷ Budapeşte Mutabakatı'nın (1994) imzalanmasıyla⁴⁴⁸ ise, Rusya Sovyetler Birliği'nin yerini alan devletler içerisinde nükleer silaha sahip tek devlet konumunda olmuştu. Daha önemlisi ise Rusya, Sovyetler Birliği'nin hukuki varisi⁴⁴⁹ olarak kabul edilmiş ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde SSCB'nin yerini almıştı.

Yeltsin başkanlığında demokratikleşme ve liberal ekonominin genel çizgi oluşturduğu yeni bir döneme giren yeni Rusya'yı ekonomik ve siyasi krizle mücadele, reformlar ve özelleştirme, Çeçenistan Savaşları beklemekteydi. Bunun yanı sıra, uluslararası siyasette yeni bir aktör olan Rusya'nın dış politikasında da jeopolitik dinamikler ve gerçeklikler ışığında yeni bir dönem başlamaktaydı. İlerideki bölümlerde Yeltsin'in Başkanlığı dönemlerinde Rus dış politikasının genel hatlarına değinilecektir.

⁴⁴⁶ Попова ve Яник, 2016: 47-48.

⁴⁴⁷ Kotz ve Weir, 2007: 151.

⁴⁴⁸ *Budapeşte Mutabakatı (1994)* - Ukrayna, ABD, Rusya ve Birleşik Krallık tarafından imzalanmıştır. Antlaşma gereği, Ukrayna Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasına katılarak kendinde bulunan nükleer silahları ortadan kaldırmıştır. Buna karşılık, Rusya Federasyonu, Birleşik Krallık ve ABD, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı tehdit veya güç kullanımından kaçınma taahhütlerini ve hiçbir silahlarının kullanılmayacağını yeniden teyit etmektedir. Budapeşte Mutabakatı'nın orijinal metni için bkz., Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, [Ukrayna'nın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na katılımıyla bağlantılı güvenlik garantilerine ilişkin Memorandum], https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158?lang=ru#Text, (erişim tarihi: 07.02.2021).

⁴⁴⁹ Rusya aynı zamanda, eski SSCB'nin yurtdışında bulunan taşınır ve taşınmaz mallarının tüm haklarını ve bu mülklerin kullanımıyla ilgili tüm yükümlülüklerin yerine getirilmesine de üstlenmiştir. Rusya Federasyonu Başkanı'nın 201 sayılı, 8 Şubat 1993 tarihli, "Yurtdışındaki eski SSCB'nin devlet mülkiyeti hakkında" başlıklı kararnamesi için bkz., <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102021497>, (erişim tarihi: 07.02.2021).

3.2.1.1. 1991-1996 Rus Dış Politikası: Liberal Yönlü Politika Girişimleri

1990'ların başındaki Rus dış politikasının temel görevi, kaçınılmaz kayıpları en aza indirmeye çalışarak, yeni Rusya'yı dramatik biçimde değişen uluslararası bir ortama entegre etmektir. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği "dünya kapitalizmine" karşı ana güç olarak uluslararası sistemde benzersiz bir kapasiteyle hareket etmiştiyse, yeni Rusya'nın uluslararası siyasette sıradan demokratik ülke konumunda olması gerekmektedir.⁴⁵⁰ Rusya'nın uluslararası kuruluşlara kendini Sovyetler Birliği'nin halefi olarak kabul ettirmeyi başarması, Yeltsin yönetiminin bağımsızlığın ilk yılında dış politika açısından en büyük başarısı olarak nitelendirilmektedir. Bu başarı, ister Rusya'nın uluslararası politikada büyük güç konumunu belli düzeyde koruması ister BM Güvenli Konseyi'nde daimi üyelik konumu kazanması isterse de SSCB'nin nükleer güç olma bağlamında uluslararası antlaşmalar gereği sahip olduğu hak ve yükümlülüklerin Rusya'ya devredilmesi açısından önem taşımaktadır.⁴⁵¹ Lakin Sovyetler Birliği'nden Rusya'ya yukarıda bahsedilenlerin yanı sıra çökmüş bir ekonomi de miras kalmıştı. Her ne kadar daha Gorbaçov döneminde başlatılan ekonomide yeniden yapılanma politikası, bunu sağlamak amacıyla yürütülen açıklık ve demokratikleşme süreci başarısızlıkla sonuçlansa da iktidarın ilk yıllarında Yeltsin yönetimi de söz konusu politikaları sürdürmüştür. Bu dönemde ABD ve Batı yanlısı politikalar SSCB'nin son dönem dış politikasının devamını anımsatmaktadır. Bir başka değişle, yeni Rusya da, Batı ile ilişkilerde Gorbaçov'un yeni düşünce politikasını devam ettirmiştir.⁴⁵²

Rusya Federasyonu'nun dış politikası 1991 yılından günümüze belli bir dönüşüm yolu geçirmiştir. SSCB'de Gorbaçov yönetiminin son yılları ve Birliğin çöküşünden sonra ortaya çıkan Yeni Rusya'nın ilk yıllarında dış politikada Atlantikçi düşünce etkin olsa da, daha sonra yerini Avrasyacı bakışa devretmiştir. Özellikle, reformcu politikalar uygulayan Yeltsin dönemi Rusya'sının ilk Dışişleri Bakanı Andrey Kozırev'in görevi süresinde (1990-1996) Rus dış politikasında Atlantikçi çizgi hâkim politika konumunda olmuştur. Reformların başarısızlıkla sonuçlanması sonucunda muhalefetin eleştirilerinin de etkisiyle Yeltsin 1996 yılında Dışişleri Bakanı olarak Avrasyacı Yevgeniy Primakov'u atamıştır. Bununla da Rus dış politikasında Avrasyacı bakışın etkin olduğu yeni döneme geçilmiştir.

Rusya Federasyonu'nun ilk Dışişleri Bakanı Andrey Kozırev, yeni Rus dış politikasının temel ilkesi olarak Batı'yla entegrasyon ve tüm yönleriyle işbirliği olduğunu belirtti ve dış politikanın ideolojiden arındırılması gerektiğini savundu. Kozırev, Vankover'den

⁴⁵⁰ Богатыров, 2007: 55.

⁴⁵¹ Lo, 2002: 13.

⁴⁵² Tellal, 2010: 205.

Vladivostok’a kadar Avro-Atlantik topluluğu kurulması gerektiğini sık sık ifade etti.⁴⁵³ Bu nedenle de Kozirev’in dışişleri bakanı olduğu söz konusu dönem, Rus dış politikasında Atlantikçi dönem olarak anılmaktadır.⁴⁵⁴

Kozirev’in Atlantikçi dış politikası, iki ana ilkedен oluşan “liberal enternasyonalist” olarak adlandırılabilir bir yaklaşımı benimsemekteydi: i) liberal ve demokratik devletlerin ortak çıkarları paylaştıkları ve doğal müttefikler oldukları inancı ii) uluslararası kurumların uluslararası ilişkileri tek tek devletlerin çıkarlarının ötesinde düzenlemede önemli bir role sahip olduğuna dair kurumsalcı görüş. Bu ilkeleri RF dış politikasına uygularken Kozirev, liberal-demokratik bir devlet olarak Rusya’nın Batı ile çıkarlarını paylaştığı ve onları doğal ortaklar haline getirdiği ideolojik varsayıma dayanmaktaydı. Batı ile işbirliği, Rusya’nın demokratik kimliğini göstererek, artık insan haklarını korumak ve uluslararası hukuku sürdürmekle ilgilenen sorumlu bir ortak olduğunu gösterecekti.⁴⁵⁵

1990’ların başlarında Rus dış politikasında “demokratik dayanışma” hipotezi etkin olmuştur. Söz konusu hipotez, Rusya da dâhil olmak üzere tüm demokratik ülkeleri dayanışma içerisinde ortak çıkarlarla hareket eden ve birbiriyle hesaplaşan aktörler olarak görmekteydi. Bu bağlamda Rus dış politikası ABD ve Batı’yı kendisine rakip aktörler olarak görmemekle beraber, uluslararası çıkar ve sorunlara bakış açısından ABD ve AB ile mevkilerin eşitlenmesi gerektiğini savunmaktaydı.⁴⁵⁶ Rusya’nın “normal büyük güce” dönüştürülmesi gerektiğini savunan Kozirev, ülkenin dış politika yöneliminde iki önemli değişiklik yapılması gerektiğini düşünmekteydi. *Birincisi*, yeni Rusya’nın emperyalist geçmişinden vazgeçmesi gerektiğini ve diğer post Sovyet cumhuriyetlerle birlikte bağımsız devletler olarak yaşamayı ve birbirlerini eşit ortaklar olarak görmenin öğrenilmesi gerektiğini savunmaktaydı.⁴⁵⁷ Yeltsin daha 1991 Ağustos Darbe Girişimi zamanı Rus devletinin demokrasi ve özgürlüğü seçtiğini, ne bir imparatorluk, ne de küçük veya büyük kardeş konumunda olmayacağını, eşitler arasında eşit olacağını belirtmişti.⁴⁵⁸ Yeltsin Rusya’nın söz konusu eşit konumun yanı sıra, komşu ülkelerin kaderine kayıtsız kalmayacağını da açıklamasına eklemiştir.⁴⁵⁹ *İkincisi* ise Kozirev, Rusya’yı bir ülke olarak kendisinin özel bir kadere mahkûm olma inancından ve Batı karşıtı duruşundan vazgeçmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bundan öte, Kozirev Rusya’nın Batılı ülkelerle iyi

⁴⁵³ Purtaş, 2005: 136.

⁴⁵⁴ Derman, 2016: 287.

⁴⁵⁵ Headley, 2003: 210.

⁴⁵⁶ Боратыпов, 2007: 55.

⁴⁵⁷ Dannreuther R., Russian Perceptions of the Atlantic Alliance, Final Report for the NATO Fellowship - 1995-1997, <https://www.nato.int/acad/fellow/95-97/dannreut.pdf>, (erişim tarihi: 08.02.2021).

⁴⁵⁸ Lloyd, 1998: 335.

⁴⁵⁹ Yeltsin’in İzvestiya Gazetesi’ne yaptığı 30 Ağustos 1991 tarihli açıklamanın metni için bkz., “Ne Zaboltat By Pobedu”, Yeltsin Merkezi’nin Resmi Sitesi, <https://yeltsin.ru/day-by-day/1991/08/30/5027/>, (erişim tarihi: 09.02.2021).

ilişkiler kurması gerektiğinden ziyade, tam bir ortaklık inşa edilmesi gerektiğine inanmaktaydı.⁴⁶⁰ Örneğin, Yugoslavya'daki çatışmalar zamanı yeni Rus dış politikasının söz konusu tutumu kendisini belli etmiştir. Muhalefetin baskılarına rağmen Kozirev, Balkanları Rusya'nın Batı'yla rekabet alanı olarak görmeyi dışlayan bir dış politika izlemiştir. Rusya'dan bu bölgede emperyalist çıkarlarını savunan, bölgede Batı karşısında nüfuz ve hâkimiyet sağlamak amacıyla Ortodoks Slav olan Sırbistan'a destek vereceği beklenirken, ayrılıkçı cumhuriyetlerin iddialarını destekleyen tavır benimsemiştir (Bosna ve Hersek, Makedonya, Hırvatistan, Slovenya).⁴⁶¹

İlk başlarda Yeltsin ve Kozirev'in Batı'ya yönelik politikaları Rusya kamuoyu tarafından desteklenmekteydi. Batı'nın imajı Rus halkı için cazip gelmekteydi. Ayrıca, sürdürülen politika birtakım olumlu sonuçlar da doğurmaktaydı. Örneğin, tarihte ilk defa Rusya'nın doğrudan düşmanı bulunmamaktaydı. Nitekim 1 Şubat 1992 tarihinde Kamp David deklarasyonunun imzalanmasıyla iki büyük güç – ABD ve RF artık birbirlerini düşman olarak görmediklerini açıklamıştılar. 3 Ocak 1993 tarihinde ise, iki ülke arasında MIRV (*Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle*) balistik füzelerin kullanılmasını yasaklayan START II anlaşmasının imzalanmasıyla stratejik istikrarın temelleri atılmıştı. ABD ve Rusya işbirliği sayesinde Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'ı nükleer silahtan arındırılmış ülkelere dönüştürmek mümkün olmuştu.⁴⁶² Ancak Batı'yla ilişkilerde Gorbaçov'dan daha ileriye gidilse de, post Sovyet cumhuriyetleriyle ilişkiler geri planda kalmıştı. Örneğin, Dışişleri Bakanı Kozirev, Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Orta Doğu, Uzak Doğu ve Afrika ülkelerine ziyarette bulunduktan sonra BDT ülkelerine ilk ziyaretini Mart 1992 tarihinde gerçekleştirdiğinde, ABD dışişleri bakanı James Baker tarafından söz konusu bölgeye artık üç resmî ziyaret gerçekleştirilmiş bulunmaktaydı. Ayrıca, yeni bağımsızlık kazanmış post Sovyet ülkelerinde Rus elçilikleri de ABD, Çin, İran ve Türkiye'den sonra açılmıştı.⁴⁶³ Söz konusu dönemde, Rus dış politika uzmanları tarafından yeni Rusya'nın temel çıkarı olarak G8'e katılımcı olarak girmek ve böylece dünya ekonomisinin periferisinden merkezine doğru hareket etmesi gösterilmekteydi. BDT'nin yeni merkezi görevini üstlenmesine karşı tedirgin tavır benimsemekteydi. Şöyle ki, BDT'nin merkezi olma arzusu, Rusya'nın temel çıkarlarına aykırı görülmüş, bu nedenle, "Avrupa'ya yönelmek adına" bu arzudan vazgeçen dış politika tavrı benimsenmişti.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ <https://www.nato.int/acad/fellow/95-97/dannreut.pdf>, (erişim tarihi: 08.02.2021).

⁴⁶¹ Headley, 2003: 211.

⁴⁶² Никонов, 2004: 730.

⁴⁶³ Purtaş, 2005: 138.

⁴⁶⁴ Цыганков, 2008: 100-101.

SSCB'nin çöküşünden sonra ABD, "demokrasiyi genişletme" doktrini kapsamında Doğu Avrupa'nın eski sosyalist cumhuriyetlerine ekonomik yardım (1947 Marshall programı benzerinde) programı uygulamaya başlamıştır. Bu politika, söz konusu ülkelerin Moskova'yla ekonomik, kültürel ve diğer bağlarının kopmasına katkıda bulunmaktaydı. Bölge ülkeleri ekonomik olarak Avrupa Birliği'yle, siyasi ve askerî olarak ise ABD ile işbirliğine yönelmekteydiler. Lakin Rus siyasal elitinin beklentilerinin aksine olarak Rusya "genişleyen demokrasi" programının uygulanmasından doğrudan hiçbir şey alamamıştır. Bunun birlikte, ABD'nin Doğu Avrupa'daki aktifliğini Rusya'nın görmezden gelmesi dolaylı yolla olsa da, Rusya'ya bazı faydalar sağlamıştır. Örneğin, ABD ve AB ülkeleri tarafından RF'nin Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'ndan borç isteklerinin desteklenmesi ülke ekonomisinin ayakta kalması için önemliydi. Söz konusu dönemde Ekonomi ve Maliye Bakanı Y. T. Gaydar'ın (1991-1992) uyguladığı "şok terapi"⁴⁶⁵ Rusya ekonomisini çöküşe sürüklemişti. Bir başka ifadeyle, Batı ülkeleri Doğu Avrupa ülkelerine ayrıcalıklı koşullarla ekonomik yardım sağlarken, Rusya'yı bu yardımların dışında tutarak uluslararası mali kuruluşlar aracılığıyla borç desteği vermekle yetinmişler. Batı'nın bu seçiminin birkaç nedeni vardır: *Birincisi*, Batı diğer post Sovyet ülkelerinde reformların hızlı şekilde tamamlanması gerektiği görüşündeydi, bu nedenle söz konusu devletlere ayrıcalıklı yardımlarda bulunmuştur. *İkincisi*, uluslararası mali kuruluşlara Rusya'ya kredi yardımında bulunarak, geri ödemede anapara tutarının yanı sıra faiz ödemelerini almak daha cazip görünmekteydi. Ülkenin enerji kaynakları ve ihracat potansiyeli dikkate alındığında Rusya'ya borç vermek riskli görülmemekteydi. *Üçüncüsü* ise, Rusya'nın üstlendiği kredi taahhütleri, uluslararası kuruluşlara Rus hükûmetinin ekonomik politikası üzerinde baskı gücü sağlayacaktı. Nitekim IMF ve Dünya Bankası'nın ileri sürdüğü şartlar kredi veren kurumlara borç alan ülkenin eylemlerine geniş kontrol yetkisi sağlamaktadır.⁴⁶⁶

Bogaturov'a göre, yeni Rusya yönetimi SSCB'den kalan iç düzeni tamamen ortadan kaldırmak ve onun yerine demokratik düzen oluşturmak amacıyla olumlu uluslararası koşulların sağlanabilmesi için ABD ve Batı'yla dayanışmaya aşırı önem vermektedir. Örneğin, 1992-1993 yıllarında Rus dış politika söylemlerinde millî çıkarlar konusuna değinmekten

⁴⁶⁵ 2 Ocak - 15 Aralık 1992 tarihlerinde B. Yeltsin ve Y. Gaydar tarafından Rusya'da "şok terapi" olarak da anılan ekonomik reformlar uygulandı. Reformlar kapsamında dış ticaret ve perakende satış fiyatlarının liberalleştirilmesi, vergi sisteminin yeniden yapılandırılması, devlet kuruluşlarının özelleştirilmesi gibi ekonomide radikal değişimler uygulanmıştır. Lakin reformlar döneminde, ekonomik bir teori olan "şok terapi"nin uygulanmasının önemli şartı olarak kabul edilen enflasyonun kontrol edilmesi ihmal edilmiştir. Bu nedenle kısa süre içerisinde ülkede enflasyon oranı keskin şekilde yükselmiştir. 1990'lı yıllarda Rusya'da uygulanan "şok terapi" hakkında daha kapsamlı çalışma için bkz., Tompson, 2002: 12-21.

⁴⁶⁶ Boratypov, 2007: 56-57.

kaçınılmaktaydı.⁴⁶⁷ Bu açıdan, dış politikanın ideolojiden arındırılması tezi ve millî çıkarların arka planda tutulması Rusya siyasi eliti içerisinde liberaller ve milliyetçiler arasında ideolojik ayrılmaya neden olmuştur.⁴⁶⁸ Dönemin Rusya Başbakan Yardımcısı A. Rutskoy ve Parlamento Başkanı R. Hasbulatov başta olmakla siyasi elitin önemli kesimi Kozirev'in yönettiği Rus dış politikasının ülkenin millî çıkarlarını dikkate almamak, BDT ülkeleri ile ilişkileri ihmal etmek ve Rusya'yı ABD'nin kolonisi durumuna düşürmekle eleştirmektedir.⁴⁶⁹

Demokrasinin genişletilmesi kapsamında Batı ile yürütülen iş birliği ve uyum karşılığında Rusya'ya Doğu Avrupa ülkelerine (*Rusya dışında eski Varşova Paktı ülkelerine*) tanınan ayrıcalıkların tanınmaması, muhafazakâr kesimin “millî çıkarlar” olarak algıladığı konuların dış politikada arka planda tutulması Rus siyasi eliti içerisinde başta Kozirev olmak üzere Yeltsin yönetimine karşı muhalefeti güçlendirmektedir. Y. Gaydar'ın önderliğinde uygulanan ekonomik reformların başarısızlığı ve ülkenin sefaletle sürüklenmesi daha 1992 yılından itibaren Yeltsin yönetimini destekleyen radikal reformcu kesimin önemli kısmının muhalif olan muhafazakâr saflara geçmesine neden olmuştur.⁴⁷⁰ Kozirev'in istifasını artık liberaller de istemektedir.⁴⁷¹ Söz konusu koşullar Rusya içerisinde Yeltsin'in popülaritesini düşürmekteydi. Nitekim 1993 yılında Rusya Federasyonu'nun ilk parlamento seçimlerinde Y. Gaydar'ın liderliğinde Yeltsin ve onun ekibini destekleyen “Rusya'nın Seçimi” bloku (% 15,51) Vladimir Jirinovski'nin lideri olduğu Rusya Liberal Demokrat Partisi'nden (% 22,92) daha az oy alarak ikinci sırada yer almıştır.⁴⁷²

Yukarıda belirtilen koşulların da etkisiyle, Yeltsin yönetimi tarafından 1993 yılından itibaren Rus dış politikasında birtakım değişikliklere gidilmiştir. 23 Nisan 1993 tarihinde “*Rusya Federasyonu Dış Politikası Konsepti*”⁴⁷³ hazırlanarak Yeltsin tarafından onaylanmıştır. İdeologlarından birisi de Kozirev olan bu doktrin, aynı zamanda yeni Rusya'nın temel dış politika yaklaşımlarına ilişkin ilk kavramsallaştırma girişimi olmuştur. Doktrinde millî çıkarlar meselesine ve BDT ile ilişkilerin geliştirilmesi konusuna yer verilmesiyle beraber, Soğuk Savaşın bitmesi ve SSCB'nin çöküşü koşullarında hazırlandığı kendini hissettirmektedir. Nitekim doktrinde belirlenen temel dış politika yaklaşımları dört ana yön şeklinde formüle edilebilir: a) Post Sovyet alanındaki ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirme gereksinimi; b) Rusya'yı gelişmiş Batı ülkeleriyle entegre etme çizgisi; c) Piyasa

⁴⁶⁷ Богатуров, 2007: 55.

⁴⁶⁸ Lo, 2002: 40.

⁴⁶⁹ Хасбулатов, 2011: 14, 293, 304.

⁴⁷⁰ Согрин, 1994: 121.

⁴⁷¹ Шевцова, 1999: 238.

⁴⁷² Rusya Federasyonu Merkezi Seçim Komisyonu'nun Resmi Sitesi, http://old.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gos_duma/1993/1993_itogi_FS_obshefed_okrug.html, (erişim tarihi: 14.02.2021).

⁴⁷³ Rusya Federasyonu Dış Politikası Doktrini'nin (1993) orijinal metni için bkz., Шаклеина, 2002: 19.

reformlarının gerçekleştirilmesi için olumlu dış koşullar yaratma hattı; d) Diğer tüm ülkelerle karşılıklı yarara dayanan yeni ilişkiler kurma gereksinimi.⁴⁷⁴ Daha detaylı anlatımla, 1993 dış politika konseptine göre RF, belli dış politika öncelikleri olan uluslararası büyük bir güçtür. Bu öncelikler sırasında diplomasi aracılığıyla ulusal güvenliğin sağlanması, ülkenin egemenliği, birliği ve sınırlarının korunması, ülke dışındaki Rusların haklarının korunması, ülkede demokratik reformlar sağlanması için elverişli koşullar sağlamak, Rusya Pazar ekonomisinin kurulması için uluslararası yardımın harekete geçirilmesini sağlanması ve Rus ihracatçılara yardım edilmesi, BDT ile entegrasyonunu ilerletmek ve Merkezi Avrupa devletleri de dâhil olmak üzere diğer komşu devletlerle faydalı ilişkiler sürdürmek ve Rusya'nın büyük güç olarak uluslararası politikada aktif rol oynamasını sağlamak yer almıştır.⁴⁷⁵

2 Kasım 1993 tarihinde ise, “*Rusya Federasyonu Askerî Doktrini*” yürürlüğe girmiştir.⁴⁷⁶ Doktrinin 5. maddesinde Rusya Federasyonu'nun askerî güvenliğine yönelik dış tehditler belirtilmiştir. Söz konusu madde gereğince, RF'nin uluslararası güvenlik sorunlarının çözülmesine ilişkin çıkarlarının ihmal edilmesi, çok kutuplu dünyanın etkili merkezlerinden biri olarak güçlenmesine karşı çıkılması, RF'nin devlet sınırına ve müttefiklerinin sınırlarına yakın silahlı çatışma noktalarının varlığı, bu sınırlara yakın bölgelerde ve denizlerde mevcut güç dengesinin ihlal edilmesine yol açan birlik gruplarının oluşturulması ülkenin güvenliğine tehdit olarak algılanacaktı. Bunun yanı sıra, doktrinde RF aleyhine askerî blokların ve ittifakların genişletilmesi, yabancı ülkelerde bulunan RF vatandaşlarına karşı ayrımcılık, hak, özgürlük ve meşru menfaatlerinin engellenmesi de ülkenin güvenliğine tehdit olarak nitelendirilmektedir.⁴⁷⁷

Muhalefetin baskısını yatıştırmak amacıyla hükûmette temsil edilen birkaç bakan Yeltsin tarafından istifaya gönderilse de⁴⁷⁸, muhalefetin en çok istifasını beklediği Dışişleri Bakanı Kozırev görevden alınmamıştı. Bunun başlıca nedeni olarak, Yeltsin'in Batılı devletler için Rus dış politikasının simgesine dönüşmüş Kozırev'in görevden uzaklaştırılmasının Rusya'ya karşı güvensizlik oluşturacağından ihtiyat etmesi olduğu düşünülmektedir.⁴⁷⁹ Lakin artık Rusya'da Atlantikçi reformcular her ne kadar iktidardadır gibi görünseler de, etkililiklerini

⁴⁷⁴ Бобров, 2020: 26.

⁴⁷⁵ Nichol, 1998: 435.

⁴⁷⁶ Указ Президента Российской Федерации от 02.11.1993 г. № 1833, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın 02.11.1993 tarihli 1833 sayılı Kararnamesi], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/4747>, (erişim tarihi: 15.02.2021).

⁴⁷⁷ Rusya Federasyonu'nun 02.11.1993 tarihli Askerî Doktrini, RF Resmi Mevzuat Bilgi Sitesi, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102065541>, (erişim tarihi: 16.02.2021).

⁴⁷⁸ Örneğin, Sanayi Bakanı A. Titkin, Dış Ekonomi İlişkiler Bakanı P. Aven, Ekonomi Bakanı A. Nachaev görevden alınmışlar.

⁴⁷⁹ Шевцова, 1999: 95.

kaybetmekteydiler. Reformcuların bir biriyle çelişen söylem ve pratikleri Avrasyacıların etkililiğini arttırmıştır.⁴⁸⁰

1990'ların birinci yarısında uluslararası toplum Balkanlarda sıcak çatışmalara şahitlik etmekteydi. 1995 yılında NATO'nun Bosna'ya müdahalesi söz konusu olduğunda Yeltsin ve Kozırev'in bu girişimi engelleyememesi Rusya içerisinde ciddi eleştirilere neden oldu. Aynı yılda Batı'da NATO'nun doğuya doğru genişlemesine ilişkin müzakerelerinin başlanması Moskova tarafından tehdit olarak algılandı ve bu da Rusya siyasal eliti içerisinde durumu iyice germeye başladı. Öte yandan, 1993 parlamento seçimleri Yeltsin yönetiminin popüleritesinin düşüşünü, Batı karşıtı güçlerinse popüleritesinin kalkmakta olduğunu ortalığa çıkarmıştı.⁴⁸¹ Bahsedilen dönemde Yeltsin'in popüleritesi %6'ya kadar düşmüştü.⁴⁸² Söz konusu koşullarda Yeltsin'i 1996 yılında kazanması oldukça zor görünen yeni Başkanlık seçimleri beklemekteydi. Yeltsin, Kozırev'in yürüttüğü Atlantikçi dış politikadan vazgeçerek Başbakan Viktor Çernomırdin'in savunduğu orta yol politikasını savunmaya başladı. Bu süreç 5 Ocak 1996 tarihinde Kozırev'in istifa ettirilmesiyle sonuçlandı. Dışişleri Bakanı görevine Sovyet KGB'sinin yerini almış Rusya Federal Güvenlik Servisi'nin (FSB) başkanı Yevgeniy Primakov getirildi.⁴⁸³ Kozırev'in yerine dogmatiklikten uzak ve pragmatik Primakov'un getirilmesi Rusya'nın Batı merkezli uluslararası standartlara uymasından daha çok uluslararası büyük güç konumunu geri kazanmaya istekli olmasının göstergesi şeklinde yorumlanmaktadır.⁴⁸⁴

1991-1996 yıllarında her ne kadar Rus dış politikasını Batı'yla ilişkilere daha yoğun dikkat ayrılmışsa da, bu post Sovyet cumhuriyetleriyle ilişkilerin tamamen duraksaması anlamına gelmemektedir. Nitekim BDT Antlaşması'nı takip eden süreçte 15 Mayıs 1992 tarihinde "Taşkent Paktı" olarak da bilinen Kolektif Güvenlik Antlaşması (KGA) imzalanmıştır.⁴⁸⁵ 15 Nisan 1994 tarihinde ise, BDT bölgesinde tek ekonomik alan oluşturulması amacıyla BDT Serbest Ticaret Bölgesi Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁸⁶ İlerideki bölümlerde de değinileceği gibi, söz konusu antlaşmalar Rusya'nın sonraki dönemlerde yürüteceği "yakın çevre" politikasının temelleri konumunda yer almaktadır. Ayrıca, SSCB'nin çöküşünden miras kalan eski Birlik cumhuriyetlerindeki etnik-ayrılıkçı çatışmalar ve anlaşmazlıklara da Rusya

⁴⁸⁰ Dağı, 2002: 157.

⁴⁸¹ Богатуров, 2007: 59.

⁴⁸² Селезнев, 2001: 69.

⁴⁸³ Указ Президента Российской Федерации от 09.01.1996 г. № 23, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın 09.01.1996 tarihi 23 sayılı Kararnamesi], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/8717>, (erişim tarihi: 17.02.2021).

⁴⁸⁴ Nichol, 1998: 484.

⁴⁸⁵ Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgünü'nün resmi sitesi, Организация Договора о коллективной безопасности, <https://odkb-csto.org/25years/>, (erişim tarihi: 05.03.2021).

⁴⁸⁶ Daha detaylı bilgi için Bağımsız Devletler Topluluğu Yürütme Komitesi'nin resmi sitesine bkz., Зона свободной торговли стран Содружества: основные этапы формирования, [Топлuluğ'a üye ülkelerin serbest ticaret bölgesinin oluşum aşamaları], <https://cis.minsk.by/page/670>, (erişim tarihi: 05.03.2021).

ara bulucu olarak müdahil olmuştur. Örneğin, Mart 1992 yılında Moldova ile ayrılıkçı Transdinyester Cumhuriyeti arasında çıkan çatışma Temmuz 1992 tarihinde Rusya'nın askerî müdahalesi ve ara buluculuğuyla durdurulmuş, Ermenistan ve Azerbaycan arasında 1991 yılından süren “Dağlık Karabağ” savaşı yine Rusya'nın ara bulucu şeklinde müdahalesiyle ve Bişkek Protokolü'nün (1994) imzalanmasıyla duraksamıştır. Her iki çatışma dondurulmuş çatışmaya dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle, söz konusu dönemde Rus dış politikasında Batılı devletlerle ilişkiler önemli yer kapsamına rağmen, Rusya BDT alanında başaktör olarak kalmaktaydı.

3.2.1.2. 1996-2000 Rus Dış Politikası: Realist Dış Politikaya Dönüş

Yevgeniy Primakov'un Dışişleri Bakanı görevine getirilmesiyle Rusya Federasyonu dış politikasında yeni dönem başlamıştır. Dışişleri Bakanı olarak Primakov'un güçlü ve iradeli siyasi düşünce yapısı ve Başkan Yeltsin'in hem kişisel hem de siyasi açıdan zayıflaması 1990'ların sonunda Dışişleri Bakanlığı'nın RF iktidar yapılanmasında daha görünür ve etkili hale gelmesine neden olmuştur.⁴⁸⁷ Dengeli dış politika taraftarı olan Primakov, yeni liberal değerlerin Rusya'nın Avrasya'nın büyük gücü olması yolunda ve Batı etkisinin dengelenmesi açısından engel olmaması gerektiğini savunmaktaydı. Ayrıca Primakov, Rusya'nın Çin ve Hindistan'la stratejik iş birliği geliştirilmesini önermekteydi.⁴⁸⁸

Kozirev'den farklı olarak pragmatik bir realist ve devletçi olan Primakov, Rusya'nın uluslararası sistemde güçlü ve bağımsız büyük güç olmasını istemekteydi. Bu amacı sağlamak için Primakov, yalnız ABD'nin süper güç olmadığı çok kutuplu bir dünya düzenini savunmaktaydı.⁴⁸⁹ Bu çizgi aslında Primakov'u Neo-Avrasyacıların (özellikle, Dugin'in) dünya düzenine ilişkin görüşleriyle yaklaştırmaktaydı.

Primakov'un Rus dış politikasını yürüttüğü dönem, Kozirev döneminde hâkim olan “demokratik dayanışma” hattından vazgeçilmesi ve millî çıkarlar olgusuna dayanan bir dış politikaya geçiş olarak nitelendirilmektedir. Primakov'un görev süresi boyunca Rusya'nın Doğu ülkelerine ilişkin politikaları 1991-1996 dönemiyle kıyasla daha büyük önem kazandı. Örneğin, Çin, Hindistan, Orta Doğu ve Arap ülkeleriyle ilişkilere Kozirev döneminde olduğundan daha çok ilgi gösterilmesine başlandı.⁴⁹⁰ Örneğin, 26 Nisan 1996 tarihinde Çin'le ilişkilerde yeni bir adım atarak, *Sınır Bölgelerinde Askerî Güvenin Derinleştirilmesi Antlaşması*'na (Şanghay Beşlisi – Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan)

⁴⁸⁷ Mankoff, 2009: 55.

⁴⁸⁸ Tsygankov, 2016: 19.

⁴⁸⁹ Bernier, 2018: 2.

⁴⁹⁰ Боратров, 2017: 443.

katılmıştır. 24 Nisan 1997 tarihinde Şangay Beşlisi ülkeleri Moskova’da *Sınır Bölgelerinde Askerî Kuvvetlerin Azaltılması*’nı imzalamış, 20 Mayıs 1997 tarihinde ise, Yeltsin ve Çin lideri Jiang Zemin “çok kutuplu dünya” deklarasyonunu imzalamışlardır.⁴⁹¹ Lakin gayrı Batılı ülkelerle yaklaşma gidişatı, Rus dış politikasında Batı karşıtı bir önyargıya dönüşmemiştir. Bir başka ifadeyle bu dönem Rus dış politikasında Batı ve Batılı olmayan devletlerle ilişkilerde denge sağlanarak “eşit derecede yakınlık” prensibi benimsenmiştir.⁴⁹²

Soğuk Savaş’ın sonlanması, Varşova Paktı ve SSCB’nin ortadan kalkmasından sonra NATO’nun görevinin de sona erdiği düşünülmekteydi. Ancak söz konusu kuruluşun Nisan 1999 tarihinde yayınlanan yenilenmiş Stratejik Konsepti’nde ittifakın genişlenmesi ve güçlenmesi öngörülmüştür.⁴⁹³ post Sovyet cumhuriyetleriyle NATO arasındaki ilişkilerden rahatsızlık duyan Rusya, bu ilişkileri Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ABD ve Batılı devletlerin yeni çevreleme politikası olarak algılamaktaydı. Bu bağlamda Moskova tarafından, NATO’nun post Sovyet devletlerinde askerî üst kurmasına karşı olduğunu ve buna izin vermemek için yeni dış politika stratejisi oluşturulacağı belirtilmiştir.⁴⁹⁴ Rus dış politikasında her ne kadar NATO’nun genişlemesine protestolu tavır benimsense de, sonuç olarak söz konusu genişlemenin kaçınılmaz olduğu kabul edilmiştir. Aynı zamanda Rusya-NATO daimi Konseyi’nin oluşturulması ve Rusya’nın da NATO’nun faaliyetine ilişkin müzakerelere katılması, Rus askerinin NATO kuvvetleriyle beraber Bosna’da barış görevleri yapması ilişkilerde yumuşamaya neden olmuştur.⁴⁹⁵ Bir başka anlatımla, Batı’yla ilişkiler NATO’nun dördüncü genişlemesi (*diğer değışle, Soğuk Savaş sonrası birinci genişleme dalgası*)⁴⁹⁶ öncesi daha da gevşese de, 27 Mayıs 1997 tarihinde “*NATO ile Rusya Federasyonu arasında Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenliğe ilişkin Kurucu Senet*” imzalanmıştır. Sened’in dördüncü bölümünde NATO’nun yeni üye devletlerin topraklarında nükleer silahlar yerleştirmeyeceğini ve depolama alanları inşa etmeyeceği belirtilmiştir.⁴⁹⁷ 12 Mart 1999 tarihinde ise, NATO

⁴⁹¹ International Legal Materials, 1997: 986-989.

⁴⁹² Боратюков, 2017: 443.

⁴⁹³ The Alliance’s Strategic Concept, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm#:~:text=Introduction,years%20of%20the%20Cold%20War., (erişim tarihi: 05.03.2021).

⁴⁹⁴ İsmayıl, 2017: 17.

⁴⁹⁵ Lynch, 2002: 173.

⁴⁹⁶ NATO, 1949 yılında 12 kurucu devlet tarafından oluşturulmakla beraber, 2020 yılına kadar sekiz kez genişlemiştir. *Birinci* genişlemede (1952) Türkiye ve Yunanistan, *ikinci* genişlemede (1955) Almanya Federal Cumhuriyeti, *üçüncü* genişlemede (1982) İspanya, *dördüncü* genişlemede (1999) Macaristan, Polonya ve Çekya, *beşinci* genişlemede (2004) Letonya, Litvanya, Estonya, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Bulgaristan, *altıncı* genişlemede (2009) Arnavutluk ve Hırvatistan, *yedinci* genişlemede (2017) Karadağ, *sekizinci* genişlemede (2020) ise Kuzey Makedonya söz konusu Örgüte katılmışlardır. Bkz., North Atlantic Treaty Organization, <https://www.nato.int/cps/en/natohq/index.htm>, (erişim tarihi: 07.02.2021).

⁴⁹⁷ Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm?selectedLocale=en, (erişim tarihi: 07.02.2021).

dördüncü genişlemesini gerçekleştirerek, üç eski Varşova Paktı ülkeleri olan Polonya, Çekya ve Macaristan'ı üye olarak kabul etmiştir.⁴⁹⁸ Ancak 1999 yılının baharında NATO'nun Sırbistan'a müdahalesi (*Allied Force Operasyonu*) NATO-Rusya ilişkilerinde gerilime neden olmuş ve Rusya'nın bu konuya ilişkin protestoları SSCB dağıldıktan sonra Batı'ya karşı en sert tavır olarak nitelendirilmektedir.⁴⁹⁹ Hatta Sırbistan müdahalesinin gerçekleştiği 24 Mart tarihinde Washington'daki resmî görüşmelere giden Primakov, ABD Başkan Yardımcısı Albert Gore ile yaptığı telefon görüşmesinde NATO uçaklarının Sırbistan'ı bombalamaya başladığını öğrenince uçağı çevirtirip Moskova'ya geri dönmüştür.⁵⁰⁰

Her ne kadar Rusya resmî olarak Batı ile Doğu arasında eşit orantılı dış politika sergileyeceğini ifade etse de, 1996 yılından sonra Rus dış politikasında Doğu yönelimi önemli ölçüde artmıştır. 1996 yılının sonlarında Rusya ve Çin iki ülke arasında on yıllarca devam eden sorunları çözmeyi başarmış ve ikili ilişkilerin geliştirilmesini devam ettirmekte niyetli görünmekteydiler. Kuzey ve Güney Kore'yle ticari ilişkiler kurulmuş, Japonya'yla elli seneden fazla süren Kuril Adaları'na ilişkin sorunda belli ilerlemelere ulaşılmış, bundan öte, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'ne (ASEAN) üye ülkelerle ilişkilerde de yeni girişimler başlatılmış ve Rusya'yı Pasifik bölgesinde ticari bir güç haline getirme çabaları genişletilmişti.⁵⁰¹

Göreve geldikten hemen sonra Primakov, ABD'ye Rusya'nın uluslararası taahhütlerine sadık kalacağına dair güvence vererek başlamasıyla beraber, Rusya'nın büyük bir güç olduğunu ve öyle olmaya devam ettiğini ve birincil amacının post Sovyet cumhuriyetlerini, özellikle Baltık ülkeleri ve Ukrayna'yı yeniden entegre etmek olduğunu açıkladı. Bu açıklamalar, Rusya'daki milliyetçi grupların Yeltsin'in Batı çıkarlarının kuklası olduğu yönündeki eleştirilerinin de önünü almış oldu.⁵⁰² Bu doğrultuda izlenen politika artık 1996 Temmuzda Yeltsin'in ülke içerisindeki popülaritesinin %54 oranına yükselmesine neden olmuştur.⁵⁰³

17 Aralık 1997 tarihinde Yeltsin tarafından "RF Ulusal Güvenlik Konsepti" onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Konsept, devletin, bireyin ve toplumun dış ve iç tehditlere karşı siyasi, ekonomik, sosyal tehditlere karşı güvenliğini sağlama alanındaki hedeflere ve devlet stratejisine ilişkin resmî olarak kabul edilen görüşlerin toplamını yansıtan siyasi bir belgedir.⁵⁰⁴ Belgenin "*Rusya Federasyonu Ulusal Güvenliğine Yönelik Tehditler*" başlıklı üçüncü bölümünde ekonomik, sosyal, askerî ve iç tehditlerin yanı sıra, dış tehditlere de

⁴⁹⁸ Member Countries, North Atlantic Treaty Organization, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm, (erişim tarihi: 08.02.2021).

⁴⁹⁹ Lynch, 2002: 173.

⁵⁰⁰ Roshchin, 2011: 108-109.

⁵⁰¹ Curtis, 1998: XCV-XCVİ.

⁵⁰² Nichol, 1998: 446.

⁵⁰³ Селезнев, 2001: 69.

⁵⁰⁴ Brannon, 2009: 215.

değnilmiştir. Nitekim diğer devletlerin, Rusya'nın şekillenmekte olan çok kutuplu dünyanın etkili bir merkezi olarak konsolidasyonuna karşı koyma girişimleri, söz konusu devletlerin yürüttükleri politikaların uluslararası sorunların çözümünde ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerinde RF'nin önemini azaltmaya çalıştıkları belirtilmiştir. Belgede mevzubahis dış tehditlerin Rusya'nın uluslararası etkisinin sınırlandırılmasına, en önemli ulusal çıkarlarının ihlal edilmesine ve Avrupa, Orta Doğu, Transkafkasya ve Orta Asya'daki konumlarının zayıflamasına yol açabileceği ifade edilmiştir. Aynı zamanda, Rusya'nın BDT devletleriyle entegrasyon sürecini geciktirebilecek veya yok edebilecek siyasi, etnik ve ekonomik krizlerin ortaya çıkması veya şiddetlenmesi tehdidinin RF için özel önem taşıdığı belirtilmiştir.⁵⁰⁵

Konsept'in metninden de anlaşıldığı gibi Rusya ve BDT ülkeleri arasında entegrasyon politikalarına önem verildiği Primakov'un döneminde bu ülkelerle işbirliğine gayret gösterilmiştir. post Sovyet bölgesindeki sorunların çözümüne Rusya'nın da müdahil olunmasına çalışılmıştır. Örneğin, 8 Mayıs 1997 tarihinde Rusya'nın aracılığıyla ilerideki bölümlerde de anlatılacak olan Moldova ve ayrılıkçı Transdinyester Cumhuriyeti arasındaki sorunun çözümüne ilişkin "Primakov Memorandumu" olarak da bilinen "Moskova Memorandumu" imzalanmıştır.⁵⁰⁶ 31 Mayıs 1997 tarihinde ise "*Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması*" imzalanmıştır.⁵⁰⁷

Rusya'nın BDT ülkeleriyle ilişkilerini ulusal çıkarlar bağlamında değerlendiren Primakov'a göre, Rusya'nın post Sovyet ülkeleri içerisinde özel bir konumu vardır ve Rusya'nın bu ülkelerle ilişkili politikalarda ikincil bir güç olması mümkün değildir:

"Rusya BDT alanında hep başaktör konumunda kalacaktır. Tarih, Rusya'nın kendi yarattığı bir alanda hiçbir zaman ikincil bir güç konumunda olmadığını göstermektedir. Rusya'nın ister İmparatorluk döneminde isterse de Sovyetler Birliği döneminde bir merkez konumunda yer alarak kendisine periferi oluşturduğu göz ardı edilmemelidir. Rusya'nın şimdi farklı bir rolü olabilir. Kimse Sovyetler Birliği'ni veya Rusya İmparatorluğunu yeniden canlandırmaktan bahsetmiyor. Ancak Rusya Federasyonu, post Sovyet alandaki en güçlü aktördür ve BDT'deki en büyük nüfusa, aynı zamanda en büyük toprağa sahiptir. Bir diğer nokta ise, her ülkenin kendi kültürü ve medeniyeti olmasına ve onları küçümsemememize rağmen, Rus kültürü ulusal cumhuriyetlerin kültürleri üzerinde en önemli etkiye sahip olmaktadır." ⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ 17 Aralık 1997 tarihli "RF Ulusal Güvenlik Konsepti"nin Rusça orijinal metni için bkz., Указ Президента Российской Федерации об Утверждении Концепции Национальной Безопасности Российской Федерации, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Konsepti'nin Onaylanmasına İlişkin Kararnamesi], <https://www.prilib.ru/item/354146>, (erişim tarihi: 07.03.2021).

⁵⁰⁶ Memorandum on the Basis for Normalization of Relations between the Republic of Moldova and Transdniestria, Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/moldova/42309>, (erişim tarihi: 09.02.2021).

⁵⁰⁷ Договор о дружбе, сотрудничестве и партнёрстве между Российской Федерацией и Украиной, [Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması], <https://docs.cntd.ru/document/1902220>, (erişim tarihi: 09.02.2021).

⁵⁰⁸ Primakov, 2006: 76.

Primakov'un düşüncesine göre, Rusya'nın uluslararası politikada aktif rol oynama arzusunun yanlış yorumlanmaması gerekmektedir. Şöyle ki, Rusya'nın büyük bir dünya gücü olarak statüsünü koruma arzusunun imparatorluk kurma özlemleriyle hiçbir bağlantısı yoktur. Rus dış politikasının büyük güç konumunu koruma isteği, dünyanın çeşitli bölgelerindeki çatışmaların istikrara kavuşturulmasına Rusya'nın yardımcı olabilme potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Primakov konuya Neo-Avrasyacı çizgiden yaklaşarak, Rusya'nın dünya toplumundan kendini izole etmesi onu ve karşılaştığı ekonomik, sosyal ve politik sorunları çözme çabalarına ancak zarar verebileceğini ileri sürmüştür.⁵⁰⁹

Primakov, Rusya'da devam eden ekonomik kriz koşullarında Yeltsin tarafından 11 Eylül 1998 tarihinde Başbakan görevine, Dış İşleri Bakanı görevine ise Igor İvanov getirilmiştir. Başbakan görevinde Primakov'un nüfuzunun daha da artması ve parlamentodaki komünistlerden de destek alarak daha özgür politika sergilemeye başlaması sonucunda 12 Mayıs 1999 tarihinde Yeltsin tarafından görevden alınmış ve yerine siyasi gücü daha düşük Sergey Stepaşin getirilmiştir. Primakov, 1999 yılının sonlarında Başkanlık koltuğundan istifa eden Yeltsin'in yerine en şanslı aday olarak değerlendirilse de seçimlerde V. Putin'e yenilmiştir.⁵¹⁰

2004 yılından RF Dış İşleri Bakanlığı'nı yöneten Sergey Lavrov'a göre, Primakov SSCB'nin çöküşünden sonra tek yönlü olarak Batı'ya itilmiş Rus dış politikasının yönünü değiştirerek eşit ilkelere dayanan çok yönlü ve bağımsız bir dış politikaya dönüştürmüştür.⁵¹¹ Primakov'un Rusya'nın BDT ülkelerine ilişkin politikasına dikkat ayırmasını yüksek değerlendiren Lavrov'a göre, Primakov tarafından hazırlanmış Rus dış politikasının temel ilkeleri günümüz RF dış politikasında da güncelliğini korumaktadır.⁵¹²

RF dış politikasında Primakov döneminden başlayarak, Rus diplomatlar ve politika yapıcılar, Rusya'nın yalnızca Batı'nın bir uzantısı veya dünya pazarına doğal kaynaklar tedarikçisi olarak işlev görmek yerine bağımsız bir dış politikaya sahip olması gerektiğini defalarca vurgulamaya başlamışlar.⁵¹³

⁵⁰⁹ Primakov, 2004: 135.

⁵¹⁰ Roshchin, 2011: 108-109.

⁵¹¹ Интервью Министра иностранных дел С.В.Лаврова телекомпании ВГТРК в связи с юбилеем Е.М.Примакова, Москва, 28 октября 2014 года, [Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un Yevgeny Primakov'un doğum günü dolayısıyla VGTRK TV şirketiyle yaptığı röportaj, Moskova, 28 Ekim 2014], https://www.mid.ru/web/guest/vistupleniya_ministra/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/781648, (erişim tarihi: 05.02.2021).

⁵¹² Сергей Лавров: Именно Примаков сформулировал принцип многополярности мира, [Sergey Lavrov: Dünyanın çok kutupluluk ilkesini formüle eden Primakov'du], <https://russian.rt.com/article/99830>, (erişim tarihi: 05.02.2021).

⁵¹³ Mankoff, 2009: 12.

Genel olarak ele alındığında Primakov dönemi Rus dış politikası realist politikaya dönüş şeklinde tanımlanabilir. Aynı zamanda bir Avrasyacı olarak nitelendirilen Primakov'un söz konusu yaklaşımdan hareketle tek kutuplu ABD hegemonyasına karşı denge sağlayacak ve Rusya'nın önderliğinde Avrasya kutbu oluşturma düşüncesi "Primakov Doktrini" olarak bilinmektedir. Yukarıda bahsedilenlerden yola çıkarak Yeltsin iktidarının söz konusu döneminde dış politikasında kuramsal olarak realizm ve kavramsal olarak Avrasyacılığın daha etkili hale geldiği söylenebilir. Ayrıca, 1990'ların ilk yarısında olduğu gibi 1996-1999 yılları arasında da RF'nin "yakın çevre" ülkelerindeki ayrılıkçı sorunlara müdahil olmasına rağmen, Rus dış politikasında ayrılıkçılığın bir araç olarak aktif şekilde henüz etkili olmadığı kaydedilmektedir.

3.2.2. Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikası

1999 yılının sonlarına doğru sağlık sorunları yaşayan Yeltsin, yeni Başkan adayı arayışındaydı. Bu amaçla 19 Ağustos 1999 tarihinde Başbakan Stepasin'in yerine FSB başkanı Putin'i getirmiştir.⁵¹⁴ 31 Aralık 1999 tarihinde istifa eden Yeltsin'in yetkileri Putin'e geçmiş, 26 Mart 2000 tarihinde yapılmış erken seçimlerde ise %52,94 oy alarak Rusya Federasyonu'nun Başkanı seçilmiştir.⁵¹⁵ Bununla da RF tarihinde reformlar, özelleştirme, iki Çeçenistan Savaşı, ekonomik kriz gibi olayların belirgin olduğu Yeltsin dönemi kapanmıştır.

3.2.2.1. 2000-2008 Rus Dış Politikası: Büyük Güç Politikasına Dönüş

Putin'in Başkan olmasıyla RF iktidar yapılanmasında Dış İşleri Bakanlığı'nın etkisi arka plana geçmiştir. Örneğin, Yeltsin döneminde "Kozirev'in dış politikası" ya da "Primakov'un dış politikası"ndan rahatlıkla bahsedilebilirse de, Putin döneminde siyasi güç açısından çok da belirgin olmayan dışişleri bakanları İvanov ve Lavrov hakkında aynı fikir söylenmemektedir. Bunun nedeni, Putin hükûmetinde Rus dış politikasının temel çizgisinin Devlet Başkan'ı ve onun danışmanları tarafından belirlenmesiydi.⁵¹⁶

Putin iktidara geldikten sonra, pragmatist ve ulusal çıkarlara dayalı dış politika izleyeceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, Rusya'nın uluslararası konumunu ve dünyadaki otoritesini güçlendirmek, dış ilişkilerde ekonomik verimliliğin artırılmasını, yurt dışındaki Rus vatandaşlarının haklarının korunmasını Rus dış politikasının temel kriterleri olarak

⁵¹⁴ Kotz ve Weir, 2007: 268.

⁵¹⁵ Выборы Президента Российской Федерации 2000 года, Центральная Избирательная Комиссия Российской Федерации, [2000 yılında Rusya Federasyonu Başkanı seçimleri, Rusya Federasyonu Merkez Seçim Komisyonu], http://www.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/2000/, (erişim tarihi: 09.02.2021).

⁵¹⁶ Mankoff, 2009: 55.

belirlemiştir. Ayrıca, BDT ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi devlet politikasının ana çizgisi olarak nitelendirilmiştir.⁵¹⁷

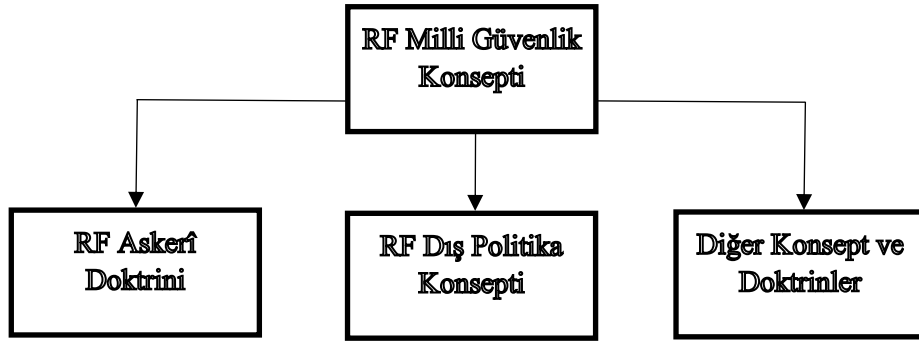
NATO'nun eski Yugoslavya'ya yönelik askerî müdahalesi, doğruya doğru genişleme çabaları ve Stratejik Konsepti'ndeki değişiklikler yeni göreve gelmiş Putin iktidarında ulusal güvenlik politikaları ve dış politikayı güncellemek ihtiyacı doğurmuştur. NATO'nun 1997 tarihli Konsepti'nin 5. maddesine göre, söz konusu kuruluş üye devletlerin topraklarının savunulmasıyla yetinmeyip, sorumluluk alanı dışındaki coğrafi alanlardaki etnik ve bölgesel çatışmalara da müdahale edebilecekti. Ayrıca Rus siyasi eliti içerisinde, söz konusu dönemde “terörle mücadele operasyonu” olarak tanımlanan İkinci Çeçenistan Savaşı'nı yürüten Rusya'ya karşı NATO'nun askerî müdahale edebileceği de konuşulmaktaydı.⁵¹⁸ Bu nedenlerin de etkisiyle Putin göreve gelir gelmez ülkenin ulusal güvenlik, askerî ve dış politikasına ilişkin üç önemli belgeyi onaylayarak yürürlüğe dâhil etmiştir: i) 10 Ocak 2000 tarihli Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Konsepti; ii) 21 Nisan 2000 tarihli Rusya Federasyonu Askerî Doktrini; iii) 28 Haziran 2000 tarihli Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti.

RF dış politikasının önceliklerinin kavranması açısından söz konusu ulusal belgelerin incelenmesi önem taşımaktadır. Yukarıdaki bölümlerde 1993 Dış Politika Konsepti, 1995 Askerî Doktrini ve 1997 Ulusal Güvenlik Konsepti'ne değinilmiştir. Devletin iktidar yapılanmasında merkezileşmenin güçlendirilmesi, iç ve dış ulusal güvenliğin sağlanmasına önem veren Putin'in yönetime gelmesiyle RF güvenlik ve dış politikasının kavramsallaştırılmasına özel önem yüklenmiştir. Önce Rusya'nın askerî-güvenlik ve dış politikasının temel ilkelerinin belirlendiği Ulusal Güvenlik Konsepti, bunu takiben bahsi geçen diğer konsept ve doktrinler kabul edilmiştir. (Tablo 2).

⁵¹⁷ Выдержки из стенографического отчета о заседании Государственного совета по проблемам внешней политики России, Официальный сайт Президента России, [Rusya Dış Politikası meselelerine ilişkin Devlet Konseyi'nin toplantısına dair sözlü rapordan alıntılar, Rusya Devlet Başkanı'nın resmi web sitesi], <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24689>, (erişim tarihi: 10.02.2021).

⁵¹⁸ Sapmaz, 2018: 101-102.

Tablo 3.3.2.2.11: Rusya Federasyonu’nun Güvenlik Politikaları ve Dış Politikasının Hukuki-Kavramsal Çerçevesi⁵¹⁹

RF Ulusal Güvenlik Konsepti, Rusya’nın söz konusu dönemde güvenlik tehditlerine ilişkin algılarını anlamak açısından önem taşımaktadır. Konsept’te Rusya’nın siyasi, ekonomik, askerî ve diğer alanlarda konumunu zayıflatmayı amaçlayan bir dizi devletin çabalarının var olduğuna, uluslararası alanda çatışmaların çözümünde Rusya’nın çıkarlarını görmezden gelme girişimlerinin uluslararası güvenlik ve istikrarı zayıflatabileceğine vurgu yapılmıştır.

Konsept’in “Rusya Federasyonu’nun ulusal güvenliğine yönelik tehditler” başlıklı üçüncü bölümünde uluslararası alanda RF güvenliğine karşı başlıca tehditler sıralanmıştır. Nitekim ayrı ayrı devletlerin başta BM ve AGİT olmak üzere uluslararası güvenliğin sağlanması açısından önemli uluslararası kuruluşların rolünü azaltma isteği, başta NATO olmak üzere askerî-politik blokların ve ittifakların güçlendirilmesi, Rusya’nın “yakın çevre”sinde yabancı askerî üslerin ve büyük askerî birliklerin ortaya çıkma olasılığı, BDT’deki entegrasyon süreçlerinin zayıflaması, Rusya’nın ve BDT devletlerinin devlet sınırları yakınında çatışmaların ortaya çıkması ve artması belgede Rusya ulusal güvenliğine tehdit olarak nitelendirilmiştir.⁵²⁰

1997 tarihli Ulusal Güvenlik Konsepti’nde olduğu gibi, 2000 tarihli Ulusal Güvenlik Konsepti’nde de nükleer silahlar belgenin kilit unsurlarından biri olmaya devam etmiştir. Ülkenin ekonomik kriz içerisinde olması ve bunun sonucunda etkili konvansiyonel kuvvetleri kullanma kabiliyetindeki düşüş göz önüne alındığında, nükleer silahların tek gerçek savunma seçeneği olduğu zımnen kabul edilmiştir. Bununla beraber, iki belge arasında nükleer gücün kullanımı durumları açısından farklılık yer almıştır. Nitekim 1997 Konsepti, nükleer silah kullanımına yalnızca “Rusya Federasyonu’nun varlığına yönelik bir tehdit olması durumunda”

⁵¹⁹ Haas, 2004: 5.

⁵²⁰ National Security Concept of the Russian Federation of 10 January 2000, https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/589768?p_p_id=101_INSTANCE_CptICkB6BZ29&_101_INSTANCE_CptICkB6BZ29_languageId=en_GB, (erişim tarihi: 01.06.2021).

izin veriyordu, ancak yeni Konsept'te, "krizi çözmenin diğer tüm yolları tükenmişse, silahlı saldırıyı püskürtmek için" nükleer silah kullanımına izin verilmekteydi.⁵²¹

RF Askerî Doktrini, Ulusal Güvenlik Konsepti'nde belirlenen temel stratejilerin askerî-güvenlik kısmının devamı niteliğini taşıyan bir belge olarak kabul edilmiştir. Doktrin'in birinci bölümünün 5. maddesinde RF askerî-politik güvenliğine dış tehditlerden bahsedilmiştir. RF ve müttefiklerinin topraklarındaki operasyonlara sevk edilmek amacıyla diğer devletlerinin topraklarında silahlı oluşum ve grupların oluşturulması, donatılması ve eğitimi; Askerî blokların ve ittifakların RF'nin askerî güvenliğine zarar verecek şekilde genişletilmesi; RF ve müttefiklerinin devlet sınırının yakınında aynı zamanda onların bitişiğindeki denizlerde mevcut güç dengesinin ihlal edilmesine yol açan askerî birliklerin oluşturulması; Uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde RF'nin çıkarlarını görmezden gelmeye, çok kutuplu dünyanın etkili merkezlerinden biri olarak güçlenmesine karşı çıkmaya çalışılması; RF devlet sınırına ve müttefiklerinin sınırlarına yakın silahlı çatışma yataklarının varlığı; RF vatandaşlarının yabancı devletlerde ayrımcılığa maruz kalması, onların hak ve özgürlüklerinin ve meşru menfaatlerinin bastırılması RF askerî güvenliğine dış tehdit olarak belirtilmiştir.⁵²²

"*Putin Doktrini*" olarak da bilinen "*Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti*"nin ikinci bölümünde ise, ABD'nin ekonomik ve siyasi hâkimiyetiyle tek kutuplu bir uluslararası sistem oluşturma çabası, uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde sınırlı sayıda devletlerin yer aldığı Batı merkezli kuruluşların ön plana çıkması ve BM Güvenlik Konseyi'nin rolünün zayıflaması Rusya'nın ulusal çıkarlarına tehdit olarak değerlendirilmiştir. Konsept'de NATO'nun siyasi ve askerî yönergelerinin birçok parametreler açısından Rusya'nın ulusal güvenlik çıkarlarıyla çakıştığı fikri yer almıştır. Bu çelişki, NATO'nun stratejik konseptinin, Washington Antlaşması bölgesi dışında BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımını olmaksızın askerî operasyonların yürütülmesini dışlamayan hükümleri ve NATO'nun genişlemesi şeklinde açıklanmıştır. Avrupa Birliği'nin yanı sıra, Japonya, Çin, Hindistan, İran gibi Asya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır.

Dördüncü bölümde BDT ülkeleriyle ilişkiler, Rus dış politikasının öncelikli alanı olarak belirlenmiştir. Söz konusu ülkelerle ilişkilerin Rusya'nın ulusal güvenlik görevlerine uygun şekilde sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda, Rusya dışında ikamet eden Rus

⁵²¹ Brannon, 2009: 35.

⁵²² 21 Nisan 2000 tarihli RF Askerî Güvenlik Doktrini'nin Rusça orijinal metni için bkz., Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г., [21 Nisan 2000 tarihli Rusya Federasyonu'nun Askerî Doktrini], https://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html, (erişim tarihi: 09.03.2021).

azınlıkların haklarının korunmasının Rus dış politikası için özel önem taşıdığı tekrarlı belirtilmiştir.⁵²³

Yukarıda bahsedilen stratejik belgelerin maddeleri, yeni göreve gelmiş Putin'in dış politikasının ana hatlarının habercisi olmuştur: Rusya, ABD istemese bile, zamanında (SSCB döneminde) uluslararası politikada kendi çıkarları ve müttefikleri olan büyük güç olmuştur ve yine büyük güç olacaktır.⁵²⁴ Ayrıca, Rusya'nın güvenliğine sıkı bir şekilde vurgu yapıldığı söz konusu belgelerde, bu güvenlik stratejisinde "yakın çevre" ülkelerinin bir güvenlik alanı olarak algılanması da açık şekilde hissedilmektedir.

Rusya bu alanda politikalarını sürdürerek 12 Ekim 2000 tarihinde BDT bölgesinde 5 üyeden oluşan (*RF, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan*) Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun⁵²⁵ kurulmasını başarmıştır. 7 Ekim 2002 tarihinde ise, KGA'yı 5 üyeden oluşan (*RF, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Ermenistan*) Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) dönüştürmeyi başarmakla yeni boyuta çıkarmıştır. Nitekim söz konusu örgüt BDT'den ayrı, tamamen askerî bir örgüt olmakla, aynı zamanda BDT coğrafyasında ilk askerî-siyasi bloku ortaya çıkarmıştır.⁵²⁶ Bu anlaşmaya göre, üye devletler başka herhangi bir askerî örgüte üye olmayacaklar (*madde 4*), birbirlerine karşı düzenlenen askerî operasyonlara katılmayacaklar ve üye devletlerden herhangi birisine yapılacak saldırı tüm üyelere yapılmış sayılacaktır (*madde 7*).⁵²⁷

Rusya söz konusu dönemde Avrasya'nın diğer gelişen gücü olan Çin'le de işbirliğini genişletmiştir. Nitekim 1997 Şanghay Antlaşması üzerinden kurulan işbirliği genişletilmiş, 15 Haziran 2001 tarihinde Şanghay Beşlisi'ne Özbekistan'nın da katılmasıyla Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kurulmuştur. ŞİÖ, ekonomik ve güvenlik ittifakı olmakla beraber, Sovyet sonrası dönemde hem Rusya'nın hem de Çin'in Orta Asya'ya yönelik bölgesel stratejisinin önemli parçası olmuştur.⁵²⁸ Söz konusu örgüt, Rusya'nın ABD ile Orta Asya'da rekabet açısından kullandığı önemli bir mekanizmaya dönüşmüştür.⁵²⁹

Post Sovyet ülkelerinin Batı'yla entegrasyonunun askerî ayağını NATO'yla ilişkiler oluştursa da, söz konusu entegrasyonun ekonomik ayağında AB ile ilişkiler güncel olmaya

⁵²³ Концепция внешней политики Российской Федерации от 28 июня 2000 г., [28 Haziran 2000 tarihli Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti], <https://docs.cntd.ru/document/901764263>, (erişim tarihi: 05.03.2021).

⁵²⁴ Kipp, 2011: 103-104.

⁵²⁵ Евразийское Экономическое Сообщество, [Avrasya Ekonomik Topluluğu], <http://www.evrazes.com/about/history>, (erişim tarihi: 23.04.2021).

⁵²⁶ Purtaş, 2006: 172.

⁵²⁷ Устав Организации Договора о коллективной безопасности, [Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı'nın Tüzüğü], https://odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti/, (erişim tarihi: 07.04.2021).

⁵²⁸ Aris, 2011: 1.

⁵²⁹ Purtaş, 2006: 172.

başlamıştır. Nitekim 1 Mayıs 2004 tarihinde Çekya, Slovakya, Macaristan, Polonya gibi eski Varşova Paktı ülkelerinin ve Estonya, Litvanya ve Letonya gibi eski SSCB ülkelerinin AB'ye katılımı gerçekleşmiştir.⁵³⁰ Aynı yılda, AB tarafından komşuluğundaki ülkelere istikrarı, güvenliği ve refahı desteklemek ve teşvik etmek amacıyla Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) başlatmıştır. Söz konusu program Akdeniz'in güney ve doğusunda yer alan ülkelerin yanı sıra, post Sovyet ülkeleri olan Belarus, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da kapsamaktaydı. AB ile mevzubahis post Sovyet ülkeler arasındaki ilişkilerde söz konusu gelişmeler Rus siyasal eliti içerisinde ekonomik güvenlik açısından AB, Rusya için NATO gibi geleneksel rakipten daha ciddi tehditler oluşturabileceği anlaşılmıştır. Ayrıca, Rus politika yapımcıları tarafından NATO ve AB'yi Rusya'ya belirli normlar ve değerler dikte etmeye çalışan kuruluşlar gibi algılayarak, onların tek bir aktör olarak değerlendirilmesine başlanılmıştır.⁵³¹

11 Eylül 2000 saldırılarından sonra Rusya ve ABD arasında ilişkilerde kısa bir dönem yumuşama yaşanmıştır. İç politikada Çeçen terörizmiyle mücadele eden Rusya, ABD'nin teröre karşı mücadelesinde destek sergilemiştir. Buna karşılık olarak dönemin ABD Başkanı George W. Bush ve Dışişleri Bakanı Colin Powell 11 Eylül'ü Soğuk Savaş'ın gerçekten bittiği tarih olarak nitelendirmiştir.⁵³²

14 Mart 2004 tarihinde Putin %71,31 oyla⁵³³ ikinci defa RF Devlet Başkanı seçilmiştir. Putin'in birinci Başkanlığı döneminde Orta Doğu'daki istikrarsızlık nedeniyle birincil enerji fiyatlarının yükselmesi, aynı zamanda Putin yönetiminin etkili iç siyasi ve finansal faaliyetleri nedeniyle Rusya ekonomik açıdan daha istikrarlı duruma gelmiştir.⁵³⁴ Örneğin, Rusya 2006 yılına kadar dış borçlarının tamamını kapatmakla beraber, IMF'ye 20 milyar dolar borç verebilecek kapasiteye yükselmeyi başarmıştır.⁵³⁵ Ekonomik istikrar Rusya'yı dış politikada da daha güçlü kılmış ve büyük güç politikası sergilemek açısından öz güven vermiştir. Örneğin, Putin'in Nisan 2005 tarihinde "RF Federal Meclisine Müracaat"ının metninde Sovyetler Birliği'nin çöküşünü 20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi olarak nitelendirmesi Rusya'nın

⁵³⁰ The history of the European Union – 2004, An official website of the European Union, https://europa.eu/european-union/about-eu/history/2000-2009/2004_en, (erişim tarihi: 06.06.2021).

⁵³¹ Haukkala, 2010: 168.

⁵³² Herd, 2002: 357-358.

⁵³³ Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, Выборы Президента Российской Федерации в 14 марта 2004 г., [Rusya Federasyonu Merkezi Seçim Kurulu, 14 Mart 2004 tarihli Rusya Federasyonu Başkanının Seçimi], http://www.vybory.izbirkom.ru/region/izbirkom?action=show&root=0&tvld=1001000882951&vrn=1001000882950&prver=0&pronetvd=null®ion=0&sub_region=0&type=227&report_mode=null, (erişim tarihi: 01.06.2021).

⁵³⁴ Çaşın, 2016: 366.

⁵³⁵ Ahrend, 2006: 46.

büyük güç dış politikası uygulayacağını habercisi olmuştur.⁵³⁶ Söz konusu dönemde, Rusya NATO'nun doğuya doğru beşinci genişlemesine karşı yumuşak tavır sergilese de, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan gibi “yakın çevre” ülkelerinde yaşanan renkli devrimlerde ABD'nin rol alması ihtimalinin de etkisiyle Rusya ve ABD arasındaki ilişkiler olumsuz yönde gelişmiştir.⁵³⁷ Kremlin, ABD'nin Rusya'nın özel ilgi alanı olan post Sovyet ülkelere renkli devrimler aracılığıyla “siyasi yayılcılığı” Rusya'nın jeopolitik olarak bu alandan itilmesinin yanı sıra, Moskova'daki siyasi rejimin değiştirilmesinin de provasını olarak algılamıştır. NATO ise, Kremlin'in söz konusu protestolarını Rusya'nın post Sovyet ülkelerini kendi jeopolitik çevresinde tutma çabalarının ispatı olarak kavramıştır.⁵³⁸

10 Şubat 2007 tarihinde Putin'in *Güvenlik Politikaları Meselelerine İlişkin 43. Uluslararası Münih Konferansı*'nda yaptığı konuşma Rusya ve Batı ilişkilerinde dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. Putin ABD'yi dünya hegemonyası ve tek kutuplu dünya kurma girişimleri açısından sert eleştirmiştir. Konuşmasında ABD'nin BM yaptırımını olmaksızın diğer ülkelere askerî müdahalesini uluslararası hukukun temel prensiplerinin ihlali olarak değerlendiren Putin, ABD'nin tek devlet olarak ulusal sınırlarının ötesine çıktığını belirtmiştir. Putin, ABD'nin diğer halklara siyasal, ekonomik ve kültürel değerler dayatmasını eleştirmiş, bunun sonucunda uluslararası sistemde kimsenin kendini güvende hissetmediğini ve bu politikaların silahlanma yarışını tetiklediğini ifade etmiştir.⁵³⁹ Putin'in Münih konuşmasıyla yaklaşık 15 yıl savunmacı dış politika izleyen Rusya'nın kendisine güvenini yeniden kazandığını, uluslararası politikada oyunun kurallarının sadece ABD tarafından belirlenmesine müsaade etmeyeceğini, bununla beraber Rusya'nın küresel büyük güç olarak artık geri döndüğünü ifade eden mesaj ortaya koyulmuştur.⁵⁴⁰

Putin iktidarının 2000-2008 dönemi genel olarak değerlendirildiğinde, Putin'in realist politikası, devletin güç yapısını merkezileştirilmesi ve dış politikada Moskova merkezli çoğulculuğun geliştirilmesi açısından yukarıdaki bölümlerde de incelenen Dugin'in Neo-Avrasyacı yaklaşımıyla birebir örtüştüğünden bahsedilebilir. Bunun yanı sıra, yine Dugin'in Neo-Avrasyacı çizgisinde de savunulduğu gibi Rusya ABD'ye (*Dugin'in değimiyle, Atlantikçi güçlere*) karşı denge oluşturmak için Rimland'ın doğu kanadı olan ülkelerle (*Örneğin, Çin,*

⁵³⁶ Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, (erişim tarihi: 15.04.2021).

⁵³⁷ İsmayıl, 2017: 20.

⁵³⁸ Тренин, 2015: 13-25.

⁵³⁹ Putin'in Münih konuşmasının Rusça metni için bkz., Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, (erişim tarihi: 23.04.2021); Konuşmanın İngilizce metni için bkz., Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, (erişim tarihi: 23.04.2021).

⁵⁴⁰ İsmayıl, 2017: 22.

Hindistan, İran) işbirliğini genişletmiştir. Ayrıca, söz konusu dönemde Rusya'nın iç istikrarı ve nispeten ekonomik refahı sağlaması sonucunda büyük güç politikası yürütme kapasitesinin arttığı ve jeopolitik ilgi alanlarını daha radikal biçimde koruma gücüne ulaştığının belirtilmesi gerekmektedir. Zira yukarıda incelenen RF güvenlik ve dış politikasına ilişkin ulusal belgelerin metinlerinden de Rusya'nın büyük güç politikası izlemek niyeti ve NATO'nun genişlemesini ulusal güvenliğe tehdit olarak algıladığı, aynı zamanda post Sovyet ülkelerinin Rusya için özel önem taşıdığı anlaşılmaktadır. İlerideki bölümlerde de açıklanacağı gibi, realist bir dış politika sergileyen RF, Baltık ülkelerinin NATO'ya entegrasyon sürecine karşı daha yumuşak tavır sergilemişse de, 2008 sonrası diğer post Sovyet ülkelerinin NATO'ya entegrasyon girişimlerine karşı saldırgan realist dış politik tutum ortaya koymak açısından daha güçlü hale gelmiştir.

Tablo 3.2.2: 2000'li yıllarda RF'nin Post Sovyet ülkelerinde askerî üsleri ⁵⁴¹

ÜLKE ADI	RF ASKERİ BİRLİKLERİ	
	Üssün Konumu	Askerî Birliğin Adı
Belarus	Ganchevichi	"Volga" Radar İstasyonu
	Vileika	"Vileika" Askerî Deniz Filosu, 43. İrtibat Merkezi
Ukrayna	Sivastopol	Karadeniz Filosu
Moldova	Tiraspol, ayrılıkçı Transdinyester bölgesi	Transdinyester bölgesindeki Rus Askerî Üssü
Gürcistan ⁵⁴²	Ahılkelek	62. Rus Askerî Üssü
	Batum	12. Rus Askerî Üssü
Ermenistan	Gümrü	102. Rus Askerî Üssü
Azerbaycan ⁵⁴³	Gabala	Gabala Radar İstasyonu
Kazakistan	Sarı-Şagan	37. Hava Birlikleri
	Baykonur	14 ileme mekanizmalı 9 atış rampası
Kırgızistan	Kara-Balta, Çaldovar	Askerî Deniz Filosu, İrtibat Merkezi
Tacikistan	Nurek	37. Hava Birlikleri, Uydu Kontrol Merkezi

⁵⁴¹ Бабкин и Мясников, "Создается Анти-Варшавский Блок", [Babkin A. ve Myasnikov V., Varşova Karşısı Blok Oluşturulmaktadır], *Независимая Газета*, No. 33 (3713), 17.02.2006.

⁵⁴² 2007 yılında RF'nin Gürcistan'daki Askerî üsleri kapatılmıştır.

⁵⁴³ 2012 yılında RF'nin Azerbaycan'daki Radar İstasyonu kapatılmıştır.

Harita 3.2.2.1: NATO'nun 2004 genişlemesinden 2007 yılına kadarki süreçte Avrupa'da NATO ülkeleri, RF ve RF'nin askerî varlığı olan Post Sovyet ülkeleri ⁵⁴⁴

⁵⁴⁴Tarafımızca düzenlenen haritada NATO üyesi ülkeler *mavi*, Rusya Federasyonu *koyu turuncu*, Rusya Federasyonu'nun askerî üssü olan post Sovyet ülkeleri ise *açık turuncu* renkle gösterilmiştir.

3.2.2.2. 2008-2012 Rus Dış Politikası: Batı'ya Direnen Rusya

2 Mart 2008 seçimlerinde Rusya Federasyonu'nun Devlet Başkanı olarak %70,28 oyla⁵⁴⁵ Dimitri Medvedev seçilmiş, Putin Başbakan görevine getirilmiştir.⁵⁴⁶ Medvedev dönemi RF dış politikasının ana çizgisini Rusya'nın uluslararası toplum, NATO ve AB ile eşit şartlar çerçevesinde entegrasyonu oluştursa da, söz konusu entegrasyon çizgisi Rusya'nın ulusal çıkarlarını ve uluslararası politikaya dair pragmatik yaklaşımının ihmal edilmemesiyle sınırlanmaktaydı.⁵⁴⁷ Nitekim söz konusu dönemde Avro-Atlantik İttifak tarafından Rusya'nın "yakın çevre" ülkeleriyle yeni entegrasyon girişimlerinin başlatılması sonucunda RF'nin dış politikada daha radikal tutum benimsemesi ulusal çıkarların RF dış politikasında kırmızı çizgi oluşturmasının kanıtı olmuştur.

Nitekim 3 Nisan 2008 tarihinde NATO Konseyi'nin Bükreş'teki toplantısının deklarasyonu yayınlanmıştır. Deklarasyon'un 23. maddesinde NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'ın söz konusu İttifak'a üye olma girişimlerinin sıcak karşılandığı ve gelecekte üyeliğe kabul edileceğine dair anlaşmaya varıldığı belirtilmiştir. Ayrıca her iki ülkedeki demokratik reformların NATO tarafından memnuniyetle karşılandığı ve söz konusu ülkelerin NATO'ya doğrudan üyelik konusunda atacağı sıradaki adımın İttifak'ın Üyelik Eylem Planı'na/Membership Action Plan'a (MAP) katılımı olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴⁸ Deklarasyon'un söz konusu maddesi, NATO'nun doğuya – Rusya sınırlarına doğru genişlemesinin yeni dalgasını gerçekleştirmek niyetinin somut adımları niteliği taşımaktaydı.

26 Mayıs 2008 tarihinde ise, Avrupa Birliği yine Rusya'nın "yakın çevre"sinde yer alan altı ülke (Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Belarus, Ermenistan ve Azerbaycan) ile jeopolitik girişim olarak nitelendirilen Doğu Ortaklığı programını öne sürmüştür.⁵⁴⁹ Doğu Ortaklığı'nın temel amacı, Avrupa Birliği ve ilgili ortak ülkeler arasında siyasi birliği ve daha fazla ekonomik entegrasyonu hızlandırmak için gerekli koşulların yaratılmasıydı.⁵⁵⁰

⁵⁴⁵ Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, Выборы Президента Российской Федерации в 2 марта 2008 г., [Rusya Federasyonu Merkezi Seçim Kurulu, 2 Mart 2008 tarihli Rusya Federasyonu Başkanının Seçimi], http://www.vybory.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=10010002249920&vm=100100022176412®ion=0&global=1&sub_region=0&prver=0&prnetvd=null&vibid=10010002249920&type=227, (erişim tarihi: 01.06.2021).

⁵⁴⁶ Указ Президента Российской Федерации от 08.05.2008 г. № 723, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanının 08.05.2008 tarihli ve 723 sayılı Kararnamesi], <http://special.kremlin.ru/acts/bank/27389>, (erişim tarihi: 01.06.2021).

⁵⁴⁷ "Foreign Policy of the Russian Federation", **International Yearbook**, CIDOB, 2010: 227.

⁵⁴⁸ 2 Nisan 2008 tarihli Bükreş Deklarasyonu'nun metni için bkz., https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm, (erişim tarihi: 02.06.2021).

⁵⁴⁹ Alizade, 2020: 70.

⁵⁵⁰ Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2009, https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf, (erişim tarihi: 01.06.2021).

Söz konusu gelişmelerden kısa süre sonra Medvedev tarafından onaylanarak yürürlüğe giren 12 Temmuz 2008 tarihli yeni RF Dış politika Konsepti'nde⁵⁵¹ de NATO ile Ukrayna ve Gürcistan ilişkilerindeki mevzubahis gelişmeler dikkate alınmıştır. Konsept'te ulusal çıkarlar üzerinde gelişmeyi başarmış Yeni Rusya'nın artık güçlendiği ve uluslararası ilişkilerde rolünün arttığı, aynı zamanda dış politikada pragmatik, dengeli ve çok vektörlü politikanın yürütüldüğü vurgulanmıştır. Belgenin dördüncü bölümünde, RF'nin BDT alanında Rusya'nın katılımı olmadan diğer bölgesel kuruluşlar ve diğer yapıların oluşturulmasına karşı, söz konusu yapıların Rusya'nın kendi meşru çıkarlarına karşı saygısını dikkate alarak tutum sergileyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca, RF'nin NATO'nun genişlemesine, özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ı ittifaka kabul etme planlarına ve ayrıca NATO'nun askerî altyapısını Rusya sınırlarına yaklaştırmaya karşı tutum sergileyeceği açıkça belirtilmiştir.

2008 Konsept'inden itibaren Rus dış politikasının kavramsallaştırılmasında ilerideki bölümlerde de anlatılacak olan "Rus Dünyası/Russkiy Mir" olgusuna vurgu yapılmaya başlanmıştır. Nitekim üçüncü bölümde, Rus nüfustan oluşan Rus diasporasını – Russkiy Mir'i – esas alarak, Rus dilinin alanını genişletmek ve güçlendirmek de dâhil olmak üzere, uluslararası hukuk ve mevcut ikili anlaşmalar temelinde, Rusya dışında yaşayan Rus vatandaşlarının ve yurttaşlarının haklarını ve meşru çıkarlarını korumak RF dış politikasının öncelikleri içerisinde sıralanmıştır.

Konsept'in yukarıda anlatılan söz konusu hususları Rusya'nın NATO'nun genişleme sürecine somut adımlarla tepki göstermesi için zemin rolünü oynamıştır. Nitekim Konsept'in yürürlüğe girdiği tarihten kısa süre sonra, Ağustos 2008'de Gürcistan devleti merkezi yönetimin tesisi amacıyla kendi sınırları içerisinde ayrılıkçı Güney Osetya'ya askerî müdahale edince Rusya, Güney Osetya ve Abhazya'da yaşayanların RF vatandaşı olduğunu gerekçe göstererek Gürcistan'a askerî müdahale gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra RF, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü kapsamına dâhil olan her iki ayrılıkçı oluşumun bağımsızlığını tanımıştır.⁵⁵²

Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi Rus dış politikasının Avro-Atlantik güçler karşısında güvenlik tehditlerine karşı somut tepki şeklinde nitelendirilmiştir. Aynı zamanda, söz konusu girişim Medvedev dönemi Rus dış politikasının 1990'lı yıllardan itibaren gündeme getirilen çok kutuplu dünya düşüncesinin gerçekleştirilmesi yolunda atılan somut adım olarak değerlendirilmiştir.⁵⁵³ Nitekim dönemin RF Dış İşleri Bakanı S. Lavrov, tek kutuplu dünyanın

⁵⁵¹ Концепция Внешней Политики Российской Федерации от 12 июля 2008 г., [12 Temmuz 2008 tarihli Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti], https://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/ckNonkJE02Bw/content/id/330907, (erişim tarihi: 02.06.2021).

⁵⁵² Tellal, 2010: 227.

⁵⁵³ Makarychev, 2010: 167.

Rusya'nın Gürcistan üzerinde askerî zaferinden hemen sonra ortadan kalktığını ifade etmiştir.⁵⁵⁴

31 Ağustos 2008 tarihinde Medvedev, RF dış politikasını inşa etmeyi planladığı beş “pozisyon” açıklamıştır: i) RF uluslararası hukuk ilkelerinin üstünlüğünü kabul etmektedir ve diğer ülkelerle ilişkileri bu ilkeler çerçevesinde geliştirecektir; ii) RF tek kutuplu bir dünya düzenini kabul etmeyecektir; iii) Hiçbir ülkeyle karşı karşıya gelmek istemeyen ve kendini izole etmek fikrinde olmayan RF, Avrupa ve ABD ile ilişkileri genişletmek niyetindedir; iv) Yurtdışında ikamet eden RF vatandaşlarının ve iş çevresinin haysiyetinin korunması RF dış politikasının önceliğidir. Bu yönde herhangi bir baskıya maruz kalırlarsa RF tarafından gereken agresif cevap verilecektir; v) Rusya'nın da dünyadaki diğer ülkeler gibi, ayrıcalıklı çıkarları olan bölgeleri mevcuttur. Bu bölgelerde Rusya'nın geleneksel olarak dostane ve tarihsel olarak özel ilişkilerle bağlı olduğu ülkeler yer almaktalar. Söz konusu ülkelerle çok dikkatli çalışılacaktır.⁵⁵⁵

13 Mayıs 2009 tarihinde “2020 yılına kadar Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Stratejisi” yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁵⁶ Strateji belgesinde önceki stratejik belgelerde olduğu gibi, çok kutuplu dünya koşullarında uluslararası istikrarı ve karşılıklı yarara dayalı işbirliğinin desteklenmesi faaliyetlerinin sürdürülmesi, aynı zamanda Rusya'nın bir dünya gücüne dönüştürülmesi RF'nin ulusal çıkarları sırasında yer almıştır (*madde 21*). Uluslararası güvenlik alanında Rusya'nın devlet egemenliğini ve ulusal çıkarlarını korumak için siyasi, hukuki, dış ekonomik, askerî ve diğer araçların kullanımına bağlı kalacağı ifade edilmiştir (*madde 19*).

Belgede, Avro-Atlantik bölgesinde, özellikle NATO odaklı küresel ve bölgesel güvenlik sisteminin başarısızlığının, aynı zamanda güvenliğin sağlanmasında hukuki araç ve mekanizmaların eksikliğinin uluslararası güvenliğe tehdit oluşturduğu ifade edilmiştir (*madde 8*). AB ile ilişkilerin geliştirilmesine önem veren RF'nin Avro-Atlantik bölgesinde hukuki temele dayalı yeni güvenlik sisteminin oluşturulmasının da ulusal çıkarlar kapsamında olduğu belirtilmiştir (*madde 16*). RF'nin bu doğrultuda NATO'yla da eşitlik prensibi temelinde işbirliği yapabileceğinin vurgulanmasıyla (*madde 17*) beraber, ABD füze savunma

⁵⁵⁴ Лавров, 2008; Makalenin Rusça orijinal metnine çevrimiçi olarak bkz., Статья Министра иностранных дел России С.В.Лаврова "Внешняя политика России и новое качество геополитической ситуации" для "Дипломатического ежегодника 2008", https://www.mid.ru/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/312862, (erişim tarihi: 04.06.2021).

⁵⁵⁵ Интервью Дмитрия Медведева российским телеканалам в 31 августа 2008, [Dmitry Medvedev'in 31 Ağustos 2008 tarihinde Rus TV kanallarıyla yaptığı röportaj], <http://kremlin.ru/events/president/news/1276>, (erişim tarihi: 04.06.2021).

⁵⁵⁶ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, [2020 yılına kadar Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Stratejisi], <http://www.kremlin.ru/supplement/424>, (erişim tarihi: 04.06.2021).

sistemlerinin Avrupa’da olası yerleştirilmesinin küresel ve bölgesel istikrarı olumsuz etkileyeceği (*madde 12*) ve NATO askerî alt yapısının Rusya sınırlarına taşınmasının kabul edilmeyeceği (*madde 17*) açık şekilde belirtilmiştir.

Belgede, BDT üyesi ülkelerle ikili ve çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesinin, Rusya dış politikasının önceliği olarak değerlendirilmekle beraber, RF’nin BDT’nin yanı sıra KGA çerçevesinde bölgesel ve alt bölgesel entegrasyon ve koordinasyon potansiyelini geliştirmeye çalışacağı ifade edilmiştir (*madde 13*). Bununla beraber, Rusya’nın Avrasya Ekonomik Topluluğu’nu (AET) ekonomik entegrasyonun özü olarak gördüğü vurgulanmıştır (*madde 14*). Bundan başka, Konsept’te ŞİÖ’nün siyasi potansiyelinin güçlendirilmesi ve bu çerçevede Orta Asya bölgesinde karşılıklı güven ve ortaklığın güçlendirilmesine yardımcı olacak pratik adımların teşvik edilmesinin Rusya için özel önem taşıdığı (*madde 15*) belirtilmiştir.

RF Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin metninden de anlaşıldığı gibi, Rusya bir yandan Batı’yla karşı karşıya gelip yeni silahlandırma yarışını başlatmaktan kaçındığı gibi, öte yandan NATO üslerinin kendi sınırlarında yerleştirilmesiyle barışmamaktaydı. Bu nedenle, Medvedev Batı’ya yeni Avro-Atlantik güvenlik anlaşması projesi önermekteydi. Medvedev’in söz konusu anlaşma önerisi uluslararası hukuk ilkelerine saygı, çok kutuplu dünya düzeni, uluslararası ilişkilere çatışmasız bir yaklaşım, güvenlik alanında ittifak ve bloklardan kaçınılması gibi ilkelere dayanmaktaydı. Taslak anlaşmaya göre, imzacı devletler birbirlerinin güvenliğine zarar vermemeyi taahhüt edeceklerdi. Anlaşmaya taraf devlet herhangi bir askerî ittifaka katıldığında söz konusu anlaşmadaki ortakları için bir tehdit oluşturmamasını sağlamakta yükümlü olacaktı.⁵⁵⁷ Lakin Avrupalı liderler söz konusu güvenlik anlaşmasına heves göstermemişlerdir. Medvedev’in anlaşma projesi, ileri sürülen ilkelerin zaten BM Şartı (1945) ve Helsinki Nihai Senedi’nde (1975) var olduğu, aynı zamanda içerik eksikliği yönünden eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, Batılı devletler tarafından bu teşebbüs, Rusya’nın NATO’nun daha fazla potansiyel genişlemesine ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ABD füze savunma müzakerelerine tepki olarak ileri sürdüğü şeklinde algılanmıştır.⁵⁵⁸

Yukarıda anlatılanlardan da belli olduğu gibi, söz konusu dönem Rus dış politikası NATO’nun yanı sıra, AB’nin de genişleme girişimlerini tehdit olarak algılamıştır. AB’nin BDT ülkelerine ilişkin yürüttüğü Doğu Ortaklığı politikası RF tarafından jeopolitik tehdit olarak algılanmıştır. Avrupa’nın enerji tedarikinde Rusya’dan bağımlılığını azaltacak alternatifler arayışında olan AB için BDT ülkeleriyle ilişkiler ve alternatif enerji projeler önem

⁵⁵⁷ Проект Договора о европейской безопасности, [Avrupa Güvenliğine İlişkin Taslak Antlaşma], <http://kremlin.ru/events/president/news/6152>, (erişim tarihi: 04.06.2021).

⁵⁵⁸ “Foreign Policy of the Russian Federation”, *International Yearbook*, CIDOB, 2010: 228.

taşıymaktaydı.⁵⁵⁹ RF resmî makamları tarafından ise Moskova'nın AB'nin Doğu Ortaklığı programına karşı olmadığı, fakat söz konusu program üzerinden yürütülen Rus çıkarlarını ve BDT ülkelerinin Rusya ile ilişkilerini zayıflatma politikasına karşı olduğu ifade edilmiştir. Bir başka ifadeyle, AB'nin izleyeceği politika Doğu Ortaklığı'na katılacak ülkelere AB ile RF arasında seçim yapmak zorunda bırakmaması gerekmektedir.⁵⁶⁰

3.2.2.3. 2012 Sonrası Rus Dış Politikası: Büyük Güç Rusya

4 Mart 2012 tarihinde gerçekleşen başkanlık seçimlerinde V. Putin %63,60 oyla üçüncü kez RF başkanı seçilmiştir.⁵⁶¹ Söz konusu dönem RF dış politikası büyük güç politikası sergilenmesi açısından yeni boyuta gelmiştir. Dış politikada saldırgan realist tutum yeni evreye kadem koymuştur. Daha önce de belirtildiği gibi 2000'li yıllarında uluslararası politikada büyük güç konumunu geri kazanmaya çalışa Rusya, Putin'in birinci ve ikinci başkanlığı döneminde dünya enerji fiyatlarının yükselişi Moskova'nın Batı karşısında konumunu yükseltmiştir. Ancak Putin'in üçüncü görev süresinde Rusya'nın büyük güç özlemlerini desteklemede önemli bir rol oynayan enerji fiyatlarının istikrarlı bir şekilde düşmeye başlaması ve bunun sonucunda ekonomik koşulların dramatik bir şekilde kötüleşmesi Moskova'nın uluslararası politikadaki büyük güç konumunu tartışılır kılmaktaydı.⁵⁶²

Bu dönem RF dış politikasında meydana gelen iki olay, Rusya'nın büyük güç politikası sergileme açısından büyük değişiklikleri temsil etmiştir: Kırım'ın ilhakı ve Suriye savaşına askeri müdahale. Moskova, 2008 yılında Gürcistan'a karşı yürüttüğü savaş dışında, bu döneme kadar dış çatışmalara askeri müdahaleden dikkatle kaçındığı için, bahsi geçen adımlar Rusya'nın saldırgan dış politikasının daha radikal boyutu olarak nitelendirilebilmektedir.⁵⁶³

Bu dönemde Rusya ve ABD arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş'ın bitiminden sonraki dönemde ikili ilişkilerin en gergin dönemi olarak değerlendirilmiş ve Yeni Soğuk Savaş (*The New Cold War*) olarak nitelendirilmiştir. Dış politika uzmanları bahsi geçen gerginliğin iki ülke arasında askerî çatışma boyutuna dönüşmesi ihtimalinin çok düşük olduğu kanaatine

⁵⁵⁹ Сергунин, 2010: 207.

⁵⁶⁰ Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği Daimi Temsilcisi Vladimir Chizhov'un 18 Mayıs 2005 tarihli açıklaması için bkz., https://www.ng.ru/courier/2009-05-18/9_chizhov.html, (erişim tarihi: 15.06.2021).

⁵⁶¹ Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, Выборы Президента Российской Федерации в 4 марта 2012 г., [Rusya Federasyonu Merkezi Seçim Kurulu, 4 Mart 2012 tarihli Rusya Federasyonu Başkanının Seçimi], http://www.cikrf.ru/banners/prezident_2012/itogi/result.php, (erişim tarihi: 16.06.2021).

⁵⁶² Baldoni, 2016: 11; Makalenin çevrimiçi versiyonu için bkz., <https://www.e-ir.info/pdf/65770>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

⁵⁶³ Baldoni, 2016: 11-12.

gelmelerine rağmen, son 30 sene içerisinde ilişkilerde gelinmiş en olumsuz nokta olduğunun da altını çizmişlerdir.⁵⁶⁴

Rus dış politikasından söz konusu döneminin en belirgin özelliğinin Yeltsin döneminden itibaren devam eden Batı'yla iş birliği politikasından geri dönüşün gerçekleşmesi olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Dahası, Putin'in üçüncü başkanlık döneminden itibaren Rusya tarafından uluslararası politikada Moskova merkezli sistem kurulmaya çalışılmıştır.⁵⁶⁵ Bu politikanın en belirgin yansıması Kremlin'in AB'yi örnek alarak post Sovyet Cumhuriyetlerini birleştirecek ekonomik entegrasyon projesi gerçekleştirme politikası olmuştur. Avrasyacılık düşüncesinin belirli çizgilerinin de benimsendiği söz konusu politika sonuç itibarıyla BDT temelleri üzerinde Avrasya Birliği kurulmasını amaçlamaktaydı. Bahsi geçen politikanın gerçekleştirilmesi yolunda somut adımlar aslında daha Putin'in üçüncü başkanlık döneminden önce atılmaya başlanılmıştır. Nitekim 2010 yılında Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) bazında Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın yer aldığı Gümrük Birliği oluşturulmuştur.⁵⁶⁶ 2012 yılından ise yine Rusya, Belarus ve Kazakistan tarafından imzalanan Ortak Ekonomik Alan'ın (OEA) oluşturulmasına ilişkin anlaşma (*17 temel antlaşma*) yürürlüğe girmiştir. Daha sonra Ermenistan (2014) ve Kırgızistan'ın (2015) da katıldığı OEA'nın oluşturulmasında Avrupa Ekonomik Alanı ve Avrupa Tek Pazarı'ndan ilham alınmıştır. OEA'nın temel amacını üye devletler arasında "dört özgürlüğün" – malların, sermayenin hizmetlerin ve emeğin serbest dolaşımını sağlamak oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, devletler arası ekonomik politikaların koordinasyonu, ticaret, enerji, sanayi, finans ve b. Sektörlere ilişkin işbirliğine ilişkin konular da OEA kapsamında öngörülmüştür.⁵⁶⁷ 29 Mayıs 2014 tarihinde ise Rusya, Belarus, Kazakistan, Ermenistan ve Kırgızistan tarafından Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması imzalanarak 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁶⁸ Bununla da Kremlin'in post Sovyet alanında entegrasyonu öngören girişimlerinin yeni bir evresine geçilmiştir. Putin tarafından 12 Şubat 2013 tarihinde onaylanan Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti'nde de söz konusu politik çizgiye atıf yapılmıştır. Nitekim Konsept'te Gümrük Birliği ve OEA temelleri üzerinde entegrasyonun derinleştirilmesi Rus dış politikasının bölgesel öncelikleri içerisinde (*madde 48*) yer almıştır.⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ ЛО, 2018: 25.

⁵⁶⁵ İsmayıl, 2017: 26.

⁵⁶⁶ Gümrük Birliği'ne 2014 yılında Ermenistan, 2015 yılında ise Kırgızistan katılmıştır.

⁵⁶⁷ Евразийская Экономическая Комиссия, *Евразийская Экономическая Интеграция: Цифры и Факты*, [Avrasya Ekonomik Komisyonu, Avrasya Ekonomik Entegrasyonu: Rakamlar ve Gerçekler], 2013: 18-21.

⁵⁶⁸ Договор о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 г., [29 Mayıs 2014 tarihli Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması], https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0043610/itia_05062014, (erişim tarihi: 01.09.2021).

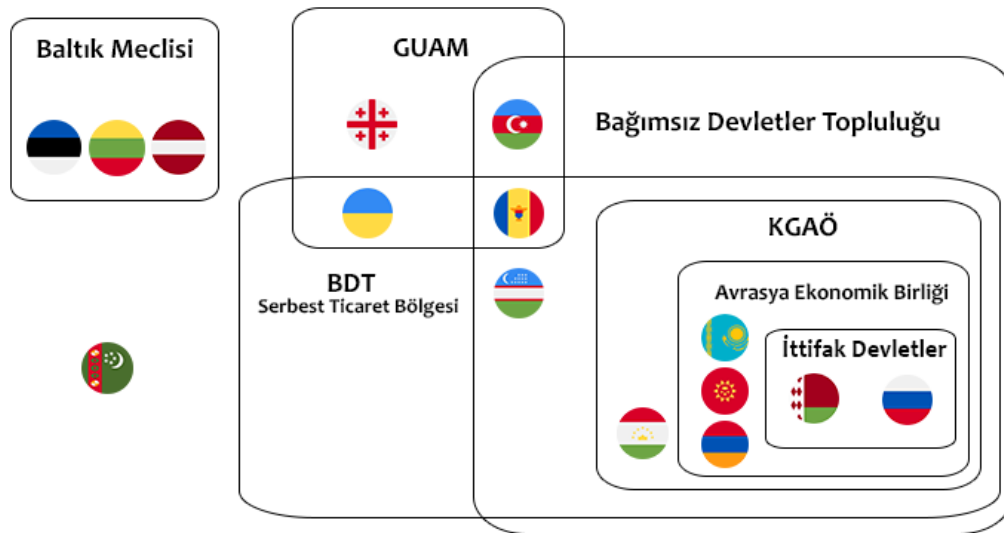
⁵⁶⁹ Концепция Внешней Политики Российской Федерации от 12 февраля 2013 г., [12 Şubat 2013 tarihli Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti], https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher

Rusya tarafından 2012-2013 yıllarında Ukrayna'ya da aktif olarak Gümrük Birliği'ne katılım teklifi sunulsa da, Moskova tarafından bu konuda Ukrayna'nın iç ekonomik ve politik dinamiklerini dikkate alınmamıştır. İlerideki bölümlerde de anlatılacak olan, Ukrayna siyasi elitinin AB'yle bütünleşmek ve Serbest Ticaret Bölgesine dâhil olma istekleri Kiev'in Moskova'nın bu teklifini geri çevirmesi ve sembolik olarak Gümrük Birliği'ne “gözlemci üye” sıfatında katılmasıyla sonuçlanmıştır.⁵⁷⁰

Lakin ilerideki bölümlerde detaylı şekilde anlatılacak olan Ukrayna'daki siyasal gelişmeler ve Batı yanlısı güçlerin yönetime geçmesi Avro-Atlantik ittifak karşısında güç kaybetmek istemeyen Moskova'yı saldırgan politika uygulamaya itmiştir. Kremlin tarafından Kırım Yarımadası'nda ve Ukrayna'nın güneydoğu bölgesinde Rus ayrılıkçılığı desteklenmiş, sonuç olarak Kırım ilhak edilmiş, Rus askeri birliklerinin müdahalesiyle Donbass bölgesinde iki ayrılıkçı cumhuriyet oluşturulmuştur.

Batılı güçlerle rekabeti sıfır toplamı oyun gibi algılayan Putin Ukrayna'yı rakiplerinin lehine kaybetmemek için saldırgan tutum sergilemiştir. Putin'in 2015 yılındaki konuşmasında da ifade ettiği gibi, “Eğer kavga kaçınılmazsa, darbeyi birinci vurmak gerekir”.⁵⁷¹ Bu aslında söz konusu dönemde Rus dış politikasının izlediği saldırgan realist tutumu ifade etmektedir.

Tablo 3.2.23.2.2.3: Post Sovyet Alanında Uluslarüstü Örgütler Ağı

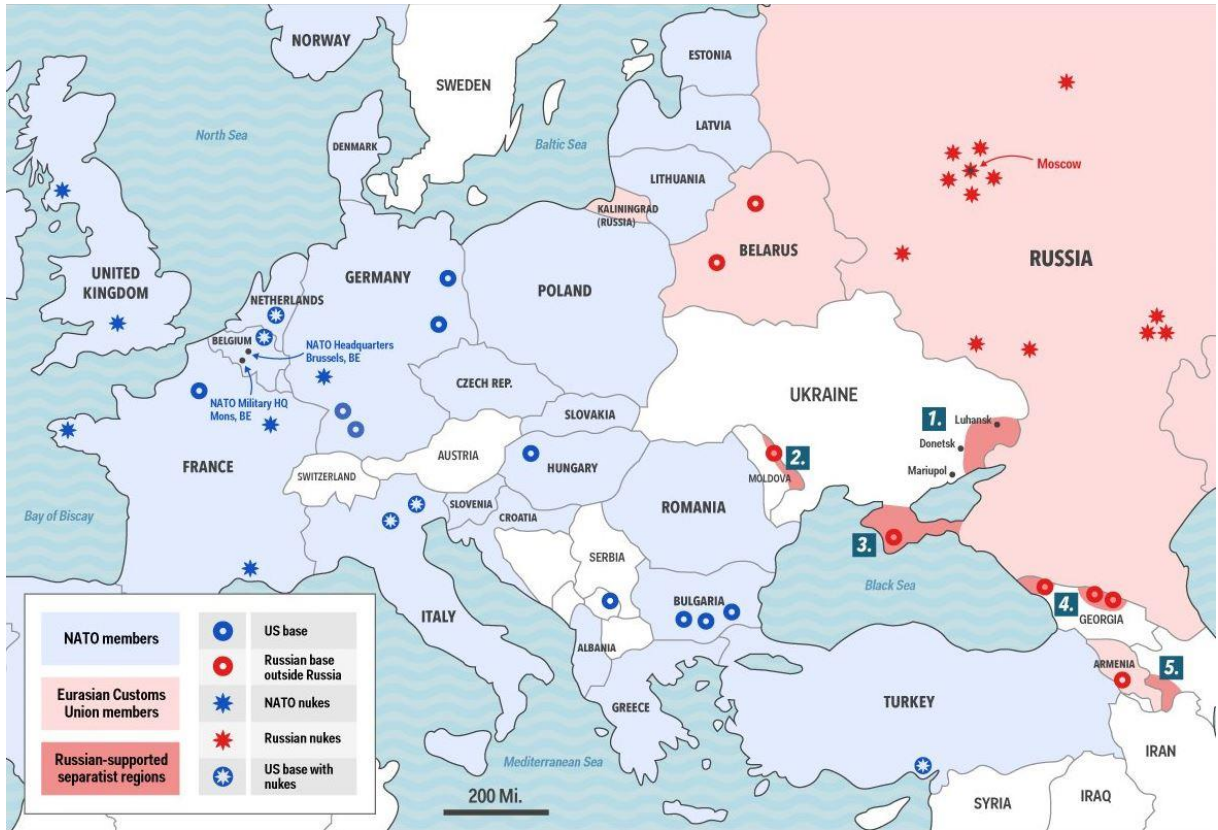

her/CptICk6BZ29/content/id/122186#sel=124:1;VSh,124:68;hv2:125:1;WUg,125:17;hal:127:1;1Ch,127:72;Vyt;129:1;2yp,129:28;Uja;130:1;2CZ,130:25;4Uj;134:1;2AZ,134:30;gEW, (erişim tarihi: 02.09.2021).

⁵⁷⁰ Пантин и Лапкин, 2014: 54-55.

⁵⁷¹ Putin'in “Valdai” Uluslararası Tartışma Kulübü uzmanlarıyla görüşte yaptığı konuşmanın metni için bkz., <https://iz.ru/news/593809>, (erişim tarihi: 08.05.2021).

Harita 3.2.2.3: NATO ve Rusya Federasyonu'nun Avrupa'da askerî üsleri⁵⁷²

⁵⁷² <https://migflug.com/jetflights/nato-and-russia-conflict-map/>, (erişim tarihi: 07.05.2021).

3.3. Rusya Federasyonu Dış Politikasında Ayrılkçılığın İdeolojik Temelleri: “Rus Dünyası/Russkiy Mir” Olgusu

Rus dış politikasında ayrılkçılığın kavranabilmesi için bazen yumuşak güç politikası aracı,⁵⁷³ bazen de saldırgan ayrılkçı politikanın uygulanması için ideolojik temel olarak görüntüye gelen “Rus Dünyası” veya “Russkiy Mir” olgusundan bahsedilmesi gerekmektedir.

“Rus Dünyası”, tarihsel olarak Rus devletini ve imparatorluğunu farklı bir medeniyet alanı olarak tanımlamak için kullanılan bir terim olmuştur. Lakin bu terimin kavramsal sınırları hiçbir zaman kesin olmamıştır. “Rus Dünyası” kavramının kullanımında kültüre, jeopolitik, Ortodoksluk, dilsel özellik gibi unsurlar ön plana çıkmıştır.⁵⁷⁴

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra “Rus Dünyası” kavramı, millî kimlik arayışına giren Rusya için birleştirici bir fikir olarak yeniden gündeme gelmiştir. Nitekim Birliği’nin ortadan kalkmasıyla, Rusya dışındaki ittifak cumhuriyetlerinde yaşayan birçok Rus yeni bağımsız cumhuriyetlerde azınlık durumuna düşmüştür. 1989 yılında yapılan son Sovyet nüfus sayımı verilerine göre, RSFSC dışında diğer Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Rusların toplam nüfusu 25,3 milyon kişiydi. Bir başka ifadeyle, Sovyetler Birliği’nin Rus nüfusunun %17’si gayri Rus cumhuriyetlerde yaşamaktaydı. Rusya’nın “yakın çevre”sini oluşturan söz konusu gayri Rus cumhuriyetlerin ise toplam nüfusunun %18’i etnik Ruslardan oluşmaktaydı.⁵⁷⁵

“Rus Dünyası”na sadece post Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Rusların mı, dünyada yaşayan Rusların tamamının mı veya Rusça konuşan diğer etnik kimliklerin mi ait olması konusunda farklı bakış açıları olabilmektedir. Rus tarihçisi *Valeriy Tishkov*’un bakış açısına göre, Rus dili ve Rus dili temelinde oluşmuş Rusya/Sovyet kültürü tarihsel hafızayla beraber “Rus Dünyası”nı inşa eden unsurlardır. Rusya ile sadakat duygusu temelinde bağlantı, “Rus Dünyası”nın en önemli özelliği sayılabilir, ancak bu bağlantı değişken ve çelişkili anlam ve yönlerde de sahip olabilir. Burada asıl mesele, ister Kaliforniya’daki Rus göçmenlerin torunları olsun, isterse Londra’da siyasi muhacir olarak yaşayan “Kremlin rejimlerine” karşı mücadele edenler olsun, Rusya’ya karşı bir bağlantı hissetme ve tutum sergileme gerçeğidir. Böylece, Rus dili, Rusça konuşan kültür ve bir anavatan olarak Rusya’ya gösterilen ilgi, “Rus Dünyası”na ait olmayı ayırt etmektedir.⁵⁷⁶

Polonyalı dilbilimci *Michał Kozdra*’nın araştırmalarına göre ise, “Rus Dünyası” kavramı çok boyutlu yapıya sahiptir. Bu görüşe göre “Rus Dünyası” kavramı, bu kavramı

⁵⁷³ Bkz., Sergunin ve Karabeshkin, 2015: 347-363.

⁵⁷⁴ O’Loughlina, Toalb ve Kolosov, 2016: 746-747.

⁵⁷⁵ Özcan, 2005: 2.

⁵⁷⁶ Тишков, 2013: 532-533.

söylemlerinde ifade eden kişilerde zihinsel, duygusal, deneyimsel ve bilgisel çağrışımlardan ileri gelerek jeopolitik, milliyetçi, dinsel, kültürel ve psikolojik boyutta ifade edilebilmektedir. Bu kavramın kastedilen her boyutu kendisine uygun anlam içermektedir (Tablo 5).

Tablo 3.2.24: Rusya’da Etnomerkezci Söylemlerde “Rus Dünyası” Kavramının Ele Alındığı Boyutlar⁵⁷⁷

Jeopolitik boyut	- Uluslar üstü ve kıtalararası alana yayılır - İmparatorluk iddiaları hissedilir
Milliyetle ilgili boyut	- Rusları ve eski SSCB milletlerini kapsar - Ana etnos olarak Rus ulusunu görür
Dinsel boyut	- Ortodoks inancına inananları kapsar - Rus Ortodoks kilisesi önemli bir faktör olarak ele alır - Ortodoks değerlerine önem verir
Kültürel boyut	- Rus diline hâkim olunması, Rus edebiyatına ve kültürüne vakıf olunması “Rus Dünyası”na üyeliğin belirleyici kriteri olarak görülür
Psikolojik boyut	- “Rus Dünyası”nın her bir üyesini Rusya’ya sadakat gösterilmesinde ve onun sorunlarına ilgi gösterilmesinde yükümlü görür - Dayanışma duygusunu belirleyici faktör olarak görür

“Rus Dünyası” kavramının kullanımı daha öncelere dayansa da, 2000’li yıllardan itibaren Kremlin tarafından benimsenmeye ve hükûmet söylemlerinde ifade edilmeye başlanmıştır. Lakin 2000’li yıllarda RF Dışişleri Bakanı İ. İvanov’un “Rus Dünyası”na ilişkin söylemleriyle, V. Putin’in 2007 yılından itibaren yaptığı açıklamalar kavramın odak noktası bağlamında farklılık arz etmektedir. Nitekim İvanov’un konuşmalarında mevzubahis kavram çerçevesinde daha çok Ortodoksluğa vurgu yapılırken, Putin’in söylemlerinde tüm etnik ve ulusal unsurları kapsayan bir “Rus Dünyası”ndan bahsedilerek kavramın kapsamı genişletilmiştir.⁵⁷⁸

21 Haziran 2007 tarihinde Putin tarafından devlet destekli “Rus Dünyası” Vakfı’nın kurulmasına ilişkin karar imzalanmıştır. Kararda Vakf’ın kuruluş amacı olarak, dünya ve Rusya medeniyetinin önemli unsuru olan Rus dilinin yaygınlaştırılması, Rusya dışında Rus dilinin öğrenilmesinin desteklenmesi şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca karar gereği, devlet tarafından

⁵⁷⁷ Kozdra, 2018: 63-64.

⁵⁷⁸ Gülseven, 2019: 46.

finansal desteğin sağlandığı “Rus Dünyası” Vakfı’nın resmî kurucusu olarak RF Dış İşleri Bakanlığı belirlenmiştir.⁵⁷⁹

Vakf’ın resmî ideolojisine göre, “Rus Dünyası”nın kapsamına sadece Ruslar ve Rusya’da yaşayanlar değil, yakın ve uzak çevre ülkelerinde yaşayan Rusça konuşan insanlar da dâhil olmaktadır.⁵⁸⁰ Konuya bu açıdan bakıldığında örneğin, Ukrayna’da yaşayan Rus azınlıkların yanı sıra, Gürcistan’da yaşayan gayri Rus fakat Rusça konuşan etnik azınlıklar da “Rus Dünyası” olgusunun kapsamına dâhil olmaktadır. Bir başka anlatımla, “Rus Dünyası” ideolojisi Rusya dışındaki etnik Ruslardan ziyade gayri Rus azınlıkları da kapsayabilmektedir.

“Rus Dünyası” olgusunun kapsamının geniş tutulması Moskova’nın dış politikada ayrılıkçı hareketleri desteklemesi için ideolojik bir alan sunmaktadır. Her ne kadar 1990’lı yıllarda Rus dış politikası söyleminde “Rus Dünyası” kavramı henüz benimsenmese de, “Rusya dışında yaşayan Rusları korumak” düşüncesi Kremlin tarafından zaman zaman ifade edilmiştir. Örneğin ilerideki bölümlerde de anlatılacağı gibi, Rusya Devlet Başkanı yardımcısı A. V. *Rutskoy*’un Moldova’daki ayrılıkçı Transdinyester bölgesini ziyareti sırasındaki konuşmasında Rusya’nın nerede ikamet etmelerine bakmaksızın Rusları koruması için yol bulunacağını ifade etmiştir.⁵⁸¹

RF’nin dış politikada “Rus Dünyası” olgusuna vurgusu Gürcistan’daki ayrılıkçı hareketlerin desteklenmesine ilişkin politikasında daha belirgin şekilde ve Moldova örneğinden farklı biçimde ortaya çıkmıştır. Ağustos 2008 tarihinde Moskova, Güney Osetya ve Abhazya’da Gürcistan hükûmetinin askerî operasyonlarına askerî müdahaleyle yanıt verdiğinde “Rusya dışındaki Ruslar”dan ziyade Rus vatandaşların “koruma” ihtiyacı gerekçe olarak sunulmuştur. Nitekim Güney Osetya nüfusuna Moskova tarafından Rus pasaportları dağıtılarak “pasaportlaştırma” politikası uygulanması gayri Rus etnik azınlıkların da Rusya tarafından korunmasına dayanak hazırlanmıştır.⁵⁸² Güney Osetya ve Abhazya örneği, sadece Rusların değil Rus pasaportu taşıyan gayri Rusların da “Rus Dünyası” olgusunun kapsamına dâhil edilmesinin Kremlin tarafından uygulanan örneği olmuştur.

Benzer argümanlar Moskova tarafından 2014 yılında Ukrayna’daki Rus ayrılıkçılığını empoze ederek ve bunun sonucunda Kırım Yarımadası ve Güneydoğu Ukrayna topraklarına

⁵⁷⁹ Указ Президента Российской Федерации О создании фонда «Русский мир» от 21.06.2007 г. № 796, [Rusya Federasyonu Başkanı’nın 21.06.2007 tarihli ve 796 sayılı “Rus Dünyası” Vakfı’nın Kurulmasına İlişkin Kararı], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/25689>, (erişim tarihi: 04.05.2022).

⁵⁸⁰ Bkz., Фонд “Русский Мир”, [“Rus Dünyası” Vakfı], <https://russkiymir.ru/fund/>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

⁵⁸¹ Визит А. Рутского в Приднестровье власти Молдовы оценивают как «вызов статусу независимого государства», [A. *Rutskoy*’un Transdinyester ziyareti Moldova makamları tarafından “bağımsız bir devlet statüsüne çağır” olarak değerlendirilmektedir], <https://yeltsin.ru/day-by-day/1992/04/06/12721/>, (erişim tarihi: 04.11.2021).

⁵⁸² Pieper, 2020: 756-779.

dolaylı ve doğrudan askerî müdahale gerçekleştirmesi sürecinde de ileri sürülmüştür. Ancak Kremlin tarafından Gürcistan müdahalesi örneğinde Rusya vatandaşlarının korunması argümanına daha atıf yapılırken, Ukrayna müdahalesi örneğinde Kiev hükûmetinin Rusça konuşan azınlığa karşı dilsel bağlamda ayrımcılık uygulama tehdidinden koruma ihtiyacına vurgu yapılmıştır.⁵⁸³

Rusya'nın 2014 Ukrayna müdahalesinde askeri eylemlerde aktif rol üstlenmiş, yasa dışı olarak Ukrayna'nın Donetsk bölgesine geçmiş eski FSB subayı İgor Girkin (Strelkov), günümüz Ukrayna'sının topraklarının önemli kısmının tarihi Rusya'nın bir parçası olduğu, er ya geç Rusya'ya birleşeceğini iddia etmektedir. Kendisini Rus vatanseveri ve Rus milliyetçisi olarak tanımlayan Girkin'in fikrinde, Ukrayna'da (özellikle, Kırım, Donbass, Harkiv'den Odessa'ya kadar bölgede) ve Rusya'da aynı millet yaşamaktadır. Bu millet iki farklı devlette, ancak tek ülkede yaşamaktadır. Rusya Federasyonu ile Rusya birbiriyle örtüşmeyen kavramlardır. RF, Rusya topraklarında oluşturulmuş devletlerden sadece birisidir. Strelkov'a göre, Rus milletinin gelişmesi için bütün yerel Rusya halklarının kültürel ve teritoryal olarak birleşmesi gerekmektedir. Girkin'e göre, Ukrayna devleti yapay oluşumdur.⁵⁸⁴

Girkin'in görüşünce, birleşmiş yeni Rus devletinin vatandaşı Vladivostok'tan Brest'e kadar, Murmansk'tan Simferopol'a kadar hareket edebilecekse, bundan kazanacaktır. Ukrayna savaşının yanı sıra Transdinyester'deki ayrılıkçı çatışmada da görev yapmış Girkin'e göre hem Transdinyester ayrılıkçı hareketi, hem de Kırım ve Donbass'taki ayrılıkçı hareketler halk hareketleri olmuşlar.

Girkin, "Novorossiya" kavramının altını çizerek, Rostov'dan Odessa'ya kadar, Kuzey Karadeniz sahili ve ona bitişik topraklar, Tiraspol da dahil olmakla Rus-Türk savaşları sonucunda 18-19'cu yüzyıllarda Rusya İmparatorluğu'na geçmiştir ve Rusya'nın bir parçasıdır. Bir başka ifadeyle "Novorossiya"dır. Bu topraklar Kuzeyden 17'ci yüzyıldaki savaşlar sonucunda Reç-Pospolita'dan Rusya'ya birleşen ve Polonya'nın bölünmesi sonucunda Rusya İmparatorluğu'na geçen topraklarla sınırdadır.

Sonuç olarak, yukarıda bahsi geçen örneklerden yola çıkılarak, "Rus Dünyası" olgusunun Rus dış politikasında milliyetçi, yurttaşlık ve dilsel bağlamda uygulandığını ileri sürebiliriz. Bundan öte, Moskova tarafından kimi zamanlar yumuşak güç politikasının temel unsuru olarak kullanılan "Rus Dünyası" olgusu, Rus dış politikasının gerekçelerinden yola çıkarak saldırgan ayrılıkçı politikanın ideolojik temeli olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁵⁸³ Pieper, 2020: 760-779.

⁵⁸⁴ Gazeteci Dmitri Gordon'un İgor Girkin'le yaptığı mülakat için bkz., https://www.youtube.com/watch?v=hf6K6pjK_Yw, (erişim tarihi: 07.08.2022).

Aşağıdaki bölümlerde Rus dış politikasında ayrılıkçı hareketlerin kullanımı Kremlin'in Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'ya ilişkin politikaları örneğinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN TARAF OLDUĞU AYRILIKÇI SORUNLAR ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

4.1. Rusya'nın Moldova Politikasında Ayrılıkçılık

Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde merkezi yönetim tarafından ileri sürülen Yeniden Yapılanma (*Perestoyka*) ve Açıklık (*Glastnost*) politikalarının ülke nüfusunun sosyal aktifliğini yükselttiği ve Birlik cumhuriyetlerinde ulusal hareketlerin öne çıkmasını tetiklediği yukarıdaki bölümlerde de anlatılmıştır. Birlik genelindeki ulusal uyanış kimi cumhuriyetlerde ayrılıkçı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. (*Örneğin, Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçılığı, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ ayrılıkçılığı ve d.*). Moldova'da ise söz konusu dönemde Transdinyester ve Gagavuzya olmak üzere aynı anda iki ayrılıkçı harekât ortaya çıkmıştır. Gagavuzya ayrılıkçılığı büyük ölçüde silahlı çatışmaya dönüşmeden ve Moldova'nın toprak bütünlüğü ihlal edilmeden merkezi yönetim tarafından 1994 yılında söz konusu bölgeye özerklik statüsü verilerek çözülmüştür.⁵⁸⁵ Bu bağlamda, Gagavuzya ayrılıkçılığının RF dış politikasında araç olarak kullanım olanakları daha kısıtlı olduğundan çalışmanın bu bölümünde genel ağırlıkla Transdinyester ayrılıkçılığı incelenmiştir.

Transdinyester ayrılıkçılığı SSCB'nin çöküş sürecinde bağımsızlık kazanmaya çalışan Moldova'da ortaya çıkan ulusal harekâtın baskısıyla ülkenin Romanya'yla bütünleşmesi, aynı zamanda etnik yapısı karışık olan Moldova'da çıkarılan yeni dil yasasının da etkisiyle 1989 yılında ortaya çıkmıştır. Transdinyester ayrılıkçı sorunu 1992 yılında Moldova merkezi kuvvetleriyle ayrılıkçılar arasında beş aylık silahlı çatışma boyutuna dönüşmüş, daha sonra bölgedeki Rus askerî birliklerinin müdahalesiyle savaş durdurulmuştur. Moldova'nın toprak bütünlüğünün bozulmasıyla sonuçlanan savaş 1992 yılından itibaren dondurulmuş çatışma şeklinde varlığını sürdürmektedir.⁵⁸⁶ Çatışma sonrası dönemde ara bulucu devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından sorunun çözümüne ilişkin önerilere ve birtakım belgeler imzalanmasına rağmen sorun çözülememiştir. Bölge halen *de facto* Moldova hükûmeti kontrolü dışında kalmaya devam etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde Transdinyester ayrılıkçılığı bölgesel ve küresel uluslararası güçlerin bölgedeki jeopolitik çıkarları da göz önünde bulundurularak Rusya ile Moldova arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

⁵⁸⁵ Benedikter, 2016: 218-230.

⁵⁸⁶ Харитонов, 2008.

4.1.1. Tarihsel Bağlamda Rusya-Moldova İlişkileri ve Transdinyester Bölgesi

“Transdinyester” sorunu SSCB’nin çöküşü sürecinde ortaya çıksa da, post Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan ayrılıkçı sorunların tamamında olduğu gibi bu ayrılıkçı sorun da belli tarihî köklere sahiptir. Söz konusu sorunu incelerken hem Moldova-Rusya hem de Moldova-Romanya ilişkilerinin tarihsel dinamiklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Nitekim Rusya’nın da doğrudan ve dolaylı şekilde taraf olduğu “Transdinyester” ayrılıkçılığının ortaya çıkmasında ileride de bahsedilecek olan Romanya ve Moldova arasındaki SSCB’nin çöküşü süreciyle başlayan, ortak dil, kültür ve ortak tarihsel geçişe atıf yapan entegrasyon girişimlerinin belirli düzeyde etkisi bulunmaktadır.

Moldova Cumhuriyeti kuzey, doğu ve güneyden Ukrayna’yla, batıdan ise Romanya’yla sınır komşusudur. Ortak tarihî geçmişe sahip Moldova ve Romanya’nın aslında aynı etnik kimliğin iki parçasıdır. Moldovalıların aslında etnik kimlik olarak Rumenlere özdeş olduğuna dair yaygın bakış varolmakla beraber, Moldova Prensligi’nin (1346-1859) de Rumenler tarafından kurulduğu bilinmektedir.⁵⁸⁷

Bölgedeki farklı güçlerin mücadele ve rekabet alanı olan Moldova Prensligi 1395 yılında Polonya’dan, 1456 yılında ise Osmanlı Devleti’nden (*bunu takiben Wallachia Prensligi 1476 yılında*) bağımlı duruma düşmüştür. 18. yüzyılda söz konusu coğrafya Osmanlı-Rusya mücadelesi alanına dönüşmüş, Moldova’da Osmanlı etkisi azalırken Rusya etkisi artmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanmış Küçük Kaynarca Antlaşması’na (1774) göre Rusya İmparatorluğu, hem Moldova hem de Wallachia Prenslikleri’nde Ortodoks nüfusunu himaye etme hakkı (*Antlaşma’nın 16. maddesi kapsamında*) elde etmiştir.⁵⁸⁸

Dinyester Nehri’nin Doğu kıyısındaki Transdinyester bölgesi ise Moldova Prensligi toprakları içerisinde olmamış, bölgenin kuzey toprakları 1793 yılında Polonya’nın paylaşılması zamanı,⁵⁸⁹ güney toprakları ise 1792 yılında Yaş Antlaşması’yla Osmanlı Devleti’nden Rusya’ya geçmiştir.⁵⁹⁰

1812 yılında Osmanlı Devleti’yle Rusya arasında imzalanan Bükreş Antlaşması’yla ise Moldova Prensligi’nin nüfusunun %85’i Rumenlerden oluşan Prut ve Dinyester nehirleri arasında kalan Doğu toprakları (*Bessarabya*) Rusya İmparatorluğu’na geçmiş ve 1818 yılında

⁵⁸⁷ Nitekim tarihsel açıdan baktığımızda 14. yüzyılda Romanya (tarihsel Ulahya) Macaristan Krallığı’nın egemenliğine girmiş ve Macaristan Kralı tarafından Ulah Voyevoda Dragoş doğu sınırlarının güvenliğinin sağlanması amacıyla Bessarabya’ya (günümüzün Moldova Cumhuriyeti’nin yerleştiği topraklara) gönderilmiştir. Dragoş tarafından adı geçen bölgede Moldova Prensligi’nin temelleri atılmış ve 1359 yılında Ulahya ile birlikte Macaristan Krallığı’ndan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağlamda, Macar kaynaklarında Moldova Prensligi’nin Rumenler tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir. Mitrasca, 2002: 18.

⁵⁸⁸ Дружинина, 1955: 278-307; Erim, 1953: 121-150.

⁵⁸⁹ Lukowski ve Zawadzki, 2006: 128.

⁵⁹⁰ Riasanovsky ve Stenberg, 2014: 277; Kurat, 1987: 291.

burada Bessarabya Oblastı (*Eyaleti*)⁵⁹¹ kurulmuştur.⁵⁹² Moldova Prenslığı'nın Prut ve Dinyester arasında kalan kısmı Rusya tarafından ilhak edildikten sonra söz konusu bölge Rus belgelerinde Bessarabya olarak geçmeye başlamıştır.⁵⁹³

1859 yılında Moldova Prenslığı'nın batı toprakları ise komşu Wallachia Prenslığı'yle birleşmiş⁵⁹⁴ ve 1881 yılında Romanya Krallığı kurulmuştur.⁵⁹⁵ Rusya yönetimine geçen ve yeni kurulan Bessarabya Oblastı'na ilk dönemlerde merkezi yönetim tarafından belirli düzeyde özerklik ve ayrıcalıklar (*örneğin, dilsel ve hukuksal boyutta*) tanınsa da, daha sonra söz konusu ayrıcalıklar kısıtlanmıştır. Nitekim bölgede Rumen unsuru zayıflatılmış, onun yerini Rus unsuru almaya başlamıştır, eğitim dili olarak ortadan kaldırılan Rumencenin yerini ise Rusça almıştır. Sonuç olarak 1873 yılında Bessarabya Rusya'nın içerisinde belirli ayrıcalıkları olan oblast idari biriminden sıradan bir guberniya idari birimine dönüştürülmüştür.⁵⁹⁶

Rusya'da 1917 Şubat Devrimi'nden sonra İmparatorluğ'un farklı etnik kimliklerinin yaşadığı diğer bölgelerinde olduğu gibi Bessarabya'da da ulusal hareketler başkaldırmıştır. Ulusal hareket sonucunda Bessarabya Guberniyası'nın topraklarında 15 Aralık 1917 tarihinde Rusya'nın bir parçası statüsünde Moldova Demokratik Cumhuriyeti kurulmuş,⁵⁹⁷ 24 Ocak 1918 tarihinde Rusya'dan ayrılarak bağımsızlığın ilan etmiştir. Söz konusu dönemde pan-Romanizm düşüncesi güçlenmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonucunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşüyle Transilvanya ve Bukovina Romanya'ya birleştirilmiştir. Bunun ardından yeni kurulmuş Moldova Demokratik Cumhuriyeti'nde de Rumen etkisi artmaya başlamış ve 26 Mart 1918 tarihinde Romanya'ya birleştirilmiştir. Birleştikten sonra ise, Romanya Kralı 1. Ferdinand'ın 10 Aralık 1918 tarihli kararıyla Moldova Demokratik Cumhuriyeti'ni tasfiye edilmiştir. Bununla da, Rumenler tarafından "1918 Büyük Birleşmesi" olarak isimlendirilen süreç tamamlanarak Büyük Romanya kurulmuş, Moldova Romanya'nın sınırları içerisinde kalmıştır.⁵⁹⁸ Söz konusu dönemde Transdinyester bölgesinin Rumen kesimi de Rumen ulusal harekâtına destekte bulunmuştur. Bölgenin Rumen kesiminin temsilcileri Romanya hükûmetine Transdinyester'in de Krallığ'a birleştirilmesine ilişkin istekte bulunmalarına rağmen, Romanya yönetimi söz konusu girişimin büyük ölçüde askerî harekât

⁵⁹¹ Guberniya ve oblast Rusya İmparatorluğu içerisinde idari-bölge birimleri niteliği taşımışlardır. Guberniyalardan farklı olarak oblastlar, İmparatorluğ'un merkezden uzak bölgelerinde etnik varoluşlar temelinde oluşturulmaktaydılar. Guberniyalardan bir diğer farkı ise oblastlarda askerî birliklerin daimi konumlandırılmasındaydı. Rusya'da birçok oblastlar sonradan guberniyalara dönüştürülmüşlerdir. *Bkz.*, Гергиев, 2020: 14.

⁵⁹² Mitrasca, 2002: 19-20.

⁵⁹³ Nistor, 1939: 12.

⁵⁹⁴ King, 1994: 347.

⁵⁹⁵ Gulyás ve Csüllög, 2016: 138.

⁵⁹⁶ Mitrasca, 2002: 20-21.

⁵⁹⁷ Nistor, 1939: 21-22.

⁵⁹⁸ Hitchins, 2014: 153-157.

gerektirmesi nedeniyle bu teklife sıcak bakmamıştır.⁵⁹⁹ Bununla da, Transdinyester bölgesi Rusya'daki Devrim sonrası karışıklık döneminde⁶⁰⁰ bağımsızlık mücadelesi veren Ukrayna içerisinde kalmıştır. 1920 yılından itibaren ise Ukrayna'da Sovyet yönetimi kurulması sonucunda Transdinyester'in de SSCB'ye katılmasıyla, Dinyester Nehri SSCB ile Romanya arasında sınır oluşturmuştur.⁶⁰¹

28 Ekim 1920 tarihli Paris Antlaşması'yla İtilaf Devletleri (Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Japonya) tarafından Besarabya'nın Romanya'ya birleştirilmesi kabul edilmiştir. İtilaf Devletleri tarafından Besarabya'nın yeniden Romanya'yla birleştirilmesi, bu bölgenin nüfusunun Romanya'ya birleşme arzusunun gerçekleşmesi gibi görülmüştür. Ayrıca, coğrafi, etnografik, tarihi, ekonomik açılardan, Besarabya'nın Romanya'ya yeniden birleşmesi haklı bulunmuştur.⁶⁰² Bununla da, Birinci Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri tarafından katılan Romanya, savaş sırasında İttifak Devletleri tarafından ağır yenilgiye uğramasına rağmen, sonuç olarak kaybettiği toprakları geri almakla beraber yeni topraklar da ele geçirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Rusya İmparatorluğu'nda önce Şubat Devrimi, daha sonra ise Ekim Devrimi yaşanmış, iktidar Bolşevikler tarafından ele geçirilmiştir. Yeni kurulan Sovyet hükûmeti Besarabya'nın Romanya'ya birleştirilmesini kabul etmemiş ve bu birleşmeyi ilhak olarak nitelendirmiştir. Sovyet hükûmeti 1920 Paris Antlaşması'nı protesto ettiğini ve Sovyet Rusyası için bağlayıcı olmadığını uluslararası alanda ifade etmiştir. 1924 tarihli Vyana Konferansı'nda Sovyet hükûmeti sorunun çözülmesi amacıyla Romanya tarafına Besarabya'da kendi kaderini tayin etmek için halk oylaması (*plebisit*) yapılması teklifinde bulunsa da Romanya hükûmeti tarafından bu teklif kabul edilmemiştir.⁶⁰³

SSCB'nin milletler politikası kapsamında birçok etnik kimlikler kendi ulusal devlet birimlerini oluşturmak imkânından yararlanabilmekteydi. Bu bağlamda Besarabya kökenli Rus devrimci *Grigory Kotovsky*'nin önderliğiyle bir grup bolşevik tarafından Şubat 1924 tarihinde Rusya Komünist Parti (b) Merkezi Komitesi'ne ve Ukrayna Komünist Parti (b) Merkezi Komitesi'ne Dinyester Nehri'nin sol kıyısında Ukrayna SSC sınırları içerisinde Moldova Sovyet Cumhuriyeti'nin oluşturulmasına dair müracaatta bulunmuşlardır. Müracaatta söz konusu bölgede yoğun Moldov nüfusun yaşadığı ve Moldov Sovyet Cumhuriyeti'nin

⁵⁹⁹ King, 2000: 180.

⁶⁰⁰ Rusya İmparatorluğu'nun çöküşü sürecinde ortaya çıkan toplumsal kargaşa ve Bolşevik Devrimi'ne ilişkin çalışma için bkz., Weels, 2019.

⁶⁰¹ Bkz., Magocsi, 1996: 459-520.

⁶⁰² Graham, 1944: 669-670.

⁶⁰³ Андрущак, Бойко, Бырня и др., 2002: 199-200.

oluşturulmasının Bessarabya sorununun çözümünde güçlü bir siyasi ve propaganda faktörü rolü oynayacağını altı çizilmiştir.⁶⁰⁴

12 Ekim 1924 tarihinde Sovyet Birliği tarafından Dinyester Nehri'nin doğu kıyısında Ukrayna SSC sınırları içerisinde Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (MÖSSC) oluşturulmuştur. MÖSSC, hakkında ileride de bahsedilecek olan günümüzdeki ayrılıkçı Transdinyester Moldova Cumhuriyeti'nin (TMC) topraklarının tamamına ve günümüzdeki Ukrayna'nın belirli bölgelerine denk gelmektedir (*Harita 4*). Sovyet yönetimi tarafından daha ileri gidilerek, Romanya sınırları içerisinde yer alan Bessarabya da resmî olarak Sovyet yönetimi tarafından yeni oluşturulmuş MÖSSC'nin sınırları içerisine dâhil edilmiş, Bessarabya'nın başkenti Kişinev MÖSSC'nin resmî başkenti, Tiraspol ise geçici başkent ilan edilmiştir.⁶⁰⁵

SSCB tarafından özerk cumhuriyetler üzerinden yürütülen bu politika belirli amaçları vardı. MÖSSC'nin oluşturulmasında temel amaç bolşevik devrimini Bessarabya, Romanya ve Balkanlara ihraç etmek olmuştur.⁶⁰⁶ Aslında komşu ülkeyle sınırdaş bölgede özerk birimin oluşturulması söz konusu dönem SSCB dış politikasında birden çok benzeri bulunan örnekti. Nitekim 25 Temmuz 1923 tarihinde Finlandiya ile sınır bölgede Karelya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1939-1940 *Sovyet-Finlandiya Savaşı sonucunda ele geçirilen Finlandiya topraklarıyla birlikte 31 Mart 1940 tarihinde yeniden oluşturularak Karelya-Fin Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüştür*)⁶⁰⁷, Moğolistan'la sınır bölgede ise 30 Mayıs 1923 tarihinde Buryat-Moğol Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti⁶⁰⁸ oluşturulmuştur. MÖSSC de dâhil olmak üzere yukarıda bahsi geçen tüm özerk cumhuriyetler komşu ülkelerle sınırda yaşayan aynı etnik kimlik temel alınarak oluşturulmuş birimlerdiler ve temel amaç sınırın hemen ötesindeki ülkelere toprak iddiaları ileri sürerek politik baskı yapmak, Kuzey ve Merkezi Avrupa'da ve Uzak Doğu'da jeopolitik açıdan güçlenmekti. SSCB'nin bu özerk cumhuriyetlerle ilgili söz konusu politika kapsamında çeşitli zamanlarda bu bölgelerin nüfusunun sınırın ötesindeki aynı kültürü ve dili paylaştığı gruplarla bölünmüşlüğü'nün altı çizilmiştir. Bu politikanın temel amaçlarından birini de milliyetler politikasını ve ulus inşasını dış politika araçları olarak kullanmak oluşturmuştur.⁶⁰⁹ Romanya'yla sınırda Ukrayna SSC içerisinde nüfusunun yaklaşık %30'unu Moldovalılardan oluşan (*Tablo: 5*) MÖSSC'nin yapılandırılması da aynı dış politika aracının sıradan bir örneği niteliği taşımaktaydı.

⁶⁰⁴ Верменич, 2010: 25-26.

⁶⁰⁵ King, 2000: 52-55.

⁶⁰⁶ Галущенко, 2014: 202.

⁶⁰⁷ Bkz., Килин, 2012a; Килин, 2012b.

⁶⁰⁸ Bkz., Базаров, 2011: 55-66.

⁶⁰⁹ King, 2000: 54-55.

Tablo 4.1: Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Etnik Yapısı (1926-1939)

	1926 Nüfus Sayımı ⁶¹⁰		1939 Nüfus Sayımı ⁶¹¹	
	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı
Ukraynalılar	277,515	48.5	303,825	50.7
Moldovalılar	172,419	30.1	170,982	28.6
Ruslar	48,868	8.5	61,278	10.2
Yahudiler	48,564	8.5	37,035	6.2
Almanlar	10,739	1.9	11,947	2.0
Bulgarlar	6,026	1.0	7,355	1.2
Polonyalılar	4,853	0.8	---	---
Çingeneler	918	0.2	---	---
Rumenler	137	0.1	---	---
Diğerleri	2,055	0.4	6,734	1.1
TOPLAM	572,114	100	599,156	100

NOT: Kısa çizgiler bilgi olmadığını göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da güçler dengesi Bessarabya'nın geleceği için belirleyici olmuştur. Savaş öncesi Romanya tarafsız olduğunu resmî şekilde ilan etmesine rağmen Savaş başladıktan sonra ortaya çıkan askerî ve politik gerçeklik Romanya'yı Almanya ve onun müttefikleri tarafına itmiştir. Nitekim Fransa'nın Nazi Almanyası tarafından işgaliyle Romanya'nın toprak bütünlüğünün iki ana garantörü konumunda olan Fransa ve Birleşik Krallık'ın askerî gücü ve garantörlüğü tartışılır duruma düşmüştür. Öte yandan Romanya gibi tarafsızlığını ilan etmiş Danimarka ve Norveç de Nazi Almanyası tarafından işgal edilince tarafsızlığın Romanya'nın toprak bütünlüğünün sağlanması için güvenilir politika olmadığı da tartışılmaya başlamıştır.⁶¹² Bu siyasi konjonktürde Romanya toprak bütünlüğüne ilişkin benzer garanti için Nazi Almanyası'yla yakınlaşmaya başlamıştır. Lakin Nazi Almanyası ve SSCB arasında 23 Ağustos 1939 tarihli karşılıklı saldırmazlığı öngören Molotov-Ribbentrop Paketi'ne ek gizli protokolde Bessarabya SSCB etki alanı olarak taraflarca kabul edilmişti.⁶¹³

SSCB tarafından 26 Haziran 1940 tarihinde Romanya hükûmetine gönderilen ültimatonda Romanya'nın Kuzey Bukovina ve Bessarabya'dan çıkmaları talep edilmiştir.⁶¹⁴

⁶¹⁰ Всесоюзная Перепись Населения 17 Декабря 1926, Народность и Родной Язык Населения СССР, [17 Aralık 1926 tarihli Birlik Genelinde Nüfus Sayımı, SSCB'nin Uyrak ve Ana Dili Bakımından Nüfusu], ЦСУ СССР, Москва, 1928: 119.

⁶¹¹ Всесоюзная Перепись Населения 1939 Года: Основные Итоги, [1939 yılı Birlik Genelinde Nüfus Sayımı: Temel Sonuçlar], Российская Академия Наук, Наука, Москва, 1992: 70.

⁶¹² Deletant, 2016: 45.

⁶¹³ Molotov-Ribbentrop Paketi Nazi Almanyası ve SSCB'nin birbirlerine karşı yazılı bir barış garantisi ve hiçbir hükûmetin diğerinin düşmanına müttefik olmayacağını veya ona yardım etmeyeceğini beyan eden bir taahhüt sağlamakla beraber Pakt'a gizli ek protokollerle Doğu Avrupa taraflar arasında etki alanlarına bölünmüştür. Baltıklar, Polonya, Finlandiya ve Bessarabya SSCB'nin ilgi alanı olarak taraflarca kabul edilmiştir. Söz konusu Sözleşme kamuoyuna saldırmazlık paketi olarak duyurulmasına rağmen, Nürnberg Duruşması'nda mevzubahis gizli protokollerin varlığı kanıtlanmıştır. Bkz., Cienciala, 2003: 147-226; Senn, 1990: 43-56.

⁶¹⁴ Ультимативная нота Советского Правительства Румынскому Правительству 26 июня 1940 года, [Sovyet Hükûmeti'nden Romanya Hükûmeti'ne gönderilmiş 26 Haziran 1940 tarihli ultimatom], <http://>

28 Haziran 1940 tarihinde Romanya hükûmeti SSCB taleplerini kabul ettiğini ilan etmiş, Sovyet askerî birlikleri Bessarabya'ya girmiştir. 9 Temmuz 1940 tarihinde ise Bessarabya topraklarında Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (MSSC) oluşturulmuştur. Bessarabya'nın Moldovalıların azınlıkta olduğu kuzeyde Çernivtsi ve güneyde ise Karadeniz'le kıyıdaş İzmaylskaya bölgeleri Ukrayna SSC'ye birleştirilmiştir. Zamanında Ukrayna SSC içerisinde oluşturulmuş ve nüfusunun önemli kesimi Moldovalılardan (*Rumenlerden*) oluşsa da hiçbir zaman Moldova içerisinde olmayan MÖSSC (*Transdinyester bölgesi*) ise tasfiye edilerek MSSC'ye (*Moldovalıların azınlıkta olduğu doğu bölgeleri Ukrayna SSC'de kalmakla*) hiçbir özerklik olmaksızın doğrudan Cumhuriyet'in merkezi yönetimine tabi olan altı idari bölge şeklinde birleştirilmiştir.⁶¹⁵ Bununla da, günümüzün bağımsız Moldova Cumhuriyeti'ne hukuki olarak miras kalacak sınırlar oluşturulmuştur.

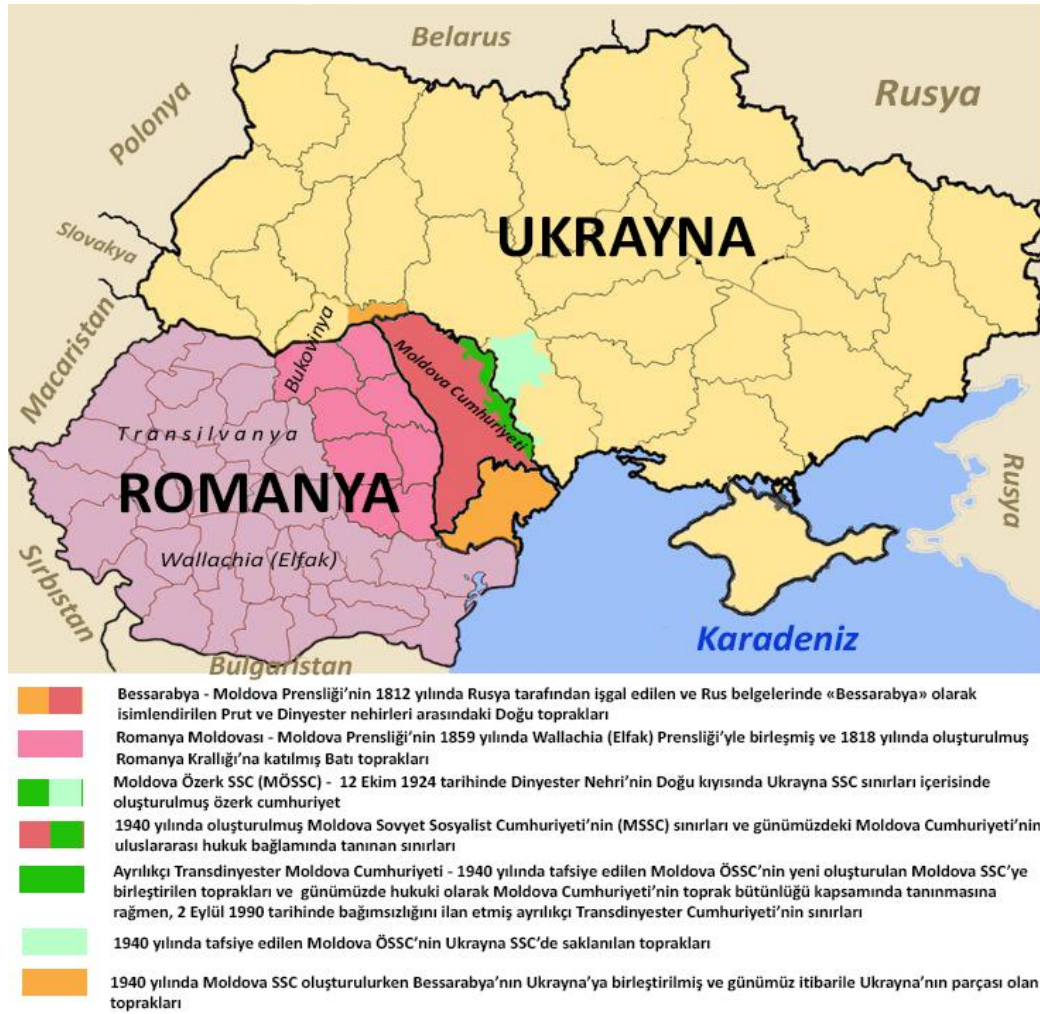
Nazi Almanyası'nın SSCB'ye saldırısı (*Haziran 1941*) sonrası Bessarabya, Kuzey Bukovina'nın yeniden Romanya'ya katılmasıyla beraber Transdinyester (*eski MÖSSC*) de Romanya kontrolüne geçmişse de, SSCB karşı saldırısı ve Nazi Almanyası'nın geri çekilmesi sonucunda söz konusu bölgeler Ağustos 1944 tarihinde tekrar Sovyet yönetimine geçmiştir. Bununla da, Bessarabya'da (*günümüzde Moldova Cumhuriyeti*) 47 senelik Sovyetler Birliği'nin üyesi olacağı dönem başlamıştır.⁶¹⁶

docs.historyrussia.org/ru/nodes/72289-ultimativnaya-nota-sovetskogo-pravitelstva-rumynskomu-pravitelstvu-paragraf-13-26-iyunya-1940-goda#mode/inspect/page/2/zoom/4, (erişim tarihi: 27.09.2021).

⁶¹⁵ Вэртек и Шишкану, 1991: 92-93.

⁶¹⁶ Schlegel, 2016: 18.

Harita 4.1: Molova'nın Tarihi ve Güncel Bağlamda Siyasi Haritası⁶¹⁷

4.1.2. Transdinyester Ayrılıkçı Sorunu

Transdinyester, Dinyester Nehri'nin sol kıyısında uzunluğu yaklaşık 200 km., genişliği yaklaşık 20 km. olan, batıdan Dinyester Nehri ve Moldova Cumhuriyeti'nin ana karasıyla, doğudan ise Ukrayna'yla sınırdaş bir bölgedir. Daha önce de bahsedildiği gibi, bu bölge Moldova SSC'ye 1940 yılında MÖSSC'nin birleştirilmesiyle geçmiştir. Transdinyester ayrılıkçılığının ortaya çıkmasında milliyetçilik, ideolojik, ekonomik, siyasi ve Sovyet yurtseverliği gibi birden fazla motive edici nedenlerin tetikleyici rol oynadığını belirtmekte fayda vardır.⁶¹⁸

1960 ve 1970'de Moldova'nın girdiği hızlı sanayileşme sürecinin etkisiyle SSCB'nin farklı bölgelerinden ülkeye Rusça konuşan işçi ve uzmanlar yerleştirilmiş ve Rusça Moldova'da

⁶¹⁷ Harita tarafımızca çeşitli kaynaklardan derlenerek oluşturulmuştur. Bkz., Mitrasca, 2002: 19-20; Nistor, 1939: 12; King, 1994: 347; King, 2000: 52-55; Вэратек и Шишкану, 1991: 92-95.

⁶¹⁸ Кочедыков, 2015: 90.

tek önemli dil konumuna yükselmişti. Devlet yönetimi, Komünist Parti yapıları ve ekonomik alanda ağırlıklı olarak Transdinyester bölgesinden çıkan Ruslar ve Ruslaştırılmış Moldovalılar hâkim konuma yükselmişler.⁶¹⁹ 1980'lerin sonlarında Gorbaçov'un SSCB genelinde ileri sürdüğü Perestroyka ve Glasnost politikası diğer Birlik cumhuriyetlerinde olduğu gibi Moldova SSC'de de millî uyanış hareketi başlatmış, bastırılmış millî duyguların ifade edilmesi için olumlu koşullar sağlanmıştır.⁶²⁰ Nitekim ülkede Romanya yanlısı aydınların Rus egemenliğine karşı muhalefetlerini dile getirmeleri için daha fazla fırsat sağlayan koşullar oluşmuştu. Bu dönemde dil siyaseti sorunu siyasi tartışmalarda merkezi konu olarak ortaya çıkmış, Parti üzerinde Rumencenin Latin alfabesiyle (*Kiril alfabesi yerine*) resmî devlet dili⁶²¹ yapılmasına ilişkin baskılar artmıştır. Moldova SSC Komünist Parti'si içerisinde Rumence konuşan reformcularla Rusça konuşan muhafazakârlar arasında kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Ülkede Rus egemenliğine son verme isteği reformcu komünistlerle milliyetçi aydınları yakınlaştırmıştır.⁶²²

Reformcu ve milliyetçilerin Ruslara ve Rusça konuşanlara karşı iki temel argümanı bulunmaktaydı: i). Moldovalı olmayanların Moldova (*Rumence*) dilini öğrenmeyi reddetmesi; ii). Moldova'nın SSCB'ye katılımının Rus işgali ve "tarihî adaletsizlik" şeklinde nitelendirilerek, Moldovalıların kendi evinde söz sahibi olma zorunluluğu.⁶²³

Tablo 4.3.2.2.3: SSCB'nin Çöküşü Sürecinde ve Sonrasında Transdinyester Bölgesinin Etnik Yapısı⁶²⁴

	1989 (%)	1993 (%)	1995 (%)	2004 (%)	2015 ⁶²⁵ (%)
Moldovalılar (Rumenler)	33.5	34.1	33.5	31.9	28.6
Ruslar	30.5	30.1	28.8	30.3	29.1
Ukraynalılar	28.3	28	28	28.8	22.9
Transdinyesterli ⁶²⁶	---	---	---	---	0.2
Diğerleri	7.7	7.8	9.7	9.0	5.4
Toplam nüfus (bin kişi)	678,282	712,5	696,1	550,0	475,373

Mayıs 1989'da Moldova'nın her tarafından reformist, demokratik ve anti-Komünist örgütlerin bir araya gelmesiyle Moldova Halk Cephesi (*MHC*) oluşturulmuştur. Romanya yanlısı Moldovalı aydınların (*yazarlar, bilim insanları, gazeteciler ve d.*) baskın rol aldığı

⁶¹⁹ Neukirch, 2001: 122.

⁶²⁰ Гросул, 2001: 7-9.

⁶²¹ Moldova SSC'nin resmi devlet dili Kiril alfabesiyle Moldavca (Rumence) ve Rusçaydı.

⁶²² Neukirch, 2001: 123.

⁶²³ Кочедыков, 2015: 88.

⁶²⁴ Кривенко, Фоменко и Бурла, 2015: 170.

⁶²⁵ Перепись населения ПМР, [TMC nüfus sayımı], <http://newspmr.com/novosti-pmr/obshchestvo/15927>, (erişim tarihi: 10.10.2021).

⁶²⁶ 2015 nüfus sayımında ilk defa olarak respondentlere sunulmuş millî kimliğin belirtilmesine ilişkin soruda "Transdinyesterli" seçeneği sunulmuştur.

cephede başlangıçta Transdinyester ve Gagavuzya bölgeleri de temsil edilse de, sonradan MHC saflarını terk etmişlerdir. Halk Cephesi, Moldova halkına Rumen millî ve kültürel değerlerinin yeniden canlandırılması konusunda çağrıda bulunmaktaydılar.⁶²⁷ Taraflar arasındaki sorunlar etnik çatışma evresine ulaşmamakla beraber, yeni dil yasasına karşı itirazlarda bulunan Rusça konuşan kesime karşı “Bavul – Tren Garı – Rusya” (*Чемодан, Вокзал, Россия*) gibi sloganlar ifade edilmekteydi.⁶²⁸

Kamuoyunun, özellikle de MHC’nin baskılarının da etkisiyle Moldova SSC Yüksek Sovyeti’nin 1 Eylül 1989 tarihli 3465 sayılı “*Moldova SSC’de Dillerin İşleyişi Hakkında*” (*bundan sonra “dil yasası” olarak geçecektir*) başlıklı yasa yürürlüğe girmiş ve Latin alfabesi temelinde Moldovaca devlet dili olarak belirlenmiştir (*madde 1*). Yasa kapsamında Rusçanın ülkede yaşayan diğer etnik gruplar arasında iletişim dili olarak resmî statüsü korunsun da (*madde 11, 13, 14*), yasanın 7. maddesi toplumun Rusça konuşan kesimi tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Nitekim söz konusu madde ile devlet yetkilileri, kamu kuruluşları ve vatandaşlarla iletişim kuran tüm kurum ve kuruluşların çalışanlarının Rusçanın yanı sıra Moldovacayı bilmesi gerektiği zorunlu kılınmıştır.⁶²⁹ Rusçanın tüm alanlarda egemenliği nedeniyle ülkede yaşayan neredeyse herkes bu dile belli bir düzeyde hakimdi. Ancak Moldovalılar dışında diğer etnik ve kültürel kimliklerin Moldovaca iletişim kurması zor görülmekteydi. Bu nedenle toplumun Rusça konuşan kesimi (*özellikle Transdinyester bölgesinden*) iş yerlerini ve kariyer fırsatlarını kaybetme tehlikesinden dolayı dil yasasını tehdit olarak algılanmıştır.⁶³⁰

Moldova merkezi hükûmetinin dil yasasına, Moskova’dan bağımsızlık kazanma çabası ve Romanya’yla birleşme olasılığına tepki olarak ülkede Gagavuzya Cumhuriyeti ve Transdinyester Moldova Cumhuriyeti gibi ayrılıkçı oluşumların yapılandırılmasına başlanılmıştır. Birbirlerine destek veren ve faaliyetlerini yakından koordine eden her iki ayrılıkçı oluşum Kremlin’den destek istemiştir.⁶³¹ Bu dönemde Moskova’da da siyasi süreçler gerilmiş durumdaydı. Öyle ki Kremlin’de reformcu Gorbaçov ve onun ekibiyle reform karşıtı

⁶²⁷ Cașus, 2015: 16.

⁶²⁸ Кочедыков, 2015: 88.

⁶²⁹ Madde 7: Yöneticiler, devlet yetkilileri, hükûmet ve kamu kuruluşları çalışanları, ayrıca vatandaşlarla iletişim halinde olan işletmelerin, kurum ve kuruluşların (sağlık hizmetleri, eğitim, kültür, kitle iletişim araçları, ulaşım, iletişim, ticaret, kolluk kuvvetleri, acil kurtarıcı hizmeti ve d. alanlarda) uyuşuna bakılmaksızın vatandaşın bir dil seçme hakkını sağlamak amacıyla Moldovaca ve Rusça, Gagavuz nüfusun yaşadığı bölgelerde ise ek olarak Gagavuzca dillerini vatandaşlarla iletişim kura bilecek ve mesleki görevi yerine getirmek için yeterli düzeyde bilmesi gerektiği belirlenmiştir. Dil bilgisinin hacmi ve seviyesi, Moldova SSC Bakanlar Kurulu tarafından mevcut mevzuata uygun prosedüre göre belirlenir. *Bkz.*, Закон № 3465 от 01.09.1989 “О функционировании языков на территории Молдавской ССР”, [3465 sayılı 01.09.1989 tarihli “Moldova SSC’de Dillerin İşleyişi Hakkında” Kânun], https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=85723&lang=ru#, (erişim tarihi: 15.10.2021).

⁶³⁰ Neukirch, 2001: 123.

⁶³¹ Batt, Ishaq ve Hare, 1999: 357-358.

partinin muhafazakâr mensupları arasında SSCB'nin kaderine ilişkin görüş farklılığı bulunmaktaydı. Transdinyester'de ortaya çıkan ayrılıkçı hareketin öncüleri 1989 yılından itibaren SSCB merkezi yönetiminde Birlik cumhuriyetlerinin bağımsızlık taleplerine karşı çıkan muhafazakâr merkezi Sovyet kurumları arasında lobi oluşturmaya çalışmışlardır. Transdinyester ayrılıkçılığının liderliği büyük ölçüde Sovyet merkezi yönetiminin son on yılda Moldova'ya gönderdiği bölgesel devlet işletmelerinin yöneticileri, MSSC Yüksek Sovyeti'nin milletvekilleri ve diğer parti ve yerel Sovyet yetkilileri tarafından yürütülmekteydi.⁶³²

Moldova Halk Cephesi'nin SSCB'den ayrılma çizgisine ve Moldova hükûmetinin dil yasasına tepki olarak Rusya yanlısı muhalefet tarafından Nisan 1989'da Unitate-Edinstvo (Birlik) hareketi oluşturulmuş ve hem başkent Kişinev'de hem de Transdinyester bölgesinde işyerlerinde grevler gerçekleştirilmiştir. Liderliği büyük çoğunlukla Ruslar ve Ruslaştırılmış Ukraynalılardan oluşan Komünist Parti eliti tarafından yürütülen söz konusu hareket Kişinev'in değil, Moskova'daki muhafazakâr otoritelerin doğrudan yönetiminde faaliyet göstermiştir.⁶³³

Transdinyester'deki ayrılıkçı harekâtın yükselmesinde ekonomik faktörlerin, özellikle bölgedeki sanayi işletmelerinin siyasi süreçlere önemli etkisi bulunmaktaydı. SSCB döneminde Dinyester Nehri'nin sağ kıyısında tarımın geliştirilmesine karşın sol kıyısında (*Transdinyester bölgesinde*) sanayi geliştirilmiştir. Bu bağlamda Transdinyester bölgesi Moldova içerisinde sanayi bölgesi olarak ekonomik önem taşımaktaydı.⁶³⁴ Bundan öte, Transdinyester'deki sanayi işletmeleri doğrudan Birlik tabiiyetinde olduğundan Kişinev'den daha çok Rusya ve Ukrayna'yla sıkı ilişkilere sahiptiler. Bununla beraber, söz konusu işletmelerin başında duranların neredeyse tamamı Moldovalı değil, Rusya ve Ukrayna'nın büyük şehirlerinden gelmiş yöneticilerdi.⁶³⁵ Nitekim Tiraspol şehrindeki "Elektromash" fabrikasının müdürü *İ. N. Smirnov* ayrılıkçı hareketin liderlerindendi. Bölgedeki "Tochlitmash" fabrikasının müdürü *A. İ. Bolşakov*, pamuk dokuma fabrikasının müdürü *V. N. Ordin* gibi isimler de Smirnov'u ve ayrılıkçı hareketi desteklemekteydiler. Bahsi geçen isimlerin hiçbiri bölgenin yerlisi değillerdi ve 1960-1980 yıllarında kariyerlerinin belirli dönemlerinde Transdinyester'e Rusya'dan gelmişlerdi.⁶³⁶ Bölgedeki sanayi sektörü temsilcilerinin de desteğini alan⁶³⁷ Transdinyester ayrılıkçı hareketinin temsilcileri 1990 başlarında söz konusu bölgenin Moldova SSC içerisinde ekonomik özerk bölgeye dönüştürülmesini talep etseler de Moldova merkezi hükûmetiyle bu konuda anlaşmaya varılamamıştır. MHC tarafından Moldova SSC'nin isminin Romanya

⁶³² International Crisis Group, 2004: 3.

⁶³³ Batt, Ishaq ve Hare, 1999: 359.

⁶³⁴ Яковлевич, 2018: 246-247.

⁶³⁵ Жирохов, 2012: 79.

⁶³⁶ Путинцев, 2018: 196.

⁶³⁷ Жирохов, 2012: 79.

Moldova Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi taleplerinin ileri sürülmesinden de sonra politik durum daha da gerilmiş ve 2 Haziran 1990 tarihinde Transdinyester bölgesini her seviyede temsil eden (*Moldova Yüksek Sovyeti'nin yanı sıra şehir, ilçe ve köy sovyetleri/meclisleri seviyesinde*) Milletvekillerinin Olağanüstü I Kongresi düzenlenerek Transdinyester bölgesinde özgür ekonomik bölge oluşturulması karara alınmıştır. Kongre sonucunda Transdinyester bölgesinin sosyoekonomik gelişimi hakkında bir bildirge kabul edilmiş ve bölgenin sosyoekonomik gelişimi için bir koordinasyon konseyinin seçilmesine karar verilmiştir. Kongre Bildirgesi, Moldova merkezi hükûmeti ve MHC oluşumları tarafından Transdinyester hareketinin şiddetle bastırılmasının önlenmesine yardım gösterilmesi amacıyla polis birliklerine yardım için işçi birimlerinin oluşturulması tavsiye edilmiştir.⁶³⁸

Transdinyester bölgesi Moldova'ya birleştirildikten sonra herhangi ayrı bir özel idari özerkliği bulunmamaktaydı. Bir başka ifadeyle 1940 yılında yeni kurulan Moldova SSC'ye birleştirilen Transdinyester bölgesinin özel statüsü bulunmamakta ve Moldova'nın diğer idari birimleriyle statü açısından farklı özellik taşımamaktaydı. Bu nedenle yeni kurulacak olan ayrılıkçı devletin oluşturulması için 1989-1990 yıllarında Dinyester Nehri'nin sol kıyısındaki yerleşim birimlerinde özerkliğe ilişkin yaklaşık 10 yerel halk oylaması yapılmıştır.⁶³⁹

5 Haziran 1990 tarihinde Moldova SSC Yüksek Sovyeti tarafından karar kabul edilerek devletin ismi "Moldova Cumhuriyeti" olarak değiştirildi. 23 Haziran 1990 tarihinde ise yine Yüksek Sovyet tarafından egemenlik bildirgesinin kabul edilmesi aslında ülkenin SSCB'den ayrılması demektir.⁶⁴⁰

28 Haziran 1990 tarihinde Moldova Yüksek Sovyeti Komisyonu tarafından Sovyet-Alman Paktı (1939) ve ek gizli protokollerin siyasi hukuki değerlendirilmesi ve Bessarabya ile Kuzey Bukovina için sonuçlarına ilişkin 41 sayılı karar kabul edilmiştir. Söz konusu Belge'de 2 Ağustos 1940 tarihinde Moldova SSC'nin oluşturulması yasa dışı eylem olarak değerlendirilerek Moldova'nın SSCB tarafından işgali olarak nitelendirilmekle beraber, Kuzey Bukovina ve Moldova'nın güney topraklarının Ukrayna SSC'ye birleştirilmesi sürecinde dönemin tarihsel ve etnik gerçekliklerinin dikkate alınmadığının altı çizilmiştir.⁶⁴¹

⁶³⁸ Харитонов, 2015: 54-55; Яковлевич, 2018: 51-52.

⁶³⁹ Путинцев, 2018: 195-196.

⁶⁴⁰ Жирохов, 2012: 80.

⁶⁴¹ Яковлев, 1993: 75-78; Kararın Rusça metni için çevrimiçi olarak bkz., Заключение Комиссии Верховного Совета ССР Молдова по политико-юридической оценке Советско-Германского договора о ненападении и дополнительного Секретного протокола от 23 августа 1939 года, а также их последствий для Бессарабии и Северной Буковины, [Moldova SSC Yüksek Sovyeti Komisyonu'nun 23 Ağustos 1939 tarihli Sovyet-Alman saldırmazlık paktı ve ek gizli protokolünün siyasi-politik değerlendirilmesi ve Bessarabya ile Kuzey Bukovina için sonuçlarına ilişkin kararı], <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/72300-zaklyuchenie-komissii-verhovnogo-soveta-ssr-moldova-po-politiko-yuridicheskoy-otsenke-sovetsko-germanskogo-dogovora-o-nenapadenii-i-dopolnitelnogo-sekretnogo-protokola-ot-23-avgusta-1939-goda-a-takzhe-ih-posledstviy-dlya-bessarabii-i-severnoy-bukoviny#mode/inspect/page/1/zoom/4>, (erişim tarihi: 27.10.2021).

Buna karşılık ayrılıkçı güçler tarafından 2 Eylül 1990 tarihinde Transdinyester millet vekillerinin olağanüstü II Kongresi düzenlenerek doğrudan SSCB'ye bağlı "Transdinyester Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Oluşturulmasına İlişkin Bildiri" kabul edilmiştir. Bildiri'de çok milletli Transdinyester nüfusunun 1989-1990 yıllarında yapılan referandum ve toplantılar sonucunda ortaya çıkan iradesinin ifade edildiği belirtilmiş ve halkların kendi kaderini tayin hakkına atıf yapılmıştır. Bildiri'nin hukuki dayanağı ise, SSCB Yüksek Sovyeti'nin 2 Ağustos 1940 tarihli Moldova SSC'nin oluşturulmasına ilişkin kararının Moldova Yüksek Sovyeti tarafından iptal edilmesinin aslında Transdinyester bölgesinde yaşayan nüfusu Moldova Cumhuriyeti egemenliğinden bağımsız kıldığı ve söz konusu bölge nüfusunun kendi kaderini tayin hakkı olduğu (*madde 1*) şeklinde nitelendirilmiştir.⁶⁴² Bir başka ifadeyle, ayrılıkçıların bakış açısından, 1940 tarihli kararın Moldova merkezi hükûmeti tarafından iptal edilmesi sürecinde iptal edilen karar kabul edildiği sırada hukuki olarak Ukrayna SSC sınırları içerisinde yer alan MÖSSC nüfusunun görüşünün dikkate alınmaması Transdinyester nüfusuna kendi kaderini tayin hakkı kazandırmıştır.⁶⁴³

Bildiri'de, yeni oluşturulan Transdinyester Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (*bundan sonra TMSSC*) kontrolü altında olacak bölgeler olarak Grigoropol, Dubossar (*Dinyester Nehri'nin sol kıyısındaki toprakları*), Rybnitsa, Slobodzeya (*Dinyester Nehri'nin hem sağ hem de sağ kıyısındaki toprakları*) ilçeleri ve Bender, Dubossar, Rybnitsa Tiraspol şehirleri olarak belirtilmiştir. Söz konusu ilçe ve şehirlerin TMSSC'ye halk oylamasıyla dâhil edildiğinin vurgulanmasının yanı sıra, diğer bölgelerin de halk oylamasıyla TMSSC'ye katılabileceğinin altı çizilmiştir (*madde 1*). Kongre'de Bildiri'nin kabul edilmesiyle beraber İ. N. Smirnov'un başkanlığıyla 50 kişiden oluşan Geçici Yüksek Sovyet oluşturulmuştur. Smirnov, ayrılıkçı cumhuriyetin lideri olarak kabul edilmiştir.⁶⁴⁴

Sorunun çözümünde hem Moldova merkezi hükûmeti hem de ayrılıkçı güçler SSCB merkezi hükûmetinin desteğini kazanmak isteseler de, Gorbaçov açık pozisyon sergilemekten kaçınarak sorunun diyalog ve makul uzlaşmayla çözülmesini önermiştir.⁶⁴⁵ 22 Aralık 1990 tarihinde ise, Gorbaçov tarafından Moldova'da yaşanan siyasi süreçlere ilişkin "*Moldova SSC'deki Durumun Normalleştirilmesine İlişkin Önlemler Hakkında*" başlıklı kararname

⁶⁴² Яковлев, 1993: 85-90; Bildiri'nin Rusça metni için çevrimiçi olarak bkz., Декларация об образовании ПМССР, [TMSSC'nin oluşturulmasına ilişkin Bildiri], <http://newspmr.com/pridnestrove/dekl-obr-pmssr>, (erişim tarihi: 27.10.2021).

⁶⁴³ Жирохов, 2012: 81; Верховный Совет Приднестровской Молдавской Республики, Декларация о независимости Приднестровской Молдавской Республики от 25 августа 1991 года, [Transdinyester Moldova Cumhuriyetinin Yüksek Sovyeti, 25 Ağustos 1991 tarihli Transdinyester Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına ilişkin Bildiri], <http://mfa-pmr.org/ru/DTP>, (erişim tarihi: 27.10.2021).

⁶⁴⁴ Жирохов, 2012: 81.

⁶⁴⁵ Путинцев, 2018: 200.

imzalanmıştır. Kararname’de Moldova Yüksek Sovyeti Komisyonu’nun 1940 yılında Moldova’nın SSCB’ye katılmasını yasa dışı olarak değerlendiren 41 sayılı ve 28 Haziran 1990 tarihli kararının hukuki geçerliliği olmadığı (*madde 3*) belirtilmiştir. Ayrıca belgede Transdinyester milletvekillerinin Olağanüstü Kongresi’nin “Transdinyester Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Oluşturulmasına İlişkin Bildiri”nin de hukuki geçerliliği olmadığına ilişkin hüküm (*madde 4*) yer almıştır. Bunun yanı sıra, kararnamede Moldova hükûmetine dil yasasını yeniden gözden geçirilmesi önerilmiştir (*madde 2*).⁶⁴⁶

Transdinyester ayrılıkçılığının ortaya çıkmasında birden fazla etkenlerin var olduğu yukarıda da belirtilmiştir. Söz konusu etkenlerin önemli bileşenini sovyet yurtseverliği oluşturmaktadır. Nitekim ayrılıkçı güçler ve toplumun onları destekleyen Rusça konuşan kesimi, bir etnik kimlik olarak Moldovalıların başat güç olduğu bağımsız Moldova veya Romanya’yla bütünleşecek bir Moldova içerisinde yaşamaya karşın SSCB içerisinde yaşamayı tercih etmekteydiler. 17 Mart 1991 tarihinde SSCB’nin varlığının korunması/korumamasına ilişkin Birlik genelinde yapılan referandum Moldova SSC genelinde yapılmamasına karşın Moldova Başkanı M. Snegur’un itirazlarına rağmen TMSSC’de gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak %80 katılım oranıyla gerçekleşen referandumda katılımcıların %97’si SSCB’nin varlığının sürdürülmesi lehine oy kullanmıştır.⁶⁴⁷

1991 yazında SSCB merkezi yönetiminde güçler arasındaki mücadele gerginleşmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi Birliğin geleceğine ilişkin reformcu Gorbaçov ve muhafazakâr komünistler arasında fikir ayrılığı bulunmaktaydı. Birlik cumhuriyetlerinin merkezden kopma sürecini engellemek amacıyla muhafazakâr güçlerin gerçekleştirdiği 18-21 Ağustos 1991 darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra 27 Ağustos 1991 tarihinde Moldova resmî olarak SSCB’den bağımsızlığını ilan etmiştir.⁶⁴⁸ SSCB merkezi yönetimdeki muhafazakâr güçlerin desteklediği ayrılıkçı TMSSC yönetimi Ağustos olayları sırasında darbecileri desteklenmiştir.⁶⁴⁹

SSCB’nin çöküşünden sonra bağımsızlık kazanan diğer Birlik cumhuriyetleri gibi Moldova da kendi silahlı kuvvetlerini oluşturmaya başlamıştır. SSCB Silahlı Kuvvetlerinin 14. Ordusu Moldova’da bulunmaktaydı. Söz konusu askerî birliğin karargâhı ise 1984 yılından

⁶⁴⁶ Указ президента СССР от 22.12.1990 но. уп-1215 О Мерах по Нормализации Обстановки в ССР Молдова, [SSCB Devlet Başkanı’nın 22.12.1990 tarihli up-1215 sayılı “Moldova SSC’deki Durumun Normalleştirilmesine İlişkin Önlemler Hakkında” başlıklı Kararnamesi], http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_17846.htm, (erişim tarihi: 28.10.2021).

⁶⁴⁷ Козлов, 2015: 21;

⁶⁴⁸ Закон Парламента Республики Молдовы Но. 691 от 27.08.1991 "О Декларации о независимости Республики Молдова", [Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu’nun 691 sayılı ve 27.08.1991 tarihli “Moldova Cumhuriyeti Bağımsızlık Bildirgesi Hakkında” isimli kânunu], <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view= doc&lang=2&id=313228>, (erişim tarihi: 27.10.2021).

⁶⁴⁹ Жирохов, 2012: 87.

itibaren Kişinev'den Transdinyester bölgesine (*Tiraspol şehrine*) taşınmıştır. Kasım 1991'de Moldova merkezi hükûmeti ülke topraklarında konumlanan SSCB Silahlı Kuvvetlerine ait askerî üslerin, araç ve silahların Moldova Cumhuriyeti'nin mülkiyeti olduğunu ilan etmiştir.⁶⁵⁰

SSCB'nin devlet olarak ortadan kalkmasından sonra 5 Kasım 1991 tarihinde TMSSC ayrılıkçı oluşumun ismi “Transdinyester Moldova Cumhuriyeti” (*bundan sonra TMC*) olarak değiştirilmiştir. Bu süreci takiben Transdinyester'deki ayrılıkçı liderler 30 Kasım tarihinde merkezi hükûmete Moldova Cumhuriyeti içerisinde TMC ve Gagavuzya Cumhuriyetleri'nin de yer alacağı federatif bir devlet oluşturmak teklifinde bulunsalar da, Moldova hükûmeti tarafından söz konusu teklif geri çevrilmiştir.⁶⁵¹ 1 Aralık 1991 tarihinde TMC'de tamamen bağımsızlık ilanı için referandum ve Başkan seçimleri yapılmıştır. Oy hakkı olan 477 bin kişinin %78 katılımıyla gerçekleşen referandum %98 oyla TMC'nin bağımsızlığı ve %65 oyla Smirnov'un Başkan seçilmesiyle sonuçlanmıştır.⁶⁵²

Moldova merkezi hükûmetine paralel olarak ayrılıkçı TMC yönetimi de silahlı kuvvetlerini yapılandırmaya başlamıştır. TMC askerî birlikleri yerli silahlıların yanı sıra Ukrayna ve Rusya'dan gelmiş gönüllü⁶⁵³ Kazak birlikleri⁶⁵⁴ ve daha sonra 14. Ordu'dan firar eden Rus askerlerinden oluşmuştur.⁶⁵⁵ Bundan öte, 14. Ordu'nun Tiraspol'da yerleşen birliklerinin silah depolarından çok sayıda silah ayrılıkçı oluşumun eline geçmiştir. Dahası 14. Ordu'nun komutanı *General G. İ. Jakolev* inisiyatif kullanarak ayrılıkçı güçleri Moskova'dan gelen direktifte öngörüldüğünden daha fazla silahla temin etmiştir.⁶⁵⁶ Subaylarının %50'si, teğmenlerinin ise %90'ı Transdinyester bölgesinden olan 14. Ordu'da askerî personelinin bir kısmı gönüllü olarak ayrılıkçıların saflarına geçmiştir.⁶⁵⁷ Jakolev daha ileri giderek TMC yönetiminin ayrılıkçı Cumhuriyetin askerî savunmasının başına geçme teklifini kabul etmiştir.⁶⁵⁸

Jakolev'in 14. Ordu'nun komutanı olarak ayrılıkçı oluşuma verdiği destek Moldova hükûmeti tarafından keskin itirazla karşılanmıştır. 6 Aralık 1991 tarihinde Moldova hükûmeti

⁶⁵⁰ Жирохов, 2012: 88.

⁶⁵¹ Козлов и Чернобровский, 2015: 18; Путинцев, 2018: 200.

⁶⁵² Кодряну, 2002: 158-159.

⁶⁵³ Moldova tarafından söz konusu birliklerin gönüllü değil muzzdлу olduğunu iddia edilmiştir. Buna karşılık TMC ve Rusya tarafından Moldova silahlı kuvvetleri sıralarında Romanya uçak pilotlarının savaştığı iddia edilmiştir.

⁶⁵⁴ Kazaklar – 16. yüzyıldan başlayarak, Rusya'da feodal sömürden kaçarak “özgür irade” arayışında olan, bozkırda yerleşen farklı etnoslardan oluşan, fakat genel olarak pravoslav mezhebinden olan nüfustur. 16-17. yüzyıllarda Kazaklar Rusya'nın sınırlarını Kırım Tatarları ve Nogayların baskınlarından korumuşlardır. Rus tarihçisi Gumilyov Kazakları subetnos (alt etnos) olarak nitelendirmektedir. Kazakistan'daki Kazaklarla karıştırılmamalıdır. Bkz., Гумилев, 2008: 34; Урусова, Самко и Кочеткова, 2012: 31-33.

⁶⁵⁵ King, 2000: 192.

⁶⁵⁶ Жирохов, 2012: 88-89.

⁶⁵⁷ Козлов и Чернобровский, 2015: 21; Яковлевич, 2018: 54.

⁶⁵⁸ Путинцев, 2018: 201.

tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne başvuru yapılmış, Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün tehlikede olduğu, SSCB Savunma Bakanlığı'nın yetkisi altında bulunan 14. Ordu'nun komutanı Jakolev'in SSCB merkezi yönetiminin de örtülü onayı ile Dinyester'in sol kıyısındaki ayrılıkçı güçleri desteklediği ifade edilmiştir. Ayrılıkçı güçlerin 3 Aralık 1991 tarihinde General Jakolev'in komutasında olan SSCB askerî birlikleriyle beraber Moldova'nın doğu topraklarını işgal ettiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca Moldova Cumhuriyeti yönetiminin son iki sene içerisinde defalarca SSCB merkezi hükûmet kuruluşlarına Moldova'nın egemenliği ve toprak bütünlüğüne karşı eylemlerin durdurulmasına ilişkin müracaatta bulunmasına rağmen söz konusu sorunla ilgili hiçbir adım atılmadığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, başvuruda ülke içerisinde barışın ve istikrarın korunması amacıyla BM Güvenlik Konseyi ve diğer uluslararası kuruluşların daimî temsilcilerinin Moldova'ya gönderilmesinin gerekli olduğu da ifade edilmiştir.⁶⁵⁹ 15 Ocak 1992 tarihinde Jakolev'in yerine atanan *General Ju. M. Netkaçev* ise, halefiyle kıyasta daha tarafsız tutum sergilemeye çalışarak sadece Moskova'dan gelen emirler doğrultusunda hareket etmeye odaklanmıştır.⁶⁶⁰

1992 yılının başlarından itibaren Moldova merkezi yönetimi ve ayrılıkçı oluşum arasındaki gergin ilişkiler şiddet içermeye başlamıştır. Bölgeyi kontrol altına almaya çalışan Moldova kolluk kuvvetleriyle ayrılıkçı oluşumun polis ve gönüllü silahlıları arasında küçük çaplı silahlı çatışmalar yaşanmıştır. 2 Mart 1992 tarihinde ise Moldova'nın bağımsızlık deklarasyonu BM tarafından tanındıktan sonra aynı gün, merkezi yönetim kuvvetleriyle ayrılıkçı kuvvetler arasında silahlı çatışma başlamıştır. Bununla da, Moldova merkezi yönetimiyle ayrılıkçı güçler arasında yaklaşık beş ay sürecek ve bin kişiden fazla insanın hayatına son verecek silahlı çatışma başlanmıştır.

Savaş sürecinde RF siyasetleri tarafından çatışmaya ilişkin çelişkili ve belirsiz tutum sergilemenin yanı sıra zaman zaman ayrılıkçı oluşuma destek veren açıklamalar yapılmıştır. Nisan 1992'de dönemin Rusya Devlet Başkanı yardımcısı *A. V. Rutskoy*'un TMC'ye sefer sırasındaki konuşmasında Rusya'nın nerede ikamet etmelerine bakmaksızın Rus vatandaşlarının koruması için yol bulunacağını ve Moldova yönetimine karşı gereken adımların atılacağını ifade etmiştir. RF resmisinin söz konusu beyanı Moldova hükûmetinin Moskova'ya sert tepkisiyle karşılanmıştır. Ayrıca, TMC Yüksek Konseyi'nin ayrılıkçı devletin RF tarafından tanınması için Rusya Milletvekilleri Kongresi'ne başvurması da Moldova hükûmeti

⁶⁵⁹ Козлов и Чернобровый, 2015: 29-33.

⁶⁶⁰ Путинцев, 2018: 201-201.

tarafından Rusya'nın Moldova'nın iç işlerine emperyalist uygulamaları hatırlatır biçimde karıştığı şeklinde değerlendirilmiştir.⁶⁶¹

Çatışmanın ilk dönemlerinde RF Devlet Başkanı Yeltsin ve Dış İleri Bakanı Kozirev tarafından Transdinyester'deki ayrılıkçı harekete açık bir destek söz konusu olmamasına rağmen, Rus iktidarındaki diğer aktörler tarafından ayrılıkçılara gösterilen desteğin karşısının alınmasına ilişkin de ciddi bir baskı yapılmamıştır. Nitekim Yeltsin tarafından Rutskey'un ve 14. Ordu'nun ayrılıkçılara gösterdiği desteğin karşısı alınmamış, Rus medyasında Moldova karşıtı kampanya sürdürülmüş, RF bankalarının TMC kontrolü altındaki bölgelerde şubeleri açılmış, sonuç olarak söz konusu destekler TMC tarafının elini güçlendirmiş ve Moldova merkezi hükûmetine karşı tutumunu keskinleştirmiştir. Bir başka ifadeyle, RF iktidarındaki muhafazakâr aktörler ve 14. Ordu'dan aldığı maddi ve psikolojik destek TMC ayrılıkçılarının savaşa girme kapasitelerini büyük ölçüde arttırmıştır.⁶⁶²

Savaş sırasında resmî olarak (1 Nisan 1992) Rusya Federasyonu'nun yetkisi altına geçen⁶⁶³ 14. Ordu'nun komutanı M. Netkaçev her ne kadar tarafsız tutum sergilemeye çalışsa da, ister savaştan önce isterse de savaş sırasında ayrılıkçı güçlere doğrudan ve dolaylı destek gösterilmiştir. Örneğin, 14 Mart 1992 tarihinde Parkan köyünde 14. Ordu'ya ait elektronik harp taburunun silah depoları ele geçirilmiştir. 14. Ordu'nun komutanlığı ayrılıkçı birliklerin söz konusu taburun ele geçirileceğine dair önceden bilgiye sahip olup Rusya Savunma Bakanlığı ve Rusya Federal Güvenlik Servisi'ni (FSB) bu konuda bilgilendirmesine rağmen Moskova tarafından TMC yönetimine karşı hiçbir karşı tepki yapılmamıştır. Olayın ilginç tarafı ise, ayrılıkçı birliklere teslim edilen silahların (1307 piyade tüfeği, 255 tabanca ve 1,5 milyon kurşun) teslimine dair herhangi resmî kayıt ve muhasebenin yapılmamasıdır. 19 Mayıs 1992 tarihinde 14. Ordu'nun 115 ve 237. mühendis-mayın taburu TMC'nin yetkisi altına geçmiştir. Farklı tarihlerde 14. Ordu birliklerinin cephanesinde yer alan piyade tüfekleri ve tabancalar, el bombaları, havanlar (2S12), toplar (D-30, D-44, KS-19, MT-12 ve d.), zırhlı araçlar (BTR-70, BMP-2K, BRDM, PRP-3 ve d.), askerî taşıma araçlarına (UAZ-469 ve d.) ayrılıkçı güçler tarafından el konulmuş veya Rus komutanlar tarafından teslim edilmiştir.⁶⁶⁴ Savaş sürecinde 14. Ordu tarafından Moldova merkezi yönetimine ait atış noktaları, silah depoları ve askerî

⁶⁶¹ Визит А. Руцкого в Приднестровье власти Молдовы оценивают как «вызов статусу независимого государства», [А. Rutskey'un Transdinyester ziyareti Moldova makamları tarafından "bağımsız bir devlet statüsüne çağır" olarak değerlendirilmektedir], <https://yeltsin.ru/day-by-day/1992/04/06/12721/>, (erişim tarihi: 04.11.2021).

⁶⁶² Neukirch, 2002: 236.

⁶⁶³ Указ Президента Российской Федерации от 01.04.1992 г. № 320, [Rusya Federasyonu Başkanı'nın 320 sayılı 01.04.1992 tarihli Kararnamesi], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/1114>, (erişim tarihi: 04.11.2021).

⁶⁶⁴ Козлов и Чернобриный, 2015: 44-45, 62-63, 67.

birliklerine karşı silah kullanılmasının yanı sıra ayrılıkçı güçler uydu aracılığıyla elde edilen istihbarat bilgileriyle temin edilmiştir.⁶⁶⁵

Rus ordusunun çatışmaya müdahalesi 19 Mayıs 1992 tarihinden itibaren başlamıştır. Dönemin RF Savunma Bakanı P. Graçov 14. Ordu komutanı M. Netkaçev'a askerî birliklerin eksiklerinin giderilmesi ve savaşa hazır duruma getirilmesi emrini vermiştir. Birkaç saat içerisinde Transdinyester bölgesindeki tüm il ve ilçelerde Rus ordusunun kontrolü sağlanmış ve ayrılıkçılar Rus tanklarıyla temin edilmiştir. Moldova merkezi yönetim kuvvetleri ile TMC ve 14. Ordu askerî birlikleri arasında çatışma yaşanmıştır.⁶⁶⁶

Moldova Devlet Başkanı Snegur, 22 Mayıs 1992 tarihinde Yeltsin'e gönderdiği telegramda 14. Ordu'nun yetkisinde bulunan askerî birliklerin bir kısmının ayrılıkçı güçlerin tarafında geçtiği ve Moldova yerleşim birimlerine ateş açtığını, kendisine bu konuyla ilişkin daha önceki müracaata rağmen söz konusu askerî birimin bölge için tehlikeli eylemlerinin devam ettiği belirtilmiştir. 23 Mayıs 1992 tarihinde ise, Moldova Devlet Başkanı Snegur *"Moldova Cumhuriyeti'nin ayrılıkçı güçlerin tarafına geçen 14. Ordu'nun birimleri ve alt bölümleri tarafından silahlı saldırıdan korunmasına ilişkin önlemler hakkında"* başlıklı karar imzalamıştır. Karar'da RF yetkisi altında bulunan 14. Ordu'nun silahlı çatışmada iştiraki ve ayrılıkçılara yardımda bulunmasının altı çizilerek söz konusu askerî birlik işgalci olarak nitelendirilmiştir. Başkan'ın basın servisi yine 23 Mayıs tarihinde yayınladığı beyanda RF hükûmetini yetkisinde bulunan 14. Ordu'nun Moldova'ya karşı askerî faaliyetlerine tepki vermemekte suçlanmıştır. 25 Mayıs tarihinde ise, Snegur parlamento konuşmasında yine RF'yi tepkisiz kalmakta suçlayarak *"Bu günden itibaren biz Rusya'yla savaş durumundayız"* ifadesini kullanmıştır.⁶⁶⁷

Çatışmanın barışçıl çözümü için uluslararası platformda ilk ara buluculuk girişimi Mart 1992'de gerçekleşmiştir. AGİT Helsinki toplantısı çerçevesinde Moldova, Romanya, Rusya ve Ukrayna dışişleri bakanlarının görüşü gerçekleşmiş ve 23 Mart 1992 tarihinde Transdinyester sorununun barışçıl çözümünü öngören ortak deklarasyon imzalanmıştır. Çatışmanın durdurulmasına ilişkin nihai anlaşmanın imzalanması için Dörtlü Komisyon ve her taraftan beş kişi olmak üzere askerî gözlemci grubu oluşturulmuştur.⁶⁶⁸ Ancak Dörtlü platform içerisinde taraflar arasında çıkar farklılığı müzakerelere olumsuz yansımıştır. Nitekim Rusya ve Ukrayna tarafı birleşerek TMC'ni savunmuş, Romanya tarafı ise Moldova'yı savunmuştur. TMC ayrılıkçıların ve 14. Ordu komutanlığının Romanya'nın Moldova merkezi yönetimine askerî

⁶⁶⁵ Козлов и Чернобрывый, 2015: 163.

⁶⁶⁶ Radu, 2019: 41.

⁶⁶⁷ Козлов и Чернобрывый, 2015: 70-74.

⁶⁶⁸ Vahl ve Emerson, 2004: 7.

yardımda bulunduğunu (*Romanya tarafı söz konusu iddiaların doğru olmadığını ifade etmiştir*) ve bu nedenle Dörtlü Komisyon'da yer almasını eleştirmesi ve Rusya'nın müzakere sürecinde söz konusu eleştirilere de atıf yapması Dörtlü platformun işlevselliğini çıkmaza sokmuştur. Haziran ayında çatışmaların yeniden alevlenmesinden sonra söz konusu komisyon bir daha toplanamamıştır.⁶⁶⁹

Haziran 1992'de Moldova hükûmeti tarafından çatışmayı yatıştırmak amacıyla birtakım adımlar atmıştır. Moldova Parlamentosu'nu terk etmiş Transdinyester bölgesini temsil eden milletvekillerinin geri dönüşü sağlanmıştır ve 18 Haziran tarihinde yine Parlamento tarafından Transdinyester millet vekilleriyle beraber çatışmanın barışçıl çözümüne ilişkin temel ilkeler kabul edilmiştir. Kamuoyu ve siyasilerin savaşın kısa süre sonra biteceğine inanmasına rağmen 19 Haziran'da Bender şehrinde taraflar arasında çatışma alevlenmiştir. Çatışmanın ortaya çıkma nedenleri tam belli olmasa da, taraflar birbirlerini suçlamıştır.⁶⁷⁰ Moldova merkezli görüşe göre, taraflar arasındaki yaklaşmanın Rusya'yı tatmin etmemesi nedeniyle RF gizli servisleri çatışmanın alevlenmesinde rol almışlardır. Rus askerinin çatışmaya müdahalesi, Dörtlü Komisyon'un başarısızlığa uğraması ve Romanya'nın müzakere süreci dışında bırakılması sonucunda Moldova Rusya ve TMC'ye karşı yalnız mücadele etmek zorunda kalmış ve savaşı askerî, siyasi ve psikolojik yenilgiyle tamamlamıştır.⁶⁷¹

21 Temmuz 1992 tarihinde Moldova Cumhuriyeti ile RF arasında "Moldova Cumhuriyeti'nin Transdinyester bölgesindeki silahlı çatışmanın barışçıl çözümü ilkeleri hakkında" Anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre taraflar ateşkesin sağlanması için gerekeni uygulayacağını ve birbirine karşı her türlü askerî faaliyetten kaçınmaya (*madde 1.1*) taahhüt etmişlerdir. Ayrıca tarafların her türlü askerî birliklerini geri çekerek güvenlik bölgesi oluşturması gerekmektedir (*madde 1.2*). Merkez ofisi Bender şehrinde bulunacak (*madde 2.2*) ve RF, Moldova ve TMC temsilcilerinden oluşacak ve Anlaşma'da belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmesini denetleyecek ortak Kontrol Komisyonu'nun kurulması (*madde 2.1*), söz konusu Komisyon'a Belge metninden doğan amaçları gerçekleştirmek için kendi yetkisinde bulunacak askerî birliklerin oluşturulması yetkisinin verilmesi de (*madde 2.3*) hükme bağlanmıştır. Anlaşma'da Moldova'da konumlanan RF Silahlı Kuvvetleri'nin 14. Ordu'sunun birimlerinin kesin tarafsızlık sergileyeceği ve söz konusu askerî birliğin statüsü ve Moldova'dan aşamalı şekilde geri çekilmesi süreci ve planlamasının ise RF ve Moldova

⁶⁶⁹ Radu, 2019: 40-41.

⁶⁷⁰ Moldova Başkanı M. Snegur'a göre, söz konusu çatışmanın çıkma nedeni TMC silahlı güçleri tarafından 19 Haziran tarihinde merkezi hükûmetin kontrolünde bulunan karakola silahlı saldırı düzenlenmesi olmuştur. TMC tarafı ise çatışma nedenini merkezi hükûmet askerî birliklerinin TMC subayını esir alması ve yardıma gelen yine TMC askerî birliklerine ateş açmasında görmüştür. *Bkz.*, Жирохов, 2012: 100-102.

⁶⁷¹ Radu, 2019: 40-41.

arasındaki müzakereler sonucunda belli olacağı belirtilmiştir (*madde 4*).⁶⁷² Yukarıda bahsi geçen Anlaşma'nın imzalanmasıyla Transdinyester'de savaş durdurulsa da, sorun ortadan kaldırılmamış ve çatışma dondurulmuştur.

Bu dönemde RF Dış Politikasında Transdinyester sorununa ilişkin çelişkili tutumda Rusya iç siyasetindeki gelişmelerin de etkisi olmuştur. Önceki bölümlerde de anlatıldığı gibi Yeltsin, iktidarının ilk yıllarında Rusya'nın emperyalist geçmişinden vazgeçmesi gerektiğini ve diğer post Sovyet cumhuriyetlerini eşit ortaklar olarak kabul etmesi gerektiğini, imparatorluk veya "büyük kardeş" olma politikalarından kaçınılması gerektiğini savunmuş, Dış İşleri Bakanı Kozirev tarafından ise Batı'yla kutuplaşmadan kaçınan politika izlenilmiştir.⁶⁷³ Ancak bununla beraber, Rusya içerisinde Yeltsin ve onun ekibine karşı "millî çıkarlar" konusunda ciddi muhalefet bulunmaktaydı. Yeltsin yönetimi hükûmetin Rusya ötesinde yaşayan Rusların kaderiyle ilgilenmediği, başını Kozirev'in çektiği RF dış politikasında "yakın çevre" ülkeleriyle ilişkilere özen gösterilmediği konusunda eleştirilmekteydi. Budan öte, TMC ayrılıkçı hareketine ister RF askerî üslerinin post Sovyet ülkelerinde varlığının sürdürülmesini destekleyen askerî eliti tarafından isterse de RF Parlamentosu milletvekilleri tarafından ciddi destek bulunmaktaydı. Örneğin, RF Parlamentosu 2 Temmuz 1992 tarihinde Moldova hükûmetini soykırımda suçlayan ve 14. Ordu'nun barış gücü olarak kullanılmasına izin veren karar çıkarmıştır.⁶⁷⁴ Daha önce de değinildiği gibi, 1993 yılından itibaren Atlantikçi reformcular her ne kadar Kremlin'de gözükseler de, etkililiklerini kaybetmiş, Avrasyacıların eli güçlenmiştir.

21 Ekim 1994 tarihinde RF ile Moldova arasında Transdinyester'de bulunan Rus askerî birliklerinin hukuki statüsü, Moldova'dan çıkarılma süresi ve prosedürüne ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma'da RF askerî birliklerinin Moldova'da konumlanmasının geçici olduğu belirtilmekle beraber, RF tarafından söz konusu askerî birliklerin üç yıl içerisinde çıkarılacağı belirtilmiştir (*madde 2*). Lakin aynı maddede askerî birliklerin Moldova topraklarından çıkarılmasının Transdinyester sorununun çözümüyle senkronize şekilde gerçekleştirileceği de eklenmiştir.⁶⁷⁵ Madde metninden anlaşıldığı gibi, RF askerî birliklerinin bölgeni terk etmesi

⁶⁷² Соглашение «О принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровском регионе Республики Молдова», ["Moldova Cumhuriyeti'nin Transdinyester bölgesindeki silahlı çatışmanın barışçıl çözümü ilkeleri hakkında" Anlaşma], Anlaşma'nın Rusça metni için bkz., https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MD%20RU_920000_AgreementPrinciplesPeacefulSettlementDniestrConflict%28ru%29.pdf, (erişim tarihi: 07.11.2021).

⁶⁷³ Bkz., 1991-1996 Rus Dış Politikası: Liberal Yönlü Dış Politika Girişimleri, s. 105-112.

⁶⁷⁴ Selivanova, 1996: 68-69.

⁶⁷⁵ Agreement between the Russian Federation and the Republic of Moldova regarding the legal status, procedure and period for the withdrawal of the Russian Federation Military Units/Formations, temporarily situated in the territory of the Republic of Moldova, 24 October 1994, <https://www.peaceagreement.org/viewmasterdocument/1604>, (erişim tarihi: 07.10.2021).

süreciyle sorunun çözüm sürecindeki ilerlemeler arasında ilişki kurulması aslında söz konusu Anlaşma'nın ilgili maddesinin hükmünü etkililik açısından tartışmalı kılmaktadır. Bir başka ifadeyle çözüm sürecinin çıkmaza girmesi aslında Rus ordusunun bölgede kalmasının hukuki açıdan önünü açmıştır. 14. Ordu'nun ismi 1995 yılında Rus Askerî Kuvvetleri'nin Operasyonel Grubu olarak değiştirilmiş, 1990'ların sonlarında askerî personel sayısı 2500'e kadar düşürülmesine rağmen RF askerî bölgede varlığını sürdürmeye devam etmiştir.⁶⁷⁶

4 Şubat 1993 tarihinden itibaren Moldova'da uzun vadeli AGİT misyonu faaliyete başlamış,⁶⁷⁷ Nisan ayından itibaren ise AGİT Transdinyester sorunun çözümü sürecine ara bulucu olarak katılmıştır. Eylül 1995 tarihinden ise Ukrayna ara bulucu olarak sorunun çözümünde yer almış, bununla da müzakere süreci 3+2 formatında devam etmiştir.⁶⁷⁸

8 Mayıs 1997 tarihinde Moldova Cumhuriyeti ve Transdinyester arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ilkelerine ilişkin Moskova Memorandumu (Primakov Memorandumu) imzalanmıştır. Anlaşma'da taraflar karşılıklı ilişkilerde güç kullanımı ve güç kullanma tehdidine başvurmamalarına ilişkin taahhütte bulunmuş, herhangi bir anlaşmazlıkların garantör ülkeler olan RF ve Ukrayna, aynı zamanda AGİT ve BDT bünyesinde diyalog yoluyla çözüleceği belirtilmiştir (*madde 1*). Bunun yanı sıra, tarafların Moldova SSC'nin Ocak 1990 tarihindeki sınırları çerçevesinde tek devlet çatısı altında ilişkiler kuracağı (*madde 11*) belirtilmiş⁶⁷⁹ fakat bu memorandumun imzalanması sorunun çözümüne ilişkin ilerleme sağlamamıştır. Nitekim Belge'nin bir taraftan Moldova'nın yeni seçilmiş Devlet Başkanı P. Luchinschi (1997-2001), diğer taraftan TMC Başkanı İ. Smirnov tarafından imzalanması ayrılıkçı oluşum tarafından merkezi hükûmetin TMC'yi bir aktör olarak tanıdığı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca, yine TMC yönetimi Anlaşma'nın 11. maddesi Moldova yönetimine ortak devlet çatısı altında konfederatif devlet kurma teklifinin (*söz konusu teklif sorunun ortaya çıktığı süreçte de ayrılıkçılar tarafından Moldova merkezi yönetimine teklif edilse de kabul görmemişti*) kabul ettirildiği şeklinde yorumlanarak TMC'nin diplomatik zaferi olarak nitelendirilmiştir. Anlaşma'nın TMC yönetimi tarafından farklı şekilde yorumlanması müzakere sürecinin verimliliğini azaltmıştır.⁶⁸⁰

⁶⁷⁶ King, 2000: 201-202.

⁶⁷⁷ CSCE Mission to the Republic of Moldova, CSCE/19-CSO/Journal No.3 - Annex 3, 4 February 1993, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/0/41137.pdf>, (erişim tarihi: 07.11.2021).

⁶⁷⁸ Mediation and Dialogue Facilitation in the OSCE: Reference Guide, **OSCE Conflict Prevention Centre**, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/0/126646.pdf>, (erişim tarihi: 07.11.2021).

⁶⁷⁹ Memorandum on the Bases for Normalization of Relations between the Republic of Moldova and Transnistria (The Moscow Agreement), 8 May 1997, <https://peacemaker.un.org/moldova-moscowagreement97>, (erişim tarihi: 07.11.2021).

⁶⁸⁰ King, 2000: 203

1999 tarihinde AGİT'in İstanbul'daki Zirvesinde kabul edilen deklarasyonda RF'nin askerî birliklerin 2002 yılına kadar Transdinyester'den çıkarılmasına ilişkin taahhütte bulunduğu belirtilmiştir.⁶⁸¹ Ancak Kremlin tarafından 2003 yılına kadar bölgedeki askerî kuvvetlerinin bir kısmı çıkarılsa da Transdinyester'de askerî varlığına tamamen son vermemiştir.

Rusya'da Putin göreve geldikten sonra Moskova tarafından sorunun kesin çözümüne ilişkin yeni girişim gerçekleştirilmiştir. Nitekim 2003 yılında Kremlin görevlisi Dmitriy Kozak⁶⁸² tarafından hazırlanan anlaşma tasarısı (*Kozak Memorandumu*) Moldova ve ayrılıkçı TMC yönetimine sunulmuştur. Anlaşma tasarısında, ayrılıkçı TMC ve Gagavuzya Özerk Bölgesi'ne (GÖB) federe birimi statüsü verilerek (*madde 3.5*) Moldova Cumhuriyeti'nin devlet yapısının federal devlet ilkeleri doğrultusunda değiştirilmesi (*madde 1*) öngörülmüştür. Belge kapsamında, hem TMC hem de GÖB'e kendi devlet yasama, yürütme ve yargı organlarını oluşturmaları, kendi Anayasa ve mevzuatına, devlet mülkiyetine, bağımsız bir bütçeye, vergi sistemine ve kendi devlet sembollerine sahip olma yetkileri de tanınmıştır. Federal devletin devlet dili olarak Moldovaca olmakla beraber tüm ülke sınırları içerisinde Rusçanın resmî dil olarak belirlenmesi, ayrıca diğer federe birimlerinde de yerel dillere resmî statü verilebileceği de (*madde 3.7*) Antlaşma tasarısında belirtilmiştir.⁶⁸³

Kremlin tarafından ileri sürülen söz konusu Antlaşma tasarısında, Moldova'nın Romanya'yla bütünleşmesinin engellenmesi amacıyla Federasyon'un diğer devlete birleşmesine ilişkin karar alındığında veya egemenliğini kaybettiği durumda federe birimlerin iç referandumla Federasyon'dan ayrılma yetkisinin olduğu (*madde 3.13 ve 3.14*) ifade edilmiştir. Bundan öte, Memorandum'da RF barış kuvvetlerinin 2000'e kadar askerî personelinin 2020 yılında kadar Moldova'da kalması (*madde 18*) da öngörülmüştü.⁶⁸⁴

Anlaşıldığı üzere söz konusu Belge'de Moldova'nın her ne kadar asimetrik federasyon örneğinde bir devlete dönüştürülmesi öngörülmüşse de, federe birimlerine de yüksek düzeyde yetkileri öngören statünün verilmesi de hedeflenmiştir. Ayrıca, Tasarıyı teklif eden taraf olarak Rusya, kendi jeopolitik çıkarlarını da dikkate alarak antlaşma projesinde Rusçanın özel statüsüyle beraber Moldova'nın Romanya ve Batı'yla bütünleşmesini engelleme araçları olacak hükümlere de yer vermiştir.

⁶⁸¹ İstanbul Deklarasyonu'nun metni için bkz., <https://www.osce.org/files/f/documents/6/5/39569.pdf>, (erişim tarihi: 09.11.2021).

⁶⁸² Dönemin RF Devlet Başkanı Ofisi Birinci Başkan Yardımcısı (2003-2004).

⁶⁸³ Меморандум об Основных Принципах Государственного Устройства Объединенного Государства, [Birleşik Devlet'in Devlet Yapısının Temel İlkelerine İlişkin Memorandum], <http://mfa-pmr.org/ru/KdT>, (erişim tarihi: 09.11.2021); İngilizcesi için bkz., Memorandum on the Basic Principles of the State Structure of a United State, <https://www.stefanwolff.com/files/Kozak-Memorandum.pdf>, (erişim tarihi: 09.11.2021).

⁶⁸⁴ <https://regnum.ru/news /458547.html>, (erişim tarihi: 12.11.2021).

Bu Antlaşma tasarısı dönemin Moldova Devlet Başkanı *V. Voronin (2001-2009)* tarafından ilk başlarda kabul görse de, Moldova kamuoyu baskısı sonucunda son anda imzalanmamıştır. Kremlin siyasileri tarafından Moldova Devlet Başkanı'nın Belge'yi imzalamadan vazgeçmesinin nedenini Batılı devletlerin Moldova hükûmetine baskısında görülmüştür.⁶⁸⁵

2005 yılında Ukrayna Cumhurbaşkanı *Viktor Yusçenko (2005-2010)* tarafından sorunun çözümüne ilişkin yeni bir plan önerilmiştir. Planın temel amacı TMC ile yapıcı müzakereler yapabilmek için söz konusu ayrılıkçı oluşumun meşru bir yönetiminin varolmasıydı. Bu nedenle söz konusu planda, Aralık 2005 tarihinde yapılacak olan TMC Yüksek Sovyeti seçimlerinin uluslararası gözlemciler tarafından izlenilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, TMC'ye ekonomi, bilim, teknoloji ve d. alanlarda dış ilişkiler kurma hakkı tanınmasıyla beraber, uluslararası hukuk açısından ülkenin temsilcisi ise yalnız Moldova olacaktır. Bunun yanı sıra, tarafların imzalanması önerilen belgede Moldova'nın başka bir devlete birleşeceği durumda TMC'ye iç referandumla ayrılma hakkı içeren madde de yer almıştır. Sonuç olarak Yusçenko planı da tarafları tatmin etmemiş, sorunun çözümüne ilişkin Ukrayna'nın teşebbüsü de başarısız olmuş ve müzakere süreci duraksamıştır.⁶⁸⁶

2005 yılında müzakereler için ABD ve AB'nin de katılımıyla artık 5+2 formatı⁶⁸⁷ izlenilse de ciddi bir sonuç elde edilmemiştir. 27 Haziran 2014 tarihinde AB ile Moldova arasında Ortaklık Antlaşması imzalandıktan⁶⁸⁸ sonra ise, RF ve TMC'nin müzakerelerin devam ettirilmesine dair ilgisi azalmıştır.⁶⁸⁹ 2014 yılında Kırım'ın RF'ye birleştirilmesinden sonra TMC'li politikacı ve aktivistler Transdinyester'in Rusya'ya birleştirilmesine ilişkin yasa çıkarılması talebiyle RF Parlamento'suna başvuruda bulunmuşlar.⁶⁹⁰

TMC'nin kendi devlet bayrağı, millî marşı, anayasası, ordusu, polisi, pasaportu, para birimi ve darphanesi, ulusal bankası, istatistik bürosu, ve sosyal yardım sistemi gibi devlet olmanın birçok özellikleri vardır.⁶⁹¹ TMC Yüksek Sovyeti'nin kabul ettiği 12 Nisan 2017 tarihli Kânunla RF bayrağı ayrılıkçı devletin ikinci devlet bayrağı statüsü kazanmıştır.⁶⁹²

⁶⁸⁵ Десятков, 2010: 56.

⁶⁸⁶ Radu, 2019: 47.

⁶⁸⁷ <https://www.osce.org/mission-to-moldova/104529>, (erişim tarihi: 11.11.2021).

⁶⁸⁸ <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/treaties-agreements/agreement/?id=2014001#>, (erişim tarihi: 10.11.2021).

⁶⁸⁹ Radu, 2019: 48.

⁶⁹⁰ <https://www.bbc.com/news/world-europe-26627236>, (erişim tarihi: 10.11.2021).

⁶⁹¹ Chamberlain-Creagă, 2006: 380.

⁶⁹² Закон ПМР “О порядке использования на территории Приднестровской Молдавской Республики Государственного флага Российской Федерации” от 12 апреля 2017 года, [17 Nisan 2017 tarihli “Rusya Federasyonu Devlet Bayrağının Transdinyester Moldova Cumhuriyeti’nde Kullanım Usulü Hakkında” TMC Kânunu], TMC Devlet Başkanı'nın resmi sitesi, <http://president.gospmr.org/pravovye-akty/zakoni/zakon-pmr-o-poryadke-ispoljzovaniya-na-territorii-pridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki-gosudarstvennogo-flaga-rossiyskoy-federatsii-.html>, (erişim tarihi: 11.11.2021).

4.1.3. Rusya Federasyonu'nun Çıkarları Bağlamında Değerlendirme

Sonuç olarak, Transdinyester sorunun ortaya çıkması ve ayrılıkçıların güçlenmesinde önce SSCB merkezi yönetimindeki muhafazakâr güçlerin, daha sonra ise realist politika uygulayan RF'nin önemli etkisinin belirtilmesi gerekmektedir. Yukarıda da detaylı olarak bahsedildiği gibi, Transdinyester sorunun ortaya çıktığı ilk dönemlerde ayrılıkçılar SSCB merkezi yönetimindeki muhafazakâr komünistler tarafından desteklenmiştir. Bunun önemli nedenlerinden birisi Gorbaçov reformlarının etkisiyle Birlik içerisinde yer alan cumhuriyetlerin merkezden kaçma eğiliminin bastırılmasına çalışan muhafazakâr komünistlerin Moldova'nın SSCB'den ayrılmasını engellemek olmuştur. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, Transdinyester ayrılıkçı güçleri başta SSCB Yüksek Sovyeti'nin Başkanı A. I. Lukyanov olmakla Kremlin'deki muhafazakâr komünistler ve askerî çevrelerle sıkı bağlantıda olmuş, SSCB'nin çöküşünü engellemek isteyen Ağustos darbecilerini desteklemişler. Bir başka ifadeyle Transdinyester ayrılıkçılığı ilk başlarda Kremlin'deki muhafazakâr daireler tarafından Birlik'in Avrupa'yla batı sınırında jeopolitik açıdan önem taşıyan Moldova'nın SSCB'den ayrılmasını engellemek amacıyla araç olarak kullanılmıştır. Sorunun ortaya çıkması ve çatışmaya dönüşme sürecinde Kremlin'in soruna ilişkin sergilediği belirsiz tutum ise aslında, Birlik devletlerine egemen hakları sunan Gorbaçov reformları ve onun ekibine karşı mücadele eden muhafazakâr güçler arasındaki farklı bakış açısının sonucuyla ortaya çıkmıştır.

SSCB'nin çöküşünden sonra ayrılıkçı sorun RF'ye miras olarak kalmıştır. Yeltsin iktidarının ilk yıllarında Moskova her ne kadar Batılı devletlerle çelişmeyen politika izlemeye çalışsa da, Kremlin'de Yeltsin'e muhalefet oluşturan muhafazakâr siyasi ve askerî elit TMC'yi desteklemiştir. 1993 yılında muhalefetin eleştirilerinin de etkisiyle hazırlanan ister RF Dış politika Konsepti istese de RF Askerî Doktrini'nde yabancı ülkelerde bulunan RF vatandaşlarına karşı ayrımcılık, hak, özgürlük ve meşru menfaatlerinin engellenmesi de ülkenin güvenliğine tehdit olarak nitelendirilmesi aslında Moskova'nın "yakın çevre"sine gelecek askerî müdahaleleri için hukuki dayanak oluşturmuştur.

Her ne kadar Rusya Federasyonu TMC ayrılıkçı hareketine ekonomik, askerî ve politik destek gösterse ve TMC de Rusya'ya birleşme eğiliminde olsa da aslında, Kremlin'in mevcut durumda söz konusu birleşmeye ilgisinin olmadığı görülmektedir.⁶⁹³ Nitekim Moskova'nın Moldova politikasında temel amacı Transdinyester ayrılıkçılığını araç olarak kullanarak Kişinev yönetimini baskı altında tutmak, ABD ve AB'nin Moldova üzerindeki etkisini en aza indirmek ve dengelemek oluşturmıştır. Bir başka ifadeyle, söz konusu ayrılıkçı oluşum Rusya

⁶⁹³ Rogstad, 2018: 49-65.

tarafından Moldova ile NATO arasındaki yakınlaşmayı kısıtlamanın ve Kişinev'in Moskova ve Batı arasında tarafsızlığını korumanın bir aracı olarak görülmüştür.⁶⁹⁴

Kremlin'in Moldova politikasındaki amacı RF belgelerine ve siyasi söylemlerine de yansımıştır. Nitekim 2013 tarihli RF Dış politika Konsepti'nde Rusya'nın Transdinyester Cumhuriyeti'nin özel statüsünü belirlerken Moldova Cumhuriyeti'nin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve tarafsız statüsüne saygı temelinde Transdinyester sorununu çözmenin yollarının aranmasına katılacağı belirtilmiştir.⁶⁹⁵ Bir başka ifadeyle Konsept metninde, "toprak bütünlüğü" ilkesinin altı çizilmekle beraber, "tarafsız statü" ifadesi de kullanılması, aslında Moldova yönetiminin RF ile Batılı aktörler arasındaki tarafsızlığına atıf yapıldığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Söz konusu bakışı RF Dışişleri Bakanı S. Lavrov'un açıklamaları da desteklemektedir. Nitekim Lavrov söylemlerinde Rusya'nın Transdinyester sorununun çözümünü Moldova'nın egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı ilkesi çerçevesine TMC'nin özel statüsünün garantiye alınmasında gördüğünü⁶⁹⁶ belirtmekle beraber, Moldova'nın kendi geleceğini Avro-Atlantik perspektifte göreceği ve tarafsızlığını kaybedeceği durumunda TMC'nin de Moldova'dan bağımsız kendi kaderini tayin etme hakkı olacağına vurgu yapmıştır. Bir başka anlatımla, Moldova'nın anayasal düzeyde tarafsızlığının garantiye alınmasını isteyen Moskova, Moldova'nın NATO'ya üyeliği durumunda TMC'nin bağımsız devlet olma hakkının olduğunun altını çizmiştir.⁶⁹⁷

Rusya'nın Transdinyester ayrılıkçılığını kullanarak Kişinev'i baskı altında tutmasında diğer amaç ise, RF'nin post Sovyet alanında entegrasyon ve Avrasya Birliği çerçevesinde, aynı zamanda Moskova için önem taşıyan Ukrayna'ya ilişkin yürüttüğü politikadır. Nitekim 2014 Ukrayna Krizi'nden önceki süreçte, Kiev'in Avrasya Birliği'ne entegrasyonunu gerçekleştirmek Kremlin'in Ukrayna politikasının temel amaçlarından birisini oluşturmaktaydı. Söz konusu ayrılıkçı politika bağlamında Moldova'yı baskı altında tutarak Avrasya Birliği'ne üyeliği gerçekleştiği durumda Rusya'nın Avrasya bölgesinde yürüttüğü entegrasyon

⁶⁹⁴ Гушин и Маркедонов, 2016: 4.

⁶⁹⁵ Концепция Внешней Политики Российской Федерации от 12 февраля 2013 г., [12 Şubat 2013 tarihli Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti], https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186#sel=124:1:VSh,124:68:hv2;125:1:WUg,125:17:hal;127:1:1Ch,127:72:Vyt;129:1:2yp,129:28:Uja;130:1:2CZ,130:25:4Uj;134:1:2AZ,134:30:gEW, (erişim tarihi: 02.09.2021).

⁶⁹⁶ RF Dışişleri Bakanı S. Lavrov'un Transdinyester sorununa ilişkin ilgili açıklaması için bkz., <https://www.youtube.com/watch?v=0eQY1ZxLgKs>, (erişim tarihi: 08.10.2021).

⁶⁹⁷ <https://www.interfax.ru/russia/402777>, (erişim tarihi: 08.10.2021); Ministry of Foreign Affairs of Russia, Открытая лекция С.Лаврова по внешней политике России, [Rusya Dışişleri Bakanlığı, S. Lavrov'un Rus dış politikası üzerine açık konferansı], https://www.youtube.com/watch?v=DJ3NMcnV_Zk, (erişim tarihi: 08.10.2021); İngilizce versiyonu için bkz., Ministry of Foreign Affairs of Russia, Sergey Lavrov's open lecture on Russian foreign policy, <https://www.youtube.com/watch?v=mRGaZPSifVw>, (erişim tarihi: 08.10.2021).

politikaları için özel önem taşıyan Ukrayna Avrasya Birliği'ne üye olan üç ülkeyle (Moldova, Belarus ve RF) ile çevrelenecekti. Bu bağlamda, Ukrayna'nın olası AB ile entegrasyonuna karşın Avrasya Birliği'yle entegrasyonu daha mantıklı şekil alacaktı.⁶⁹⁸

Tablo 4.3.2.2.3: Transdinyester Sorununun Kronolojisi (1918-2014)

12 Ekim 1924	Dinyetser Nehri'nin sol kıyısında Ukrayna SSC sınırları içerisinde Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (MÖSSC) oluşturulmuştur.
1 Eylül 1989	Moldova'da yeni dil yasası kabul edilmiştir
2 Haziran 1990	Transdinyester milletvekillerinin I Olağanüstü Kongresi'nde özerk ekonomik bölge ilan edilmiştir
2 Eylül 1990	Transdinyester milletvekillerinin I Olağanüstü Kongresi'nde Transdinyester Sovyet Moldova Cumhuriyeti'nin oluşturulduğu ilan edilmiştir.
27 Ağustos 1991	Moldova Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir.
01-02 Mart 1992	Moldova merkezi kuvvetleri ile ayrılıkçı TMC arasında silahlı çatışma başlamıştır
19 Haziran 1992	RF 14. Ordusu'nun çatışmaya doğrudan müdahale etmesi
21 Temmuz 1992	Transdinyester'de savaş sonlanmıştır. Moldova Cumhuriyeti ile RF arasında "Moldova Cumhuriyeti'nin Transdinyester bölgesindeki silahlı çatışmanın barışçıl çözümü ilkeleri hakkında" Anlaşma imzalanmıştır.
21 Ekim 1994	Moldova Cumhuriyeti ile RF arasında Transdinyester'de bulunan Rus askerî birliklerinin hukuki statüsü, Moldova'dan çıkarılma süresi ve prosedürüne ilişkin Anlaşma imzalanmıştır.
Nisan 1995	RF 14. Ordu'nun ismi Rusya Askerî Kuvvetleri'nin Operasyonel Grubu olarak değiştirilmiştir.
Eylül 1995	Ukrayna arabulucu olarak müzakere sürecine katılmıştır
8 Mayıs 1997	Moldova Cumhuriyeti ile TMC arasında Moskova Memorandumu imzalanmıştır.
1999	AGİT'in İstanbul Zirvesi Deklarasyonu kabul edilmiştir. Deklarasyon'da RF'nin 2002 yılına kadar Transdinyester'den askerî birliklerini çıkarma yükümlülüğü yer almıştır.
17 Kasım 2003	RF tarafından sorunun çözümüne ilişkin Kozak Memorandumu ileri sürülmüştür.
16 Mayıs 2005	Ukrayna tarafından çözümüne ilişkin Yashchenko Memoandumu ileri sürülmüştür.
Ekim 2005	Müzakerler sürecine ABD ve AB'nin de katılımıya 5+2 müzakere formatı oluşturulmuştur
27 Haziran 2014	AB ile Moldova arasında Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır.

4.2. Rusya'nın Gürcistan Politikasında Ayrılıkçılık

Rusya Federasyonu'nun ister "yakın çevre" politikası isterse de Kafkasya politikası bağlamında Gürcistan özel önem taşımaktadır. Heterojen etnik yapıya sahip olan Gürcistan'da yaklaşık seksen farklı etnik topluluk yaşamaktadır. SSCB'nin çöküşünü takip eden süreçte Gürcistan'ın üç farklı bölgesinde Rusya Federasyonu tarafından doğrudan veya dolaylı şekilde desteklenen ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmıştır: Güney Osetya Özerk Bölgesi (GOÖB), Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (AÖSSC), ve Acara Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (AÖSSC).⁶⁹⁹

Başkenti Batum şehri olan ve nüfusu esasen Müslüman Gürcülerden oluşan Acara bölgesi 1991 yılından 2004 yılına kadar *de facto* Tiflis kontrolü dışında kalmıştır. Mayıs 2004

⁶⁹⁸ Van Herpen, 2014: 84.

⁶⁹⁹ SSCB zamanında Gürcistan'da özerk statü tanınan üç bölge varolmaktaydı: Abhazya, Güney Osetya ve Acarya. Gürcüler gibi hem Abhazlar hem de Güney Osetyalılar Ortodoks inancına sahipken, Türkiye ile sınırdaş bölgede yaşayan Acarlar büyük ölçüde Müslümandırlar.

tarihinde Gürcistan merkezi yönetiminin bölgeye müdahalesiyle ayrılıkçı oluşumun silahlı birlikleri silahsızlaştırılmıştır. Ayrılıkçı lider *Arslan Abaşıdze* ise Moskova'ya kaçmıştır. Bu bağlamda, Acarya ayrılıkçılığı Tiflis yönetimi tarafından tamamen bastırıldığı ve RF dış politikasında araç olarak kullanım olanakları kalmadığından çalışmanın bu bölümünde Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçı hareketleri incelenmiştir.

Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinde Sovyetler Birliği'nin çöküşü sürecinde ortaya çıkan ve Tiflis ile ayrılıkçılar arasında silahlı çatışmaya dönüşen olaylar Moskova'nın müdahalesiyle durdurulmuş fakat tam olarak çözüme kavuşturulmamıştır. 2004 yılında Gürcistan'da yaşanan Gül Devrimi sonucunda iktidara gelen Batı yönlü Miheil Saakaşvili'nin yönetimi döneminde Avro-Atlantik kuruluşlarla bütünleşmeye çalışan Tiflis ve Moskova arasındaki ilişkiler yeniden bozulmuştur. Gürcistan yönetiminin 2008 yılında ülkenin toprak bütünlüğünü temin etme girişimiyle her iki ayrılıkçı sorun yeniden alevlenmiş ve Rusya ile Gürcistan arasında “Beş Günlük Savaş” yaşanmıştır. Gürcistan'ın askerî yenilgisi sonrası her iki ayrılıkçı devletin bağımsızlığı RF tarafından resmî olarak tanınmıştır.

4.2.1. Tarihsel Bağlamda Rusya-Gürcistan İlişkileri: Güney Osetya ve Abhazya

Bölgeleri

Gürcistan'da devletlerin oluşum sürecinin tarihi milattan önceye dayansa da,⁷⁰⁰ bir etnik bölge olarak Gürcistan (kilise ayinlerinin Gürcüce / Kartuli dilinde yapıldığı topraklar) 10. yüzyılda oluşmuştur.⁷⁰¹ Nitekim 8. yüzyılda Bizans etkisinden ayrılan Abhazya Batı Gürcistan'da genişleyerek güçlenmiş ve küçük Prensliklerden oluşan Gürcistan toprakları 1008 yılında *III. Bagrat (978-1014)* tarafından tek devlet çatısı altında – Gürcistan Krallığı olarak birleştirilmiştir.⁷⁰²

15. yüzyılda birleşik Gürcistan'ın Kralı *I. Aleksandr'in (Büyük Aleksandr)* yönetiminden sonra siyasi ve ekonomik istikrarsızlık Gürcistan Krallığı'nın birkaç küçük krallık ve prenslikler şeklinde bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Söz konusu dönemde Gürcistan'da üç krallık (*Katli, Kakheti ve İmereti*) ve beş prenslik (*Abkhazeti (Abhazya), Svaneti, Meskheti, Guria ve Samegrelo*) ortaya çıkmıştır.⁷⁰³ Konumuz için önem taşıyan Abhazya bölgesi de diğer prenslikler gibi 1463 yılında yarı bağımsız prensliğe dönüşmüştür.

Lakin bu prensliklerin bağımsızlığı uzun sürmemiştir. Şöyle ki, 16. yüzyılda Gürcistan Güney Kafkasya'da hâkim olmak isteyen iki Müslüman imparatorluğun – Osmanlı ve Safevi Devletleri'nin arasında sıkışarak kalmış ve her iki devletin yayılcılığına maruz kalmıştır. Artık bölgeye 15. yüzyılın sonlarında Osmanlı, 16. yüzyılın başlarında ise Safevi askerî seferleri başlamıştır. 1555 yılında Amasya Antlaşması'yla Doğu Gürcistan (*Kartli, Kakhetia ve Samtskhe'nin doğusu*) Safevi, Batı Gürcistan (*İmeretia, Guriya, Mingreliya ve Samskhe'nin batısı*) ise Osmanlı Devleti'nin etki alanına düşmüştür.⁷⁰⁴ 1570'lerde Osmanlı donanması Abhazya'nın Karadeniz kıyılarında yaklaşmış, *Sohum Kalesi*'nde Osmanlı askerî yerleşmiş ve Abhazya Osmanlı etkisine girmiştir.⁷⁰⁵

Bölgedeki Müslüman güç merkezlerinden korunmak için yerli Gürcü krallarda Hristiyan bir devletin – Rusya'nın koruması altına girme eğilimi oluşmuştur. İlk böyle bir girişim 1563 yılında Kakheti Kralı *Levan (1520-1574)* tarafından Rus Çarı *IV. İvan'a (Korkunç İvan)* Osmanlı ve Safevi tehditlerine karşı Rusya'nın himayesi için müracaat etmesiyle gerçekleşmiştir. Korkunç İvan Gürcistan'a askerî yardımda bulunsa da, Gürcistan 1571 yılında

⁷⁰⁰ Söz konusu dönemde Gürcistan topraklarında devlet oluşumu sürecinde Kolhis (MÖ 13. yy – MÖ 164) ve İberya Kallıkları (MÖ 302 – MS 580) önemli rol almıştır. *Bkz., Braund, 1994; Ayrıca bkz., Brosset, 2003.*

⁷⁰¹ Cornell, 2001: 131.

⁷⁰² Mikaberidze, 2007: 603.

⁷⁰³ Suny, 1994: 45-46.

⁷⁰⁴ Rayfield, 2012: 171.

⁷⁰⁵ Mikaberidze, 2007: 585.

Safevi Devleti'nin itirazları sonucunda Rus askerî birliklerini geri göndermek zorunda kalmıştır.⁷⁰⁶

Gürcistan'ın gönüllü olarak Rusya'nın himayesine girmesine ilişkin ikinci önemli girişim ise, 18. yüzyıl sonlarında yaşanmıştır. Yine Kartli-Kakheti Kralı *II. İrakli* Rusya İmparatoriçesi *II. Katerina*'dan (1762-1796) Krallığının Rusya'nın himayesine geçmesine ilişkin istekte bulunmuştur. *II. Katerina* tarafından bu isteğin kabul edilmesi üzerine taraflar arasında 1783 yılında 13 maddeden oluşan Georgiyevsk Antlaşması imzalanmıştır.⁷⁰⁷ Antlaşma gereği Kartli-Kakheti Krallığı Rusya'nın himayesine geçmekle beraber, herhangi diğer gücün himayesine geçmemeye ilişkin taahhütte bulunmuştur (*madde 1*). Rusya, Krallığın toprak bütünlüğünü tanımakla beraber, gerektiğinde onun savunmasını üstlenmiştir (*madde 2*). Krallığın tahtına oturacak kralların makama gelmeden önce Rusya İmparatoru'na sunulacak onay alınması ve Rusya elçisi karşısında sadakat yemini etmesi gerekecekti (*madde 3*). Bunun yanı sıra, Krallığın Rusya'nın haberi olmaksızın başka devletle ilişki kurmayacağı da (*madde 4*) karara bağlanmıştır.⁷⁰⁸ Ancak bu antlaşmaya rağmen Rusya'nın Kartli-Kakheti Krallığı'nı himaye etmesi uzun sürmemiştir. 1787 yılında Rus askerî birlikleri Krallığı tamamen terk etmiş, 1795 yılında ise Ağa Muhammed Han Kaçar tarafından Tiflis şehri zaptedilerek talan edilmiştir.⁷⁰⁹

II. İrakli'nin ölümünden sonra 1798 yılında onun yerine *XII. Giorgi* geçmiştir. Krallık içerisinde iktidar rekabetini kazanmak için yine Rusya İmparatoru'na - *I. Pavel*'e (1796-1801)⁷¹⁰ Rusya'nın himayesine geçmek için istekte bulunmuştur. *I. Pavel*, bu isteğe sıcak bakmış, fakat *XII. Grigori*'nin Rusya'nın sadece himayesi ve korumasını rica etmesine karşın, Gürcistan'ın tamamen Rus toprakları olması gerektiği görüşündeydi.⁷¹¹ Zira bölgedeki rakip aktörlerin - hem Ağa Muhammed Şah'ın ölümünden sonra İran'ın hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yayılması için olumlu koşullar sağlamaktaydı.⁷¹²

Nitekim *XII. Grigori*'nin ölümünden (1800) sonra *I. Pavel*, Kartli-Kakheti Krallığı'nın doğrudan Rusya'nın bir parçası olmasını öngören manifesto yayınlayarak ilan ettirmiştir. Lakin *I. Pavel*'in suikast sonucunda öldürülmesinden sonra onun yerine geçen İmparator *I. Aleksandr*

⁷⁰⁶ Mikaberidze, 2007: 26.

⁷⁰⁷ Forsyth, 2013: 450-470.

⁷⁰⁸ Полное Собрание Законов Российской Империи (1781-1783 г.), Том 21, **Но. 15.835**, [Rusya İmparatorluğu Kanunlarının Tam Koleksiyonu (1781-1783 y.), Cilt 21, No. 15.835], Канцелярия Императорского Величества, Санкт-Петербург, 1830, с. 1013-1017.

⁷⁰⁹ Rusya'nın Gürcistan'dan askerî birlikler geri çekmesi ve Ağa Muhammed Han Kaçar'ın Gürcistan yürüyüşü hakkında daha kapsamlı çalışma için bkz., Türker, 2020.

⁷¹⁰ 1796 yılında Katerina'nın ölümünden sonra tahta *I. Pavel* geçmişti.

⁷¹¹ Türker, 2020: 88-96.

⁷¹² Riasanovsky ve Stenberg, 2014: 321.

(1801-1825) tarafından yeniden hazırlanarak ilan edilmiş ve Kartli-Kakheti Krallığı tasfiye edilerek Rusya tarafından ilhak edilmiştir.⁷¹³ Bununla da, Güney Kafkasya'da Rus hâkimiyetinin tesis edilmesi süreci başlanmıştır.⁷¹⁴ Gürcistan'ın Rus hâkimiyetine geçmesi Rusya'nın Kafkasya'ya yayılmasının önünü açmıştır.

Kartli-Kakheti Krallığı Rusya'ya birleştirilse de, Rus yönetimi henüz Gürcistan'ın tamamında kurulmamıştır. Nitekim Osmanlı, Abhazya Prenslığı da dâhil olmakla Gürcistan'ın batısında etkin güç olarak kalmaktaydı. Kısa süre sonra, Osmanlı vasallığında bulunan Mingreliya (1803) ve İmeretya (1804) Rusya'nın himayesine geçmişler.⁷¹⁵ Osmanlı etkisiyle önemli düzeyde Müslüman nüfusu oluşmuş Abhazya halkı ise Rus yanlıları ve Osmanlı yanlıları olarak ikiye ayrılmıştı. Osmanlı yanlısı Aslan bey'in ölümünden sonra iktidara gelen Rus yanlısı *Georgiy*'in (*Sefer bey*) isteğiyle 17 Şubat 1810 tarihinde I. Aleksandr tarafından Abhazya'nın da Rusya himayesine geçmesine ilişkin manifesto ilan edilmiş, 10 Temmuz tarihinde ise Osmanlı kuvvetlerinin yetkisinde olan Sohum Kalesi Rus askerî birlikleri tarafından ele geçirilmiştir.⁷¹⁶ Daha sonra Abhazya, Mingreliya ve İmeretya'nın Rusya yönetimine geçmesi 1806-1812 tarihli Rus-Osmanlı Savaşı'nı sonlandıran Bükreş Antlaşması'yla (1812) da garantiye alınmıştır.⁷¹⁷ Bununla da, Abhazya'da 16. yüzyıldan itibaren süren Osmanlı varlığı son bulmuş, bölge Rus egemenliğine geçmiştir. 1829 yılında Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanmış Edirne Antlaşması'yla ise Akhaltsikh (Ahıska) bölgesi, Poti ve Anapa kaleleri de Rusya'ya geçmiştir.⁷¹⁸

Abhazya ilk dönemler her ne kadar Rus hakimiyetinde olsa da, 1864 yılına kadar iç yönetim açısından serbestliğini korumuştur. 1864 yılında ise Abhazya Prenslığı tasfiye edilmiş ve bölgede Rus idari yapılandırılması kurularak Sohum Askerî Departmanı (*Sukhumskij Voennyj Otdel*) oluşturulmuştur.⁷¹⁹ Bu dönem bölgenin Rus yönetimine direnç gösteren Müslüman Abkhaz nüfusu sürgün edilmiş ve Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir. Boşaltılmış Abhaz topraklarında Gürcüler (*ağırlıklı olarak Megreller*), Ermeniler (*Hemşinler*), Slavlar ve Rumlar yerleştirilmiştir. Bunun sonucunda homojen etnik yapıya sahip olan Abhazya çok etnikli yapıya dönüştürülmüştür.⁷²⁰

⁷¹³ Türker, 2020: 99-107.

⁷¹⁴ Evtuhov ve Stites, 2018: 16.

⁷¹⁵ Suny, 1994: 64.

⁷¹⁶ Лакоба, 1991: 160-161.

⁷¹⁷ Robarts, 2009: 94; Benzer bir garanti 1813 yılında Rusya ile Kaçar Devleti arasında imzalanmış Gülistan Antlaşması çerçevesinde de ifade edilmiştir. Bkz., Лакоба, 1991: 191-192.

⁷¹⁸ Bkz., Ciachir, 2011: 95-113.

⁷¹⁹ Лакоба, 1991: 178-179.

⁷²⁰ Chirikba, 2003: 8; Cornell, 2001: 133.

19. yüzyılın sonlarına, Rusya İmparatorluğu genelinde Pan-Slavist politikaların yoğunlaşması Gürcistan'ın sosyal yapısını da etkilemiştir. Nitekim tek bir Gürcü ulusunun varlığını tanımayan Çar yönetimi tarafından 1897 nüfus sayımında Gürcistan'da "Kartvelian kökenli" 11 farklı etnik grubu teyit edilmiştir. Bundan öte, 1872 yılında Rus hükûmeti tarafından Gürcü dilinin öğretim dili olarak kullanılması yasaklanmıştır. Gürcü milliyetçi uyanışını zayıflatmak amacıyla, daha önce eğitim dili olarak kullanılmamış olan Kartvel dil grubuna ait diğer dilleri - Megrelce ve Svanca dilleri öğretim ve kilise ayinlerinin yerine getirilmesi dili olarak belirlenmiştir. Diğer bölgelerden farklı olarak Abhaz-Adige dil grubunda konuşan Abhazya nüfusu için ise, daha farklı kültürel politika uygulanarak eğitim ve kilise ayinleri için Rusça kullanılmıştır. Bu politika bölge nüfusunun kademeli olarak Ruslaşmasına neden olmakla beraber, Abhazya'nın ortak tarihi ve kültürel mirası paylaştıkları Gürcistan'ın diğer bölgelerinden farklılaşmasında da etkin olmuştur.⁷²¹

Rusya İmparatorluğu idari yapılanmasına uygun olarak Gürcistan'da guberniyalar ve onlara tabi okruglar oluşturulmuştur.⁷²² Sohum Askerî Departmanı 1883 yılında Sohum Okrug'u'na dönüştürülerek Kutaisi Guberniyası'na bağlanmıştır. 1903 yılında ise Kutaisi Guberniyası'ndan çıkarılarak Rus idari yapılanmasında yetki bakımından guberniyaya eşit olan iki özel okrugdan⁷²³ biri olmuştur. 1897 yılında Rusya İmaratorluğu'nun ilk nüfus sayımı sonuçlarında Sohum Okrug'u'nun nüfus yapısı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Tablo 4.4: 1897 yılı nüfus sayımında Sohum Okrug'u'nun (ana dili esas alınmakla) etnik yapısına ilişkin veriler⁷²⁴

Etnik kimlik	Kişi sayısı	Yüzde oranı
Abhazlar	58 697	55,28%
Megreller	23 810	22,42%
Ermeniler	6 552	6,17%
Rumlar	5 393	5,08%
Ruslar	5 135	4,84%
Gürcüler	1 830	1,72%
Türkler	1 347	1,27%
Diğerleri	3 415	3,22%
Toplam nüfus	106 179	100%

Rusya İmparatorluğu'nun çöküşü sonrasında Güney Kafkasya'da Azerbaycanlı, Ermeni ve Gürcü nüfusun yaşadığı idari birimlerde 22 Nisan 1918 tarihinde Transkafkasya Demokratik

⁷²¹ Mikaberidze, 2007: 34; Cornell, 2001: 133.

⁷²² Rusya İmparatorluğu'nun çöktüğü 1917 yılı itibarıyla günümüzün Gürcistan topraklarında Tiflis ve Kutaisi Guberniyaları, Batum Oblastı ve Sohum Okrug'u idari birimleri varolmuştur.

⁷²³ Diğerleri Zagatala Okrug'u olmuştur.

⁷²⁴ Тройницкий, 1905: 90-93.

Federatif Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak varlığı kısa süren bu devlet, Mayıs tarihinde Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle ortadan kalkmıştır.⁷²⁵

26 Mayıs 1918 tarihinde bağımsız Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti (GDC) kurulmuştur.⁷²⁶ Söz konusu dönemde bölgede karmaşık ve gergin siyasi süreçler yeni kurulmuş Cumhuriyet'i oldukça zor siyasi koşullarla karşı karşıya bırakmıştır. Nitekim Rusya'da Devrim sonrası yönetimi ele geçiren Bolşevikler, Gürcistan'da da Bolşevik yönetimi oluşturmak için ayrılıkçı hareketlere destek vermektedir.

Nitekim GDC'nin sınırları içerisinde olan Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinde Gürcistan merkezi devletine karşı ayrılıkçı çağrılar başlanmış ve Bolşevik ayaklanmaları yaşanmaktaydı. Gürcistan siyasileri daha GDC'nin kurulması sürecinde Abhazya bölgesine geniş ölçüde kendini yönetim hakkı vermeyi planlamaktaydı. Bu konuda daha 9 Şubat 1918 tarihinde Gürcistan Ulusal Konseyi Yürütme Komitesi ve Abhazya Halk Konseyi arasında Abhazya'ya özerklik verilmesine ilişkin anlaşma sağlanmıştır. Buna rağmen Mart 1918 tarihinde Sovyet Rusyası'nın desteğiyle Bolşevik birlikleri tarafından Abhazya'da yönetimi ele geçirilmiştir. Gürcistan merkezi kuvvetleri Mayıs-Haziran aylarında bölgeye askerî müdahale gerçekleştirerek Abhazya'da kontrolü geri almıştır. Haziran ayında ise Abhazya Halk Konseyi ile merkezi yönetim arasında söz konusu bölgeye GDC içerisinde kalmak kaydıyla özerk statü verileceğine ilişkin anlaşmaya varılmıştır.⁷²⁷ 20 Mart 1919 tarihinde ise, Abhazya Halk Konseyi tarafından "*Abhazya'nın Özerkliğine İlişkin Yasa*" kabul edilmiştir. Yasa'nın 1. maddesinde açık şekilde belirtilmiştir: "*Abhazya, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti bir parçası olarak özerk oluşumdur*".⁷²⁸

1920 yılında GDC yasama organı tarafından "*Abhazya Özerkliğinin Yönetilmesine İlişkin Düzenlemeler Projesi*" hazırlanmış ve 21 Şubat 1921 Anayasası'yla beraber onaylanmıştır. Anayasa'nın 107. maddesinde Abhazya'nın Gürcistan'ın ayrılmaz parçası olmasıyla beraber özerk statü çerçevesinde kendini yönetme hakkı olduğu belirtilmiştir.⁷²⁹

Söz konusu dönemde Bolşevik Rusya'nın desteğiyle benzeri ayrılıkçı ayaklanmalar Güney Osetya'da da yaşanmıştır. İlk başlarda Gürcistan'da yaşayan Osetler ayrı seçmeli idari-bölgesel birim oluşturmak isteseler de, sonrasında Güney Osetya bölgesine Gürcistan içerisinde

⁷²⁵ Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti hakkında ve Güney Kafkasya'da Rusya İmparatorluğu'nun çöküşünden Bolşevik yönetiminin kurulmasına kadarki dönemdeki siyasi süreçlere ilişkin daha kapsamlı çalışma için bkz., Kazemzadeh, 1951.

⁷²⁶ Акт Независимости Грузии, [Gürcistan Bağımsızlık Yasası], Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, Типография Правительства Грузинской Республики, Тифлис, 1919: 36-38.

⁷²⁷ Janelidze, 2018: 44-47; Mikaberidze, 2007: 37-39.

⁷²⁸ Bkz., Акт об автономии Абхазии от 20 марта 1919 г., [Abhazya'nın özerkliğine ilişkin yasa], <http://abkhazeti.info/history/20050617570689426503.php>, (erişim tarihi: 19.11.2021); Janelidze, 2021: 6.

⁷²⁹ Papuashvili, 2012: 25.

siyasi özerklik verilmesi taleplerinde bulunmuşlardır. Ancak Gürcistan yönetiminin bakış açısınca Osetlerin vatanları Kuzey Kafkasya’da (*Kuzey Osetya bölgesinde*) olduğundan onlara Gürcistan içerisinde yeni bölge verilmesi kabul görmemiştir.⁷³⁰ Ayrıca, Abhazlardan farklı olarak, Gürcistan’da yaşayan Osetlerin siyasi varlığına ilişkin tarihsel olarak neredeyse hiçbir gelenek yoktu. Nitekim burada yaşayan Osetler ağırlıklı olarak Gürcü soylularının topraklarında yaşayan köylülerden oluşmaktaydı. Osetlerin prensleri ve toprak sahibi olan soyluları hiç varolmamıştır. Bu zamana kadar sadece 19. yüzyılda Çarlık Rusya döneminde 17 yıllık kısa bir süre zarfında var olan Osetya Okrug’u (1842-1859) var olmuş ve daha sonraki süreçte Tiflis Guerniyası’nın Gori Uezdi’ne dâhil edilmiştir.⁷³¹

Buna rağmen 1919 yılında Gürcistan hükûmeti tarafından Osetlerin yaşadığı yerleşim yerlerinin tek idari birim içerisinde birleştirilerek kendilerini yönetme hakkı da öngörülmeyle kültürel özerklik verilmesi teklif edilmiştir. Ancak Osetya ayrılıkçı hareketi içerisinde daha radikal Bolşevik gruplar ve onlara birleşen Gürcü Komünist liderleri tarafından Güney Osetya’nın Gürcistan’dan ayrılarak Sovyet Rusya’sına birleştirmek için silahlı hareket başlatılmıştır. 8 Haziran 1920 tarihinde Bolşevik ve komünistler tarafından Güney Osetya bölgesinde güç kullanılarak yönetim ele geçirilmiş, Moskova’ya zafer kazanıldığına ve Sovyet Rusya’sına birleşmek isteklerine ilişkin telgraf gönderilmiştir. Buna rağmen, GDC hükûmeti tarafından bölgeye askerî müdahale edilerek söz konusu ayrılıkçı hareket bastırılmıştır. Bununla da, Osetya bölgesine ilişkin herhangi bir öz yönetim Gürcistan hükûmetinin gündeminden de düşmüştür.⁷³²

Anlaşıldığı gibi kısa süren bağımsızlık döneminde Gürcü hükûmeti ayrılıkçı hareketlerin yükselmesinin karşısını siyasi anlaşma ve güç kullanma aracılığıyla almayı başarmıştır. Lakin Bolşevikler tarafından desteklenen söz konusu ayrılıkçı eylemler bastırılrsa da, Bolşevik Rusya’nın Güney Kafkasya’da yayılmacılığı karşısında Gürcü hükûmeti güçsüz kalmıştır. Nitekim Bolşevikler 1920 yılında Azerbaycan ve Ermenistan’da yönetimi ele aldıktan sonra, 25 Şubat 1921 tarihinde Tiflis’e girmiş ve Gürcistan’da sovyet yönetimi kurulmuştur. Bununla da Gürcistan SSC kurulmuş ve ülkede 1991 yılına kadar sürecek Sovyet dönemi başlamıştır.⁷³³

Sovyetleştirilmiş Gürcistan’da Güney Osetya ve Abhazya meselesi yeniden gündeme taşınmıştır. 31 Mart 1921 tarihinde Gürcistan’dan bağımsız Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Abhazya Gürcistan’dan ayrılarak diğer Sovyet cumhuriyetleri

⁷³⁰ Janelidze, 2018: 48-49;

⁷³¹ Saparov, 2015: 76-77.

⁷³² Janelidze, 2018: 48-49;

⁷³³ Mikaberidze, 2007: 37-39.

düzeyinde (örneğin, Ukrayna SSC veya Azerbaycan SSC) nominal bir bağımsızlık kazanmıştır.⁷³⁴ Bundan öte, 21 Mayıs 1921 tarihinde Gürcistan SSC Devrim Komitesi tarafından Abhazya SSC'nin söz konusu bağımsızlığı resmen tanınmıştır.⁷³⁵

Lakin Abhazya'nın Gürcistan dışındaki bu bağımsızlığı uzun sürmemiştir. Moskova'nın da isteğiyle 16 Aralık 1921 tarihinde Abhazya SSC ve Gürcistan SSC arasında federal yapı temelinde bir birliğin oluşturulmasına ilişkin Birlik Antlaşması'nı imzalanmıştır.⁷³⁶ Abhazya'nın kendi Anayasası ve ordusu bulunmaktaydı. Bazı devlet kurumları Gürcistan merkezi yönetimiyle birleşmesine rağmen bir kısmı bağımsız faaliyet göstermekteydi. Bundan öte, Abhazya SSC'nin 1925 yılında kabul edilen Anayasası'nda onun üzerinde Gürcistan SSC'nin egemenliğini sorgulayan iddialı maddeler de yer almıştır. Örneğin, Anayasa'nın 5. maddesinde Abhazya SSC'nin SSCB'ye ve Transkafkasya SFSC'ye⁷³⁷ üye olduğunu ve Abhazya SSC'nin egemenliğinin sadece bu kurumların Anayasalarıyla sınırlana bileceği belirtilmiştir.⁷³⁸ 19 Şubat 1931 tarihinde Abhazya'nın statüsü yine düşürülerek Gürcistan SSC içerisinde özerk cumhuriyete dönüştürülmüş ve Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak isimlendirilmiştir.⁷³⁹

Gürcistan'ın Sovyetleşmesinin hemen ardından benzeri süreçler Güney Osetya bölgesinde de yaşanmıştır. 1920 yılında bölgedeki ayrılıkçı ayaklanmanın GDC hükûmeti tarafından bastırılmasından sonra, ayrılıkçı komünistler Rusya SFSC'ye bağlı olan Kuzey Osetya'ya kaçmıştır. Gürcistan'da Sovyet yönetimi kurulduktan sonra, 5 Mart 1921 tarihinde Güney Osetya bölgesine ve Tshinvali şehrine yerleşerek yönetimi ele aldılar ve özerklik talepleri ileri sürdüler. Gürcistan SSC merkezi yönetimindeki komünistlerle başkenti Tshinvali olacak özerk birim oluşturulmasını isteyen Güney Osetya komünistleri arasında uzun süren müzakereler sonuç vermemiştir. Osetlere herhangi özerk birim oluşturulmasına karşı olan Tiflis

⁷³⁴ Saparov, 2015: 48-55.

⁷³⁵ Декларация Ревкома Груз. ССР о признании независимости Советской Социалистической Республики Абхазии от 21 мая 1921 г., [Gürcistan SSC Devrim Komitesi'nin Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımasına ilişkin 21 Mayıs 1921 tarihli Bildirge], <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/134437-deklaratsiya-revkoma-gruz-ssr-o-priznanii-nezavisimosti-sovetskoy-sotsialisticheskoy-respubliki-abhazii-21-may-a-1921-g#mode/inspect/page/1/zoom/4>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

⁷³⁶ Союзный договор между Социалистической Советской Республикой Грузии и Социалистической Советской Республикой Абхазии от 16 декабря 1921 г., Революционные комитеты Абхазии в борьбе за установление и упрочение советской власти (февраль 1921 г.-февраль 1922 г.): Сб. док. и материалов, [Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ile Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında 16 Aralık 1921 tarihli Birlik Antlaşması, Sovyet İktidarının Kurulması ve Güçlendirilmesi Mücadelesinde Abhazya Devrimci Komiteleri (Şubat 1921-Şubat 1922): Belgeler Koleksiyonu], Абгосиздат, Сухуми, 1961: 154-155.

⁷³⁷ *Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti* - 1922-1936 yıllarında SSCB bünyesinde yer alan ve Azerbaycan SSC, Gürcistan SSC, Ermenistan SSC'nin yer aldığı federatif Cumhuriyet. Başkenti Tiflis şehrinde bulunmaktaydı.

⁷³⁸ Вкз., Конституция Социалистической Советской Республики Абхазии 1925 года, *Конституции Абхазии: XX Век*, [Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1925 yılı Anayasası], Abhazya Anayasaları: 20. Yüzyıl, АБИГИ, Сухум, 2015: 33-50.

⁷³⁹ Saparov, 2015: 59-62.

yönetimi tarafından Güney Osetya'nın bir bölge olarak üniter bir coğrafi birimi temsil etmediği ve özerk statünün gerekliliklerine sahip olmadığı tezi ileri sürülmüştür. Dahası, Tiflis yönetimi tarafından Osetlerin yaşadığı ilçelerin coğrafi birlikten yoksun olduğu, coğrafi ve ekonomik açıdan farklı illerin parçalarından oluştuğu ve burada oluşturulacak özerk birimin yapay idari yapı olacağı argümanı ileri sürülmüştür. Ayrıca, Tshinvali şehrinin nüfusunun çoğunluğunu Osetlerin değil, Gürcülerin oluşturduğu da ifade edilmiştir.⁷⁴⁰

Gürcistan SSC idari makamlarıyla müzakereler sonuç vermeyince Eylül 1921 tarihinde Güney Osetya komünistleri tarafından doğrudan Rusya Komünist Partisi (*Bolşevikler*) Merkez Komitesi'ne (*Rusya KP(b)MK*) konuya ilişkin müracaatta bulunulmuştur. Müzakereler sonucunda 31 Ekim tarihinde Rusya KP(b)MK müracaata olumlu yanıt vermiş ve söz konusu süreç 20 Nisan 1922 tarihinde Gürcistan SSC içerisinde Güney Osetya Özerk Bölgesi'nin oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır.⁷⁴¹ Bununla da Gürcistan SSC sınırları içerisinde Abhazya, Acara⁷⁴² bölgelerinden sonra Güney Osetya bölgesinde de özerk bölge oluşturulmuştur.

İlerideki bölümde yukarıda bahsi geçen özerk yapıların SSCB'nin çöküşü sürecinde tekrardan ayrılıkçı hareketlerin kaynağında dönüşmesi ve 1991 yılında bağımsızlık kazanan Gürcistan Cumhuriyeti merkezi yönetimiyle sıcak çatışmaların yaşandığı çalkantılı dönemler incelenmiştir.

4.2.2. Gürcistan'ın Bağımsızlığının Yeniden Tesisi ve Ayrılıkçı Hareketlerin Yükselmesi

Sovyet iktidarının zayıflamasıyla diğer Birlik cumhuriyetlerinde olduğu gibi Gürcistan SSC'de de ulusal hareketlenme başlamıştır. Bu ulusal hareketlenme hem ayrılıkçı hareketlerin hem de Gürcü milliyetçiliğinin yükselmesiyle sezilmiştir. Gürcistan'ın bağımsız olma yolunda hareketliliği sürecinde Abhazlar tarafından da bağımsızlık istekleri dile getirilmeye başlanmıştır.⁷⁴³ Bahsi geçen dönemde, Gürcü milliyetçiliğine dayanan çok sayıda milliyetçi gruplar ortaya çıkmıştır. Bu milliyetçi gruplar kendi aralarında çatışmalarına rağmen, ayrılıkçı hareketler sonucunda ülkenin bölünmesi olasılığına karşı hemfikir diler.⁷⁴⁴

18 Mart 1989 tarihinde Abhazya Halk Forumu tarafından ayrılıkçı çağrılar dile getirildiği gösteri düzenlenmiştir. Gösteride Abhazya'nın Gürcistan SSC'ye birleştirilmeden önceki bağımsız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsünün yeniden tesis edilmesine ilişkin talepler ifade edilmiştir.⁷⁴⁵ Abhazya'daki bu taleplere karşı Nisan 1989 tarihinde Tiflis'te

⁷⁴⁰ Saparov, 2015: 75-80.

⁷⁴¹ Saparov, 2015: 80-81.

⁷⁴² Acara bölgesinde 16 Temmuz 1921 tarihinde Acara Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oluşturulmuş ve 1936 yılında Acara Özerk Sovyet Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüştür.

⁷⁴³ Evtuhov ve Stites, 2018: 547.

⁷⁴⁴ Hosking, 2002: 584.

⁷⁴⁵ Mikaberidze, 2007: 45.

Gürcüler tarafından büyük karşı gösteriler başlamıştır. Başlangıçta ayrılıkçılara karşı yapılan gösterilerde daha sonra Gürcistan'ın SSCB'den ayrılarak bağımsızlık kazanmasına ilişkin talepler ileri sürülmüştür. Gürcistan komünist yetkililerinin Moskova'dan yardım talebi üzerine Sovyet ordusu tarafından gösteriler şiddet kullanılarak bastırılmış ve en az 21 kişi hayatını kaybetmiştir.⁷⁴⁶ Ulusal uyanış süreci geçiren Sovyetler Birliğinde benzeri olaylar 20 Ocak 1990 tarihinde Bakü'de bağımsızlık taleplerinin dile getirildiği gösterilerin bastırılmasında da yaşanmış ve yine Sovyet ordusu tarafından yapılan silahlı müdahale sonucunda 131'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir.⁷⁴⁷

Bu dönemde Komünist yönetimi tarafından ulusal Cumhuriyetlerdeki bağımsızlık talepleri her ne kadar güç kullanılarak bastırılrsa da, 1990 yazında Birlik cumhuriyetlerinin merkezden kaçma eğilimlerinin SSCB'nin çöküşüyle sonuçlanacağı artık yerel komünistlerce kabul edilmekteydi. Bu bağlamda 9 Mart 1990 tarihinde Gürcistan Yüksek Sovyeti, önce SSCB ile imzalanmış 1922 tarihli Birlik Antlaşması'nı ortadan kaldıran karar kabul etmiş, daha sonra ise 1921 tarihinde Gürcistan'da sovyet iktidarının kurulmasından sonra kabul edilen hukuki işlemlerin tamamını yasa dışı ilan etmiştir. 20 Haziran 1990 tarihinde ise, Gürcistan SSC hükûmeti tarafından ülkenin bağımsızlığının yeniden sağlanması amacıyla GDC hükûmeti tarafından kabul edilmiş 1921 tarihli Anayasa'ya dönüş için yasal mekanizma oluşturmaya karar verilmiştir.⁷⁴⁸

Öte yandan Gürcistan'da aşırı milliyetçi *Zviad Gamsahurdia* liderliğinde Gürcü milletçiliği yükselmekteydi. Milliyetçi söylemleriyle halk arasında popülaritesini arttıran Gamsahurdia'nın "*Yuvarlak Masa*" bloku, Ekim 1990'da Gürcistan Yüksek Sovyeti seçimlerinde zafer kazanmış ve Gamsahurdia Parlamento Başkanı seçilmiştir. Ulusal Gürcü devleti inşa etmeyi amaçlayan Gamsahurdia, Gürcistan'da Sovyet iktidarını sonlandırmaya yönelik bir dizi karar ve yasa çıkarılmasını başarmıştır. Öreğin Gürcü gençlerinin Sovyet ordusundaki görevden geri çağırılması ve yeni kurulacak Ulusal Muhafız birliklerinde hizmet etmesine ilişkin kararlar çıkarmıştır. Bundan öte, Gürcistan Yüksek Sovyeti tarafından Güney Osetya'nın özerklik statüsü tek taraflı olarak ortadan kaldırılmıştır.⁷⁴⁹ Gamsahurdia'nın amacı, Gürcü etnik grubunun hâkim olacağı üniter bir devlet yaratmaktır.⁷⁵⁰

Güney Osetya ve Abhazya ayrılıkçı sorunlarının daha önce incelediğimiz Transdinyester ayrılıkçılığıyla benzer özellikleri bulunmaktadır. *Birincisi*, SSCB'den ayrılma sürecine giren her iki ulusal cumhuriyetin (hem Moldova hem Gürcistan) dil konusunda

⁷⁴⁶ Hosking, 2002: 584.

⁷⁴⁷ Bakü olaylarıyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz., Абасов, Ахмедов, Везирова, и др., 1990.

⁷⁴⁸ Hille, 2010: 225.

⁷⁴⁹ De Waal, 2010: 134.

⁷⁵⁰ Hille, 2010: 226.

uyguladığı politikaya azınlığın tepkisidir. Nitekim Moldova örneğinde olduğu gibi Gürcistan'da da ayrılıkçılığı tetikleyen etkenlerden birisi merkezi yönetimin dil yasası politikası olmuştur. Aslında Gürcistan SSC, Birlik cumhuriyetleri içerisinde ulusal dilin devlet dili olduğu üç cumhuriyetten (*diğerleri Azerbaycan SSC ve Ermenistan SSC*) biri olmuştur. Nitekim 1978 Anayasası'nda Gürcistan'ın devlet dili olarak Gürcü dili (*madde 75*) belirlenmiştir. Ulusal dile tanınan bu hak, Kafkasya Cumhuriyetlerinden başka diğer SSCB cumhuriyetlerinin Sovyet anayasalarında (*Moldova ve Ukrayna da dâhil olmakla*) yer almamıştır. Bununla beraber, yine 1978 Anayasası'nda Gürcistan devletinin kamu kurum ve kuruluşlarında Rusçanın ve yerel nüfusun kullandığı diğer dillerin de hiçbir ayrımcılık yapılmadan serbest şekilde kullanılmasını sağlamakla yükümlü olduğu da (*yine madde 75*) hükme bağlanmıştır.⁷⁵¹ Bir başka anlatımla, devlet dili Gürcüce olmasına rağmen 1978 Anayasası'nda Abhaz ve Oset dillerine de resmî statü tanınmıştır.

Gürcistan Yüksek Sovyeti tarafından 15 Ağustos 1989 tarihinde “*Gürcü Dilinin Gelişimine İlişkin Devlet Programı*”nın kabul edilmesi ise yerel dillerin gelişimi için tehlike olarak algılanmıştır. Söz konusu Program, Gürcücenin toplumsal hayatta kullanılmasını zorunlu kılmaktaydı.⁷⁵² Nüfusunun büyük kısmı Gürcü dilini bilmeyen Abhazya ve Güney Osetya'da bu Program karşı tepkiyle karşılanmış,⁷⁵³ merkezi hükûmetin dil politikaları Moldova'da olduğu gibi Gürcistan'da da ayrılıkçı hareketlerin alevlenmesinde etkili olmuştur.

İkincisi, ulusal cumhuriyetlerde yükselen milliyetçi hareketlerin azınlık tarafından tehdit olarak algılanması nedeniyle ve bağımsızlığa çalışan cumhuriyetten ayrılarak SSCB içerisinde kalma isteğidir. SSCB'nin korunmasına ilişkin Birlik genelinde yapılan 17 Mart 1991 tarihli referandumu Moldova'da olduğu gibi Gürcistan'da da yapılmamıştır. Buna karşılık, Transdinyester bölgesinde olduğu gibi,⁷⁵⁴ Güney Osetya ve Abhazya yerel yöneticileri SSCB içerisinde kalmak amacıyla söz konusu referandumu gerçekleştirmişlerdir. Abhazya'da katılım oranı 52,4% olan oylamada katılımcıların 98,6%'i SSCB'nin korunması lehine oy kullanmıştır. Aynı şekilde Güney Osetya'da da katılımcılar SSCB'nin varlığını sürdürmesi lehine oy kullanmışlar. Her iki ayrılıkçı bölgedeki Gürcü nüfusu referandumu boykot ederek oylamaya katılmamıştır.⁷⁵⁵ 31 Mart 1991 tarihinde ise, Tiflis yönetimi tarafından 26 Mayıs 1918 tarihli GDC Bağımsızlık Yasası temelinde Gürcistan'ın devlet bağımsızlığının tesisine ilişkin

⁷⁵¹ Gürcistan SSC'nin 15 Nisan 1978 tarihli Anayasası'nın Rusça orijinal metni için bkz., <https://nodussr.ru/konstituciya-gruzinskoj-ssr>, (erişim tarihi: 25.11.2021).

⁷⁵² 15 Ağustos 1989 tarihli “*Gürcü Dilinin Gelişimine İlişkin Devlet Programı*”nın Rusça orijinal metni için bkz., <https://www.allgeo.org/index.php/ru/890-zakon-o-byudzhetykh-pravakh-gruzinskoj-sovetskoj-sotsialistichesk-oj-respubliki>, (erişim tarihi: 24.11.2021).

⁷⁵³ Циркп, 2005: 110-111.

⁷⁵⁴ Bkz., Transdinyester Ayrılıkçı Sorunu, s. 146-162.

⁷⁵⁵ Chirikba, 2013: 5.

referandum yapılmış, bu referandum ise Abhazya ve Güney Osetya’da boykot edilmiştir. Referandumda katılımcıların %98,93’i (katılım oranı: 90,5%) oylarını Gürcistan’ın bağımsızlığından yana kullanmıştır.⁷⁵⁶

Referandumun sonucuna dayanarak Gürcistan Yüksek Sovyeti tarafından 9 Nisan 1991 tarihinde “*Gürcistan Devlet Bağımsızlığının Yeniden Tesis Edilmesine İlişkin Yasa*” kabul edilmiştir.⁷⁵⁷ Belgede Abhazlar ve Osetlerden hiç söz edilmemekle beraber, “*Egemen Gürcistan Cumhuriyeti’nin toprakları bölünmez ve devredilmezdir*” ifadesi kullanılmıştır.⁷⁵⁸

26 Mayıs 1991 tarihinde yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde Gamsahurdia 86,52% oyla bağımsız Gürcistan’ın ilk Devlet Başkanı seçilmiştir.⁷⁵⁹ Gamsahurdia’nın iktidarı döneminde Gürcistan’da ülkenin siyasi kontrolü için sert mücadele başlanmış ve iç savaşa dönüşmüştür. İlk başlarda bağımsızlık ve din özgürlüğü gibi medeni haklar içi mücadele ederek popüler olan Gamsahurdia, iktidara geldikten sonra diktatör tarzı yönetimiyle kısa süre içerisinde seçmenlerinin büyük bölümünü ve demokrasi yanlısı güçleri kendisine karşı çevirmiştir.⁷⁶⁰ Gamsahurdia Mart 1992’de devrilmiş ve seçim yapılmadan Eduard Şevardnadze Devlet Başkanı görevine getirilmiştir.⁷⁶¹

Gürcistan Cumhuriyeti Askerî Konseyi tarafından 21 Şubat 1992 tarihinde yayınlanan Bildirgeyle 1978 tarihli Gürcistan SSR Anayasasının yürürlükten kaldırıldığını ve mevcut özerk birimlerin korunmasını dikkate alarak 1921 tarihli GDC Anayasası’nın yeniden tesisi ilan edilmiştir. Bildiri’de, Gürcistan’ın mevcut sınırlarını ve ulusal devlet yapısını değiştirmeden 1921 Anayasası’nı ve uluslararası yasal düzenlemelerin üstünlüğünün tanındığı (*madde 1*) ifade edilmiştir. Bir başka ifadeyle, Belgede GDC Anayasası’nın yürürlüğe girmesiyle beraber, Abhazya, Güney Osetya ve Acara bölgelerinin özerk statüleri de ihlal edilmemiştir.

Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçıları tarafından ileri sürülen politik talepler Gürcü kamuoyu tarafından Kremlin’deki muhafazakâr güçlerin ulusal bağımsızlık mücadelesi veren Gürcistan’ın kendi kaderini tayin etmesini engellemek için tetiklediği bir harekât olarak algılanmıştır. Bir başka ifadeyle, ayrılıkçı hareketler komünistlerin Gürcü ulusunu bölmek ve zayıf düşürmek için politik manevrası olarak kabul edilmiştir.⁷⁶² Başını Merab Kostava ve

⁷⁵⁶ Cornell, 2002: 163.

⁷⁵⁷ Act of Restoration of State Independence of Georgia, 09.04.1991, **Supreme Council of the Republic of Georgia**, <https://matsne.gov.ge/en/document/view/32362?publication=0>, (erişim tarihi: 21.11.2021).

⁷⁵⁸ De Waal, 2010: 134.

⁷⁵⁹ Жирохов, 2012: 322.

⁷⁶⁰ Evtuhov ve Stites, 2018: 568.

⁷⁶¹ Devrildikten sonra Gürcistan’ın meşru lideri olduğunu iddia eden Gamsahurdia, 24 Eylül 1993 tarihinde silahlı bir güçle geri dönmüş ve Batı Gürcistan’ın büyük bir bölümünün kontrolünü ele geçirmiştir. Gürcistan’da iç savaş başlamıştır. 31 Aralık tarihinde, Gürcü askerleri onu tarafından yakalamak üzereyken Gamsahurdia’nın intihar etmesiyle iç savaş sona ermiştir. *Bkz.*, Uschan, 2015: 25.

⁷⁶² Cheterian, 2008: 172.

Gamsahurdia'nın sürdüğü Gürcü ulusal hareketi ayrılıkçı sorunların yükselmesiyle ilgili başından beri açıkça “sömürgeci” olarak nitelendirdiği Moskova'yı suçlamaktaydı.⁷⁶³

4.2.2.1. Güney Osetya Çatışması (1991-1992)

Gürcistan'ın başkenti – Tiflis'e yaklaşık 40 km. mesafede bulunan ve 3,900 km^2 yüzölçümüne sahip Güney Osetya bölgesi, üç taraftan Gürcistan anakarasıyla çevrelenmiş, kuzeyden ise Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Kuzey Osetya Cumhuriyeti'yle sınırdadır.⁷⁶⁴ Günümüzdeki ayrılıkçı Güney Osetya Cumhuriyeti, aslında Oset halkının güney kolu tarafından oluşturulan bir devlettir. Kuzey Osetyalıların Rusya Federasyonu içerisinde başkenti Vladikavkaz olan Kuzey Osetya Cumhuriyeti (*Alania*) isimli kendi ulusal özerk cumhuriyetleri mevcuttur.⁷⁶⁵

İlk başlarda Güney Osetya Özerk Bölgesi, Abhazya ayrılıkçılığından farklı olarak olası bir ayrılma adayı gibi gözükmese de, Gürcistan'da ayrılıkçı sorunun silahlı çatışmaya dönüştüğü ilk bölge burası olmuştur. Aslında Güney Osetya'daki gergin siyasi durum Gürcistan'daki ulusal hareketlilikle paralel şekilde ve ona tepki olarak ortaya çıkmıştır. Gürcü milliyetçiliği Osetler tarafından tehdit olarak algılanmaktaydı. Zira dönemin mevcut siyasi koşullarında Osetler Gürcistan içerisinde kalmalarını kendi varlıkları için tehlike olarak görürken, Gürcüler tarafından da Osetlerin talepleri Kremlin'in Gürcü egemenliğini ve bağımsızlık özlemlerini baltalamak için kullandığı bir araç olarak görmüştür.⁷⁶⁶

Güney Osetya yerel yönetiminin merkezden kopma politikalarına ilişkin ilk somut adım daha 1989 güzünde atılmıştır. Nitekim 10 Kasım 1989 tarihinde Güney Osetya Özerk Bölgesi Halk Temsilcileri Konseyi'nin Olağanüstü 12. Toplantısında söz konusu bölgenin Gürcistan SSC içerisinde statüsünün yükseltilerek özerk bölgeden özerk bir cumhuriyete dönüştürülmesine ilişkin karar alınmıştır.⁷⁶⁷ Bu Karar, Gürcistan SSC Yüksek Sovyeti tarafından yasa dışı ilan edilmiştir. Ancak Gürcistan merkezi hükûmetinin tepkisi ayrılıkçı oluşumun merkezden kopma girişimlerini durduramamıştır. Örneğin, Gürcistan SSC'nin hukuki olarak SSCB'den kopması sürecinde Güney Osetya yasama organı SSCB Anayasası ve kânunlarının kendi sınırları içerisinde hâlâ geçerli olduğunu beyan etmiştir. Bundan öte, 20 Eylül 1990 Güney Osetya Halk Temsilcileri Sovyeti tarafından Güney Osetya Sovyet

⁷⁶³ De Waal, 2010: 131-132.

⁷⁶⁴ Sammut ve Cvetkovski, 1996: 5.

⁷⁶⁵ Дзугаев, 2007: 62.

⁷⁶⁶ Cornell, 2002: 186.

⁷⁶⁷ Güney Osetya Özerk Bölgesi Halk Vekilleri Konseyi'nin Güney Osetya Özerk Bölgesi'nin statüsünün yükseltilmesine ilişkin Olağanüstü 12. toplantısının 10 Kasım 1989 tarihli Kararı'nın Rusça orijinal metni için bkz., <https://www.allgeo.org/index.php/ru/802-resheniya-yugo-osetinskogo-oblastnogo-soveta>, (erişim tarihi: 24.11.2021).

Cumhuriyeti olarak egemenlik ilan edilmiş ve Moskova'ya söz konusu oluşumun SSCB içerisinde Gürcistan'dan bağımsız bir cumhuriyet olarak kabul edilmesi talep edilmiştir. Dahası, Aralık ayında ayrılıkçı cumhuriyetin Yüksek Sovyeti'ne seçimler gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda, 21 Aralık 1990 tarihinde Gürcistan Yüksek Sovyeti tarafından Güney Osetya ÖB'nin tasfiye edilmesine ilişkin karar kabul edilmiştir.⁷⁶⁸

5 Ocak 1991 tarihinde ise Gürcistan askerî birlikleri Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'ye girmiş ve taraflar arasında Temmuz 1992'ye kadar sürecek silahlı çatışma başlamıştır.⁷⁶⁹ Savaşın ilk günlerinden Tiflis yönetimi tarafından ayrılıkçı bölgeye enerji ablukası uygulanmış, Gamsahurdia devrildikten sonra 1992 baharında iktidara gelen Şevardnadze döneminde de abluka politikasından vazgeçilmemiştir.⁷⁷⁰

Transdinyestr'den farklı olarak Güney Osetya'da 14. Ordu kadar büyük Sovyet askerî birlikleri değil yaklaşık 500 kişilik askerî personelden oluşan Sovyet İçişleri Bakanlığı birlikleri bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, ayrılıkçı güçlerin yetkisinde olan kuvvetler de bulunmaktaydı. 1990 yılının başlarında ayrılıkçı güçlerin yetkisinde 300-400 kötü silahlanmış düzenli birlikler olsa da, altı ay içerisinde sayıları yaklaşık 1500 ulaşmıştır. Buna ek olarak yaklaşık 3500 kişilik gönüllüler de ayrılıkçı birliklerin yanında yer almıştır. Güney Osetya askerî birliklerine Moskova'dan doğrudan maddi destek olmasa da, Rusya'ya bağlı Kuzey Osetya Cumhuriyeti tarafından gösterilen maddi destek olmaksızın ayrılıkçı militanların Gürcistan merkezi hükûmeti güçleri karşısında dayanması zor olurdu. Bir başka anlatımla Moskova'nın Güney Osetya'ya desteği doğrudan olmasa da Kuzey Osetya üzerinden gerçekleşmiştir. Nitekim Kuzey Osetya'da yerleşen Sovyet askerî birlikleri tarafından yerel militanlara dağıtılan silahlar daha sonra hızlı bir şekilde Güney Osetya'ya aktarılmıştır. Bunun yanı sıra, Kuzey Osetya'dan gelen gönüllüler Tshinvali'nin savunmasında önemli rol oynamışlardır.⁷⁷¹

Gürcü gençlerinin Sovyet ordusundaki görevden geri çağırılması ve yeni kurulacak Ulusal Muhafız birliklerinde hizmet etmesine ilişkin kararlar çıkarıldıktan sonra Tiflis yönetimi yetkisinde yaklaşık 12 bin kişilik askerî birlikler oluşturulmuştur. Lakin söz konusu kararların ardından Moskova tarafından Gürcistan SSC'nin finanse edilmesi azaltıldıktan sonra Tiflis yönetimi askerî birliklerini maddi olarak yeterli düzeyde temin edememiştir. Bu nedenle, Gürcü hükûmeti kendi silahlı gönüllülerin yardımına ihtiyaç duymuştur. Bundan öte ayrılıkçılara karşı Tiflis yönetimine doğrudan bağlı olmayan ve yasa dışı gelir kaynaklarından beslenen çeteler de (örneğin, *Dzhaba Ioseliani tarafından yönetilen Mkhedrioni örgütü*) savaşmışlardır.⁷⁷²

⁷⁶⁸ Джоджуа, 2007: 111.

⁷⁶⁹ Sammut ve Cvetkovski, 1996: 12.

⁷⁷⁰ Чочиев и Джигоев, 1996: 29, 42.

⁷⁷¹ Zürcher, Baev ve Koehler, 2005: 271.

⁷⁷² Zürcher, Baev ve Koehler, 2005: 271.

Savaşın ilk günlerinde henüz varlığını sürdüren SSCB merkezi yönetiminin resmî tepkisi aslında Transdinyester sorununa gösterilen tutumdan pek farklı olmamıştır.⁷⁷³ Nitekim 7 Ocak 1991 tarihinde, Gorbaçov tarafından Gürcistan'da yaşanan siyasi süreçlere ilişkin “*Gürcistan SSC’de Aralık 1990 tarihinde Kabul Edilmiş Birtakım Yasama İşlemleri Hakkında*” başlıklı kararname imzalanmıştır. Kararname’de Güney Osetya yöneticilerinin Gürcistan SSC’den ayrılmasına ilişkin kararın yasa dışı olduğu belirtilmekle beraber, Gürcistan Yüksek Sovyeti’nin Güney Osetya’nın özerk statüsünün tasfiye etmesi de Gürcistan SSC Anayasası’na atıf yapılarak yasa dışı olarak değerlendirilmiştir.⁷⁷⁴

Savaş sırasında Rusya’nın Güney Osetya’ya desteği Sovyetler Birliği henüz ortadan kalkmadan önce, Rusya Birliği üye olduğu zamanlardan başlamıştır. Nitekim 1 Kasım 1991 tarihinde Rusya SFSC Halk Temsilcileri 5. Kongresi’nde kabul edilen Karar’da Gürcistan SSC’ye ekonomik yaptırımların uygulanması (*madde 2*) ve Güney Osetya’dan Rusya’ya sığınan mültecilere maddi yardımın gösterilmesi öngörülmüştür.⁷⁷⁵

19 Ocak 1992 tarihinde Güney Osetya’da bölgenin bağımsızlığı ve Rusya Federasyonu’na birleşmesine ilişkin referandum yapılmıştır. Bölgenin Gürcü nüfusunun katılmadığı referandumda katılımcıların %99’u Güney Osetya’nın Rusya’ya birleşme perspektifinde bağımsızlığı lehine oy kullanmıştır. Ayrıca, bölgenin etnik Rus nüfusu tarafından RF Yüksek Sovyeti’ne Rusya’ya birleşmek taleplerini ifade eden müracaat gönderilmiştir.⁷⁷⁶

15 Haziran 1992 tarihinde RF Yüksek Sovyeti Başkanı *Ruslan Hasbulatov* (1991-1993) Tiflis yönetiminin Güney Osetya müdahalesini soykırım olarak nitelendirmiş ve bu şiddetin Kremlin’i ayrılıkçıların RF’ye birleşme taleplerini gözden geçirmesine neden olabileceğini ifade etmiştir. Onun fikrince, Güney Osetya çatışması Gürcistan’ın iç işleri değildir ve Rusya’nın çıkarlarını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca Hasbulatov, Gürcistan sorunu müzakereler masasında çözmekten kaçındığı durumda Rusya’nın çatışma bölgesindeki kendi vatandaşlarını korumak için bölgeye acil askerî müdahale gerçekleştirmeye hazır olduğu söylemiştir.⁷⁷⁷ Bunun ardından, 18 Haziran’da Gürcü askerî tank birimleri Tshinvali şehrinde

⁷⁷³ Bkz., Transdinyester Ayrılıkçı Sorunu, s. 146-162.

⁷⁷⁴ Указ Президента СССР от 07.01.1991 года но. уп-1286 О Некоторых Законодательных Актах, Принятых в Декабре 1990 года в Грузинской ССР, [SSCB Devlet Başkanı’nın 07.01.1991 tarihli up-1286 sayılı “Gürcistan SSC’de Aralık 1990 tarihinde Kabul Edilmiş Birtakım Yasama İşlemleri Hakkında” başlıklı Kararnamesi], http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_17974.htm, (erişim tarihi: 24.11.2021).

⁷⁷⁵ Постановление Съезда Народных Депутатов Российской Советской Федеративной Социалистической Республики от 1 ноября 1991 г., Но. 1832-I, [Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Halk Temsilcileri Kongresi’nin 1 Kasım 1991 tarihli ve 1832-I sayılı Kararı], http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&nd=102012914&page=1&rdk=0&intelsearch=%CE+%CF%C5%D0%D1%CE%CD%C0%CB%DC%CD%DB%D5+%C4%C0%CD%CD%DB%D5++&link_id=7#I0, (erişim tarihi: 26.11.2021).

⁷⁷⁶ Чочиев и Джигоев, 1996: 41-42.

⁷⁷⁷ Birch, 1995: 46.

Rus helikopterleri tarafından bombalanmıştır. Rusya tarafından Gürcistan'a karşı askerî tedbirlerin yanı sıra ekonomik yaptırımlar da uygulamıştır. Nitekim Gürcistan'a giden doğal gaz boru hattı ve kara yolu kapatılarak ekonomik abluka oluşturma girişimi başlanmıştır.⁷⁷⁸

Rusya Devlet Başkanı yardımcısı A. V. Ruskoy da (*Transdinyester sorununda olduğu gibi*) ayrılıkçıları destekleyen açıklamalar yapmıştır. Ruskoy, Gürcistan'ın soykırım uyguladığını iddia etmiş ve Tiflis yönetiminin atacağı her füzenin on misli karşılığı olacağını ifade etmiştir. Gürcistan yönetimi tarafından ise, hem Rus askerî birliklerinin helikopter saldırısını hem de Rus siyasilere açıklamalarını savaş ilanı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca RF Savunma Bakanı yardımcısının resmî olarak Gürcistan'ın bir parçası olan Tshinvali'de bulunması Tiflis yönetimi tarafından sert şekilde eleştirilmiştir. Rus askerî birliklerinin Güney Osetya ayrılıkçıları yanında çatışmaya açık katılımını kınayan Şevardnadze, Kremlin'i Güney Osetya'yı kendisine birleştirmek istemekte ve yeni emperyalist maceraya başlamakta suçlamıştır.⁷⁷⁹

Her ne kadar Moskova'ya karşı sert tepkiler gösterse de, Şevardnadze hükûmeti Kremlin'le sorunun çözümüne ilişkin müzakere sürecini başlatmaya zorlanmıştır. Ayrıca, Rusya'nın müzakerelere katılması Güney Osetya yönetimi tarafından da talep edilmekteydi. Gürcü muhalefetinin karşı olmasına rağmen 24 Haziran 1992 tarihinde Soçi'de görüşen Yeltsin ve Şevardnadze tarafından "*Gürcü-Oset Çatışmasının Barışçıl Çözüm İlkelerine İlişkin Antlaşma*" imzalanmıştır. Antlaşma gereği taraflar her türlü silahlı eylemlerden kaçınmaya ve silahlı birlikleri bulundukları yerlerden geri çekmeye (*madde1*), RF kendi yetkisinde bulunan 37. Mühendis Alayını ve 292. Savaş Helikopteri Alayını bölgeden çıkarmayı üstlenmiştir (*madde 2*). Ateşkesin sürdürülmesini sağlanması ve kontrol edilmesi amacıyla çatışmaya dâhil olan taraflardan (*Gürcistan, Güney Osetya ve RF*) oluşan Komisyon oluşturulmuş ve bölgede barış güçleri konumlandırılmıştır (*madde 3*).⁷⁸⁰

Soçi Antlaşması'yla 1991-1992 Güney Osetya Savaşı son bulsa da, sorun tamamen çözülmemiş ve bir bakıma dondurulmuş çatışmaya dönüştürülmüştür. Bölge *de facto* Tiflis yönetimi kontrollü dışında kalmıştır. Gürcistan yetkilileri tarafından zaman zaman Güney Osetya yerel yöneticilerini sınır kaçakçılığına olumlu koşullar yaratmakla ve ülkeyi önemli

⁷⁷⁸ Birch, 1995: 46.

⁷⁷⁹ Sammut ve Cvetkovski, 1996: 13; Birch, 1995: 46-47.

⁷⁸⁰ Agreement on Principles of Settlement of the Georgian - Ossetian Conflict of 28 June 1992, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GE%20RU_920624_AgreemenOnPrinciplesOfSettlementGeorgia%20OssetianConflict.pdf, (erişim tarihi: 26.11.2021); Belgenin Rusça orijinal metni için bkz., Соглашение О Принципах Урегулирования Грузинско-Осетинского Конфликта от 28 июня 1992 г., [28 Haziran 1992 tarihli Gürcü-Oset Çatışmasının Barışçıl Çözüm İlkelerine İlişkin Antlaşma], <https://docs.cntd.ru/document/1902246>, (erişim tarihi: 29.11.2021).

gelir kaynağından alıkoymakla itham edilmişler. Güney Osetya’da savaşın bitmesinin hemen ardından Abhazya savaşı patlak vermiştir.

Tablo 4.5: Güney Osetya Özerk Bölgesi’nin Etnik Yapısı (1926-1989)

	1926 ⁷⁸¹		1939 ⁷⁸²		1979 ⁷⁸³		1989 ⁷⁸⁴	
	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı
Osetler	60 351	69,1	72 266	68	65 077	66,4	65 232	66,2
Gürcüler	23 536	26,9	27 525	26	28 187	28,8	28 544	29
Yahudileri	1 739	2	---	---	---	---	---	---
Ermeniler	1 374	1,6	---	---	---	---	984	1
Ruslar	---	---	---	---	2 046	2,1	2 128	2,2
Diğerleri	375	0,4	6 327	6	2 678	2,7	1 640	1,7
Yabancı	---	---	---	---	---	---	---	---
TOPLAM	87 375	100	106 118	100	97 988	100	98 528	100

NOT: Kısa çizgiler bilgi olmadığını göstermektedir.

4.2.2.2. Abhazya Çatışması (1992-1993)

Karadeniz’in kuzeydoğu kıyılarında yerleşen ve 8,665 km^2 yüzölçümüne sahip olan Abhazya, kuzeyden Rusya Federasyonu, güneydoğudan ise Gürcistan ile sınırdadır.⁷⁸⁵

Transdinyester sorununda olduğu gibi Abhazya ayrılıkçılığı da Rus siyasal elitinin muhafazakâr kesimi tarafından desteklenmiştir. Ayrıca, Abhazya lideri Abdzinba’nın Kremlin’deki Lukyanov, Primakov gibi muhafazakârlarla yakın ilişkileri sorunun ortaya çıktığı ilk evrelerden ayrılıkçı oluşumun daha cesaretli hareket etmesinde etkili olmuştur.⁷⁸⁶

Abhazya ÖSSC Yüksek Sovyeti tarafından 25 Ağustos 1990 tarihinde Abhazya SSC’nin egemenliğine ilişkin Bildirge ilan edilmiştir. Bildirgede kendi kaderini tayin hakkına atıf yapılmakla (*madde 1*) beraber, SSCB ve Gürcistan SSC tarafından, Abhazya SSC’nin egemenliğine karşı faaliyetlerin önünün alınmasında yine Abhazya SSC yasama ve yürütme organlarının yetkili olduğu (*madde 7*) belirtilmiştir.⁷⁸⁷

Bu süreçte Abhazya’daki ayrılıkçı güçlerle merkezi yönetim arasında ilişkiler gerginleşmekte devam etmiştir. Vladislav Abdzinba başkanlığında Abhazya Yüksek

⁷⁸¹ Центральное Статистическое Управление СССР, 1928: 126.

⁷⁸² Поляков, 1992: 72.

⁷⁸³ Центральное Статистическое Управление СССР, 1984: 125.

⁷⁸⁴ Всесоюзная перепись населения 1989 года, Юго-Осетинская АО, [1989 tarihli Birlik Genelinde Nüfus Sayımı, Güney Osetya ÖB], http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=67, (erişim tarihi: 29.11.2021).

⁷⁸⁵ Zürcher, Baev ve Koehler, 2005: 264.

⁷⁸⁶ SSCB döneminde Abdzinba uzun yıllar Moskova’da Primakov’un yanında çalışmıştır. Bkz., Cornell, 2002: 182.

⁷⁸⁷ Декларация о государственном суверенитете Абхазской Советской Социалистической Республики от 25 Августа 1990, [25 Ağustos 1990 tarihli Abhaz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Egemenliği Bildirgesi], <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/201925/>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

Sovyeti’nde daha Aralık 1991’de ayrılıkçı oluşumun askerî birliklerinin oluşturulmasına ilişkin kararlar kabul edilmişti. Bundan öte, 31 Mart 1992 tarihli kararla Abhazya’da zorunlu askerliğe ilişkin karar çıkarılmış ve Nisan-Haziran aylarında 18 yaşını tamamlamış gençlerin askerî hizmete çağırılması için yasal zemin hazırlanmıştır.⁷⁸⁸

23 Temmuz 1992 tarihinde ise, Abhazya Yüksek Sovyeti tarafından 1978 Abhazya ÖSSC Anayasası’nın yürürlükten kaldırdığını ve onun yerine 1925 tarihli Abhazya SSC Anayasası’nı yürürlüğe soktuğunu beyan eden bildirge kabul edilmiştir.⁷⁸⁹ 1925 Anayasası’nda (*madde 4*) Abhazya SSC’ye ile Gürcistan SSC ile kurulmuş konfederatif devlet yapısının tarafı statüsü verilmişti.⁷⁹⁰ Söz konusu Bildirge ile Abhazya yönetimi bölgenin hukuki statüsünü 1920’li yıllara kadar geri götürmek istemiştir. Aynı gün Yüksek Sovyet tarafından Abhazya SSC’nin ismi “Abhazya Cumhuriyeti” olarak değiştirilmiş, devlet arması ve bayrağı kabul edilmiştir.⁷⁹¹

Yeni sonlanmış Güney Osetya savaşıdan sonra Tiflis yönetimiyle ayrılıkçı Abhazya yönetimi arasında ilişkiler gerginleşmiş ve parlamento seçimleri öncesi merkezi otoriteyi güçlendirmek isteyen Şevardnadze bölgeye askerî müdahale gerçekleştirmeye karar vermiştir. Ayrıca ayrılıkçı oluşumun içerisinde azınlık oluşturan Abhaz nüfusun (*Tablo 11*) Güney Osetya’dan farklı olarak sınır dışında güveneceği bir Abhaz devletin olmaması Tiflis yönetimi için kolay hedef olarak görülmekteydi.⁷⁹²

⁷⁸⁸ 29 Aralık 1991 tarihinde Abhazya Yüksek Soveti tarafından askerî birliklerin oluşturulmasına ilişkin iki karar kabul edilmiştir. “*Abhazya Yüksek Konseyi Başkanlığı’nın askerî birliklerin, sınır ve iç birliklerin kurumlarının, deniz kuvvetlerinin konuşlandırılması ve Abhazya topraklarında işleyiş prosedürünün değiştirilmesine ilişkin Kararı*” ve “*Abhazya Yüksek Konseyi Başkanlığı’nın Abhazya’da konuşlu askerî ve polis birimlerinin faaliyetlerini koordine etmek ve yeniden atamak için Abhazya Yüksek Konseyi Başkanı altında bir Geçici Konsey oluşturulmasına ilişkin Abhazya Yüksek Konseyi Başkanlığı Kararı*”. 31 Mart 1992 tarihinde ise, “*Abhazya Cumhuriyeti Yüksek Konseyi Başkanlığı’nın aktif askerlik hizmeti için zorunlu askerlik ve Abhazya Cumhuriyeti topraklarında "Genel Askerlik Görevi" yasasına uygunluk tedbirlerine ilişkin kararı*” kabul edilmiştir. Kararların Rusça metni için bkz., ДИСАМИДЗЕ, 2002.

⁷⁸⁹ Жирохов, 2012: 336.

⁷⁹⁰ Шанава и Возба, 2015: 33-50.

⁷⁹¹ Жирохов, 2012: 337.

⁷⁹² Cheterian, 2008: 191.

Tablo 4.6: Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1926-1989 Arası Dönemde Etnik Yapısı

	1926 ⁷⁹³		1939 ⁷⁹⁴		1979 ⁷⁹⁵		1989 ⁷⁹⁶	
	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı
Abhazlar	55 918	27,8	56 197	18	83 097	17,1	93 267	17,8
Gürcüler	67 440	33,5	91 967	29,5	213 322	43,9	239 873	45,7
Ermeniler	25 677	12,8	49 705	15,9	73 350	15,1	76 541	14,6
Rumlar	14 045	7	34 621	11,1	13 642	2,8	14 664	2,8
Ruslar	12 553	6,2	60 201	19,3	79 730	16,4	74 914	14,3
Ukraynalılar	---	---	8 593	2,8	10 257	2,1	11 655	2,2
Osmanlı Türkleri	1 115	0,6	---	---	---	---	708	0,1
Estler	779	0,4	---	---	---	---	---	---
Yahudiler	702	0,3	---	---	---	---	1 426	0,3
Diğerleri	7 775	3,9	10 601	3,4	12 684	2,6	12 013	2,3
Yabancı	15 012	7,5	---	---	---	---	---	---
TOPLAM	201 016	100	311 885	100	486 082	100	525 061	100

NOT: Kısa çizgiler bilgi olmadığını göstermektedir.

Gürcü askerî birliklerinin bölgeye müdahalesi için gerekçe ise, devrilmiş Devlet Başkanı Gamsahurdia'nın taraftarlarının (*Zviadçılar*) 9 Temmuz tarihinde Gürcistan Başbakan yardımcısı A. Kavsadze'ni Abhazya'nın Gali bölgesinde rehin alması olmuştur.⁷⁹⁷ 14 Ağustos tarihinde Gürcistan askerî birliklerinin Abhazya topraklarına girmesiyle Eylül 1993'e kadar sürecek ve her iki taraftan yaklaşık 10 bin kişinin hayatını kaybedeceği ve 250 bine yakın kişinin bölgeyi terk etmek zorunda kalacağı Abhazya savaşı başlamıştır.⁷⁹⁸

Müdahale başladığı andan itibaren Abhazya Yüksek Sovyeti Başkanı Abdzinba tarafından savaş “vatan savaşı” olarak nitelendirilmiş ve bölge nüfusuna vatani korumak için savaşa katılma çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca Abhazya Yüksek Sovyeti tarafından bölgenin 18-40 yaş aralığındaki erkek nüfusunun askerî hizmete çağrılmasına ilişkin kararname çıkarılmış ve kısa sürede her birinde 500 asker olan beş tabur oluşturulmuştur.⁷⁹⁹

RF ile Gürcistan arasında Nisan 1992 tarihinde imzalanan anlaşma sonucunda ülkedeki Sovyetler Birliği'nden miras kalan silahlar paylaşılmış ve Tiflis yönetimindeki askerî birliklerin donanımları güçlenmiştir.⁸⁰⁰ Buna rağmen, Güney Osetya savaşında olduğu gibi Abhazya

⁷⁹³ Центральное Статистическое Управление СССР, 1928: 125.

⁷⁹⁴ Поляков, 1992: 72.

⁷⁹⁵ Центральное Статистическое Управление СССР, 1984: 124

⁷⁹⁶ Всесоюзная перепись населения 1989 года, Абхазская АССР, [1989 tarihli Birlik Genelinde Nüfus Sayımı, Abhazya ÖSSC], http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=65, (erişim tarihi: 29.11.2021).

⁷⁹⁷ Mickolus ve Simmons, 1997: 185.

⁷⁹⁸ Beachám, 2016: 215.

⁷⁹⁹ Жирохов, 2012: 338.

⁸⁰⁰ 1992 yılında Akhaltsikh bölgesindeki post Sovyet Ordusu'nun 10. Tank Tümeni ile 6. ve 8. müstahkem bölgelerin silahları ve askerî mülkleri Gürcü kontrolüne devredilmiştir. Ayrıca, 1991-1992 yıllarında Gürcistan tarafından toplam 50 binden fazla hafif silahlar, 300 binden fazla el bombası ve on milyonlarca kurşun paylaşılma sürecinde kazanılmış veya ele geçirilmiştir. Gürcistan ve Rusya arasında post Sovyet askerî mülklerinin paylaşılma süreci 1997 yılına kadar sürmüştür. Bkz., Пядушкин, 2004: 166-167.

savaşında da Gürcü askerî birlikleri disiplinsizdiler ve iyi bir denetim sistemi olmayan Gürcü ordusunun subayları operasyonları yönetme bakımından eğitilmiş ve deneyimli değillerdi. Abhazya ise daha az kaynaklara sahip olmasına karşın güçlü bir disiplin ve ortak iradenin ortaya koymayı başarmıştır. Dahası, ayrılıkçı güçler sayısal yetersizliği Türkiye, Ürdün ve Suriye'deki Abhaz diasporası, Kuzey Kafkasya gönüllüleri, Kazaklar ve post Sovyet ordu subaylarıyla gidere bilmiştir.⁸⁰¹ Öte yandan savaş sırasında Rus askerî birlikleri tarafından ayrılıkçılara destek de gösterilmiştir. Abhazya'nın Gudauta bölgesindeki Rus askerî üssünden yaklaşık 1000 adet makinalı tüfeğin ayrılıkçıların eline geçtiği bilinse de,⁸⁰² Rus ordusunun desteği bununla sınırlı kalmamıştır. Resmen reddedilmesine rağmen Rus askerî birlikleri tarafından ayrılıkçılara havadan ve Karadeniz'den gemiler aracılığıyla her türlü silah desteği sağlandığı da bilinmektedir. Ayrıca, Rus askerlerinin savaş sürecinde fiilî olarak ayrılıkçılar tarafında çatışmalarda yer aldığı olasılığı da bulunmaktadır.⁸⁰³ Örneğin, Mart 1993 tarihinde İzvestia gazetesi tarafından, Abhaz kuvvetlerinin Rus mürettebat tarafından yönetilen 72 tank ve toplar da dâhil olmakla çok sayıda silah yardımı aldığı haberi yayınlanmıştır. Bundan öte, yine Mart ayında Gürcü kuvvetleri tarafından içinde Rus pilotu olan Su-27 savaş uçağı düşürülmüştür.⁸⁰⁴

Savaşın ilk günlerinde Gürcistan birlikleri Abhazya'nın Gali'den Sohum'a kadar uzanan sahil şeridini ve Gagra şehrinden Rusya sınırına kadar olan bölgesini ele geçirse de, Abhaz nüfusun yoğun olduğu ve ayrılıkçı yerel yönetimin etkili olduğu bölgelere giremediler. Abhaz birliklerin 24 Ağustos tarihinde Gürcü askerlerin konumlandığı Gagra şehrine karşı saldırılar başlamış, 2 Ekim tarihinde ise, Tiflis hükûmeti kuvvetlerinin yenilgisi sonucunda şehrin yönetimi Abhazların eline geçmiştir. Ayrıca Gürcü birliklerinin bırakıp gittikleri zırhlı araçlar (*yaklaşık 40 adet*) ayrılıkçıların eline geçmiştir. Savaşın dönüm noktası olarak nitelendirilen Gagra çatışmasından Tiflis yönetimi Rusya'yı sorumlu tutmuştur.⁸⁰⁵

Mart 1993'te Gürcü birliklerin kontrolünde olan Sohum'a ayrılıkçı güçlerin saldırısının başlaması üzerine savaşın yeni evresi başlamıştır. RF Savunma Bakanı Graçev'in baskısı sonucunda⁸⁰⁶ taraflar arasında 27 Temmuz tarihinde Soçi'de ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmada 10-15 gün içerisinde Gürcistan hükûmetinin askerî birlikleri Abhazya bölgesinden çıkarması öngörülmüş (*madde 6*), bundan daha önemli ise Tiflis yönetimi Abhazya'nın özerk

⁸⁰¹ Cheterian, 2008: 192, 195.

⁸⁰² Баранец, 1999: 288.

⁸⁰³ Cornell, 2002: 181.

⁸⁰⁴ De Waal, 2010: 160.

⁸⁰⁵ Жирохов, 2012: 339; Cheterian, 2008: 198-199.

⁸⁰⁶ Cheterian, 2008: 199.

statüsünü tanımayı kabul etmiştir. (*madde 9*).⁸⁰⁷ Antlaşma sorunun politik çözümüne ilişkin zemin oluşturmaya rağmen, Kremlin'in Abhazya ayrılıkçı hareketini kullanarak Gürcistan'ı daha sıkı biçimde kendi kontrolüne sokma girişimleri uzlaşma sağlanmasını engellemiştir. Nitekim Moskova ve Tiflis arasındaki görüşmelerde Rusya'nın Gürcistan'dan BDT'ye üye olması ve ülkedeki Rus askerî üslerinin yasallaştırılmasına ilişkin taleplerde bulunması varılacak uzlaşmanın önünü kapatmıştır.⁸⁰⁸

Abhazya güçleri 16 Eylül 1993 tarihinde Tiflis yönetiminin Soçi Antlaşması'nın ilgili hükmünü yerine getirmeyerek ağır silahları bölgeden çıkarmamasını gerekçe göstermiş ve Sohum'a saldırarak ateşkesi ihlal etmiştir. Şevardnadze şehrin savunmasında bizzat iştirak etmek için Sohum'a gelse de, 20 Eylül tarihinde Sohum ayrılıkçı birlikler tarafından kuşatılmıştır. Şevardnadze Sohum'dan Kremlin'e Gürcistan'ın BDT'ye üye olacağını kabul etmesine ilişkin telegraf göndermesine rağmen, bu girişim şehri kurtaramamış, ayrılıkçı güçler 27 Eylül tarihinde şehri ele geçirmiş, Şevardnadze Sohum'dan kaçmak zorunda kalmıştır.⁸⁰⁹

Moskova'nın Abhazya ayrılıkçılığı üzerinden yürüttüğü politika Rusya'nın "yakın çevre" stratejisi için olumlu sonuçlanmış ve 3 Aralık 1993 tarihinde Gürcistan resmî olarak BDT'ye katılmıştır.⁸¹⁰ Rusya'nın arabuluculuğuyla taraflar arasında müzakereler başlamış ve 14 Mayıs 1994 tarihinde Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma'ya göre, bölgeden silahlı kuvvetler ve ağır askerî teçhizatlar çıkarılmış (*madde 2a gereğince*), BDT Kolektif Barış Kuvvetleri yerleştirilmiştir (*madde 2b gereğince*).⁸¹¹ Bununla da Abhazya savaşı son bulmuş ve ayrılıkçı sorun dondurulmuş çatışmaya dönüştürülmüştür. Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya savaşlarını kaybetmesi söz konusu dönemde Rusya'nın bölgedeki siyasi ve stratejik çıkarlarına uymuştur.⁸¹²

Savaş sürecinde Moskova'da reformcularla muhafazakârlar arasındaki mücadele Rusya'nın Abhazya sorununa yönelik tutumuna da yansımış ve Kremlin çelişkili politika sergilemiştir. Nitekim RF Savunma Bakanlığı silahlarla ve uçaklarla ayrılıkçı oluşumu desteklerken, reformcu A. Kozirev'in başkanlığıyla Dışişleri Bakanlığı tarafından BM

⁸⁰⁷ Соглашение О Прекращении Огня в Абхазии и Механизме Контроля за его Соблюдением от 27 июля 1993 г., [27 Temmuz 1993 tarihli Abhazya'da Ateşkes ve Uyum İzleme Mekanizması Anlaşması], <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102025349>, (erişim tarihi: 30.11.2021).

⁸⁰⁸ Cheterian, 2008: 199-200.

⁸⁰⁹ Жирохов, 2012: 341; Cheterian, 2008: 200-201.

⁸¹⁰ Решение Главы Государств-Участников Содружества Независимых Государств о Вступлении Республики Грузия в Содружество Независимых Государств от 22 октября 1993 года - 3 декабря 1993 года, [Gürcistan Cumhuriyeti'nin Bağımsız Devletler Topluluğu'na Katılımına İlişkin Bağımsız Devletler Topluluğu Üye Devletleri Başkanlarının 22 Ekim 1993 - 3 Aralık 1993 tarihli Kararı], http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3938, (erişim tarihi: 30.11.2021).

⁸¹¹ Agreement on Cease-Fire and Separation of Forces signed in Moscow on 14 May 1994, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1994/583, (erişim tarihi: 30.11.2021).

⁸¹² Sammut ve Cvetkovski, 1996: 13.

aracılığıyla uluslararası bir uzlaşma sağlanmasına çalışmıştır. Lakin BM tarafından Kozırev'in çağrısına geç tepki verilmiş ve BM gözlemcileri savaş durduktan sonra bölgeye ulaşmıştır.⁸¹³

Çatışmanın ilk başlarında Yeltsin ve onun reformcu ekibinin aslında dürüst bir ara bulucu görevini yerine getirmesi beklenmekteydi. Ancak Transdinyester örneğinde olduğu gibi, Kemlin'deki muhafazakâr elit ve üst düzey subaylar Gürcistan'daki ayrılıkçı hareketlere de Yeltsin'den farklı bakış açısına sahiptiler. 1993 yılına gelindiğinde RF dış politikası üzerinde etkinliğini artıran Rus askerî eliti Kafkasya'da, özellikle de Gürcistan'da stratejik açıdan önem taşıyan Abhazya üzerindeki SSCB'nin çöküşüyle kaybedilmiş kontrolü yeniden sağlamaya çalışmaktaydı. Yeltsin'in Eylül 1993'de ateşkesi ihlal ederek Shukum'a saldırı düzenleyen Abhazya yönetimini kınamasına karşın, RF Savunma Bakanı Graçev'in Abhazya'da savaşın bitmesi için Gürcü askerlerinin derhal bölgeden çıkması gerektiğini talep eden açıklaması Moskova'nın bu konudaki çelişkili tutumunu gösteren en iyi örnektir.⁸¹⁴

Rusya'nın bu dönemdeki iç siyasi dinamikleri dış politikanın şekillendirilmesinde önemli rol almıştır. Daha önceki bölümlerde de anlatıldığı gibi Batıcı ve reformist politika izleyen Yeltsin ve ekibi 1993 yılından itibaren muhafazakâr muhalefetin baskısıyla dış politikada değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Bu, Yeltsin tarafından sonraki süreçte de ifade edilmiştir. Şöyle ki, Yeltsin emekli olduğu dönemde Miheil Saakaşvili'yle görüşmesinde Abhazya müdahalesinde Rus askeri elitinin etkili olduğunu itiraf etmiştir.⁸¹⁵ 23 Nisan 1993 tarihli RF Dış Politikası Konsepti'nde millî çıkarlar meselesine yer verilmiş ve bu konu Rusya'nın "yakın çevre"sindeki etkinliğiyle ilişkilendirilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi 1993 yılında Kremlin'de artık Atlantikçi politikacıların etkisi azalmış, muhafazakârların eli güçlenmiştir.⁸¹⁶ Bu bağlamda Abhazya savaşı, aslında realist tutum benimsemeye başlayan RF dış politikası için stratejik açıdan kritik kabul edilen bölgede – Kafkasya'da güçlenmek için ek gerekçe olmuştur.⁸¹⁷

Kremlin'in muhafazakâr siyasetleri ve askerî elitin etkisiyle şekillenen realist Rus dış politikası Gürcistan'daki ayrılıkçı hareketleri kullanarak belirli hedeflere ulaşmayı amaçlamaktaydı. *Birincisi*, yukarıda da bahsedildiği gibi Gürcistan'ın BDT'ye üyeliğini temin etmek olmuştur. Gamsahurdia iktidarı BDT'ye üyeliğe karşı olsa da, Şevardnadze'nin iktidara gelmesi bu konuda Rusya için pozitif umutlar doğurmuştu. Sovyet döneminde Moskova tarafından Birlik Cumhuriyetleri liderlerinin aynı anda iki rolü üstlenmesine dikkat

⁸¹³ Hosking, 2002: 607.

⁸¹⁴ Cornell, 2002: 182-183.

⁸¹⁵ Ukrayna gazetecisi Dmitri Gordon'un Saakaşvili'yle 2020 tarihli ilgili mülakatının video görüntüsü için bkz., <https://www.youtube.com/watch?v=8HLN9DaAuhY>, (erişim tarihi: 06.09.2022).

⁸¹⁶ Bkz., 1991-1996 Rus Dış Politikası: Liberal Yönlü Dış Politika Girişimleri, s. 105-112.

⁸¹⁷ Forsyth, 2019: 725.

Üçüncüsü ise, Moskova'nın Tiflis üzerinde ekonomik etkisinin güçlendirilmesi için hukuki mekanizmaların oluşturulmasıydı.⁸²² Bu amaçla iki ülke arasında 3 Şubat 1994 tarihinde dostluk ve işbirliği antlaşması imzalanmıştır.⁸²³ Bu anlaşmalar Şevardnadze yönetimi tarafından Gürcistan'ın başta toprak bütünlüğünün korunması olmakla millî çıkarlarının sağlanması için zorunlu adım olarak kabul edilmiştir.⁸²⁴

4.2.3. Gül Devrimi Sonrası Rusya-Gürcistan İlişkileri ve Beş Günlük Savaş

1990'lı yıllarda geçit dönemini yaşayan birçok post Sovyet cumhuriyeti gibi Rusya için de zor ve çalkantılı bir dönem olmuştur. Rusya dış politikada her ne kadar ayrılıkçılığa doğrudan veya dolaylı şekilde destek gösterse de, kendi içerisinde de ulusal cumhuriyetlerin bağımsızlık talepleriyle mücadele etmekteydi.⁸²⁵ Söz konusu dönemde Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçı oluşumları Moskova'dan kendi bağımsızlıklarını tanıması taleplerinde bulunsa da, kendi içerisinde Çeçenistan ayrılıkçılığıyla mücadele eden Rusya bu talepleri görmezden gelmiştir.⁸²⁶ Öte yandan, Primakov'un göreve gelmesiyle artık daha çok realist tutum sergilemeye başlayan Rus dış politikası⁸²⁷ için her iki ayrılıkçılık dondurulmuş çatışma şeklinde Gürcistan üzerinde siyasi baskı aracı olarak kullanılmasını söz konusu oluşumları bağımsız devlet gibi tanımaktan daha çekici gelmiştir.

Güney Osetya ve Abhazya savaşları sonrası Gürcistan Moskova'nın isteklerini yerine getirerek onun etki alanına girmiş fakat Şevardnadze Rusya'nın "boğucu korumacılığı"ndan sıyrılmak için yeni çözüm arayışından da geri durmamıştır. Tarihi sürecinde istilacı olmayan korumacı arayışında olan Gürcistan, Rusya'dan bağımlılığı azaltmak için 90'lı yıllarda Avro-Atlantik güçlerin korumasını kazanmaya yönelik dış politika yürütmeye başlamıştır.⁸²⁸ Her şeyden önce NATO'yla yaklaşma karşılığında Moskova'nın Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün temin edilmesinde hiçbir yardım etmeyeceği Tiflis tarafından anlaşılmıştır.⁸²⁹ Bu bağlamda daha 1994 yılından Gürcistan NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı'na katılmış, 2002 yılında ise NATO'nun Prag Zirvesi'nde Gürcistan, Avro-Atlantik entegrasyon arzusunu resmen ilan etmiş

[viewer WAR storageviewerportlet fromPage=search& storageviewer WAR storageviewerportlet andOperat or=1](#), (erişim tarihi: 30.11.2021).

⁸²² Forsyth, 2019: 725.

⁸²³ Договор между Российской Федерацией и Республикой Грузия о Дружбе, Добрососедстве и Сотрудничестве от 3 февраля 1994, [Rusya Federasyonu ile Gürcistan Cumhuriyeti arasında 3 Şubat 1994 tarihli Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması], https://www.mid.ru/foreign_policy/international_contract/s/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-390/48252, Erşim Tarihi: 30.11.2021).

⁸²⁴ Баранец, 1999: 109.

⁸²⁵ George, 2009: 52-92.

⁸²⁶ D'encausse, 2013: 216.

⁸²⁷ Primakov dönemi RF dış politikası için bkz., 1996-2000 Rus Dış Politikası: Realist Dış Politikaya Dönüş, s. 112-117.

⁸²⁸ D'encausse, 2013: 216-217.

⁸²⁹ Gordadze, 2009: 36.

ve böylece Gürcistan'ın NATO'ya entegrasyon sürecini başlamıştır.⁸³⁰ Şevardnadze hükûmeti tarafından benzeri ilişkiler AB ile de sürdürülmüştür. Örneğin, 22 Nisan 1996 tarihinde AB ile Gürcistan arasında Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması⁸³¹ (PCA) imzalanmıştır.⁸³² Bunun yanı sıra, ekonomik açıdan kalkınmak amacıyla TACİS, BERD, IMF gibi Batı merkezli uluslararası kuruluşlarla ilişkiler kurulmuştur. Kafkasya'nın önemini keşfetmiş ABD yatırımları Gürcistan'a ayak açmıştır. Gürcistan, Rusya ile aralarında mesafe koymak isteyen diğer BDT bünyesi ülkeleri - Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'yla birlikte GUAM (1997) Örgütü'nü kurmuşlar. Bu ekonomi ve kalkınma örgütü olan söz konusu kuruluş umutları doğrultmasa da, Tiflis için Moskova önünde endişe verici yalnızlığı bitirecek bir ittifak olma açısında önem taşımaktaydı.⁸³³

Anlaşıldığı gibi daha 1990'lı yıllarda Tiflis yönetimi Rus etkisini dengelemek ve zamanla ondan kurtulmak için alternatifler arayışına girmiş ve Batı'yla entegrasyon girişimini başlatmıştır. Bununla birlikte 2004 yılı "Gül Devrimi" sonrasında dış politikada Batı'ya yönelme girişimleri yeni boyut kazanmıştır. İktidarı döneminde Gürcistan'da yolsuzluğun zirve yapması, ekonominin krize sürüklenmesi,⁸³⁴ ayrıca ayrılıkçılıkla mücadeledeki başarısızlıklar Şevardnadze'nin ülke içerisinde popülaritesini düşürmüştür. Bunun aksine, *Miheil Saakaşvili*, *Zurab Jvania* ve *Nino Burcanadze* gibi Batı yönlü muhalif liderler Gürcü halkı tarafından desteklenmekteydi. Kasım 2003 tarihinde yapılan parlamento seçimleri sonuçlarının sahteleştirilmesine itiraz olarak halk ayaklanmış ve Şevardnadze tarafından seçim sonuçlarının ilan edildiği parlamento binasını basmıştır.⁸³⁵

Şevardnadze iktidarının son dönemlerinde Tiflis'le Moskova arasında ilişkilerin gergin olmasına rağmen, Batı yönelimi daha belirgin olan Gürcü muhalefeti yerine Şevardnadze yönetiminin iktidarda kalmasını Kremlin daha uygun bulmuştur. Nitekim Putin, Şevardnadze'ni görev süresinin sonuna kadar iktidarda tutmak için çalışmış, RF Dış İşleri Bakanı İgor İvanov'u bunun için görevlendirmiştir. Gürcü muhalefet liderleriyle görüşmelere başlayan İvanov, kısa süre sonra Gürcistan'da hiçbir desteği olmayan Şevardnadze çağının sonunun geldiğini anlamıştır. Şevardnadze kaçınılmaz olanı kabul ederek 23 Kasım 2003

⁸³⁰ www.mfa.gov.ge, (erişim tarihi: 01.12.2021).

⁸³¹ PCA, AB'nin imzacı devlete güçlü serbest piyasa ekonomisi, iş dünyası ve yabancı yatırımlar için sağlıklı ortam oluşturma konusunda desteklemesini ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yardım etmesini öngören Anlaşmadır.

⁸³² www.mfa.gov.ge, (erişim tarihi: 01.12.2021).

⁸³³ D'encausse, 2013: 217-219.

⁸³⁴ Kandelaki, 2006: 2.

⁸³⁵ D'encausse, 2013: 226-232.

tarihinde istifa etmiştir.⁸³⁶ Ülkede 4 Ocak 2004 tarihinde yapılmış başkanlık seçimlerini Saakaşvili kazanmıştır. Bununla da Gürcistan'da iktidara reformcu genç ekip gelmiştir.⁸³⁷

Saakaşvili göreve geldikten sonra Rusya'nın askerî üslerinin Gürcistan'dan çıkarılmasını talep etmekle beraber, demokratik reformlar uygulamış, ABD ile ilişkileri geliştirmiş ve Gürcistan'ın NATO'ya entegrasyonunu öngören dış politika izlemiştir. Örneğin, NATO tarafından 29 Ekim 2004 tarihinde İttifak'ın standartlarını yakalamasına ve demokratik reformları uygulamasına yardımcı olmak için Gürcistan ile bir Bireysel Ortaklık Eylem Planı (IPAP) başlatılmıştır.⁸³⁸ Bundan öte, Saakaşvili'nin iktidarının ilk aylarından ABD tarafından Tiflis'e mali desteğin de (*ordu ücretleri, emekli maaşları, gıda yardımı ve b.*) gösterilmesine başlanılmıştır. Yakınlaşan ilişkileri ABD'nin Gürcü askerlerini NATO standartlarında eğitmesi, Gürcistan'ın Irak ve Afganistan'a NATO'yla iş birliği çerçevesinde askerî birlikler göndermesi, 2005 yılında ABD Başkan'ı Bush'un Tiflis ziyareti takip etmiştir.⁸³⁹

Saakaşvili iktidara geldiği ilk günden başkanlığının nihai hedefinin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün temin edilmesi olduğunu açıklamıştır. 26 Mayıs 2004 tarihinde Gürcistan'ın bağımsızlık günü töreninde Saakaşvili Gürcüce, Osetçe ve Abhazca yaptığı konuşmada Osetler ve Abhazlara seslenmiş, onların çıkarlarının Gürcistan devleti tarafından her zaman göz önünde bulundurulacağını ifade etmiştir. Ayrıca konuşmasında, federatif ilişkiler bağlamında Abhazya'ya geniş özerk statü garantisinin öngörüldüğü ilişkiler kurmak amacıyla müzakerelere başlanmasına ilişkin çağrıda bulunmuştur.⁸⁴⁰ Lakin ayrılıkçı Abhazya yönetimi tarafından Saakaşvili'nin bu teşebbüsünde yeni bir fikrin olmadığını belirtilmiş ve teklif geri çevrilmiştir.⁸⁴¹

Saakaşvili ülkenin toprak bütünlüğünün temin edilmesini Abhazya ve Güney Osetya'dan değil, Türkiye ile sınırdaş olan Karadeniz kıyısındaki Acarya'dan başlamıştır. Ancak bunu askerî müdahale ile değil, Acarya halkının desteğiyle "Gül Devrimi" tarzında gerçekleştirmiştir. Halkı içerisinde desteği olmayan Acarya bölgesinin lideri Arslan Abaşidze ayaklanmalar sonucunda 6 Mayıs 2004 tarihinde Rusya'ya kaçmıştır.⁸⁴² Saakaşvili'nin Acarya hamlesi ABD tarafından da desteklenmekle beraber Rusya sessiz kalmıştır. Bununla beraber, bu suskunluğun karşılığında Abhazya ve Güney Osetya konusunda hiçbir taviz verilmeyeceği mesajı da Kremlin tarafından Tiflis'e verilmiştir.⁸⁴³

⁸³⁶ De La Pedraja, 2019: 192.

⁸³⁷ Nilsson, 2009: 89.

⁸³⁸ Kavadze ve Kavadze, 2014: 22.

⁸³⁹ D'encausse, 2013: 230-232.

⁸⁴⁰ Auch, 2005: 221.

⁸⁴¹ <https://civil.ge/archives/105991>, (erişim tarihi: 03.12.2021).

⁸⁴² D'encausse, 2013: 232-233.

⁸⁴³ Illarionov, 2009: 55.

Acarya Krizi'nden sonra Moskova Abhazya ve Güney Osetya'yla ilgili birtakım adımlar atmıştır. *Birincisi*, her iki ayrılıkçı bölgenin nüfusuna Rus pasaportu dağıtılması hızlandırılmıştır. Bunun nihai amacı Moskova'nın bölgeye herhangi askerî müdahalesi için mantıklı zemin oluşturmaktır.⁸⁴⁴ Örneğin, RF Dış İşleri Bakanlığı'nın 9 Temmuz 2004 tarihli açıklamasında Tiflis yönetimi Güney Osetya'ya karşı baskılar ve kışkırtıcı propagandalar uygulamakta itham edilerek söz konusu bölge nüfusunun ezici çoğunluğunun Rus vatandaşı olduğu ve Rusya'nın kendi vatandaşlarının kaderine kayıtsız kalmayarak onların çıkarlarını ve güvenliğini savunacağı belirtilmiştir.⁸⁴⁵

İkincisi, Abhazya ve Güney Osetya üzerinde kendi askerî ve idari kontrolünü pekiştirmiştir. Bu amaçla Kremlin tarafından her iki bölgede özel askerî üsler inşa edilmesini, Kuzey Osetya'nın başkenti Vladikavkaz'da özel askerî akademi (*Güney Osetya askerlerinin eğitim alması için*) oluşturulmasını ve Rus askerî eğitmenlerin gönderilmesini öngören gizli kararname çıkarılmıştır. Bundan öte, Rus subaylarının hizmet için Güney Osetya'ya atanması, söz konusu ayrılıkçı oluşumun kolluk kuvvetlerinin başlarına Rus görevlilerin atanmasına ilişkin de kararlar çıkarılmıştır. Bu tedbirlerin görülmesinde temel amaç kötü organize edilmiş Güney Osetya polis kuvvetlerinin 7 binlik düzenli askerî birliğe dönüştürülmesi olmuştur.⁸⁴⁶

Saakaşvili yönetiminin NATO'ya üyelik yolunda daha bir adım atarak Rus askerî üslerinin Gürcistan'dan çıkması talebi üzerine Tiflis'le Moskova arasında müzakereler başlamış ve 31 Mayıs 2005 tarihinde iki ülke arasında bu konuda anlaşma imzalamıştır. Anlaşma gereği Abhazya'daki Barış Güçleri kalmak şartıyla Gürcistan topraklarındaki diğer Rus askerî üsleri 2008 yılına kadar boşaltılacaktı.⁸⁴⁷ Müzakereler sürecinde RF Dışişleri Bakanı Rus üsleri tasfiye edildikten sonra Gürcistan topraklarında herhangi yabancı ülkenin askerî üslerinin yerleştirilmeyeceğinin anlaşma metninde hükme bağlanmasında ısrarcı olsa da, NATO'ya üyelik yolunda adımlayan Tiflis için bu şart uymamaktaydı. Sonuç olarak, anlaşma metninde yer almamakla beraber Gürcistan parlamentosu tarafından böyle bir taahhüde eşdeğer nitelikli bir açıklamanın oylanması konusunda uzlaşmaya varılmıştır.⁸⁴⁸

⁸⁴⁴ Illarionov, 2009: 56.

⁸⁴⁵ https://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/ckNonkJE02Bw/content_/id/464730?p_p_id=101_INSTANCE_ckNonkJE02Bw&_101_INSTANCE_ckNonkJE02Bw_languageId=en_GB, (erişim tarihi: 30.11.2021).

⁸⁴⁶ Illarionov, 2009: 56.

⁸⁴⁷ Соглашение между Российской Федерацией и Грузией о сроках, о порядке временного функционирования и выводе российских военных баз и других военных объектов Группы российских войск в Закавказье, расположенных на территории Грузии, [Rusya Federasyonu ve Gürcistan arasında, Rus askerî üslerinin ve Rus Kuvvetleri Grubunun Gürcistan topraklarında bulunan Transkafkasya'daki diğer askerî tesislerinin geçici olarak işletilmesi ve geri çekilmesi prosedürü hakkında anlaşma], <https://docs.cntd.ru/document/901983138>, (erişim tarihi: 03.12.2021).

⁸⁴⁸ D'encausse, 2013: 234-235.

Rusya askerî üsleri 2008 yılına kadar kapatmak taahhüdünde bulunsa da, 2007 yılına gelindiğinde artık anlaşmada öngörülen üslerin tamamı boşaltılmıştı. Tiflis tarafından söz konusu anlaşma başarı olarak nitelendirilse de, aslında Moskova askerî üsleri çıkarmakla zekice uluslararası kamuoyuna iyi niyetini sergilemiş, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne göz dikmediğini göstermiştir.⁸⁴⁹

5 Ocak 2008 tarihinde Gürcistan'da Devlet Başkanı seçimleriyle birlikte NATO'ya üyeliğe ilişkin referandum da yapılmış ve katılımcıların %77'i ülkenin NATO'ya üyeliğinin lehine oy kullanmıştır.⁸⁵⁰ NATO'nun 3 Nisan 2008 tarihli Bükreş Zirvesi'nde ise Gürcistan'ın İttifak'a üye olacağı kanaatine varılmıştır. Artık Tiflis NATO üyeliği yolunda emin adımlarla ilerlemekteydi.⁸⁵¹

16 Nisan 2008 tarihinde RF Devlet Başkanı Putin Abhazya ve Güney Osetya ilişkilerin kurulmasına, söz konusu bölgelerde yaşayan Rus vatandaşlarına destek gösterilmesine ilişkin hükûmete talimat vermiştir.⁸⁵²

Saakaşvili yönetimi tarafından Gürcistan'ın merkezi otoritesini yeniden temin etmek amacıyla 8 Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya'ya askerî harekât başlatılmıştır. Gürcü askerî birlikleri tarafından Tshinvali'nin bombalanmasıyla başlayan savaşa kısa süre içerisinde yaklaşık 40 binlik askerî birlikler ve zırhlı araçlarla Moskova tarafından cevap verilmiştir. Bundan öte, Rusya Gürcü askerî birliklerine karşı Abhazya'da ikinci cephe açarak bölgenin Gürcü yönetimi kontrolündeki kısmını ele geçirmiştir. Abhazya'ya Karadeniz üzerinden de Rus askerî birlikleri sevk edilmiştir. Tshinvali'nin kontrol altına alınması için üç günlük mücadeleden sonra Gürcü askerî birlikleri geri püskürtülmüş, 11 Ağustos tarihinde Rus askerleri Gürcistan'ın Gori şehrini ele geçirmiştir. Savaşta yenilgiye uğrayan Gürcü hükûmeti Rusya ile Fransa Başkanı N. Sarkozy aracılığıyla 12 Ağustos tarihinde ateşkes anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.⁸⁵³

28 Ağustos 2008 tarihinde Abhazya Cumhuriyeti ve Güney Osetya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı Rusya Federasyonu tarafından resmen tanınmıştır.⁸⁵⁴

⁸⁴⁹ D'encausse, 2013: 235.

⁸⁵⁰ January 5, 2008 Plebiscites Summary Protocol, **Central Election Commission of Georgia**, <https://cesko.ge/eng/list/show/1166-jauary-5-2008-plebiscites-summary-protocol-2817>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

⁸⁵¹ www.mfa.gov.ge, (erişim tarihi: 01.12.2021).

⁸⁵² О поручениях Президента России Правительству Российской Федерации в отношении Абхазии и Южной Осетии, [Rusya Devlet Başkanının Rusya Federasyonu Hükûmetine Abhazya ve Güney Osetya'ya ilişkin talimatları hakkında], Постоянное Представительство Российской Федерации при ООН, <https://russiaun.ru/ru/news/200804160419>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

⁸⁵³ D'encausse, 2013: 250-251.

⁸⁵⁴ Указ Президента Российской Федерации "О Признании Республики Абхазия" от 26.08.2008 г., № 1260, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın Abhazya Cumhuriyeti'nin Tanınmasına İlişkin 26.08.2008 tarihli 1260 sayılı Kararnamesi], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/27957>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

Gürcistan yönetiminin Moskova'nın savaşa hazırlandığına ilişkin bilgili olmasına rağmen Tiflis'in ele geçirilmesine hazırlık gibi tam kapsamlı bir askerî müdahale olacağı beklenmemekteydi. Moskova tarafından “Beş Günlük Savaş”taki askerî müdahalesinin uluslararası kamuoyunda sadece Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'ye ve bölgedeki Rus barış güçlerine karşı “Gürcü saldırganlığına” bir tepki olarak görülmesine çalışılmıştır. Bununla birlikte, bu resmî Rus tutumu, böyle büyük kapsamlı bir istilanın Ordu, Hava Kuvvetleri ve Deniz Kuvvetleri de dâhil olmak üzere tüm Rus ordusunu içeren uzun vadeli hazırlıklar gerektirdiği de bilinen gerçekliktir.⁸⁵⁵

RF Devlet Başkanı D. Medvedev Rusya Federal Meclisine 5 Kasım 2008 tarihli müracaatında “Beş Günlük Savaş” NATO askerî gemilerinin Karadeniz'e girmeleri için bahane şeklinde değerlendirmiştir. Başkan aynı zamanda, mevzubahis sıcak çatışmanı ABD'nin Avrupa'da füzesavar sistemler yerleştirme girişimlerini hızlandırmak amacıyla kullanmak istediğini de ileri sürmüştür. Müracaatta bu girişimlere Rusya'nın karşı tepki vereceği, Tiflis rejiminin yerel avantürücü adımlarının uluslararası güvenlik örgütlerinin etkililiğini şüphe altına saldığı da belirtilmiştir.⁸⁵⁶

Ağustos savaşı, Rusya'nın Afganistan müdahalesinden (1979-1989) sonra bağımsız bir ülkeye saldırdığı ve işgal ettiği ilk örnektir.⁸⁵⁷ Rusya Federasyonu'nun 1990'lı yıllarda Güney Osetya ve Abhazya bölgelerine ilişkin politikaları Gürcistan'da askerî üslerini yasallaştırmak ve Tiflis yönetimini BDT'ye katılması gibi jeopolitik çıkarların temin edilmesine odaklanırken, 2008 askerî müdahalesi Moskova'nın etkisinden çıkmaya çalışan Gürcistan'ın Avro-Atlantik İttifakla entegrasyonunu engellemeye hedeflenmiştir. Nitekim Rus dış politikasının realist tutumunun saldırgan realist boyutuna dönüşmesi 2008 askerî müdahalesiyle itibarıyla göz önüne serilmiştir. Zira “yakın çevre” ülkelerinin kendi etkisinden çıkarak Avro-Atlantik güçler safına geçmesine ve sınırlarında NATO askerî üslerinin yerleştirilmesine izin vermeyeceğini ve gerekirse saldırgan politika izleyeceği Moskova tarafından pratikte de gösterilmiştir.

Harita 4.2: Gürcistan Cumhuriyeti ve Ayrılıkçı Bölgeler⁸⁵⁸

⁸⁵⁵ Felgenhauer, 2009: 162-164.

⁸⁵⁶ Послание Федеральному Собранию Российской Федерации от 5 ноября 2008 г., [Rusya Federasyonu Federal Meclisi'ne 5 Kasım 2008 tarihli Müracaat], <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1968>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

⁸⁵⁷ D'encausse, 2013: 207.

⁸⁵⁸ Harita tarafımızca çeşitli kaynaklardan derlenerek oluşturulmuştur. Bkz., <https://www.gif-map.com/maps-of-asia/maps-of-abkhazia/political-map-of-abkhazia-georgia-and-south-ossetia>, (erişim tarihi: 08.12.2022); <https://publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmdfence/276/27606.htm>, (erişim tarihi: 08.12.2022).

Tablo 4.7: Güney Osetya ve Abhazya Ayrılıkçı Sorunlarının Kronolojisi

31 Mart 1921	Gürcistan'dan bağımsız Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiştir
20 Nisan 1922	Gürcistan SSC içerisinde Güney Osetya Özerk Bölgesi oluşturulmuştur
10 Kasım 1989	Güney Osetya ÖB Halk Temsilcileri Konseyi tarafından bölgenin statüsünün özerk cumhuriyete yükseltmek kararı alınmıştır
25 Ağustos 1990	Abhazya SSC'nin egemenliğine ilişkin deklarasyon ilan edildi
20 Eylül 1990	Güney Osetya Cumhuriyeti egemenliğini ilan etmiştir
21 Aralık 1990	Gürcistan SSC Yüksek Sovyeti tarafından Güney Osetya ÖB'nin tasfiye edilmesine ilişkin karar kabul edilmiştir
5 Ocak 1991	Gürcistan merkezi hükûmetine tabi askerî birliklerin Tshinvali şehrine girmesiyle Güney Osetya'da silahlı çatışma başlamıştır.
24 Haziran 1992	Soçi Antlaşması'nın imzalanmasıyla Güney Osetya'da savaş durdurulmuştur
Ağustos 1992	Abhazya'da savaş başlamıştır
Eylül 1993	Ayrılıkçılar Abhazya'nın neredeyse tamamında kontrolü sağladı
Mayıs 1994	Abhazya yerel yönetimi ve Tiflis yönetimi arasında barış antlaşması imzalandı
Ağustos 2008	Beş günlük savaş, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığının RF tarafından tanınması

4.3. Rusya'nın Ukrayna Politikasında Ayrılıkçılık

Ukrayna, Doğu Avrupa'nın hem nüfus hem de yüzölçümü bakımından en büyük devleti, aynı zamanda post Sovyet coğrafyada RF'den sonra en büyük ekonomik, askerî ve teknolojik güçtür. Bunun yanı sıra Ukrayna, coğrafi konumuna göre gerek Batılı devletler gerekse Rusya için jeopolitik öneme sahiptir.⁸⁵⁹ Ukrayna, tarihsel olarak hem Batı Avrupa, hem de Rusya tarafından stratejik bir bariyer veya tampon bölge olarak görülmüştür. Ayrıca Moskova, yüzyıllarca kendisinin sınır bölgesi olarak gördüğü ve yoğun Rus nüfusun yaşadığı Ukrayna'yı kendisinden ayrı bağımsız bir devlet olarak algılamakta zorlanmıştır. Bu ülkenin Rusya için önemini altını çizen Amerikalı siyaset bilimcisi Zbigniew Brzezinski'ye göre, Rusya'nın Ukrayna olmadan İmparatorluk gücünü kaybetme olasılığı düşük olsa da, Ukrayna'nın ona tabi olduğu durumda Rusya kesinlikle bir imparatorluk olacaktır.⁸⁶⁰

Soğuk Savaş sonrası dönemde Ukrayna, Batı'yla Rusya arasında jeostratejik çıkarların odak noktasına dönüşmüştür. 1990 ve 2000'li yıllarda Kiev hükûmeti bir yanda NATO ve AB, diğer yanda ise RF arasında kalmış, taraf seçmek zorunda bırakılmıştır. AB için Ukrayna, bu kuruluşa gelecekte üye olmak açısından potansiyel bir aday ülkedir. Rusya için ise, ister jeostratejik konumu, isterse de ekonomik potansiyeli açısından en önemli "yakın çevre" ülkesidir. 2013 yılında Ukrayna'nın AB ile entegrasyonu yolunda önemli aşama olarak değerlendirilen Ortaklık Antlaşması imzalama girişimlerini Rusya kendi güvenliği açısından tehdit olarak algılamıştır. Nitekim Doğu Avrupa'da NATO ve AB üyesi olmayan ülkelerin sayısının önemli ölçüde azalması Rusya'nın bu bölgedeki etkisini sorgulanır kılmıştır.⁸⁶¹

Ukrayna'nın Rusya yanlısı Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in AB ile imzalanacak Ortaklık Antlaşması'ndan çekilmesi sonucunda 2014 yılında devrilmesi, Moskova'yı Ukrayna'yı jeopolitik açıdan kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştı. Kiev'in Batılılaşması sürecini engellemek için Kremlin tarafından yine dış politikada araç olarak ayrılıkçılık kullanılmıştır. Nitekim 2014 baharında Rusya, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bir parçası olan Kırım Özerk Cumhuriyeti'ndeki Rus ayrılıkçılığını kullanarak bölgeyi ilhak etmiştir. Bunun da ötesinde Ukrayna'nın doğusunda yine Rus nüfusun yoğun yaşadığı Donbass bölgesinde ayrılıkçıları destekleyerek iki yeni ayrılıkçı cumhuriyetin (*LHC* ve *DHC*) ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'daki ayrılıkçı hareketleri desteklemesinde bu ülkenin NATO'yla bütünleşme süreci etkili olurken, Ukrayna'ya ilişkin benzeri politikasında hem AB-Ukrayna ilişkileri hem de NATO-Ukrayna ilişkileri ön plana çıkmıştır. Nitekim ilerideki bölümlerde de anlatılacak olan Moskova'nın 2014 yılında Ukrayna'ya müdahalesinde AB ile

⁸⁵⁹ Büyükkakıncı, 2004: 401.

⁸⁶⁰ Brzezinski, 1994: 80.

⁸⁶¹ Marxsen, 2014: 368.

imzalanacak ortaklık antlaşması etkili olurken, 2022 müdahalesinde NATO'ya yönelik tehdit algısı önemli rol oynamıştır. Tezin bu bölümünde RF'nin Avro-Atlantik güçler karşısında güvenlik algısı çerçevesinde Ukrayna'ya yönelik ayrılıkçı dış politikası incelenmiştir.

4.3.1. Tarihsel Bağlamda Rusya-Ukrayna İlişkileri: Kırım ve Doğu Ukrayna (Donbass)

Kırım'ın doğusunda günümüz Ruslarının ve Ukraynalıların tarihsel olarak hak iddia ettiği Kiev Devleti'nin 10. yüzyılda kısa dönemli varlığı olsa da Sovyetler dönemine kadar söz konusu bölge Ukrayna merkezli devlet çatısı altında olmamıştır. Bunun yanı sıra, 18. yüzyılda Rusya İmparatorluğu tarafından Kırım'ın birinci ilhakından sonra Ukrayna toprakları ve Kırım Rus devleti çatısı altında aynı devletin sınırları içerisinde olmuştur. Konunun daha anlaşılır kılınması amacıyla bu bölümde, Ukrayna ve Kırım Yarımadası ile Rusya arasındaki tarihsel ilişkiler kısa olarak ele alınmıştır.

Slav dünyasının iki büyük parçası olan Ukrayna ve Rusya tarihsel olarak birbiri ile yakından bağlantılıdır. Oleg tarafından kurulan Kiev Prensligi (882-1240) hem Ukraynalılar hem de Ruslar (*aynı zamanda Belaruslar*) tarafından kendi devlet geleneklerinin ve modern tarihlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.⁸⁶² Kiev Prensligi Vladimir döneminde 988 yılında Bizans'tan Ortodoks inancını benimseyerek resmî devlet dini olarak kabul etmiş,⁸⁶³ 11. yüzyılda en geniş haliyle kuzeyde Beyaz Deniz'den güneyde Karadeniz'e, doğuda Taman Yarımadası ve Kırım Yarımadası'nın doğusu, batıda Karpatya Dağları'na kadar uzanan coğrafi bölgedeki Doğu Slav kabilelerini birleştirmiştir.

Kırım Yarımadası'nda ise Kiev Devleti'nin etkisi 10. yüzyıldan itibaren güçlenmiştir. Daha 6. yüzyıldan başlayarak Türk kabilelerinin göç ettiği Kırım Yarımadası'nın güneyinde 8. yüzyıl itibarıyla Bizans'ın yanı sıra, Hazar etkisi de artmıştır.⁸⁶⁴ 10. yüzyılda Kırım, Kiev Devleti'yle Hazar Kağanlığı arasında mücadele alanına dönüşse de, 969 yılında Hazar Kağanlığı çökünce bölgede Slav etkisi artmıştır. Nitekim 988 yılında Kırım Yarımadası'nın güneydoğusu Kiev Devleti'nin (*Tmutarakan Prensligi*) etkisine geçmiştir.⁸⁶⁵ Kırım Yarımadası'nın kuzeyinde (*Kırım steplerinde*) ise 10. yüzyılda Kuman-Kıpçak egemenliği ortaya çıkmıştır.⁸⁶⁶

13. yüzyılda Moğolların batıya doğru ilerlemesi bölgenin siyasi yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Moğol işgali sonucunda Kırım stepleri Altın Ordu Devleti'nin

⁸⁶² Cooper, 2007: 33.

⁸⁶³ Raffensperger, 2012: 155.

⁸⁶⁴ Айбабин, 2019: 242-245.

⁸⁶⁵ Юрасов, 2019: 285-286.

⁸⁶⁶ Возгрин, 1992: 110.

yönetimine geçmiş,⁸⁶⁷ Kiev Prenslığı 1240 yılında çökmüş, onun yerinde ise Moğol istilası altında iki ana merkez ortaya çıkmıştır: günümüz Rusya topraklarında olan Vladimir-Suzdal Prenslığı ve orta Ukrayna topraklarında olan Galichya-Volhinya Prenslığı. Her iki prenslik hanedanlarını Kiev’den miras almakla beraber, Altın Ordu yönetimi altında kendi topraklarında kendi devletlerini inşa etmeye başlamış, bununla da Ukrayna ve Rusya topraklarında iki farklı merkeze sahip Slav devleti oluşmuştur. Altın Ordu egemenliği Galichya-Volhinya’da (*Ukrayna*) 14. yüzyılın ortalarına kadar, Vladimir-Suzdal’da (*Rusya*) ise 15. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür.⁸⁶⁸

Ukrayna toprakları 14. yüzyılın ortalarında Litvanya Büyük Dukalığı ve Polonya Krallığı’nın egemenliğine geçmiştir. Litvanya ve Polonya’nın kuzeydeki Töton Şövalyeleri tehdidi karşısında 1385 yılında bütünleşmesiyle her iki devletin egemenliğinde olan Ukrayna toprakları da tek devlet çatısı altına girmiştir.⁸⁶⁹ Lakin 1476 yılında Altın Ordu’dan bağımsızlığını ilan eden Moskova Çarlığı eski Kiev Prenslığı topraklarında hak iddia edince Polonya-Litvanya Birliği için yeni tehdit oluşmuştur.⁸⁷⁰ 1648 yılında Zaporijya Kazakları Bogdan Khmelnitsky’nin liderliğiyle Moskova’nın desteğiyle Polonya’ya karşı ayaklanmış ve 1654 yılında Rusya’nın himayesine geçtiklerini ilan etmişlerdir. Bunun sonucunda Polonya ve Rusya arasında 13 yıl süren savaş (1654-1667) yaşanmıştır. Savaş sonucunda imzalanan Andrusovo Antlaşması’na (1667) göre, Dinyeper Nehri’nin sol kıyısındaki günümüzde Doğu Ukrayna olarak tanımladığımız topraklar Rusya’ya geçmiş, sağ kıyısındaki topraklar ise Polonya-Litvanya Birliği’nde kalmıştır.⁸⁷¹ Bu dönemde Rus yönetimi altındaki Doğu Ukrayna topraklarında kendini yöneten üç Kazak bölgesi oluşturulmuştur: Kiev’in de dâhil olduğu Hatmanlık (*Rus Çarları tarafından bu bölge “Malorus/Küçük Rusya” olarak isimlendirmekteydi*), Zaporijya Siçi ve Sloboda Ukrayna (*Hür Ukrayna*).⁸⁷²

Kırım Yarımadası’nda ise 15. yüzyılın başlarında Altın Ordu’nun otoritesi zayıflamış ve I. Hacı Giray tarafından Kırım Hanlığı kurulmuştur.⁸⁷³ İlk başlarda Hacı Giray Han, Altın Ordu Devleti’ne karşı Polonya-Litvanya ve Moskova ile ittifaklar kurma girişiminde olsa da, 1453 yılı İstanbul’un fethi sonrasında bölgede Osmanlı Devleti’nin güçlenmesiyle Kırım Hanlığı Osmanlı’ya yaklaşmıştır.⁸⁷⁴ 1454 yılında Hacı Giray Kırım’ın güney sahillerinde hâlâ varlığını sürdüren Ceneviz kolonilerini Osmanlı’nın askerî yardımıyla kendisine tabi kılmıştır.

⁸⁶⁷ Герцен и Зайцев, 2019: 294-295.

⁸⁶⁸ Plokhy, 2015: 49-51.

⁸⁶⁹ Лосев, 2007: 57-60.

⁸⁷⁰ Plokhy, 2015: 65-66.

⁸⁷¹ Семенов и Радченко, 2002: 128-155.

⁸⁷² Kubicek, 2008: 46-47.

⁸⁷³ Смирнов, 2011: 179-180; Тунманн, 1936: 75.

⁸⁷⁴ Fisher, 1987: 4.

1478 yılında Mengli Giray Han'ın döneminde ise, Kırım Hanlığı Osmanlı sultanının vasallığını kabul etmiştir.⁸⁷⁵ Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'nden ne tamamen bağımlı, ne de tamamen bağımsızdı. Nitekim Osmanlının Kırım Hanlarının Moskova ve Polonya'dan vergi almalarına ve bu devletlerle diplomatik ilişkiler kurmalarına müsaade etmesi Kırım Hanlığı'na özel hakların tanındığının bir işaretidir.⁸⁷⁶

Kırım Hanlığı ile Polonya ve Rusya arasındaki ilişkiler farklılık arzetydi. Moskova ile Kırım Hanlığı arasında 16. yüzyıldan başlayarak Altın Ordu Devleti'nin mirasına (*Volga Nehri kıyılarında başta Kazan ve Astrahan Hanlıkları olmakla Nogaylar ve diğer Tatarların yaşadığı eski Altın Ordu toprakları*) sahiplenmek için yaklaşık bir asır süren mücadele yaşanmıştır. Kırım Hanlığı bu mücadelede birtakım başarılar elde etse de, (*Örneğin, 1521 yılında Kazan tahtını ele geçirmeleri ve 1571 yılında Kırım Hanı tarafından Moskova'nın ele geçirilerek yakılması gibi*) Korkunç İvan döneminde Kazan (1552) ve Astrahan (1556)⁸⁷⁷ Moskova tarafından ilhak edilmiş, sonuç olarak Kırım Hanlığı mücadeleyi kaybetmiştir.⁸⁷⁸ Kırım Hanlığı'yla Polonya-Litvanya arasındaki ilişkilerde ise, Moskova Devleti ile olan ortak düşmanlıktan doğan yakınlaşma çizgisi zaman zaman ön plana çıkmıştır. Örneğin, Kırım Hanlığı ile Polonya-Litvanya Rusya kontrolünde olan Doğu Ukrayna topraklarına 1654 yılında beraber taarruz etmiş,⁸⁷⁹ 1661 yılında ise Kırım-Polonya orduları Rusları yenmiştir. Petro yönetimindeki Rusya'nın 1696 yılında Azak Kalesi'ni ele geçirmesinden sonra Kırım Hanlığı zayıflamaya başlamış ve Moskova Devleti üzerine Tatar akınları sona ermiştir.⁸⁸⁰

Polonya-Litvanya Birliği'nin 1772 yılında Rusya, Prusya ve Habsburg Monarşisi arasında paylaşılması sonucunda Batı Ukrayna'nın Dinyeper Nehri'nin sağ kıyısındaki toprakları, Volhinya ve Podolya bölgeleri de Habsburg Monarşisi'ne birleştirilmiştir. Rusya yönetimine geçen Batı Ukrayna'da Rus idari yapılanmasına uygun şekilde guberniyalar oluşturulmuştur. Galiçya bölgesi ise, 1918 yılına kadar sürecek Habsburg Monarşisi egemenliğine geçmiştir.⁸⁸¹

Büyük Petro'nun iktidarı döneminde güçlenerek artık bir imparatorluğa dönüşen Rusya'nın yayılcılık politikasında Ukrayna topraklarının yanı sıra, özel stratejik önem taşıyan Kırım'da Rus hakimiyetinin kurulmasıydı. Sıcak denizlere inme politikası izleyen Rusya için önce Kırım Yarımadası'ndan Osmanlı Devleti varlığının sonlandırılması, daha sonra

⁸⁷⁵ İnalçık, 1944: 197-198, 207-208.

⁸⁷⁶ Fisher, 1987: 13-14.

⁸⁷⁷ Bkz., Von Staden, 2016: 76-78.

⁸⁷⁸ Fisher, 1987: 40-41; Hosking, 2002: 117-119.

⁸⁷⁹ Bkz., Pylypchuk, 2019: 70-100.

⁸⁸⁰ Fisher, 1987: 41-42, 50.

⁸⁸¹ Лoцeв, 2007: 146-149.

ise bölgenin ilhak edilmesi jeopolitik açıdan elzemdi. Nitekim 1768 yılında Rus kuvvetlerinin Kırım Hanlığı'na bağlı olan Balta şehrine saldırması Rusya ve Osmanlı arasında Kırım Savaşı'nın (1768-1774) başlanmasına neden olmuştur.⁸⁸² Rus ordusu 1771 yılında Kırım'a girdikten sonra II. Katerina tarafından yayınlanan bildiride Kırımlılara Osmanlı tebaalığından ayrılacakları durumda bağımsızlık vadedilmiş,⁸⁸³ Kırım kabile liderleri tarafından ise bu teklif kabul edilmiştir.⁸⁸⁴ Rusya ve Osmanlı arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) sonucunda Osmanlı tarafından Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı tanınmıştır.⁸⁸⁵ Ancak Kırım'ın bağımsızlığı uzun sürmemiş, 8 Nisan 1783 tarihinde II. Katerina tarafından Kırım'ın ilhak edilmesine ilişkin manifesto yayınlanmıştır.⁸⁸⁶ Bununla da, Kırım'ın tarihsel olarak Rusya tarafından birinci ilhakı gerçekleşmiştir. Kırım'ın ilhakını kabul etmeyen Osmanlı'yla Rusya arasında 1787-1791 yıllarında savaş yaşanmış ve Yaş Antlaşmasıyla (1792) Kırım'daki Rus egemenliği Osmanlı tarafından tanınmıştır.⁸⁸⁷

Rus idaresine geçtiği dönemde Kırım'ın nüfusunun çoğunluğunu Tatarlar (*Tablo: 10*) oluşturmaktaydı. Bölgede Rus idari yapılandırılmasına uygun şekilde 1784 yılında Tavria Oblastı (*1802 yılında Tavria Guberniyası'na dönüştürülmüştür*) oluşturulmuştur.⁸⁸⁸ Lakin söz konusu idari birime Kırım Yarımadası'nın yanı sıra, tarihsel olarak Kırım Tatar birliğine ait olmayan bölgelerin de dâhil edilmesi, bölgenin ekonomik ve kültürel olarak kendine özgünlüğünü ve karakterini kaybetmesine neden olmuştur. Bunun da ötesinde II. Katerina döneminde Kırım'daki şehir ve yerleşim birimlerinin Tatarca isimleri değiştirilerek Rus isimleri koyulmuş (*Örneğin, Akmesit – Simferopol, Akyar – Sivastopol olarak değiştirilmiştir*). I. Pavel'in kısa yönetimi döneminde bunun aksine bir politika izlense de, I. Aleksandr'ın yönetime gelmesiyle yeniden Tatar yerleşim birimlerinin isimleri Rusçalaştırılmıştır.⁸⁸⁹

⁸⁸² Kurat, 1987: 289-291.

⁸⁸³ Политическая Переписка Императрицы Екатерины II, *Сборник Императорского Русского Исторического Общества*, [İmparatoriçe II. Katerina'nın Siyasi Yazışmaları, Rus İmparatorluk Tarih Kurumu Koleksiyonu], T. 97, No. 2044, В Университетской Типографии, С. Петербург, 1896: 245-246.

⁸⁸⁴ Fisher, 1987: 41-42, 50.

⁸⁸⁵ Kurat, 1987: 290-291.

⁸⁸⁶ Полное Собрание Законов Российской Империи (1781-1783 г.), Том 21, No. 15.708, [Rusya İmparatorluğu Kânunlarının Tam Koleksiyonu (1781-1783 y.), Cilt 21, No. 15.708], Канцелярия Императорского Величества, Санкт-Петербург, 1830: 897-898.

⁸⁸⁷ Kurat, 1987: 291.

⁸⁸⁸ Fisher, 1970: 142.

⁸⁸⁹ Fisher, 1987: 73, 82.

TABLO 10: 18-19. Yüzyıllarda Kırım Nüfusunun Etnik Yapı Oranları⁸⁹⁰

	1785	1795	1816	1835	1850	1864
Tatarlar	84,1	87,6	85,9	83,5	77,8	50,3
Ruslar	2,2	4,3	4,8	4,4	6,6	28,5
Ukraynalılar	---	1,3	3,6	3,1	7,0	---
Yunanlar	2,3	1,9	0,8	2,0	2,0	6,5
Ermeniler	---	0,6	1,3	1,5	1,0	2,9
Karaite Yahudileri	---	1,5	1,4	1,1	1,3	1,7
Haham Yahudileri	---	0,8	0,9	0,9	0,9	5,3
Romanlar	---	1,5	---	2,4	1,9	---
Bulgarlar	---	0,1	0,4	0,4	0,5	1,6
Almanlar	---	0,1	0,7	0,7	1,0	2,7

Çar hükûmetinin Kırım'a ilişkin politikasının bir diğer önemli çizgisini Tatarlara yönelik iskân ve Ruslaştırma politikasının uygulanması oluşturmıştır. Nitekim 1789 yılında başlanan iskân harekâtında Tatarların birçoğu taşınabilir malvarlıklarıyla kitleler halinde başta Osmanlı olmak üzere Müslüman devletlere göç etmişler. Tatarların Osmanlı'ya göçünün başka bir dalgası ise, Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında yaşanmıştır. 1850 yılında 275 bin olan Kırım nüfusu 1860 yılına gelindiğinde 194 bin civarına düşse de, Tatarlar nüfusun çoğunluğunu (*yaklaşık olarak 100 bin kişi*) oluşturmaktaydılar. Çar II. Aleksandr (1855-1881), Tatar göçlerine olumlu yaklaşarak bu göçlere engel olunmasını doğru bulmadığı, aksine Tatarların Kırım'ı terk etmesini bölgenin istenmeyen halktan kurtarılması olarak değerlendirdiği bilinmektedir.⁸⁹¹

19. yüzyılda Napolyon savaşları milliyetçilik dalgasının Doğu Avrupa'ya da sıçramasına neden olmuş ve bu dalga Rusya'dan da yan geçmemiştir. Rusya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi hem Ukrayna'da hem de Kırım'da 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında millî uyanış yaşanmıştır. Bu dönemde Rus İmparatorluğu içerisindeki Ukrayna topraklarında birbiriyle rekabet eden ve millî bilince ilişkin farklı görüşlere sahip olan iki temel akım ortaya çıkmıştır: i) Malorus kimlik bilinci; ii) Ukraynacılık kimlik bilinci. Malorus kimlik bilinci Ukraynalıları Rus dünyasının bir parçası olarak görmekteydi. Bu görüşün taraftarları Velikoruslar/Büyük Ruslar (yani Ruslar), Beloruslar ve Maloruslar/Küçük Ruslar (yani Ukraynalılar) arasındaki farklı özelliklerin önemini aza indiren, ortak ırksal bağlılığa ise önem yükleyen bir bakış çizgisi benimsemiştir. Doğu Slavları arasındaki farklılıkların ortaya çıkmasını ise Ukraynalıların ve Belarosluların zamanında Polonya-Litvanya hakimiyeti altında (1362-1795) olmasıyla ilişkilendirmekteydiler. Polonya'nın zararlı etkisinin Doğu Slav kardeşlerinin birbirinden ayrılmasına vesile olduğu görüşündeydiler. Buna karşılık 1840'lı

⁸⁹⁰ O'Neil, 2017: 30.

⁸⁹¹ Fisher, 1987: 88-89.

yıllardan itibaren ortaya çıkan Ukraynacı kimlik bilincini benimseyen akımın öncüleri ise, ortak Rus konseptine karşı çıkmakta ve Ukrayna'nın geleceğini bağımsız siyasi varlık olarak görmekteydiler.⁸⁹²

Ukrayna milliyetçi uyanışı benzer şekilde Avusturya-Macaristan içerisindeki Ukrayna topraklarında (*Galiçya*) da yaşanmış ve birbirine rakip olan iki akım ortaya çıkmıştır: i) Rusofillik ii) Narodnichestvo. 1840'lı yıllarda oluşmaya başlayan Rusofillik akımı Katolik inancına karşı ortak Ortodoks kardeşliğine önem verirken, 1860'larda ortaya çıkan Narodnichestvo akımının öncüleri Ukraynalı kimliğine atıf yapmaktaydılar. Lakin Ukrayna'daki milliyetçilerle Galiçya'daki Narodnikler arasında da sorunlar bulunmaktaydı. Bu sorunların başında ise dilsel farklılık gelmektedir. Örneğin, bazı Ukrayna milliyetçileri Galiya Ukraynacasını kabul etmemekteydiler.⁸⁹³

19. yüzyılın sonlarında bütün Rusya Müslümanlarıyla beraber Kırım Tatarlarının da millî uyanışı yaşanmıştır. Bu millî uyanışta İsmail Gaspıralı'nın önderliğinde Türkçülük ve Ceditcilik bakışları önemli yer tutmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki Genç Türklerden de etkilenen Ceditcilerin görüşlerinde Türkçülük çizgisi kendini hissettirmiş, Türk kimliğine dayanan kültürel özerklik istekleri oluşmuştur. Ceditçiler, eğitimde Avrupa modeli reformlar, Müslüman okullarında eğitimin Arapça yerine Tatarca yürütülmesi ve modernleştirilmesi öne sürülmüş ve bu açıdan daha muhafazakâr olan Kadimcilik akımının eleştirileriyle karşılaşmışlar.⁸⁹⁴

Birinci Dünya Savaşı'nda ekonomik olarak yıpranan Rusya 1917 yılında siyasi olarak çalkantılı bir döneme girmiştir. Petrograd'da başlanan ayaklanmalar kısa süre içerisinde Çar II. Nikola'nın tahttan çekilmesi ve monarşinin devrilmesiyle sonuçlanan 1917 Şubat Devrimi'ne dönüşmüştür.⁸⁹⁵ Ülkede bir tarafta Geçici Hükûmet, diğer tarafta ise zamanla Bolşeviklerin otoritesinin etkili olacağı Petrograd Sovyeti olmakla ikili iktidar ortaya çıkmıştır.⁸⁹⁶ Devrim sonucu ortaya çıkan iktidar yapılanmasındaki çok kutupluluk Ukrayna'ya da yansımıştır. 1917 Ekim Devrimi (*Bolşevik Devrimi*) sonucunda Hükûmet devrilmiş, Rusya'da Bolşevikler ve Çarlığı yeniden ihya etmek isteyen muhafazakâr Beyaz Harekatı arasında 1920 yılına kadar sürececek iç savaş başlamıştır.⁸⁹⁷

Bu dönem, eski Rusya İmparatorluğu'nun diğer bölgeleri gibi Ukrayna ve Kırım da çalkantılı ve karmaşık siyasi süreçlere girmiştir. Ekim Devrimi'nden sonra Ukrayna siyasal ve

⁸⁹² Миллер, 2007: 130-131.

⁸⁹³ Миллер, 2007: 131-133.

⁸⁹⁴ Мухаметшин, 2005: 41-52.

⁸⁹⁵ Катков, 1984: 253-255, 340-344.

⁸⁹⁶ Ferro, 1972: 163-172.

⁸⁹⁷ Bkz., Bradley, 1975.

kültürel örgütlerin temsilcileri tarafından 17 Mart 1917 tarihinde *M. Hrushevsky* başkanlığında Merkez Rada oluşturulmuştur.⁸⁹⁸ Merkez Rada tarafından ise 20 Kasım 1917 tarihinde Rusya ile federal birlik içerisinde kalmayı öngören ve başkenti Kiev olan Ukrayna Halk Cumhuriyeti (*UHC*) ilan edilmiştir. Lakin Ocak 1918'e gelindiğinde Merkez Rada tarafından Ukrayna'nın tamamen bağımsızlığı ilan edilmiştir.⁸⁹⁹ Ekim Devrimi'ni ve Rusya'daki Bolşevik hükûmetini tanımayan UHC'ye karşı Bolşevikler tarafından 25 Aralık 1917 tarihinde başkenti Harkiv olan Ukrayna Sovyetleri Halk Cumhuriyeti (*USHC*) ilan edilmiştir.⁹⁰⁰ Bolşevik Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesini öngörecektir Brest-Litovsk Antlaşması'nın müzakerelerine katılan UHC temsilcileri 9 Şubat 1918 tarihinde İttifak Devletleri'yle Antlaşma imzalamış ve Bolşevik tehlikesine karşı Almanya'dan yardım talebinde bulunmuşlar. Bu talep üzerine harekete geçen Almanya-Avusturya askerî birlikleri 8 Nisan tarihine kadar Harkiv, Luhansk ve Donetsk'e kadar Ukrayna topraklarında yerleşmişler.⁹⁰¹ 11 Kasım 1918 tarihinde Almanya Birinci Dünya Savaşı'nda yenildikten sonra ise Alman-Avusturya askerî birlikleri Ukrayna'yı terk etmiştir. Avusturya-Macaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılması üzerine 1772 yılından itibaren bu devletin sınırları içerisinde bulunan Ukrayna'nın Galiçya bölgesinde 19 Ekim 1918 tarihinde başkenti Lviv olan Batı Ukrayna Halk Cumhuriyeti ilan edilmiş, 22 Ocak 1919 tarihinde ise UHC'ye birleşmiştir.⁹⁰² Bolşevik işgaline karşı başta Fransa olmakla İtilaf Devletleri'nin desteğine güvenen UHC 18 Ocak 1918'de Sovyet Rusya'sına savaş ilan etse de, savaşı kazanamamış ve 1920 yılına kadar Ukrayna Sovyetleştirilmiştir.⁹⁰³

Rusya'da İç Savaş döneminde Kırım'da da çalkantılı ve karmaşık süreçler yaşanmış, bölgede birbiriyle rekabet eden güçler tarafından otorite kurulmaya çalışılmıştır. Rus İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra millî devlet kurma arayışında olan Kırım Tatarları tarafından "*Kırım, Kırımlılar içindir*" sloganı ifade edilmiş ve Kasım 1917 tarihinde Kırım Halk Cumhuriyeti (*KHC*) ilan edilmiştir. Ancak Kırım Tatarlarının bu girişimi başarılı olmamış, Ocak 1918'de Bolşeviklerle silahlı çatışma sonucunda yenilince KHC ortadan kaldırılmıştır.⁹⁰⁴ Bolşevikler tarafından Kırım'da Tavriya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (*18 Mart-22 Nisan 1918*) kurulsada, bu Cumhuriyet'in de ömrü kısa sürmüştür. 22 Nisan'da UHC ve Alman askerî birliklerinin müdahalesiyle bölgede *Süleyman bey Sulkevich*'in başkanlığıyla Almanya destekli Birinci Kırım Bölgesel Yönetimi (*1 Mayıs- 15 Kasım 1918*) kurulmuştur.⁹⁰⁵

⁸⁹⁸ Plokhy, 2015: 205.

⁸⁹⁹ Plokhy, 2015: 207-208.

⁹⁰⁰ Magocsi, 1996: 481-482.

⁹⁰¹ Plokhy, 2015: 209-212.

⁹⁰² Лосев, 2007: 265-268.

⁹⁰³ Magocsi, 1996: 494; Лосев, 2007: 266-268.

⁹⁰⁴ Ганин, 2015: 289.

⁹⁰⁵ Пученков ve Зарубин, 2019: 409-412.

Lakin Kasım ayında İtilaf Devletleri çerçevesinde müttefik olan Fransa ve Bolşeviklerle savaşıyan Rus Beyaz Ordu birliklerinin bölgeye girmesiyle *Solomon Kırım* başkanlığında İkinci Kırım Bölgesel Yönetimi (*Kasım 1918-Nisan 1919*) kurulmuş ve bölge Beyaz Hareketin kontrolüne geçmiştir.⁹⁰⁶ Nisan ayında Ukrayna Bolşevikleri tarafından ele geçirilen bölgede RSFSC'ye bağlı Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (*28 Nisan-26 Haziran 1919*) kurulsada, yeniden Beyaz Ordu birliklerinin askerî müdahalesiyle Kırım'da Beyazların yönetimi kurulmuştur.⁹⁰⁷ Kırım, Güz 1920'ye kadar *A. Denikin* önderliğindeki Beyaz Harekatı'nın Bolşeviklere karşı direnişinin önemli merkezlerinden biri olmuştur. 14 Kasım 1920 tarihinde Bolşevik askerî birliklerinin Kırım'a dâhil olmasıyla bölgede üçüncü defa Sovyet yönetimi kurulmuştur.⁹⁰⁸

İç Savaş sırasında Kırım'da yukarıda da anlatıldığı gibi iki defa Sovyet hükûmeti (*Tavriya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*) kurulsada, her iki durumda bahsi geçen Cumhuriyetler tamamen bölgesel siyasi oluşumlardı. İç savaş bittikten sonra ise Sovyetler'de devletlerin oluşumunda millî faktörler de esas alınmaktaydı. Bu bağlamda, çok etnikli yapıya sahip olan Kırım'ın durumu özeldi. Bölgenin yerli halkı olarak kabul edilen Kırım Tatarları Kırım'ın toplam nüfusunun %25,9'unu (*186,7 bin kişi*) oluştururken, Rus ve Ukraynalılar beraber bölge nüfusunun %51,5'ini (*371 bin kişi*) oluşturmaktaydılar. Rusya Bolşevikleri bu bölgeyi Rusya SFSC içerisinde görmek isteseler de, Kırım Yarımadası'nın Rusya'yla kara bağlantısı bulunmamaktaydı.⁹⁰⁹ Bölgeyle doğrudan kara bağlantısı olan Ukrayna SSC de Kırım'a ilişkin iddialar ileri sürse de, sonuç olarak Moskova Bolşeviklerinin de etkisiyle 18 Ekim 1921 tarihinde Rusya SFSC'ye tabi Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (*bundan sonra Kırım ÖSSC*) kurulmuştur.⁹¹⁰

Sovyet yönetimi tarafından Kırım ÖSSC'nin 1921 ve 1937 Anayasalarında Tatar diline anayasal statü verilmiştir. Nitekim 1921 Anayasasında Tatarca Rusçayla beraber özerk birimin resmî devlet dili olarak belirlenmiş (*madde 37*),⁹¹¹ 1937 Anayasası'nda ise yasama ve yargılama işlemlerinin Rusçanın yanı sıra Tatarca yapılması (*madde 24 ve 78*) öngörülmüştür.⁹¹²

⁹⁰⁶ Бунегин, 1927: 202-207.

⁹⁰⁷ Пученков ve Зарубин, 2019: 431-432.

⁹⁰⁸ Кондратюк ve Прохоров, 2019: 457.

⁹⁰⁹ Мальгин ve Кондратюк, 2019: 462-464.

⁹¹⁰ Rusya Merkez Yürütme Komitesi ve RSFSC Halk Komiserleri Konseyi'nin 18 Ekim 1921 tarihli Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin özerkliğine ilişkin kararı için bkz., Иванов, 2015: 288-290.

⁹¹¹ Bkz., Конституция Крымской Советской Социалистической Республики от 1921, [Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1921 tarihli Anayasası], Крымиздат, Симферополь, 1924.

⁹¹² Bkz., Конституция (Основной Закон) Крымской Автономной Советской Социалистической Республики от 4 июня 1937, [Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 4 Haziran 1937 tarihli Anayasası (Temel Kânunu)], Государственное Издательство Крым. АССР, Симферополь, 1937.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası tarafından işgal edilen Kırım, (*Kasım 1941*) ancak 1944 yılında Sovyetler Birliği tarafından geri alınabilmiştir. Ancak Sovyet yönetimi tarafından Kırım Tatarları Nazi Almanyası'yla askerî ve politik iş birliği yaptığı suçlamasıyla 18-20 Mayıs 1944 tarihlerinde Orta Asya ülkelerine sürgün edilmiştir.⁹¹³ Uluslararası hukukta bireysel suçlardan dolayı insanların kolektif şekilde sorumluluğu öngörülmediğinden merkezî yönetimin uyguladığı sürgün eylemi hukuka aykırı olmuştur.⁹¹⁴ Sürgüne sonucunda Kırım'da Tatar nüfusu önemli ölçüde azalmıştır. (*bkz., Tablo: 13*) Nitekim sürgüne maruz kalan nüfus sayısının 200 bin kişi olduğu tahmin edilmektedir.⁹¹⁵ Ancak Stalin döneminde Kırım'ın cezalandırılması sürgünle sınırlanmamış, idari yapı düzeyinde de devam etmiştir. Nitekim 1946 yılında Kırım'ın ÖSSC'nin statüsü düşürülerek Kırım Bölgesi oluşturulmuştur.⁹¹⁶ Daha sonra Kırım Tatarlarının sürgününün yasa dışı olduğu SSCB makamlarınca kabul edilmiş ve onların rehabilitasyonuna ilişkin karar kabul edilmiştir. Bununla beraber, rehabilitasyon kararı sürgün edilenlerin Kırım'a geri dönüşünü kapsamadığından Kırım Tatarları ancak Sovyetler Birliği çöktükten sonra vatanlarına dönebilmişler.

Kırım'ın kaderine ilişkin daha önemli karar ise SSCB Komünist Parti Genel Sekreteri *N. Hruşçov*'un iktidarı döneminde verilmiştir. Nitekim SSCB Yüksek Sovyeti Konseyi tarafından kabul edilen 19 Şubat 1954 tarihli Kararname'yle Kırım Bölgesi Rusya SFSC'nin tabiliğinden Ukrayna SSC'nin tabiliğine verilmiştir. Kararname'de Kırım'ın Ukrayna SSC'ye devredilme gerekçesi olarak Kırım bölgesi ile Ukrayna SSC arasındaki ortak ekonomi, bölgesel yakınlık ve kültürel bağların varlığı belirtilmiştir.⁹¹⁷

Bununla da Kırım, Sovyet Ukrayna'nın bir parçası haline gelmiş ve SSCB'nin çöküşünden sonra da bağımsız Ukrayna devletinin toprak bütünlüğü çerçevesinde uluslararası kuruluşlar tarafından hukuki olarak tanınmıştır. Ancak konumuz açısından daha önemli olan

⁹¹³ *Bkz., Постановление ГКО о Крымских Татарах от 11 Мая 1944, Но. 5859сс., [Devlet Savunma Komitesi'nin Kırım tatarlarına ilişkin 11 Mayıs 1944 tarihli Kararnamesi, No. 5859ss], Бугай Н. Ф. и Гонов А. М., (сост.), По Решению Правительства Союза СССР, Эль-Фа, Нальчик, 2003, с. 543-546.*

⁹¹⁴ Овчаренко, 2004: 339.

⁹¹⁵ Uehling, 2004: 42.

⁹¹⁶ *Bkz., Закон об Упразднении Чечено-Ингушской АССР и о преобразовании Крымской АССР в Крымскую Область от 25 июня 1946, [Çeçen-İngushya ÖSSC'nin tasfiye edilmesi ve Kırım ÖSSC'nin Kırım Bölgesi'ne dönüştürülmesine ilişkin 25 Haziran 1946 tarihli Kânun], Бугай Н. Ф. и Гонов А. М., (сост.), По Решению Правительства Союза СССР, Эль-Фа, Нальчик, 2003, с. 566.*

⁹¹⁷ *Bkz., Указ Президиума Верховного Совета СССР о передаче Крымской области из состава РСФСР в состав УССР от 19 февраля 1954 года, [SSCB Yüksek Sovyeti Konseyi'nin Kırım bölgesinin RSFSR'den USSR'ye devr edilmesine ilişkin 19 Şubat 1954 tarihli Kararı], <https://docs.cntd.ru/document/765702366?marker>, (erişim tarihi: 23.12.2021); “Указ Президиума Верховного Совета СССР о Передаче Крымской Области из Состав РСФСР в Состав УССР”, [SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı'nın Kırım Bölgesi'nin RSFSR'den Ukrayna SSC'ye devredilmesine ilişkin Kararnamesi], *Ведомости Верховного Совета Союза Советских Социалистических Республик*, Но. 4 (798), 09.03.1954.*

ise ilerideki bölümde de incelenecek olan, Rusya Federasyonu’nda Putin iktidarının Kırım’ın Ukrayna’ya verilmesini SSCB yönetimin yanlış kararı olarak nitelendirmesi, bu bölgede tarihî hak iddia etmesi, bundan öte bağımsız Ukrayna’ya karşı dış politikada Kırım ayrılıkçılığını kullanmasıdır.

Tablo 4.8: Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Etnik Yapısı (1926-1989)

	1926 ⁹¹⁸		1939 ⁹¹⁹		1979 ⁹²⁰		1989 ⁹²¹	
	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı	Nüfus	Yüzde Oranı
Ruslar	301 398	42,2	558 481	49,6	1 460 980	68,4	1 629 542	67
Tatarlar	179 094	25,1	218 879	19,4	15 078	0,7	38 367	1,6
Ukraynalılar	77 405	10,8	154 123	13,7	547 336	26,6	625 919	25,8
Yahudiler	39 921	5,6	65 452	5,8	22 597	1,1	17 731	0,7
Almanlar	43 631	6,1	51 299	4,6	---	---	2 356	0,1
Rumlar	16 036	2,2	20 652	1,8	---	---	2 684	0,1
Bulgarlar	11 377	1,6	15 344	1,4	---	---	2 186	0,1
Ermeniler	10 713	1,5	12 923	1,1	---	---	2 794	0,1
Belaruslar	3 843	0,5	6 726	0,6	43 214	2,0	50 054	2,1
Polonyalılar	4 514	0,5	5 084	0,5	---	---	6 157	0,3
Karaylar	4 213	0,5	---	---	1 151	0,1	882	0,0
Moldovalılar	---	---	---	---	---	---	6 609	0,3
Çuvaşlar	---	---	---	---	---	---	4 621	0,2
Mordvinler	---	---	---	---	---	---	4 582	0,2
Koreliler	---	---	---	---	---	---	2 423	0,1
Diğerleri	21 679	3	17 466	1,6	45 560	2,1	33 588	1,4
Toplam	713 823	100	1 126 429	100	2 135 916	100	2 430 495	100

NOT: Kısa çizgiler bilgi olmadığını göstermektedir.

4.3.2. Kırım Ayrılıkçı Sorunu

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsız Ukrayna sınırları içerisinde kalan Kırım, 1991 yılında yapılan referandumla Kırım Özerk Cumhuriyeti’ne dönüşmüş⁹²², 1992 yılında ise Kırım ÖC Yüksek Sovyeti tarafından “Kırım Özerk Cumhuriyeti’nin adı “Kırım Cumhuriyeti” olarak değiştirilmiştir.⁹²³

Moskova ile Kiev arasında Kırım konusunda daha 90’lı yıllardan anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Rus siyasetlerinin Kırım ve Donbass bölgelerine ilişkin iddiaları daha Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve Ukrayna’nın bağımsızlık kazanma sürecinde dile getirilmeye başlamıştır. Nitekim 1991 yılında Rusya Başkanı Yeltsin kendi basın sekreteri P. Voşanov’a Rusya

⁹¹⁸ Центральное Статистическое Управление СССР, 1928: 71.

⁹¹⁹ Поляков, 1992: 67.

⁹²⁰ Центральное Статистическое Управление СССР, 1984: 104.

⁹²¹ Всесоюзная перепись населения 1989 года, Крымская Область, [1989 tarihli Birlik Genelinde Nüfus Sayımı, Kırım Oblastı], http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=11, (erişim tarihi: 29.11.2021).

⁹²² Sasse, 2007: 157.

⁹²³ Taşdemir ve Özer, 2017: 177.

SFSC'nin SSCB'den ayrılacak diğer cumhuriyetlerle olan sınırlarını tartışmaya açma hakkı bulunduğu ilişkin açıklama yapmasını emretmiştir.⁹²⁴ Voşanov'un açıklamasına Ukrayna'da (*aynı zamanda Kazakistan'da*) halk protestolarıyla tepki verilmiş ve bu dönemde Rusya'nın toprak iddialarını devam ettirecek düzeyde siyasi iradesi ve kaynağı olmadığından Moskova yönetimi geri adım atma zorunda kalmıştır.⁹²⁵

Kırım sorununa ilişkin bir diğer önemli konu SSCB'nin çöküşünden sonra Sivastopol'da konumlanan Karadeniz Filosu'nun paylaşılması meselesi olmuştur. Kiev hükûmeti Karadeniz Filosu'nun iki ülke arasında paylaşılmasında istekliken, Moskova buna karşı çıkmıştır. Nisan 1992 tarihinde Ukrayna Başkanı Leonid Kravchuk Karadeniz Filosu'nun Ukrayna Savunma Bakanlığının yetkisine devredilmesine ilişkin kararname çıkarmıştır. Buna karşılık Boris Yeltsin'in de söz konusu filonun RF Savunma Bakanlığı yetkisine devredilmesine ilişkin kararname çıkarmasıyla iki ülke arasında "kararnameler savaşı" yaşanmıştır.⁹²⁶ RF ve Ukrayna arasındaki Karadeniz Filosu'na ilişkin uyuşmazlık yalnız 1997 yılında çözülmüştür. Nitekim 28 Mayıs 1997 tarihli "Rusya Federasyonu ile Ukrayna Arasında Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması" ile Karadeniz Filosu iki ülke arasında paylaşılmış, ayrıca Ukrayna tarafından Rus filosunun Sivastopol üssünde 20 sene boyunca konuşlanmasına izin verilmiştir.⁹²⁷ Rus Karadeniz Filosu'nun Kırım'daki üssünün kira süresi 21 Nisan 2010'da imzalanmış Harkiv Antlaşması'yla 25 yıllık uzatılsa da⁹²⁸ ve RF'nin 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesinden sonra Moskova tarafından feshedilmiştir.⁹²⁹

Rusya'nın Kırım'a müdahalesine ilişkin bir diğer önemli husus Ukrayna'nın ülkesel bütünlüğüne ilişkin güvenceyi öngören 1994 tarihli Budapeşte Memorandumu'dur. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'da nükleer silahlar kalmıştı. 5 Aralık 1994 tarihinde Ukrayna Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na (1968) katılmış ve bunun üzerine ABD, Birleşik Krallık, RF ve Ukrayna arasında "Ukrayna'nın

⁹²⁴ "Заявление пресс-секретаря президента РСФСР", [RSFSC Başkanı Basın Sekreteri'nin açıklaması], *Независимая Газета*, No. 100, 27.08.1991; "Передел границ грозит катастрофой", [Sınırların yeniden çizilmesi faciaya neden olabilir], *Известия*, No. 205 (23471), 28.08.1991.

⁹²⁵ Ploky, 2015: 320.

⁹²⁶ Гушин, Левченко и Косован, 2018: 205.

⁹²⁷ Bkz., Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной, [Rusya Federasyonu ile Ukrayna Arasında Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması], <https://docs.cntd.ru/document/1902220>, (erişim tarihi: 21.04.2022).

⁹²⁸ Bkz., Соглашение между Украиной и Российской Федерацией по вопросам пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины, [Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasında Rusya Federasyonu Karadeniz Filosunun Ukrayna topraklarında bulunmasına ilişkin antlaşma], https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/643_359/print, (erişim tarihi: 21.04.2022).

⁹²⁹ Bkz., Закон о прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины, [Rusya Federasyonu Karadeniz Filosunun Ukrayna topraklarında bulunmasına ilişkin anlaşmaların feshi hakkında kânun], <http://publication.pravo.gov.ru/Document/Text/0001201404020002>, (erişim tarihi: 21.04.2022).

Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na katılımıyla bağlantılı güvenlik güvencelerine ilişkin Memorandum" (Budapeşte Memorandumu) imzalanmıştır. Ukrayna kendisinde bulunan nükleer silahları Rusya'ya devretmiş, buna karşılık Budapeşte Memorandumu ile imzacı devletler Ukrayna'ya güvenlik konusunda birtakım güvenceler vermiştir. Belgede ABD, Birleşik Krallık ve RF, Ukrayna'nın bağımsızlığına, egemenliğine ve mevcut sınırlarına saygı gösterme konusunda yükümlülüğü üstlenmiş (*madde 1*), Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına yönelik kuvvet kullanma tehdidinden veya güç kullanmaktan kaçınma ve Ukrayna'ya karşı hiçbir zaman silah kullanmayacaklarına dair taahhütte bulunmuşlardır (*madde 2*). Ayrıca bu devletlerin yukarıda kendi çıkarları doğrultusunda Ukrayna'ya onun egemenliğini kısıtlamak amacıyla herhangi bir ekonomik baskı uygulamayacaklarını da taahhüt etmişlerdir (*madde 3*).⁹³⁰

İki ülke arasında Kırım konusunda sürtüşme Putin iktidara geldikten sonra tekrar gündeme gelmiştir. NATO ile 9 Temmuz 2002 tarihinde imzalanan antlaşmayla, Ukrayna'nın Barış İçin Ortaklık programına katılması ve NATO operasyonlarına desteği konusunda bir mutabakata varılmıştır.⁹³¹ Bu iş birliği Rusya'yı Ukrayna'ya karşı baskı amacıyla Kırım ve Azak Denizi konusunda harekete getirmiş,⁹³² taraflar arasında Kırım konusunda 2003 yılının güzünde Tuzla Krizi yaşanmıştır. Nitekim Rusya'nın Ukrayna hükûmetiyle herhangi ön görüşme yapmaksızın kendi sınırlarında olan Taman Yarımadası'ndan Kırım Yarımadası arasında konumlanan Tuzla Adası yönünde baraj inşaatına başlaması ikili ilişkilerde gerginliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁹³³ Baraj inşaatının Ukrayna sınırında durdurulması ve iki ülke arasında Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Kullanımında İşbirliği Antlaşması'sı (2003) imzalanmasına rağmen,⁹³⁴ Tuzla Adası'nın hukuki statüsü ve Azak Denizi'nin hukuki rejimi sorunu tam çözülmemiştir. Daha 1941 yılında Sovyet Yönetimi tarafından Kırım ÖSC'ye

⁹³⁰ Bkz., Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volu%203007-I-52241.pdf>, (erişim tarihi: 13.04.2022); Ukraynaca metni için bkz., Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, [Ukrayna'nın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na katılımıyla bağlantılı güvenlik garantilerine ilişkin Memorandum], https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#top, (erişim tarihi: 13.04.2022).

⁹³¹ Bkz., Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці та штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України, [Ukrayna Bakanlar Kurulu ile NATO'nun Atlantik'teki Müttefik Yüksek Komutanlığı Karargâhı ve NATO'nun Avrupa'daki Müttefik Yüksek Komutanlığı Karargâhı arasında NATO operasyonlarının Ukrayna tarafından desteklenmesine ilişkin Mutabakat Memorandumu], *Верховна Рада України*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_005#Text, (erişim tarihi: 25.12.2021).

⁹³² Чекаленко, 2008: 86-87.

⁹³³ Woronowycz, "Russian-Ukrainian dispute over Tuzla escalates", *The Ukrainian Weekly*, No. 43, 26.10.2003.

⁹³⁴ Договор между Российской Федерацией и Украиной о сотрудничестве в использовании Азовского моря и Керченского пролива от 24 декабря 2003, [Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Kullanımında İşbirliğine İlişkin 24 Aralık 2003 tarihli Anlaşma], <http://www.kremlin.ru/supplement/1795>, (erişim tarihi: 25.12.2021).

birleştirilen ve 1954 yılında Kırım'ın Ukrayna SSC'ye devredilmesiyle bağımsız Ukrayna'ya miras kalan Tuzla Adası'nın hukuki statüsünün Moskova tarafından tartışma konusu edilmesinin amacı Ukrayna üzerinde baskı kurmaktır.

Bu dönemde Kırım'daki Rus ayrılıkçılığı Kremlin tarafından 90'lı yıllardan farklı olarak aktif biçimde teşvik edilmiştir. Nitekim Putin döneminden itibaren Moskova, Ukrayna'nın NATO'ya katılımını tehlikeye sokacak çeşitli Rus ayrılıkçı örgütlerini ve siyasi hareketlerini finanse etmeye başlamıştır. Devlet yetkilileri, siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, gençlik hareketleri, Kazaklar, Ortodoks Kilisesi ve üniversiteler, Rus yanlısı oluşumlar, Rusya'nın propaganda kampanyasında araç haline getirilmiştir. Rus medyası, Kırım'daki bilgi alanını tamamen kontrol etmeye çalışmıştır. Rus ve Kırım medyasında ve bazı Rus politikacılar tarafından düzenli olarak Kırım'ın statüsünün sorgulanması gündeme getirilmiştir. Bunun amacını konu hakkında ikili veya uluslararası bir tartışma yaratmak için Ukrayna'nın Kırım ve Sivastopol üzerindeki egemenliğini sorgulamak oluşturmuştur.⁹³⁵

Moskova NATO-Ukrayna işbirliğinde Kırım'daki ağlarını Kiev'e baskı aracı olarak kullanmıştır. Örneğin, Haziran 2006 tarihinde NATO ve Ukrayna'nın planladığı Sea Breeze-2006 ortak tatbikatı Kırım'da ortaya çıkan karşı protestolar sonucunda Kiev tarafından iptal edilmek zorunda kalmıştır. Rus lobisinin güçlü olduğu Kırım ÖC Yüksek Meclisi 6 Haziran 2006 tarihinde yaptığı oylamayla Kırım'ı "NATO'suz bölge" olarak ilan etmiştir.⁹³⁶

Bu dönemde Kırım'daki Rus ayrılıkçılığının teşvik edilmesinde 1994 yılından itibaren faaliyet gösteren "Kırım Rus Topluluğu", 2005-2006 yıllarında kurulan "Sivastopol-Kırım-Rusya" Halk Cephesi ve "Sivastopol-Kırım-Rusya" Millî Cephesi önemli rol oynamışlardır.⁹³⁷ Bu örgütlerden en etkilisi Sergei Tsekov liderliğinde Kırım Rus Topluluğu'ydu. Tsekov aynı zamanda Kırım ÖC'nin Yüksek Meclisinin Birinci Başkan yardımcısıydı. Kırım Rus Topluluğu kendisini, "kendilerini etnik Rus olarak tanımlayan veya Rus kültürünü ve Rusçanı ana dili, Rusya'yı ise tarihî anavatanları olarak kabul eden Kırım sakinlerinin bir derneği" olarak tanımlamaktadır. Topluluk kendi ideolojisinden yola çıkarak, "Rus olmak isteyen olabilir" ve "Rus, Rusya'yı severdir" sloganlarını ileri sürmektedir. Avrasya Birliği'nin oluşturulmasına destek gösterilmesi, Rus kültürünü, dilini ve geleneklerini Kırım'da tanıtmaya yönelik çabaların birleştirilmesi ve "Rus Dünyası" kültürel alanının güçlendirilerek korunması Topluluk tarafından ana hedefler olarak belirlenmiştir.⁹³⁸ Örgütün Kırım'ın tüm şehir ve

⁹³⁵ Mizrokhi, 2009: 14.

⁹³⁶ "Верховная Рада Крыма объявила полуостров 'территорией без НАТО' ", [Kırım Yüksek Meclisi, yarımada'yı "NATO'suz bölge" ilan etti], <https://iz.ru/news/379331>, (erişim tarihi: 09.05.2022).

⁹³⁷ Hedenskog, 2008: 26.

⁹³⁸ <http://www.ruscrimea.ru /printsipy-devyatelnosti-russkoj-obshhiny-kryma>, (erişim tarihi: 09.05.2022).

bölgelerinde faaliyet gösteren 25 bölgesel organizasyonu ve yaklaşık 15 000 kişilik bir üyeliği bulunmaktadır.⁹³⁹

“Atılım” (*Proriv*) isimli bir diğer Rus yanlısı örgütün ayrılıkçı Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester Cumhuriyetlerinin yanı sıra, Kırım’da da şubeleri bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Kırım’da, Dugin’in kurucusu olduğu Uluslararası Avrasya Hareketi tarafından finanse edilen ve onun alt kolu olan “Avrasya Gençleri Birliği” isimli aşırı Pan-Slav örgüt de faaliyet göstermekteydi.⁹⁴⁰ Yukarıda bahsi geçen örgütler Gürcistan’daki Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçılığını desteklemişler. Tsekov liderliğindeki Kırım Rus Topluluğu bu konuda daha da ileri gitmiştir. Nitekim Tsekov, 17 Eylül 2008 tarihinde Kırım ÖC Yüksek Meclisi tarafından Ukrayna Yüksek Rada’sına Ukrayna devletinin Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlığı tanınmasına ilişkin resmî çağrı göndermesini sağlamayı başarmıştır.⁹⁴¹ Anlaşıldığı gibi, Kırım’daki Rus yanlısı örgütler Kremlin politikasının bir uzantısı olarak faaliyet göstermekteydi.

2008 yılında Gürcistan’a karşı yapılan “Beş Günlük Savaş”ın hemen ardından RF Başbakanı Putin, Kırım’ın tartışmalı bir bölge olmadığını ve Rusya’nın Ukrayna’nın sınırlarını tanıdığını ifade etmiş, Kırım toplumu içerisindeki etnik kimlikler arasındaki sorunların Ukrayna’nın kendisinin bir iç siyasi sorunu olduğunu ve Rusya’yı ilgilendirmedığını belirtmiştir.⁹⁴² Lakin birkaç gün önce Gürcistan’a askerî müdahale gerçekleştiren bir devletin başbakanı olarak Putin’in söylemindeki Ukrayna’nın toprak bütünlüğüne karşı bu tutumu aslında samimiyetten yoksundu. Bu açıklama, yukarıda da anlatıldığı gibi Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçılığını destekleyerek Gürcistan’ın iç işlerine müdahale eden Moskova’nın benzer siyasi koşullar ve “gerekçeler” sağlandığında aynı senaryoyu Ukrayna’ya da uygulamayacağını garanti edemezdi. Nitekim RF dış politikasının karşılaştığı söz konusu politik “gerekçeler” 2013 yılında Ukrayna’nın AB ile ortaklık antlaşması imzalanacağını beklediği fakat imzalanmasından vazgeçilmesi sonucunda Ukrayna’da Batıcı Euromaidan eylemlerinin başladığı dönemde ortaya çıkmıştır.

⁹³⁹ Hedenskog, 2008: 26.

⁹⁴⁰ Hedenskog, 2008: 26.

⁹⁴¹ “Верховный Совет Крыма выразил поддержку народам Абхазии и Южной Осетии в их праве на самоопределение!”, [Kırım Yüksek Meclisi, Abhazya ve Güney Osetya halklarının kendi kaderlerini tayin haklarına verdiği desteği dile getirdi!], <http://www.ruscrimea.ru/2008/09/17/150.htm>, (erişim tarihi: 09.05.2022).

⁹⁴² RF Başbakan’ı Putin’in Alman yayıncı kuruluşu ARD ile yaptığı 29 Ağustos 2008 tarihli röportajının almanca orijinal metni için bkz., <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/Russland/kaukasus-putin.html>, (erişim tarihi: 13.04.2008); Röportajın video kaydı için bkz., Zum Kaukasus Konflikt Thomas Roth im Gespräch mit Wladimir Putin, <https://www.tagesschau.de/multimedia/video/video369772.html>, (erişim tarihi: 13.04.2022); Röportajın Ruça metni için bkz., Интервью премьер-министра РФ Владимира Путина телекомпании ARD, <https://ria.ru/20080830/150810743.html>, (erişim tarihi: 13.04.2022).

RF'nin post Sovyet coğrafyasına hükmetme arzusu ve bu isteğin Ukrayna'sız eksik kalacağı düşüncesi Putin'i daha 2000'li yıllarda Moskova yanlısı bir Kiev hükûmetini iş başına getirmek için harekete geçirtmişti.⁹⁴³ Nitekim 2004 yılı Ukrayna başkanlık seçimlerinde Putin Moskova yanlısı Viktor Yanukoviç'i desteklese de Ukrayna'da Batı tarafından desteklenen Turuncu Devrim'in de etkisiyle bu girişimde başarılı olamamış ve göreve Batıcı Viktor Yusçenko gelmişti.⁹⁴⁴

Amerikalı bilim adamı *Stephen Shulman*, “National Identity and Public Support for Political and Economic Reform in Ukraine” isimli çalışmasında Ukrayna'da birisi “etnik Ukraynalı” diğeri “Doğu Slav” olmakla iki rakip kimlik çatışmasının bulunduğunu iddia etmiştir. Yazar, Batı yanlısı “etnik Ukrayna” milliyetçiliğinin ülkedeki iç reformu ve AB'ye entegrasyonu desteklediği, ağırlıklı olarak Rusça konuşan bölgelerin benimsediği “Doğu Slav” milliyetçiliğinin ise reformu daha az desteklediği ve Ukrayna'nın Batı ile entegrasyonuna karşı daha soğuk tutum benimsediği sonucuna varmıştır.⁹⁴⁵ *Taras Kuzio* ise, Turuncu Devrim'in Ukrayna'daki kimlik çatışmasının sonucunda ortaya çıktığını, Yusçenko ve Yanukoviç arasındaki mücadelenin aslında yukarıda bahsedilen farklı kimliklerin çatışmasını temsil ettiğini ileri sürmüştür.⁹⁴⁶

Bu mücadeleyi kazanan Yusçenko, göreve geldikten sonra Batı yönlü reformlar başlatmış ve AB'ye katılımı Ukrayna dış politikasının stratejik hedefi olarak belirlemiştir. Yusçenko döneminde AB ile Ukrayna vatandaşları için vize serbestisini de öngören bir ortaklık üzerine görüşmeler başlatılmıştı. AB ile Ukrayna arasında imzalanması öngörülen ortaklık antlaşmasının da temelleri Yusçenko döneminde atılmıştır. 2007 yılından itibaren başlayan müzakereler sürecinde AB ve Ukrayna arasında derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasını öngören antlaşma ve Ortaklık Antlaşması'nın imzalanması hedeflenmekteydi. Lakin Avrupa'yla bütünleşme politikası yürüten Yusçenko'nun Ukrayna'daki yolsuzlukla baş edememesi ve Başbakan Yulia Timoşenko'yla rekabeti ülke içerisinde siyasi istikrarsızlığa yol açmış ve halk desteğini kaybetmiştir.⁹⁴⁷

Yusçenko döneminden başlatılan Ortaklık Antlaşması görüşmeleri 2010 yılı başkanlık seçimleri sonucunda yine Moskova tarafından desteklenen Yanukoviç'in göreve gelmesiyle yeni hükûmete miras kalmıştır. Moskova'nın politikası Yanukoviç liderliğindeki Ukrayna'nın post Sovyet devletlerin daha kapsamlı bir iktisadi ve siyasi birliğinin temellerini oluşturacak

⁹⁴³ Ploky, 2015: 339-340.

⁹⁴⁴ Sushko ve Lisnychuk, 2005: 86-108.

⁹⁴⁵ Shulman, 2005: 68-71.

⁹⁴⁶ Kuzio, 2010: 286.

⁹⁴⁷ Ploky, 2015: 334-336.

Gümrük Birliği'ne katılması yönündeydi.⁹⁴⁸ Kremlin'in bu isteği 2013 yılında yayınlanan RF Dış Politika Konsepti'ne de yansımıştır. Nitekim Konsept'in 48. maddesinde BDT çerçevesinde ortak olan Ukrayna'nın daha derin entegrasyon süreçlerine katılmasını kolaylaştırmak amacıyla onunla ilişkilerin genişletilmesi Rus dış politikasının bölgesel öncelikleri arasında yer almıştır.⁹⁴⁹

Ancak Ukrayna toplumunun AB ile imzalanacak Ortaklık Antlaşması'ndan ülkenin demokratik kurumlarını güçlendireceği, yolsuzluğun ortadan kaldırılacağı, ülkeye Avrupa'nın iş düzeyini getireceği yönünde beklentileri bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, ülkedeki büyük işletmeler Ortaklık Antlaşmasının aracılığıyla Avrupa pazarına ulaşmak istemekte, Ukrayna'nın Moskova merkezli Avrasya Gümrük Birliği'ne katılması durumunda Rus rakipleri karşısında rekabeti kaybetme tehlikesi karşısında endişe duymaktaydılar.⁹⁵⁰

28-29 Kasım 2013 tarihinde Doğu Ortaklığına ilişkin Vilnius Zirvesi'nde AB ile Ukrayna arasında Doğu Ortaklığı Antlaşması'nın imzalanması beklenmekteydi. Lakin 21 Kasım'da Yanukoviç'in Ukrayna'nın Doğu Ortaklığı Antlaşması'ndan çekildiğini açıklaması üzerine Kiev'de muhalif siyasi liderlerin de katılımıyla hükûmet karşıtı protestolar düzenlenmeye başlanmıştır. Kısa süre içerisinde çapı büyüyen protesto gösterilerine yaklaşık 100 bin kişi katılmış ve hükûmet güçleriyle eylemciler arasında şiddet içerecek gerginlik süreci başlamıştır.⁹⁵¹

22 Şubat tarihinde Yanukoviç Moskova'nın yardımıyla Kievi'yi terk ederek Kırım'a tahliye edilmiş, fakat istifa etmek niyetinde olmadığını açıklamıştır. Bunun üzerine Ukrayna Yüksek Rada'sı tarafından Cumhurbaşkanı'nın "anayasaya aykırı olarak anayasal yetkilerini kullanmaktan vazgeçtiğini" ve görevlerini yerine getiremediğinden azledildiğini onaylayan, ayrıca 25 Mayıs'ta erken başkanlık seçimi planlayan karar kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı görevi geçici olarak Yüksek Rada Başkanı *Aleksandr Turchynov*'a verilmiş, 27 Şubat'ta ise, *Arseniy Yatsenyuk* başbakanlık görevine getirilerek yeni hükûmet kurulmuştur. Yüksek Rada tarafından Devlet Dil Politikasının İlkeleri Hakkında Kânun'un yürürlükten kaldırıldığı ilan edilse de,⁹⁵² 27 Şubat'ta Turchynov Yüksek Rada'nın bu kararını veto etmiştir. Yanukoviç

⁹⁴⁸ Plokyh, 2015: 338-339.

⁹⁴⁹ Концепция Внешней Политики Российской Федерации от 12 февраля 2013 г., [12 Şubat 2013 tarihli Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti], https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186#sel=124:1:VSh,124:68:hv2;125:1:WUg,125:17:hal;127:1:1Ch,127:72:Vyt;129:1:2yp,129:28:Uja;130:1:2CZ,130:25:4Uj;134:1:2AZ,134:30:gEW, (erişim tarihi: 02.09.2021).

⁹⁵⁰ Plokyh, 2015: 338-339.

⁹⁵¹ Alım, 2020: 64.

⁹⁵² Верховна Рада України ухвалила Закон "Про визнання таким, що втратив чинність, Закон України "Про засади державної мовної політики", [Ukrayna'nın Yüksek Rada'sı, Devlet Dil Politikasının İlkelerine Dair "Ukrayna'nın Yürürlükten Kaldırılan Yasasının Tanınması Hakkında" Yasası kabul etti], <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/88068.html>, (erişim tarihi: 23.04.2022).

hükûmetinin devrilmesi ve yeni hükûmetin dil politikası konusunda adımları Ukrayna'nın Donetsk, Luhansk, Harkiv, Herson, Odessa gibi Rusça konuşan kesimin sık yaşadığı güneydoğu bölgelerinde yeni hükûmet karşıtı yeni gösterilerin başlamasına neden olmuştur. Bu gösteriler söz konusu bölgelerde Euromaidan karşıtı bir harekete dönüşmüştür.

Artık Ukrayna'da Yanukoviç yönetiminin devre dışı kaldığını anlayan Putin tarafından 23 Şubat tarihinde Rusya askerî kuvvetlerine “Kırım’ın Rusya’ya geri alınması için çalışma başlatma” emri verilmiştir.⁹⁵³ 27 Şubat tarihinde Moskova tarafından Sivastopol’daki Karadeniz Filosu’yla Kırım’a işaretsiz üniformalı askerî birlikler (*özel kuvvetler*) çıkarılmıştır. Askerî müdahaleyi yasallaştırmak amacıyla Başkan Putin RF Federal Meclisi’nin üst kanadı Federasyon Konseyi’ne RF Silahlı Kuvvetlerinin Ukrayna’da kullanılmasına izin verilmesi için müracaat etmiştir. 1 Mart 2014 tarihinde Federasyon Konseyi tarafından yayınlanan bir kararla RF vatandaşlarının, Rus yurttaşların ve RF Silahlı Kuvvetlerinin askerî personelinin can güvenliği gibi çıkarlar doğrultusunda hareket ederek RF Başkanına, Ukrayna’daki sosyal ve siyasi durum normalleşene kadar RF Silahlı Kuvvetlerinin Ukrayna topraklarında kullanılmasına izin verilmiştir.⁹⁵⁴ Bundan sonra, Kırım Parlamentosu RF askerî birlikleri tarafından ablukaya alınmış ve bölgenin Rusya’ya bağlanmasını öngören 16 Mart tarihinde referandum yapılmasına ilişkin kararın kabul edilmesini sağlamıştır.

11 Mart 2014 tarihinde ise, Kırım Parlamentosu ve Kırım ÖC’ye dâhil olmayan Sivastopol Kent Konseyi tarafından her iki bölgeyi kapsayan bağımsızlık bildirgesi yayınlanmıştır. Bildirge’de, BM Şartı ve diğer uluslararası belgelerde yer alan self-determinasyon hakkı ve BM Uluslararası Mahkemesi’nin Kosova’ya ilişkin kararına atıf yapılarak Kırım halkının tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmesinin uluslararası hukuk normlarını ihlal etmediği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, 16 Mart tarihinde yapılacak referandumda bölge halkının oyunu Kırım ÖC ve Sivastopol’un RF’ya birleşmesi yönünde kullanacağı takdirde Kırım bağımsız ve egemen Cumhuriyet olarak ilan edilecektir (*madde 1*). Bundan öte, bağımsız ve egemen Kırım Cumhuriyeti’nin referandum sonucuna dayanarak RF’ye birleşmek içim müracaatta bulunacağı (*madde 3*) hükme bağlanmıştır.⁹⁵⁵

⁹⁵³ Cosgrove, 2020: 11.

⁹⁵⁴ Bkz., Постановление Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины от 1 марта 2014, [Rusya Federasyonu Federal Meclisi Federasyon Konseyi’nin 1 Mart 2014 tarihli Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinin Ukrayna topraklarında kullanılması hakkında Kararı], http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&infostr=xO7q8+zl7flg7vLu4fDg5uDI8vH/IO3lIOIg7+7x6+Xk7eXpIPDI5ODq9ujo&backlink=1&nd=102171481&page=1&rdk=0#I0, (erişim tarihi: 21.04.2022).

⁹⁵⁵ Декларация о независимости Автономной Республики Крым и города Севастополя от 11 Марта 2014, [Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol’un Bağımsızlığına İlişkin 11 Mart 2014 tarihli Bildirge], <http://crimea.gov.ru/textdoc/ru/6/project/1203pr.pdf>, (erişim tarihi: 25.12.2021).

16 Mart tarihinde Kırım nüfusunun %83'nün katılımıyla gerçekleşen referandumda katılımcıların %97'si bölgenin RF'ye birleşmesi yönünde oy kullanmıştır. 18 Mart 2014 tarihinde Rusya taraftan Putin, Kırım taraftan ise Kırım Bakanlar Kurulu Başkanı S. Aksionov, Kırım Yüksek Konseyi Başkanı V. Konstantiov ve Sivastopol Şehir İdaresi'nin temsilcisi A. Chaly tarafından bölgenin RF'ye federal yapı çerçevesinde özerk Cumhuriyet ve federal şehir olarak katılmasına ilişkin antlaşma imzalanmıştır.⁹⁵⁶ Bununla da Kırım'ın Rusya'ya tarihsel olarak ikinci ilhakı gerçekleşmiştir.

Kırım'ın ilhakı meselesinin ilk önce Budapeşte Memorandumu'nun maddeleri çerçevesinde değerlendirilmesinde yarar vardır. Antlaşmaya taraf devletler belge hükümlerini farklı şekillerde yorumlamaktadır. Kiev'e göre, RF Federal Meclisi Federasyon Konseyi tarafından Rus askerî birliklerinin Ukrayna topraklarında kullanılmasına izin veren karar çıkarılması ve Kremlin'in Kırım'a askerî birlik çıkartmasını Budapeşte Memorandumu'nun Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün güvencesine ilişkin hükümlerinin ihlal edilmesi demektir.

Moskova'ya göre ise Kırım, Kiev'de Ukrayna Anayasası'na aykırı şekilde yönetime gelmiş yen hükûmetin azınlık haklarına saygı duymayan politikası sonucunda kendi isteğiyle BM Şartına uygun şekilde Ukrayna'dan ayrılmıştır. Bu bağlamda RF, Budapeşte Memorandumu çerçevesinde Ukrayna'nın ondan ayrılmak isteyen parçasının söz konusu bölgenin iradesine aykırı olarak Ukrayna sınırları içerisinde kalmaya zorlamaya ilişkin yükümlülük üstlenmemiştir.⁹⁵⁷ Bunun da ötesinde Moskova, Budapeşte Memorandumu gereğince Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı tehdit veya güç kullanımından kaçınma sözü verildiğini kabul etse de, Kırım ve Sivastopol'un kaderine ilişkin karar alındığında hiçbir silahlı çatışma yaşanmadığını ve bölge nüfusunun kendi kaderini tayin hakkını özgür iradeyle kullandıklarına ifade ederek söz konusu antlaşmanın ihlal edilmediğini ileri sürmüştür.⁹⁵⁸

⁹⁵⁶ Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов от 18 Марта 2014, [Rusya Federasyonu ile Kırım Cumhuriyeti arasında, Kırım Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'na kabulü ve Rusya Federasyonu içinde yeni tebaaların oluşturulmasına ilişkin 18 Mart 2014 tarihli Anlaşma], <http://kremlin.ru/events/president/news/20605>, (erişim tarihi: 25.12.2021).

⁹⁵⁷ Bkz., Заявление российской делегации в связи с выступлением украинского представителя на саммите по физической ядерной безопасности, Гаага, 25 марта 2014 года, [Ukraynalı temsilcinin 25 Mart 2014'te Lahey'deki Nükleer Güvenlik Zirvesi'ndeki konuşmasıyla ilgili olarak RF temsilcileri tarafından yapılan açıklama], https://archive.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/69058, (erişim tarihi: 22.04.2022).

⁹⁵⁸ Bkz., Ответ официального представителя МИД России А.К.Лукашевича на вопрос СМИ относительно ситуации вокруг Будапештского меморандума, [Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi temsilcisi Alexander Lukashevich'in Budapeşte Memorandumu etrafındaki durumla ilgili bir basın sorusuna cevabı], https://archive.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/1091054, (erişim tarihi: 22.04.2022).

ABD ise Rusya'yı Budapeşte Memorandumu'nu görmezden gelmesini kınamakla beraber, söz konusu belgeyi güvenlik garantileri konusunda bir anlaşma olarak değil, Ukrayna'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesine ilişkin bir anlaşma olarak değerlendirmiştir. Amerikalı siyaset bilimcileri tarafından Budapeşte Memorandumu'nun Washington'a yüklediği yükümlülükleri değerlendirilirken anlaşma metninde yer alan “güvence/assurances” kavramının getirdiği yükümlülüğün anlaşmada yer almayan “garanti/guarantee” kavramının getirebileceği yükümlülükle aynı olmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla, ABD'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne güvenlik garantisi vermesi NATO Antlaşması'nın 5. maddesinin müttefik ülkelerin toprak bütünlüğüne ilişkin garantiyle aynı nitelikte olacaktı ki, Budapeşte Antlaşması'nda böyle bir yükümlülük söz konusu değildir.⁹⁵⁹ İngiliz uluslararası ilişkiler bilimcisi *Stephen MacFarlane* göre, söz konusu belge imza sahiplerine herhangi bir eylemde bulunmaları halinde bir mazeret tanırken, aynı zamanda kimseyi de Ukrayna'da eyleme geçmeye zorlayamaz niteliktedir.⁹⁶⁰

Anlaşıldığı gibi, Budapeşte Memorandumu'nun maddelerinde imzacı taraflara Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ilişkin birtakım güvenceleri öngörülmüşse de, bu yükümlülük zorlayıcı garanti niteliği taşımamaktadır ve söz konusu belge Moskova'nın Ukrayna'nın ülkesel bütünlüğüne müdahalesinin önünde engel olamamıştır.

Sorunun diğer önemli tarafı, Kırım'ın Rusya'ya birleş(tiril)mesinin ilhak mı, yoksa Kırım halkının self-determinasyon hakkının gerçekleşmesi mi olduğuna ilişkindi. Konuya uluslararası hukuk açısından bakacak olursak, ayrılmadan önceki dönemde Kırım halkının self-determinasyon hakkının Kiev hükûmeti tarafından hangi düzeyde temin edildiğini ve bölgenin Ukrayna'dan tek taraflı ayrılma hakkının olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, birtakım soruların cevaplandırılması önem taşımaktadır: Kırım halkı Ukrayna'dan ayrılmadan önce self-determinasyon hakkına sahip miydi, başka ifadeyle, içsel boyutta self-determinasyon hakkını kullanmış mıydı? Yoksa Kırım halkının kültürel, ekonomik ve demokratik açıdan kendi kaderini tayin hakkı merkezi yönetim tarafından ihlal mı edilmiştir? Dışsal boyutta self-determinasyon hakkının kullanılması “son çare” veya “düzeltici hak” mıydı? Tek taraflı ayrılma kriterlerine uyulmuş mudur? Ayrılma hangi yöntem kullanılarak gerçekleşmiştir?

Öncelikle, Ukrayna'nın insan unsurunun bir nüfus olarak oluştuğunu, Kırım'da yaşayan insan unsurunun da Ukrayna nüfusunun ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu, Kırım ister

⁹⁵⁹ Yost, 2015: 523; Ayrıca, ABD'nin eski Ukrayna Büyükelçisi (1998-2000) Steven Pifer'in Budapest Memorandumu'na ilişkin daha detaylı yorumu için bkz., Pifer, 2011.

⁹⁶⁰ <https://www.france24.com/en/20140303-ukraine-us-uk-diplomacy-russia-budapest-memorandum>, (erişim tarihi: 22.04.2022).

SSCB zamanında, isterse bağımsız Ukrayna zamanında üst otoriteye sahip, bağımsız bir devlet statüsünde olmadığından, şimdi de ayrı bir nüfustan bahsedilmesinin mümkün olmadığı belirtilmesi gerekmektedir. Bu nedenle de, Kırım'ın ayrılma hakkından kendi nüfusu da dâhil olmakla tüm Ukrayna halkı rıza verirse bahsedilebilir.⁹⁶¹ Bunun yanı sıra, Kırım halkı Ukrayna'dan ayrılmadan önce içsel boyutta kendi kaderini tayin etme hakkına tam sahipti. Nitekim Kırım'ın özerkliği Ukrayna Anayasası'nda en yüksek düzeyde tanınmıştır.

Bunun yanı sıra, Ukrayna yönetiminin Kırım nüfusuna münasebeti, Sırp yönetiminin Kosova'da Arnavutlara uyguladığı şiddetle de kıyaslanamaz. Yani, Kırım'ın ayrılması Kosova örneğinde olduğu gibi “son çare” veya “düzeltici/telafi edici hak” olarak da tanımlanamaz. Uluslararası Adalet Divanı kararıyla tarafından Kosova sorununa *lotus* ilkesi uygulanarak, Kosova'nın “emsalsiz” olduğu ve başka durumlarla kıyaslanamayacağını desteklemektedir. Rusya, Batı'nın Kosova'nın kendine özgü ve emsal teşkil etmeyecek argümanını reddetmiştir ve kendisi tarafından Kırım'ı ilhakına Kosova'yı örnek getirerek meşruluk kazandırmak istemiştir.⁹⁶² Dolayısıyla, yukarıda belirtilenler nedeniyle, Kosova modeli, Kırım için örnek olamaz.

Kırım'ın ayrılması, sadece Ukrayna'nın belli bir bölgesindeki toplumun belli bir kısmı olan Rus nüfus tarafından gündeme getirilmiştir, oysa bu kesim halk anlamına gelemmez. Bu ayrılma, etnik açıdan Rus olan ve kendisini Rus olarak algılayan belli bir azınlığın bağımsızlık hareketidir.⁹⁶³ Kırım, ayrılma hakkını rızaya dayanmadan, tek taraflı olarak kullanmıştır. Oysa Ukrayna Anayasası'nın 73. maddesinde⁹⁶⁴ ülke sınırlarının değiştirilmesinin halk oylamasıyla gerçekleştirilebileceğine dair hüküm bulunmaktadır. Yani, Kırım'ın yalnız Ukrayna genelinde bir referandumun sonucuyla ayrılması, onun ayrılma hakkını meşru kılabilirdi.

Kremlin, Kırım'a müdahalesini birkaç argümanla uluslararası hukuk açısından gerekçelendirmeye çalışmıştır. Onlardan *birincisi*, 2008'deki Gürcistan müdahalesinde de olduğu gibi kendi vatandaşlarını korumak bahanesi olmuştur. Bu bağlamda, Moskova Kırım müdahalesini meşru müdafaa hakkıyla ilişkilendirmektedir. Lakin egemen devletin toprak bütünlüğünü ihlal ederek topraklarının belirli kısmının ilhak edecek kadar genişletilmiş bir meşru müdafaa hakkı uluslararası hukukta kabul görmemiştir.⁹⁶⁵ Ayrıca, Rusya'da 2015 yılında yapılmış bir belgeselde, Putin'in Kırım'ı Ukrayna'dan koparmayı Yanukoviç'in görevi terk etmesinden önce hiçbir zaman düşünmediklerini ve söz konusu müdahalenin önceden

⁹⁶¹ Abdullahzade, 2014a: 172.

⁹⁶² Taşdemir, 2016: 655-656.

⁹⁶³ Abdullahzade, 2014a: 172-173.

⁹⁶⁴ Ukrayna'nın 28 Haziran 1996 tarihli Anayasası'nın metni için bkz., <http://iportal.rada.gov.ua/uploads/documets/27396.pdf>, (erişim tarihi: 25.12.2021).

⁹⁶⁵ Frostad, 2014: 147.

planlanmadığını belirtse de, yine Putin'in başka bir açıklamasında Kırım'ın Rusya'ya birleşme planının daha 2013 yılından hazır olduğunu itiraf etmiştir.⁹⁶⁶ Yani, Moskova'nın Kırım'ı ilhak eylemi kendi vatandaşlarını korumak için zorunlu bir adım olmaktan ziyade, jeopolitik ve tarihsel algıdan kaynaklı şekilde önceden planlanmıştır.

Rus yönetiminin *ikinci* argümanı Kırım'da yaşanan hak ihlallerine karşı insani müdahaledir. Ancak bu argüman da gerçek dışıdır. Nitekim Kırım'da insan haklarının insani müdahale gerektirecek kadar ihlal edildiği bir durum söz konusu olmamıştır.⁹⁶⁷

Moskova'nın *üçüncü* argüman ise, Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in Kremlin'den askerî destek talep etmesidir. Lakin Ukrayna halkının önemli kısmının talepleriyle görevde ayrılmak zorunda kalmış Yanukoviç, fiilî olarak ülkesini yönetemez vaziyete geldiğinden, Rusya'dan askerî yardım isteğinde bulunması uluslararası hukuk açısından meşru gerekçe olarak nitelendirilememektedir. Zira Rus askerî birliklerinin Ukrayna makamlarının (*geçici hükûmetin*) daveti olmaksızın Kırım'a girmeleri BM Şartı'nda belirlenen kuvvet kullanma yasağının⁹⁶⁸ (*madde 2.4*) ihlal edilmesi olarak değerlendirilebilir.⁹⁶⁹

Sonuç olarak, Ukrayna'nın Avro-Atlantik güçlerle ittifakını engellemenin yanı sıra, Karadeniz'deki hakimiyetin büyük güç statüsünü korumaya çalışan Rusya için hayati çıkar niteliğinde olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Kremlin'in Kırım'ı ilhak etmesinin nedenlerinden birisi de, stratejik açıdan önem taşıyan Sivastopol limanının doğrudan kendi egemenliğine geçmesini temin etmek ve NATO güçlerinin gelecekte de burada olası varlığını engellemek olmuştur. Karadeniz'deki konumunu kaybetmemek amacıyla ayrılıkçılığı bir araç olarak kullanarak egemen Ukrayna'nın toprak parçasını ilhak etmekle sonuçlanan saldırgan politika uygulamaktan kaçınmamıştır.

4.3.3. Donbass Ayrılıkçı Sorunu

Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya yönelik ayrılıkçılık politikası iki istikametten oluşmaktadır. Bu politikanın birinci yönü Moskova için jeostratejik açıdan özel önem taşıyan Kırım Yarımadası'nın ilhak edilmesi, ikinci yönü ise Rus nüfusun yoğun yaşadığı ve genel olarak devrilmiş Başkan Yanukoviç'in desteklendiği Ukrayna'nın güneydoğu bölgelerinde Rus ayrılıkçılığının desteklenmesi olmuştur. Ukrayna'nın Donetsk, Luhansk, Harkiv, Herson, Nikolaev, Odessa gibi bölgelerini kapsayan bu coğrafyayı Rusya İmparatorluğu döneminden

⁹⁶⁶ Cosgrove, 2020: 11.

⁹⁶⁷ Frostad, 2014: 147.

⁹⁶⁸ Bkz., Charter of the United Nations, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>, (erişim tarihi: 25.12.2021).

⁹⁶⁹ Frostad, 2014: 147.

kalan terminoloji ile “Novorossiya” (*Yeni Rusya*)⁹⁷⁰ olarak açıklayan Putin, bu bölgelerin İmparatorluk döneminde Ukrayna’nın sınırları içerisinde olmadığına vurgu yapmıştır. Putin, bu bölgelerin Sovyet döneminde Ukrayna’ya devredilse de, Rus nüfusun günümüzde Ukrayna vatandaşı sıfatında orada yaşadığını ve onların da diğer Ukrayna vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olması gerektiğinin altını çizmiştir.⁹⁷¹

Moskova, Kırım’ın ilhakına paralel olarak bu bölgelerde Rus yanlısı gösteriler düzenlenmesini ve hükûmet binalarına el konulmasını destekleyerek Ukrayna’yı Karadeniz’den ayırmaya ve Rusya’dan yine kendisinin desteklediği ayrılıkçı Transdinyester Moldova Cumhuriyeti’ne bir kara bağlantısı kurma isteği doğrultusunda hareket etmiştir. Kremlin, bu bölgelerde Rus yanlısı gösterilerin ve hükûmet binalarına el konulma girişimlerinin gerçekleşmesinde başarılı olsa da, Donetsk ve Luhansk dışında diğer bölgelerde başarılı sonuca ulaşamamıştır. Donetsk ve Luhansk’ta ise sıcak çatışmaya dönüşen bu politika, bu bölgelerde Moskova tarafından desteklenen ayrılıkçı cumhuriyetlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.⁹⁷²

Bu bölümde, Ukrayna’nın Donetsk ve Luhansk oblastlarından oluşan Donbass bölgesindeki ayrılıkçı hareketler ve bu sorunun Rusya’nın Ukrayna politikasındaki yeri incelenecektir.

Donbass bölgesi, Ukrayna’nın doğusunda yerleşen Luhansk ve Donetsk oblastlarının yerleştiği coğrafi bölgedir. Donbass’ın etnik yapısı heterojen olmakla beraber, Rusya ile sınırdaş olan bu bölgede aynı zamanda yoğun Rus nüfus yaşamaktadır. Nitekim 2001 nüfus sayımı verilerine göre Donetsk Oblastı nüfusunun yaklaşık %38’i, Luhansk Oblastı’nın ise yaklaşık %39’u Ruslardan oluşmaktadır (*Tablo: 12*).

⁹⁷⁰ “Novorossiya” kavramı için bkz., O’Loughlin, Toal ve Kolosov, 2017: 124–144.

⁹⁷¹ Bkz., <http://kremlin.ru/events/president/news/20796>, (erişim tarihi: 24.04.2022).

⁹⁷² Oldberg, 2020: 8.

Tablo 4.9: Donetsk ve Luhansk Oblastlarının Etnik Yapısı (1989-2001)⁹⁷³

DONETSK OBLASTI ⁹⁷⁴				LUHANSK OBLASTI ⁹⁷⁵			
	1989	2001			1989	2001	
	Yüzde Oranı	Nüfus (bin kişi)	Yüzde Oranı		Yüzde Oranı	Nüfus (bin kişi)	Yüzde Oranı
Ukraynalılar	50,7	2744,1	56,9	Ukraynalılar	51,9	1472,4	58,0
Ruslar	43,6	1844,4	38,2	Ruslar	44,8	991,8	39,0
Yunanlar	1,6	77,5	1,6	Belaruslar	1,2	20,6	0,8
Belaruslar	1,45	44,5	0,9	Tatarlar	0,4	8,5	0,3
Tatarlar	0,5	19,2	0,4	Ermeniler	0,1	6,6	0,3
Ermeniler	0,2	15,7	0,3	Diğerleri	1,6	18,8	1,6
Diğerleri	1,95	71,8	1,7	TOPLAM	100	2518,7	100
TOPLAM	100	4817,2	100				

Euromaidan hareketi sırasında Yanukoviç'in 22 Şubat 2014 tarihinde azledilmesi ve Kiev'de yönetime Batı yanlısı hükûmetin geçmesini üzerine Kırım'da başlayan ayrılıkçılık Donbass bölgesine de sıçramıştır.

Kısa süre içerisinde Donetsk bölgesinde başını iş adamı Pavel Gubarev'in sürdüğü Donbass Halk Milisleri (DHM) harekâtı oluşturuldu. Harekât, devrilmiş Yanukoviç hükûmetinin kolluk kuvvetlerinin eski üyelerinden, Rus yanlısı yerel sakinlerden ve ağırlıklı olarak Rus vatandaşlarından olan yabancı gönüllülerden oluşmaktaydı. 28 Şubat tarihinde Gubarev Donetsk şehir meclisinin toplantısına gelerek Ukrayna Yüksek Radası'nın, yeni kurulmuş Yatsenyuk hükûmetinin ve bölge valisinin gayri meşruluğunu tanınmasına ilişkin ultimatö sunmuştur. Şehir meclisi üyelerinden ret alınca 1 Mart tarihinden itibaren merkezi hükûmete karşı protestolar düzenlemeye başlamıştır. Rus yanlısı protestocular tarafından şehrin idari binalarının ele geçirilerek Rusya bayrağının dikilmesiyle beraber, Euromaidan'ı ve Kiev hükûmetinin destekçileri ile de çatışma yaşanmıştır. 3 Mart tarihinde Rus yanlısı protestocular Donetsk bölgesi meclisinden Gubarev'in bölge valisi olarak tanınması talebinde bulunmuşlardır. Lakin meclis üyelerinin bu talebi ret etmesi üzerine Donetsk bölgesel devlet idaresi protestocular tarafından zapt edilmiştir. Donbass bölgesinin statüsüne ilişkin referandum yapılmasına ilişkin imza toplama kampanyası başlatılmış, Gubarev bölgenin Rusya'ya birleşmesini desteklediğini açıklamıştır.

⁹⁷³ Ukrayna genelinde son nüfus sayımı 2001 yılında yapılmıştır.

⁹⁷⁴ Численность и состав населения Донецкой области по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года, [Ukrayna 2001 tarihli genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Donetsk Oblastı'nın nüfus verileri], <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/donetsk/>, (erişim tarihi: 26.12.2021).

⁹⁷⁵ Численность и состав населения Луганской области по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года, [Ukrayna 2001 tarihli genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Luhansk Oblastı'nın nüfus verileri], <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/lugansk/>, (erişim tarihi: 26.12.2021).

2 Mart tarihinden itibaren Luhansk'ta da Maidan karşıtı gösteriler düzenlenmeye başlamış, bölge meclisi ele geçirilmiştir. Rusya bayraklarının da yer aldığı gösterilerde eylemciler, Vladimir Putin'e Luhansk'a asker gönderilmesi ve Moskova tarafından Kiev'deki yeni hükûmetin gayrimeşru olarak tanınmasına ilişkin çağrılarda bulunmuşlar.⁹⁷⁶ 14 Mart tarihinde RF Dışişleri Bakanlığı tarafından Rusya'nın, Ukrayna'daki yurttaşlarının ve vatandaşlarının güvenliği konusundaki sorumluluğunun bilincinde olduğu ve bu insanları koruma altına alma hakkını saklı tuttuğuna ilişkin açıklama yapılmıştır.⁹⁷⁷ Moskova tarafından ayrılıkçılara askerî yardım ise daha Rusya'nın Kırım'ı ilhakını takip eden haftalarda başlamıştır. Nitekim Mart ayından itibaren Ukrayna'nın Rusya'yla güney ve doğu sınırlarında gerilim artmış, Ukrayna sınır muhafızı kuvvetleri silah veya kamuflâj dolu çantalarla Ukrayna topraklarına girmeye çalışan binlerce Rus vatandaşını durdurduğunu açıklamıştır.⁹⁷⁸

7 Nisan tarihinde ayrılıkçılar tarafından Donetsk Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ve egemenliğinin ilan edildiği açıklanmıştır.⁹⁷⁹ Luhansk'ta ise 21 Nisan tarihinde ayrılıkçılar Vitaliy Bolotov'u bölge valisi seçmiş, 27 Nisan tarihinde ise tarafından Luhansk Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmişlerdir.⁹⁸⁰ 11 Mayıs tarihinde her iki ayrılıkçı oluşumda bağımsızlığa ilişkin referandum gerçekleştirilmiştir. Her iki referandumda seçmenler, *"Donetsk/Luhansk Halk Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığı ilanını destekliyor musunuz?"* sorusuna "evet" veya "hayır" diyebilirdi. Referandum sorusunda kullanılan Rusça "samostoyatelnost" kelimesi aslında ayrılıkçı oluşumun ana devletten hem tam ayrılarak bağımsızlık kazanması gibi hem de tam ayrılmadan geniş özerklik çatısı altında öz yönetim hakkı şeklinde de yorumlanabilmektedir. Bu kelimenin kullanılması oy kullanan seçmenlerin çoğunluğunda belirsizliğin oluşmasına yol açmıştır.⁹⁸¹ Kiev yönetimi tarafından meşruluğu tanınmayan söz konusu referandumda, ayrılıkçı oluşumların açıkladığı bilgiye göre DHC nüfusunun %75'i,⁹⁸² LHC nüfusunun ise yaklaşık %92'i bağımsızlık lehine oy kullanmıştır.⁹⁸³

Ancak Donbass'ta ayrılıkçı oluşumlarla Kiev yönetimi arasındaki savaş daha referandumdan önce başlamıştır. Nitekim 12 Nisan'da Rus militan ve FSB emekli subayı Igor Strelkov komutasındaki ayrılıkçı silahlı birlikler Donetsk bölgesinin kuzeyindeki Sloviansk kentini ele geçirerek kentin DHC kontrolüne geçtiğini duyurmuştur. 14 Nisan 2014 tarihinde

⁹⁷⁶ <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/03/2/7017106/>, (erişim tarihi: 24.04.2022).

⁹⁷⁷ https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1699319/, (erişim tarihi: 23.04.2022).

⁹⁷⁸ Grove ve Strobel, 2014: 3.

⁹⁷⁹ <https://www.interfax.ru/world/369915>, (erişim tarihi: 23.04.2022).

⁹⁸⁰ <https://tass.com/world/729768>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

⁹⁸¹ <https://www.vice.com/en/article/9kvgm8/eastern-ukrainians-vote-for-a-new-uncertain-future-in-rebel-organized-referendum>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

⁹⁸² <https://www.bbc.com/news/world-europe-27360146>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

⁹⁸³ <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-referendum-idUSBREA4B06Q20140512>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

Ukrayna geçici Cumhurbaşkanı Turchynov tarafından Donbass'ta terörle mücadele operasyonunu başlatan kararname imzalanmasıyla⁹⁸⁴ Ukrayna merkezi hükûmeti ve silahlı ayrılıkçılar arasında savaş başlamıştır. Ukrayna kara kuvvetleri uçak ve helikopterlerin yardımıyla Sloviansk da dâhil olmak üzere ayrılıkçıların kontrolünde olan birçok yerleşim biriminin kontrolünü ele geçirmiş ve Ağustos ayında Donetsk ve Luhansk'a yaklaşmıştır.⁹⁸⁵

Ukrayna'da 25 Mayıs 2014 tarihli başkanlık seçimleriyle göreve gelen *Petro Poroşenko*, selefi Turchynov döneminde başlatılan terörle mücadele operasyonunu sürdürmüştür. Poroşenko, bir yandan yakın zamanda Donbass'a barış getireceği sözünü vermişse de, öte yandan kendi yemin töreninde Kiev hükûmetinin Donbass'taki terörcülerle değil, yalnız sivillerle konuşmaya hazır olduğunu ifade etmiştir.⁹⁸⁶

29 Mayıs tarihinde Luhansk bölgesinde Ukrayna-Rusya sınırında Stanychno-Luhanske sınır muhafız birliği, hafif silahlar ve bombaatarlarla 300 silahlı kişi tarafından saldırıya uğramış ve ayrılıkçılar beş gün süren çatışmanın ardından tesisin kontrolünü ele geçirmiştir. Bunun ardından Ukrayna'nın Rusya ile olan 2 bin kilometrelik sınırındaki diğer sınır muhafız birimleri ve kontrol noktalarının Kiev'in kontrolünden çıkmasıyla Rusya tarafından ayrılıkçılara insani ve silah desteği neredeyse engellenmeden sağlanabilir hale gelmiştir.⁹⁸⁷

Buna rağmen, 2014 ilkbahar ve yaz aylarında, Ukrayna'nın terörle mücadele operasyon güçleri tarafından Donetsk ve Luhansk oblastlarının üçte ikisinden fazlasını ayrılıkçılardan kurtarmayı başarmıştır.⁹⁸⁸ Merkezi hükûmet kuvvetlerinin en kısa sürede ülkenin doğusuyla Rusya sınırını kontrolü altına alarak ayrılıkçılara Rusya tarafından desteği engelleyeceği beklenmekteydi. Ancak Ağustos 2014 tarihinde İlovaysk kasabasında yaşanan çatışma savaşın kaderi açısından dönüm noktası olmuştur. Nitekim stratejik açıdan önem taşıyan İlovaysk'ta Ukrayna ordusunun ayrılıkçı güçleri mağlup etme olasılığı ortaya çıkınca Moskova, kendi konvansiyonel birliklerini devreye sokarak savaşa müdahale etmiştir.⁹⁸⁹ Rus ordusunun bu müdahalesi ve sınır ötesi bombardımanın bir sonucu olarak, Ukrayna devlet sınırının uzun bir bölümünün kontrolünü kaybetmiştir. Ağustos 2014 tarihinde, Rus ordusuna bağlı birliklerin

⁹⁸⁴ Bkz., Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року "Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України" Указ Президента України №405/2014, [Ukrayna Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi'nin 13 Nisan 2014 tarihli "Terör tehdidinin üstesinden gelmek ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü korumak için acil önlemler hakkında" kararı üzerine Ukrayna Cumhurbaşkanı'nın 405/2014 sayılı kararı], <https://www.president.gov.ua/documents/4052014-16886>, (erişim tarihi: 24.04.2022).

⁹⁸⁵ Oldberg, 2020: 9.

⁹⁸⁶ <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/07/ukraine-president-poroshenko-crimea-putin>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

⁹⁸⁷ Grove ve Strobel, 2014: 3-5.

⁹⁸⁸ Likhachev, 2016: 12.

⁹⁸⁹ Alım, 2020: 139.

müdahalesi, Ukrayna silahlı kuvvetlerinin ilerlemesini durdurmuş ve Ukrayna silahlı kuvvetleriyle ayrılıkçıların kontrol ettiği bölge arasındaki sınır çizgisi sabitlenmiştir.⁹⁹⁰

5 Eylül 2014 tarihinde ayrılıkçılarla Poroşenko hükûmeti arasında Minsk Antlaşması (*Minsk I*) imzalanmıştır.⁹⁹¹ Minsk I Antlaşması'yla AGİT'in de gözlemci olduğu bir ateşkes süreci başlatılmasına çalışılmıştır. Antlaşma maddelerince Kiev hükûmeti, Donetsk ve Luhansk oblastlarının belirli bölgelerindeki ayrılıkçılara ilişkin genel af hakkında kânunun çıkarılmasına (*madde 6*) ve ilgili bölgelerde özel özerk yönetim haklarını öngören kânunun çıkarılmasına (*madde 3*) ilişkin yükümlülüğe üstlenmiştir. Minsk Protokolü henüz yürürlüğe girmemiş olmasına rağmen 16 Eylül 2014 tarihinde Ukrayna Yüksek Rada'sı af kânunu⁹⁹² ve ayrılıkçı bölgelere başlangıçta 3 yıllık özel özerk yönetim hakları öngören kânun kabul etmiştir. Kânunla, ilgili bölgelerde Rus dilini kullanma hakkı ve yönetim, polis/güvenlik güçleri, seçimler, ekonomik ve kültürel haklar alanlarında özel statü düzenlenmiştir.⁹⁹³

Minsk Protokolü'ne göre, Donetsk ve Luhansk bölgelerinde yerel seçimler Ukrayna yasalarına uygun şekilde yapılması gerekirken (*madde 9*), ayrılıkçı liderler 2 Kasım tarihinde kendi başkanlık ve meclis seçimlerini gerçekleştirmişler. Seçim sonucunda DHC'de Aleksandr Zaharçenko, LHC'de ise İgor Plotnitski gibi Moskova destekli adaylar başkan seçilmişlerdir.⁹⁹⁴ Ukrayna, Batılı devletler ve AGİT temsilcileri tarafından söz konusu ayrılıkçı oluşumlarda başkanlık seçimleri gerçekleştirilmesi Minsk I Protokolü'ne aykırı olduğu yönünde eleştirilmiştir.⁹⁹⁵ Buna karşılık RF Dışişleri Bakanı S. Lavrov ise, seçimlerin protokolü ihlal etmediğini ve Rusya'nın seçimleri tanıyacağını belirterek ayrılıkçı oluşumları desteklemiştir.⁹⁹⁶

Minsk sürecinin etkililiğine gölge düşüren söz konusu seçimlerden sonra Ocak 2015 tarihinde ayrılıkçı güçler tarafından Donetsk havalimanının ele geçirilmesinden sonra Minsk I

⁹⁹⁰ Likhachev, 2016: 12.

⁹⁹¹ Bkz., Протокол по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П.Порошенко и инициатив Президента России В. Путина, [Üçlü Temas Grubu'nun Ukrayna Cumhurbaşkanı P. Poroşenko'nun Barış Planının uygulanmasına yönelik ortak adımlar ve Rusya Devlet Başkanı V. Putin'in girişimlerine ilişkin istişarelerinin sonuçlarına ilişkin protokol], <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/123258.pdf>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

⁹⁹² Bkz., Проект Закону про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей, [Donetsk ve Luhansk Oblastlarındaki Eylemlere Katılan Kişilerin Yasal Takip ve Cezalandırılmasının Önlenmesine Dair Kânun Tasarısı], http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52183, (erişim tarihi: 26.04.2022).

⁹⁹³ Bkz., Закон України про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, [Donetsk ve Luhansk Oblastlarının belirli bölgelerinde yerel özyönetim özel düzenine ilişkin Ukrayna Yasası], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18/ed20140916#Text>, (erişim tarihi: 26.04.2022).

⁹⁹⁴ <https://www.bbc.com/news/world-europe-29875093>, (erişim tarihi: 26.04.2022).

⁹⁹⁵ <https://foreignpolicy.com/2014/10/29/eastern-ukraines-fake-state-is-about-to-elect-a-fake-prime-minister/>, (erişim tarihi: 26.05.2022).

⁹⁹⁶ https://www.nytimes.com/2014/10/29/world/europe/vote-set-by-ukraine-separatists-wins-russias-support.html?_r=0, (erişim tarihi: 26.04.2022).

süreci tamamen başarısızlığa uğramıştır. Bunun ardından, Şubat 2015 tarihinde ayrılıkçı birlikler tarafından stratejik açıdan önem taşıyan Debaltseve kasabasına yönelik askerî operasyon başlatılmıştır. Debaltseve’de de İlovaisk’ta olduğu gibi Ukrayna silahlı kuvvetleri doğrudan Rusya askerî birliklerinin saldırısına maruz kalarak büyük kayıplar vermiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁹⁹⁷

Ocak-Şubat 2015 tarihlerinde savaşın yeniden tırmanması ve Minsk I sürecinin çöküşü sonrasında yeni bir ateşkes sürecinin başlatılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Fransa Başkanı F. Holland ve Almanya Başbakanı A. Merkel’in arabuluculuğuyla yeniden “Normandiya Dörtlüsü” formatında⁹⁹⁸ Minsk II süreci başlatılmıştır. Müzakerelerin sonucu olarak 12 Şubat 2015 tarihinde Kiev hükûmeti ile ayrılıkçılar arasında RF ve AGİT temsilcisinin de imzasıyla yeni bir Minsk Antlaşması (*Minsk II*) imzalanmıştır. AGİT’in gözlemci statüsü Minsk II protokolünde de kabul edilmiştir.

Antlaşma metninde çatışmaya karışan kişilerin yasal takip ve cezalandırılmasını yasaklayan yasanın kabul edilmesi ve uygulanması (*madde 5*), “herkes için” ilkesi temelinde tüm rehinelerin ve yasa dışı olarak gözaltına alınan kişilerin “herkes için” ilkesi temelinde serbest bırakılması ve değiştirilmesine (*madde 6*) ilişkin maddeler yer almıştır. Bunun yanı sıra, Antlaşma gereğince Kiev hükûmeti, Ukrayna’da 2015 yılı sonuna kadar yürürlüğe girecek anayasal reformlar ve Donetsk ve Luhansk oblastlarının belirli bölgelerinin özelliklerinin de dikkate alınarak bu bölgelerin özel statüsüne ilişkin kalıcı mevzuatın kabul edilmesi yükümlülüğünü üstlenmiştir (*madde 11*).⁹⁹⁹

Minsk II Antlaşması’ndan sonraki süreçte Donbass’ta Ukrayna merkezi hükûmeti ile ayrılıkçı güçler arasında yerel düzeyde sıcak çatışmalar devam etse de (*örneğin, Marinka çatışması*),¹⁰⁰⁰ savaş büyük ölçüde durmuştur. Donbass ayrılıkçı silahlı hareketi dondurulmuş çatışmaya dönüşmüştür.

Rus askerinin doğrudan ve dolaylı müdahalesini içeren Donbass’taki savaş, aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı’yla Rusya arasındaki en büyük çatışma olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁰¹ Lakin bu savaşın niteliğine ve Rusya’nın savaşta taraf olması meselesine ilişkin çelişkili bakış açıları mevcuttur. Ukrayna hükûmeti, ulusal basın kuruluşları

⁹⁹⁷ Muradov, 2019: 165-173.

⁹⁹⁸ *Normandiya Dörtlüsü* - Doğu Ukrayna’daki durumu çözmek için dört ülkenin (Almanya, Rusya, Ukrayna ve Fransa) liderlerinden oluşan bir grup.

⁹⁹⁹ Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements, <https://www.osce.org/cio/140156>, (erişim tarihi: 27.04.2022).

¹⁰⁰⁰ 2-3 Haziran 2015 tarihinde Donetsk Oblastı’nın Marinka kentinde Ukrayna askerî birlikleriyle ayrılıkçı güçler arasında ağır topların ve tankların kullanıldığı lokal çatışma yaşanmıştır. Her iki taraf birbirini ateşkesi ihlal etmekle suçlamıştır. Bkz., <https://www.bbc.com/news/world-europe-32988499>, (erişim tarihi: 28.04.2022).

¹⁰⁰¹ Katchanovski, 2016: 2.

ve birtakım Batı medya kuruluşları tarafından bu çatışma Rus askerî birlikleri ve ajanları tarafından yönetilen bir savaş olarak sunulmuştur. Bu bakış açısı, Donbass savaşını Ukrayna ve Rusya arasında işaretsiz üniformalı Rus askerî birliklerinin Ukrayna toprağına müdahalesiyle başlayan ve yerel nüfus tarafından desteklenmeyen geleneksel veya hibrit bir savaş olarak yorumlamaktadır.¹⁰⁰²

Ukrayna merkezli Razumkov Araştırmalar Merkezi'nin¹⁰⁰³ 2015 yılında Ukrayna'da yaptığı anket araştırmasının sonuçlarına göre, Ukraynalıların %32'sinin Donbass savaşının Rusya tarafından desteklenen ayrılıkçı bir isyan olduğuna, %28'inin Rusya ile Ukrayna arasında bir savaş olduğuna, %16'sının bir iç savaş olduğuna, %8'inin ABD ve Rusya arasında bir savaş olduğuna, %7'sinin ise, DHC ve LHC'nin bağımsızlık mücadelesine inandığını göstermektedir.¹⁰⁰⁴ Anlaşıldığı gibi, katılımcıların çoğunluğu Rusya'nın doğrudan veya dolaylı şekilde Donbass savaşına taraf olduğu kanaatini paylaşmaktadır.

Rusya merkezli Levada Araştırmalar Merkezi'nin¹⁰⁰⁵ 2014-2015 tarihlerinde Rusya'da yaptığı anket çalışmasının sonuçlarına göre ise, katılımcıların çoğunluğu (yaklaşık %70'i) Rusya'nın Donbass savaşının tarafı olmadığına inanmaktaydılar. Rusların çoğunluğu Donbass ayrılıkçılığını desteklemişlerdir.¹⁰⁰⁶

Ancak Moskova'nın Donbass savaşına müdahalesi konusuna ilişkin hem Batı hem de Rus menşeli araştırmalar neredeyse en başından beri, Rusya vatandaşlarının Kiev'de yeni göreve gelen hükûmete karşı Euromaidan karşıtı protestolara ve şiddetli gösterilere katıldığını ortaya koymaktadır. Daha sonra bu katılım Rus askerî birliklerince doğrudan ve dolaylı silahlı müdahalesi şeklinde devam ettirilmiştir. Moskova her ne kadar Ukrayna'da Rus askerinin olmadığını iddia etse de, hem Batı hem de Rus menşeli çok sayıda araştırma raporları İlovaik, Donetsk Havalimanı ve Debaltseve çatışmalarında Rus askerî birliklerinin doğrudan müdahale ettiğini ayrıntılı olarak göstermektedir. Bu araştırmalar, uydu görüntülerine, Rus askerleri tarafından sosyal ağlarda paylaşılan video ve fotoğrafları kullanarak konum belirleme, görgü tanıklarıyla yapılan görüşmeler, Rusya'ya geri dönen asker ve tabut sayılarına dayanmaktadır.¹⁰⁰⁷

Nitekim 12 Nisan 2014 tarihinde daha önce Kırım'ın ilhaki sürecine katılan Rus askerî birlikleri Donetsk Oblastı'nın merkezini işgal ettiler. Donetsk'in Slavyansk şehrini ele geçiren

¹⁰⁰² Katchanovski, 2016: 3-4.

¹⁰⁰³ *Aleksandr Razumkov'un adını taşıyan Ukrayna Ekonomik ve Siyasi Araştırmalar Merkezi*, Ukrayna'da faaliyet gösteren kamu politikası konularında hükûmet dışı analitik merkezdir.

¹⁰⁰⁴ Katchanovski, 2016: 5.

¹⁰⁰⁵ *Yuri Levada Analitik Merkezi*, Rusya'da bir sivil toplum araştırma kuruluşudur.

¹⁰⁰⁶ Katchanovski, 2016: 5.

¹⁰⁰⁷ Fischer, 2019: 23.

Rus militan İgor Strelkov açıklamasında kendi komutasındaki birliğinin Rusya-Ukrayna sınırını geçerek Donbass’a müdahale etmese bu bölgedeki protestoların da Harkiv ve Odessa’da olduğu gibi Kiev hükûmeti tarafından bastırılmış olacağını itiraf etmiştir.¹⁰⁰⁸ Savaşın başından beri, Strelkov gibi Rus gizli servislerinin “siyasi danışmanları” ve emekli memurları ayrılıkçı çatışmada öncü rol oynamıştır.¹⁰⁰⁹ Gönüllülere Rusya’da hizmet eden askerlerden daha fazla maaş ödeyen Moskova, düzenli Rus askerî birliklerinin Donbass’ta görev yapmadığını savunsa da emekli veya izinli askerlerin gönüllü olarak savaşa katıldığını itiraf etmiştir.¹⁰¹⁰ Ukrayna silahlı kuvvetleri tarafından 10 Rus askerî paraşütçü cephe hattının derinliklerinde yakalandığında ise, Rusya Savunma Bakanlığı tarafından bu askerlerin Ukrayna’ya “bir tatbikat sırasında yanlışlıkla” girdikleri belirtilmiştir.¹⁰¹¹

Donbass savaşında kullanılan Rus askerî personelinin yaklaşık 11.000 kişi olduğu düşünülmektedir. Bunların 2.000’i Özel Kuvvetler askeri, geri kalanı ise “gönüllüler”, özel askerî şirketlerin paralı askerleri ve birliklerinden geçici olarak serbest bırakılan düzenli ordu askerlerinden oluşmuştur. Bu birlikler, RF Silahlı Kuvvetleri’nin Güney Askerî Bölgesi’nin 8. Genel Ordu Karargâhı’nın operasyonel komutası altında faaliyet göstermiştir. Karargâh tarafından bölgedeki Rus ordusu, 11. Bölgesel Kuvvetler İdaresi aracılığıyla yönetildiği de bilinmektedir.¹⁰¹²

Ayrıca Moskova’nın Donbass savaşına müdahalesi ayrılıkçılara yalnız askerî ve siyasi destek gösterilmesiyle sınırlı kalmamış, devlet televizyonu, haber ve sosyal medya aracılığıyla kitle propagandası, psikolojik ve bilgi savaşıyla da baskı kullanılarak ayrılıkçılar desteklenmiştir. Rus propagandası devlet televizyonları aracılığıyla Euromaidan hareketini, Kiev hükûmetini ve Donbass’ta savaşan Ukrayna güçlerini Kremlin çıkarlarına uygun şekilde tahrif ederek tasvir etmişler. Rus medyası tarafından savaşla ilgili gerçekliklerin anlatımında nefret söylemi, yanlış haber ve raporlar, sahte fotoğraflar kullanılmıştır. Batılı yorumcular tarafından Kremlin’in bu müdahale yöntemleri hepsi beraber Rusya’nın Ukrayna’ya karşı “hibrit savaş”ı olarak nitelendirilmiştir.¹⁰¹³

Sonuç olarak Moskova, Donbass’taki ayrılıkçı müdahaleyi Kırım örneğinde olduğu gibi gizli ve hızlı bir askerî operasyonla sonlandırmak yerine, dondurulmuş çatışmaya dönüştürmeyi

¹⁰⁰⁸ Likhachev, 2016: 12.

¹⁰⁰⁹ Oldberg, 2020: 8.

¹⁰¹⁰ “Доклад правозащитников: в 2014 году Донбасс обстреливали с территории России”, [İnsan hakları savunucularının raporu: 2014 yılında Donbass, Rusya topraklarından bombalanmıştır], <https://www.bbc.com/russian/features-36715585>, (erişim tarihi: 28.04.2022); Donbass savaşında Kafkasya’dan (özellikle, Çeçenistan’dan) ve Orta Asya’dan gönüllüler, Kazak birlikleri ve Sırbistan’dan gönüllüler de ayrılıkçılara tarafından savaşa katılmıştır. Bkz., Oldberg, 2020: 8.

¹⁰¹¹ Oldberg, 2020: 9.

¹⁰¹² Razumkov Centre, 2019: 36-38.

¹⁰¹³ Menkiszak, 2014: 3.

tercih etmiştir. Ayrıca Kremlin, Abhazya ve Güney Osetya örneğinden de farklı olarak, desteklediği ayrılıkçı devletlerin bağımsızlığını tanımaya da acele etmemiştir. Bunun nedeni, Ukrayna'daki ayrılıkçı sorunların varlığını sürdürerek çözümsüzlük ortamı oluşturmak ve bu ülkenin Avro-Atlantik güçlerle gelecekte olası işbirliği ve entegrasyon girişimlerinde ayrılıkçı sorunları baskı aracı olarak kullanabilmek olmuştur.¹⁰¹⁴ Donbass ayrılıkçılığı, Rusya'nın Avro-Atlantik güçler karısındaki güvenlik algılarından kaynaklanan tehditlerin bertaraf edilmesinde saldırgan politika uygulama örneği ve bu politikada araç olarak kullandığı bir başka ayrılıkçı hareket olmuştur.

Mearsheimer, Ukrayna krizi sürecinde kaleme aldığı *“Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin”* başlıklı çalışmasında Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesini büyük güçlerin doğasına uygun olduğu savunarak, Batılı güçleri Doğu Avrupa'ya ilişkin politikada Rusya'nın güvenlik kaygılarını dikkate almamalarını eleştirmiştir. Yazara göre, büyük güçler her zaman kendi sınırlarının yakınındaki potansiyel tehditlere karşı hassastır. Aynı senaryoyu ABD'ye karşı da uygulayan Mearsheimer, Batı Yarımküre'de veya ABD sınırlarına yakın coğrafyada askerî üs konuşlandıracak uzak büyük güçlere Washington tarafından müsamaha gösterilmeyeceği kanaatindedir. Örneğin, Çin'in herhangi bir askerî ittifak kurup buraya Kanada ve Meksika'yı dâhil edeceği durumda, ABD'nin tavrını tahmin etmek zor değildir.¹⁰¹⁵ Ukrayna'nın ittifak yapmak istediği devletler ya da uluslararası kuruluşları kendisinin seçmek hakkı olabilir. Lakin büyük güç siyaseti söz konusu olduğunda ve büyük devletle zayıf devlet arasında hayati çıkarlardan kaynaklı çatışma söz konusu olduğunda zayıf devletlerin kendi kaderini belirleme gibi soyut hakları büyük ölçüde anlamını kaybetmektedir.¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁴ Alım, 2020: 163.

¹⁰¹⁵ Mearsheimer, 2014: 5-6.

¹⁰¹⁶ Mearsheimer, 2014: 11.

Harita 4.3: Ukrayna ve Ayrılıkçı Bölgeler¹⁰¹⁷

4.3.4. Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya Yönelik Ayrılıkçılık Politikasındaki Güncel Gelişmeler

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi çalışmada, RF'nin dış politikasında saldırgan realist çizgi ve bu bağlamda ayrılıkçı hareketlerin kullanmasının analizi zaman bakımından 1991-2015 yıllarını kapsayacak şekilde sınırlandırılmaktadır. Lakin 2021-2022 yılları itibarıyla Ukrayna'da ortaya çıkan güncel gelişmeler ileri sürdüğümüz tezin desteklenmesi açısından önem taşıdığından bu konuya ilişkin güncel olaylara kısaca değinmekte fayda vardır.

Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği gibi, Donbass'taki ayrılıkçı çatışma Minsk II sürecinden sonra zaman zaman küçük çaplı çatışmalar yaşanmasına rağmen büyük ölçüde dondurulmuş çatışmaya dönüşmüştü. Bunun yanı sıra, Donbass sorununun Ukrayna'nın Avro-Atlantik güçlerle gelecekteki olası entegrasyonu tehlikesine karşı Moskova tarafından baskı aracı olarak kullanılabileceğinin de altı çizilmiştir. Ancak Kremlin'in Ukrayna'ya karşı saldırgan politikası ve ayrılıkçılıkla ilgili kozları bu ülkenin Batı yönelimini durduramamıştır.

¹⁰¹⁷ <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/3/why-capturing-ukraine-kherson-important-for-russia>, (erişim tarihi: 10.06.2022).

Nitekim Moskova için Donbass kartının yeniden kullanılmasının zamanı Şubat 2022 tarihinde gelmiştir.

Euromaidan sürecinden sonra Kiev hükûmeti tarafından ister AB isterse de NATO'ya yönelik politik çizgi benimsenmiştir. Her şeyden önce, Poroşenko hükûmeti tarafından 27 Haziran 2014 tarihinde yedi ay önce Yanukoviç tarafından reddedilen Ortaklık Antlaşması'nı imzalanmasıyla AB ile Ukrayna arasındaki ilişkiler yeni boyuta çıkarılmıştır.¹⁰¹⁸ Bunun da ötesinde Yüksek Rada tarafından kabul edilmiş 23 Aralık 2014 tarihli kânunla Ukrayna'nın tarafsızlık statüsü, bu politikanın ülkeyi dış baskı ve saldırıdan koruma açısından etkisiz olması gerekçesiyle kaldırılmıştır.¹⁰¹⁹

2015 yılında kabul edilen Ukrayna'nın yeni askerî doktrininde de ülkenin NATO ile işbirliğinin derinleştirilmesi ve 2020 yılına kadar Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nin NATO üyesi ülkelerin ordularıyla tam uyumluluğunun sağlanması öncelikli bir hedef olarak kabul edilmiştir. Ayrıca doktrinde, tarafsızlık statüsünden vazgeçen Ukrayna'nın Avro-Atlantik toplu güvenlik sistemlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesine katılımına öncelik vererek, ulusal güvenliğin sağlanmasına yönelik yaklaşımları değiştirme niyetinde olduğu belirtilmiştir. Belgede, bu amaç için Ukrayna, AB üyeliği elde etmek ve bu örgüte üyelik için gerekli kriterleri elde etmek için NATO ile işbirliğini derinleştirmek için Avrupa siyasi, ekonomik, yasal alanına entegre olacağı ifade edilmiştir.¹⁰²⁰

Bundan öte, Ukrayna'nın AB ve NATO'ya yönelimi Yüksek Rada tarafından 7 Şubat 2019 tarihinde kabul edilmiş anayasa değişikliğine ilişkin kânunla anayasal düzeyde de ifade edilmiştir.¹⁰²¹ Yukarıdaki bölümlerde de anlatıldığı gibi Moskova, Avro-Atlantik ittifaktan kaynaklanan güvenlik algılarından dolayı “yakın çevre” ülkelerinin tarafsızlık statüsünün anayasal düzeyde temin edilmesine çalışırken (*Moldova örneğinde olduğu gibi*) Ukrayna'ya yönelik politikası bu açıdan ters tepki vermiştir.

¹⁰¹⁸ <https://www.bbc.com/news/world-europe-28052645>, (erişim tarihi: 30.04.2022).

¹⁰¹⁹ Bkz., Закон Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості, 23 грудня 2014 року, [Ukrayna tarafından tarafsız politika uygulanmasının reddedilmesine ilişkin Ukrayna'nın bazı kânunlarında değişiklik yapılmasına dair kânun, 23 Aralık 2014], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/35-19#Text>, (erişim tarihi: 30.04.2022).

¹⁰²⁰ Bkz., Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”, [Ukrayna Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi'nin “Ukrayna Askerî Doktrini'nin güncellenmesi hakkında” başlıklı 2 Eylül 2015 tarihli kararı], <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>, (erişim tarihi: 30.04.2022).

¹⁰²¹ Закон України Про внесення змін до Конституції України (за стратегічним курсом держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору), 7 лютого 2019 року, [Ukrayna Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kânun (Ukrayna'nın Avrupa Birliği ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne tam üyeliğini kazanmasına yönelik devletin stratejik yönelimine dair), 7 Şubat 2019], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>, (erişim tarihi: 30.04.2022).

20 Mayıs 2019 tarihli başkanlık seçimleriyle Ukrayna'da tarihinde ilk def bir Cumhurbaşkanı - *Volodimir Zelenski* göreve gelmiştir.¹⁰²² Selefi Poroşenko gibi, Zelenski hükûmeti tarafından da dış politikada Batı çizgisi sürdürülmüştür. Ukrayna'nın NATO'ya kabul edilmesinin Kiev hükûmeti tarafından bir güvenlik ihtiyacı olarak kabul edilmiş ve Avro-Atlantik ittifakla entegrasyon Ukrayna dış politikasının değişmez ana hedefini oluşturmuştur. Zelenski tarafından 25 Mart 2021 tarihinde imzalanan Ukrayna Askerî Güvenlik Stratejisi'nde Kırım'ı ve Donbass'ın önemli kısmını işgal eden, aynı zamanda sistematik olarak askerî, ekonomik, psikolojik, siyasi baskılarla Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden RF'nin ulusal düzeyde düşman olduğu belirtilmiştir. Bu konuda Ukrayna'nın temel hedeflerinden birinin NATO'ya katılmak olduğu ifade edilmiştir.¹⁰²³

Ukrayna'nın Batı yöneliminin yeni boyut kazanması Kremlin'i rahatsız etmiş ve ikili ilişkiler yeni gerginlik aşamasına geçiş yapmıştır. Kiev hükûmetinin NATO'yla entegrasyon girişimleri Moskova'yı Ukrayna'ya yeni bir askerî müdahaleyi gözden geçirmeye itmiştir. Bu bağlamda, Rusya tarafından Ukrayna'ya sınırdaş bölgelerde askerî birliklerin konuşlandırılması Gürcistan örneğinde olduğu gibi yeni bir savaşın ortaya çıkacağının ilk belirtileri olarak değerlendirile bilmektedir. Batı merkezli istihbarat servisleri Moskova'nın Ukrayna-Rusya sınırında daha 2021 Baharından askerî birlikler topladığını ve büyük çaplı savaşa hazırlık yaptığına ilişkin bilgi vermektedir.¹⁰²⁴ Putin tarafından 2 Temmuz 2021 tarihinde imzalanmış yeni RF Ulusal Güvenlik Stratejisi aslında savaşa hazırlığın yasal altyapısı olarak nitelendirilebilir. Nitekim NATO'nun Rusya'ya yakın coğrafyada askerî altyapılar kurma girişimleri tehdit olarak gösterilmekle (*madde 35*) beraber, Rusya'nın kendi toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşı tehdit oluşturan eylemleri engellemek ve önlemek amacıyla güç kullanabileceği (*madde 40.2*) belirtilmiştir.¹⁰²⁵

Bu süreci 2021 Güzünde Moskova'nın Ukrayna'nın hem Rusya hem Belarus'la sınırında askerî birlikler toplaması ve ortak tatbikat düzenlemesi takip etmiştir. Bundan öte, Kremlin planladığı savaşı meşrulaştırmayı amaçlayan birtakım söylemlerde bulunmuştur. Örneğin, Rus yetkilileri tarafından Kiev hükûmeti Ukrayna'da Rus düşmanlığı (*Russophobia*) yaymakta, Rusça konuşan nüfusa karşı baskı uygulamakta ve neo-Nazizm ideolojisini

¹⁰²² <https://www.bbc.com/news/world-europe-48330955>, (erişim tarihi: 29.04.2022).

¹⁰²³ Bkz., Указ Президента України №121/2021, Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України», [Ukrayna Cumhurbaşkanı'nın 121/2021 sayılı Kararı, Ukrayna Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi'nin 25 Mart 2021 tarihli "Ukrayna Askerî Güvenlik Stratejisi İlişkin" Kararı hakkında], <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>, (erişim tarihi: 02.05.2022).

¹⁰²⁴ <https://www.bbc.com/news/world-europe-61044063>, (erişim tarihi: 02.05.2022).

¹⁰²⁵ Стратегия Национальной Безопасности Российской Федерации от 02 июля 2021 г., [Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Stratejisi, 02 Temmuz 2021], <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0pD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

barındırmakta suçlanmıştır. Örneğin, Putin tarafından Ukrayna'yla ilgili “Rus düşmanlığını soykırıma doğru ilk adımdır” ifadesi kullanılmıştır.¹⁰²⁶

Bunun yanı sıra, savaş öncesi Moskova, ABD ve NATO'dan Ukrayna'nın NATO'ya NATO'ya katılmasını engelleyecek bağlayıcı bir yasal düzenleme kabul edilmesini ve NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerindeki konuşlandırılmış çok uluslu kuvvetlerinin kaldırılması talebinde bulunmuştur.¹⁰²⁷ Lakin Rusya'nın Ukrayna'nın NATO'ya katılmasını engelleyen resmî bir anlaşma talebi, bu kuruluşun “açık kapı” politikasına aykırı olacağı nedeniyle Batılı yetkililer tarafından kabul edilmemekle beraber, NATO tarafından Ukrayna'nın üyelik taleplerinin kabul edilmesine ilişkin de bir istek gösterilmemiştir.¹⁰²⁸

Ukrayna'ya asker müdahalenin hazırlığının son aşaması olarak Moskova tarafından Donbass'taki ayrılıkçı cumhuriyetlerin bağımsızlığının tanınması belirtilebilmektedir. 21 Şubat 2022 tarihinde ayrılıkçı DHC ve LHC başkanları Denis Puşilin ve Leonid Paseçnik, RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'e söz konusu cumhuriyetlerin bağımsızlığını tanıma talebiyle başvuruda bulunmaları üzerine, Moskova tarafından her iki cumhuriyetin bağımsızlığı resmen tanınmıştır.¹⁰²⁹ Bundan öte, RF ile ayrılıkçı cumhuriyetler arasında söz konusu bölgelerde Rus askerî üslerini koruma ve konuşlandırma olasılığını sağlayan anlaşmalar imzalanmıştır. V. Putin 22 Şubat tarihli basın toplantısında, Rusya'nın DHC ve LHC'nin bağımsızlığını tanıdığı için Minsk Antlaşmaları'nın artık mevcut olmadığını belirtmiştir.¹⁰³⁰

RF ile Ukrayna arasında savaşın başladığı 24 Şubat 2022 tarihinde RF Başkanı V. Putin, Ukrayna'nın doğusunda “özel askerî operasyon” başlatma kararı aldığını ve operasyonun amacının Ukrayna'yı işgal etmek olmadığını duyurmuştur. Putin, askerî operasyonun amacının sekiz yıldır Kiev rejimi tarafından aşağılanan ve soykırıma maruz kalan Donbass bölgesinin Rusça konuşan halkının korunması olduğunu ileri sürmüştür. Bundan öte Putin, demilitarizasyon ve denazifikasyon edilmiş bir Ukrayna görmek istediğini ifade etmiştir.¹⁰³¹

Putin her ne kadar başlattığı askerî operasyonun amacının Donbass halkının korunması olduğunu iddia etse de, Rus askerî birlikleri Ukrayna'ya kuzeyde Belarus sınırından başkent Kiev'e, kuzeydoğuda Rusya sınırından Ukrayna'nın ikinci büyük şehri olan Harkiv'e, doğuda ayrılıkçı DHC ve LHC yönünden, güneyde ise kendi işgalinde bulunan Kırım yönünden

¹⁰²⁶ <http://kremlin.ru/events/president/news/67331>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

¹⁰²⁷ Bkz., О российских проектах документов по обеспечению правовых гарантий безопасности со стороны США и НАТО, [ABD ve NATO'dan Hukuki Güvenlik Garantilerinin Sağlanmasına İlişkin Rus Taslak Belgeleri Üzerine], https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1790809/, (erişim tarihi: 03.05.2022).

¹⁰²⁸ Bkz., Coyer C., “Why is Ukraine not in NATO and is it too late to join? Here's what experts, NATO say”, <https://www.miamiherald.com/news/nation-world/world/article258774458.html>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

¹⁰²⁹ http://www.kremlin.ru/events/pre_sident/news/67829, (erişim tarihi: 13.04.2022).

¹⁰³⁰ <http://kremlin.ru/events/president/news/67838>, (erişim tarihi: 27.04.2022).

¹⁰³¹ Bkz., Обращение Президента Российской Федерации, [Rusya Federasyonu Başkanı'nın Müracaatı], <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

saldırmıştır. Anlaşıldığı gibi Rus saldırısının temel amacı Kiev'i işgal ederek Batı yönlü hükûmeti devirmekle beraber, Ukrayna'nın güneydoğu topraklarını ele geçirerek Karadeniz'e çıkışını kapatmak ve Transdinyester ayrılıkçı cumhuriyeti sınırlarına ulaşmak olmuştur.

Moskova, Ukrayna sınırında askerî teçhizat ve askerî birlikler yerleştirmeye başladığında ABD ve diğer NATO ülkeleri tarafından Ukrayna'ya silahlar tedarik edilmeye başlanılmıştır.¹⁰³² Örneğin, Batılı devletlerinden tedarik edilen NLAW, Javelin, Stringer gibi savunma silahları, 2019 yılından itibaren Türkiye'den satın alınan ve daha sonra beraber üretilen Bayraktar TB2 insansız hava aracı¹⁰³³ gibi silahlar Ukrayna silahlı kuvvetlerinin savunma gücünü önemli ölçüde arttırmıştır.

Rus askerî birlikleri ilk başta Kiev ve Harkiv olmakla diğer büyük şehirlere yaklaşmayı başarmalarına rağmen, ele geçirememiştir. Ayrıca, Rus kuvvetleri Ukrayna hava sahası üzerinde kontrolü de sağlayamamıştır. Batılı uzmanlar tarafından Rus birliklerinin ilk hedefinin Kiev, Harkiv ve bir dizi diğer büyük Ukrayna şehrinin hızlı bir şekilde ele geçirilmesi olduğu varsayımına dayanarak, bu hedefe ulaşılmadığı belirtilmiştir.¹⁰³⁴ Bu başarısızlık üzerine 25 Mart'ta Rus yetkililer, operasyonun asıl amacının Donbass toprakları üzerinde tam kontrol sağlamak olduğunu belirtmiştir.¹⁰³⁵ Rus yetkililerin Kiev çevresinden askerî birlikleri Donbass cephesine çekmesiyle savaşın birinci aşaması bitmiştir. 18 Nisan'da Zelenski savaşın ikinci aşamasının başladığını duyurmuştur.¹⁰³⁶

Moskova'nın ayrılıkçı devletlerin (*DHC* ve *LHC*) bağımsızlığının tanınması ve Ukrayna'ya askerî saldırısına uluslararası topluluk tarafından sert tepki verilmiştir. Rusya'ya karşı sert yaptırımlar uygulanmıştır. Ukrayna'ya askerî saldırı sonrası, sadece on gün içerisinde Rusya, İran ve Kuzey Kore'yi geride bırakarak dünyanın en çok yaptırım uygulanan ülkesi olmuştur.¹⁰³⁷ ABD Başkanı Joe Biden tarafından 9 Mayıs 2022 tarihinde Ukrayna'ya yardım amacıyla Lend-Lease Yasası imzalanmıştır.¹⁰³⁸ Bu, ABD tarihinde imzalanmış ikinci Lend-

¹⁰³² Bkz., https://www.aljazeera.com/news/2022/2/28/w_high-countries-are-sending-military-aid-to-ukraine, (erişim tarihi: 03.05.2022).

¹⁰³³ Bkz., <https://www.dw.com/en/how-useful-are-turkish-made-drones-fighting-in-ukraine/a-61035894>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

¹⁰³⁴ <https://amp.dw.com/en/ukraine-russia-signals-possible-shift-in-war-strategy-as-it-happened/a-61253453>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

¹⁰³⁵ Bkz., <https://www.bbc.com/news/world-europe-60872358.amp>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

¹⁰³⁶ <https://www.bbc.com/russian/news-61145419>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

¹⁰³⁷ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-07/russia-surges-past-iran-to-become-world-s-most-sanctioned-nation>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

¹⁰³⁸ <https://edition.cnn.com/2022/05/09/politics/biden-ukraine-lend-lease-act-signing/index.html>, (erişim tarihi: 10.05.2022); 9 Mayıs 2022 tarihli Lend-Lease Yasası'nın İngilizce metni için bkz., "Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022", <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/3522/text>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

Lease Yasa'sı olarak tarihe geçmiştir.¹⁰³⁹ Bundan öte, AB'ye üye olup fakat askerî bağlamda "tarafsız" statüsünde olan İsveç ve Finlandiya¹⁰⁴⁰ NATO'ya üyelik başvurusunda bulunacaklarını açıklamışlardır. NATO, Ukrayna'nın İttifaka üyeliği konusunda aceleci davranmasa da, bahsi geçen ülkelerin katılım niyetlerine olumlu yanıt vermiştir.¹⁰⁴¹ Bir başka ifadeyle, Ukrayna'nın NATO'ya olası üyeliğini güvenlik tehdidi olarak algılayan Moskova'nın saldırgan politikası aslında ters tepki vererek İsveç ve Finlandiya'yı da tarafsız statüsünü gözden geçirmeleri konusunda harekete geçirmiştir. Öte yandan, Moskova'nın saldırgan politikalarını tehdit olarak algılayan Polonya ve Çekya gibi Doğu Avrupa ülkeleri kendi cephanelerinde bulunan eski Sovyet üretimi silahlarını (*T-72, BMP-1, Strela-2 ve d.*) Ukrayna'ya askerî yardım olarak göndermiş, bunun yerine Batılı devletler (*Birleşik Krallık, Almanya ve d.*) tarafından modern silahlarla temin edilecekleri konusunda anlaşmaya varmışlardır.¹⁰⁴² Yani Kremlin'in Ukrayna saldırısı, aynı zamanda yukarıda bahsi geçen Rusya karşıtı ülkelerin cephanelerini yenilemeleri için de olanak sağlamıştır.

Kremlin, Ukrayna'ya askeri müdahaleyi başlatırken her ne kadar bu ülkeyi işgal etme amacının olmadığını ifade etse de, 17-23 Eylül 2022 tarihlerinde Rusya tarafından işgal edilmiş Ukrayna topraklarının RF'ye birleştirilmesine ilişkin referandum gerçekleştirilmiş ve ayrılıkçı DHC ve LHC'nin ve yeni işgal ettiği Ukrayna'nın Herson ve Zaporijya bölgeleri 30 Eylül 2022 tarihinde Rusya tarafından ilhak edilmiştir.¹⁰⁴³

Sonuç olarak Kremlin, Ukrayna halkının Rusça konuşan kesimini korumayı askerî müdahalenin temel amacı olduğunu ileri sürse de, Rus nüfusun yoğun yaşadığı Harkiv, Herson, İzyum gibi güneydoğu şehirlerinde Rus askerî birlikleri halk direnciyle karşılaşmıştır. Bölge nüfusu işgalci Rus kuvvetleriyle işbirliğinden kaçınmış ve yabancı müdahalesine karşı protestolar başlatmıştır.¹⁰⁴⁴ Rus komutanlar sivillere karşı silah kullanmak zorunda kalmakla beraber, Kiev hükûmeti tarafından Rusların Buça ve İpren gibi şehirlerde katliam yaptıklarına ilişkin deliller sunulmuştur.¹⁰⁴⁵ Halkın Rus karşıtı tepkisi Moskova'nın Rus azınlığı savunma

¹⁰³⁹ Birinci Lend-Lease Yasası, İkinci Dünya Savaşı sırasında 11 Mart 1941 tarihinde ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından imzalanmıştır. Yasa gereğince, 1941-1945 yılları arasında ABD tarafından Nazi Almanyası'na karşı Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği ve diğer Müttefik ülkelere gıda, petrol, silah ve malzeme yardımları sağlanmıştır.

¹⁰⁴⁰ Bkz., Pykönen, 2016; Michel, 2011.

¹⁰⁴¹ <https://www.bbc.com/news/world-europe-61397478>, (erişim tarihi: 11.05.2022).

¹⁰⁴² <https://www.reuters.com/world/europe/czechs-ship-tanks-rocket-launchers-artillery-ukraine-2022-04-08/>, (erişim tarihi: 10.05.2022); <https://www.thetimes.co.uk/article/uk-to-reopen-kyiv-embassy-as-ukrainians-are-trained-on-british-soil-0frjhjdlj>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

¹⁰⁴³ <https://hurl.harvard.edu/news/russias-illegal-annexation-ukrainian-territory-experts-respond>, (erişim tarihi: 11.11.2022).

¹⁰⁴⁴ Bkz., <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraines-occupied-towns-are-facing-a-tough-choice-collaborate-or-resist/>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

¹⁰⁴⁵ Bkz., <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/2/almost-300-buried-in-mass-grave-in-bucha-near-kyiv-mayor>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

tezini tartışılır kılmıştır. Bir başka ifadeyle, Moskova'nın Rusça konuşan azınlıkların haklarını koruma politikasının Ukrayna'ya 2022 saldırısında başarısızlıkla sonuçlandığı görülmüştür.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi, savunmacı realistlerin bir devletin yayılmacı politika uygulayarak diğer devleti fethetme girişimlerinin günümüz dünyasında faydalı olmadığı, böylesi bir savaşın maliyetlerinin sağladığı faydadan daha çok olduğu tezi¹⁰⁴⁶ haklı çıkmaktadır. Ayrıca savunmacı realistlerin, milliyetçilik ideolojisinin günümüzde ülkeleri fethetmekte zorluk çıkardığı, işgal edilmiş ülkenin nüfusunun işgalci devlete karşı milliyetçilik ideolojisi çatısı altında direneceği görüşü de Ukrayna halkının Rus ordusuna karşı direnciyle uygulamada test edilmektedir.

Bundan öte, Rusya Ukrayna saldırısının sorumlusu olarak Batılı devletleri ve onların Moskova'nın güvenlik çıkarlarını dikkate almayan Rusya karşıtı politikalarında görmüştür. Nitekim RF Dışişleri Bakanlığı resmî Twitter hesabında 28 Şubat 2022 tarihli paylaşımında Mearsheimer'in 2014 yılında yayınladığı yukarıda da bahsedilen makalesine atıf yaparak krizin ortaya çıkmasında ABD ve onun Avrupalı müttefiklerinin sorumluluk taşıdığını ve sorunun temelinde NATO'nun genişleme stratejisinin durduğunu ifade etmiştir (*Görsel: 1*).

Rusya'nın Ukrayna'ya 22 Şubat 2022 tarihli saldırısı sonrası Mearsheimer "Ukrayna Krizi'nin Nedenleri ve Sonuçları" başlıklı konuşmasında Batı – Ukrayna – Rusya üçgenini güncel siyasi ve askeri gelişmeler ışığında tekrar değerlendirmiştir.¹⁰⁴⁷ Yazar Moskova'nın Ukrayna'ya saldırısını değerlendirirken, savaşın ortaya çıkmasında asıl sorumluluğu ABD'de görmekle sekiz sene önceki bakış açısına yakın çizgi devam ettirmiştir. Bununla beraber, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması açısından sorumluluğunun da ihmal edilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Mearsheimer tekraren ABD'yi, Kremlin siyasilerinin Rusya'ya karşı varoluşsal tehdit olarak algıladığı Ukrayna'ya ilişkin politikalar bağlamında eleştirmiştir. Yazara göre, Biden yönetimi Rusya'nın bu tehdit algısını diplomasi yoluyla ortadan kaldırmakta isteksiz davranmakla kalmayarak 2021 yılında ABD'nin Ukrayna'yı NATO'ya dahil etme konusundaki tahhütünü yenilemiş, Rusya ise buna Ukrayna'yı işgal etmekle karşılık vermiştir.

Mearsheimer'e göre, Nisan 2008'de Ukrayna ve Gürcistan'ı NATO'ya dâhil etme kararı, Rusya ile çatışmaya yol açacağı belli olmaktaydı. Yazar bu çatışmanın baş mimarı olarak Bush yönetimini görmekle beraber, Obama, Trump ve Biden yönetimlerini de bu politikayı sürdürmelerileri açısından eleştirmektedir. Mearsheimer'in fikrine, Kremlin siyasileri,

¹⁰⁴⁶ Bkz., Mearsheimer, 2013: 81.

¹⁰⁴⁷ Mearsheimer'in Avrupa Üniversitesi'ndeki (European University Institute - EUI) 16 Haziran 2022 tarihli konuşmasının İngilizce metni için bkz., "The Causes and Consequences of the Ukraine Crisis", <https://nationalinterest.org/feature/causes-and-consequences-ukraine-crisis-203182>, (erişim tarihi: 03.09.2022); Konuşmanın video versiyonu için bkz., "The causes and consequences of the Ukraine war A lecture by John J. Mearsheimer", <https://www.youtube.com/watch?v=qciVozNtCDM&t=125s>, (erişim tarihi: 03.09.2022).

Ukrayna'nın NATO'ya kabul edilmesinin “en parlak kırmızı çizgileri” geçmek olacağını açıkça belirtmiş olsalar da ABD, Rusya'nın en derin güvenlik endişelerini dikkate almayı reddetmiş ve bunun yerine Ukrayna'yı Rusya sınırında bir Batı kalesi yapmak için acımasızca harekete geçmiştir. ABD Savunma Bakanı L. Austin'i “ABD'nin Rusya'yı Ukrayna'yı işgal ederken yaptıklarını yapamayacak kadar zayıfladığını görmek istediği” şeklinde açıklamasına¹⁰⁴⁸ atıf yapan Mearsheimer'in fikrinde, Biden yönetimi Rusya'yı bir aktör olarak büyük güçler safından çıkarmayı hedeflemiştir.

Tablo 4.10: Kırım ve Donbass Ayrılıkçı Sorunlarının Kronolojisi

Kasım 1917	Kırım Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir
Ocak 1918	Kırım Halk Cumhuriyeti Bolşevik işgali sonucunda ortada kalmıştır
18 Ekim 1921	Rusya SFSC'ye tabi Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur
1941-1944	Kırım Nazi işgali altında olmuştur
19 Şubat 1954	Kırım Bölgesi Rusya SFSC'nin tabiliğinden Ukrayna SSC'nin tabiliğine verilmiştir
1991	Ukrayna bağımsızlık kazanmış, Kırım'da gerçekleşen referandumla bölgede Kırım Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur
1992	Kırım ÖC Yüksek Sovyeti tarafından “Kırım Özerk Cumhuriyeti”nin adı “Kırım Cumhuriyeti” olarak değiştirilmiştir
1994	Bdaeste Memorandumu imzalanmıştır
27 Mayıs 1997	Ukrayna ve RF arasında imzalanmış “Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması”yla Rus askerî filosunun 20 senelik Kırım'da konuşlandırılmasına Kiev tarafından izin verilmiştir
9 Temmuz 2002	Ukrayna NATO'nun Barış İçin Ortaklık projesine katılmıştır
2003	Ukrayna ile RF arasında “Tuzla Krizi” yaşanmıştır
21 Kasım 2013	Ukrayna Başkanı V. Yanukoviç, AB ile Ukrayna arasında imzalanması beklenen Ortaklık Antlaşması'ndan çekildiğini duyurmuştur; Ukrayna'da Euromaidan hareketi başlamıştır.
22 Şubat 2014	V. Yanukoviç Kremlin'in yardımıyla başkent Kiev'den Kırıma kaçmıştır
27 Şubat 2014	Ukrayna'da Arseniy Yatsenyuk'un başbakanlığında Batı yönlü yeni hükümet göreve gelmiştir
11 Mart 2014	Kırım ÖC Parlamentosu ve Sivastopol Kent Konseyi tarafından bağımsızlık bildirgesi yayınlanmıştır
16 Mart 2014	Kırım'da RF'ya birleşmeye ilişkin referandum yapılmıştır
7 Nisan 2014	Ayrılıkçılar tarafından Donetsk Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir
14 Nisan 2014	Ukrayna hükümeti tarafından terörle mücadele operasyonu başlatılmıştır
27 Nisan 2014	Ayrılıkçılar tarafından Luhansk Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir
11 Mayıs 2014	Ayrılıkçı Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri'nde bağımsızlığa ilişkin referandum yapılmıştır
5 Eylül 2014	Minsk I Antlaşması imzalanmıştır
12 Şubat 2015	Minsk II Antlaşması imzalanmıştır
21 Şubat 2022	RF tarafından ayrılıkçı DHC ve LHC'nin bağımsızlığı tanınmıştır
24 Şubat 2022	RF'nin Ukrayna'ya askerî saldırısı başlamıştır
30 Eylül 2022	Ukrayna'nın Herson, Zaporijya, Donetsk ve Luhansk bölgeleri Rusya tarafından ilhak edilmiştir

¹⁰⁴⁸ L. Austin'in ilgili açıklaması için bkz., “Ukraine war: US wants to see a weakened Russia”, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61214176>, (erişim tarihi: 05.09.2022).

SONUÇ

Rusya Federasyonu'nun dış politikasında ayrılıkçı hareketlerin kullanımını incelerken, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan uluslararası konjonktürün yanı sıra hem Moskova'nın büyük güç politikası sergileme çabalarının hem de güvenlik algılarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Varşova Paktı'nın çökmesi, SSCB'nin ortadan kalkması ve yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması hem küresel ölçekli hem de Rusya'nın "yakın çevre"sinde bölgesel düzeyde jeopolitik değişimlerle sonuçlanmıştır. İmparatorluk döneminden itibaren Rusya'nın kontrolünde olan Karadeniz'in kuzeyi, Güney Kafkasya, Orta Asya, Baltık ülkeleri gibi stratejik açıdan önemli bölgelerde artık yeni egemen devletler ortaya çıkmıştır. Kremlin, bu bölgeler üzerindeki kontrolünü kaybetmekle beraber, yeni egemen devletlerin izleyeceği dış politikadan da emin olamamaktadır. Soğuk Savaş'ın bitimiyle Batı ile yaşanan rekabet ve kutuplaşma bitmiş gözükse de, temel amacı SSCB ve Varşova Paktı ülkeleriyle rekabet etmek olan NATO varlığını sürdürmektedir. Rusya'yı kendi güvenliklerine tehdit olarak algılayan ister eski Varşova Paktı ülkeleri isterse de bazı post Sovyet ülkeleri güvenliklerini garantiye almak için NATO'ya katılmakta istekli olmuşlardır. Soğuk Savaş'ın bitmesine rağmen NATO'nun doğu yönünde genişlemesi ve Rusya'yı çevreleme politikası devam etmektedir. Bunun yanı sıra, yeni cumhuriyetlerin Batı merkezli kuruluş olan Avrupa Birliği'yle entegrasyon girişimleri Moskova tarafından hem siyasi hem de ekonomik açıdan tehdit olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin halefi olarak Rusya'nın Batı merkezli kuruluşlarla rekabet bağlamında, "yakın çevresi" olarak nitelendirilen post Sovyet cumhuriyetlerine yönelik bir politika belirlemesi gerekmektedir.

Öte yandan, yeni bağımsızlık kazanan ve sosyalist düzenden kapitalist düzene geçiş yaşayan post Sovyet ülkeleri de farklı sorunlarla yüzleşmek zorundaydı. Bu sorunların başında ekonomik istikrarın sağlanması, devlet ve ulus inşası, devletin merkezi otoritesinin tesisi amacıyla ayrılıkçı hareketlerle mücadele yer almaktaydı. Nitekim Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde Birlik genelinde yaşanan ulusal ayaklanmalar sonucunda Moskova'dan ayrılma girişimleriyle başlayan merkezden kopma eğilimleri sadece ulusal cumhuriyetlerde değil aynı zamanda bu cumhuriyetlerin bünyesinde bulunan etnik azınlıklara da ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, Birlik cumhuriyetlerinde Moskova'dan kopma istekleri bağlamında yükselen milliyetçilik kimi cumhuriyetlerdeki azınlıklar tarafından tehdit olarak algılanmış ve ayrılıkçı hareketlere dönüşmüştür. Bu ayrılıkçı hareketler bulundukları ülkelerde merkezi otoriteye karşı Moskova'dan destek talebinde bulunmuşlardır.

RF için jeopolitik açıdan önem taşıyan “yakın çevre” ülkelerindeki ayrılıkçı hareketler, Batı’nın Rusya sınırlarına doğru genişlemesini tehdit olarak algılayan Kremlin tarafından dış politikada bir araç olarak kullanım olanağı sağlamıştır. Bu doğrultuda, Rus dış politika yapıcılarının tarafından uluslararası ilişkiler teorisinde siyasal realizm geleneğine uygun olarak realpolitik yaklaşım benimsenmiştir.

Tezin birinci bölümünde, uluslararası ilişkilerde siyasal realizm teorisi ve onun alt akımı olan neorealizm/yapısal realizme değinilmekle beraber John Mearsheimer’in saldırgan realizm yaklaşımını incelenmiştir. Rusya gibi büyük devletlerin temel kaygısı, şüphecilik ve saldırgan tabiatına ilişkin teorik varsayımlara başta Mearsheimer’in görüşleri olmakla neorealizm teorisi çerçevesinde değinilmiştir. Saldırgan realist düşünceye göre, büyük güçler birbirinin niyetlerinden emin olamamaktadırlar. Bu bağlamda Avro-Atlantik güçlerin niyetlerinden emin olamayan Rusya, 1999 yılında NATO’nun yenilenmiş Konsepti’nde İttifak’ın doğuya doğru genişlenmesi ve güçlenmesine yer verilmesi Moskova’nın güvenlik algılarını güçlendirmiştir. Saldırgan realizm yaklaşımında da iddia edildiği gibi devletler güvenlik konularında şüpheli davranmaktadırlar. Nitekim bu şüphecilik, Rusya’yı “yakın çevre”sini gerekirse saldırgan politika uygulamak pahasına kendi etki alanında tutmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda Moskova, rakip büyük güç olarak algıladığı başını ABD’nin sürdüğü Avro-Atlantik ittifakın kendi bölesindeki çıkar uzantılarına yönelik revizyonist politika sergileyerek saldırgan realist dış politik çizgi benimsediği ortaya çıkmaktadır.

Ayrılıkçılık ve onunla ilişkili yan kavramların ele alındığı ikinci bölümünde anlatılanlardan da belli olduğu gibi, ayrılıkçı hareketler karşılıklı amaçlarına bağlı olarak farklı talepler ileri sürebilirler: ana devletten ayrılarak bağımsız olma; başka bir devletle birleşme; ortak devlet çatısında özerklik talepleri. Günümüzde sınırların dokunulmazlığı prensibinin artık tabu sayılmadığı post Sovyet coğrafyada ayrılıkçı aktörler ortak devlet çatısı altında özerklik talebinden daha çok bağımsızlık veya diğer devlete birleşme talepleri ileri sürmektedirler. Söz konusu bölgede ayrılıkçı hareketlerin yükselişi sürecinde özerklik talepleri dile getirilse de, özerklik ayrılıkçı oluşumlar tarafından nihai hedef olarak değil, ana devletten ayrılmak için ilk adım olarak görülmüştür. Rusya’nın doğrudan veya dolaylı taraf olduğu söz konusu bölgedeki ayrılıkçı devletlerin uluslararası topluluk tarafından tanınmaması post Sovyet alanındaki ayrılıkçılığın belirgin özelliğini oluşturmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de ele alındığı gibi, Rusya Federasyonu’nun 1990’lı yıllar ve 2000’li yıllardaki dış politikası realist politikanın uygulanma düzeyi açısından birbirinden farklılık arz etmektedir. 1990’lı yıllarda Moskova, büyük güç politikası sergilemekten ziyade ekonomik krizle ve kendi içerisindeki ayrılıkçı sorunlarla mücadele

etmek zorunda kalmıştır. Nitekim Yeni Rusya'nın ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve reformcu ekibinin göreve gelmesiyle Batı'yla iş birliği ve iyi ilişkileri öngören dış politika izleneceği ifade edilmiştir. Bu politik çizgi aslında SSCB'nin son dönemlerinde Gorbaçov iktidarının dış politikada “yeni politik düşünce” çizgisinin devamı niteliğindedir. Bu bağlamda, ilk başlarda Yeltsin ve Kozırev ikilisi tarafından Batı'yla kutuplaşmayı istemeyen, demokratik rejimlerin dayanışmasına vurgu yapan ve “dış politikada Atlantikçi dönem” olarak nitelendirilen bir politik çizgi izlemeye çalışmıştır. Lakin Kremlin'de Yeltsin ve onun ekibinin yanı sıra ağırlıklı olarak millî çıkarlara ve güvenlik algısına atıf yapan muhafazakâr siyasetler ve askerî elitin de etkisi bulunmaktaydı. ABD'nin Rusya'ya kendi eşiti gibi davranmaması, diğer post Sovyet cumhuriyetleriyle yakından ilişkiler kurmaya çalışarak Rusya'yı çevrelemeye devam etmesi Kremlin'deki muhafazakâr siyasi elitin Yeltsin ve onun Atlantikçi ekibine muhalefet etmesine neden olmuştur. Yeltsin iktidarının ilk yıllarında Dışişleri Bakanı Kozırev tarafından sergilenen liberal dış politika muhafazakâr muhalefet tarafından eleştirilere maruz kalmış ve bu baskıların da etkisiyle Yeltsin realist dış politikaya dönmek zorunda kalmıştır. Yeltsin iktidarı tarafından post Sovyet cumhuriyetlere Moskova merkezli uluslararası kuruluşlara (BDT) üyelik konusunda baskılar olmuş, Sovyetler Birliği döneminden kalan askerî üslerin bu devletlerde varlığının korunması Rus dış politikasının temel önceliği olmuştur. Ayrıca, “yakın çevre” ülkeleriyle ilişkiler askerî, dış politika ve güvenliğe ilişkin Rus ulusal belgelerinde millî çıkarlarla ilişkilendirilmiş ve dış politikada bu doğrultuda hareket edilmiştir. Bu dönemde Kremlin'in “yakın çevre” ülkelerindeki ayrılıkçı sorunlara müdahalesindeki realist tutum da büyük oranda muhafazakâr siyasetler ve askerî elitin etkisiyle gerçekleşmiştir.

Primakov'un Dışişleri Bakanlığı döneminde Rus dış politikasındaki realist tutum pekişmiştir. Batıcı çizginin benimsendiği Kozırev döneminden farklı olarak, Primakov döneminde Avrasyacı çizgi benimsenmekle beraber, 2000'li yılların RF dış politikasının teorik çerçevesi çizilmiştir. 2000 yılında başlayan Vladimir Putin'in iktidarı döneminde ise, ekonomik krizden çıkmayı başararak eski gücünü yeniden tesis etmek isteyen Rusya ortaya çıkmıştır. Tek kutuplu uluslararası sisteme karşı çok kutuplu sistem tezini ileri süren Moskova, ABD'yi dünya hegemonyası ve tek kutuplu sistem kurmaya çalıştığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Büyük güç politikasına dönmeye çalışan Rusya, 2000'li yılların ortalarına gelindiğinde 1990'lı yılların Rusya'sıyla kıyasla artık “yakın çevre” ülkelerinin Avro-Atlantik kuruluşlara entegrasyonu engelleyecek kapasiteye ulaşmıştır. Putin tarafından 2007 tarihli Münih konuşmasında Moskova tarafından uluslararası politikada oyunun kurallarının sadece ABD tarafından belirlenmesine müsaade edilmeyeceğini, bununla beraber Rusya'nın küresel büyük güç olarak artık geri döndüğünü ifade eden mesaj ortaya konulmuştur. Nitekim Kremlin

tarafından Rusya'nın bir büyük güç olarak jeopolitik çıkarlarını korumak amacıyla gerekirse saldırgan dış politika uygulayacağı 2008 yılında Gürcistan müdahalesiyle pratik olarak ortaya konulmuştur.

Tezin dördüncü bölümünde, Rusya Federasyonu'nun dış politikada ayrılıkçı hareketleri araç olarak kullandığı ülkelerdeki ayrılıkçı sorunlar araştırılmıştır. Post Sovyet ülkeleri olan Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketler ülkeler bazında ele alınarak incelenmiştir. Çalışmada ileri sürülen iddia bu üç ülkedeki ayrılıkçı sorunların karşılaştırmalı şekilde incelenmesiyle test edilmiştir.

Birinci örnek, Moldova Cumhuriyeti'ndeki Transdinyester ayrılıkçı sorunudur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sürecinde Moldova'da Rumen milliyetçiliği yükselmiş, SSCB'den bağımsızlık kazanarak Romanya'yla bütünleşme çağrıları yapılmıştır. Kişinev yönetimi tarafından Rumenceye resmî dil statüsü verilmekle beraber bu dilin ülke nüfusunun tamamı tarafından zorunlu öğrenilmesini öngören yasa çıkarılmıştır. Romanya'yla birleşmek girişimleri ve dil yasası ülke nüfusunun Rusça konuşan kesimi tarafından endişeyle karşılanmıştır. Ülkenin doğusundaki Transdinyester bölgesi, Moskova'yla sık ekonomik ilişkileri olan sanayi bölgesi olmakla beraber, nüfusu ağırlıklı olarak Sovyet döneminde Rusya'dan gelmiş ve Rusça konuşan kesimden oluşmaktaydı. Kişinev yönetimine karşı ayrılıkçı hareket oluşturarak 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Transdinyester bölgesiyle Moldova merkezi hükûmeti arasındaki sorun 1992 yılı itibarıyla savaşa dönüşmüştür. Sovyetler Birliği'nin henüz ortadan kalkmadığı dönemde başlayan ayrılıkçı hareket tarafından ilk başlarda Moldova devlet çatısından çıkarak doğrudan SSCB'ye bağlanmak talebi ileri sürülse de, Birlik çökünce bu talebin yerini RF ile birleşmek ya da bağımsızlık kazanmak isteği almıştır.

Yeltsin'in resmî olarak tarafsız siyasi tutum benimsemesine rağmen, ayrılıkçı bölgede konumlanan ve Moskova'nın yetkisinde bulunan post Sovyet askerî üssü (14. Ordu) savaş sürecinde Transdinyester ayrılıkçılarına doğrudan ve dolaylı şekilde destek vermiştir. Ayrıca, Kremlin'deki muhafazakârlar da ayrılıkçıların Rusya tarafından desteklenmesinde etkili olmuşlardır. Nitekim Haziran 1992'de Rus askerlerinin ayrılıkçı güçlerin yanında savaşa müdahale etmesiyle Kişinev ateşkes antlaşması imzalamaya zorlanmıştır ve sorun dondurulmuş çatışmaya dönüşmüştür. Transdinyester bölgesine Rus Barış Güçleri yerleştirilmiştir. Aslında Moskova'nın askerî müdahalesiyle Moldova'nın Romanya'yla bütünleşme girişiminin de önü kesilmiştir. Bahsi geçen dönemde Kremlin dış politikasında Atlantikçi çizginin egemen olmasına ve Moldova'nın bütünleşmek istediği Romanya'nın Avro-Atlantik kuruluşlarla entegrasyonunun henüz söz konusu olmamasına rağmen Rus devletinin realist yapısı ve siyasi elit içerisindeki muhafazakâr kesim 19. yüzyıldan itibaren Rusya yönetiminde olan

Moldova'nın Moskova etkisinden çıkmasına müsaade etmemiştir. Nitekim Yeltsin döneminde (1999) Rusya 2002 yılında kadar bölgeden askerî üssünü çıkarmayı taahhüt etse de, Putin iktidarının artık pekişmiş realist tutumu sonucunda Moskova söz konusu taahhüdü yerine getirmemiştir. Rusya'nın bu tutumunda amaç, Moldova'nın NATO ve AB gibi Avro-Atlantik kuruluşlarla entegrasyon sürecinde olan Romanya'yla bütünleşmesinin engellenmesi olmuştur. Zira Romanya 2004 yılında NATO'ya, 2007 yılında ise AB'ye üye olmuştur. Transdinyester ayrılıkçı sorunu günümüzde de Moskova tarafından Batı karşısındaki büyük güç rekabeti ve güvenlik politikaları kapsamında kullanılmaktadır. Kremlin tarafından Moldova'nın Romanya'yla olası bütünleşmesi veya herhangi bir bloka katılarak egemenliğini devretmesi durumunda Transdinyester halkının self-determinasyon hakkının söz konusu olacağını dile getirmektedir. Bir başka deyişle, Moldova'nın NATO veya AB'ye üyeliği durumunda Moskova tarafından ayrılıkçı Transdinyester Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının resmen tanınması muhtemel görünmektedir. Bu bağlamda Transdinyester örneği Rusya'nın dış politikada ayrılıkçı hareketleri kullanmasının kanıtı niteliği taşımaktadır.

İkinci örnek, Gürcistan Cumhuriyeti'ndeki Güney Osetya ve Abhazya ayrılıkçı sorunlarıdır. Moldova'da olduğu gibi Gürcistan'da da Sovyetler Birliği'nin çöküşü sürecinde milliyetçi duygular yükselmiştir. Gürcü milliyetçiliği ve Tiflis yönetiminin dil politikalarının ülke içerisindeki azınlıklar tarafından tehdit olarak algılanması Moldova'daki süreçlerle benzerlik taşımaktadır. Zira Abhazlar ve Osetler milliyetçi Gamsahurdia iktidarının politikalarına karşı kendi bağımsızlıklarını ilan etmiş ve bu mücadeleyi hayatta kalma mücadelesi olarak algılamışlar. Transdinyester ayrılıkçılığında olduğu gibi Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçı yönetimleri Tiflis'e karşı mücadelede Moskova'dan destek aramışlardır. Bu dönemde Gürcistan merkezi yönelimiyle ayrılıkçı oluşumlar arasında iki savaş yaşanmıştır. Transdinyester savaşıyla aynı dönemde yaşanan bu çatışmalar sürecinde, yine Yeltsin yönetimi tarafından ilk başlarda tarafsız siyasi tutum sergilenmeye çalışılsa da, Rus askerî eliti ve muhafazakâr siyasiler ayrılıkçı oluşumları desteklemişlerdir. Rusya'nın askerî müdahalesiyle ateşkes antlaşması imzalamaya zorlanan Tiflis, Moskova'nın baskısı sonucunda BDT'ye üye olmuş, Sovyetler Birliği'nden kalan Rus askerî üslerinin ülke topraklarında bulunmasına rıza göstermiştir. Gürcistan'ın Karadeniz kıyıdaş olması ve NATO üyesi olan Türkiye ile sınır komşusu olması bu ülkeyi Avro-Atlantik ittifakla büyük güç rekabeti ve güvenlik politikaları bağlamında stratejik açıdan Moskova için önemli kılmaktaydı. 1990'lı yıllarda Şevardnadze yönetiminde Tiflis Rusya'nın otoritesini kabul etmek zorunda kalsa da, Batılı devletlerle ilişkileri geliştirerek Moskova'ya alternatif veya onu dengeleyici ittifak arayışında olmuştur. Gül Devrimi (2004) sonrası Gürcistan'da iktidara gelen Batı yönlü Saakaşvili yönetimi

döneminde Rusya'yla ilişkiler gerilmiştir. Nitekim söz konusu dönemde Saakaşvili Rus askerî üslerinin kapatılmasını başarmış ve Gürcistan'ın NATO'ya üyeliği için zemin hazırlamıştır. Tiflis, 2008 yılında toprak bütünlüğünü temin etmek amacıyla ayrılıkçı Güney Osetya bölgesine askerî müdahale gerçekleştirdiğinde, Rusya Gürcistan'a askerî müdahale ederek Saakaşvili hükûmetini ateşkes antlaşması imzalamaya zorlamıştır. Savaş bittikten sonra Moskova tarafından hem Abhazya Cumhuriyeti'nin hem de Güney Osetya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı resmen tanınmıştır.

Rusya'nın Gürcistan'a askerî müdahalesi ve toprak bütünlüğünü bozması, Moskova'nın dış politikada ayrılıkçı hareketleri araç olarak kullanmasının daha bir kanıtı niteliğindedir. Ayrıca, Rusya'nın dış politikada sergilediği saldırgan realist tutumunun belirgin örneğini oluşturmaktadır.

Ayrıca, 1990'ı yılların başlarında Moldova ve Gürcistan'ın henüz NATO'ya üyeliğinin ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin söz konusu olmadığı, Kremlin'de ise Atlantikçi ve liberal-demokratik dış politikanın etkili olduğu dönemde Moskova tarafından bu ülkelere ilişkin realist politikanın sergilenmesi RF dış politikasında daha bahsi geçen dönemden savunma-saldırı dengesinin saldırı lehine değişmesinin kanıtıdır. Bir başka ifadeyle Moskova, rakip güçlerden kendisine karşı açık bir tehdidin olmadığı dönemde bile bölgesel hegemonya arayışında olmuştur. Zira burada Mearsheimer'in “demokratik devletler bile varlıklarını korumak için güvenlik arayışındalar”, “büyük güçler şüphecidir” ve “bütün büyük güçlerin revizyonist niyeti bulunmaktadır” tezleri 1990'lar RF dış politikasının Moldova politikasında kendi kanıtını bulmaktadır. Mearsheimer, 2008 Gürcistan Krizi, 2014 Ukrayna Krizi ve 2022 Ukrayna Savaşı'na ilişkin Moskova politikasını değerlendirirken bu krizlerde Batı'yı asıl sorumlu görerek kendi teorisinin tezlerinin de belli ölçüde aksine olarak Rus dış politikasındaki savunma-saldırı dengesini savunmacı çizginin lehine açıklamıştır. Ancak zamansal açıdan analiz çerçevesini geniş tutarak Batı tehlikesinin henüz var olmadığı, ABD ile rekabetin yerini işbirliğinin aldığı Rus dış politikasının Atlantikçi dönemini de analiz çerçevesine dâhil edildiği durumda Moskova'nın dış politikasındaki savunma-saldırı dengesinde saldırının ağırlık oluşturduğu görülmüştür.

Üçüncü örnek ise, Ukrayna'da Rus nüfusun yoğun yaşadığı bölgeler: Kırım Yarımadası ve ülkenin doğusundaki Donbass bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerdir. Batı ve Rusya arasında önemli jeostratejik konuma sahip olan Ukrayna, hem Moskova hem de Avro-Atlantik güçler için önem taşıyan ülkelerdendir. Doğu Avrupa'nın yüzölçümüne ve nüfusuna göre en büyük devleti olan Ukrayna, aynı zamanda post Sovyet coğrafyasın RF'den sonra askerî, ekonomik ve teknolojik açısından ikinci büyük devletidir. Moskova, yüzyıllarca kendisinin sınır bölgesi

olarak gördüğü ve yoğun Rus nüfusun yaşadığı Ukrayna'yı kendisinden ayrı bağımsız bir devlet olarak kabul etmekte zorlanmış, Ukrayna'nın NATO ve AB ile olası entegrasyonunu kendi güvenliği ve ekonomik çıkarları için tehdit olarak algılamıştır.

Kiev'de Batı yanlısı hükûmetlerin göreve gelmesini endişeyle karşılayan Kremlin, 2004 ve 2010 seçimlerinde Rusya odaklı ancak aynı zamanda tarafsızlık politikalarıyla bilinen Yanukoviç'i desteklemiştir. Moskova etkisinde olan Yanukoviç hükûmeti Kasım 2013'te AB ile Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasından çekilince Ukrayna'da Euromaidan hareketi başlamıştır. Yanukoviç Kremlin'in yardımıyla Kiev'i terk edince, yönetime Batı yanlısı hükûmet geçmiştir. Buna karşılık Moskova tarafından Ukrayna'nın güneydoğu bölgelerindeki Rus yanlısı nüfus ayrılıkçılığa teşvik edilmiş, bu amaçla medya ve Rus ajanları aracılığıyla propaganda araçları devreye sokulmuştur. Bu süreci Rus askerî birliklerinin işaretsiz uniformalarla Kırım'da askerî operasyon gerçekleştirmesi, bölgenin Ukrayna'dan ayrılarak RF'ye birleşmesi yönünde referandum gerçekleştirilmesi takip etmiştir. Sonuç olarak, Kırım Yarımadası (*Kırım ÖC ve Sivastopol şehri*) Rusya tarafından ilhak edilmiş, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü bozulmuştur.

Moskova'nın Ukrayna'da ayrılıkçılığı araç olarak kullanma girişimi Kırım'la sınırlı kalmamış, Ukrayna'nın güneydoğusunda da uygulanmaya çalışılmıştır. Rus nüfusun yoğun yaşadığı Harkiv, Herson, Odessa, Donetsk, Luhansk gibi bölgelerde ayrılıkçı gösteriler yapılmasına rağmen, bu politika sadece Donetsk ve Luhansk (*Donbass*) bölgelerinde başarılı olmuştur. Donbass ayrılıkçılığının temel başarı nedeni, Donetsk ve Luhansk bölgelerinin RF ile doğrudan sınırının olması sebebiyle Moskova'nın ayrılıkçıları askerî açıdan desteklemesinin daha kolay olmasıydı. Sonuç olarak, Ukrayna'nın Donbass bölgesinde iki cumhuriyet ilan edilmiş, Kiev hükûmetiyle ayrılıkçılar arasında 14 Nisan 2014 tarihinden 12 Şubat 2015 tarihine kadar süren çatışma yaşanmıştır. Savaş sürecinde Ukrayna silahlı kuvvetleri ayrılıkçılar üzerinde üstünlük sağlayınca, Moskova bölgeye askerî müdahale gerçekleştirerek savaşın gidişatını ayrılıkçı güçlerin lehine değiştirmiştir. Nitekim Rus askerî birlikleri Rusya sınırının içerisinden Ukrayna kuvvetlerine ateş açmakla beraber, bölgedeki ayrılıkçıları ister askerî birlikler, ister silah teknolojileri açısından desteklemiştir. 12 Şubat 2015 tarihinde Kiev hükûmeti ve ayrılıkçılar arasında imzalanan Minsk II Antlaşması'yla Donbass ayrılıkçı silahlı hareketi dondurulmuş çatışmaya dönüşmüştür. Moskova'nın Donbass'da Kırım örneğinden farklı olarak ilhak etmek yerine bölgede ayrılıkçı cumhuriyetler oluşturarak onları desteklemesinin başlıca nedeni Ukrayna'daki ayrılıkçı sorunların varlığını sürdürerek politik çözümsüzlük ortamı oluşturmak ve bu ülkenin Avro-Atlantik güçlerle gelecekte olası iş birliği ve entegrasyon girişimlerinde ayrılıkçı sorunları baskı aracı olarak kullanabilmektir.

Moskova tarafından dış politikada ayrılıkçı hareketlerin kullanılması amacıyla “Rus Dünyası” olgusu ideolojik temel olarak kullanılmıştır. Bu kavramın anlam sınırını geniş tutarak yabancı ülkelerde yaşayan Ruslarla beraber, Rusça konuşanlar, Rus vatandaşları ve Rusya’ya sadakat duygusu besleyen herkes “Rus Dünyası”nın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Kavramın kapsamını geniş tutmak Moskova’nın dış politikada ayrılıkçı hareketleri kullanmak amacıyla bu kavramın ideolojik temel olarak uygulanması olanağını artırmıştır. Nitekim Transdinyester ayrılıkçılığında bölgede yaşayan Ruslar üzerinden politika yürütülmüşse, Abhazya ve Güney Osetya örneklerinde bölgedeki gayri Ruslara Rusya pasaportu dağıtılarak ve Moskova’nın kendi vatandaşlarını koruması gerektiği gerekçesiyle soruna askerî olarak müdahil olmuştur. Ukrayna’da ise bunların da ötesinde Rusça konuşan Ukrayna nüfusunun Kiev yönetiminin ayrımcı ve baskıcı politikalarından korunması gerektiği Kremlin tarafından gerekçe olarak gösterilmiştir. Kremlin tarafından ileri sürülen bu gerekçeler Moskova’ya bağlı medya kuruluşları tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılmış ve kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştır.

Tezde incelenen örnekler Rusya Federasyonu tarafından dış politikada ayrılıkçı hareketlerin üç düzeyde kullanıldığını ortaya koymaktadır:

- i) **Ayrılıkçılığın dondurulmuş çatışmaya dönüştürülmesi** (*Transdinyester, 2008 yılına kadarki dönemde Abhazya ve Güney Osetya, 2022 yılına kadarki dönemde Donetsk ve Luhansk*).

Bu evrede ayrılıkçı oluşumun bağımsızlığının Moskova tarafından tanınmasından ziyade, onun dondurulmuş çatışma şeklinde varlığını sürdürmesi amaçlanmaktadır. Burada temel amaç ayrılıkçı sorunun gerektiğinde merkezi yönetime baskı aracı olarak kullanabilme olanağının elde tutulmasıdır. Örneğin, hem Transdinyester Moldova Cumhuriyeti yönetimi hem de 2008 yılına kadarki süreçte Abhazya Cumhuriyeti ve Güney Osetya Cumhuriyeti yönetimleri Moskova’dan Rusya’ya birleşme veya bağımsızlığın tanınması talebinde bulunmalarına rağmen, bu isteğe olumlu yanıt verilmemiştir.

- ii) **Ayrılıkçı oluşumun bağımsızlığının resmen tanınması** (*2008 sonrası Abhazya ve Güney Osetya Cumhuriyetleri örnekleri, Şubat-Eylül 2022 döneminde Donetsk ve Luhansk*).

Bu düzey, dondurulmuş çatışmanın veya ayrılıkçı sorunun RF dış politikasının gereksinimleri doğrultusunda kullanılmasıdır. Gürcistan’ın NATO üyeliğini engellemek için 2008 yılında toprak bütünlüğünün ihlal edilmesi ve ayrılıkçı oluşumların bağımsızlığının tanınması RF dış politikasında ayrılıkçılığın söz

konusu düzeyde kullanılması için örnek oluşturmaktadır. Bu konuda da rasyonel davranış sergileyen Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'yı henüz ilhak etmemesinde amaç, Gürcistan'ın bu bölgeleri geri kazanma umudunu da canlı tutmak ve onu Rusya'ya karşı keskin tutum sergilemesini engellemektedir.

iii) **Ayrılıkçı bölgenin ilhak edilmesi** (*Kırım Yarımadası, Eylül 2022 tarihinden itibaren Donetsk ve Luhansk*).

Ukrayna'nın demokratik devrim ve Avrupa Birliği'yle entegrasyon sürecinin engellenmesi amacıyla toprak bütünlüğünün ihlal edilerek jeostratejik açıdan Rusya için önem taşıyan Kırım Yarımadası'nın ilhak edilmesi Rus dış politikasında bu düzeyde ayrılıkçılığın kullanımının tek örneğidir. Ancak Kırım'ın ilhakını Donetsk ve Luhansk'daki ayrılıkçılığın teşviki izlemiştir. Bu politika, Ukrayna'nın Kırım'dan tamamen vazgeçerek Rusya'ya birleşmesini kabul etme ve yönünü Batı'ya çevirme durumuna karşı bir önlem olarak da düşünülebilirdi. Nitekim 2022 yılına gelindiğinde NATO'yla yaklaşmayı sürdüren Ukrayna'ya saldırı öncesi Rusya tarafından her iki ayrılıkçı oluşumun bağımsızlığının tanınması bu tahmini doğrulamıştır.

Tablo 5.1: Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'nın Ayrılıkçı Sorunlar Bağlamında Karşılaştırılması

Özellik	MOLDOVA	GÜRCİSTAN	UKRAYNA
Post Sovyet Ülkesi	evet	evet	evet
BDT Üyeliği	1994	1993-2008	1991-1994 (2018)
Avrasya Birliği Üyeliği	hayır	hayır	hayır
Kolektif Güvenlik Örgütü Üyeliği	hayır	hayır	hayır
NATO'yla Bütünleşme Girişimleri	evet	evet	evet
AB ile Bütünleşme Girişimlerinin Derinliği	Avrupa Birliği Ortaklık Antlaşması (2014)	Avrupa Birliği Ortaklık Antlaşması (2014)	Avrupa Birliği Ortaklık Antlaşması (2014)
Avrupa Enerji Birliğine Üyeliği	evet	evet	evet
Ayrılıkçı Sorunun Varlığı	evet	evet	evet
Ayrılıkçıların Etnik-Kültürel Özelliği	Rusça Konuşan Azınlık	Etnik Azınlıklar (Abhazlar ve Osetler)	Etnik ve kültürel Azınlık (Ruslar ve Rusça konuşan Ukraynalılar)
Ayrılıkçılığa Rusya Federasyonu'nun Siyasi Desteği	Barış müzakereleri çerçevesinde	Barış müzakereleri çerçevesinde (1992-2008) ve ayrılıkçı devletlerin bağımsızlığının tanınmasıyla (2008)	Barış müzakereleri çerçevesinde ayrılıkçı referandumun desteklenmesi ve daha sonra ayrılıkçı bölgelerin ilhak edilmesiyle
Ayrılıkçılığa Rusya Federasyonu'nun Askerî Desteği	Silah ve Gönüllüler şeklinde destekleme, Rus askerî birliklerinin doğrudan müdahalesi	Silah, gönüllüler ve eğitmenlerle destekleme (1991-1993) Gürcistan'a karşı tam kapsamlı savaş (2008)	Silah, gönüllüler ve gayrı-resmi olarak askerî birliklerle desteklenme (2014) Ukrayna'ya karşı tam kapsamlı savaş (2022)
SSCB'nin Çöküşü Sonrası Rus Askerî Üssünün Varlığı	Ayrılıkçı TMC Bölgesindeki Barış Güçleri	Ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya Cumhuriyetlerinde Ayrıca, 2001 yılına kadar Vaziani ve Gudauta bölgelerinde, 2007 yılına kadar Akhalkalaki ve Batum bölgelerinde	2014 yılında RF tarafından ilhak edilene kadar Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde

Tablo 5.2: Tezde İncelenen Ayrılıkçı Sorunların Belirgin Özelliklerinin Karşılaştırılması

Özellik	TRANSDİNYESTER	GÜNEY OSETYA	ABHAZYA	DHC ve LHC	KIRIM
Ayrılıkçılığı Motive Eden Etkenler	Kültürel, Ekonomik ve Güvenlik	Kültürel, Ekonomik ve Güvenlik	Kültürel, Ekonomik ve Güvenlik	Kültürel, Ekonomik ve Güvenlik	Kültürel, Ekonomik ve Güvenlik
Ulusal Devletin Milliyetiliğinin Kendi Varlığına Tehdit Olarak Algılanması	evet	evet	evet	evet	evet
Ulusal Devletin Dil Politikalarının Tehdit Olarak Algılanması	evet	evet	evet	evet	evet
Ayrılıkçı Güçlerin Talepleri	İlk evrede: doğrudan SSCB'ye bağlanmak; Orta evrede: RF'ye bağlanmak; Son evrede: bağımsızlık.	İlk evrede: doğrudan SSCB'ye bağlanmak; Orta evrede: RF'ye bağlanmak; Son evrede: bağımsızlık.	İlk evrede: doğrudan SSCB'ye bağlanmak; Orta evrede: RF'ye bağlanmak; Son evrede: bağımsızlık.	İlk evrede: RF'ye bağlanmak; Son evrede: RF'ye bağlanmak.	İlk evrede: bağımsızlık. Son evrede: RF'ye bağlanmak.
Ayrılıkçı sorunun sıcak çatışmaya dönüşmesi	evet	evet	evet	evet	hayır
Ayrılıkçı sorunun ulaştığı güncel sonuç	Dondurulmuş çatışma	Ayrılıkçı Cumhuriyetin bağımsızlığının kısmen tanınması	Ayrılıkçı Cumhuriyetin bağımsızlığının kısmen tanınması	Ayrılıkçı bölgelerin RF tarafından ilhakı	Ayrılıkçı bölgenin RF tarafından ilhakı

Sonuç olarak, çalışmanın incelenmesi sürecinde elde edilerek analiz edilen bulgulara dayanarak ileri sürülen tezin kanıtlandığı görüşmüştür. Nitekim çalışmada incelenen Rusya Federasyonu'nun Avro-Atlantik ittifakla rekabet bağlamında Moldova, Gürcistan, Ukrayna gibi "yakın çevre" ülkeleri ve bu ülkelerdeki ayrılıkçı hareketlere yönelik politikası neorealizm ve saldırgan realizm teori geleneğiyle açıklanabilmektedir. Ayrıca, tezde Rus dış politikasında realist çizgiden Atlantikçi dış politika döneminde de tamamen vaz geçilmediği, Rusya'nın 2000'li yıllarda uluslararası alanda güçlenmesiyle ise daha da pekişerek tamamen saldırgan realist dış politikaya dönüştüğü görülmüştür.

Rusya'nın saldırgan realist tutum sergilemesinde temel neden onun NATO ve AB gibi Batılı kuruluşlara karşı güvenlik kaygılarının yanı sıra büyük güç politikası rekabetidir. Bir başka ifadeyle, Moskova'nın realist dış politika uygulamasında iç dinamiklerden de öte, bölgesel hegemonya arayışı, dış tehditler ve uluslararası sistemin yapısı da belirleyici faktördür.

Neorealist teori geleneğinde de ileri sürüldüğü gibi uluslararası sistemde savaşları önleyecek mekanizmanın olmaması gerçeği devletleri güvenlik mücadelesine itmektedir. Devletler arasındaki korku onlardan birinin diğerine karşı önleyici savaşa başlamasına neden olacak düzeye kadar artmaktadır. Putin tarafından da bizzat ifade edilen “*Eğer kavga kaçınılmazsa, darbeyi birinci vurmak gerekir*” prensibi saldırgan realist tutum benimseyen Rusya için geçerlidir. Ancak tezde aktarılan bulgulardan da belli olduğu gibi Moskova her ne kadar saldırgan politikasını rakip aktörlerden algıladığı güvenlik tehditleriyle ilişkilendirmeye çalışsa da, Rusya’nın emperyalist geçmişinden kaynaklanan yayılmacı ve revizyonist politikaları ve bölgesel hegemonya kurma çabalarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çalışmada ortaya konulan bulgulardan da anlaşıldığı gibi, Avro-Atlantik ittifak karşısındaki güvenlik algıları Rusya’nın “yakın çevre” ülkelerinde ayrılıkçı hareketleri kullanarak onları kendi etkisinde tutmasının tek nedeni değildir. Bunun yanı sıra kendi emperyalist geleneklerinin de etkisiyle eski sovyet ülkelerini kendi liderliğinde olan kuruluşların bünyesinde birleştirmeye ve hegemonya rekabetinde ABD önderliğindeki Avro-Atlantik ittifakla rekabete girebilecek güce ulaşmağı hedeflemektedir.

Salırgan realizm teorisinin kurucusu Mearsheimer’e göre, devletlerin temel amacını hayatta kalmak oluşturmaktadır. Rus politik düşüncesinde yine Putin tarafından da ifade edilen “*Rusya ya egemen bir ülke olacak, ya da hiç olmayacak*”¹⁰⁴⁹ düşüncesi var olmaktadır. Ancak bu düşüncedeki “*egemen bir ülke*” ibaresinde aslında Rusya’nın büyük güç olmasına kastedilmektedir. Bu bağlamda Rusya’nın büyük güç olma çabaları hayatta kalmak çabalarıyla bağlantılıdır.

Mearsheimer’in de iddia ettiğı gibi büyük güçler birbirlerinden korkmaktalar ve her zaman güç için birbirleriyle rekabet içinde olacaklar. Büyük güçler rakipleri üzerinde kendi güçlerini maksimum düzeyde arttırmaya çalışmaktalar. Nitekim Soğuk Savaşın bitmesine, ABD ile ilişkilerde rekabetten işbirliğine geçilmesi, NATO’nun doğuya doğru genişlemesinin henüz söz konusu olmadığı dönemde bile Rus devlet bilinci Batı merkezli kuruluşları rakip olarak görmekten vazgeçemeyerek şüpheli davranmış ve Moldova ile Gürcistan gibi “yakın çevre” ülkelere karşı Batı’yla hegemonya rekabeti bağlamında realist tutum benimsemiştir. Bu süreci takiben ABD önderliğindeki NATO doğuya doğru genişlemeyi ve Rusya’ya çevrelemeyi durdurmaması ise Moskova tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Tüm büyük güçler gibi rakibinin güç artışını kendi güç kaybı olarak değerlendiren Rusya, “yakın

¹⁰⁴⁹ “Putin: Rusya ya egemen bir ülke olacak ya da hiç var olmayacak”, <https://tr.sputniknews.com/20180606/putin-rusya-egemen-ulke-var-olmayacak-1033747679.html>, (erişim tarihi: 09.06.2022).

çevre” ülkelerinin Avro-Atlantik ittifakla entegrasyonunu kendi güç kaybı olarak algılamaktadır.

Mearsheimer büyük güçleri rasyonel aktörler olarak nitelendirmiştir. Bu açıdan Rusya da büyük güç olma yolunda kendisini çevreleyen gerçeklik hakkında bir strateji benimseyerek politika sergilemekte ve bu gerçeklikte hayatta kalmanın yollarını düşünmektedir. Bu doğrultuda Moskova kendi güvenliği açısından hayati önem yüklediği “yakın çevre” ülkeleri üzerindeki etkisini kaybetmemek için ayrılıkçı hareketleri kullanmaktadır.

Çalışmada Rusya Federasyonu’nun “yakın çevresi”ni kendi etki alanında tutabilmek için ayrılıkçı hareketleri kullandığı tezi Moldova’daki Transdinyester ayrılıkçı sorunu, Gürcistan’daki Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçı sorunları, Ukrayna’da ise Kırım ve Donbass ayrılıkçı sorunları örneklerinin incelenmesiyle ispatlanmıştır. Rusya’nın Ukrayna’nın Batı’yla bütünleşme girişimlerine karşı askerî müdahalesi Moskova’nın bu coğrafyaya verdiği önemin göstergesidir. İster Kafkasya ister Ukrayna, Moskova için bu bölgelerin Batı’yla bütünleşmesine karşı askerî müdahalenin bile göze alabileceği düzeyde önem taşımaktadır. Aynı durum Moldova için de geçerlidir. Nitekim Moldova’nın Transdinyester meselesini göz ardı ederek Romanya veya Batı merkezli kuruluşlarla bütünleşme girişimleri sergileyeceği durumda Rusya’nın önce ayrılıkçı TMC’nin bağımsızlığını tanıyacağı, sonrasında ise gerekirse buraya da askerî müdahale yapabileceği ihtimali bulunmaktadır.

Ayrıca, çalışmada Şubat 2022 tarihine kadar RF’nin dış politikada araç olarak ayrılıkçı hareketleri kullanma politikasının başarılı olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim bu politika sayesinde hem Moldova’nın hem de Gürcistan ve Ukrayna’nın Batı merkezli kuruluşlarla entegrasyonu süreci yavaşlamıştır. Ancak konuya Rusya’nın Ukrayna’ya Şubat 2022 tarihinde saldırması sonucunda ortaya çıkan güncel askeri ve politik gerçeklikler açısından baktığımızda Moskova’nın dış politikada ayrılıkçı hareketleri araç kullanma politikasının gelecek başarısının tartışılabilmesinin belirtilmesi gerekmektedir. Nitekim Rusya’nın saldırısı sonucunda işgale maruz kalmış Ukrayna bölgelerinin Rus nüfusun önemli sayıda olduğu bölgelerde bile (örneğin, Harkiv, Herson, Odessa ve d.) Rus işgaline karşı direnç göstermesi Kremlin’in ayrılıkçı politikasının başarısını sorgulanabilir kılmaktadır. Ayrıca, Eylül-Kasım 2022 tarihlerindeki askeri operasyonlarla Ukrayna’nın askeri başarısı, Moskova’nın referandumla ilhak ettiği Herson bölgesinin önemli kısmının Rus işgalinden kurtarılması gibi askeri ve politik realite Rusya’nın Ukrayna politikasının yanı sıra, uluslararası politikadaki imajı ve “yakın çevre” politikasının gelecek başarısına ilişkin soru işaretleri bırakmaktadır.

KAYNAKÇA

Makaleler

- Abdullahzade, C. (2014a). "Self-Determinasyon ve Ayrılma Açısından Kırım Sorunu". *TAAD*, 5 (19): 159-205.
- Ahrend, R. (2006). "Towards a Post-Putin Russia: Economic Prospects", *Towards a Post-Putin Russia*. H. Blakkisrud (ed.), Norwegian Institute of International Affairs, Oslo.
- Akgönül, S. (2015). "Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye’de Azınlık Meselesi". *Alternatif Politika*, 7 (2): 210-229.
- Alizade, F. (2020). "Polonya Siyasetinde Avrupacılık ve Ukrayna Politikaları". *DSJOURNAL*, C. 1, S. 2: 55-74.
- Altınay, R. (2004). "Müslüman Azınlıklar Tarihine Giriş". *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7 (19): 335-350.
- Anlar, A. (2014). "Rusya ve Batı Arasında Ukrayna Krizi", H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Beta, İstanbul, ss. 191-220.
- Antunes, S. ve Camisao, I. (2017). "Realism", *International Relations Theory*. S. Mcglinchey, R. Walters ve Ch. Scheinplug (ed.), E-IR Publishing, Bristol.
- Auch, E. M. (2005). "The Abkhazia Conflict in Historical Perspective", IFSH (ed.), *OSCE Yearbook 2004*: 221-235.
- Aydın, R. (2017). "Self-Determinasyon ve Ayrılma Hakkı Çerçevesinde Katalonya’nın Bağımsızlık Sorunsalının Değerlendirilmesi". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (11): 524-555.
- Bassin, M. (2008). "Eurasianism "Classical" and "Neo":The Lines of Continuity". *Slavic Eurasian Studies*, No. 17: 279-294.
- Batt, J., Ishaq, M. ve Hare, P. (1999). "The Politcal Economy of State-Building in Moldova", *Reconstituting The Market: the political economy of microeconomic transformation*, P. Hare, J. Batt ve S. Estrin (Ed.), Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 348-376.
- Baykal, Z. (2014). "Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği". *Seta Perspektif*, 57: 1-7.
- Beacháin, D. (2016). "Elections and Nation-Building in Abkhazia". R. Isaacs ve A. Polese (Ed.), *Nation-Building and Identity in the Post-Soviet Space: New tools and approaches*. Routledge, London, 208-227.

- Birch, J. (1995). "Ossetia: A Caucasian Bosnia in Microcom". *Central Asian Survey*, 14 (1): 43-74.
- Boyle, K. ve Englebert, P. (2006). "The Primacy of Politics in Secessionist Dynamics". *Annual meeting of the International Studies Association*, San Diego.
- Brilmayer, L. (1991). "Secession and Self-Determination: A Territorial Interpretation". *Yale Law School Faculty Scholarship Series*, Vol. 16 (177): 177-202.
- Brzezinski, Z. (1994). "The Premature Partnership". *Foreign Affairs*, 73 (2): 67-82.
- Büyükakıncı, E. (2004). "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. E. Büyükakıncı (drl.), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Chamberlain-Creagă, R. (2009). "The "Transnistrian People": Citizenship and Imaginings of "the State" in an Unrecognized Country". *Ab Imperio*, No. 4: 371-399.
- Chapman, T. ve Roeder, P. G. (2007). "Partition as a Solution to Wars of Nationalism: The Importance of Institutions". *American Political Science Review*, 101 (4): 677-691.
- Ciachir, N. (2011). "The Adrianople Treaty (1829) and its European Implications". F. C. Schneid (Ed.), *European Politics 1815–1848*, Routledge, London, 95-113.
- Cienciala, A. M. (2003). "The Nazi-Soviet Pact of August 23, 1939: When Did Stalin Decide to Align with Hitler, and Was Poland the Culprit?". M. B. B. Biskupski (Ed.), *Ideology, Politics and Diplomacy in East Central Europe*. University of Rochester Press, New York, 147-226.
- Cox, M. (2007). "Hans J. Morgenthau, Realism, and the Rise and Fall of the Cold War". W.C. Williams (Ed.), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations*. Oxford University Press, New York, 166-194.
- Çelik, M. (2015). "Kendi Geleceğini Belirleme İlkesi ve Bağımsızlık Hakkı". *Ankara Barosu Dergisi*, 2: 197-212.
- Çıvgın, İ. (2012). "Azınlık Sorunu". N. Özgen (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. Eğiten Kitap, Ankara, 293-321.
- Dalar, M. (2015). "Kendi Kaderini Tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi". *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20 (32): 13-52.
- Dallin, A. (1992). "New Thinking in Soviet Foreign Policy", A. Brown (Ed.). *New Thinking in Soviet Politics*. Palgrave Macmillan, New York, 71-85.
- Dayıoğlu, A. (2017). "Uluslararası Hukukta Ayrılma Hakkı Anlamında Self-Determinasyon İlkesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği". *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10 (1): 2-25.

- Derman, G. S. (2016). “Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları”. *Akademik Bakış*, 10 (19): 283-295.
- Donnelly, J. (2005). “Realism”, S. Burchill ve d. (Ed.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 29-54.
- Donnelly, J. (2010). “The Ethics of Realism”. C. Reus-Smit and D. Snidal (Ed.), *International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 150-162.
- Elman, C. (2007). “Realism”. M. Griffiths (Ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century*. Routledge, London and New York, 11-20.
- Elman, C. (2008). “Realism”. P. D. Williams (Ed.), *Security Studies: An Introduction*. Routledge, New York, 15-28.
- English, R. (2017). “Ned Lebow on the Cold War’s End, and Aftermath”. R.N. Lebow (Ed.), *Richard Ned Lebow: A Pioneer in International Relations Theory, History, Political Philosophy and Psychology*. Springer, Vol. 2, London, 75-83.
- Ersoy, E. (2015). “Realizm”. R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 159-187.
- Felgenhauer, P. (2009). “After August 7: The Escalation of the Russia-Georgia War”. S. E. Cornell and Starr S. F. (Ed.), *The Guns of August 2008: Russia’s war in Georgia*. M. E. Sharpe, London, 162-180.
- Firoozabadi, J. D. ve Ashkezari, M. Z. (2016). “Neo-classical Realism in International Relations”. *Asian Social Science*, Vol. 12, No. 6: 95-99.
- Fischer, S. (2019). “The Donbas Conflict”. *German Institute for International and Security Affairs*. SWP Research Paper 5, Berlin.
- Frostad, M. (2014). “Some thoughts on the Russian use of armed force in Ukraine”. *Arctic Review on Law and Politics*, Vol. 5 (1): 146-149.
- Gazigil, O. (2005). “Rusya’da Avrasyacılık Düflüncesi ve Yeni Alternatif Arayışlar”. *Avrasya Etüdleri*, S. 27-28: 133-151.
- Gordadze, T. (2009). “Georgian-Russian Relations in the 1990s”. S. E. Cornell ve Starr S. F. (Ed.), *The Guns of August 2008: Russia’s war in Georgia*. M.E. Sharpe, London, 28-48.
- Götz, E. (2016). “Putin, the State, and War: The Causes of Russia’s Near Abroad Assertion Revisited”, *International Studies Review*, 19(2), 228–253.
- Graham, M. W. (1944). “The Legal Status of the Bukovina and Bessarabia”. *The American Journal of International Law*, Vol. 38, No. 4: 667-673.

- Gulyás, L. ve Csüllög, G. (2016). “The History of Formation of the Romanian State - From the Middle Ages to the Proclamation of the Romanian Kingdom”. *Prague Papers of on the History of International Relations*, No. 2: 129-138.
- Gülseven, A. Y. (2019). “Geçmişten Günümüze Russkiy Mir (Rus Dünyası): Bir Kimlik Projesinden Uluslararası Politikaya”. *Avrasya Etüdleri*, No. 56: 33-52.
- Hale, H. E. (2000). “The Parade of Sovereignties: Testing Theories of Secession in the Soviet Setting”. *British Journal of Political Science*, 30: 31-56.
- Halperin, Ch. J. (1982). “George Vernadsky, Eurasianism, the Mongols, and Russia”. *Slavic Review*, Vol. 41, No. 3: 477-493.
- Hamzaoglu, H. (2020). “Rus Siyasal Hayatına Yön Veren Düşünce Akımlarının Tarihsel Kökenleri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (2):1610-1636.
- Hasanoğlu, İ. (2014). “Ahıska Türklerinin Fergana Faciası”. *Bizim Ahıska*, No. 34: 11-16.
- Haukkala, H. (2010). “Explaining Russian Reactions”. *The European neighbourhood policy in perspective: context, implementation and impact*. R. G. Whitman ve Wolff (ed.), Palgrave Macmillan, New York, 161-180.
- Headley, J. (2003). “Sarajevo, February 1994: the first Russia-NATO crisis of the post-Cold War era”. *Review of International Studies*. 29 (02): 209-227.
- Hedenskog, J. (2008). *Crimea after the Georgian Crisis*, FOI, Stockholm.
- Herd, G.P. ve Akerman, E. (2002). “Russian Strategic Realignment and the Post-Post Cold War Era?”. *Security Dialogue*. V. 33, No. 3: 357-372.
- Horowitz, D. L. (1981). “Patterns of Ethnic Separatism”. *Comparative Studies in Society and History*. 23 (2): 165-195.
- Illarionov, A. (2009). “The Russian Leadership’s Preparation For War, 1999–2008”, S. E. Cornell ve Starr S. F. (Ed.), *The Guns of August 2008: Russia’s war in Georgia*. M. E. Sharpe, London, 49-83.
- İnalcık, H. (1944). “Yeni Vesikalara göre Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”. *Belleten*, C. 8, S. 30, Türk Tarih Kurumu, 185-229.
- İren, A. A. ve Gürkaynak, M. (2016). “Mutlak Güç ya ya Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği ve Uluslararası Toplumun Koruma Sorumluluğu”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24: 134-158.
- Jacobs, A. (2014). “Realism”. S. Schieder ve M. Spindler (Ed.), *Theories of International Relations*. Routledge, London and New York, 22-36.
- Jahn, H. F. (2006). “‘Us’: Russians on Russianness”. S. Franklin and E. Widdis (Ed.), *National Identity in Russian Culture*. Cambridge University Press, New York, 53-73.

- Janelidze, O. (2021). "Abkhaz Issue in the Constituent Assembly of Georgia". *Global Journal of Human Social Science (F)*, Volume 21, Issue 4, Version 1.0: 1-7.
- Kampelman, M. M. (1993). "Secession and the Right of Self-Determination: An Urgent Need to Harmonize Principle with Pragmatism". *The Washington Quarterly*, 16 (3): 5–12.
- Kandelaki, G. (2006). "Georgia's Rose Revolution: A Participant's Perspective". *United States Institute of Peace*, Special Report: 167: 1-12.
- Karabulut, B. (2014). "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi". *Gazi Akademik Bakış*, 8(15): 57-72.
- Karagiannis, E. (2013). "The 2008 Russian-Georgian war via the lens of Offensive Realism", *European Security* 22.1, 74-93.
- Katchanovski, İ. (2016). "The Separatist War in Donbas: A Violent Break-Up of Ukraine?". *European Politics and Society*, 17(4):473-489.
- Kaufman, R. G. (1992). "To Balance or To Bandwagon? Alignment Decisions in 1930s Europe". *Security Studies*, Vol. 1, No. 3: 417-447.
- Kavadze, A. ve Kavadze, T. (2014). "NATO Expansion to the East: Georgia's Way to NATO Membership, Perspectives and Challenges", *Journal of Social Sciences*, 3 (2): 21-27.
- Kaya, S. ve İşyar, Ö. G. (2009). "Rus Yayılmacılığı ve Slavcı Düşüncenin Tarihsel Gelişimi". *OAKA*, C. 4, S. 8: 25-49.
- Keohane, R. O. (1988). "Review: Alliances, Threats, and the Uses of Neorealism". *International Security*, Vol. 13, No. 1: 169-176.
- Kılınç, D. (2008). "Self-determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2): 949-982.
- King, Ch. (1994). "Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanianism". *Slavic Review*, Vol. 53, No. 2: 345-368.
- Kipp, J. W. (2011). "Russian Military Doctrine: Past, Present and Future". S. J. Blank (ed.), *Russian Military Politics and Russia's 2010 Defense Doctrine*. Strategic Studies Institute, Carlisle.
- Kleinschmidt, J. (2018.) "Ofensive realism, differentiation theory, and the war in Ukraine", *International Politics*, <https://doi.org/10.1057/s41311-018-0150-4>.
- Kozdra, M. (2018). "The Boundaries of Russian Identity: Analysis of the Russkiy Mir Concept in Contemporary Russian Online Media". *Lingua Cultura*, 12 (1): 61-66.
- Köksoy, F. (2018). "Avrupa Birliği'nin Azınlık Politikaları Çerçevesinde Fransa'da Romanlar: Nicholas Sarkozy Dönemi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34: 37-112.

- Kurubaş E. (2002). “İrak’ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı”. *Avrasya Dosyası*, 8 (4): 124-159.
- Kurubaş, E. (2008). “Etnik Grup-Devlet İlişkilerinin Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye’deki Kürt Sorunu Örneği”. *Liberal Düşünce Dergisi*, 50: 19-53.
- Kuzio, T. (2010). “Nationalism, identity and civil society in Ukraine: Understanding the Orange Revolution”. *Communist and Post-Communist Studies*, 43: 285–296.
- Kütükçü, A. M. (2004). “Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12: 259-276.
- Laruelle, M. (2004). “The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism”. *Nationalities Papers*, Vol. 32, No. 1: 115-136.
- Layne, C. (2009). “The Poster Child for Offensive Realism: America as a Global Hegemon”. *Security Studies*, V. 12, N. 2:120-164.
- Lebow, R. N. (2013). “Classical Realism”. T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford University Press, Oxford, 59-76.
- Lebow, R. N. (2016). “IR Theory as Identity Discourses”. K. Booth ve T. Erskine (Ed.), *International Relations Theory Today*. Polity Press, Chicester, 53-68.
- Likhachev, V. (2016). “The Far Right in the Conflict between Russia and Ukraine”. *Russie. Nei. Visions*. No. 95, Ifri.
- Linch, A. (2009). “Polish Revolution of 1830”. I. Ness (ed.), *The International Encyclopedia of Revolution and Protest: 1500 to the Present*. V. 1, Wiley-Blackwell, Malden, 2715-2717.
- Linklater, A. (1995). “Neo-Realism in Theory and Practice”. K. Booth ve S. Smith (Ed.), *International Relations Theory Today*. The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 241-262.
- Little, R. (2007). “The Balance of Power in Politics Among Nations”. M.C. Williams (Ed.), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations*. Oxford University Press, Oxford, 2007, 137-165.
- Lynch, A. (2002). “The Evolution of Russian Foreign Policy in the 1990s”. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18 (1):161-182.
- Mackinder, H. J. (1904). “The Geographical Pivot of History”. *The Geographical Journal*, V. 23, No. 4: 421-437.
- Makarychev, A. (2010). “The Medvedev Presidency: Russia’s Changing Profile”. *International Yearbook*, CIDOB: 165-171.

- Malamud, A. ve Neto, O. A. (2015). "What Determines Foreign Policy in Latin America? Systemic versus Domestic Factors in Argentina, Brazil, and Mexico, 1946–2008". *Latin American Politics and Society*, Vol. 57, No. 04, 2015: 1-27.
- Marxsen, Ch. (2014). "The Crimea Crisis: An International Law Perspective". *ZaöRV*, No. 74: 367-391.
- Mark, P. S. (2014). "Panama: Background and U.S. Relations", report, *Congressional Research Service*.
- Maslin, M. A. (2019). "The origins of Erasianism. A dedication to the 100th anniversary of the publication of Nikolai Trubetzkoy "Europe and Mankind"". *The Philosophy Journal*, Vol. 12, No. 4: 171-178.
- Mearsheimer, J. J. (2013). "Structural Realism". Dunne T., Kurki M. and Smith S. (Ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 77-93.
- Mearsheimer, J. J. (2014). "America Unhinged". *The National Interest*, No. 129: 9-30.
- Mearsheimer, J. J. (2014). "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin". *Foreign Affairs*, September/October: 1-12.
- Menkiszak, M. (2014). "The Russian-Ukrainian War and European Security". *Note de la FRS*, No. 19: 2-12.
- Michel, L. G. (2011). "Finland, Sweden, and NATO: From "Virtual" to Formal Allies?". *Strategic Forum*, No. 265: 1-20.
- Mizrokhi, E. (2009). "Russian 'Separatism' in Crimea and NATO: Ukraine's Big Hope, Russia's Grand Gamble". *Canada Research Chair Identity Conflicts and Terrorism*. Laval Universiy, Quebec.
- Neukirch, C. (2001). "Transdnistria and Moldova: Cold Peace at the Dniestr". *Helsinki Monitor*, 12 (2): 122-135.
- Neukirch, C. (2002). "Russia and the OSCE: The Influence of Interested Third and Disinterested Fourth Parties on the Conflicts in Estonia and Moldova". P. Kolstø (Ed.), *National Integration and Violent Conflict in Post-Soviet Societies: The Cases of Estonia and Moldova*. Rowman & Littlefield Publishers, Oxford, 233-248.
- Nichol, J. P. (1998). "The Emergency of Russian Foreign Policy". G. E. Curtis (Ed.), *Russia: A Country Study*. Federal Research Division, Washington, 433-486.
- Nilsson N. (2009). "Georgia's Rose Revolution: The Break with the Past", S. E. Cornell and Starr S. F. (Eds.), *The Guns of August 2008: Russia's war in Georgia*, M.E. Sharpe, London, 85-110.

- O'Loughlin, J., Toal, G. ve Kolosov, V. (2017). "The Rise and Fall of 'Novorossiya': Examining Support for a Separatist Geopolitical Imaginary in Southeastern Ukraine". *PostSoviet Affairs*, No. 33: 124-144.
- O'Loughlin, J. Toal, G., ve Kolosov, V. (2016). "Who identifies with the "Russian World"? Geopolitical attitudes in southeastern Ukraine, Crimea, Abkhazia, South Ossetia, and Transnistria". *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 57, No. 6: 745-778.
- Oeter, S. (2015). "The Kosovo Case – An Unfortunate Precedent". *ZaöRV*, 75: 51-74.
- Okutan, Ç. (2004). "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59 (2): 59-75.
- Payne, K. B ve Foster, J. S. (2017). "Russian strategy Expansion, crisis and conflict", *Comparative Strategy*, 36:1: 1-89.
- Petričušić, A. (2005). "The Rights of Minorities in International Law: Tracing Developments in Normative Arrangements of International Organizations". *Croatian International Relations Review*, 11 (38/39).
- Pieper, M. (2020). "Russkiy Mir: The Geopolitics of Russian Compatriots Abroad". *Geopolitics*, 25(3): 756-779.
- Priess, D. (1996). "Balance-of-Threat Theory and the Genesis of the Gulf Cooperation Council: An Interpretative Case Study". *Security Studies*, Vol. 5, No. 4: 143-171.
- Primakov, Y. M. (2006). "The Role of the Individual in History". Interview with Yevgeny Primakov by Vladislav Inozemtsev and N.N. Sibiriakov, *Russian Politics & Law*, 44 (1): 64-80.
- Purtaş, F. (2006). "Rusya'nın Orta Asya'ya Yeniden Dönüşü". İ. Çomak (ed.), *Rusya Stratejik Araştırmaları-1*. Tasam Yayınları, İstanbul, 163-186.
- Pylypchuk, Y. V. (2019). "The Alliance of the Crimean Khanate With Rzeczpospolita, 1654-1657: Military Aspects". *Tatarica*, 12: 70-100.
- Pyykönen, J. (2016). "Nordic Partners of NATO: How similar are Finland and Sweden within NATO cooperation?". *The Finnish Institute of International Affairs*, Fiia Report, No. 48.
- Rasler, K. ve Thompson, W. R. (2001). "Malign Autocracies and Major Power Warfare: Evil, tragedy, and international relations theory". *Security Studies*, Vol. 10, No. 3: 46-79.
- Razumkov Centre. (2019). The War in Donbas: Realities and Prospects of Settlement. *National Security and Defence*, No. 1-2 (177-178).
- Robarts, A. (2009). "Treaty of Bucharest (1812)". G. Ágoston and B. Masters (Eds.), *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Fast on File, New York.

- Rogstad, A. (2018). "The next Crimea? getting Russia's Transnistria policy right". *Problems of Post-Communism*, 65(1): 49-65.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics*, Vol. 51, No. 1: 144-177.
- Roshchin, M. (2011). "Evgenii M. Primakov: Arabist and KGB middleman director and statesman". M. Kemper ve S. Conermann (ed.), *The Heritage of Soviet Oriental Studies*. Routledge, London, 103-111.
- Rowley, D. G. (1997). "Aleksandr Solzhenitsyn and Russian Nationalism". *Journal of Contemporary History*, V. 32, No. 3: 321-337.
- Rudincova, K. (2017). "Viability of a Secessionist State in Africa: Case Study of South Sudan". *Acta Politologica*, 9 (3): 66-82.
- Rynning, S. ve Ringsmose, J. (2008). "Why Are Revisionist States Revisionist? Reviving Classical Realism as an Approach to Understanding International Change". *International Politics*, No. 45: 19-39.
- Schweller, R. L. (1997). "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition". *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4: 927-930.
- Selivanova, I. F. (1996). "Trans-Dniestria". J. R. Azrael ve E. A. Payin (Ed.), *U.S. and Russian Policymaking With Respect to the Use of Force*. RAND, Santa-Monica, 57-74.
- Senn, A. E. (1990). "Perestroika in Lithuanian Historiography: The Molotov-Ribbentrop Pact". *Russian Review*, Vol. 49, No. 1: 43-56.
- Sergunin, A. ve Karabeshkin, L. (2015). "Understanding Russia's Soft Power Strategy". *Politics*, Vol. 35 (3-4): 347-363.
- Shulman, S. (2005). "National Identity and Public Support for Political and Economic Reform in Ukraine". *Slavic Review*, 64 (01): 59-87.
- Smith, N. R. (2018). "Can Neoclassical Realism Become a Genuine Theory of International Relations?". *The Journal of Politics*, Vol. 80, No.2: 742-749.
- Snyder, G. H. (2002). "Mearsheimer's World— Offensive Realism and the Struggle for Security", *International Security*, Vol. 27, No. 1: 149-173.
- Sönmez, S. (2010). "Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi". *Akademik Bakış*, C. 3, S. 6: 73-96.
- Sterling-Folker, J. (2013). "Neoliberalism". T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford University Press, Oxford, 114-131.

- Suganami, H. (2011). "Understanding Man, the State and War", K. Booth (Ed.), *Realism and World Politics*. Routledge, New York, 195-212.
- Sushko, O. ve Lisnychuk, O. (2005). "The Election Campaign and Ukraine's Political Evolution". H. Kurth ve I. Kempe (Eds.), *Presidential Election and Orange Revolution Implications for Ukraine's Transition*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Kyiv, 86-108.
- Taşdemir, F. (2016). "Uluslararası Hukukta Toprak Bütünlüğü İlkesi, Tanıma Doktrini ve Bir Norm Olarak Ayrılma Hakkı". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3): 644-668.
- Tellal, E. (2010). "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (3): 189-236.
- Throntveit, T. (2011). "The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination". *Diplomatic History*, 35 (3): 445-481.
- Toft, P. (2005). "John J. Mearsheimer: an offensive realist between geopolitics and power". *Journal of International Relations and Development*, No. 8: 381-408.
- Tompson, W. (2002). "Was Gaidar Really Necessary?: Russian "Shock Therapy" Reconsidered". *Problems of Post-Communism*, 49(4): 12-21.
- Treisman, D. S. (1997) "Russia's "Ethnic Revival": The Separatist Activism of Regional Leaders in a Postcommunist Order". *World Politics*, 49 (2): 212-249.
- Tsygankov, A. P. (2003). "Mastering space in Eurasia: Russia's geopolitical thinking after the Soviet break-up". *Communist and Post-Communist Studies*, No. 36: 101-127.
- Tsygankov, A. P. ve Tarver-Wahlquist, M. (2009). "Duelling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide", *Foreign Policy Analysis*, No. 5: 307-326.
- Tuğtan, M. A. (2016). "Güç, Anarşi ve Realizm". E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 111-131.
- Tunç, H. (2004). "Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-2: 181-238.
- Tüysüzoğlu, G. (2017). "Rusya Dış Politikası'nın Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri", *Güvenlik Stratejileri*, 13 (26), 185-219.
- Uz, A. (2007). "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı". *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 3 (9): 60-81.
- Ülger, K. İ. (2016). "Kosova'nın Bağımsızlığının Self-determinasyon Çerçevesinde Analizi". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31: 39-64.

- Üstündağ, M. G. (2020). "A Critical Analysis of Mearsheimer's "Offensive Realism": The Rights And Wrongs", *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*, 6 (35), 1005-1013.
- Vahl, M. ve Emerson, M. (2004). "Moldova and the Transnistrian Conflict". *JEMIE - Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, No. 1: 1-29.
- Walt, S. M. (1985). "Alliance Formation and the Balance of World Power". *International Security*, Vol. 9, No. 4: 3-43.
- Waltz, K. N. (2000). "Structural Realism after the Cold War". *International Security*, Vol. 25, No. 1: 5-41.
- Wheeler, N. J. (2011). "Beyond Waltz's Nuclear World: More trust may be better". K. Booth (Ed.), *Realism and World Politics*. Routledge, New York, 249-268.
- Yastrebtseva, A. (2012). "L'eupéanisme russe sous le prisme de l'instruction publique dans la Russie des XVIIIe et XIXe siècles". *Savoirs En Prisme*, No. 2: 51-77.
- Yıldırım, Y. (2020). *Putin Dönemi Rus Dış ve Güvenlik Politikasında Bir Müdahalecilik Örneği Olarak Kırım'ın İlhakı*. Nobel, Ankara.
- Yost, D. (2005). "The Budapest memorandum and Russia's Intervention in Ukraine". *International Affairs*, Vol. 91, No. 3: 505-538.
- Zürcher, Ch., Baev, P. ve Koehler, J. (2005). "Civil Wars in the Caucasus". P. Collier and N. Sambanis (Ed.), *Understanding Civil War: Evidence and Analysis*. World Bank, Washington, 259-298.
- Айбабин, А. И., (2019). "На границе Византийской Империи и Хазарского Каганата. Конец VII - IX в.", [Aybabin, A. İ., Bizans İmparatorluğu sınırı ve Hazar Kağanlığı. 7. yüzyılın sonundan 9. yüzyıla kadar], A. B. Юрасов (ред.), *История Крыма*, Т. 1, Кучково Поле, Москва, 236-265.
- Арпентьева, М. Р., (2016). "Современный сепаратизм: человечность и идентичность", [Arpentieva, M. R., Modern ayrılıkçılık: insanlık ve kimlik], *Дневник Алтайской Школы Политических Исследований*, No. 32: 19-23.
- Баранов, А. В. (2005). "Сепаратизм в Современном Мире: Политико-Территориальный Аспект". [Baranov, A. V., Günümüzün Dünyasında Ayrılıkçılık: Siyasi-Bölgesel Boyut]. *Человек-Сообщество-Управление*, No: 3: 107-123.
- Баранов, А. В. (2014). "Сепаратизм в Современный Каталонии: Ресурсы, Факторы и Политические Стратегии", [Baranov, A. V., Günümüzün Katalonya'sında Ayrılıkçılık: Kaynaklar, Faktörler ve Politik Stratejiler]. *Актуальные Проблемы Европы*, 2,: 95-113.

- Басманова, А. А. и Миссауи-Ульянищева, Е. В. (2018). “Сепаратизм в Стране Басков”, [Basmanova, A. A. ve Missauı-Ulyanisheva, E. V., Basklar Ülkesinde Ayrılıkçılık]. *Вестник РУДН*, 20 (03): 365-375.
- Белова, О. В. (2014). “Реализм, Неореализм и Постклассический Реализм: эволюция основных категорий”, [Belova, O. V., Realizm, Neorealizm ve Post-klasik Realizm: ana kategorilerin evrimi]. *Актуальні Проблеми Політики*, No.52: 47-56.
- Богатуров, А. Д. (2007). “Три Поколения Внешнеполитических Доктрин России”, [Bogaturov, A. D., Rusya'nın Dış Politika Doktrinlerinin Üç Kuşağı]. *Международные Процессы: Журнал мировой политики и международных отношений*, Том 5, No. 1 (13): 54-69.
- Богданов, А. В. (2008). “Западничество в России: История и Современность”, [Bogdanov, A. V., Rusya'da Batıcılık: Tarih ve Çağdaş Devr]. *Философия и Общество*, No. 3: 160-175.
- Введенский, Б. А. (ред.). (1955). “Сепаратизм”, [Vvedinskiy, B.A. (Ed.), “Ayrılıkçılık”]. *Большая Советская Энциклопедия*, XXXVIII, Москва.
- Верменич, Я. В., (2010). “Молдавська АРСР”, [Vermenich, Ya. V., Moldova ÖSSC]. В. А. Смолій (Ред.), *Енциклопедія історії України*, Т. 7, Інститут історії України, Київ, Наукова думка, 25-27.
- Галущенко, О. С. (2014). “Образование Молдавской АССР: современный взгляд историка”, [Galushenko, O. S., Moldova ÖSSC'nin oluşturulması: tarihçinin çağdaş bakışı]. *Проблемы Национальной Стратегии*, No. 5 (26).
- Ганин, А. В. (2015). “Крым в годы революции и Гражданский войны (1917-1920)”, [Ganin, A. V., Devrim ve İç Savaş sırasında Kırım (1917-1920)]. С. Кодзова (ред.), *История Крыма*, ОЛМА Медиа Групп, Москва, 283-329.
- Герцен, А. Г. и Зайцев, И. В. (2019). “Первый период джучидского освоения Крыма (1223-1260 гг.)”, [Gertsen, A. G. ve Zaytsev, İ. V., Kırım'ın Cuci tarafından istilasının birinci aşaması (1223-1260 y.)]. А. В. Юрасов (ред.), *История Крыма*, Т. 1, Кучково Поле, Москва, 294-295.
- Горенкин, В. А. (2001). “Сепаратизм: Феномен и Понятие”, [Gorenkin, V. A., “Ayrılıkçılık: Olgu ve Kavram”]. *Ученые Записки Таврического Национального Университета Имени В.И. Вернадского*, 14 (53), No. 3: 34-39.
- Гуджатуллаев, Р. А. (2015). “Сепаратизм и его последствия в условиях этнополитического конфликта”, [Gudzhatullayev, R. A., Etnopolitik çatışma

- bağlamında ayrılıkçılık ve onun sonuçları]. *Ученые Записки Казанского Университета*, 157 (1): 223-228.
- Гущин, А. В., Левченко, А. С. и Косован, Е. А. (2018). "Украина. Очерк Истории и Культуры", [Gushin, A. V., Levchenko, A. S. ve Kosovan, E. A., Ukrayna. Tarih ve Kültür Üzerine Deneme]. *Труды Института Постсоветских и Межрегиональных Исследований*, No. 1: 166-219.
- Девятков, А. В. (2010). "“Меморандум Козака” в истории приднестровского урегулирования”, [Devjatkov, A. V., Transdinyester sorununun çözümünde “Kozak Memorandumu”]. *Известия Алтайского Государственного Университета*, No. 4-2: 52-57.
- Джоджуа, Т. (2007). “Историография Цхинвальского Региона (Южная Осетия)”, [Dzhodzhuia, T., Tshinvali Bölgesi Tarih Yazıcılığı (Güney Osetya)]. *Историографический Диалог Вокруг Непризнанных Государств: Приднестровье, Нагорный Карабах, Армения, Южная Осетия и Грузия*, Slavic Research Center, 84-112.
- Дзугаев, К. (2007). “Республика Южная Осетия: история и современность”, [Dzugayev, K., Güney Osetya Cumhuriyeti: tarih ve günümüz]. *Историографический Диалог Вокруг Непризнанных Государств: Приднестровье, Нагорный Карабах, Армения, Южная Осетия и Грузия*, Slavic Research Center, 61-83.
- Дмитриев, С. С. (1972). “Западники”, [Dmitriev, S. S., Batıcılar], Прохоров А. М. (гл. ред.), *Большая Советская Энциклопедия*, 3-е изд. Том. 09, Москва.
- Евлампиев, И. И. и Громова, Е. В. (2019). “Славянофильство и Западничество как формы Русского национального самосознания: Анатомия конфликта и его результаты”, [Evlampiev, İ. İ. ve Gromova, E. V., Slavcılık ve Batıcılık: Bir çatışmanın anatomisi ve sonuçları]. *Вестник Русской Христианской Гуманитарной Академии*, 20 (3): 130-141.
- Ефимович, К. П. (2015). “Сепаратизм и Современные Отношения России с ЕС и США”, [Efimovich, K. P., Çağdaş Rusya’nın AB ve ABD’yle İlişkilerinde Ayrılıkçılık]. *Сепаратизм В Политической Жизни Современной Европы*, 318: 16-22.
- Жоаннон, П., (2003). “Атаки 11 сентября и конец терроризма Северной Ирландии”, [Joannon, P., 11 Eylül saldırıları ve Kuzey İrlanda’da terörizmin sonu]. *Современная Великобритания: Реферативный Сборник*, İNİON RAN, 114-117.

- Заринова, А. Р. (2019). “Экономические Предпосылки Каталонского Сепаратизма”, [Zaripova, A. R., Katalan Ayrılıkçılığının Ekonomik Arka Planı]. *Известия Уральского Федерального Университета*, 14, 1 (185): 116-121.
- Кинева, Т. С. (2009). “Евразийство в современном идейно-политическом пространстве России” [Kineva, T. S., Rusya’nın modern ideolojik ve politik alanında Avrasyacılık]. *Государственное управление. Электронный вестник*, No: 18: 1-6.
- Кондратюк, Г. Н. и Прохоров, Д. А. (2019). “Установление советской власти в Крыму”, [Kondratyuk, G. N. ve Proxorov, D. A., Kırım’da Sovyet hükûmetinin kurulması]. А. В. Юрасов (ред.), *История Крыма*, Т. 2, Кучково Поле, Москва, 457-461.
- Кочедыков, И. Е., (2015). “Национализмы Молдовы”, [Kochedykov, İ. E., Moldova Milliyetçiliği]. *Сравнительная Политика*, 2 (19): 86-99.
- Кривенко, А. В., Фоменко, В. Г. и Бурла, М. П. (2015). “Этнический Состав Нселения ПМР: Ретроспективный и Перспективный Анализ”, [Krivenko, A.V., Fomenko, V.G. ve Burla, M.P., TMC Nüfusunun Etnik Yapısı: Retrospektif ve Prospektif Analiz], *Вестник Приднестровского Университета*, Но. 3 (51): 169-178.
- Лавров, С. (2008). “Внешняя политика России и новое качество геополитической ситуации”, [Lavrov, S., Rusya dış politikası ve jeopolitik durumun yeni niteliği]. *Дипломатический Ежегодник*.
- Липич, Т. И. (2008). “К Характеристике Славянофильства”, [Lipich, T. İ., Slavcılığın özellikleri üzerine]. *Научные Ведомости БелГУ*, No. 8 (48): 151-157.
- Майко, В. В. и Герцен, А. Г. (2019). “Сугдея и Боспор”, [Mayko, V. V. ve Gertsen, A. G., Sugdeya ve Bosporos]. А. В. Юрасов (ред.), *История Крыма*, Т. 1, Кучково Поле, Москва, 281-286.
- Мальгин, А. В. и Кондратюк, Г. Н. (2019). “Создание Крымской АССР”, [Malgin, A. V. ve Kondratyuk, G. N., Kırım ÖSSC’nin oluşturulması]. А. В. Юрасов (ред.), *История Крыма*, Т. 2, Кучково Поле, Москва, 462-464.
- Маркелова, А. А. (2017). “Сецессия Как Политический Феномен”, [Markelova, A.A., Siyasi Bir Olgu Olarak Ayrılıkçılık]. *Социум и Власть*, No. 3 (65): 52-56.
- Миллер, А. (2007). “Дуализм Идентичностей на Украине”, [Miller, A., Ukrayna Kimliğinin İkiliği]. *Отечественные Записки*, Но. 1 (34).
- Никандрова, И. Е. (1997). “У Истоков Евразийской Концепции Российской Цивилизации”, [Nikandrova, İ. E., Rus Medeniyetinin Avrasyacılık Konseptinin Kökenlerine], *Метоморфозы Истории*, Но. 1: 107-118.

- Никонов, В. А. (2004). “Ресурсы и приоритеты внешней политики Российской Федерации”, [Nikonov, V. A., Rusya Federasyonu dış politikasının kaynakları ve öncelikleri]. А. В. Торкунов (ред.), *Современные Международные Отношения и Мировая Политика*, Просвещение, Москва, 712-742.
- Овчаренко, П. Д. (2004). “Депортація Кримськотатарського Народу 1944”, [Ovcharenko, P. D., Kırım Tatar Halkının 1944 Sürgünü]. В. А. Смолій (голова), *Енциклопедія Історії України*, Т. 2, Національна Академія Наук України, Наукова думка, Київ, 339.
- Осипов, А. Г. (2004). “Ферганские события 1989 года (конструирование этнического конфликта)” [Osipov, A. G., “1989 Fergana Olayları (etnik çatışma inşası)”. С.Н. Абашин, В.И. Бушков (отв. ред.), *Ферганская Долина: этничность, этнические процессы, этнические конфликты*, Наука, Москва, 164-223.
- Осипова, Е. А. (2016). “Славянофилы и их Отношение к «Славянскому Вопросу»”, [Osipova E. A., Slavcılar ve onların “Slav Sorunu” konusuna ilişkin tutumları]. *Вестник МГОУ*, Но. 4, 142-149.
- Панченко, Ж. (2016). “Геополитическая концепция «Евразийство» как фактор влияния на безопасность в Восточной Европе”, [Panchenko, Zh., Doğu Avrupa’da güvenliği etkileyen bir faktör olarak jeopolitik “Avrasyacılık” kavramı]. *Восток Европы*, Т. 2, Но. 2: 57-74.
- Пученков, А. С. и Зарубин, В. Г. (2019). “Крым в эпоху “великих потрясений”. 1917-1920 гг.”, [Puchenkov, A. S. ve Zarubin, V. G., “Büyük çalkantılar” döneminde Kırım. 1917-1920 yılları]. А. В. Юрасов (ред.), *История Крыма*, Т. 2, Кучково Поле, Москва, 387-456.
- Пядушкин, М. (2004). “Вооружая Кавказ: Нечаянное Наследство Москвы”, [Pyadushkin, M., Kafkasya’yı Silahlandırmak: Moskova’nın Tesadüfî Mirası]. А. Матвеев и Д. Хизкок (ред.), *Кавказ: Вооружён и Разобщён*, Просветитель, Москва, 163-173.
- Сергунин, А. А. (2010). “Восточное Партнерство: Вызов Российской Дипломатии в Восточной Европе”, [Sergunin A. A., Doğu Ortaklığı: Doğu Avrupa’da Rus Diplomasisine Meydan Okuma]. *Вестник ВГУ*, No. 1: 205-210.
- Согрин, В. В. (1994). “Политическая История Современной России: 1985-1994”, [Sogrin, V. V., Modern Rusya'nın Siyasi Tarihi: 1985-1994]. *Прогресс-Академия*, Москва.
- Солженицын, А. И. (1990). “Как нам обустроить Россию: Посильные соображения”, [Soljenitsin, A. İ., Rusya’yı Nasıl Kurmalı: uygulanabilir hususlar], *Комсомольская Правда*, Специальный Выпуск: Брошюра в Газете, Москва.

- Сухов, А. Д. (2010). “Славянофильство”, [Sukhov, A. D., Slavcılık]. В. С. Стёпин, А. А. Гусейнов и другие (ред.), *Новая Философская Энциклопедия*, Том 3-е, Мысль, Москва, 564-566.
- Тренин, Д. (2014). “Украина и Новый Раскол”, [Trenin D., Ukrayna ve Yeni Bölünme], *Московский Центр Карнеги*, Июль, 1-6.
- Фонсека, Н. (2012). “Природа Сепаратизма в Современном Мире”, [Fonseka, N., Çağdaş Dünyada Ayrılıkçılığın Doğası]. *Вестник ВГУ*, No. 1: 184-187.
- Цюрхер, К. (2005). “Грузия: время бедствий (1989–1993 гг.)”, [Zuercher, Ch., Gürcistan: Felaket Dönemi (1989-1993 y.)], Б. Коппитерс и Р. Легволд (ред.), *Государственность и безопасность: Грузия после “революции роз”*, Американская Академия Гуманитарных и Точных Наук, Кембридж, 103-140.
- Чекаленко, Л. (2008). “Україна - Росія: Проблемне Питання «Стратегічного» Партнерства”, [Chekalenko, L., Ukrayna-Rusya: Stratejik Ortaklık Sorunu]. *Магістеріум*, 31: 85-90.
- Язькова, А. А. (2015). “Сепаратизм в контексте международного права”, [Yazykova, A. A., Uluslararası Hukuk Bağlamında Ayrılıkçılık]. П. Е. Канделя (ред.), *Сепаратизм в Политической Жизни Современной Европы*, Институт Европы Российской Академии Наук, Москва, 10-16.

Kitaplar

- Abdullahzade, C. (2014b). *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*. Adalet Yayınevi, Ankara.
- Alım, E. (2020). *Ukrayna Krizi'nde Rusya: Büyük Güç Politikası ve Saldırgan Realist Dinamikler*. Nobel, Ankara.
- Anderson, P. (1996). *The Global Politics of Power, Justice and Death: An Introduction to International Relations*. Routledge, New York.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2018). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Aktüel, Bursa.
- Aris, S. (2011). *Eurasian Regionalism: The Shanghai Cooperation Organisation*. Palgrave Macmillan, New York.
- Armaoğlu, F. (2016). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*. Timaş Yayınları, İstanbul.

- Arsava, A. F. (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesi Işığında İncelenmesi*. A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara.
- Ball, S. J. (1998). *The Cold War: an international history, 1947-1991*. Arnold, London.
- Benedikter, T. (2016). *Modern Özerklik Sistemleri*. (Çev. Ü. Kaya, M. Salim, Ö. Demirel, Y. Salar ve H. Türker), Nika Yayınları, Ankara.
- Bereketeab, R. (2012). *Self-Determination and Secessionism in Somaliland and South Sudan: Challenges to Postcolonial State-building*. Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala.
- Bishai, L. S. (1999). *Secession and the Theory & Practice of International Relations*. London School of Economics & Political Science, London.
- Bradley, J. F. N. (1975). *Civil war in Russia: 1917-1920*. B. T. Batsford, London.
- Brannon, R. (2015). *Russian Civil-Military Relations*. Ashgate, Burlington.
- Braund, D. (1994). *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC-AD 562*. Clarendon Press, Oxford.
- Brown, C. ve Ainley, K. (2005). *Understanding International Relations*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Całus, K. (2015). *In the Shadow of History: Romanian-Moldovan Relations*. Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa.
- Carr, E. H. (1946). *The Twenty Years' Crisis: 1919-1939*. The Macmillan Press, London.
- Cheterian, V. (2008). *War and Peace in the Caucasus: Russia's Troubled Frontier*. Hurst & Company, London.
- Chirikba, V. A. (2003). *Abkhaz*. Lincom Europa, Muenchen.
- Chirikba, V. A. (2013). *The International Legal Status of the Republic of Abkhazia*. Akəa, Sukhum.
- Collin, P. H. (2004). *Dictionary of Politics and Government*. Bloomsbury Publishing Plc, London.
- Cooper, C. W. (2007). *Ukraine*. Chelsea House, New York.
- Cornell, S. E. (2001). *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. RoutledgeCurzon, London.
- Cornell, S. E. (2002). *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, Uppsala.
- Cosgrove, J. (2020). *The Russian Invasion of the Crimean Peninsula, 2014–2015: A Post–Cold War Nuclear Crisis Case Study*. Johns Hopkins, Baltimore.

- Crawford, R. M. A. (2000). *Idealism and Realism: Beyond the Discipline*. Routledge, London and New York.
- Curtis, G. E. (ed.). (1998). *Russia: A Country Study*. Federal Research Division, Washington.
- Çaşın, M. H. ve Derman, G. S. (2016). *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. SRT Yayınları, Ankara.
- Çoban, S. (2005). *Küreselleşme Ulus-Devlet Azınlıklar ve Dil*. Su Yayınevi, İstanbul.
- Dağı, Z. (2002). *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*. Boyut Yayınları, İstanbul.
- Darraj, M. S. (2010). *The Collapse of the Soviet Union*. Chelsea House, New York.
- De La Pedraja, R. (2019). *The Russian Military Resurgence: Post-Soviet Decline and Rebuilding, 1992-2018*. McFarland & Company, Jefferson.
- De Waal, Th. (2003). *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war*. New York University Press, New York.
- De Waal, Th. (2010). *The Caucasus: An Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Deletant, D. (2016). *British Clandestine Activities in Romania during the Second World War*. Palgrave Macmillan, New York.
- D'encausse, H. C. (2013). *İki Dünya Arasında Rusya*. (Çev. R. Uzmen), Ötüken, Ankara.
- D'encausse, H. C. (2020). *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl: 1985-1991 Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*. (Çev. Ş. Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Donnelly, J. (2004). *Realism and International Relations*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dugin, A. (2016). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*. (Çev. V. İmanov), Küre Yayınları, İstanbul.
- Ehtibarlı, Y. (2016). *Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Hakkı ve Hakkın Ekonomik Boyutu*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. C. 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Evtuhov, C. ve Stites, R. (2018). *1800'den İtibaren Rusya Tarihi: Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*. (Çev. A. C. Aşkın), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ferro, M. (1972). *The Russian Revolution of February 1917*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Fisher, A. W. (1970). *The Russian Annexation of the Crimea: 1772-1783*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Fisher, A. W. (1987). *The Crimean Tatars*. Hoover Press, Stanford.

- Flint, C. ve Taylor, P. J. (2014). *Siyasi Coğrafya: Dünya Ekonomisi Ulus-Devlet ve Yerelik*. (Çev. F. Ereker), Nobel, Ankara.
- Foreign Policy of the Russian Federation (2010). *International Yearbook*, CIDOB.
- Forsyth, J. (2013). *The Caucasus: A History*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Forsyth, J. (2019). *Kafkasya: Bir Tarih*. (Çev. T. Binder), Ayrıntı, İstanbul.
- George, J. A. (2009). *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*. Palgrave Macmillan, New York.
- Gözler, K. (2017b). *İnsan Hakları Hukuku*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Griffiths, M. (1992). *Realism, Idealism and International Politics*. Routledge, London and New York.
- Griffiths, M., O'Callaghan, T. ve Roach, C. S. (2008). *International Relations: The Key Concepts*. Routledge, New York.
- Griffiths, M., O'Callaghan, T. ve Roach, C. S. (2009). *Fifty Key Thinkers in International Relations*. Routledge, New York.
- Griffiths, M., O'Callaghan, T. ve Roach, C. S. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. (Çev. Cesran), Nobel Yayınları, Ankara.
- Grove, T. ve Strobel, W. (2014). *Where Ukraine's separatists get their weapons?*. Reuters, Special Report.
- Gumilöv, L. N. (2004). *Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri*. (Çev. D. A. Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Gündüz, A. (2015). *Milletlerarası Hukuk*. R. V. Günel (Ed.), Beta Yayınları, İstanbul.
- Haas, M. (2004). *Russian Security and Air Power, 1992–2002: The development of Russian security thinking under Yeltsin and Putin and its consequences for the air forces*, Frank Cass, London.
- Hill, F. ve Jewett, P. (1994). *Back in the USSR: Russia's Intervention in the Internal Affairs of the Former Soviet Republics and the Implications for United States Policy Toward Russia*. Harvard University.
- Hille, Ch. (2010). *State Building and Conflict Resolution in the Caucasus*. Brill, Boston.
- Hitchins, K. (2014). *A Concise History of Romania*. Cambridge University Press, New York.
- Hobson, J. A. (1901). *The Psychology of Jingoism*. Grant Richarts, London.
- Hosking, G. (2002). *Russia and The Russians: From Earliest Times to 2001*. Penguin Books, London.
- İmanov, V. (2007). *Rusya'nın Medeniyetsel Kimlik İnşası Olarak Avrasyacılık*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- İmanov, V. (2008). *Avrasyavılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*. Küre Yayınları, İstanbul.
- International Crisis Group (2004). *Молдова: региональные напряженные отношения в Приднестровье*, [Moldova: Transdinyester'de Bölgesel Gerilimler]. Доклад №157 МГПЕК Европа, Кишинев/Брюссель.
- International Legal Materials (1997). *China-Russia: Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order*, Cambridge University Press, Vol. 36, No. 4: 986-989.
- İsmayıl, E. (2017). *Rusya Dış ve Güvenlik Politikalarının Küresel Amaçları ve Bölgesel Yansımaları*. Bilgesam, İstanbul.
- İsmayılov, M. (2011). *Avrasyacılık: mukayeseli bir okuma, Türkiye ve Rusya örneği*. Doğu Batı, İstanbul.
- İşyar, Ö. G. (2013). *Avrasya ve Avrasyacılık*. Dora, Bursa.
- Jackson, R. ve Sørensen, G. (2010). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford University Press, Oxford.
- Janelidze, O. (2018). *The Democratic Republic of Georgia: 1918-1921*. The Georgian National Museum, Tbilisi.
- Jørgensen, K. E. (2018). *International Relations Theory: A New Introduction*. Palgrave, London.
- Kalaycı, H. (2010). *Ulus-Devletin Başağrısı Ayrılıkçılık: Kanada-Quebec Örneği*. Liberte Yayınları, Ankara.
- Kazemzadeh, F. (1951). *The Struggle for Transcaucasia (1917-1921)*. Philosophical Library, New York.
- Keohane, R. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton.
- King, Ch. (2000). *The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture*. Hoover Institution Press, Stanford.
- Knutsen, T. L. (1995). *A History of International Relations Theory*. Manchester University Press, Manchester.
- Koryé, A. (1994). *19. yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe*. (Çev. İ. Tanju), Belge Yayınları, İstanbul.
- Kotz, D. M. ve Weir, F. (2007). *Russia's Path from Gorbachev to Putin: The Demise of the Soviet System and the New Russia*. Routledge, London.
- Kubicek, P. (2008). *The History of Ukraine*. Greenwood Press, London.

- Kurat, A. N. (1987). *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Lloyd, J. (1998). *Rebirth of a nation: an anatomy of Russia*. M. Joseph, London.
- Lo, B. (2002). *Russian foreign policy in the post-Soviet era: reality, illusion, and mythmaking*. Palgrave Macmillan, New York.
- Lukowski, J. ve Zawadzki H. (2006). *A Concise History of Poland*. Cambridge University Press, New York.
- MacMillan, M. (2002). *Paris 1919: Six Months That Changed the World*. Random House, New York.
- Magocsi, P. R. (1996). *A History of Ukraine*. University of Toronto Press, Toronto.
- Mankoff, J. (2009). *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Rowman & Littlefield Publishers, New York.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Nonon & Company, New York.
- Mehdiyev, R. (ed.). (2007). *Politologiya İzahlı Lüğeti*. Şerg-Gerb, Bakı.
- Mickolus, E. F. ve Simmons, L. S. (1997). *Terrorism, 1992-1995: a chronology of events and a selectively annotated bibliography*. Greenwood Press, London.
- Mikaberidze, A. (2007). *Historical Dictionary of Georgia*. The Scarecrow Press, Toronto.
- Minaev, B. D. (2010). *Yeltsin*. Molodaya Gvardiya, Moskva.
- Mitrasca, M. (2002). *Moldova: A Romanian province under Russian rule: diplomatic history from the archives of the great Powers*. Algora Publishing, New York.
- Munro, N. ve Rose, R. (2007). *Elections in the Russian Federation*. Centre for the Study of Public Policy, University of Aberdeen.
- Nistor, I. (1939). *Bessarabia and Bukovina*. Rumanian Academy, Bucharest.
- Oldberg, I. (2020). *The Long War in Donbas: Causes and Consequences*. The Swedish Institute of International Affairs, Report No. 1, Ulse.
- O'Neil, K. (2017). *Claiming Crimea: A History of Catherine the Great's Southern Empire*. Yale University Press, London.
- Oran, B. (ed.). (2014). *Türk Dış Politikası: 1919-1980*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özcan, M. S. Ö. (2020). *Uluslararası Alanda İmparatorlukların Hikâyesi: Rusya Federasyonu Örneği*. Nobel, Ankara.
- Özcan, S. A. (2005). *Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Papuashvili, G. (2012). *The 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking Back After 90 Years*. Constitutional Court of Georgia, Batumi.

- Pazarcı, H. (2010). *Uluslararası Hukuk*. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Pifer, S. (2011). *The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons*. Foreign Policy at Bookings, No: 6.
- Plokhly, S. (2015). *The Gates of Europe: A History of Ukraine*. Basic Books, New York.
- Praszkier, P. ve Bartoli, A. (2014). "The Role of Society in the Peace Process of the Basque Country". *International Journal of Peace Studies*, 19 (2): 69-93.
- Primakov, Y. M. (2004). *A World Challenged*. The Nixon Center and Brookings Institution Press, Washington.
- Progonati, E. (2021). *Dört Vektörlü Rus Dış Politikası (2000-2020)*. Barış Kitab, Ankara.
- Purtaş, F. (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Platin, Ankara.
- Raffensperger, Ch. (2012). *Reimagining Europe: Kievan Rus in the medieval World*. Harvard University Press, Cambridge.
- Rayfield, D. (2012). *Edge of Empires: A History of Georgia*. Reaktion Books, London.
- Riasanovsky, N. V. ve Stenberg M. D. (2014). *Rusya Tarihi*. İnkilap, İstanbul.
- Sammut, D. ve Cvetkovski, N. (1996). *The Georgia-South Ossetia Conflict*. Verification Technology Information Centre, London.
- Sander, O. (2010). *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Saparov, A. (2015). *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*. Routledge, London.
- Sapmaz, A. (2018). *Rusya Federasyonu'nun Askerî Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm: Askerî Doktrinler, Askerî Müdahaleler, Nedenle*. Nobel, Ankara.
- Sasse, G. (2007). *The Crimea Question: Identity, Transition, and Conflict*. Harvard University Press, Cambridge.
- Schlegel, H. S. (2016). *The Making of Ethnicity in Southern Bessarabia: Tracing the histories of an ambiguous concept in a contested land*. Dissertation to obtain the doctoral degree in philosophy, Philosophical Faculty of Social Sciences and Historical Cultural Studies of the Martin Luther University Halle-Wittenberg, Halle.
- Scruton, R. (2007). *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*. Palgrave Macmillan, New York.
- Service, R. (2015). *The end of the Cold War: 1985–1991*. Public Affairs, New York.
- Suny, R. G. (1994). *The Making of the Georgian Nation*. Indiana University Press, Bloomington.
- Taşdemir, F. ve Özer, A. (2017). *Uluslararası Hukuk Perspektifinden Self-Determinasyon ve Ayrılma Hakkı*. Hukuk Yayınları, Ankara.

- Thaden, E. C. (Ed.) (1981). *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914*. Princeton University Press, New Jersey.
- Thucydides (2015). *The History of the Peloponnesian War. With linked Table of Contents*. Wilder Publications, USA.
- Titov, A. S. (2005). *Lev Gumilev, Ethnogenesis and Eurasianism*. University College London School of Slavonic and Eastern European Studies, London.
- Toynbee, A. J. (1948). *Civilization on Trial*. Oxford University Press, New York.
- Tsygankov, A. P. (2016). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Rowman & Littlefield, London.
- Türker, Ö. (2020). *Güney Kafkasya'da Rusya-İran Nüfuz Mücadelesi (1779-1813)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uehling, G. L. (2004). *Beyond Memory: The Crimean Tatars' Deportation and Return*. Palgrave Macmillan, New York.
- Uschan, M. V. (2015). *The South Caucasus: Then and Now*. ReferencePoint Press, San Diego.
- Van Herpen, M. H. (2014). *Putin's Wars The Rise of Russia's New Imperialism*, Rowman & Littlefield, New York.
- Van Herpen, M. H. (2014). *Putin's wars: the rise of Russia's new imperialism*. Rowman & Littlefield, Lanham.
- Viotti, P. R. ve Kauppi M.V. (2012). *International Relations Theory*. Longman, London.
- Von Staden, H. (2016). *Korkunç İvan Zamanında Rusya*. (Çev. S. Acar ve G. Hasgüçmen), Selenge, İstanbul.
- Walicki, A. (1980). *A History of Russian Thought from the Enlightenment to Marxism*. Clarendon Press, Oxford.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company, California.
- Waltz, K. N. (2001). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. Columbia University Press, New York.
- Weels, H. G. (2019). *Gölgeler İçinde Rusya*. (Çev. M. Moralı), İthaki, İstanbul.
- Williams, H., Wright, M. ve Evans, T. (Ed.). (1993). *A Reader in International Relations and Political Theory*. UBC Press, Vancouver.
- Абасов, М. Т., Ахмедов, О. А., Везирова С. М., и др. (1990). *Чёрный январь. Баку — 1990: Документы и материалы*, [Abasov, M. T., Akhmedov, O. A., Vezirova, S. M. ve b., Kara Ocak. Bakü – 1990: Belgeler ve materyaller]. Азернешр, Баку.

- Андрушак, В. Е., Бойко, П. А., Бырня, П. П. и др. (2002). *История Республики Молдова: С древнейших времен до наших дней*, [Andrushak, V. E., Boyko, P. A., Byrnya, P. P. ve diğerleri, Moldova Cumhuriyeti Tarihi: en eski zamanlardan günümüze kadar]. Elan Poligraf, Кишинев.
- Антипин, Н. А. и Дюранов, А. А. (2003). *Западная и русская философия второй половины XIX–XX веков*, [Antipin, N. A. ve Dyuranov, A. A., 19-20. yüzyılın ikinci yarısında Batı ve Rus felsefesi]. СПбГЛТА, Санкт-Петербург.
- Ачугба, Т. А. (2010). *Этническая история абхазов XIX – XX вв. Этнополитические и миграционные аспекты*, [Achugba, T. A., Abhazların 19-20. yüzyıl etnik tarihi. Etnopolitik ve göçmenlik konuları]. Абхазский Институт Гуманитарных Исследований им. Д.И. Гулиа, Сухум.
- Базаров, Б. В. (ред.) (2011). *История Бурятии*, [Bazarov, B. V. (ed.), Buryatya Tarihi]. Т. 3, БНЦ СО РАН, Улан-Удэ.
- Баранец, В. (1999). *Генштаб без тайн*, [Baranets, V., Sırsız Genelkurmay], Т. 1, Политбюро, Москва.
- Белинский, В. Г. (1956). *Полное Собрание Сочинений*, [Belinskiy, V. G., Yazıların Tam Toplusu]. Том. 12, Академия Наук СССР, Москва.
- Беляев, М. А. (2014). *Институционализация сепаратистских угроз на постсоветском пространстве: политическая теория и практика*, [Belyayev, M. A., Post Sovyet alanında ayrılıkçı tehditlerin kurumsallaşması: politik teori ve pratik]. БИСТ, Уфа.
- Бердяев, Н. А. (2007). *Константин Леонтьев. Очерк из истории русской религиозной мысли. Алексей Степанович Хомяков*, [Berdyayev, N. A., Konstantin Leontiev. Rus dini düşünce tarihinden очерк. Aleksey Stepanoviç Homyakov]. АСТ, Москва.
- Богатуров, А. Д. (2017). *Международные Отношения и Внешняя Политика России*, [Bogaturov, A. D., Uluslararası İlişkiler ve Rusya'nın Dış Politikası]. Аспект Пресс, Москва.
- Бунегин, М. Ф. (1927). *Революция и Гражданская Война в Крыму: 1917-1920 гг.*, [Bunegin, M. F., Kırım'da Devrim ve İç Savaş: 1917-1920 y.]. Крымгосиздат, Симферополь.
- Васильев, А. (2010). *Государственной-Правовой Идеал Славянофилов*, [Vasilev, A., Slavcıların Devlet-Hukuk İdeali]. Институт Русской Цивилизации, Москва.
- Вернадский, Г. В. (1997). *Русская История*, [Verndskiy, G. V., Rusya Tarihi]. Аграф, Москва.

- Возгрин, В. Е. (1992). *Исторические Судьбы Крымских Татар*, [Vozgrin, V. E., Kırım Tatarlarının Tarihsel Kaderleri]. Мысль, Москва.
- Всесоюзная Перепись Населения 17 Декабря 1926, Народность и Родной Язык Населения СССР*, (1928)., [17 Aralık 1926 tarihli Birlik Genelinde Nüfus Sayımı, SSCB'nin Uyruk ve Ana Dili Bakımından Nüfusu]. ЦСУ СССР, Москва.
- Всесоюзная Перепись Населения 1939 Года: Основные Итоги* (1992), [1939 yılı Birlik Genelinde Nüfus Sayımı: Temel Sonuçlar]. Российская Академия Наук, Наука, Москва.
- Вэратек, В. и Шишкану, И. (сост.). (1991). *Пакт Молотова-Риббентрона и его последствия для Бессарабии: Сборник документов*, [Veratek, V. ve Shishkanu İ. (der.), Molotov-Ribbentrop Paktı ve Besarabya için sonuçları: Belgelerin toplusu]. Университас, Кишинев.
- Галактионов, А. А. и Никандров, П. Ф. (1961). *История Русской Философии*, [Galaktionos, A. A. ve Nikandrov P. F., Rus Felsefesi Tarihi]. Издательство Социально Экономической Литературы, Москва.
- Горбачев, М. С. (1988). *Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира*, [Gorbaçov, M. S., Perestroyka ve Yeni düşünce: ülkemiz ve tüm dünya için]. Политиздат, Москва.
- Грачев, А. С. (1994). *Кремлевская хроника*, [Grachev, A. S., Kremlin Kronolojisi]. ЭКСМО, Москва.
- Гросул, В. Я. (ред.). (2001). *История Приднестровской Молдавской Республики*, [Grosul V. Ja. (Ed.), Transdinyester Moldova Cumhuriyeti tarihi]. Том 2, Риопгу, Тирасполь.
- Гумилев, Л. Н. (2008). *Конец и вновь начало: популярные лекции по народоведению*, [Gumilyov, L. N., Son ve yeniden başlangıç: etnoloji üzerine popüler dersler]. Айрис-Пресс, Москва.
- Гумилев, Л. Н., (2008). *Конец и вновь Начало: популярные лекции по народоведению*, [Gumilyov, L. N., Son ve yine Başlangıç: Etnoloji Üzerine Popüler Dersler]. Айрис-Пресс, Москва.
- Гущин, А. В. и Маркедонов, С. М. (2016). *Приднестровье: Дилеммы Мирного Урегулирования*, [Gushin, A. V. ve Markedonov, S. M., Transdinyester: Barışçıl Çözüm İkilemi]. Аналитическая Записка, Российский Совет по Международным Дела, Но. 1.
- Дисамидзе, Т. (ред.). (2002). *Региональные Конфликты В Грузии—Юго-Осетинская Автономная Область, Абхазская АССР (1989-2001): Сборник Политико-*

- Правовых Актов*, [Disamidze, T. (ed.), Gürcistan'da Bölgesel Çatışmalar — Güney Osetya Özerk Bölgesi, Abhazya ÖSSC (1989-2001): Siyasi ve Hukuki Belgeler Derlenmesi]. Центр По Исследованию Регионализма, Тбилиси.
- Дружинина, Е. И. (1955). *Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года*, [Druzhinina E. İ., 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması]. Академия Наук СССР, Москва.
- Дугин, А. (1999). *Основы геополитики: Геополитическое будущее России*, [Dugin, A., Jeopolitiğin Temelleri: Rusya'nın Jeopolitik Geleceği]. АРКТОГЕЯ-центр, Москва.
- Евразийская Экономическая Комиссия (2013). *Евразийская Экономическая Интеграция: Цифры и Факты*, [Avrasya Ekonomik Komisyonu, Avrasya Ekonomik Entegrasyonu: Rakamlar ve Gerçekler], [Брошюра].
- Егорова, Н. И. (2020). *История холодной войны: 1945-1991 гг.*, [Yegorova, N. İ., Soğuk Savaş Tarihi: 1945-1991]. Юрайт, Москва.
- Ельцин, Б. Н. (1990). *Исповедь на заданную тему*, [Yeltsin, B. N., Belirli konuda itiraflar]. Советско-Британская Творческая Ассоциация «Огонек» - «Вариант», Москва.
- Емельянов, Б. В. (2017). *Русская философия XX века*, [Yemelyanov, B. V., 20. yüzyıl Rus Felsefesi]. Часть 2, Юрайт, Москва.
- Жирохов, М. А. (2012). *Семена распада: войны и конфликты на территории бывшего СССР*, [Zhironkhov, M. A., Çöküşün Tohumları: Eski SSCB'de Savaşlar ve Çatışmalar]. БХВ-Петербург, Санкт-Петербург.
- Зайончковский, П. (1970). *Российское самодержавие в конце XIX столетия*, [Zayonchkovskiy, P., 19. yüzyılın sonunda Rus otokrasisi]. Мысль, Москва.
- Иванов, И. И. (сост.). (2015). *История Крыма: Хрестоматия*, Б. М.
- Исаев, И. А. и Золотухина, Н. М. (2003). *История Политических и Правовых Учений России*, [İsayev, İ. A. ve Zlotukhina, N. M., Rusya Siyasi ve Hukuki Öğretiler Tarihi]. Юристь, Москва.
- Каплин, А. (2008). *Мировоззрение славянофилов: История и будущее России*, [Kaplin, A., Slavcıların Dünya Görüşü: Rusya'nın Tarihi ve Geleceği]. Институт Русской Цивилизации, Москва.
- Катков, Г. М. (1984). *Февральская Революция*, [Katkov, G. M., Şubat Devrimi], YMCA-Press, Париж.
- Килин, Ю. М. (2012а). *Пограничная Окраина Великой Державы: Советская Карелия в 1923—1938 гг.*, [Kilin, Yu. M., Büyük Bir Gücün Kenar Bölgesi: 1923-1938 Yıllarında Sovyet Karelya'sı]. Издательство ПетрГУ, Петрозаводск.

- Кишин, Ю. М. (2012b). *Советская Карелия в 1939-1941 гг.: От Автономии К Союзной Республике*, [Kilin, Yu. M., 1939-1942 Yıllarında Sovyet Karelya'sı: Özerklikten Birlik Cumhuriyetine]. Издательство ПетрГУ, Петрозаводск.
- Кодряну, Г. (2002). *Днестровский разлом. Приднестровский кризис и рождение ПМР: роль и место спецслужб*, [Kodriyanu, G., Dinyester kırılması. Transdnyester krizi ve TMC'nin doğuşu: özel servislerin rolü]. ГИПП «Типар», Тирасполь.
- Козлов, А. В. и Чернобровский, В. Н. (2015). *Непокоренное Приднестровье*, [Kozlov, A. V. ve Chernobrivuy, V. N., Fethedilmemiş Transdnyester]. Вече, Москва.
- Лакоба, С. З. (ред.). (1991). *История Абхазии*, [Lakoba, S. Z. (Ed.), Abhazya Tarihi]. Алашара, Сухум.
- Ло, Б., (2018). *Внешняя Политика России при Владимире Путине: авантюризм или реализм?*, [Lo, B., Vladimir Putin Döneminde Rusya'nın Dış Politikası: maceracılık mı gerçekçilik mi?]. Russie.Nei.Visions, No: 108, Ирфи.
- Лосев, О. А. (2007). *История Украины (древнейшее время - начало XXI века)*, [Losev, O. A., Ukrayna Tarihi (eski zamanlardan 21. yüzyılın başlarına kadar)]. Атлас-компакт, Симферополь.
- Лосский, Н. О. (1991). *История Русской Философии*, [Losskiy, N. O., Rus Felsefesi Tarihi]. Советский Писатель, Москва.
- Минаев, Б. Д. (2010). *Ельцин*, [Minayev, B. D., Yeltsin]. Молодая гвардия, Москва.
- Мухаметшин, Р. Г. (2005). *Татарский традиционализм: особенности и формы проявления*, [Mukhametshin, R. G., Tatar gelenekçiliği: tezahür özellikleri ve biçimleri]. Меддок, Казань.
- Пантин, В. И. и Лапкин, В. В. (2014). *Внутриполитические процессы в России и Украины, и перспективы Российской-Украинских отношений в период 2014-2020*, [Pantin, V. I. ve Lapkin, V. V., Rusya ve Ukrayna'daki iç siyasi süreçler ve 2014-2020 döneminde Rusya-Ukrayna ilişkileri için beklentiler]. ИМЭО РАН, Москва.
- Пихоя, Р. Г. (2000). *Советский Союз: история власти, 1945—1991*, [Pikhoya, R. G., Sovyetler Birliği: iktidar tarihi, 1945-1991]. Сибирский хронограф, Новосибирск.
- Пихоя, Р. Г. (2015.) *Президент Российской Федерации Борис Николаевич Ельцин*, [Pikhoya, R. G., Rusya Federasyonu Başkanı Boris Nikolaevich Yeltsin]. Комсомольская Правда, Москва.
- Платонов, С. Ф. (1899). *Лекции по Русской Истории*, [Platonov, S. F., Rus Tarihi üzerine Dersler]. Том 3-й, Столичная Скоропечатня, Санкт-Петербург.

- Политическая Переписка Императрицы Екатерины II. (1896). *Сборник Императорского Русского Исторического Общества*, [İmparatoriçe II. Katerina'nın Siyasi Yazışmaları, Rus İmparatorluk Tarih Kurumu Koleksiyonu], Т. 97, Но. 2044, В Университетской Типографии, С. Петербург.
- Поляков, Ю. А. (ред.). (1992). *Всесоюзная перепись населения 1939 года: Основные итоги*, [Polyakov, Yu. A. (Ed.), 1939 yılı Birlik Genelinde Nüfus Sayımı: Temel Sonuçlar]. Наука, Москва.
- Пономарёв, Б. Н. (ред.). (1956). *Политический Словарь*, [Ponomaryov, B. N., (ed.), Siyasi Sözlük]. Политиздат, Москва.
- Попова, С. М. и Яник, А. А. (2016). *Распад СССР: Документы и факты (1986–1992 гг.)*, [Popova, S. M. ve Yanik, A. A., SSCB'nin çöküşü: belgeler ve gerçekler (1986-1992)]. Т. II, Кучково поле, Москва.
- Прохоров, А. М. (ред.). (1972). *Большая Советская Энциклопедия*, [Prokhorov, A.M. (ed.), Büyük Sovyet Ansiklopedisi]. БСЭ, Москва.
- Расшивалова, Э. В. и Серегин, Н. С. (ред.) (1991). *Путч: хроника тревожных дней*, [Rasshilova, E. D. ve Seregin, N. S., Darbe: kaygılı günlerin kronolojisi]. Прогресс, Москва.
- Селезнев, Г. К. (2001). *Политическая История Современной России: 1991-2001*, [Seleznyov, G. K., Çağdaş Rusya'nın Siyasi Tarihi: 1991-2001]. Владос, Москва.
- Семененко, В. И. и Радченко, Л. А. (2002). *История Украины с древнейших времен до наших дней*, [Semenenko V. İ ve Radchenko L. A., En eski zamanlardan günümüze kadar Ukrayna tarihi]. Торсинг, Харьков.
- Сирота, Н. М. (2012). *Политология*, [Sirota, N. M., Siyaset Bilimi]. Государственный Университет Аэрокосмического Приборостроения, Санкт-Петербург.
- Смирнов, В. Д. (2011). *Крымское ханство (XIII-XV вв.)*, [Smirnov, V. D., Kırım Hanlığı (13-15. yüzyıllar)]. Вече, Москва.
- Тихомиров, А. (2020). *Михаил Горбачев: Хроника Событий*, [Tikhomirov, A., Mihail Gorbaçov: Gelişmeler Kronolojisi]. Lap Lambert, Beau Bassin.
- Тишков, В. А. (2013). *Российский народ: история и смысл национального самосознания*, [Tishkov, V. A., Rus halkı: ulusal kimliğin tarihi ve anlamı]. Наука, Москва.
- Тренин, Д. (2015). *Россия и мир в XXI веке*, [Trenin, D., Rusya ve 21. yüzyılda Dünya]. Эксмо, Москва.
- Тройницкий, Н. А. (ред.). (1905). *Первая Всеобщая Перепись Населения Российской Империи 1897 г. Кутаисская Губерния*, [Trojnitskij, N. A. (ed.), 1897 Yılında Rusya

- İmparatorluğu'nun İlk Genel Nüfus Sayımı. Kutaisi Guberniyası]. Том LXVI, Издание Центрального Статистического Комитета Министерства Внутренних Дель.
- Трубецкой, Н. С. (2000). *Наследие Чингисхана*, [Trubetzkoy, N.S., Cengiz Han Mirası]. Аграф, Москва.
- Трубецкой, Н. С. (2014). *Европа и Евразия*, [Trubetzkoy, N. S., Avrupa ve Avrasya]. Алгоритм, Москва.
- Тунманн, И. (1936). *Крымское Ханство*, [Tunmann, İ., Kırım Hanlığı]. Государственное Издательство Крым АССР.
- Урусова, М. Н., Самко, М. М. и Кочеткова, О. Г. (2012). *Казачество России: прошлое и настоящее*, [Urusova, M. N., Samko, M. M. ve Kochetkova, O. G., Rusya Kazaklığı: geçmiş ve bugün]. ФГБОУ ВПО Волгоградский Аграрный Университет, Волгоград.
- Урусова, М. Н., Самко, М. М. и Кочеткова, О. Г. (2012). *Прошлое и Настоящее*, [Urusova, M. N., Samko, M. M. ve Kochetkova, O. G., Geçmiş ve Günümüz]. ФГБОУ ВПО Волгоградский Аграрный Университет, Волгоград.
- Харитонов, Н. И. (2015). *Приднестровский конфликт (1988 - 2012 гг.)*, [Kharitonova, N. İ., Transdinyester Çatışması (1988-2012)]. Москва, Линия-График.
- Хасбулатов, Р. И. (2011). *Преступный Режим. Либеральная Трагедия Ельцина*, [Hasbulatov, R. İ., Suça Bulaşmış Rejim. Yeltsin'in Liberal Tradejisi]. Яуза-Пресс, Москва.
- Центральное Статистическое Управление СССР. (1928). *Всесоюзная Перепись Населения 17 декабря 1926 г.: Народность и Родной Язык Населения СССР*, [SSCB Merkez İstatistik İdaresi, 17 Aralık 1926 tarihli Birlik Genelinde Nüfus Sayımı: Nüfusun Uyuğu ve Ana Dili]. Издание ЦСУ СССР, Москва.
- Центральное Статистическое Управление СССР. (1984). *Численность и Состав Населения СССР: По данным всесоюзной переписи населения 1979 года*, [SSCB Merkez İstatistik İdaresi, SSCB Nüfusunun Sayısı ve Yapısı: 1979 yılı Birlik geneli nüfus sayımı verilerine göre]. Финансы и Статистика, Москва.
- Цимбаев, И. И., (2013). *Славянофильство: из истории Русской общественно-политической мысли XIX века*, [Tsimbaev, İ. İ., Slavcılık: 19. yüzyıl Rus sosyo-politik düşünce tarihinden]. Государственная Публичная Историческая Библиотека России, Москва.

- Цыганков, А. П. (2008). *Внешняя Политика России: от Горбачева до Путина*, [Tsygankov, A. P., Rusya'nın Dış Politikası: Gorbaçov'dan Putin'e]. Научная Книга, Москва.
- Цыганков, А. П. (ред.). (2008). *Международные Отношения: Теории, Конфликты, Движения, Организации*, [Tsygankov, P. A. (Ed.), Uluslararası İlişkiler: Teori, Çatışmalar, Hareketler, Kuruluşlar]. Альфа-М, Москва.
- Чаадаев, П. Я. (1914). *Сочинения и Письма*, [Çaadayev, P. Ya., Yazılar ve Mektuplar]. Том 2-й, Москва.
- Чаадаев, П. Я. (1991). *Полное собрание сочинений и избранные письма*, [Çaadayev, P. Ya, Eserlerin tam toplusu ve seçilmiş mektuplar]. Том 2, Наука, Москва.
- Чаадаев, П. Я. (2017). *Философические Письма*, [Çaadayev, P. Ya., Felsefi Mektuplar]. РИПОЛ Классик, Москва.
- Чочиев, В. Е. и Джисоев, М. К. (ред.). (1996). *Южная Осетия (1988-1992)*, [Chochiev, S. E. ve Dzhioev, M. K. (ed.), Güney Osetya (1988-1992)]. Государственный Комитет по Дела́м Национальностей и Миграции РЮО, Цхинвал.
- Шаклеина, Т. А. (ред.). (2002). *Внешняя политика и безопасность современной России. 1991–2002: Хрестоматия*, [Shakleina, T. A. (ed.), Çağdaş Rusya'nın dış politikası ve güvenliği. 1991-2002: Belgeler]. Том. 4, МГИМО, Москва.
- Шанава, Т. А. и Возба, С. З. (ред.). (2015). *Конституции Абхазии. XX век.*, [Shavana, T. A. ve Vozba, S. Z. (Ed.), Abhazya Anayasaları. 20. yy.]. АБИГИ, Сухум.
- Шевцова, Л. Ф. (1999). *Режим Бориса Ельцина*, [Shevtsova, L. F., Boris Yeltsin Rejimi]. Московский Центр Карнеги, Москва.
- Юрасов, А. В. (ред.). (2019). *История Крыма*, [Yusarov, A. V. (der.), Kırım Tarihi]. Т. 1, Кучково Поле, Москва.
- Яковлев, В. Н. (ред.). (1993). *Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской Республики*, [Jakovlev, V. N. (ed.), Bessarabya sorunu ve Transdinyester Moldova Cumhuriyeti'nin oluşturulması]. РИО ПГКУ, Тирасполь.

Tezler

- Ali, H. A. (2013). *Uluslararası Hukukta Kendi Geleceğini Belirleme (Self-Determination)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaçmaz, E. (2019). *2002 sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerinde bölgesel gelişmelerin etkisi üzerine bir değerlendirme: Güney Osetya krizi, Kırım'ın ilhakı ve Suriye iç savaşı*

- örnekleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Muradov, I. (2019). *The Donbas Conflict as a Form of Hybrid Warfare: A Neoclassical Realist Analysis*. A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.
- Özdal, H. (2015). *Rus Dış Politikasında Ukrayna (1991-2014)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Radu, Î. (2019). *Separatism in The Post-Soviet Geography and Russian Interventionism: The Case Of Transnistria*. Master's Thesis, Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Tang, Ch. (2021). *Using Separatism as a Possible Supplement to the Theoretical Approach of Offensive Realism -Taking Russia Federation's Actions and Strategies in the Crimean Crisis and the Donbass War as an example*, Master's Thesis, Charles University in Prague Institute of Political Studies, Prague.
- Tezcan, L. R. (2022). *Arap Baharı sonrasında Rusya Federasyonu'nun Suriye politikası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Бобров, А. К. (2020). *Эволюция концептуальных основ внешней политики России и их реализация в российской дипломатической практике на современном этапе (1991-2019 гг.)*, [Bobrov, A. K., Rus dış politikasının kavramsal temellerinin evrimi ve mevcut aşamada Rus diplomatik pratiğinde uygulanması (1991-2019)]. Кандидатская диссертация, МГИМО, Москва.
- Гергилев, Д. Н. (2020). *Административно-территориальное управление Сибирью в XVIII - начале XX в.*, [Gerilev, D. N., 18. - 20. yüzyılın başlarında Sibirya'nın idari ve bölgesel yönetimi]. Сибирский Федеральный Университет, Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук, Красноярск.
- Путинцев, И. С. (2018). *Особенности Внутриполитического Развития Молдавии в Постсоветский Период (1991 – 2016 гг.)*, [Putintsev, Î. S., Post Sovyet Döneminde Moldova'nın İç Siyasi Gelişiminin Özellikleri (1991-2016)]. Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук, МИГИМО, Москва.
- Яковлевич, М. М. (2018). *Приднестровская проблема в исторической политике Республики Молдова и Приднестровской Молдавской Республики*, [Jakovlevich, M. M., Moldova Cumhuriyeti ve Transdinyester Moldova Cumhuriyeti'nin tarihsel politikasında Transdinyester sorunu]. Диссертация на соискание учёной степени

кандидата исторических наук, Самарский Национальный Исследовательский Университет имени академика С. П. Королёва, Казань.

Belgeler

USDOS, 28 July 2014, section 1.

Акт Независимости Грузии (1919). [Gürcistan Bağımsızlık Yasası], *Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии*. Типография Правительства Грузинской Республики, Тифлис.

Закон об Упразднении Чечено-Ингушской АССР и о преобразовании Крымской АССР в Крымскую Область от 25 июня 1946, [Çeçen-İngushya ÖSSC'nin tasfiye edilmesi ve Kırım ÖSSC'nin Kırım Bölgesi'ne dönüştürülmesine ilişkin 25 Haziran 1946 tarihli Kânun]. Бугай Н. Ф. и Гонов А. М., (сост.), *По Решению Правительства Союза СССР*, Эль-Фа, Нальчик, 2003, с. 566.

Конституция (Основной Закон) Крымской Автономной Советской Социалистической Республики от 4 июня 1937. (1937). [Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 4 Haziran 1937 tarihli Anayasası (Temel Kânunu)]. Государственное Издательство Крым. АССР, Симферополь.

Конституция Крымской Советской Социалистической Республики от 1921. (1924). [Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1921 tarihli Anayasası], Крымиздат, Симферополь.

Конституция Социалистической Советской Республики Абхазии 1925 года. (2015). [Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1925 yılı Anayasası], *Конституции Абхазии: XX Век*, АБИГИ, Сухум, 33-50.

Обзор деятельности ведомства православного исповедания за время царствования императора Александра III, [İmparator III. Aleksandr döneminde Ortodoks itiraf departmanının faaliyetlerinin özeti]. Санкт - Петербург, Синодальная типография, 1901.

Полное Собрание Законов Российской Империи (1781-1783 г.). (1830). Том 21, Но. 15.835, [Rusya İmparatorluğu Kvnunlarının Tam Koleksiyonu (1781-1783 y.), Cilt 21, No. 15.835]. Канцелярия Императорского Величества, Санкт-Петербург.

Постановление ГКО о Крымских Татарах от 11 Мая 1944, Но. 5859сс., [Devlet Savunma Komitesi'nin Kırım tatarlarına ilişkin 11 Mayıs 1944 tarihli Kararnamesi, No. 5859ss], Бугай Н. Ф. и Гонов А. М., (сост.), *По Решению Правительства Союза СССР*. Эль-Фа, Нальчик, 2003, с. 543-546.

Союзный договор между Социалистической Советской Республикой Грузии и Социалистической Советской Республикой Абхазии от 16 декабря 1921 г. (1961). *Революционные комитеты Абхазии в борьбе за установление и упрочение советской власти (февраль 1921 г.-февраль 1922 г.): Сб. док. и материалов*, [Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ile Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında 16 Aralık 1921 tarihli Birlik Antlaşması, Sovyet İktidarının Kurulması ve Güçlendirilmesi Mücadelesinde Abhazya Devrimci Komiteleri (Şubat 1921-Şubat 1922): Belgeler Koleksiyonu]. Абгосиздат, Сухуми, 154-155.

Gazeteler

- Woronowycz, R., “Russian-Ukrainian dispute over Tuzla escalates”. *The Ukrainian Weekly*, No. 43, 26.10.2003.
- Бабкин, А. и Мясников, В., “Создается Анти-Варшавский Блок”, [Babkin, A. ve Myasnikov, V., Varşova Karşıtı Blok Oluşturulmaktadır]. *Независимая Газета*, No. 33 (3713), 17.02.2006.
- “Заявление пресс-секретаря президента РСФСР”, [RSFSC Başkanı Basın Sekreteri’nin Açıklaması]. *Независимая Газета*, No. 100, 27.08.1991.
- “Передел границ грозит катастрофой”, [Sınırların yeniden çizilmesi faciaya neden olabilir]. *Известия*, No. 205 (23471), 28.08.1991.
- “Указ Президиума Верховного Совета СССР о Передаче Крымской Области из Состава РСФСР в Состав УССР”, [SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı’nın Kırım Bölgesi’nin RSFSC’den Ukrayna SSC’ye devredilmesine ilişkin Kararnamesi]. *Ведомости Верховного Совета Союза Советских Социалистических Республик*, No. 4 (798), 09.03.1954.
- “Мосты и Стены”, [Köprüler ve Duvarlar]. *Российская Газета*, No. 132 (7000), 20.06.2016.

Çevrimiçi Kaynaklar

- 15 Ağustos 1989 tarihli “*Gürcü Dilinin Gelişimine İlişkin Devlet Programı*”nın Rusça orijinal metni, <https://www.allgeo.org/index.php/ru/890-zakon-o-byudzhetykh-pravakh-gruzinskoj-sovetskoj-sotsialisticheskoj-respubliki>, (erişim tarihi: 24.11.2021).
- Act of Restoration of State Independence of Georgia, 09.04.1991, <https://matsne.gov.ge/en/document/view/32362?publication=0>, (erişim tarihi: 21.11.2021).
- Agreement between the Russian Federation and the Republic of Moldova regarding the legal status, procedure and period for the withdrawal of the Russian Federation Military Units/Formations, temporarily situated in the territory of the Republic of Moldova, 24 October 1994, <https://www.peaceagreements.org/viewmasterdocument/1604>, (erişim tarihi: 07.10.2021).
- Agreement on Cease-Fire and Separation of Forces signed in Moscow on 14 May 1994, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1994/583, (erişim tarihi: 30.11.2021).
- Agreement on Principles of Settlement of the Georgian - Ossetian Conflict of 28 June 1992, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GE%20RU_920624_AgreementOnPrinciplesOfSettlementGeorgianOssetianConflict.pdf, (erişim tarihi: 26.11.2021).
- Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, (erişim tarihi: 15.04.2021).
- Are Finland and Sweden going from neutral to Nato?, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61397478>, (erişim tarihi: 11.05.2022).
- Are the US and the UK bound to intervene in Ukraine?, <https://www.france24.com/en/20140303-ukraine-us-uk-diplomacy-russia-budapest-memorandum>, (erişim tarihi: 22.04.2022).
- Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part, <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/treaties-agreements/agreement/?id=2014001#>, (erişim tarihi: 10.11.2021).
- Bağımsız Devletler Topluluğu Yönetim Kurulu’nun resmî sitesi, <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=1>, (erişim tarihi: 06.02.2021).

- Balancing Threat: The United States and The Middle East: An Interview With Stephen M. Walt, <https://www.yalejournal.org/publications/balancing-threat-the-united-states-and-the-middle-east>, (erişim tarihi: 15.06.2022).
- Baldoni G., “A Theoretical Analysis of Russian Foreign Policy: Changes Under Vladimir Putin”, *E-International Relations*, 2016, <https://www.e-ir.info/pdf/65770>, (erişim tarihi: 10.05.2022).
- Biden signs law aimed at streamlining US military aid to Ukraine, <https://edition.cnn.com/2022/05/09/politics/biden-ukraine-lend-lease-act-signing/index.html>, (erişim tarihi: 10.05.2022).
- Britain plans to send tanks to Poland in deal to help Ukraine, <https://www.thetimes.co.uk/article/uk-to-reopen-kyiv-embassy-as-ukrainians-are-trained-on-british-soil-0frjhjdli>, (erişim tarihi: 10.05.2022).
- Bucharest Summit Declaration of 3 April 2008, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm, (erişim tarihi: 02.06.2021).
- Catalan referendum: Catalonia has ‘won right to statehood’, <http://www.bbc.com/news/world-europe-41463719>, (erişim tarihi: 14.05.2019).
- Charter of the United Nations, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>, (erişim tarihi: 25.12.2021).
- Conflict prevention and resolution, OSCE, <https://www.osce.org/mission-to-moldova/104529>, (erişim tarihi: 11.11.2021).
- Coyer C., “Why is Ukraine not in NATO and is it too late to join? Here's what experts, NATO say”, <https://www.miamiherald.com/news/nation-world/world/article258774458.html>, (erişim tarihi: 03.05.2022).
- Crimea referendum: Voters ‘back Russia union’, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26606097>, (erişim tarihi: 10.05.2022).
- CSCE Mission to the Republic of Moldova, *CSCE/19-CSO/Journal No.3 - Annex 3*, 4 February 1993, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/0/41137.pdf>, (erişim tarihi: 07.11.2021).
- Czechs ship tanks, rocket launchers, artillery to Ukraine, <https://www.reuters.com/world/europe/czechs-ship-tanks-rocket-launchers-artillery-ukraine-2022-04-08/>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

- Dannreuther R., *Russian Perceptions of the Atlantic Alliance*. Final Report for the NATO Fellowship - 1995-1997, <https://www.nato.int/acad/fellow/95-97/dannreut.pdf>, (erişim tarihi: 08.02.2021).
- Dugin'in resmî web sitesi, <http://dugin.ru/en/author/aleksandr-dugin>, (erişim tarihi: 07.03.2021).
- Eastern Ukraine's Fake State Is About to Elect a Fake Prime Minister, <https://foreignpolicy.com/2014/10/29/eastern-ukraines-fake-state-is-about-to-elect-a-fake-prime-minister/>, (erişim tarihi: 26.05.2022).
- Eastern Ukrainians Vote for a New Uncertain Future in Rebel Organized Referendum, <https://www.vice.com/en/article/9kvgm8/eastern-ukrainians-vote-for-a-new-uncertain-future-in-rebel-organized-referendum> (erişim tarihi: 25.04.2022).
- EU signs pacts with Ukraine, Georgia and Moldova, <https://www.bbc.com/news/world-europe-28052645>, (erişim tarihi: 30.04.2022).
- Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html#:~:text=In%202020%2C%20more%20than%2080,in%20Slovakia%2C%20Poland%20and%20Czechia,> (erişim tarihi: 28.08.2022).
- Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm?selectedLocale=en, (erişim tarihi: 07.02.2021).
- Government report: Finland and Sweden joining Nato would increase security in the Baltic Sea region, <https://yle.fi/news/3-12403898>, (erişim tarihi: 29.08.2022).
- Güney Osetya Özerk Bölgesi Halk Vekilleri Konseyi'nin Güney Osetya Özerk Bölgesi'nin statüsünün yükseltilmesine ilişkin Olağanüstü 12. toplantısının 10 Kasım 1989 tarihli Kararı'nın Rusça orijinal metni, <https://www.allgeo.org/index.php/ru/802-resheniya-yugo-osetinskogo-oblastnogo-soveta>, (erişim tarihi: 24.11.2021).
- How useful are Turkish-made drones fighting in Ukraine?, <https://www.dw.com/en/how-useful-are-turkish-made-drones-fighting-in-ukraine/a-61035894>, (erişim tarihi: 03.05.2022).
- Hundreds buried in mass grave in Bucha, near Kyiv: Mayor, <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/2/almost-300-buried-in-mass-grave-in-bucha-near-kyiv-mayor>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

In pictures: Ukrainian forces burst through Russian lines, <https://www.reuters.com/news/picture/in-pictures-ukrainian-forces-burst-throu-idUSRTSBS4NU>, (erişim tarihi: 08.12.2022).

International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, United Nations General Assembly resolution 2106 (XX) of 21 December 1965, [https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2106\(XX\).pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2106(XX).pdf) (erişim tarihi: 10.05.2019).

International Eurasian Movement, <http://med.org.ru/article/1915>, Erişim Tarihi: 07.03.2021.

Irak Anayasası , https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi, (erişim tarihi: 18.02.2018).

Istanbul Document 1999, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/5/39569.pdf>, (erişim tarihi: 09.11.2021).

İspayna Anayasası, <http://worldconstitutions.ru/?p=149>, Erişim: 19.04.2019.

January 5, 2008 Plebiscites Summary Protocol, *Central Election Commission of Georgia*, <https://cesko.ge/eng/list/show/1166-jauary-5-2008-plebiscites-summary-protocol-2817>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2009, https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf, (erişim tarihi: 01.06.2021).

Mediation and Dialogue Facilitation in the OSCE: Reference Guide, *OSCE Conflict Prevention Centre*, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/0/126646.pdf>, (erişim tarihi: 07.11.2021).

Member Countries, North Atlantic Treaty Organization, https://www.nato.int/cps/en/natohq/to_pics_52044.htm, (erişim tarihi: 08.02.2021).

Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf>, (erişim tarihi: 13.04.2022).

Memorandum on the Bases for Normalization of Relations between the Republic of Moldova and Transnistria (The Moscow Agreement), 8 May 1997, <https://peacemaker.un.org/moldova-moscowagreement97>, (erişim tarihi: 07.11.2021).

Memorandum on the Basic Principles of the State Structure of a United State, <https://www.stefanwolff.com/files/Kozak-Memorandum.pdf>, (erişim tarihi: 09.11.2021).

Memorandum on the Basis for Normalization of Relations between the Republic of Moldova and Transdnistria, *Organization for Security and Co-operation in Europe*, <https://www.osce.org/moldova/42309>, (erişim tarihi: 09.02.2021).

MİGFlug, NATO and Russia – back to Cold War?, <https://migflug.com/jetflights/nato-and-russia-conflict-map/>, (erişim tarihi: 07.05.2021).

Ministry of Foreign Affairs of Russia, Sergey Lavrov’s open lecture on Russian foreign policy, <https://www.youtube.com/watch?v=mRGaZPSifVw>, (erişim tarihi: 08.10.2021).

Ministry of Foreign Affairs of Russia, Открытая лекция С.Лаврова по внешней политики России, [Rusya Dışişleri Bakanlığı, S. Lavrov’un Rus dış politikası üzerine açık konferansı], https://www.youtube.com/watch?v=DJ3NMcnV_Zk, (erişim tarihi: 08.10.2021).

Ministry of Foreign Affairs of Russia, С.Лавров о приднестровской проблеме, [Rusya Dışişleri Bakanlığı, S. Lavrov “Transdinyester sorunu hakkında”], <https://www.youtube.com/watch?v=0eQY1ZxLgKs>, (erişim tarihi: 08.10.2021).

Moldova’s Trans-Dniester region pleads to join Russia, 14 March 2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26627236>, (erişim tarihi: 10.11.2021).

National Security Concept of the Russian Federation of 10 January 2000, https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/589768?p_p_id=101_INSTANCE_CptICkB6BZ29&_101_INSTANCE_CptICkB6BZ29_languageId=en_GB, (erişim tarihi: 01.06.2021).

NATO - Georgia Relations, *Ministry of Foreign Affairs of Georgia*, www.mfa.gov.ge, (erişim tarihi: 01.12.2021).

North Atlantic Treaty Organization, <https://www.nato.int/cps/en/natohq/index.htm>, (erişim tarihi: 04.05.2022).

Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements, <https://www.osce.org/cio/140156>, (erişim tarihi: 27.04.2022).

Political map of Abkhazia, Georgia and South Ossetia, <https://www.gif-map.com/maps-of-asia/maps-of-abkhazia/political-map-of-abkhazia-georgia-and-south-ossetia>, (erişim tarihi: 08.12.2022).

Putin: Rusya ya egemen bir ülke olacak ya da hiç var olmayacak, <https://tr.sputniknews.com/20180606/putin-rusya-egemen-ulke-var-olmayacak-1033747679.html>, (erişim tarihi: 09.06.2022).

Results show 96.2 percent support for self-rule in east Ukraine region: RIA, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-referendum-idUSBREA4B06Q20140512>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

Russia Backs Plan by Ukraine Separatists for an Early Election, https://www.nytimes.com/2014/10/29/world/europe/vote-set-by-ukraine-separatists-wins-russias-support.html?_r=0, (erişim tarihi: 26.04.2022).

Russia Is Now the World's Most-Sanctioned Nation, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-07/russia-surges-past-iran-to-become-world-s-most-sanctioned-nation>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

Russia targets east Ukraine, says first phase over, <https://www.bbc.com/news/world-europe-60872358.amp>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Russia, Ukraine and the West: Is Confrontation Inevitable?, https://www.youtube.com/watch?v=mxn_DdshwCc, (erişim tarihi: 15.08.2022).

Russia: a new confrontation? - Defence Committee, <https://publications.parliament.uk/pa/cm/200809/cmselect/cmdfence/276/27606.htm>, (erişim tarihi: 08.12.2022).

Russia's Campaign Against Ukraine: Deception, Economic Extortion, and Violence, <https://www.catholicworldreport.com/2015/07/20/russias-campaign-against-ukraine-deception-economic-extortion-and-violence/>, (erişim tarihi: 29.08.2022).

Russia's Illegal Annexation of Ukrainian Territory: Experts Respond, <https://hurl.harvard.edu/news/russias-illegal-annexation-ukrainian-territory-experts-respond>, (erişim tarihi: 11.11.2022).

Rusya Federasyonu Başkanı'nın 201 sayılı, 8 Şubat 1993 tarihli, "Yurtdışındaki eski SSCB'nin devlet mülkiyeti hakkında" başlıklı kararnamesi, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102021497>, (erişim tarihi: 07.02.2021).

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın resmî web-sitesi, <http://kremlin.ru/events/president/news/20604>, (erişim tarihi: 23.12.2021).

Rusya Federasyonu Merkezi Seçim Komisyonu'nun Resmî Sitesi, http://old.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/1993/1993_itogi_FS_obshefed_okrug.html, (erişim tarihi: 14.02.2021).

Rusya Federasyonu'nun 02.11.1993 tarihli Askerî Doktrini, RF Resmî Mevzuat Bilgi Sitesi, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102065541>, (erişim tarihi: 16.02.2021).

Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği Daimi Temsilcisi Vladimir Chizhov'un 18 Mayıs 2005 tarihli açıklaması, https://www.ng.ru/courier/2009-05-18/9_chizhov.html, (erişim tarihi: 15.06.2021).

Saakashvili Speaks of Peace Amid Show of Force, <https://civil.ge/archives/105991>, (erişim tarihi: 03.12.2021).

Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, (erişim tarihi: 23.04.2021).

Statement by Russia's Ministry of Foreign Affairs Regarding Exacerbation of Situation around South Ossetia, 9 July 2004, https://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/464730?p_p_id=101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw&_101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw_languageId=en_GB, (erişim tarihi: 30.11.2021).

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, "Uluslararası İlişkiler Terminolojisi", <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/uluslararasi-iliskiler-terminolojisi-turkce-ingilizce-frans%C4%B1zca.pdf>, (erişim tarihi: 05.04.2019).

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildiri, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2--Ulusal-veya-Etnik,-Dinsel-veya-Dilsel-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarina-Dair-Bildiri.pdf>, (erişim tarihi: 20.05.2019).

The Alliance's Strategic Concept, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm#:~:text=Introduction,years%20of%20the%20Cold%20War., (erişim tarihi: 05.03.2021).

The causes and consequences of the Ukraine war A lecture by John J. Mearsheimer, <https://www.youtube.com/watch?v=qciVozNtCDM>, (erişim tarihi: 07.08.2022).

The history of the European Union – 2004, An official website of the European Union, https://europa.eu/european-union/about-eu/history/2000-2009/2004_en, (erişim tarihi: 06.06.2021).

The Observatory of Economic Complexity (OEC), <https://oec.world/en/profile/country/rus#yearly-trade>, (erişim tarihi: 28.08.2022).

Ukraine crisis: Heavy fighting rages near Donetsk, despite truce, <https://www.bbc.com/news/world-europe-32988499>, (erişim tarihi: 28.04.2022).

Ukraine crisis: Rebel elections obstacle to peace - EU, <https://www.bbc.com/news/world-europe-29875093>, (erişim tarihi: 26.04.2022).

Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022, <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/3522/text>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

Ukraine president vows not to give up Crimea, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/07/ukraine-president-poroshenko-crimea-putin>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

Ukraine rebels hold referendums in Donetsk and Luhansk, <https://www.bbc.com/news/world-europe-27360146>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

Ukraine: Inside the spies' attempts to stop the war, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61044063>, (erişim tarihi: 02.05.2022).

Ukraine: Russia signals possible shift in war strategy — as it happened, <https://amp.dw.com/en/ukraine-russia-signals-possible-shift-in-war-strategy-as-it-happened/a-61253453>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Ukraine's occupied towns are facing a tough choice: collaborate or resist?, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraines-occupied-towns-are-facing-a-tough-choice-collaborate-or-resist/>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Veymar Anayasası, <http://lawstudents.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=261>, (erişim tarihi: 20.05.2019).

Volodymyr Zelensky: Comedian-president calls snap election, <https://www.bbc.com/news/world-europe-48330955>, (erişim tarihi: 29.04.2022).

Waltz K. (1981). "The Spread of Nuclear Weapons: More May Better," Adelphi Papers, No. 171, International Institute for Strategic Studies, London, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/waltz1.htm>, (erişim tarihi: 05.05.2020).

Which countries are sending military aid to Ukraine?, <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/28/which-countries-are-sending-military-aid-to-ukraine>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Why capturing Ukraine's Kherson is important for Russia, <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/3/why-capturing-ukraine-kherson-important-for-russia>, (erişim tarihi: 10.06.2022).

Yeltsin'in İzvestiya Gazetesi'ne yaptığı 30 Ağustos 1991 tarihli açıklama, "Ne Zaboltat By Pobedu", Yeltsin Merkezi'nin Resmî Sitesi, <https://yeltsin.ru/day-by-day/1991/08/30/5027/>, (erişim tarihi: 09.02.2021).

18 мая 1992 года инженерно-саперный батальон 14-й армии перешёл под юрисдикцию ПМП, [18 Mayıs 1992'de, 14. Ordu'nun mühendis taburu TMC'nin yetkisi altına girdi], <https://novostipmr.com/ru/news/21-05-18/18-maya-1992-goda-inzhenerno-sapernyy-batalon-14-armii-pereshyol>, (erişim tarihi: 21.12.2021).

Акт об автономии Абхазии от 20 марта 1919 г., [Abhazya'nın özerkliğine ilişkin yasa], <http://abkhazeti.info/history/20050617570689426503.php>, (erişim tarihi: 19.11.2021).

Алма-Атинская Декларация, 21 декабря 1991 года, [Alma-Ata Deklarasyonu, 21 Aralık 1991], <https://cis.minsk.by/page/show?id=178>, (erişim tarihi: 06.02.2021).

В Донецке провозгласили создание суверенной республики, [Donetsk'te egemen bir cumhuriyetin kurulduğu ilan edildi], <https://www.interfax.ru/world/369915>, (erişim tarihi: 23.04.2022).

В Луганске участники "русской весны" захватили ОГА и просят у Путина ввести войска, [Luhansk'ta "Rus baharı" katılımcıları tarafından Bölgesel Devlet İdaresi ele geçirildi ve Putin'den asker göndermesi istendi], <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/03/2/7017106/>, (erişim tarihi: 24.04.2022).

В ПМП разрешено использовать российский флаг наравне с государственным, [TMC'de, Rus bayrağının devlet bayrağıyla aynı düzeyde kullanılmasına izin verildi], <https://novostipmr.com/ru/news/17-04-12/v-pmr-razresheno-ispolzovat-rossiyskiy-flag-naravne-s>, (erişim tarihi: 10.06.2022).

В. Путин: "Если драка неизбежна, бить надо первым", [V. Putin, "Eğer Kavga Kaçınılmazsa, Darberi Birinci Vurmak Gerekir"], <https://iz.ru/news/593809>, (erişim tarihi: 08.05.2021).

- Верховна Рада України ухвалила Закон "Про визнання таким, що втратив чинність, Закон України "Про засади державної мовної політики", [Ukrayna'nın Yüksek Rada'sı, Devlet Dil Politikasının İlkelerine Dair "Ukrayna'nın Yürürlükten Kaldırılan Yasasının Tanınması Hakkında" Yasası kabul etti], <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/88068.html>, (erişim tarihi: 23.04.2022).
- Верховная Рада Крыма объявила полуостров 'территорией без НАТО', [Kırım Yüksek Meclisi, yarımadaı "NATO'suz bölge" ilan etti], <https://iz.ru/news/379331>, (erişim tarihi: 09.05.2022).
- Верховный Совет Крыма выразил поддержку народам Абхазии и Южной Осетии в их праве на самоопределение!, [Kırım Yüksek Meclisi, Abhazya ve Güney Osetya halklarının kendi kaderlerini tayin haklarına verdiği desteği dile getirdi!], <http://www.ruscrimea.ru/2008/09/17/150.htm>, (erişim tarihi: 09.05.2022).
- Верховный Совет Приднестровской Молдавской Республики, Декларация о независимости Приднестровской Молдавской Республики от 25 августа 1991 года, [Transdinyester Moldova Cumhuriyetinin Yüksek Sovyeti, 25 Ağustos 1991 tarihli Transdinyester Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına ilişkin Bildiri], <http://mfa-pmr.org/ru/DTp>, (erişim tarihi: 27.10.2021).
- Визит А. Руцкого в Приднестровье власти Молдовы оценивают как «вызов статусу независимого государства», [А. Rutskey'un Transdinyester ziyareti Moldova makamları tarafından "bağımsız bir devlet statüsüne çağır" olarak değerlendirilmektedir], <https://yeltsin.ru/day-by-day/1992/04/06/12721/>, (erişim tarihi: 04.11.2021).
- Виртуальная Выставка К 1150-Летию Зарождения Российской Государственности, <http://projects.rusarchives.ru/statehood/09-30-postanovlenie-prezident.shtml>, (erişim tarihi: 06.02.2021).
- Выборы Президента Российской Федерации 2000 года, *Центральная Избирательная Комиссия Российской Федерации*, [2000 yılında Rusya Federasyonu Başkanı seçimleri, Rusya Federasyonu Merkez Seçim Komisyonu], http://www.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/2000/, (erişim tarihi: 09.02.2021).
- Выдержки из стенографического отчета о заседании Государственного совета по проблемам внешней политики России, Официальный сайт Президента России, [Rusya Dış Politikası meselelerine ilişkin Devlet Konseyi'nin toplantısına dair sözlü rapordan alıntılar, Rusya Devlet Başkanı'nın resmî web sitesi], <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24689>, (erişim tarihi: 10.02.2021).

- Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, (erişim tarihi: 23.04.2021).
- Владимир Путин ответил на вопросы журналистов, [Vladimir Putin gazetecilerin sorularını yanıtladı], <http://kremlin.ru/events/president/news/67838>, (erişim tarihi: 27.04.2022).
- Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г., [21 Nisan 2000 tarihli Rusya Federasyonu'nun Askerî Doktrini], https://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html, (erişim tarihi: 09.03.2021).
- Всесоюзная перепись населения 1989 года, Абхазская АССР, [1989 tarihli Birlik Genelinde Nüfus Sayımı, Abhazya ÖSSC], http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=65, (erişim tarihi: 29.11.2021).
- Всесоюзная перепись населения 1989 года, Крымская Область, [1989 tarihli Birlik Genelinde Nüfus Sayımı, Kırım Oblastı], http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=11, (erişim tarihi: 29.11.2021).
- Всесоюзная перепись населения 1989 года, Юго-Осетинская АО, [1989 tarihli Birlik Genelinde Nüfus Sayımı, Güney Osetya ÖB], http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=67, (erişim tarihi: 29.11.2021).
- Гиркин (Стрелков). Донбасс, МН17, Гаага, ФСБ, полудохлый Путин, Сурков, Божий суд. "ГОРДОН", https://www.youtube.com/watch?v=hf6K6pjK_Yw, (erişim tarihi: 07.08.2022).
- Декларация о государственном суверенитете Абхазской Советской Социалистической Республики от 25 Августа 1990, [25 Ağustos 1990 tarihli Abhaz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Egemenliği Bildirgesi], <https://www.kavkaz-uzel.eu/article/s/201925/>, (erişim tarihi: 14.11.2021).
- Декларация о независимости Автономной Республики Крым и города Севастополя от 11 Марта 2014, [Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol'un Bağımsızlığına İlişkin 11 Mart 2014 tarihli Bildirge], <http://crimea.gov.ru/textdoc/ru/6/project/1203pr.pdf>, (erişim tarihi: 25.12.2021).
- Декларация об образовании ПМССР, [TMSSC'nin oluşturulmasına ilişkin Bildiri], <http://newspmr.com/pridnestrove/dekl-obr-pmssr>, (erişim tarihi: 27.10.2021).
- Декларация Ревкома Груз. ССР о признании независимости Советской Социалистической Республики Абхазии от 21 мая 1921 г., [Gürcistan SSC Devrim

Komitesi'nin Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımalarına ilişkin 21 Mayıs 1921 tarihli Bildirge], <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/134437-deklaratsiya-revkoma-gruz-ssr-o-priznanii-nezavisimosti-sovetskoy-sotsialisticheskoy-respubliki-abhazii-21-maya-1921-g#mode/inspect/page/1/zoom/4>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

Договор между Российской Федерацией и Республикой Грузия о Дружбе, Добрососедстве и Сотрудничестве от 3 февраля 1994, [Rusya Federasyonu ile Gürcistan Cumhuriyeti arasında 3 Şubat 1994 tarihli Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması], https://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-390/48252, (erişim tarihi: 30.11.2021).

Договор между Российской Федерацией и Республикой Грузия о Российских Военных Базах на Территории Республики Грузия от 15 сентября 1995 г., [Rusya Federasyonu ile Gürcistan Cumhuriyeti Arasında Gürcistan Cumhuriyeti Bölgesindeki Rus Askerî Üsleri Hakkında 15 Eylül 1995 tarihli Anlaşma], https://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47960?storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords=%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80+%D0%BE+%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85+%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D1%85+%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1, (erişim tarihi: 30.11.2021).

Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов от 18 Марта 2014, [Rusya Federasyonu ile Kırım Cumhuriyeti arasında, Kırım Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'na kabulü ve Rusya Federasyonu içinde yeni tebaaların oluşturulmasına ilişkin 18 Mart 2014 tarihli Anlaşma], <http://kremlin.ru/events/president/news/20605>, (erişim tarihi: 25.12.2021).

Договор между Российской Федерацией и Украиной о сотрудничестве в использовании Азовского моря и Керченского пролива от 24 декабря 2003, [Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Kullanımında İşbirliğine İlişkin 24 Aralık 2003 tarihli Anlaşma], <http://www.kremlin.ru/supplement/1795>, (erişim tarihi: 25.12.2021).

Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной, [Rusya Federasyonu ile Ukrayna Arasında Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması], <https://docs.cntd.ru/document/1902220>, (erişim tarihi: 21.04.2022).

Договор о дружбе, сотрудничестве и партнёрстве между Российской Федерацией и Украиной, [Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması], <https://docs.cntd.ru/document/1902220>, (erişim tarihi: 09.02.2021).

Договор о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 г., [29 Mayıs 2014 tarihli Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması], https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0043610/itia_05062014, (erişim tarihi: 01.09.2021).

Доклад правозащитников: в 2014 году Донбасс обстреливали с территории России, [İnsan hakları savunucularının raporu: 2014 yılında Donbass, Rusya topraklarından bombalanmıştır], <https://www.bbc.com/russian/features-36715585>, (erişim tarihi: 28.04.2022).

Евразийское Экономическое Сообщество, [Avrasya Ekonomik Topluluğu], <http://www.evrases.com/about/history>, (erişim tarihi: 23.04.2021).

Заключение Комиссии Верховного Совета ССР Молдова по политико-юридической оценке Советско-Германского договора о ненападении и дополнительного Секретного протокола от 23 августа 1939 года, а также их последствий для Бессарабии и Северной Буковины, [Moldova SSC Yüksek Sovyeti Komisyonu'nun 23 Ağustos 1939 tarihli Sovyet-Alman saldırmazlık paktı ve ek gizli protokolünün siyasi-politik değerlendirilmesi ve Bessarabya ile Kuzey Bukovina için sonuçlarına ilişkin kararı], <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/72300-zaklyuchenie-komissii-verhovno-go-soveta-ssr-moldova-po-politiko-yuridicheskoy-otsenke-sovetsko-germanskogo-dogovora-o-nenapadenii-i-dopolnitelnogo-sekretnogo-protokola-ot-23-avgusta-1939-goda-a-takzhe-ih-posledstviy-dlya-bessarabii-i-severnoy-bukoviny#mode/inspect/page/1/zoom/4>, (erişim tarihi: 27.10.2021).

Закон № 3465 от 01.09.1989 “О функционировании языков на территории Молдавской ССР”, [3465 sayılı 01.09.1989 tarihli “Moldova SSC’de Dillerin İşleyişi Hakkında” Kânun]. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=85723&lang=ru#, (erişim tarihi: 15.10.2021).

Закон о прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины, [Rusya Federasyonu Karadeniz Filosunun Ukrayna topraklarında bulunmasına ilişkin anlaşmaların feshi

hakkında kânun], <http://publication.pravo.gov.ru/Document/Text/0001201404020002>, (erişim tarihi: 21.04.2022).

Закон Парламента Республики Молдовы Но. 691 от 27.08.1991 "О Декларации о независимости Республики Молдова", [Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu'nun 691 sayılı ve 27.08.1991 tarihli "Moldova Cumhuriyeti Bağımsızlık Bildirgesi Hakkında" isimli kânunu], <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=313228>, (erişim tarihi: 27.10.2021).

Закон ПМР "О порядке использования на территории Приднестровской Молдавской Республики Государственного флага Российской Федерации" от 12 апреля 2017 года, [17 Nisan 2017 tarihli "Rusya Federasyonu Devlet Bayrağının Transdinyester Moldova Cumhuriyeti'nde Kullanım Usulü Hakkında" TMC Kânunu], TMC Devlet Başkanı'nın resmî sitesi, <http://president.gospmr.org/pravovye-akty/zakoni/zakon-pmr-o-poryadke-ispoljzovaniya-na-territorii-pridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki-gosudarstvennogo-flaga-rossiyskoy-federatsii-.html>, (erişim tarihi: 11.11.2021).

Закон Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості, 23 грудня 2014 року, [Ukrayna tarafından tarafsız politika uygulanmasının reddedilmesine ilişkin Ukrayna'nın bazı kânunlarında değişiklik yapılmasına dair kânun, 23 Aralık 2014], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/35-19#Text>, (erişim tarihi: 30.04.2022).

Закон СССР от 14 марта 1990 г. N 1360-I "Об учреждении поста Президента СССР и внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) СССР" [14 Mart 1990 tarihli 1360-I sayılı "SSCB Cumhurbaşkanı görevinin oluşturulması ve SSCB Anayasasında (Temel Kânun) yapılan değişiklikler ve eklemeler hakkında SSCB Kânunu"], <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/zakony/185465/>, (erişim tarihi: 06.02.2021).

Закон України Про внесення змін до Конституції України (за стратегічним курсом держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору), 7 лютого 2019 року, [Ukrayna Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kânun (Ukrayna'nın Avrupa Birliği ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne tam üyeliğini kazanmasına yönelik devletin stratejik yönelimine dair), 7 Şubat 2019], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>, (erişim tarihi: 30.04.2022).

Закон України про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, [Donetsk ve Luhansk Oblastlarının belirli bölgelerinde yerel özyönetim özel düzenine ilişkin Ukrayna Yasası], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18/ed20140916#Text>, (erişim tarihi: 26.04.2022).

Заседание Совета по развитию гражданского общества и правам человека, [Sivil Toplumu ve İnsan Haklarını Geliştirme Konseyi Toplantısı], <http://kremlin.ru/events/president/news/67331>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Заявление МИД России в связи с трагическими событиями в Донецке, [Rusya Dışışleri Bakanlığı'nın Donetsk'teki trajik olaylara ilişkin açıklaması], https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1699319/, (erişim tarihi: 23.04.2022).

Заявление российской делегации в связи с выступлением украинского представителя на саммите по физической ядерной безопасности, Гаага, 25 марта 2014 года, [Ukraynalı temsilcinin 25 Mart 2014'te Lahey'deki Nükleer Güvenlik Zirvesi'ndeki konuşmasıyla ilgili olarak RF temsilcileri tarafından yapılan açıklama], https://archive.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/69058, (erişim tarihi: 22.04.2022).

Зеленский: российские войска начали наступление в Донбассе, [Zelensky: Rus birlikleri Donbass'ta taarruz başlattı], <https://www.bbc.com/russian/news-61145419>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Зона свободной торговли стран Содружества: основные этапы формирования, [Topluluğ'a üye ülkelerin serbest ticaret bölgesinin oluşum aşamaları], <https://cis.minsk.by/page/670>, (erişim tarihi: 05.03.2021).

Интервью Дмитрия Медведева российским телеканалам в 31 августа 2008, [Dmitry Medvedev'in 31 Ağustos 2008 tarihinde Rus TV kanallarıyla yaptığı röportaj], <http://kremlin.ru/events/president/news/1276>, (erişim tarihi: 04.06.2021).

Интервью Министра иностранных дел С.В.Лаврова телекомпании ВГТРК в связи с юбилеем Е.М.Примакова, Москва, 28 октября 2014 года, [Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov'un Yevgeny Primakov'un doğum günü dolayısıyla VGTRK TV şirketiyle yaptığı röportaj, Moskova, 28 Ekim 2014], https://www.mid.ru/web/guest/vistuple_niya_ministra/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/781648, (erişim tarihi: 05.02.2021).

История одного отеля: как в Тбилиси появился лагерь для беженцев, [Bir otelin hikâyesi: Tiflis'te bir mülteci kampı nasıl ortaya çıktı?], <https://niklife.com.ua/world/44237>, (erişim tarihi: 21.12.2021).

Конституция (Основной Закон) Грузинской Советской Социалистической Республики от 15 апреля 1978 г., [Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 15 Nisan 1978 tarihli Anayasası], <https://nodussr.ru/konstituciya-gruzinskoj-ssr>, (erişim tarihi: 25.11.2021).

Конституция Украины от 28 июня 1996, [Ukrayna'nın 28 Haziran 1996 tarihli Anayasası], <http://iportal.rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf>, (erişim tarihi: 25.12.2021).

Концепция Внешней Политики Российской Федерации от 12 июля 2008 г., [12 Temmuz 2008 tarihli Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti], https://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/330907, (erişim tarihi: 02.06.2021).

Концепция Внешней Политики Российской Федерации от 12 февраля 2013 г., [12 Şubat 2013 tarihli Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti], https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186#sel=124:1:VSh,124:68:hv2;125:1:WUg,125:17:hal;127:1:1Ch,127:72:Vyt;129:1:2yp,129:28:Uja;130:1:2CZ,130:25:4Uj;134:1:2AZ,134:30:gEW, (erişim tarihi: 02.09.2021).

Концепция внешней политики Российской Федерации от 28 июня 2000 г., [28 Haziran 2000 tarihli Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti], <https://docs.cntd.ru/document/901764263>, (erişim tarihi: 05.03.2021).

Лавров рассказал о планах применения “украинского сценария” в Молдавии, [Lavrov, Moldova'da “Ukrayna senaryosu” kullanma planlarından bahsetti], Interfax, <https://www.interfax.ru/russia/402777>, (erişim tarihi: 08.10.2021).

Меморандум Козака: Российский план объединения Молдовы и Приднестровья, [Kozak Memorandumu: Moldova ve Transdinyester'in birleşmesine ilişkin Rusya planı], <https://regnum.ru/news/458547.html>, (erişim tarihi: 12.11.2021).

Меморандум об Основных Принципах Государственного Устройства Объединенного Государства, [Birleşik Devlet'in Devlet Yapısının Temel İlkelerine İlişkin Memorandum], <http://mfa-pmr.org/ru/KdT>, (erişim tarihi: 09.11.2021).

Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці та штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в

Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України, [Ukrayna Bakanlar Kurulu ile NATO'nun Atlantik'teki Müttefik Yüksek Komutanlığı Karargâhı ve NATO'nun Avrupa'daki Müttefik Yüksek Komutanlığı Karargâhı arasında NATO operasyonlarının Ukrayna tarafından desteklenmesine Mutabakat Memorandumu], *Верховна Рада України*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_005#Text, (erişim tarihi: 25.12.2021).

Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, [Ukrayna'nın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na katılımıyla bağlantılı güvenlik garantilerine ilişkin Memorandu], https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#top, (erişim tarihi: 13.04.2022).

О поручениях Президента России Правительству Российской Федерации в отношении Абхазии и Южной Осетии, [Rusya Devlet Başkanının Rusya Federasyonu Hükûmetine Abhazya ve Güney Osetya'ya ilişkin talimatları hakkında], Постоянное Представительство Российской Федерации при ООН, <https://russiaun.ru/ru/news/200804160419>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

О российских проектах документов по обеспечению правовых гарантий безопасности со стороны США и НАТО, [ABD ve NATO'dan Hukuki Güvenlik Garantilerinin Sağlanmasına İlişkin Rus Taslak Belgeleri Üzerine], https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1790809/, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Обращение Президента Российской Федерации, [Rusya Federasyonu Başkanı'nın Müracaatı], <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Организация Договора о коллективной безопасности, [Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgünü], <https://odkb-csto.org/25years/>, (erişim tarihi: 05.03.2021).

Ответ официального представителя МИД России А.К.Лукашевича на вопрос СМИ относительно ситуации вокруг Будапештского меморандума, [Rusya Dışişleri Bakanlığı resmî temsilcisi Alexander Lukashevich'in Budapeşte Memorandumu etrafındaki durumla ilgili bir basın sorusuna cevabı], https://archive.mid.ru/web/guest/maps/ua//asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/1091054, (erişim tarihi: 22.04.2022).

- Пастухов В., *Третье пришествие большевизма*, [Pastukhov V., Bolşevizmin üçüncü gelişi], https://www.bbc.com/russian/blogs/2014/10/141027_blog_pastoukhov_bolshivism_third_round, (erişim tarihi: 19.03.2021).
- Перепись населения ПМР, [ТМС nüfus sayımı], <http://newspmr.com/novosti-pmr/obshhestvo/15927>, (erişim tarihi: 10.10.2021).
- Подписание договоров о принятии ДНР, ЛНР, Запорожской и Херсонской областей в состав России, <http://kremlin.ru/events/president/news/69465>, (erişim tarihi: 08.12.2022).
- Подписание документов о признании Донецкой и Луганской народных республик, [Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetlerinin tanınmasına ilişkin belgelerin imzalanması], <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67829>, (erişim tarihi: 13.04.2022).
- Послание Федеральному Собранию Российской Федерации от 5 ноября 2008 г., [Rusya Federasyonu Federal Meclisi'ne 5 Kasım 2008 tarihli Müracaat], <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1968>, (erişim tarihi: 14.11.2021).
- Постановление Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины от 1 марта 2014, [Rusya Federasyonu Federal Meclisi Federasyon Konseyi'nin 1 Mart 2014 tarihli Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinin Ukrayna topraklarında kullanılması hakkında Kararı], http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&infostr=xO7q8+zl7flg7vLu4fDg5uDl8vH/IO3IIOIg7+7x6+Xk7eXpIPDl5ODq9ujo&backlink=1&nd=102171481&page=1&rdk=0#I0, (erişim tarihi: 21.04.2022).
- Постановление Съезда Народных Депутатов Российской Советской Федеративной Социалистической Республики от 1 ноября 1991 г., Но. 1832-I, [Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Halk Temsilcileri Kongresi'nin 1 Kasım 1991 tarihli ve 1832-I sayılı Kararı], http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&nd=102012914&page=1&rdk=0&intelsearch=%CE+%CF%C5%D0%D1%CE%CD%C0%CB%DC%CD%DB%D5+%C4%C0%CD%CD%DB%D5++&link_id=7#I0, (erişim tarihi: 26.11.2021).
- Принципы деятельности Русской общины Крыма, [Kırım Rus Topluluğu'nun faaliyet ilkeleri], <http://www.ruscrimea.ru/printsipy-deyatelnosti-russkoj-obshhiny-kryma>, (erişim tarihi: 09.05.2022).

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року "Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України" Указ Президента України №405/2014, [Ukrayna Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi'nin 13 Nisan 2014 tarihli "Terör tehdidinin üstesinden gelmek ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü korumak için acil önlemler hakkında" kararı üzerine Ukrayna Cumhurbaşkanı'nın 405/2014 sayılı kararı], <https://www.president.gov.ua/documents/4052014-16886>, (erişim tarihi: 24.04.2022).

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України", [Ukrayna Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi'nin "Ukrayna Askerî Doktrini'nin güncellenmesi hakkında" başlıklı 2 Eylül 2015 tarihli kararı], <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>, (erişim tarihi: 30.04.2022).

Проект Договора о европейской безопасности, [Avrupa Güvenliğine İlişkin Taslak Antlaşma], <http://kremlin.ru/events/president/news/6152>, Erişim Tarihi: 04.06.2021.

Проект Закону про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей, [Donetsk ve Luhansk Oblastlarındaki Eylemlere Katılan Kişilerin Yasal Takipi ve Cezalandırılmasının Önlenmesine Dair Kânun Tasarısı], http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52183, (erişim tarihi: 26.04.2022).

Протокол по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П.Порошенко и инициатив Президента России В. Путина, [Üçlü Temas Grubu'nun Ukrayna Cumhurbaşkanı P. Poroşenko'nun Barış Planının uygulanmasına yönelik ortak adımlar ve Rusya Devlet Başkanı V. Putin'in girişimlerine ilişkin istişarelerinin sonuçlarına ilişkin protokol], <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/123258.pdf>, (erişim tarihi: 25.04.2022).

Прямая линия с Владимиром Путиным, 17 апреля 2014, [Vladimir Putin'le canlı bağlantı, 17 Nisan 2014], <http://kremlin.ru/events/president/news/20796>, (erişim tarihi: 24.04.2022).

Путин назвал Россию отдельной цивилизацией, [Putin Rusya'yı ayrı bir medeniyet olarak nitelendirdi], <https://www.rbc.ru/society/17/05/2020/5ec1334d9a79478470930e9f>, (erişim tarihi: 07.03.2021).

Распоряжение о подписании Договора о принятии Республики Крым в Российскую Федерацию от 17 марта 2014, [Kırım Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'na kabulüne ilişkin Antlaşma'nın imzalanmasına ilişkin 17 Mart 2014 tarihli Kararname], <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20600>, (erişim tarihi: 24.12.2021).

Решение Главы Государств-Участников Содружества Независимых Государств о Вступлении Республики Грузия в Содружество Независимых Государств от 22 октября 1993 года - 3 декабря 1993 года, [Gürcistan Cumhuriyeti'nin Bağımsız Devletler Topluluğu'na Katılımına İlişkin Bağımsız Devletler Topluluğu Üye Devletleri Başkanlarının 22 Ekim 1993 - 3 Aralık 1993 tarihli Kararı], http://base.spinfoorm.ru/show_doc.fwx?rgn=3938, (erişim tarihi: 30.11.2021).

Российская Академия Наук, [Rusya Bilimler Akademisi], <http://www.ras.ru/about.aspx>, (erişim tarihi: 08.06.2022).

Саакашвили. Сталин, труп Котовского, ногти Путина, Янукович: рука из гроба. "В гостях у Гордона", <https://www.youtube.com/watch?v=8HLN9DaAuhY>, (erişim tarihi: 06.09.2022).

Сергей Лавров: Именно Примаков сформулировал принцип многополярности мира, [Sergey Lavrov: Dünyanın çok kutupluluk ilkesini formüle eden Primakov'du], <https://russian.rt.com/article/99830>, (erişim tarihi: 05.02.2021).

Соглашение «О принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровском регионе Республики Молдова», [“Moldova Cumhuriyeti'nin Transdinyester bölgesindeki silahlı çatışmanın barışçıl çözümü ilkeleri hakkında” Anlaşma], Anlaşma'nın Rusça metni için bkz., https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MD%20RU_920000_AgreementPrinciplesPeacefulSettlementDniestrConflict%28ru%29.pdf, (erişim tarihi: 07.11.2021).

Соглашение между Российской Федерацией и Грузией о сроках, о порядке временного функционирования и выводе российских военных баз и других военных объектов Группы российских войск в Закавказье, расположенных на территории Грузии, [Rusya Federasyonu ve Gürcistan arasında, Rus askerî üslerinin ve Rus Kuvvetleri Grubunun Gürcistan topraklarında bulunan Transkafkasya'daki diğer askerî tesislerinin geçici olarak işletilmesi ve geri çekilmesi prosedürü hakkında anlaşma], <https://docs.cntd.ru/document/901983138>, (erişim tarihi: 03.12.2021).

Соглашение между Украиной и Российской Федерацией по вопросам пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины, [Ukrayna

ve Rusya Federasyonu arasında Rusya Federasyonu Karadeniz Filosunun Ukrayna topraklarında bulunmasına ilişkin antlaşma], https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/643_359/print, (erişim tarihi: 21.04.2022).

Соглашение О Прекращении Огня в Абхазии и Механизме Контроля за его Соблюдением от 27 июля 1993 г., [27 Temmuz 1993 tarihli Abhazya'da Ateşkes ve Uyum İzleme Mekanizması Anlaşması], <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102025349>, (erişim tarihi: 30.11.2021).

Соглашение О Принципах Урегулирования Грузинско-Осетинского Конфликта от 28 июня 1992 г., [28 Haziran 1992 tarihli Gürcü-Oset Çatışmasının Barışçıl Çözüm İlkelerine İlişkin Antlaşma], <https://docs.cntd.ru/document/1902246>, (erişim tarihi: 29.11.2021).

Статья Министра иностранных дел России С.В.Лаврова "Внешняя политика России и новое качество геополитической ситуации" для "Дипломатического ежегодника 2008", https://www.mid.ru/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/312862, (erişim tarihi: 04.06.2021).

Стратегия Национальной Безопасности Российской Федерации от 02 июля 2021 г., [Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Stratejisi, 02 Temmuz 2021], <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0plD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, [2020 yılına kadar Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Stratejisi], <http://www.kremlin.ru/supplement/424>, (erişim tarihi: 04.06.2021).

Указ Президента Российской Федерации об Утверждении Концепции Национальной Безопасности Российской Федерации, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Konsepti'nin Onaylanmasına İlişkin Kararnamesi], <https://www.prilib.ru/item/354146>, (erişim tarihi: 07.03.2021).

Указ Президента Российской Федерации “О Признании Республики Абхазия” от 26.08.2008 г., № 1260, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın Abhazya Cumhuriyeti'nin Tanınmasına İlişkin 26.08.2008 tarihli 1260 sayılı Kararnamesi], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/27957>, (erişim tarihi: 14.11.2021).

Указ Президента Российской Федерации О создании фонда «Русский мир» от 21.06.2007 г. № 796, [Rusya Federasyonu Başkanı'nın 21.06.2007 tarihli ve 796 sayılı “Rus

Dünyası” Vakfı’nın Kurulmasına İlişkin Kararı], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/25689>, (erişim tarihi: 04.05.2022).

Указ Президента Российской Федерации от 01.04.1992 г. № 320, [Rusya Federasyonu Başkanı’nın 320 sayılı 01.04.1992 tarihli Kararnamesi], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/1114>, (erişim tarihi: 04.11.2021).

Указ Президента Российской Федерации от 02.11.1993 г. № 1833, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın 02.11.1993 tarihli 1833 sayılı Kararnamesi], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/4747>, (erişim tarihi: 15.02.2021).

Указ Президента Российской Федерации от 08.05.2008 г. № 723, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanının 08.05.2008 tarihli ve 723 sayılı Kararnamesi], <http://special.kremlin.ru/acts/bank/27389>, (erişim tarihi: 01.06.2021).

Указ Президента Российской Федерации от 09.01.1996 г. № 23, [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın 09.01.1996 tarihi 23 sayılı Kararnamesi], <http://www.kremlin.ru/acts/bank/8717>, (erişim tarihi: 17.02.2021).

Указ Президента СССР от 07.01.1991 года но. уп-1286 О Некоторых Законодательных Актах, Принятых в Декабре 1990 года в Грузинской ССР, [SSCB Devlet Başkanı’nın 07.01.1991 tarihli up-1286 sayılı “Gürcistan SSC’de Aralık 1990 tarihinde Kabul Edilmiş Birtakım Yasama İşlemleri Hakkında” başlıklı Kararnamesi], http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_17974.htm, (erişim tarihi: 24.11.2021).

Указ президента СССР от 22.12.1990 но. уп-1215 О Мерах по Нормализации Обстановки в ССР Молдова, [SSCB Devlet Başkanı’nın 22.12.1990 tarihli up-1215 sayılı “Moldova SSC’deki Durumun Normalleştirilmesine İlişkin Önlemler Hakkında” başlıklı Kararnamesi], http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_17846.htm, (erişim tarihi: 28.10.2021).

Указ Президента України №121/2021, Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України», [Ukrayna Cumhurbaşkanı’nın 121/2021 sayılı Kararı, Ukrayna Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi’nin 25 Mart 2021 tarihli "Ukrayna Askerî Güvenlik Stratejisi İlişkin" Kararı hakkında], <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>, (erişim tarihi: 02.05.2022).

Указ Президиума Верховного Совета СССР о передаче Крымской области из состава РСФСР в состав УССР от 19 февраля 1954 года, [SSCB Yüksek Sovyeti Konseyi’nin

Kırım bölgesinin RSFSC'den USSC'ye devr edilmesine ilişkin 19 Şubat 1954 tarihli Kararı], <https://docs.cntd.ru/document/765702366?marker>, (erişim tarihi: 23.12.2021).

Ультимативная нота Советского Правительства Румынскому Правительству 26 июня 1940 года, [Sovyet Hükûmeti'nden Romanya Hükûmeti'ne gönderilmiş 26 Haziran 1940 tarihli ultimatом], <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/72289-ultimativnaya-nota-sovetskogo-pravitelstva-rumynskomu-pravitelstvu-paragraf-13-26-iyunya-1940-goda#mode/inspect/page/2/zoom/4>, (erişim tarihi: 27.09.2021).

Устав Организации Договора о коллективной безопасности, [Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı'nın Tüzüğü], https://odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti/, (erişim tarihi: 07.04.2010).

Фонд “Русский Мир”, [“Rus Dünyası” Vakfı], <https://ruskiymir.ru/fund/>, (erişim tarihi: 03.05.2022).

Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, Выборы Президента Российской Федерации в 2 марта 2008 г., [Rusya Federasyonu Merkezi Seçim Kurulu, 2 Mart 2008 tarihli Rusya Federasyonu Başkanının Seçimi], http://www.vybory.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=100100022249920&vrn=100100022176412®ion=0&global=1&sub_region=0&prver=0&pronetvd=null&vibid=100100022249920&type=227, (erişim tarihi: 01.06.2021).

Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, Выборы Президента Российской Федерации в 14 марта 2004 г., [Rusya Federasyonu Merkezi Seçim Kurulu, 14 Mart 2004 tarihli Rusya Federasyonu Başkanının Seçimi], http://www.vybory.izbirkom.ru/region/izbirkom?action=show&root=0&tvd=1001000882951&vrn=1001000882950&prver=0&pronetvd=null®ion=0&sub_region=0&type=227&report_mode=null, (erişim tarihi: 01.06.2021).

Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, Выборы Президента Российской Федерации в 4 марта 2012 г., [Rusya Federasyonu Merkezi Seçim Kurulu, 4 Mart 2012 tarihli Rusya Federasyonu Başkanının Seçimi], http://www.cikrf.ru/banners/prezident_2012/itogi/result.php, (erişim tarihi: 16.06.2021).

Численность и состав населения Донецкой области по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года, [Ukrayna 2001 tarihli genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Donetsk Oblastı'nın nüfus verileri], http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nati_onality/donetsk/, (erişim tarihi: 26.12.2021).

Численность и состав населения Луганской области по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года, [Ukrayna 2001 tarihli genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Luhansk Oblastı'nın nüfus verileri], <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/lugansk/>, (erişim tarihi: 26.12.2021).

EKLER

1. Ayrılıkçı Cumhuriyetlerin Bayrakları

Transdinyester Moldova Cumhuriyeti	
Güney Osetya Cumhuriyeti	
Abhazya Cumhuriyeti	
Kırım Özerk Cumhuriyeti	
Donetsk Halk Cumhuriyeti	
Luhansk Halk Cumhuriyeti	

2. Ayrılıkçı Transdinyester Moldova Cumhuriyeti'nin yetkisine devredilmiş Rus subayları. Tiraspol, 1992.¹⁰⁵⁰

3. Rusya Federasyonu bayrağı ayrılıkçı Transdinyester Moldova Cumhuriyeti'nde devlet bayrağıyla eşit statüye sahiptir.¹⁰⁵¹

¹⁰⁵⁰ <https://novostipmr.com/ru/news/21-05-18/18-maya-1992-goda-inzhenerno-sapernyy-batalon-14-armii-pereshyol>, (erişim tarihi: 21.12.2021).

¹⁰⁵¹ <https://novostipmr.com/ru/news/17-04-12/v-pmr-razresheno-ispolzovat-rossiyskiy-flag-naravne-s>, (erişim tarihi: 10.06.2022).

4. Abhazya Savaşı sonucunda bölgeyi terk etmek zorunda kalmış Gürcüleri yerleştirmek için 1990'lı yıllarda mülteci kampına dönüştürülmüş İveria oteli. Tiflis, 1990'lı yıllar. ¹⁰⁵²

5. Kırım Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'na kabulüne ilişkin Antlaşma'nın imzalanması. Kremlin, 18 Mart 2014. ¹⁰⁵³

¹⁰⁵² <https://niklife.com.ua/world/44237>, (erişim tarihi: 21.12.2021).

¹⁰⁵³ <http://kremlin.ru/events/president/news/20604>, (erişim tarihi: 23.12.2021).

6. Ukrayna'nın Donetsk (DHC), Luhansk (LHC), Zaporijya ve Herson bölgelerinin Rusya Federasyonu'na kabulüne ilişkin Antlaşma'ların imzalanması töreni. Kremlin, 30 Eylül 2022.¹⁰⁵⁴

7. Ukrayna askerleri Liman şehrinde. Bir gün önce Rusya tarafından ilhak edilmiş Ukrayna'nın Donetsk Oblastı'na tabi Liman şehrinin Rus işgalinden kurtarılması sonrası çekilmiş bir foto. Liman, 01 Ekim 2022.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵⁴ <http://kremlin.ru/events/president/news/69465>, (erişim tarihi: 08.12.2022).

¹⁰⁵⁵ <https://www.reuters.com/news/picture/in-pictures-ukrainian-forces-burst-throu-idUSRTSBS4NU>, (erişim tarihi: 08.12.2022).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Emin ABBASOV
EĞİTİM DURUMU	
Lisans Diploması	Bakü Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Psikoloji Fakültesi, Felsefe Bölümü
Yüksek Lisans Diploması (1)	Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Kamu Yönetimi Akademisi, Siyasal Yönetim Fakültesi, Milli Güvenlik ve Siyasi Strateji Bölümü
Tez Konusu	Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Güvenliğine İç ve Dış Tehditler
Yüksek Lisans Diploması (1)	Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Bölümü
Tez Konusu	İnsan Hakları Açısından Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu
Yabancı Diller	Rusça, İngilizce, Azerbaycanca
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Emin ABBASOV (2020). "Ege Denizi'nde Yunanistan'ın Deniz Yetki Alanları ve Deniz Sınırlandırmaları". H.Çomak, B.Ş.Şeker ve D.Iohannis (Ed.), Ege Jeopolitiği, Cilt 1, Nobel Yayınları, Ankara, s. 370-381. İbrahim HASANOĞLU ve Emin ABBASOV, (2019). "Rusya Federasyonu'nun Akdeniz Politikasında Kıbrıs". H.Çomak ve B.Ş.Şeker (Ed.), Akdeniz Jeopolitiği, Cilt 1, Nobel Yayınları, Ankara, s. 803-818. Emin ABBASOV (2016). "Suriyeli Türkmenler". H.Çomak, C.Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.), Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Beta Yayınları, İstanbul, s. 253-265. Emin ABBASOV (2013). "Armenia as a Subject of Threat to National Security of Azerbaijan", Eurodoc, Baku, pp. 424-426.	
Uluslararası Bilimsel Konferanslarda Sunulan Bildiriler:	
2015 05-08 Ekim	Emin ABBASOV, "The nation, passed through the genocide for several times in XX century", Voice of Young Researchers in Conflict Areas in Europe, Baku.
2013 01 Haziran	Emin ABBASOV, "Azərbaycan və Çin İqtisadi Münasibətləri", Çin və Azərbaycanın İqtisadi İnkişaf Fenomeni, Bakı.
2013 20-25 Mayıs	Emin ABBASOV, "Armenia as a Subject of Threat to National Security of Azerbaijan", Abstracts Collection on New Challenges in the European Area: International Baku Forum of Young Scientists, Eurodoc, Baku, pp. 424-426.
2013 05-07 Mart	Emin ABBASOV, "Azərbaycanda Gənclərin Bir Elm Kimi Fəlsəfəyə Maraqlı Səviyyəsi, Mövcud Problemlər", Gənc Alimlərin II Elm Festivalı, Bakı, ss. 35-36.